

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TÜRK-İTALYAN

MÜŞTEREK HARP TARİHİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
21-22 EKİM 2019

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TÜRK-İTALYAN MÜŞTEREK HARP TARİHİ

SEMPZYUMU BİLDİRİLERİ
21 - 22 EKİM 2019

Yayına Hazırlayan

Gültekin YILDIZ
Serkan OSMANLIOĞLU

Grafik Tasarım

Serap DERMAN

Milli Savunma Üniversitesi

Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı

Merkez Basım ve Yayınevi

Yenilevent/İstanbul

Aralık / 2020

ISBN: 978-605-68035-9-8

SUNUŞ

Millî Savunma Üniversitesi bünyesinde 2017 yılında faaliyet göstermeye başlayan Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü, Türk harp tarihi ile ilgili araştırmalar ile bilimsel yayınları koordine etmek ve geliştirmek üzere kurulmuştur. Bu minvalde ilk olarak “Harp ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu”nu akabinde ise “Çarlık Rusyası ve Boğazlar Türk-Rus Müşterek Harp Tarihi Çalıştayı”nı gerçekleştirmiştir. Tarihimiz boyunca yakın ilişkiler içerisinde bulunduğumuz devletlerle icra edilen müşterek çalıştay ve sempozyumlara bir yenisini ekleyen Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü üçüncü milletlerarası bilimsel etkinliğine, Türk Tarih Kurumu işbirliğinde 21-22 Ekim 2019 tarihinde Millî Savunma Üniversitesi Yenilevent yerleşkesinde düzenlenen Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu ile devam etmiştir.

Elinizdeki kitap, iki tarafın arşiv belgelerine dayalı olarak konuları çeşitli boyutlarıyla analiz eden sempozyum bildirilerinin geliştirilmiş metinlerini bir araya getirmektedir. Bu vesileyle Yeniçağ ve Yakınçağ’da Osmanlı Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri/İtalya Krallığı arasındaki askerî münasebetleri Türk ve İtalyan tarihçilerin gözünden karşılıklı bakış açısıyla ele almaktadır.

Türkçe literatüre katkı sağlamasını umduğumuz bu yayının ortaya çıkmasına maddi manevi destekleriyle zemin hazırlayan Millî Savunma Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu ve Türk Tarih Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Refik Turan ile sempozyumun düzenlenmesine bizzat katkı sağlayan Türk Tarih Kurumu uzman personeli Uğur Cenk Deniz İmamoğlu ve Yunus Pustu’ya teşekkür ederim. İtalyanca metnin çevirisini yapan Canan Parmaksızoğlu’na, bildiri metinlerinin yayına hazır hale getirilmesini sağlayan Serkan Osmanlıoğlu, Coşkun Ünsal, Hamza Bilgü ve Hatice Cırık’a sempozyumda görev alan tüm Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü akademik ve idari personelimize kurumumuz adına müteşekkir olduğumu belirtmek isterim. Sempozyuma katılan ve bildirilerini bu kitapta yer almak üzere bizimle paylaştan Türk ve İtalyan meslektaşlarımıza da bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ

Aralık 2020

İÇİNDEKİLER

Osmanlılar ve Beylikler Tarafından Venediklilere Verilmiş Ahidnâmelerde Esaret Meselesinin Gelişimi	
Nida Nebahat NALÇACI	1
Cihan İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi: 1537 Apulya Seferi ve Korfu Kuşatması'na Yeni Bir Bakış	
Elvin OTMAN	23
Osmanlı Donanmasının Batı Akdeniz'deki İlk Resmî Seferinin Güzergâhı	
Evrin TÜRKÇELİK	51
Preveze Deniz Savaşı Sonrasında Osmanlılarla Venedikliler Arasında Yaşanan Diplomatik Süreçler ve 1540 Barış Antlaşması	
Serap MUMCU GERONAZZO	65
Akdeniz'de Osmanlı-Toskana Çatışması ve Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı	
Mikail ACIPINAR	77
Girit Adası'nda Savaş ve Abluka: Adadaki Kalelerin Savunma Sistemleri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması	
Ersin GÜLSOY	87
Balkanlarda Osmanlı-Venedik Hâkimiyet Mücadelesi ve Kara Savaşları (1645-1721)	
Güner DOĞAN	117
Korfu'dan Atina'ya: Francesco Morosini'nin Mora Seferi'ne Dair Bir Günlük	
Özgür ORAL	133
La Questione d'Oriente e La Guerra Di Crimea Attraverso Gli Articoli della Civiltà Cattolica	
Gianfranco ARMANDO	151

Civiltà Cattolica'nın Makaleleri Işığında Şark Meselesi ve Kırım Savaşı	
Gianfranco ARMANDO	161
1911-1912 Türk-İtalyan Harbi Deniz Cephesi	
Kemal EKER	173
Osmanlı Donanma Penceresinden Türk-İtalyan Harbi ve Çanakkale Boğazı'ndaki Müşterek Savunma Konsepti	
Evren MERCAN	221
Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Hava Harekâtı ve Türk Hava Kuvvetleri'nin Kuruluşuna Etkisi	
Emin KURT	243
Trablusgarb Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin Tayyare Sorunu ve Arayışları	
Orhan KÖKSAL	287
Hava Savunma Açısından Türk-İtalyan Harbi	
Mehmet Yüksel DOĞAN	311
Arşivler ve Sanat Eserlerinden Yola Çıkararak Türk-İtalyan Askerî İlişkileri Üzerine Notlar	
Sedat BORNOVALI	327
Trablusgarb Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Türk-İtalyan İlişkileri	
Güngör ŞAHİN	341
İki Dünya Savaşı Arası Türk-İtalyan İlişkileri	
M. Cem OĞULTÜRK	357

OSMANLILAR VE BEYLİKLER TARAFINDAN VENEDİKLİLERE VERİLMİŞ AHİDNÂMELERDE ESARET MESELESİNİN GELİŞİMİ

Nida Nebahat NALÇACI¹

XIV. yüzyılda, Osmanlıların Anadolu ve Balkan denizlerinde yayılarak genişleyen toprakları, Venedik'i bölgedeki kolonilerini ve ticarî çıkarlarını korumaya yönelik bir dizi diplomatik ve askerî tedbir almaya zorladı. Başlangıçtaki askerî tedbirlerin Osmanlı yayılmasını durdurmada başarısızlığa uğraması ve Osmanlıların Akdeniz'de hâkimiyet kurma girişimlerinin fazlasıyla tehditkâr hale gelmesiyle Venedikliler çıkarlarını diplomatik yollarla güvence altına alma arayışına girdi. Diplomatik çabalarla elde edilen kazanımlar Osmanlı sultanlarının bahsettiği ve Venediklilerin Osmanlı topraklarındaki ticaret ağları ile vatandaşlarının güvenliğini düzenleyip güvence altına alan tek taraflı imtiyâz belgeleri olan ahidnâmelerle belgelendi.

Sözkonusu ahidnâme metinlerindeki gözden kaçmış unsurlardan biri, iki devlet arasındaki esaret meselelerinin çözümüne ilişkin bölümlerdir. Oysa, Osmanlılar hem savaş esnasında hem de sıklıkla yapılan deniz saldırılarında çok sayıda Venedik vatandaşını ele geçirdiği için esir Venediklilere dair hükümler ahidnâmelerde sürekli yer almıştır. Venedik, deniz seferlerinde veya Osmanlı sınırları dahilinde gerçekleşen çatışmalarda esir alınan ve çoğu soylu sınıfa mensup ticaret ağındaki vatandaşları için son derece hassas davranmış, esirlerin serbestiyeti için her fırsatı değerlendirmişti. Venedik'in bu meseleyi sözkonusu belgelerde sıklıkla kayda almasının bir nedeni de bu esirlerin Cumhuriyet'in gizlilik arzeden bilgilerini Osmanlılarla paylaşma, hizmetlerini Osmanlılara sunma ve/veya Müslüman olma ihtimalleri idi.

Bu bildiri, Osmanlıların Venediklilere verdiği imtiyâz belgeleri olan ahidnâmelerdeki -yahut Türkçe, İtalyanca, Grekçe, Latince ve kimi zaman Venedik dilinde yazılmış olan ahidnâme kopyalarındaki- esaret meselesinin dönüşümünü incelemeyi hedeflemektedir. Literatürde detaylı bir incelemenin bulunmayışı ve tarih yazımında sözkonusu eksikliğin tamamlanması önemli

---

¹ Doktora Öğrencisi, Bilkent Üniversitesi, nebahat.nalcaci@bilkent.edu.tr

bir hedef olarak görüldüğünden bu bildiri, ön çalışma olarak gelecekteki çalışmaların önünü açmayı hedeflemektedir.

Venediklilerle Osmanlılar arasındaki yazılı antlaşmalar, yani ahidnâmeler (Osmanlıların Venediklilere verdiği imtiyâz belgeleri), esirlikle ilgili muazzam sayıda doküman ve içerik sağlar. Bu çalışmada, tarihçilerin iki devlet arasındaki esirlik² meselesini gözden geçirebilmesine imkân sağlayan bu antlaşma metinleri üzerinden, süreç, sonuçlar ve bazı özel vakalar incelenecektir.

Ahidnâmelerde, savaş esirlerinin siyasî statülerine ilişkin maddeler çok uzun bir zaman zarfında epeyce değişime uğramıştır. Bu maddeler, iki devletin inişli çıkışlı ilişkileri sürecinde, yüzyıllar boyunca şekillendirilip detaylandırılmıştır. Ancak bu maddelerdeki değişimi gözlemleyebilmek için metinlerin Venedik'in bakış açısıyla da incelenmesi elzemdir.

Ahidnâme yahut imtiyâzât olarak anılan antlaşmalar, geleneksel diplomatik antlaşmalardan farklı bir yapıdadır. Ahidnâmelerin kökeni Anadolu'daki Türk beylikleri zamanına kadar gitmektedir. Beyliklerin ve Selçukluların yabancı devletlerle (özellikle vasal devletlerle) aynı şekilde antlaşmalar yaptığını ilişkin çok sayıda gösterge olması sebebiyle bu geleneğin temeli, büyük ihtimalle Osmanlı öncesindeki uygulamalara dayanmaktadır. Bunlar Osmanlı sultanı tarafından bahşedilen imtiyâz belgeleri olarak kabul edilmekteydi ve antlaşma şartlarının geçerliliği sultanın hükümdarlık süresiyle sınırlıydı. Bu durum, yeni uzlaşma süreçlerini başlatmak durumundaki Venedik açısından sürekli müzakere ve diplomatik denge anlamına geliyordu. Bu belgeler *ex parte*, yani tek taraflı bahşediliyordu. İlâveten sultan, tüm belgelerde şartlarını ilgili tüm Osmanlı memurlarına (kadı, beylerbeyi, vb.) tebliğ ediyor ve bunlara riayet edilmesini buyuruyordu.³ Bu metinlerin ilk örneklerinde, Venediklilerin bir ticaret ağı oluşturmak üzere diğer devletlerle diplomatik bağ kurma geleneğinin sonucu olarak, genellikle ticarî hususlar yer almaktaydı.

2 Osmanlı Devleti'nin savaş esiri tedarîği ve istihdam yöntemine dair bkz. Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları: Erken Modern Dönem İstanbul'unda Savaş Esirleri ve Zorunlu İstihdam*, (İstanbul, Verita Yayınları, 2015)

3 İmtiyazat konusunda daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, "İmtiyâzat", *The Encyclopedia of Islam*, C. 3, 2. bs. (Leiden: Brill, 1979), 1179-89; Alexander H. De Groot, "The Historical Development of the Capitulatory Regime in the Ottoman Middle East from the Fifteenth to the Nineteenth Century", *Oriente Moderno*, Nuova serie, 22/83, No. 3, (2003): 575-604, Mübahat Kütükoğlu, "Ahidname", *DIA*, C. 1 (İstanbul: MEB, 1988), 536-540.

Günümüze kalan belgeler ve ikincil yayınlar üzerinden, Osmanlılar ve Venedikliler arasındaki ilişkinin evrimini gözlemlemek mümkün olmaktadır.⁴ Bu belgeler Türkçe, İtalyanca, Latince ve kimi zaman Venedik dilinde kayda alınmıştır. Osmanlı arşivlerinde günümüze intikal eden 33 ahidnâme olup Venedik devlet arşivinde de ahidnâmeler bulunmaktadır. Her iki arşivdeki bu orijinal belgelerin yanısıra, ilk örneklerin kopyalarının yahut tercümelerinin yayınlandığı dergi makaleleri ve kitaplar da ikincil araştırmalar için kaynak sağlamaktadır. Tamamlayıcı kaynaklar da sırası ile Venedik Devlet Arşivi'nde yer alan dokümanlar, *Acta et Diplomata Graeca Res Graecas Italasque Illustrantia*, *Urkunden zur älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, *Storia Documentata di Venezia* ve *Diplomatariom veneto-Levantinum, I "Documenti Turchi" Dell'Archivio di Stato di Venezia* ile *Venedik Arşivindeki Türkçe Metinler*'dir.⁵ Ahidnâmelerle ilgili olarak ikincil kaynakları çalışan önde gelen araştırmacılardan Mahmut Şakiroğlu, Irene Melikoff, Luigi Bonelli, Maria Pia Pedani, Alessio Bombaci, Serap Mumcu, Mikail Acıpinar gibi müellifler, metinlerin genel yapılarına odaklanmak suretiyle diplomasi literatürüne katkıda bulunmuşlardır.⁶ Hans Theunissen'in

4 Osmanlı-Venedik ilişkileri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Siriol Davies, Jack L. Davis, "Greeks, Venice, and the Ottoman Empire", *Hesperia Supplements / Between Venice and Istanbul: Colonial Landscapes, Early Modern Greece*, C. 40, (2007): 25-31; Halil İnalçık, "An Outline of Ottoman-Venetian Relations," in *Venezia: Centro di mediazione tra oriente e occidente* (Secoli XV-XVI), (1977): 83-90; Suraiya Faroqhi, "The Venetian Presence in the Ottoman Empire (1600-1630)", *The Journal of European Economic History*, C. 15/2, (1986): 345-384.

5 Franz Miklosich, Joseph Müller, *Acta et Diplomata Graeca Res Graecas Italasque Illustrantia* (Vindobonae: 1865); Gottlieb Lucas Friedrich Tafel, Georg Martin Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig* (Viyana: 1856); Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)* (Venedik: 1983); Samuele Romanin, *Storia Documentata di Venezia* (Venedik: 1913); Georg Martin Thomas, Riccardo Predelli, *Diplomatariom Veneto-Levantinum, sive, Acta et diplomata res Venetas Graecas atque Levantis illustrantia* (Venedik: 1890); Maria Pia Pedani Fabris, Alessio Bombaci, *I "Documenti Turchi" Dell'Archivio di Stato di Venezia* (Venedik: 1994); Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belleter*, C. 5-8, S. 9-12 (1968-1971): 1-152.

6 Mahmut Şakiroğlu, "II. Selim'in Venedik Cumhuriyetine Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", *Erdem*, No: 2/5 (1986): 527-553, Mahmut Şakiroğlu, "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslı Metni", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, M. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı (1982): 387-404; Mahmut Şakiroğlu, "1503 Tarihli Türk-Venedik Andlaşması", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C. 3, (1983): 1559-1569; Luigi Bonelli, "Il trattato turco-veneto del

Osmanlı ahidnâmelerini konu alan ve metinlerin tüm nüshalarını ihtiva eden dikkat çekici çalışmada bu alanda daha önce yayınlanmış olan tüm akademik çalışmalar incelenerek tasnif edilmiştir. Theunissen'in çalışması, hızlı bir metin karşılaştırması yapmamda ve metinleri sadece esir meselesine odaklanarak hızlıca gözden geçirmemde çok yararlı oldu.⁷ Maria Pia Pedani ve Eric R. Dursteler'in çalışmaları Venedik bürokrasisinin Osmanlı öncesi devletler ve Osmanlı devletine yaklaşımını kavrama açısından çok öğreticiyken Şerafettin Turan'ın çalışmaları ise iki devlet ve ötesini kapsayan geniş bir coğrafi betimleme ortaya koyması bakımından yararlı oldu.⁸

Bu çalışmanın zaman aralığı, 1207 Selçuklu-Kıbrıs Krallığı Antlaşması ile 1575 yıllarıdır. 1575'te Venedik'e verilen ahidnâme ile başlayarak esaret evrakı metin formu taraflar açısından oldukça mükemmel ve sarîh hale gelmiş ve aynı formu koruyarak süregitmiştir. Zaman aralığının alışılmadık düzeyde geniş olduğu düşünülebilir. Ancak metin içeriklerinin dönüşümünü gözleme amacım beni dönemi uzun tutmaya mecbur etti. Çalışma, Venedik ile Anadolu'daki Osmanlı öncesi beylikler arasındaki ve tabii çoğunlukla Venedik ile Osmanlılar arasındaki siyasî ve ticarî etkileşim sürecinde üretilen belgelerle sınırlıdır. Mevcut tüm antlaşma ve ahidnâmeler incelenmiş olmakla beraber siyasî içerik bağlamında sadece esaret meselesini ihtiva edenler çalışmaya dahil edilmiştir. Yine bu çalışmanın merkezindeki ahidnamelerin ilk örnekleri veya benzerleri sayılabilecek Memlûkler ve diğer Akdeniz ülkelerinin verdiği imtiyaz belgeleri de bu çalışmaya dahil edilmemiştir.⁹

1540", *Centenario della nascita di Michele Amari*, C. 2 (1910): 332-363, Alessio Bombaci, "Due Clausole Del Trattato In Greco Fra Maometto Ii E Venezia, Del 1446", *Byzantinische Zeitschrift* C.43 (2): 267-271; Mikail Acıpınar, "Ahidnâmeler Çerçevesinde Karadeniz'de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. Yüzyıllar)", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, No: 5/12 (2015): 319-336.

7 Hans Peter Alexander Theunissen, "Ottoman-Venetian Diplomats: The *Ahd-names*; The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents", *EJOS*, No. 1/2 (1998): 1-698.

8 Maria Pia Pedani, *Doğu'nun Kapısı Venedik* (İstanbul: Küre Yayınları, 2015); Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012); Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2000).

9 Memlûk-Venedik ticarî ilişkilerinin ayrıntılı özeti için bkz. Theunissen, a.g.m., 24-50.

Venedik sadece denizaşırı sömürgelere değil aynı zamanda Akdeniz bölgesinde ağırlıklı bir ticarî hâkimiyete de sahipti. Kolonilerinin büyük bölümü Ege, Marmara ve Karadeniz kıyılarında yerleşikti. Venedik, hâkimiyetini ve ticaret ağını korumak için hem diplomatik hem de askerî alanlarda aktif bir yol izlemekteydi. Bir Anadolu beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlılar başlangıçta Venedik için doğrudan bir tehdit değildi. Ancak topraklarını hem Anadolu'nun batı kıyılarına ve hem de özellikle Çanakkale Boğazı'nı aşarak Gelibolu Yarımadası'na doğru genişletmesi, Osmanlıları askerî yöntemlerle durdurulması gereken bir düşman haline getirdi. Gelibolu istikametindeki ilerleyişine kadar Osmanlı, Menteşe ve Aydın beyliklerine kıyasla görece daha önemsiz bir sorun olarak algılanıyordu. Öncesinde Türklerin karşısında yer alacak pek çok müttefik kolayca bulunurken Osmanlıların Çanakkale Boğazı'nı aşarak Venedik sömürgeleri üzerinde bir tehdit haline gelmesiyle koşullar bariz şekilde değişti. Örneğin 1362'de Venedik, Osmanlı karşısı bir ittifak girişiminde bulunmuş, ancak Venedik, Ceneviz ve Bizans arasındaki ihtilaflar bu planın gerçekleşmesini engellemişti.¹⁰ Uzun vadede bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin mutlak hale gelmesi sonrasında Venedik Cumhuriyeti durumu kabullendi ve bölgedeki ticarî çıkarlarını koruyabilmek için değişen şartlara adapte oldu.

Öte yandan bu adaptasyon, Venedik'in diğer Avrupa devletleri nezdindeki imajını ve yerini oldukça zedelemişti. Venedik'in 1502 ve 1505 yılları arasında Roma elçisi olan Antonio Giustinian, raporlarında papa II. Pius'un Venediklileri Tanrı'yı ve Hristiyanlığı önceler gibi görünseler de asıl önemsediklerinin kendi devletleri olduğunu ve Tanrı'yı da buna alet ettiğini söyler. 1510 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu'na gönderilen Fransız Elçi Rinaldo Fulin ise Venedik'in Osmanlılar ile ittifak yaparak Avrupa'daki krallıkları birer eyaleti haline getirmeye çalıştığını belirtir. 1532 yılında ise Papa VII. Clement, ittifakı reddeden Venediklilerin dinsiz, kanunsuz, sadece kendi çıkarlarını düşünen bir millet olduğunu söyler. Haliyle Venedik, Doğu'daki ticarî kazanımlarını koruma çareleri güderken Batı'da kafir ile ittifak halinde olan bir iç düşman haline de gelir.¹¹

10 Colin Imber, *Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of Power* (Londra: Palgrave Macmillan, 2009), 21-26; Frederic C. Lane, *Venice: A Maritime History* (Baltimore: JHUP, 1973), 235-237; John Julius Norwich, *A History of Venice* (New York: Knop, 1982), 342-358.

11 Robert Finlay, *Venice Besieged: Politics and Diplomacy in the Italian Wars, 1494-1534* (Burlington: Routledge, 2008), 1937, 1943.

Osmanlıların bölgedeki hâkimiyeti antlaşma metnlerinin biçim ve muhtevasına herhangi bir yenilik yahut değişiklik getirmedi. Antlaşmaların ilk versiyonlarında birincil hedefin Venedik'in ticaret ağını sadece Akdeniz kıyılarında değil Anadolu'nun denize uzak bölgelerinde de korumak olduğu açıktı. Antlaşma metinleri başlangıçta sadece ticaretle ilgiliyken Osmanlıların yayılmacı politikası, metinlere savaş ve esirlik hükümlerine ilişkin maddeler eklemeyi iki taraf için de zorunlu hale getirdi. Ahidnâmeler ile önceki dönemlere ait metinler arasındaki farklar sadece Venedik ile Osmanlı arasındaki yazılı antlaşmalar için değil Venedik ile Menteşeoğulları, Aydınöğulları yahut İlhaniler arasındaki ve Selçuklular ile Kıbrıs Krallığı arasında aktedilen metinler için de geçerlidir.

Venedikliler, bir siyâsî ilke olarak, “kâfir” topraklarında zaptedilen vatandaşları konusunda son derece hassastı. Venedikli asil aile üyeleri yahut imtiyâzlı Venedik vatandaşları arasından seçilen kişiler bölgedeki diplomatik ve ticarî ağın kontrolünü sağlamak üzere atanırdı. Ancak bu memurların sayısı, ticaret ağının yoğunluğu sebebiyle yeterli değildi. Dolayısıyla devlet, zaptedilmiş yahut esir alınmış memurlarının salıverilmeleri için yoğun çaba sarfederdi. Bu sorunların çözüm süreçlerinde, başlangıçta güç kullanma yoluna gidilmişse de Osmanlı gerçeği Venedik bürokrasisini sert tedbirler yerine daha yumuşak bir dil ve ilişki politikasına mecbur bıraktı.¹²

Çoğunlukla, özgürlüğüne kavuşan esir, Osmanlı topraklarından kaçarak ilk fırsatta vatan topraklarına kavuşmak istiyordu. Öte yandan tüm bu çabaların ardından önceden tutuklanmış olan memurların bazıları, şehrin sunduğu ekonomik ve sosyal imkanlar sebebiyle Osmanlı başkentinde kalmayı tercih etmişti. İçinde bulunulan çaresiz durumdan kurtulmak için hapis yahut esir tutulanlar sıklıkla din değiştirmeyi tercih ediyor yada mecbur kalıyordu. Buna karşılık kimileri de Hıristiyan dünyasında yaşanan sorunlar sebebiyle yahut yeni bir hayata başlamak için hatta bazen sadece macera arayışıyla din değiştirenler de vardı. Antonio Fabris, din değiştirme sebeplerini çok iyi özetlemiştir: “*Bir gelir sahibi olmanın hasretini çeken zanaatkârlardan söz ediyoruz, Avrupalılardan, Müslümanlar elindeki esirlerden, daha iyi bir hayat arzusu duyanlardan, maceraya aç olanlardan yahut Batı'da yasaklı olduğu*

12 Lane, *a.g.e.*, 236, 242, 245; Norwich, *a.g.e.*, 330, 371.

gücün arayışında olanlardan...”¹³ Bu esnek bakış açısı, kendi vatandaşlarını ve cemaat üyelerini şevke getirmek için Osmanlı hakkında daima gayet keskin bir propaganda dili kullanmış olan *Katolik Birliği* söylemlerinin neredeyse tam zıddıdır.

Venedik’in Osmanlı topraklarındaki Venedikliler için fidye süreci oluşturmasının *iyi Hıristiyanları kâfir topraklarından kurtarmak*¹⁴ dışında başka bir sebebi daha vardı. *Stato da Mar* ve *Stato de Terra*’dan kovulmuş ve esir, mahkum, köle olarak yahut fidyesi ödenerek İstanbul’a gelmiş olan Venedikliler, Cumhuriyet’in güvenliği açısından tehdit oluşturabilirdi; özellikle de zanaatkâr, tersane ustası, simsar, vb. meslek sahipleri. Venedik Cumhuriyeti vatandaşları oldukları için Osmanlı yetkililerinden, meslekî beceri ve donanımlarından yararlanılmak üzere teklifler alıyorlardı. Bilhassa silah sanayi ve casusluk faaliyetlerinde gayet yararlı unsurlar olmaları sebebiyle bunlara kucak açılıyordu. Aynı sebeplerle mahkumiyet yahut kölelikten azat edilenler de bazen Osmanlı başkentinde kalıp serbest tüccar, zanaatkâr vb. olarak *çalışmaya devam etmeyi tercih ediyordu*. Eric Dursteler, bir Papalık seyyahının 1580’lerde Galata’da beş yüz ve şehir mahallelerinde de altmış azat edilmiş köle yaşadığına ilişkin beyanını aktarır ki bu da benzer alandaki 1630 tarihli araştırma kaydının rakamlarına yakındır. Bir seyyah kaydına göre bu *libertiniler*, genellikle evlenir ve Konstantiniyye’nin her yerinde ev sahibi olurdu. “Bunlar Türk tebaasından olup bazıları sanayiide ve ticarete çalışmakla müreffehiler” ki bu durum azat edilmeleri sonrasında şarap ticareti yapmaya başlayan bir grup *libertini* için de geçerliydi. İlâveten kefaret bedelleri düşünülürse bunların hepsi değerli mahkumlardı. 1470 ve 1495 yıllarında Kuzeydoğu İtalya’daki Friuli Bölgesi’nde organize edilerek yönetilen akınların başlıca sebebi bu yüksek kefaret bedelleriydi. Öte yandan, I. Mehmed’e gönderilen Venedik elçisine, sultan tarafından esir tutulan 1.500 Evian için talep edilecek hiçbir kefaret bedelini ödememesi konusunda talimat verilmişti. Bu yaklaşım Venediklilerin kendi tüccar ve soylularının azat edilmeleri için gösterdiği gayretle kıyaslanırsa sözkonusu 1.500 kişinin Venedik Cumhuriyeti nezdinde bir ehemmiyeti olmadığı pekâlâ düşünülebilir.¹⁵

13 Dursteler, *a.g.e.*, 113.

14 *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, C. 1, No. 28, 54.

15 Dursteler, *a.g.e.*, 91; Pedani, *a.g.e.*, (2015), 63-65; Şerafettin Turan, *a.g.e.*, 398.

Venediklilerin kefarete süreçlerinin tesis edilmesinde zikredilmeyen bir yan unsur da istihbarat elde etmektir. Osmanlı topraklarında tutulan eski mahkumlar, bilhassa savaşla bağlantılı silâhhâne, tophâne yahut büyük limanlara yakın yerlerde yaşayanlar Venedik memurları için gâyet yararlı olurdu. Osmanlı ordusu yahut sultanın muhtemel kararlarına ilişkin olarak müşahede ettikleri hususlar yahut nakledebilecekleri rivayetler Cumhuriyet'in yürüttüğü siyaseti bir anda değiştirebilirdi. Bu sebeptir ki Venedikli Senatör Marino Sanuto'nun günlük koleksiyonu eski mahkumların naklettiği sayısız küçük istihbarat raporunu içerir.¹⁶

Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da, Venedik balyosunun yanısıra diğer Avrupa devletlerinin elçileri de muhaberat notu *relazionilerde* sıklıkla azat edilmesini sağladıkları eski mahkumların sayısını kaydetmişlerdir. Venediklilerin esas korkusu azat edilen mahkum ve kölelerin hayatî konularda istihbarî bilgi aktarması yahut Osmanlılara hizmet etmesi ya da din değiştirmesiydi. Köleler arasında, uzun süreli esaret durumlarında *ihitida* ihtimali artıyordu ve genç köleler sözkonusu olduğunda bu daha da yaygındı.¹⁷ 1588 yılında azat edilen kölelerin sayısının en az 2.500 olduğu tahmin edilmektedir ki bu da epeyce zaman ve bütçe ayrılmış olduğuna işaret eder. Piero Bragadin 1525'te halihazırda 64 kölenin azat edilmesini sağlamış olmakla beraber hizmet süresinin sonuna kadar bu sayının 300'e çıkmasını sağlayacağını ümit ettiğini rapor etmiştir. Bundan 40 yıl sonra Daniele Barbarigo'nun balyos olduğu dönemde 90 kölenin azat edildiği ve Paolo Contarini'nin de 1581'de aralarında Venedikli bir asilzadenin de olduğu 46 kölenin azadına ilişkin müzakerede muvaffak olduğu kaydedilmiştir.¹⁸ İlâveten balyoslar, esirlerin ve kölelerin kefaretinin öderken çok dikkatli hareket etmek ve düşük profil sergilemek zorundaydı. 1542'de Balyos Girolamo Zane bir grup esir ve köleyi Osmanlı sahiplerinden müsaade almadan Venedik'e gönderince buna ilişkin bilgi sultana arz edilmiş, akabinde balyosun değiştirilmesi için Venedik'e bir *nâme-i hümayûn* yazılmıştı.¹⁹

16 Raporların örnekleri için bkz. *I Diarii di Marino Sanuto*, ed. Federico Stefani, (Bologna: Forni Editore, 1969).

17 Dursteler, *a.g.e.*, 104.

18 Dursteler *a.g.e.*, 46.

19 Gökbilgin, *a.g.m.*, 100-102.

Köle nüfusun tam sayısı net olarak bilinmemekle beraber muhtelif kaynaklardan yararlanılarak tahminler yürütülebilir. Elde bulunan ve bu alanda bilgi aktarabilecek en yaygın kaynaklar hiç kuşkusuz Venedik elçilerinin raporlarıdır. Bu raporlar üzerinden yapılan hesaplamayla Halil İnalçık, sadece İstanbul'da yaşayan savaş esiri ve devşirmelerden oluşan kapıkulu nüfusunun II. Mehmed'in saltanatında 15-20.000, 1568'de 60.000 ve 1609'da 100.000 olduğunu kaydeder. Bu rakamlar, toplam şehir nüfusunun yaklaşık ellide biridir. Savaş esirlerinin sayısı, bu sayıların küçük bir oranını teşkil eder. Bir Papalık elçisi, 1581 yılında, sadece Galata'da 8 ilâ 10.000 köle yaşadığına ilişkin tahminde bulunursa da burada muhtemelen sadece kadırga mahkumlarına atıf söz konusudur ve İnalçık, bunların sayısının 10.000 olduğunu kaydeder. 1588'de, Venedik Senatosu'nda, Akdeniz'in tamamındaki Venedikli savaş esirleri sayısının tahminen 2.500'ün üzerinde olduğu kaydedilir ki muhtemelen bu rakama, bir önceki savaşta esir düşen çok sayıda Venedikli'nin dahil edilmesiyle ulaşılmıştır. Bahsi geçen tüm savaş esirleri, mahkumlar ve mesken köleleri arasındaki Venediklileri bulmak ve onun azat edilme sürecini başlatmak balyoslar için çok külfetli bir işti.²⁰

Venedik Senatosu nezdinde Türkler tarafından esir alınan Venedikliler konusu, Osmanlıların denizlerdeki hâkimiyetinden çok önce de sorun teşkil ediyordu. Ticaret maksadıyla denizaşırı, *stato de mar*, seyahat eden tüm tüccarlar gibi Venedikli tüccarlar da canlarına ve mallarına yönelik bir tehdit olarak en çok korsanlardan ve donanma saldırılarından korkuyordu. Bu sebeple de senede sadece iki kez olmak üzere konvoylar halinde limanlarından yelken açıyorlardı.²¹ Akdeniz ve Ege kıyılarının büyük bölümü geniş topraklara sahip olan ve ticaretin önemli olduğu Bizans İmparatorluğu ve Selçuklular gibi devletlerin yönetimi altındaydı.

Ahidnâmelerin savaş esirliği bâbında uğradığı değişimi, Osmanlı öncesi beylik ve devletlerin Venediklilere verdiği belgelerden günümüze kalanların yahut kopyalarının yardımıyla izlemek mümkündür. Selçuklular tarafından

---

20 Halil İnalçık, "Servile Labor in the Ottoman Empire", *The Mutual Effects of the Islamic and Judaeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, ed. Abraham Ascher ve diğ., (New York: Columbia UP, 1979): 22-52; R. C. Davis, "Slave Redemption in Venice, 1585-1797", *Venice Re-considered. The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, ed. J. Martin, D. Romano (Baltimore: The John Hopkins University P.), 454-487.

21 Pedani, *a.g.e.*, (2015), 39.

1220’de Venediklilere verilen ahidnâme, şeklen sonraki yüzyıllarda Osmanlılar tarafından Venediklilere verilen ahidnâmelerin ilk örneği olma niteliğindedir. Metin neredeyse tümüyle ticarî ilişkilere dair düzenlemelerden ibaret olmakla beraber bu faaliyetleri sırasında tutsak edilen vatandaşlarının azat edilmesine ve mallarının kendilerine iadesine dair maddelerin de bulunması Cumhuriyet’in vatandaşlarının karşılaşıacağı talihsizliklere de hazırlanmakta olduğuna işaret eder niteliktedir.²²

Ekonomisi ağırlıkla gazâ gelirine bağlı olan Türk beylikleri döneminde koşullar daha farklıydı. Örneğin ticaret hacmi yüksek limanların bulunduğu topraklara sahip olan Menteşe Beyliği antlaşma şartlarına sadık kalmayı tercih ederken Venedik’e ait çevre mahallere sürekli baskın düzenleyen Aydınoğulları, canları ve malları açısından her zaman tehditti. Mali açıdan Cenevizlilerin hâkimiyeti altında olan İzmir’e çok yakın mesafede yerleşik Aydınoğulları bu limanın ticarî gelirinden hisse alamamaktan duyduğu rahatsızlığı ifade edebileceği hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Aydınoğlu Umur Bey’in çok sayıda savaş esiri ele geçirdiği İzmir akını tam da bu sebeple gerçekleştirilmişti.

Venedik Senatosu’na sunulan muhtelif raporlar çok sayıda farklı savaş esirliği hikâyelerine dairdi. Örneğin Girit Doçu Nicolai Zane’nin mektubu, 1317 senesinde, Türklerin akınlarını ve Venedikli bir soylunun esareti konularını rapor ediyordu. Esir alınan bu Venedikli soylu, Andree Barozi, Santorini Adası’nı Bizans’tan geri alan ve 1192 Venedik-Pisa Savaşı’ndan itibaren yönetimde daima üst düzey görevlerde bulunan kişilerin mensubu olduğu aileden gelen Jakob Barozi’nin oğluydu.²³

Esasen Türk Beylikleri bu akınları sözkonusu topraklara yerleşmek maksadıyla değil savaş ganimetleri elde etmek üzere düzenliyordu. Ancak bölgedeki ticaret dengeleri, topraklarını genişletme yönünde bir siyasa ile hareket eden Osmanlıların akınlar başlatmasıyla ciddi bir dönüşüme uğradı. Bu akınlardan duyulan rahatsızlık sadece ticarî malların kaybı ile sınırlı değil yerel halktan çok sayıda insanın esir alınmasıyla da ilgiliydi.

İlk yıllardaki metinlerin konusu, ticarî ve siyasî ağırlığı olan soylulara ilişkin müzakerelere dairken takip eden yüzyıllarda olayların seyriyle bu

22 Tafel & Thomas, *Urkunden zur Alteren Handels* (1856), 221-225.

23 *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, C. 1, No. 61, 107.

durum değişti ve müzakereler önce Venedikliler, sonra Türkler tarafında, tüm vatandaşlarının yahut tebalarının hayat ve refahlarını güvence altına alma yönünde sürdürüldü. Örneğin Konstantiniyye balyosu ve Papalık ailesi mensubu olan Phillippi Belegno, 1331’de Katalanlarla yapılan antlaşma bağlamında Türkler hakkında ayrıntılı bir rapor yazdı. Metnin konusu Türklerin akınları ve inançlı Katoliklerin Türklerle ilişkileriydi.²⁴ O esnada Osmanlılar, Ege’den ve Venedik sömürgelerinden uzaklaşmış, Bursa ve İznik yörelerinde topraklarını genişletmeye devam ediyordu. 1332’de, Bizans İmparatorluğu topraklarına ve bazı adalarına hücum ederek yerli halkı topraklarından kaçmaya zorlayan “hâbis ve kâfir” Türklere karşı oluşturulan Venedik, Bizans İmparatorluğu ve Hospitaliye Şövalyeleri (St. Jean Şövalyeleri) arasındaki ittifak da karmaşık bir hal almıştı.²⁵

Venedik ile Osmanlılar arasında iniş çıkışlarla süregelen ikili ilişkiler Osmanlıların yükselişiyile zor kullanarak karşı tarafa dediğini yaptırma siyasetine evrildi. Önceden de belirtildiği üzere, Venedikliler, Çanakkale Boğazı’nı aşmaları ve Gelibolu Yarımadası’nda toprak kazanmaları sonrasında Osmanlıları sakınılması gereken bir tehdit olarak görmeye başladılar. Kâfir topraklarında çürümemesi gereken inançlı Hıristiyanların esir alınmaları Venediklilerin vatandaşlarını korumak üzere gereken tedbirleri almasının sebeplerinden biriydi. I. Murad Dönemi’ne geldiğinde (1384) Venedik için Rus steplerindeki tahıl mahsullerine erişimin ana güzergâhı olan Çanakkale Boğazı’nın hâkimiyeti Osmanlıların elindeydi. Keza Latince metinlerde Türklere ilişkin ton da çarpıcı bir dönüşüm geçirerek “hâbis ve kâfir”den “sevgili ve dost müttelik”e evrilmişti.²⁶

Metinlerin tarihî dönüşümüne dönecek olursak Osmanlılar ve Venedik arasında bilinen ilk temas 1360’da yaşanmıştı. Osmanlıların Gelibolu’ya çıkmalarının ardından Venedikliler doğudaki gelişmelere karşı nasıl bir strateji izleyecekleri konusunda sürekli teyakkuz halindeydiler. Osmanlı askerî gücünü kabul ederken kendi bölgesindeki varlıklarını şekillendirebilmek için Osmanlı siyasetindeki gelişmeleri de yakından takip ettiler. Örneğin I. Murad’ın ölümünün ardından doç, yeni sultana iletilmesi için bir mektup

24 *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, C. 1, No. 108, 215-217.

25 *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, C. 1, No. 116, 225-227.

26 *Diplomatarium Veneto-Levanticum*, C. 2, No. 116, 193-196.

yazdı. Ancak aynı mektuptan iki nüsha hazırlanmıştı ve sadece tahta çıkan şehzadeye teslim edilecekti.

I. Bayezid saltanatında Venedik zor durumda kalmıştı. İstanbul 7 yıldır Venedik yardımı sayesinde Osmanlı kuşatmasına direniyordu. Tam bu zor vakitte Bizans İmparatorluğu ve İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden endişe eden tüm devletleri rahatlatan bir olay yaşandı: Ankara Meydan Muharebesi. O vakte kadar iki taraf arasında imzalanmış bir anlaşma veya ahidnâme yoktu. Ankara Muharebesi sonrası şehzadeler arasında iç savaşın yaşandığı Fetret Devri'nde uç bölgelerin en nihayetinde el değiştireceğini hesap eden Venedikliler, Menteşe ve Aydın Beylikleri ile olan eski antlaşmalarını yenilediler. Şehzade Süleyman'a sadakatlerini sunmayı da ihmal etmediler. Ancak Venedik ve Osmanlılar arasındaki antlaşma Şehzade Süleyman tarafından değil 1411'de Venediklilere Karadeniz'de ticaret yapmaları için boğazlardan geçiş izni veren Şehzade Musa tarafından yenilenmişti.

I. Mehmed Osmanlı tahtına çıktığında Venedikliler Musa ile yaptıkları antlaşmayı yenilemek istediler. Lâkin bir sonuç alamadılar. Venediklilerin I. Mehmed'e elçi göndermekte gecikmeleri sonucu Osmanlılar Venediklilerin niyetlerini anlamışlardı. Osmanlılara ödemeyi kabul ettikleri muhtelif vergilerden muaf tutulmayı talep ederken Osmanlılara karşı bir ittifakın (*lega*) kurulmasını beklemekteydiler. 1416'da Venedikliler ve Osmanlılar arasında yaşanan bir deniz muharebesinde Osmanlılar yenilgiye uğradı. Bu muharebede esir alınanların serbest bırakılmasını görüşmek için elçi gönderen taraf bu defa Türkler oldu. Ardından, Venediklilerin gözünü korkutmak ve Osmanlılara karşı yavaş ancak istikrarlı biçimde büyüyen ittifakın oluşumunu ertelemek isteyen I. Mehmed Eğriboz'a saldırdı ve 1.500 Eğribozluyu esir aldı. Bu denli yüksek esir sayısı karşısında Venedik Senatosu derin bir sarsıntıya uğramıştı. Senato 1416'da Eğriboz yönetimine gönderdiği mektupta sultanla yapılacak görüşmeleri takiben esirlerin serbest kalacağını söylemişti.²⁷

Ancak I. Mehmed, 1419 yılında Venediklilerden gelen bütün taleplere üst perdeden karşılık vermişti. Venediklilerin kolonilerine ulaşmaları için Çanakkale Boğazı'ndan geçmelerine izin veriyor ve karşılığında Venediklilerin düzenli olarak vergi ödemesini talep ediyordu. Çanakkale hariç Venediklilerin elinde bulunan diğer kaleleri hatırlatıyor ve bunların Venedik ticaret ağı için

---

²⁷ *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, C. 2, nr. 164, 302-304; Turan, *a.g.e.*, 395-397.

yeterli olduğunu söylüyordu. Bu metin aynı zamanda esirlik meselesinden de bahsettiği için eşsizdir. Sultan esirlerin serbest bırakılması talebini reddetmiş ve “Bir daha bu mevzuu işitmek istemiyor” olduğunu eklemiştir.²⁸ I. Mehmed’in ölümünden sonra müzakereler II. Murad ile sürdürülmüştü. İlişkiler iyileşiyor gibi görünse de 1422’de Selanik’in kuşatılmasıyla daha da kötüye gitmişti. 1422’den itibaren Osmanlı ablukası altında olan Bizans şehri Selanik’i 1423 yılında Venedik devraldı. Bu esnada şehrin kuşatması sürüyordu ve Venedikliler şehri savunma hususunda daha muvaffak olsalar da meseleye askerî veya diplomatik bir çözüm bulmaya mecbur kalmışlardı. Şubat 1424’de Nicolò Zorzi’yi elçi olarak II. Murad’a gönderdiler. Zorzi mart ayında Osmanlılar tarafından hapsedildi. Soylu bir aileden olduğu için Zorzi’nin hapsedildiği haberi Venedik Senatosu’nu derinden sarsmıştı. Venedik ve Osmanlı arasındaki savaş sürüp gitti ve Selanik kuşatma altında kalmaya devam etti. 1429 yılı başlarında müzakereyle sonuç alınamayacağı kanaatine varan Venedik Senatosu Ege’ye takviye kuvvetler yolladı. Mart 1429’da Venedik Elçisi Dandolo, Murad tarafından hapsedildi; hapiste ölecekti. Venedik filosunun üst üste yaptığı saldırılara rağmen Osmanlılar gâlip geldi. Bu suretle Venedik, Selanik’te Osmanlı egemenliğini tanıdı ve Osmanlılara yıllık vergi ödemeyi kabul etti.²⁹ Kuşatmayı takiben 1430’da bir antlaşma imzalandı lâkin iki devlet arasındaki ilişkiler 1444’de Osmanlılara karşı kurulan Katolik İttifakı yüzünden çalkantılı bir döneme girdi. Venedik bu defa daha temkinli davranarak ittifaka sadece lojistik destek sağlamıştı. Genç Sultan II. Mehmed, babası tarafından tahttan indirilip Manisa Sancağı’na gönderildikten sonra şaşkıncı şekilde Eğriboz ve Anabolu gibi Venedik şehirlerine üç yıl boyunca akımlar düzenlemişti. Bu defa II. Murad zararı tazmin etmek için Venedik’e bir elçi göndermiş ve iyi niyet göstergesi olarak da esirleri serbest bırakmıştı.³⁰

İstanbul’un 1453’te Osmanlı kuvvetlerince ele geçirilmesinin ardından kılıç hakkı olarak üç gün üç gece süren yağma esnasında aralarında birçok Venedikli’nin de olduğu binlerce kişi öldürülmüş yahut köle olarak satılmıştı

28 *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, C. 2. nr. 172, 318-319.

29 Halil İnalçık, *Fatih Sultan Mehmed Han: İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kayser-i Rum* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 107-109.

30 Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler Ve Vesikalar 1*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 105; *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, C. 2, No. 203, 371-372.

ve Venedik Balyosu Girolamo Minotto idam edilmişti. Venedik yine de ticarî imtiyâzlarını en kısa zamanda yeniden elde etmek istemiş ve aynı sene 17 Temmuz'da Bartolomeo Marcello'yu II. Mehmed'le görüşüp Osmanlılar ve Bizanslılarla önceden yapılmış antlaşmaları esas alan bir barış antlaşması imzalaması için vazifelendirmişti. Esirler hakkındaki antlaşmaların şekil ve muhtevasında hapsedilme, esaret ve idam edilme hakkındaki meseleler yer almaya devam etti.³¹ 1470-1480 arasında, İtalya'nın kuzeyindeki Friuli'ye yapılan Osmanlı akınları durumu ciddi şekilde değiştirmişti. Artık Türkler denizaşırı bir düşman değil lagün kıyısına kadar ulaşıp insanları esir alabilecek bir tehditti. Bu olay, Selanik'ten ders alan Venediklileri Osmanlılara karşı yeni bir tavır benimsemeye itmişti.³²

Bu şekilde bakıldığında *1482 Ahidnâmesi*, öncekilerin aksine, sadece belli kişilerin değil Osmanlılar tarafından esir alınabilecek bütün Venediklilerin güvenliği göz önüne alınarak müzakere edilmişti. *1482 Ahidnâmesi* iki ayrı dilde muhafaza edilmiştir: Rumca ve Türkçe. Belgenin aslı Venedik Devlet Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir. Bu ahidnâmenin metni 1972'de Tayyip Gökbilgin tarafından yayımlanmıştır.³³ "II. Bayezid, babası II. Mehmed'in esirlikle alâkalı evvelki tüm fikriyatını ve bahşettiği imtiyâzları kabul eder" diyerek başlayan metinde, Venedik topraklarından kaçan ve Osmanlı topraklarına gelen bir köle ihtidâ ile İslam'a döner ise sahibine 1.000 akçe ödeneceği kaydedilmiştir. Eğer köle hâlâ Hıristiyan ise sahibine iade edilecektir. Bu kölelerin kendi topraklarına dönmelerine mani olan Osmanlı memurları münasip şekilde cezalandırılacaktır.³⁴

Anlaşma, "imparatorluğun dört bir yanındaki memurların bu ahidnâme şartlarına uymak zorunda olduklarını, aksi halde bundan mesul tutulacaklarını" kaydeden maddesi 1320'de İlhanlılar tarafından Venediklilere verilen ve İlhanlı topraklarındaki bütün idarecileri ve gümrük memurlarını Venedikli tüccarları korumakla ve onlara yardımcı olmakla mükellef kılan ahidnâmeyi hatırlatır.³⁵ Bu benzerlik, metinlerdeki gelişimin sadece Osmanlı'nın bölgedeki kalıcılığı

31 Romanin, *a.g.e.*, 529-531.

32 Romanin, *a.g.e.*, 260.

33 Venedik Devlet Arşivi (ASV), Documenti Turchi, Busta 1, No. 26; Gökbilgin, *a.g.m.*, 39-42.

34 Theunissen, *a.g.m.*, 374-376.

35 *Diplomatarium Veneto-Levantinum* C. 1, No. 85, 173-176.

sonucu değil diğer devletlerle yürütülen diplomatik ilişkiler sürecinde kaleme alınan eski metinlerin tesiriyle de yaşandığını göstermektedir.

XVI. Yüzyıla gelindiğinde Venedik Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'na karşı deniz muharebeleri verirken buna karşı Osmanlı tarafında Cambria İttifakı'nın kurulmasıyla sonuçlanan bir düşmanlık vardı.³⁶ Cambria İttifakı Savaşı, Venedik'in mağlubiyetiyle 1503'te yapılan antlaşma ile sonuçlandı. Daha evvel Macaristan ve Polonya ile ittifak kuran Venedik, Osmanlı donanmasına saldırmaya başladı ve bu yeni deniz savaşlarının başlangıcı oldu. Yine de Anadolu'ya yönelmek isteyen II. Bayezid Batı'da savaş istemiyordu ve sulhü tesiste bir adım atarak esir tutulan Venediklileri serbest bıraktırdı (1502). Bir buçuk senelik bir müzakere sürecinin sonunda *1503 Ahidnâmesi* imzalandı. Bu antlaşma, çalkantılı bir dönem sonrasında hazırlanmıştı. İki cülus arasında yenilenmesi mutad bir anlaşma değildi. Friuli Akınları, Şehzade Cem Olayı ve araya giren bir deniz savaşı, II. Bayezid zamanındaki ilişkileri epeyce dalgalandırmıştı. Müzakerelerin uzun sürmesi, antlaşmanın birkaç müsveddesi olmasından anlaşılabilir.³⁷

1503 tarihli Osmanlı-Venedik *instrumentum reciprocum* içinde Türkçe ve Rumca yazılmış Osmanlı ahidnâmesi ve Osmanlılara verilen Venedik belgesi vardır. Türkçe metin, Venedik Devlet Arşivleri'nde muhafaza edilen ve Mahmut Şakiroğlu tarafından yayımlanan orijinal belgeye dayanmaktadır.³⁸ Bu metinlere göre esirlik meselesi bâbında, yeni eklenen bir tâbir yüzünden yeni bir karışıklık ortaya çıkmıştı: Eğer esir kişi kendi dininden İslam'a dönerse ve sahibine vekalet eden bir şahıs onu geri almak için müracaat ederse ona da 1.000 akçe ödenecekti. Aynı şekilde bir Müslüman Osmanlı topraklarından kaçarsa Venedikli yetkililer de aynı şekilde hareket edeceklerdi.³⁹ Bu ahidnâmenin dikkat çekici maddelerinden biri de fena hava durumları

36 Yüzyılın başında, Venedik'in topraklarını genişletip zenginliğini yükseltmesi diğer Avrupalı devletleri kaygılandırdı. Papa II. Julius tarafından desteklenen ittifak, Venedik'i 1509 yılında Agnadello'da yendi. Venedik senatosu, ezeli düşmanları Osmanlılardan yardım almak için İstanbul'a iki elçi göndermişse de senatonun kararsızlığı devam etti ve elçiler talebi bir süre bekletti. Bu esnada II. Bayezid de elçileri oldukça iyi ağırlamış ve yardım teklif etmiştir. Bu teklif de senatoda bir süre bekletilmiştir.

37 Theunissen, a.g.m., 147-148; Şakiroğlu, a.g.m. (1983): 1559-1569; Norwich, a.g.e., 383-385, 440; Finlay, a.g.e., V61.

38 Şakiroğlu, a.g.m. (1983): 1559-1569; ASV, Documenti Turchi, Busta 1, No. 97.

39 Theunissen, a.g.m., 383.

sebebiyle zarar gören bir ticaret gemisinin ziyanını kimin karşılayacağına dair düzenlemeleri ihtiva eden maddesidir. 1220’de Selçuklular tarafından Venediklilere verilen ahidnâmedeki bir madde ile olan benzerliği sebebiyle dikkat çekicidir. Gemide ve taşıdığı yükte oluşacak hasarı kimin tazmin edeceği detaylı bir şekilde ele alınmıştır.⁴⁰ Venediklilere bir kara devleti olan İlhanlılar tarafından verilen *1320 Ahidnâmesi* ticaret yollarının emniyetini ele almıştır. Örneğin kötü havadan etkilenen tüm tüccarlara üç gün boyunca otlakları bilâ ücret kullanma müsaadesi verilmiştir.⁴¹ *1503 Ahidnâmesi*’ndeki benzer maddelerin öncülü kabul edilebilecek bu maddeler Venedikliler de dâhil Latinlerin, Osmanlılardan çok önce bu minvalde müzakereler yürüttüklerini göstermektedir.

Venedik 1513’te I. Selim’den bir ahidnâme almıştır. 1513 ve 1517 ahidnâmelerinde, esirlikle alâkalı kısımlar *1503 Ahidnâmesi*’nde de aynıdır. I. Selim, saltanatı boyunca, Doğu seferlerine yoğunlaşması sebebiyle Batı ile doğacak muhtemel ihtilafları denizden Venedik, karadan da Macaristan ile olan ahidnâmeleri yenilemek suretiyle çözmeyi tercih etti. Müzakerelerde Osmanlılar Kıbrıs’taki Venedik limanlarını kullanmayı teklif etti ve bu teklif, 1481-1491 Osmanlı-Memlûk Savaşı zamanının aksine Venedikliler tarafından kabul edildi. Memlûk ve İran Seferi öncesinde Memlûkler ile sıkı ticarî bağı olan Venedik ile anlaşılması I. Selim’in elini kuvvetlendirdi. Ahidnâmedeki esaret ile ilgili maddeler yine fena hava şartlarından mütevellit zarar gören gemilerde bulunan tüccar ve diğer yolcular ile ilgilidir. Yavuz Sultan Selim 1517’de Memlûklülerin başkenti Kahire’ye girer girmez Venedik’in İskenderiye konsülü hiç zaman kaybetmeden Mısır ve Suriye’nin ticarî imtiyâzları için sultandan ahidnâme talep etmiş ve talebi kabul edilmişti.⁴²

1520’ler Venedikliler ve Osmanlılar için bir başka dönüm noktasıdır. Deniz haydutluğu konusunda nam salmış Uskoklar artık sahnededir. 1526 yılında, Osmanlıların zaferi ile sonuçlanan Mohaç sonrası fethedilen Balkan coğrafyasında buldukları yerleri terkeden paralı askerler, önceleri Klis sonra da Seng Kalesi’ni üs edinerek Türklere karşı denizde ve karada vurucu bir güç olarak ortaya çıktı. Habsburglar, bazı dükler ve bilhassa Papalık tarafından

40 Tafel & Thomas, a.g.e., 221-225.

41 *Diplomatarium Veneto-Levanticum* C. 1, No. 85, 173-176.

42 Theunissen, a.g.m., 153-155.

Hıristiyanlığın savunucuları olarak desteklenen Uskoklar, Dalmaçya kıyılarındaki limanlara ve Adriyatik ticaretine ciddi zararlar verdiler. Uskoklar ile mücadelede Venedik önceleri, Osmanlılar ile beraber hareket etmiş, hatta bunun için bir komutanlık da kurmak zorunda kalmışsa da (*provveditore contra Uscocchi*) Osmanlılarla ihtilâfa düştüğünde Uskoklara yardımcı olmuştu. Arşivlerde kayıtlı bulunan ve bu sefer mağduriyetlerinin giderilmesi istenen taraf olarak Osmanlı tarafından gönderilen çok sayıda şikâyet mektubundan anlaşılacağı üzere Uskoklar ciddi zararlara sebep oluyorlardı. Venedik'ten cesaret alan Uskoklar önceleri Venedik'e ait olan ada ve kıyılarındaki Osmanlı tüccarlarına saldırmış daha sonraları da denizde rastladıkları Osmanlı gemilerine saldırıp mallarına el koyarak tüccarları esir almaya başlamışlardı. Bu durum, Venedik'in çoğunlukla tercih ettiği bir şeydi. Böylece bölgedeki ticaret kendi limanlarına taşınıyordu. Lâkin Uskoklar Habsburg desteği sayesinde Venedik Cumhuriyeti'ni gözardı etmeye başlayınca denge Venedik aleyhine de değişti. Venedik bir zaman sonra Osmanlı sultanından gelen sert mektuplara mülayim cevaplar vererek yağmalanan emtianın telafisine ve Türk esirlerin Uskoklardan kurtarılması için sert tedbirler almaya çalıştı. Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti bu ihtilâfın halli için artık beraber hareket etmeye çalışan iki müttefik devlet haline gelmiştir ki bu da ikili ilişkiler için ciddi bir dönüm noktasıdır.⁴³

Yüz yıldan fazla Adriyatik'te etkinlik gösterip iki tarafı ciddi sıkıntıya sokan, ahidnâmelerde “harami” adıyla anılan Uskoklar, bu antlaşmalardaki tutsaklık meselesinin detaylı bir şekilde maddelendirilmesinin önemli bir sebebidir. *1521 Ahidnâmesi* bile I. Süleyman'ın cülusunda imzalanmış olmasına rağmen birçok değişikliğe uğramıştı. *1521 Ahidnâmesi* metninde hem Osmanlı hem Venedik gemilerinin imha edilmesiyle alâkalı tehditler vardı. Zira eğer anlaşma bozulursa ve korsanlarla levendler Venedik gemilerine saldırırlarsa bahis konusu gemilerde sağ olarak ele geçirilen kişiler emniyetli bir şekilde İstanbul'a getirilecekti. Osmanlılar, korsanlar ve levendlerin bu minvalde davranmalarını normal karşılamakla birlikte esir alınan kişilerin akıbetine İstanbul'da karar verilmesinin münasip olduğunu düşünüyorlardı.

43 Mahmu Şakiroğlu, “Uskoklar”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 33, (Ankara: MEB, 1984), 101; Catherine Wendy Bracewell, *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry and Holy War in the Sixteenth Century Adriatic* (Cornell University Press, 2011), İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 111-120.

Önceki metinlerde beyan edildiği üzere bu gemilere ve adalara saldıran levendler cezalandırılacaktı. Bu metin, Osmanlı-Venedik ilişkilerinin İbrahim Paşa'nın ölümüne kadar olumlu biçimde seyrettiği şeklinde yorumlanabilir.⁴⁴

1540 Ahidnâmesi Venedik için ciddi bir sorunun tescili niteliğinde bir metindir. Bu ahidnâme ile harami ve levendler Venedik gemilerine zarar verirse yine cezalandırılacaklardır. Lâkin Venedik Cumhuriyeti'nin Karadeniz'deki imtiyâzı artık sona ermiştir. Osmanlı tahtında hâlâ I. Süleyman vardır. 1530'da, İbrahim Paşa'nın ölümü ve Barbaros Hayreddin'in sahne alışıyla Akdeniz'de yeni bir dengeler mücadelesi başlar. Tarafların muhtelif sebeplerle ahidnâmeyi ihlâl etmeleriyle başlayan süreç 1537 yılında Osmanlı-Venedik Savaşı ile devam eder. Korfu, Girit ve Mora kıyılarına seferler düzenleyen Osmanlı donanması yalnızca Ege Adalarını topraklarına katar ve bundan cesaret alan Papa'nın organize ettiği Kutsal İttifak'ın Venedik'i desteklemesi ile durum daha da karmaşık hale gelir. 1538'de, Preveze Savaşı'nda Osmanlı Devleti, ittifakı ağır bir mağlubiyete uğratar. Venedik acilen yeni bir ahidnâme için müzakerelere başlar ve şekil örneği olarak *1521 Ahidnâmesi* kullanılır. Venedik'in ticaretini devam ettirdiği limanlar arasındaki Karadeniz limanlarının isimleri bu ahidnâmeden kaldırılmıştır. Bu, seneler boyunca engellenemeyen Uskok yağmaları ve çeşitli şekillerde Hristiyan İttifakları ile beraber anılan Venedik'in sebep olduğu ikili politikaya sert bir cevaptır da aynı zamanda. Ağır vergilerin yanında, Tinos hariç Osmanlılara kaybedilen Ege Adaları ve Karadeniz'deki yeni şartlarla bu ahidnâme, denizasıırı kolonyal imparatorluk olan Venedik için aynı zamanda sıkıntılı bir dönemin başlangıcıdır.⁴⁵

II. Selim'in tahta çıkması ile yenilenen *1567 Ahidnâmesi*, 30 yıllık bir Venedik-Osmanlı sükûnetinin sonunda imzalandı. Bu zaman zarfında taraflar arasındaki şikâyetler genellikle korsanların sebep olduğu ve iki tarafın da müştekî olduğu yağmalar ve insan esaretleri idi. II. Selim bir yandan Kıbrıs Kuşatması'na hazırlanırken bir yandan da Venediklileri ürkütmemek için ahidnâmeyi onayladı. Venedikliler de lagüne kadar gelen söylentileri ciddiye alarak ada müdafaası için muhtelif tedbirler aldı.⁴⁶

44 ASV, Documenti Turchi, Busta 1, No. 188.

45 Gökbilgin, a.g.m., 99.

46 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, 9-11

Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethinden hemen sonra Kutsal İttifak, İnebahtı'da (Ekim 1571) Osmanlı'nın denizdeki üstünlüğünü kırmayı başarmıştı. 1570'lere kadar, yıkıcı Osmanlı-Venedik Savaşları'na, Hollanda ve İngiliz rekabetinin sertleşmesine rağmen Venedik Doğu Akdeniz ticaretindeki üstünlüğünü geri kazanmayı başarmıştı. Bu amaçla Venedik elçisi 1571'de savaşın başlamasıyla kesilen görüşmeleri tamamlamak için 1573'de İstanbul'a gelmişti. 1575'te III. Murad'ın cülusunu takiben ahidnâme yenilendi. 1645'teki Girit Savaşı'na kadar antlaşma maddeleri iki devlet tarafından farklı zamanlarda delinse de Venedik-Osmanlı ilişkileri dengeli bir şekilde seyretmişti. Esirlik konusunda ahidnâme biçimi, ilişkileri dengeleme bağlamında en sağlam şekline ulaşmış haldeydi.⁴⁷

Ahidnâmelerde esirlerle alâkalı maddelere ne nisbette riayet edildiği merak edilebilir. Nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu geniş bir coğrafyaya hükmetmişti ve imparatorluğun farklı bölgelerinde, İstanbul'da alınan her karara harfiyyen riayet edilmemişti. Bu durumun çok sayıda şikâyet mektubu ile aktarılmış olduğu Venedik arşivlerinde bulunan cevap mektuplarından anlaşılmaktadır. Örneğin 1486'da sultan tarafından Venedik'e yazılan bir mektupta, bir Venedik gemisini gasbeden korsanlara karşı Osmanlı yetkililerinin harekete geçtikleri ve doğun olayla ilgili bir temsilci gönderebileceği bildiriliyordu. *1503 Ahidnâmesi* imzalandıktan kısa süre sonra, Venedik balyosu, Bosna Sancak Beyi İskender Paşa'ya bir mektup yazmıştı. Mektupta, ahidnâme maddelerine rağmen Türklerin Sibenik Şehri'nde çok sayıda Venedikli'yi esir aldığı, sultanın Venediklilerin mağdur edilmesine engel olmak için Kasım adlı bir çavuşu gönderdiği ve çavuş gelir gelmez bütün esirlerin serbest bırakılacağı yazılmıştı. Bosna Sancak Beyi'ne 1530'da yazılan bir mektupta, Venedik balyosu bir grup martolos ve azabın ahidnâme maddelerine rağmen Venedik topraklarına saldırdığını yazmış ve sultandan bu saldırılara son verip esirlerin serbest bırakılmasını talep etmişti.⁴⁸

Elbette yazışmaların konusu her zaman Venedikli esirler değildi. Örneğin 1504'te İstanbul'dan doğa yazılan bir mektupta Osmanlı tebaasından Ömer Bey isimli bir tüccarın oğlunun gemisiyle İstanbul'a dönerken İskados'tan

47 Theunissen, a.g.m., 172-177.

48 ASV, Documenti Turchi, Busta 1, No. 33; ASV, Documenti Turchi, busta 1, No. 133; ASV, Documenti Turchi, Busta 2, No. 251.

bir *fusta* tarafından kaçırıldığı bildiriliyordu. 150.000 *asper* bedelindeki yükü yağmalanmıştı, kendisine eşlik eden dört yeniçeriden ikisi köle olarak satılmış ve ikisi de hâlâ tutulmaktaydı. Rumca yazılan bu mektupta sultan, doğa bu olayın ahidnâme maddelerine uygun olmadığını bildiriyor ve savaş sebebi olduğunu söyleyerek durumun derhal düzeltilmesini ve sorumluların cezalandırılmasını talep ediyordu.⁴⁹

Süregiden esirlik meselesi gemi yapım teknolojisine göre de biçim değiştirmiştir. Bilhassa Akdeniz’de, devasa armadaların kürekçi ihtiyacı tedricen azalmaktaydı. Ancak yukarıda belirtilen durumlar sebebiyle Venedik ve Osmanlı arasında bu meselenin dönüşümü istisnâ bir durum teşkil etmiştir.

Venedik ve Osmanlı arasındaki esaret meselesi zaman içinde, değişen şartlara paralel olarak dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde internet ve farklı teknolojik vasıtalarla kolaylıkla erişilebilen arşiv belgeleri ve ikincil kaynaklar sayesinde bu değişim detaylı şekilde gözlemlenebilmektedir. Öncesinde, tüm arşiv ve kaynaklar yıllarca raflarda beklemekteydi. O dönemde çok sayıda modern çalışma kaleme alınmış olmakla beraber, bunlar bütüncül olmaktan uzaktır. Bu sebeple bunların hepsini biraraya getirip esaret gibi spesifik bir konuda yazmak zor olmuştur. Bu bildirinin bu alanda sürdürülecek ve genişletilecek olan çalışmalar açısından başlangıç teşkil etmesi ümit edilmektedir.

---

49 ASV, Documenti Turchi, Busta 1, No. 145.

CİHAN İMPARATORLUĞU'NUN BÜYÜK STRATEJİSİ: 1537 APULYA SEFERİ VE KORFU KUŞATMASI'NA YENİ BİR BAKIŞ

Elvin OTMAN¹

Osmanlı donanması, 1537 Mayıs'ının ortalarında kayıtlara göre 160 kadırga ve 60 geniş gövdeli gemiyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın üçüncü veziri Lütfi Paşa'nın komutasında Akdeniz'e açıldı.² Donanmaya 4 yıl önce Cezayir-i Bahr-ı Sefid³ Beylerbeyi ve Kaptanıderya olarak atanan Hızır Hayreddin Paşa (Barbaros Hayreddin Paşa)⁴ kendi komutasındaki güçlerle destek veriyordu.⁵ Heybetli deniz gücü, Osmanlı kroniklerinde “o zamana dek görülmemiş büyüklükte” bir donanma olarak tarif ediliyordu.⁶ Donanma ile hemen

1 Dr., elvinotman@gmail.com

2 V. L. Bourrilly, “L'Ambassade de la Forest e de Marillac à Constantinople (1535-1538)”, *Revue Historique*, No: 76 (1901): 297-328, 314-315.

3 Cezayir sözcüğü, ada anlamına gelen cezîre sözcüğünün çoğul biçimidir ve adalar anlamında kullanılmıştır. Paşanın I. Selim zamanında Cezayir topraklarındaki beyliğine referansla, bazı araştırmalarda bu atamanın Cezayir Beylerbeyliği olarak adlandırılması görevlendirmenin esaslarının sağlıklı tetkik edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Esasen yeni kurulan Cezayir-i Bahr-ı Sefid Beylerbeyliği Akdeniz adalarını kapsamakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk deniz beylerbeyliği olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İdris Bostan, “Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 38 (2003), 61-77.

4 İtalyanca kızıl sakal anlamına gelen *barba rossa* lakabı ilk olarak Hızır Reis'in kendisi gibi ünlü bir denizci olan ağabeyi Oruç'u adlandırmak için kullanılmıştır. Oruç'un ölümünden sonra lakap Hızır Reis için de kullanılmış ve esasen kendisi ile özdeşleşmiştir. Hızır Reis'in 1519'da I. Selim'in himayesine girince dönemin sultanı kendisine “dinin hayırlı kıldığı kişi” anlamında Hayrî'd-dîn adını vermiştir. (Svatopluk Soucek, “The Rise of the Barbarossas in North Africa”, *Turcica*, No: 7 (1975): 238-250, 249; Emrah Safa Gürkan, “The Center and the Frontier: Ottoman Cooperation with the North African Corsairs in the Sixteenth Century”, *Turkish Historical Review*, C. 1, No: 2 (2010): 125-163, 130).

5 Paolo Giovio, *Delle Istoria del Suo Tempo di Mons. Paolo Giovio da Como, Vescova di Nocera-Seconda Parte, l. 36*, (Venedik: Al Segno della Concordia, 1608), 423; İdris Bostan, “Korfu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, XXVI, 201-202; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul 1945, 192-193.

6 Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân* (İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1923), 359.

aynı zamanda, *1537 Seferi Rûznâmesi*'ne göre ordunun başına geçen Sultan Süleyman, şehzâdeleri Mehmed ve Selim'in de iştirakiyle 17 Mayıs 1537'de İstanbul'dan hareket etti.⁷ Yaklaşık 200.000⁸ askerden mürekkep ordu Çatalca, Edirne, Filibe, Üsküp ve İlbasan üzerinden Arnavut topraklarına ulaştı.⁹ Kara ordusu, donanmadan tam 2 gün sonra, 13 Temmuz 1537'de Avlonya'ya vardı ve sultan orada divanını topladı. 1537 Seferi'nin ordugâhı, Avlonya olacaktır.

Avlonya'nın bir askerî harekât merkezi olarak seçilmesinin aslında birden fazla amacı vardı. Avlonya, 1417'den beri Osmanlı sancağıydı ve Arnavutluk topraklarının büyük bir bölümü XVI. Yüzyıl'dan önce Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Ancak bu topraklar, özellikle dağlık iç bölgeler, Osmanlılar için merkezî otoriteye karşı patlak veren ve genelde düşmanla iş birliğine hızla evrilen kronik ayaklanmalara sahne oluyordu.¹⁰ Ayrıca Adriyatik kıyısına yakın bölgelerde Osmanlı kontrolü tam anlamıyla kurulamamıştı. İyon Denizi kıyısındaki Himara ve Korfu Adası'nın tam karşısında bulunan Buthrothum gibi şehirler Venedik ve Habsburg İmparatorluğu ile yakın temasta olan yerel otoriteler tarafından yönetiliyor; çoğu zaman Osmanlı yönetimi ve askerî güçlerine direnen ve saldıran güç odaklarına dönüşebiliyorlardı. Bu sebeple, Osmanlılar açısından bu bölgenin tamamen kontrol altına alınması önemli ve gereklidi. Öte yandan, Avlonya oldukça stratejik bir konuma da sahipti; İtalya'nın güney doğu bölgesi Apulya'nın tam karşısında İtalya'ya girişte tam bir atlama taşı özelliği sergiliyordu. Bu bölgeye yapılacak bir askerî operasyonun Avlonya'dan gerçekleştirilmesi ve takip edilmesi mümkündü. 1537 Seferi'nin komuta merkezinin Avlonya oluşu, aslında Sultan Süleyman'ın

7 Sefer rûznâmesi için bkz. Ahmed Feridun Bey, *Mecmu'a-ı Münşeat*, V. 1, 598-602.

8 *a.g.e.*, 192. Araştırma kapsamında incelenen Osmanlı ve Venedik kroniklerinde asker sayısına ilişkin farklı tespitlere rastlanmıştır. Öte yandan *rûznâme* yanında dönemin çağdaşı tarihçi Paolo Giovio da asker sayısını 200.000 olarak vermektedir. Bu çalışmada da bu iki kaynağa atfen bu sayı esas alınmıştır. Bkz. Giovio, *a.g.e.*, 423.

9 Danişmend, *a.g.e.*, 193.

10 Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, der. Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertuş, M. Ziya Köse, İstanbul 2011, s. 11-50, 25. Bu ayaklanmalarda genellikle Uskoklar başı çekiyordu. Uskoklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gunther E., Rothenberg, "Venice and the Uskoks of Senj: 1537-1618." *The Journal of Modern History* V. 33, No: 2 (1961): 148-156; İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler, 1575 -1620*, İstanbul 2009.

1537’de iki ana askerî hedefi olduğunu kanıtlıyordu. Nitekim ordugahtaki divandan hemen sonra Sultan Süleyman, Veziriazam Ayas Paşa komutasındaki Anadolu ordusunu Arnavutluk topraklarındaki isyanları bastırmak ve asileri tepelemekle görevlendirdi.¹¹ Eş zamanlı olarak Lütü Paşa’ya da komutanı olduğu donanma ile Apulya’ya saldırı emri verildi. Donanma ile Rumeli ordusunun bir bölümü, sipahi ve yeniçeriler İtalya’ya gönderildi. Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki deniz gücüne de donanmayı izleme emri verildi.¹² Böylece, 1480’de Gedik Ahmed Paşa’nın gerçekleştirdiği Otranto Seferi’nden bu yana İtalya Yarımadası ilk kez organize bir Osmanlı harekâtına sahne oldu.

Apulya’ya yapılan çıkarmada ilk hedef Taranto şehriydi. Otranto ya da Papalık kontrolündeki müstahkem Brindisi şehirlerine nazaran daha zayıf bir savunma duvarı olan Taranto, hızla zapt edildi. Yaklaşık 10.000 kadar Osmanlı askeri daha sonra Castro ve Otranto’ya girdi. İrili ufaklı pek çok kale tahrip edildi, köyler yağmalandı, çokça esir ve ganimet elde edildi.¹³ Çağdaş müellif Paolo Giovio’nun naklettiğine göre Taranto’dan Brindisi’ye kadar uzanan topraklar ateş ve korku bulutlarıyla kaplandı.¹⁴ Ancak yapılan çıkarma kısa süreli bir yağma ve talan girişiminden öteye geçmedi. Ağustos ortasında İtalya topraklarında bulunan Osmanlı askeri, donanmayla Avlonya’ya döndü.

Arnavutluk topraklarında ise Ayas Paşa ve İkinci Vezir Mustafa Paşa komutasındaki kara ordusu isyanları bastırmayı başardı, Delvine’yi Osmanlı hâkimiyetine aldı. Ancak yüksek dağlık alanlara çekilen isyankâr çetelerin tamamını tepelemek mümkün olmadı. Matrakçı Nasûh’un naklettiğine göre yol ve geçitleri karınca ve yılanlar için bile çok dar olan bu dağlarda, kıvraklıkları Hz. Muhammed’in atıyla mukayese edilebilecek sayısız at telef

11 Celâlzâde Mustafa (Koca Nişâncı), *Geschichte Sultan Süleymân Kânûnîs von 1520 bis 1557 oder Tabakât ül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik*, der. Petra Kappert, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1981), 287b-288a.

12 Lütü Paşa, *a.g.e.*, 393; Bostan, “Korfu”, 201.

13 Danişmend, *a.g.e.*, 194; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Nilüfer Epçeli, C. II, İstanbul 2011, 546.

14 Giovio, *a.g.e.*, 425.

oldu, pek çok Osmanlı askeri, asiler tarafından öldürüldü.¹⁵ Üstelik sefer sırasında Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın ünlü komutanı Johann Katziener bir karşı taarruz olarak Hırvat topraklarında bulunan Ösek (Osijek) Kalesi'ni kuşattı. Bosna Beyi Hüsrev Bey ve Semendire Beyi Mehmed Bey, sayıca Habsburglardan az olan askerleriyle kale içine çekildi. Osmanlı ateşi altında kalmamak için köylere ve civar şehirlere saldıran Habsburg askerleri bölgeyi kargaşaya sürükledi. Askerler Belgrad üzerine yürümeye hazırlanırken değişen hava koşullarıyla ağır yağış altında çekilmeye mecbur kaldılar.¹⁶ Çekiliş esnasında geride kalan gruplar, Hüsrev ve Mehmed Bey tarafından takip edilip imha edilmiş ve bölge yeniden kontrol altına alınmış olsa da bu karşı taarruz Osmanlı ordusunun Arnavutluk içindeki hareketini kısıtladı.

Ağustos ortasında donanma Avlonya'ya geri döndüğünde, 1537 Seferi'nin iki temel hedefinin de kesin bir başarı ile neticelendiğini söylemek mümkün değildi. Esasen Apulya, Osmanlı hâkimiyetine alınmamış, harekât kısa süreli bir yağma girişimine dönüşmüştü. Arnavutluk'ta bulunan kalabalık ordu ise isyanları bastırmaktan öteye gidememişti. Bu noktada Osmanlı ordusu kendine yeni bir hedef belirledi. Hedef, Adriyatik'in girişinde bulunan ve bir kilit görevi gören Venedik'e bağlı Korfu Adası oldu. Ağustos ortasında Sultan Süleyman, Lütfi Paşa ve Barbaros Hayreddin Paşa'ya Korfu'ya saldırı emrini verdi. Kendisi de maiyetiyle birlikte Korfu Adası'nın tam karşı sahilinde bulunan Buthrotum Şehri'ne gelerek muhasarayı takip etti. 25 Ağustos 1537'de 1000 sipahi,¹⁷ 25.000¹⁸ asker, 30 parça top¹⁹ adaya çıkarıldı ve kale muhasara edilmeye başlandı. Kale savunmasında görevli askerler ve halk panikle kale içine sığındılar. Bu esnada başlayan şiddetli yağmurlar, işleri daha da zorlaştırdı. Venedikli çağdaş müellif Paolo Paruta Sant'Angelo Kalesi içinde sıkışan pek çok adalının yiyecek ve temiz sudan mahrum kaldığını, surlar içinde gedikler açan Osmanlı askerlerinin adayı talan ederek evleri ve sokakları yakıp yıktığını, yakalayabildikleri kadın-erkek pek çok

15 Davut Erkan, *Matrakçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, 196.

16 Lütfi Paşa, *a.g.e.*, 262-264.

17 Paolo Paruta, *Historia Vinetiana* (Venice: 1703), 373.

18 Danişmend, *a.g.e.*, 195; Bostan, "Korfu", 202.

19 Paruta, *a.g.e.*, 373.

Korfulu'yu esir aldıklarını nakleder.²⁰ Muhasara esnasında Veziriazam Ayas Paşa tarafından ikinci bir çıkarma daha yapıldı. İdris Bostan, bu çıkarma esnasında muhtemelen gemilerin birbirlerine bağlanması suretiyle bir köprü oluşturulduğunu ve bu köprüden asker ve mühimmat takviyesi yapıldığını aktarır.²¹

Ancak her ne kadar Osmanlı askeri adaya çıksa ve kaleler tahrip edilmiş olsa da Korfu savunması tam olarak çöktülemedi. Savunmanın kırılmaması yanında askeri ciddi anlamda zorlayan hava şartları ve şiddetli yağmurlar kesin sonuç alınmasını engelledi. Nihayetinde, Lütfi Paşa ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın kalenin düşmesinin çok yakın olduğuna yönelik ısrarlarına karşın Sultan Süleyman sefer zamanının sona erdiğini ve *"bir mücahit kulunu bin böyle hisara değiştireceğini"* vurgulayarak muhasaranın kaldırılması ve seferin sonlandırılmasını emretti.²² Dokuz gün içinde Osmanlı askeri, adadan tahliye edildi ve ordu payitahta doğru yola çıktı. 1537 Seferi'nin belki de en önemli başarısı, dönüş esnasında Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki güçlerin İyon adalarını Osmanlı tahakkümü altına alması oldu. Kefalonya, Kythira, Aegina zapt edildi; Kea, Paros, Naxos ile irili ufaklı altı İyon adası, haraca bağlanarak esir ve ganimet elde edildi.²³

Yukarıdaki kısa anlatı, 1537 Seferi'nin uygulanması ve hedeflerine yönelik temel bilgileri araştırmacıya verse ve seferin karmaşık resminin ana hatlarını çizmeye yardımcı olsa da Sultan Süleyman'ın neden böylesi büyük bir askerî harekâta kalkıştığını açıklamak, seferin esas hedef ve amacını, başarısını ve Osmanlı siyasetindeki etki ve önemini tartışmak için yeterli veriyi sunmaktan oldukça uzaktır. 1537 Seferi'nin Osmanlı tarihi açısından önemini saptayabilmek için esasen XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun yürüttüğü temel siyaseti incelemek ve seferi bu siyasetin içinde farklı bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

20 Paruta, *a.g.e.*, 377-378.

21 Bostan, "Korfu", 202.

22 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l Ahbâr*, 4. *Rükn* Ankara: TTK Basımevi, 2009), 307 a.

23 Kâtip Çelebi, *The History of the Maritime Wars of the Turks*, der. Svatopluk Soucek (Princeton: Markus Wiener Publishers, 2011), 102.

Cihan İmparatorlarının Büyük Stratejisi: XVI. Yüzyılda Osmanlı-Habsburg Rekabeti

XVI. yüzyılın ilk yarısı Doğu ve Batı dünyasından iki güçlü hükümdarın siyaset sahnesine çıkışına ve benzer siyasî söylem ve hedeflerle birbirleriyle yaşamları boyunca sürdürecekleri amansız bir güç mücadelesine tanıklık etti. 1519'da Kutsal Roma İmparatoru olan atası I. Maximillian'ın ölümüyle Habsburg hanedanının genç veliahtı Şarlken (S. 1519-1556) Hollanda topraklarından Avusturya, İspanya, Kuzey Afrika kıyıları, Napoli, Sicilya ve Sardinya Krallıkları ve Macaristan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyanın hükümdarlığını üstlendi. Bir yıl sonra çağdaşlarının muhteşem sıfatıyla anacakları Osmanlı Sultanı I. Süleyman (1520-1566) babası Sultan Selim'den üç kıtaya hükmeden Osmanlı tahtını devraldı. Tahta çıkış zamanları kadar siyaset sahnesinden çekilme zamanları da birbirine yakın olacak bu iki hükümdar sadece kendi ülkelerinin değil, bilinen dünyanın siyasetini de kurgulayacaklardı. Siyasi söylemlerinde ortaklık onları defalarca çatışmaya sürükleyecek, diğer devletler de bu çatışmalar arasında kendilerini konumlandırmaya çalışacaklardı.

Evlilik stratejileri ve veraset yoluyla Avrupa'nın neredeyse yarısını kontrol altında tutan Habsburg İmparatoru Şarlken, Avrupa'yı tek bir siyasî bayrak altında toplayarak Antik Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı amaç edinen bir siyasî söyleme sahipti. Kaçınılmaz olarak bu söylem Avrupa topraklarında varlıklarını sürdürmeye çalışan diğer bağımsız krallık ve prenslikler için büyük bir siyasî tehditti. Alman prensleri, Habsburg otoritesini tanımamakta ısrar ederken Fransa Kralı I. François da tarihsel olarak kendisine ait olduğunu savunduğu İtalya toprakları üzerinde Şarlken'e karşı Kutsal Roma İmparatoru olma mücadelesi vermekteydi. Siyasi mücadelenin yanında Reform sonucunda ortaya çıkan mezhepsel karşıtlık ve savaşlar Avrupa sistemini tam anlamıyla bir kaosa sürüklemişti. XVI. yüzyılın başlarında güçlü siyasî söylem ve ideolojik karşıtlıkların oluşturduğu sarsıntılar bir anlamda Avrupa devletler sistemini yeniden yapılandırıyordu. Bu süreç, hemen hemen her coğrafyaya yayılan milenyum kehanetleriyle ideolojik bir arka plan da kazandı. Şarlken'in tüm mezhepsel kavgalara son vererek Hristiyanların birleştireceği, Yahudi ve Paganların Hristiyanlığa döndürülerek Kudüs'ün yeniden fethedileceği ve İsa Mesih'in bin yıllık imparatorluğunun kurulacağı beklentisi, bu söylemi yaratan, başta şansölyesi ve akıl hocası Mercurino

di Gattinara olmak üzere, destekçileri tarafından Şarlken'e bağlı uyruklar arasında hızla yayıldı.²⁴ Şarlken yeni bir Şarlman olarak lanse ediliyordu.²⁵ Burada, girişeceği siyasî ve askerî operasyonlar için imparatora meşruiyet sağlamak gayesinin de gözetildiğini ifade etmek gerekir.

Habsburg İmparatoru'nun söylemi ve siyasî amaçları yalnızca Avrupa'daki taçlı başlar için değil doğunun en büyük gücü ve İslâm dünyasının en büyük hükümdarı olan Sultan Süleyman için de bir tehdit mesajıydı. Tıpkı Habsburg imparatoru gibi Sultan Süleyman da atası Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'den büyük bir imparatorluk miras almıştı. Özellikle, Memluk Sultanlığı'nın imparatorluğa katılmasıyla Osmanlı Devleti bölgesel bir güç olmaktan çıkmış, üç kıtanın kesişim yollarıyla doğu ve batı denizlerini birbirine bağlayan tüm kanalları kontrol eden bir dünya imparatorluğuna dönüşmüştü.²⁶ Sultan Süleyman, atası Yavuz Sultan Selim'den miras aldığı “*Pâdişâh-ı Rûy-ı Zemîn (Hâlife-yi Rûy-i Zemîn) Zillullâh-ı fi'l-'arz*” unvanının yanı sıra son dünya imparatorluğunu müjdeleyecek mesih olarak, Jüpiter ve Satürn'ün aynı hizaya geldiği an doğan siyaseten güçlü ve uğurlu “*sâhib-kıran*” sıfatını da taşıyordu.²⁷ Halil İnalçık'a göre bu atıfların hepsi Akdeniz, Hint Okyanusu, Endonezya, Afrika ve Avrasya topraklarına yönelik gaza girişimlerine meşruiyet zemini hazırlıyordu.²⁸ Milenyum kehanetleri Osmanlı dünyasında da vardı. Hicri takvime göre 1000 yılına yaklaşıldığı için İslâm coğrafyasının kontrol altına alınmasından sonra, sultanın kıyametten önce kurulacak son imparatorluğa hükmedeceğine inanılıyordu. Doğu sınırındaki Safevi rekabetiyle tıpkı Avrupa'da ortaya çıkan Katolik-Protestan mücadelesine benzeyen bir Sünni-Şii mücadelesi deneyimleyen ve sahip

24 Gábor Ágoston, “Information, Ideology, and Limits of Imperial Policy: Ottoman Grand Strategy in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry”, *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, der. Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 75-103, 97.

25 Ottavia Niccoli, *Prophecy and People in Renaissance Italy* (Princeton & New Jersey: Princeton University Press, 1990), 172-173.

26 Svat Soucek, *Ottoman Maritime Wars, 1416-1700* (İstanbul: The Isis Press, 2015), 15.

27 Kaya Şahin, *Kanûnî Devrinde İmparatorluk ve İktidar: Celalzade Mustafa ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dünyası*, İstanbul 2014, 72.

28 Halil İnalçık, “State, Sovereignty and Law during the Reign of Süleymân”, *Süleymân the Second and His Time*, der. Halil İnalçık, Cemal Kafadar (İstanbul: The Isis Press, 1993), 59-92, 68.

olduğu tüm sıfatlarla İslâm coğrafyasının tamamına hükmetmeyi amaçlayan Sultan Süleyman, İstanbul fatihi, büyük atası Fatih Sultan Mehmed'in "Kayzer-i Rûm", sıfatını da canlandırıyor; Şarlken'in dünya imparatoru olma söylemine aynı ideolojik tavırla yanıt veren tek siyasî güç olarak siyaset sahnesinde yükseliyordu. Sultan Süleyman'ın ilk askerî hedeflerinin atası Fatih Sultan Mehmed tarafından zaptına teşebbüs edilen Belgrad ve Rodos olması rastlantı değildi. Tıpkı Mercurino di Gattinara gibi bu siyasî ve ideolojik söylemin arka planında güçlü bir stratejist ve danışman olan *makbûl* bir siyaset adamı beliriyordu: Sultan Süleyman'ın ünlü Veziriazamı Pargalı İbrahim Paşa (Sad. 1523-1536).²⁹ Gerek kişilik özellikleri ve siyaset tarzı, gerekse sultanın kendisine verdiği geniş yetkileri kullanma biçimi ve sansasyonel idamı ile Osmanlı tarihinin en dikkat çekici devlet adamlarından biri olan İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'ın siyasî vizyonunu genişletiyor, hükmünü yansıttığı sultanını Büyük İskender ile özdeşleştiriyor, sultanı o tarihî imparatorluğun kendisinin hükmü altında yeniden canlanacağına ikna ediyordu.³⁰ Paşa, Venedik elçisiyle görüşmelerinden birinde efendisi ile okudukları eski bir kitapta İbrahim isimli bir kişinin çok yüksek bir siyasî merteye kazanacağına ve bu kişinin efendisinin de Roma İmparatorluğu'nu ele geçireceğine dair bir rivayete rastladıklarını söyledi.³¹ Böylece, adeta o dönem Avrupa'nın basın ofisi olarak çalışan Venedik aracılığı kullanılarak Şarlken'e cevap veriliyordu. İşte bu noktada, siyasî söylemleri, ideolojik hedefleri, yarattıkları meşruiyet zeminleri, hatta hükümdarlıklarının ilk yıllarında yanıt vermek zorunda oldukları siyasî meydan okumalar göz önüne alındığında birbirine neredeyse tıpatıp benzediği iddia edilebilecek bu iki hükümdar, Batı'nın yeni Şarlman'ı ile Doğu'nun yeni Sezar'ı tüm yaşamları boyunca sürdürecekleri amansız bir mücadelenin içine daldılar. Esasen, askerî ve siyasî alanlarda çarpışan iki hükümdar, iki farklı hanedan ya da devlet değil, Gabor Ágoston'un da araştırmasında ayrıntılarıyla tartıştığı üzere iki devletin sahip olduğu tüm askerî ve ekonomik kaynakları ve geniş istihbarat ağlarının siyasî amaçlarına kanalize edip gerçekleştirilmeye çalıştığı iki büyük

29 Robert Finlay, "Prophecy and Politics in Istanbul: Charles V, Sultan Süleyman and the Habsburg Embassy of 1533-1534", *Journal of Early Modern History*, C. 2, No: 1, (1998): 1-31, 22.

30 Ágoston, a.g.m., 99.

31 Marino Sanudo, *I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII) dall'autografo Marciano ital. cl. VII codd. CDXIX-CDLXXVII*, C. 41 (Venice: F. Visentini, 1879-1903), kol. 95.

stratejiydi³². Geriye kalan diğer tüm devletler çarpışan bu iki büyük strateji karşısında kendilerini konumlandırmaya çalışacaklardı.

İmparatorların güç mücadelesinin ilk sahnesi Macar topraklarıydı. Osmanlı'ya karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'nin en güçlü merkezi ve Orta Avrupa'nın anahtarı olarak görülen Macar toprakları, aynı zamanda Osmanlı siyasi söyleminde İstanbul'dan sonra erişilmesi gereken ikinci bir *Kızıl Elma* olarak nitelendiriliyordu.³³ Bu bölgede Osmanlı nüfuzunun derinleşmesi, aynı zamanda Macar Kralı II. Lajos'un, Şarlken ve Avusturya arşidükü olan küçük kardeşi I. Ferdinand'ın kız kardeşi ile evli olması sebebiyle Habsburg İmparatorluğu'na vurulan sert bir darbe de olacaktı. 1526 Mohaç Savaşı sırasında Lajos öldürülüp Erdel Voyvodası Janos Szapolyai'nın Macar prensleri tarafından Macaristan Kralı seçilmesi, veraset yoluyla Macar Krallığı'na sahip olduğunu iddia eden Şarlken ve Ferdinand tarafından kabul görmedi ve 1557'ye dek sürecek bir Habsburg-Osmanlı mücadelesine dönüşen Macaristan Meselesi'ni de başlatmış oldu.³⁴

Ferdinand, Osmanlı ordularının şehri terk etmesinden kısa bir süre sonra Buda'ya girip 3 Kasım 1527'de Macar Kralı olarak taç giydi. Szapolyai ise hâkimiyetini yeniden kazanmak için Osmanlı yönetimine başvurdu ve elçisi Laski aracılığıyla Osmanlı sultanından yardım istedi. Szapolyai'nın bir Osmanlı vasalı olmayı kabul etmesiyle neticelenen görüşmeleri müteakip Ağustos 1529'da Szapolyai ile Sultan Süleyman Mohaç düzlüklerinde buluşup Buda Kalesi'ne ilerledi; Szapolyai, Macar Kralı olarak taç giydi ve Osmanlı orduları, Habsburg İmparatorluğu'nun kıta Avrupası'ndaki merkezi Viyana'ya doğru yürüdü. Bu sefer, Sultan Süleyman'ın Şarlken'e meydan okuduğu ikinci büyük seferdi. Ne var ki sefer, kesin bir başarı ile sonuçlanmadı. Şarlken ve Ferdinand ile karşılaşmayan Osmanlı ordusu, sefer zamanının da geçmesi sebebiyle 23 gün kuşattıkları şehirden çekildi. Gerçekte ise bu denli büyük

32 Ágoston, a.g.m., 75-103.

33 Pál Fodor, "The View of the Turk in Hungary: The Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context", *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics and Military Administration in the Ottoman Empire* (İstanbul: The Isis Press, 2000): 71-104, 96.

34 Macaristan Meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pál Fodor, "Ottoman Policy towards Hungary" *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* C. 45, No: 2/3 (1991), 271-345; M. Tayyib Gökbilgin, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyaseti'nin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanûnî Armağanı*, Ankara 2001, 5-40.

bir savaş gücünün lojistik ihtiyacı iyi hesaplanamamıştı. Her ne kadar Viyana Kuşatması, Osmanlı siyasî ortamında büyük bir askerî başarı olarak lanse edilse de sefer sonuçsuz bir askerî girişim, salt bir gövde gösterisi olmaktan ileri gidemedi.

Öte yandan, Avusturya topraklarında Osmanlı tehdidi ile karşı karşıya kalan Şarlken, Fransa ve Venedik gibi İtalya üzerinde kendi hâkimiyetini zayıflatan iki gücü de askerî ve siyasî abluka altına alarak tüm yarımada üzerinde gücünü pekiştirmeyi başardı. 1529 sonunda Bologna'da Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giydi. Şarlken'in Bologna'ya girişi ve taç giyme töreni tam bir gövde gösterisine dönüştü. Antik Roma pratiklerini tekrar ederek şehre batı tarafından giren³⁵ Şarlken ve maiyeti "sezar" ve "imparator" nidaları ile karşılandı.³⁶

Bu durum Osmanlı-Habsburg rekabetinde yeni bir dönüm noktasıydı. Evrensel imparatorluk iddiasına sahip Sultan Süleyman, Şarlken'in imparatorluk unvanını tanımadı, kendisini İspanya kralı olarak adlandırmaya devam etti. Viyana Kuşatması'nın ardından Ferdinand güçlerinin Buda şehrini tekrar kuşatması, sultanı Ferdinand'a dolayısı ile de Habsburg İmparatorluğu'na karşı yeni bir askerî harekâta sevk etti. Ağustos 1532'de üçüncü bir Osmanlı-Hasburg askerî karşılaşması gerçekleşti. Osmanlı ordusu bu kez Alman topraklarına hareket etti. Ordu, yaklaşık 3 hafta içinde Güns Kalesi'ni ele geçirdi. Sultan Süleyman o sırada Lintz Şehri'nde bulunan Şarlken'i savaş meydanına davet etti. Ordunun bir kolu da Estergon Kalesi'ni kuşattı. Bu planın temel hedefi Habsburg güçlerinin iki ayrı kanada bölünerek zayıflatılması ve Viyana'ya kolayca girilebilmesiydi.³⁷ Plan dahilinde Osmanlı donanması da Preveze Limanı'na geldi. Böylece Akdeniz'den gelecek muhtemel bir saldırı için de önlem alınmış oldu.

Bu askerî harekât, İbrahim Paşa tarafından ideolojik bir mukabele ile de güçlendirildi. Paşa, sefer sırasında sergilenmek üzere büyük bir *regalia* hazırlattı. Sultan Süleyman için mücevher nakışlı bir taht ve asa yapıldı. Dört

35 Konrad Eisenbichler, "Charles V in Bologna: The Self-Fashioning a Man and a City", *Renaissance Studies*, C. 13, No: 4 (December 1999): 430-439, 432.

36 Gülrû Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman-Habsburg-Papal Rivalry", *The Art Bulletin*, C. 71. No. 3, (1989): 401-427, 410.

37 Özlem Kumrular, "Orta Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Savaş: Mohaç, Öncesi Sonrası ve Kastilya'da Yankısı", *Belleten*, Sayı 261 (Ağustos 2007), LXXI, 537-574.

tacın üst üste geçirilmesiyle oluşturulan, elmas ve pırlantalarla bezeli bir de altın miğfer tasarlandı. Bu miğfer şaşırtıcı derecede Papaların dinî törenler sırasında giydiği *tiara* isimli başlığa benziyordu.³⁸ Papa, bu başlığı Şarlken'in taç giyme töreni sırasında da giymişti. Burada paşanın amacı, tek bir cihan imparatorluğu olduğunu ve onun gerçek imparatorunun da Osmanlı sultanı, Sultan Süleyman olduğunu, Hristiyan dünyasına ait sembolleri güçlü bir biçimde kullanarak başta Papa'ya ve Şarlken olmak üzere tüm taçlı başlara kanıtlamaktı. Ayrıca Ferdinand'ın sultan ile görüşmek üzere Niş Şehri'ne gelmiş olan elçilerinin Osmanlı askerlerinin geçit törenine tanıklık etmesi de temin edildi.³⁹ Böylece yine Şarlken'in taç giyme töreninde yapılan geçide cevap verilmiş oldu.

Güçlü sembolizmle kurgulanan güç gösterisi çok etkileyici olsa da 1532 Alaman Seferi'nin de Osmanlı İmparatorluğu açısından bir askerî başarı olarak değerlendirilmesi güçtür. Gerek hâlihazırda Protestan Alman Prensları ile de mücadele eden Şarlken'in kardeşini sultanla barış müzakerelerine zorlaması gerekse savaşın Osmanlı İmparatorluğu için mali bir yüke dönüşmesi seferin sonlandırılmasına sebep oldu. Ayrıca sefer, Osmanlı için bir de kayıp getirdi. Osmanlı ordusunun geri çekilmesi sırasında Habsburg donanmasına komuta eden ve yaz boyunca Sicilya'da bekleyen ünlü Amiral Andrea Doria'nın Mora Yarımadası'nın önemli kilit noktalarından biri olan Koron'u ele geçirmesi Osmanlı'nın beklemediği bir hamleydi. Her ne kadar Koron, bir yıl sonra Osmanlı güçleri tarafından yeniden hâkimiyet altına alınmış olsa da bu kayıp, Osmanlı'nın deniz stratejisi belirleme gereksinimini ortaya çıkardı.⁴⁰ Bu durum, İbrahim Paşa'dan sonra Osmanlı-Habsburg mücadelesinde etkin rol oynayacak bir başka siyasî ve askerî figürün önemli roller üstlenmesine zemin hazırladı. 1533'te kaptanıderya olarak atanan Barbaros Hayreddin Paşa'nın oyuna katılmasıyla Osmanlı-Habsburg mücadelesi artık ikinci bir sahneye daha taşınacaktı: Batı Akdeniz.

38 Otto Kurz, "A Gold Helmet Made in Venice for Sultan Sulayman the Magnificent", *Gazette des Beaux-Arts, Année* 111, C. 84, (Paris-New York, 1969): 249-258, Necipoğlu, a.g.m., 401-408.

39 Celalzâde Salih Çelebi, *Târîh-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman [Kanunî Sultan Süleyman'ın Alaman Seferi (1532)]*, der. Fatma Kaytaz (İstanbul: Çamlıca Basım-Yayın, 2016), 29-34, Kurz, a.g.m., 256.

40 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 156.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın ilk girişimi 1534 yılında Tunus'un Osmanlı hâkimiyetine alınması oldu.⁴¹ Paşa'nın temel stratejisi Batı Akdeniz'de Habsburg donanmasını savunmaya itmek ve Habsburg üsleri ile İtalya'ya yapılacak seferlerde Osmanlı kadırgalarına lojistik destek sağlamak amacıyla kullanılacak bir deniz üssü yaratmaktı. Ancak Tunus'un Osmanlı hâkimiyetine girmesi Habsburg İmparatoru Şarlken'i oldukça tedirgin etti. Stratejik konumu ile Tunus'taki Osmanlı varlığı Habsburg hâkimiyeti altındaki Sicilya ve Napoli'yi tehdit etmekteydi.⁴² Bu sebeple Mayıs 1535'te, 300 gemilik devasa bir donanmaya bizzat komuta ederek Tunus'a büyük bir sefer düzenledi. Hafsid Hanedanı'nın otoritesi yeniden tesis edildi ve hanedan Şarlken'in vasalı olmaya razı oldu.⁴³ Bu yarı ofansif yarı defansif⁴⁴ girişimden Şarlken yalnızca Napoli ve Sicilya'yı koruyabilmek adına değil kendisine yaratılan imparator imgesini de desteklemek adına da oldukça karlı çıktı. Askerî başarısını İtalya'da kutlayan Şarlken'in fethi, efsanevi bir zafer olarak yansıtılırken, imparatorun yeni hedeflerinin İstanbul ve Kudüs olacağı kulaktan kulağa yayıldı.⁴⁵ İki gücün dördüncü karşılaşmasında avantaj sağlayan taraf Şarlken oldu. Bu yeni bir karşılaşmanın da işaret fişegi idi. Sultan Süleyman'ın Tunus'un kaybına vereceği cevap, 1537 Seferi olacak ve Habsburg İmparatorluğu'na bağlı Napoli Krallığı'nı içine alan İtalya Yarımadası'nın güney doğu bölgesi olan

41 Kâtip Çelebi bu seferde Barbaros'un temel hedefinin Malta olduğunu nakletmiş, ünlü denizcinin İtalya kıyılarını yağmaladıktan sonra ters rüzgarlara kapıldığı için Tunus kıyılarına vardığını belirtmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, 93-94. Benzer bir biçimde Emrah Safa Gürkan da Tunus'un alınmasının emperyal stratejinin bir parçası olmadığını, Barbaros'un ileride İtalya üzerine yapılacak seferlerde kullanılmak üzere uygun ve müstahkem bir deniz üssü bulmak amacıyla önce Napoli kıyılarına, başarısız olunca da Tunus'a yöneldiğinin altını çizmiştir. Bkz. Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde", 26.

42 Alberto P. Guglielmotti, *La Guerra dei Pirati e la Marina Pontificia*, C. 1 (Florence: Successori le Monnier, 1876), 398.

43 Soucek, *Ottoman Maritime Wars*, 53-54.

44 Tunus'un fethi büyük bir zafer olarak yansıtılsa da aslında Osmanlıların Batı Akdeniz'de ilerleyişlerinin önüne geçmek için gerçekleştirilmişti. Şarlken, şehri bütünüyle zapt etmek ve toprakları Habsburg İmparatorluğu'na katmak niyetinde değildi. Bu sebeple Hafsid Hanedanı'nın otoritesini yeniden tesis ettikten sonra hızla İtalya'ya döndü ve Avrupa dominyonlarına odaklandı. Bkz. *a.g.e.*, 56.

45 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sylvie Deswarte-Rosa, "L'Expédition de Tunis (1535): Images, Interprétations, Répercussions Culturelles", *Chrétiens et Musulmans à la Renaissance*, der. Bartolomé Bennassar, Robert Sauzet (Paris: Champion, 1992), 75-132.

Apulya hedeflenecekti. Ancak bu plan sadece Osmanlı karar vericilerinin çizdiği bir strateji değildi; Osmanlı ordusunu İtalya topraklarına davet eden Habsburg ilerleyişine direnen bir Hıristiyan gücü, Fransa Krallığı olacaktır.

Habsburg İlerleyişine Karşı Osmanlı-Fransız İttifakı ve Apulya Seferi'nin Perde Arkası

Kısaca özetlenen XVI. yüzyıl'ın siyasî ve ideolojik söylemleri ve bu söylemlerin somut neticeleri, mevcut siyasî çıkar çatışmaları ve mezhepsel farklılıklar göz önünde tutularak gelişen ve ihtiyaca göre şekillenen devletlerarası dinamik bir ittifaklar sistemini de ortaya çıkardı. Özellikle Habsburg İmparatoru ve Fransa Kralı arasında var olan Kutsal Roma İmparatoru olma mücadelesi İtalya Yarımadası'nı tam bir savaş sahnesine çevirdiğinden Papalık dahil bağımsızlıklarını ve kazanımlarını korumaya çalışan İtalyan devletleri iki tarafla da diplomatik ilişkilerini güçlendirerek dinamik ittifaklar kurmaktan çekinmediler. Habsburg İmparatoru'nun 1525 yılında Fransa Kralı I. Fraonçois'yı Pavia'da esir etmesi Şarlken'in en güçlü rakibi Sultan Süleyman'ı da bu dinamik ittifaklar sisteminin içine çekti. Kralın Osmanlı sarayına elçisi Frangipani aracılığı ile gönderdiği yardım talebine sultan tarafından verilen olumlu yanıt, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kargaşaya uzaktan bakmayacağı, tam tersine Habsburg karşıtı söylemiyle mevcut durumda en etkin rolü üstleneceğini vurguluyordu.⁴⁶ Bir sene sonra Macaristan üzerine yapılan ve Mohaç Muharabesi ile sonuçlanan sefer, bir anlamda Fransız yardım talebine verilen bir cevap niteliğindeydi ve Osmanlı bu hamlesi ile hem devletler arası siyasî mücadele hem de dinamik ittifaklar tesisinde kendi yerini alıyordu.⁴⁷

46 Ernest Charrière, *Négociations de la France dans le Levant, ou, Correspondances, Mémoires et Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople et Des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à Divers Titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Egypte, etc., et Dans Les États de Tunis, d'Alger et de Maroc*, C. 1 (Paris: Imprimerie Nationale, 1848-1860), 112, 113, 119-121.

47 Osmanlı-Fransız yaklaşması ve Habsburg İmparatoru Şarlken'e karşı yapılan ittifak ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı: Avrupa'da "Geleneksel Dostumuz Fransa Tarihine Ait Bir Olay", *Doğu -Batı (Avrupa)*, No: 14, (February-March-April, 2001): 122-142; Christine Isom-Verhaaren, *Allies with the Infidel: The Ottoman and French Alliance in the Sixteenth Century* (New York: I. B. Tauris, 2011).

1525'e dek yalnızca aracılardan eliyle Osmanlı Sarayı ile diplomatik ilişkilerini yürütmeye çalışan Fransa Krallığı bu tarihten sonra sultana doğrudan elçi göndermeye başladı. 1528 yılında ticarî imtiyazları ve Kudüs'te restore edilmesi gereken Hristiyan kilisesi ile ilgili temennileri iletmekte görevlendirilen Rincon'un gizli gündeminde Sultan Süleyman'ı Habsburg topraklarına karşı bir sefere teşvik etmek de vardı.⁴⁸ Bir sene sonra gerçekleştirilen Viyana Kuşatması'nın Fransızların teşviki ile gerçekleştirildiğine ilişkin İtalya ve Habsburg İmparatorluğu'nda yaygın bir kanaat vardı.⁴⁹ Ancak Viyana'nın düşmemesi ve Şarlken'in Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giymesi I. François'yı Osmanlı'nın Habsburg gücünü kendi geleneksel topraklarında alt edemeyeceği düşüncesine sevk etti. İmparator ile daha az güçlü, kırılğan ittifakların kolaylıkla kullanılabileceği bir coğrafyada savaşmak daha yararlı olacaktır. Bu coğrafya İtalya Yarımadası'ydı.⁵⁰

İtalya üzerine ortak bir Osmanlı-Fransız harekâtını görüşmek ve sultanı ikna etmek üzere elçi Rincon 1532'de tekrar Osmanlı payitahtına doğru yola çıktı. Ancak İstanbul'a vardığında Sultan Süleyman Alaman Seferi için harekete geçmişti bile. Ne var ki elçi mesajını Osmanlı karar vericileri, bilhassa İbrahim Paşa ile paylaşmayı başardı ve görüşmelerin içeriği Venedik'in elçilerine servis edildi. Fransa Kralı I. François da huzurunda bulunan Venedik elçisine sultanın Şarlken'den ve Papa'dan nefret ettiğini ve kendisinin gerçek bir sezar olduğunu kanıtlamak üzere bir deniz seferi yaparak yakında Roma'ya gireceğini ilettili.⁵¹ İbrahim Paşa ise bahsi geçen deniz seferi hakkında Venedik Elçisi Pietro Zen'e ayrıntılı bilgi vermektan kaçınmadı. Paşa, yakında Şarlken ve Papa VII. Clement'i tepeleyeceklerini, yeni seferin bir Osmanlı-Fransız ortak harekâtı olacağını ve İtalya üzerine yapılacağını ilettili. Plana göre sultan,

48 Bourrilly, a.g.m., 297-298.

49 a.g.e., 298. Rincon, Viyana Kuşatması sırasında Osmanlı ordugâhında bulunmuş, 1530'da Sultan Süleyman tarafından kendisine sunulan yüklü miktarda değerli armağanla ülkesine dönmüştür. De Lamar Jensen, "The Ottoman Turks in Sixteenth Century French Diplomacy", *The Sixteenth Century Journal*, C. 16, No: 4, (Kış 1985), 451-470, 454.

50 Elvin Otman, "The Crescent, the Lion and the Eagle: Re-Analyzing the Ottoman Apulian Campaign and Attack On Corfu (1537) in the Context of Ottoman-Habsburg Rivalry" (Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ocak 2018), 72.

51 Necipoğlu, a.g.m., 411.

İtalya'yı kontrol ettikten sonra François'yı Kuzey İtalya'nın meşru hükümdarı olarak tanıyacak, Güney İtalya'da da vasalı olacak bir krala taç giydirecekti.⁵²

Osmanlı-Fransız ortak harekâtı gündeme gelmiş hatta duyurulmuştu; ancak uygulamaya konulmadı. Ne var ki Osmanlıların 1529 ve 1532 seferlerinde kesin bir sonuç alamamaları, üstüne Koron'un Andrea Doria'ya kaptırılması ve 1535'te Tunus'un Şariken kontrolüne geçmesi bu planın daha büyük bir ciddiyetle masaya yatırılmasına zemin hazırladı. 1534 yılından beri kendi elçileri vâsıtasıyla I. François ile ve onun elçisi Jean de la Foret ile yakın temasta bulunan Barbaros Hayreddin Paşa, Fransız elçisi de la Foret'nin Osmanlı payitahtına ulaşmasına ve İbrahim Paşa ile görüşmesine aracı oldu.⁵³ Bu görüşme arka planında askerî bir ortaklık barındıran bir ticarî sözleşme ile neticelendi. Bu sözleşmeye göre Fransız kralı Osmanlı payitahtında daimî elçi bulundurabilecek, serbest ticaret hakkına sahip olabilecekti. Bunların yanında kral, Osmanlı'nın Napoli Krallığı'na karşı giriştiği bir seferde eş zamanlı olarak Kuzey İtalya'ya saldıracak ve Lombardiya Bölgesi'ni kontrol altına alacaktı.⁵⁴ Veziriazam ve elçi arasında karara bağlanan bu anlaşma sultan tarafından resmen tasdik edilmedi.⁵⁵ Anlaşma İbrahim Paşa'nın idamından önceki son siyasî girişimiydi ancak çerçvelendirdiği askerî plan bir yıl sonra onsuz gerçekleştirilecekti.

1537 Apulya Seferi yukarıda kısaca özetlenen bir Osmanlı-Fransız ortak askerî harekâtı olarak kurgulanmıştı. Nitekim Osmanlı donanmasının ve Apulya Seferi'nin komutasını üstlenen Lütü Paşa'nın kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da Sultan Süleyman'ın Fransız daveti üzerine Apulya'ya hareket ettiği ve Fransızların da Sultan'a askerî destek vadettikleri açıkça belirtilmiştir.⁵⁶ Fransız elçisi Jean de la Foret'nin Avlonya'da bulunan Osmanlı

52 Robert Finlay, "Al Servizio del Sultano: Venezia I Turchi e il Mondo Cristiano, 1523-1538", *Renovatio Urbis: Veneto nell'Età di Andrea Gritti (1523-1538)*, der. Manfredo Tafuri, (Roma: Officina Edizioni, 1984), 78-118, 92, 93.

53 Bourrilly, a.g.m., 300. Isom-Verhaaren, a.g.e., 117.

54 Charrière, a.g.e., 283-294. Burada verilen metin 1535 Şubat tarihlidir. Ancak araştırmacının Fransız yeni yılının mart ayında başladığını göz önünde tutarak tarihi Şubat 1536 olarak esas alması gerekmektedir.

55 Halil İnalçık, "İmtiyâzât", *DİA*, C. 22, 245-252, 248.

56 Lütü Paşa, a.g.e., 359.

ordugâhında bulunması da bu görüşü destekler niteliktedir.⁵⁷ Ancak Fransa Kralı vadettiği sözü yerine getirememiş, 1537 baharında ordularını Kuzey Fransa'ya, Picardie ve Artois'ya göndermek zorunda kalmıştır.⁵⁸ Bir yıl önce kararlaştırılan ortak harekât için Saint-Blancard Baronu Bernard Ornezan komutası altında 30 kadirge, 12 başarda, birkaç barça ve kayıktan oluşan bir filo 15 Ağustos'ta Marseilles'den denize açılmış, ancak Korfu Muharasası sonunda Preveze Limanı'na ulaşabilmiştir. Fransız kara ordusu ise ancak Ekim 1537'de Piemonte'ye girebilmiştir.⁵⁹

Ortak harekât, Habsburg güçlerini kuzey ve güney olmak üzere iki cepheye bölerek yormak ve yıpratmak üzerine kurgulanmış olduğundan Fransızların Osmanlılarla eş zamanlı olarak İtalya'ya girememesi, Osmanlı'nın Apulya saldırısının da sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Harekât yıkım ve yağma odaklı bir güç gösterisiyle sınırlı kalmış, Apulya'da kesin bir Osmanlı kontrolü sağlanamamıştır. Ancak seferin seyrini etkileyen yalnızca Fransızların bölgedeki yokluğu değildir; Osmanlıların 34 yıldır barış içinde olduğu Venediklilerin sefer sırasında Akdeniz'deki varlığı ve eylemleri Apulya Seferi'nin gidişatını tamamen değiştirmiştir.

Venedik İki Ateş Arasında

1537 Apulya Seferi'nin askerî operasyonları, Temmuz 1537'de başlamış ancak yaklaşık bir buçuk ay sonra Osmanlı savaş makinası yönünü o dönem Venedik toprakları arasında olan ve Adriyatik denizinde bir karakol vazifesi gören Korfu Adası'na çevirmiştir. Seferin temel planında Korfu ya da herhangi bir Venedik toprağı hedef olarak tespit edilmemiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, sefer gerek Habsburg İmparatoru gerekse Sultan Süleyman için hem siyasî hem de ideolojik öneme sahip olan İtalya'daki Habsburg dominyonlarını tahakküm altına almak ve Şarlken'in otoritesini sınırlamak amacıyla kurgulanmıştı. Sultan Süleyman'ın neden sefer esnasında böylesi bir karar değişikliğine gittiği ve ordularını Venedik açısından stratejik öneme sahip Korfu Adası'na gönderdiği izaha muhtaçtır. Bu noktada Apulya Seferi'nin

⁵⁷ Bourrilly, *a.g.m.*, 324; Jensen, *a.g.m.*, 457.

⁵⁸ Kenneth M. Setton, *The Papacy and The Levant (1204-1571)*, C. 3 (Philadelphia: American Philosophical Society, 1984), 430; Isom-Verhaaren, *a.g.e.*, 118.

⁵⁹ Isom-Verhaaren, *a.g.e.*, 118-119; Pierre Grillon, "La Croisière de Baron de Saint-Blancard, 1537-1538", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, C. 15, No: 4 (1968), 624-661, 639.

Osmanlı-Habsburg rekabetinin bir sonucu olduğunu tekrar hatırlayarak Venedik Cumhuriyeti'nin XVI. yüzyıl başlarında izlediği siyaset ve Habsburg ilerlemesi karşısındaki tutumunu incelemek yararlı olacaktır.

XVI. yüzyılın başında Habsburg İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında nüfuzunu arttırması, Venedik için de oldukça dikkatli hareket planları yapılmasını zorunlu kılan bir siyasî programlamayı beraberinde getirdi. Yüzyılın sonlarında hemen hemen rakipsiz bir ticarî güç olan Venedik, İtalya Yarımadası'nda bir yayılma politikası belirlemiş, lagün şehri ve *terraferma olarak* adlandırılan Veneto Bölgesi, Dalmaçya kıyıları, İyon adaları gibi hâkimiyeti altına aldığı toprakların yanında Milano Dükalığı'nı da ele geçirme girişiminde bulunmuştu. Venedik'in bu yayılmacı politikası bağımsız İtalyan şehir devletleri için bir tehdit oluştuyordu. Bununla beraber İtalyan devletleri üzerinde hak iddia eden Fransa gibi diğer Avrupa devletlerine de yarımadaya girmek için meşruiyet zemini sağlıyordu. Venedik'in agresif siyasetine karşı oluşturulan ve Papalık Devleti, İspanya, Avusturya, Fransa ve Milano Dükalığı'nın katıldığı Cambrai Ligi, Venedik'i 1509'da Agnadello'da durdurdu. Öyle ki Cumhuriyet, Venedik Lagünü dışındaki tüm topraklarını terk etmek durumunda kaldı; Venedik Lagünü işgale açık hale geldi. Cumhuriyet zaman içinde kaybedilen geleneksel toprakları geri almış olsa da bu travma Venedik siyasetini değiştirdi; saldırgan ve yayılmacı politikasını terk ederek sahip olduğu tüm topraklarda savunma hatlarını geliştirdi ve silahlı mücadeleden uzak durmaya yöneldi. Cumhuriyet, devletlerin arasındaki rekabetleri gözetip gelişkin diplomasi becerisini kullanarak, siyasî, askerî ve ticarî çıkarlarına göre sürekli değişen dinamik ittifaklar kurarak topraklarını yabancı bir kuvvetin istilasından koruma yoluna gitti.⁶⁰

Bu bağlamda Venedik, en büyük ticarî ortağı olan Osmanlı İmparatorluğu ile barış içinde olmaya titizlik gösteriyordu. 1503'teki Osmanlı-Venedik Savaşı'nın sonunda barışın yeniden tesis edilmesi için Osmanlı ülkesine elçi gönderen Cumhuriyet, aynı yıl yeni bir *ahidnâme* almayı başardı. Sultan

60 Lester J. Libby Jr., "Venetian History and Political Thought after 1509", *Studies in Renaissance*, C. 20 (1973), 7-45; M. E. Maller, J. R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice C. 1400 to 1617* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 221-222; Edward Muir, "Was There Republicanism in the Renaissance Republics?: Venice after Agnadello", *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297-1797*, (Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2002), 137-167; Otman, a.g.t., 78.

Süleyman'ın tahta çıkışı ile 1521 yılında Venedik Ahidnâmesi yenildi.⁶¹ Venedik ticarî filoları ve sultan hesabına çalışan korsanlar arasında çıkan deniz çatışmaları dışında iki devlet 1537'ye dek silahlı bir mücadeleye girmedir. Bu dönem güçlü siyasî ilişkiler de tesis edildi. 1523 yılında göreve gelen iki kişi bu ilişkilerin hızla gelişmesine büyük katkıda bulundu; Venedik Doçu seçilen Andrea Gritti ve sadaret makamına yükselen İbrahim Paşa. Gritti, 1503 barış görüşmelerinde elçi sıfatıyla bulunmuştu. İstanbul'da oldukça geniş bir ilişkiler ağı ve ticarî bağlantıları vardı. Bu bağlantıları kendisine "Türk dostu" yakıştırmalarının yapılmasına sebep oluyordu.⁶² Hatta oğlu Alvise⁶³ kendi doçluğu döneminde Osmanlı siyasî sahnesinde İbrahim Paşa'nın danışmanlığını üstleniyor ve Osmanlı'nın pek çok siyasî hamlesinde önemli bir aktör olarak yer alıyordu. İbrahim Paşa ise iyi seviyede konuştuğu İtalyancası ile elçilerle bizzat sohbet ediyor; Venedik Cumhuriyeti'ne karşı dostane bir siyaset izliyordu. Paşa, aynı zamanda, Osmanlı payitahtında yaşayan Venedik kökenlilere ve tüccarlara da ayrıcalıklar sağlıyordu.⁶⁴ Venedik elçisi Pietro

61 Setton, *a.g.e.*, 199. *Ahidnâme* metni için bkz. Venedik Devlet Arşivi (ASV), Documenti Turchi, Busta 14 (b. 1, fasc. 2, pezzi 3), S. 1, Capitulatione. Belge M. Tayyip Gökbilgin tarafından yayımlanmıştır. M. Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, C. 6-8, No: 9-12 (1968-1971), 1-152, 42-46.

62 Andrea Gritti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Finlay, "Politics and Family in Renaissance Venice: The Election of Doge Andrea Gritti", *Studi Veneziani*, No: 2 (1978), 97-117; idem, "Fabius Maximus in Venice: Doge Andrea Gritti, the War of Cambrai and the Rise of Habsburg Hegemony 1509-1530", *Renaissance Quarterly*, C. 53, No: 4 (Kış 2000), 988-1031.

63 Alvise Gritti XVI. Yüzyıl'ın en renkli karakterlerinden biridir. İbrahim Paşa'nın danışmanı olarak Osmanlı siyasetinde etkin bir rol üstlenen Venedikli, Osmanlı-Habsburg rekabetinin tam ortasında kendine parlak bir siyasî kariyer inşa etmiş ancak 1534'te Erdel'de öldürülmüştür. Gritti ile ilgili modern çalışmalar için bkz. Aurel Decei, "Aloisio Gritti au Service de Soliman Le Magnifique d'après des documents Turcs Inédits (1533-1534)", *Anatolia Moderna-Yeni Anadolu*, der. Jean Louis Bacqué-Grammont, Christina Feneşan, C. 3 (1992), 1-103; Ferenc Szakály, *Lodovico Gritti in Hungary 1529-1534: A Historical Insight into the Beginnings of Turco-Habsburgian Rivalry* (Budapeşte: Akadémiai Kiadó, 1995); Gizella Nemeth Papo, Adriano Papo, *Ludovico Gritti: Un Principe Mercante del Rinascimento tra Venezia I Turchi E La Corona D'Ungheria*, (Friuli: Edizioni della Laguna, 2002); Elvin Otman, "The Role of Alvise Gritti within the Ottoman Politics in the Context of *Hungarian Question* (1526-1534)" (Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009); eadem, "Beyoğlu'nda Bir "Bey Oğlu", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No: 1 (2012), 127-144.

64 Hester Donaldson Jenkins, *İbrahim Pasha: Grand Vizir of Suleiman the Magnificent* (New York: Columbia University Press, 1911), 19.

Bragadin 1526 yılında Venedik Senatosu'nda okunan *relaciones*inde Paşa'yı Venedik hükümetinin dostu olarak nitelendirmiştir.⁶⁵

İbrahim Paşa'nın Venedik'e karşı duyduğu bu dostluğun sebebi olarak çoğunlukla kendisinin Venedik kökenli olması gösterilmiştir. Ancak gerçekte İbrahim Paşa'nın Venedik'e yakınlığının asıl sebebi de izlediği siyasetin doğasıdır. Venedik, İtalya'da Habsburg ilerleyişine karşı direnebilecek en büyük güç olarak görülmüş; yaygın diplomasi ve istihbarat ağı ile bir haber ve haber yayma kaynağı olarak kullanılmış; Cumhuriyet'in stratejik topraklara hakimiyeti göz önünde tutularak her an el altında bulunması gereken bir "ayrıcalıklı müttefik" olarak değerlendirilmiştir.⁶⁶ Bu sebeple paşa, tüm sadaret dönemi boyunca olağan deniz ve sınır çatışmaları dışında bir Osmanlı-Venedik savaşının çıkmasına meydan vermemiştir.

Araştırmamıza konu olan dönemde Osmanlı-Venedik ilişkilerini etkileyen en önemli unsurlardan biri yine Osmanlı-Habsburg rekabetiydi. İtalya'da Habsburg yayılmasının arttığı 1525-1532 arası dönemde Venedik Osmanlı İmparatorluğu'na yakınlaşmayı ve Osmanlı-Habsburg mücadelesini gizliden destekleyerek Şarlken'i Venedik topraklarından uzak tutmayı hedefledi. Örneğin Macar toprakları hareketlendiğinde Cumhuriyet, İstanbul'da bulunan diplomatları aracılığı ile Habsburg İmparatoru'nun dünya hâkimiyetine göz diktiğine ve bu bağlamda Macaristan'da Ferdinand'ın nüfuzunun artmasının Sultan Süleyman'ın menfaatine aykırı olacağına Osmanlı yönetimini, bilhassa İbrahim Paşa'yı ikna etmeye çalıştı.⁶⁷ 1529 Viyana Kuşatması öncesinde de Venedik, Fransa Kralı'nın Şarlken'e yenilmesi ve İtalya'daki tüm kazanımlarından vazgeçmesinin kendisinde yarattığı panikle İstanbul'a sefer sırasında gerekirse liman ve deniz güçleri ile Osmanlı ordusunu destekleyeceğini söyledi.⁶⁸ 1529 yılının güzünde Viyana'nın düşmemesi, kuşatmaya bir anlamda gizliden destek vermiş olan Venedik açısından tam

65 Eugenio Albèri, *Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato Durante Il Secolo Decimosesto*, s. 3, C. 3 (Florence: Societa Editrice Firoentina, 1840-1855), 103.

66 İbrahim Paşa'nın sadaret döneminde Osmanlı-Venedik ilişkileri ve Paşa'nın Venedik'i neden bir müttefik olarak konumlandırmak istediği hakkında, bkz. Elvin Otman, "Uluslararası Dengeler Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti İlişkileri ve Sadrazam İbrahim Paşa (1523-1536)", *Bilig*, No: 90 (Yaz 2019), 137-158.

67 Fodor, a.g.m, 295.

68 Otman, a.g.m, 146.

bir hayal kırıklığı oldu. Aralık 1529'da Venedik, Habsburg İmparatoru ile barış imzalandı. Cumhuriyet bu noktadan sonra bir denge tahtasında yürümeye mecbur kaldı.

1532 Seferi sırasında tarafsızlığını koruyan Venedik, Şarlken'le barış imzalamış olsa da Papalık'ın ve Şarlken'in tüm zorlamalarına karşın sefer sırasında karadan ve denizden destek göndermeyi reddetti. Olası bir saldırıya karşı savunma saflarını güçlendiren Venedik, Doğu Akdeniz'e 60 silahlı kadirga yollasa da Korfu Adası'nda düşman hareketini gözlemekle yetindi. Donanma kaptanı Vincenzo Capello'ya da tamamen tarafsız kalması ve asla yabancı donanmalara karışmaması emredildi.⁶⁹ Venedik Habsburg İmparatoru'na karşı açıkça Osmanlı Sultanı'nı desteklemedi ama Osmanlı İmparatorluğu ile arasında olan barışı bozmaya da niyetli değildi. Ancak Venedik'in yürüttüğü bu tarafsızlık siyaseti, Osmanlı-Venedik ilişkilerini zedeledi. Venedik'in Şarlken'in barış şartlarını kabul etmiş olması, Cumhuriyet'in Osmanlı sultanına duyduğu sadakatin sorgulanmasının önünü açtı. Ayrıca Andrea Doria'nın Koron'a yaptığı saldırıya Venedikli güçlerin destek verdiği düşünülürdü. Celâlzâde, Koron hadisesinde Venedik'in açıkça Andrea Doria'ya yardım ettiğini belirtmiştir.⁷⁰ Venedik saldırıya açıkça katılmamış olsa da Habsburg gemilerinin Venedik'in desteğini almadan Koron yakınlarında serbestçe seyretmesinin mümkün olamayacağı göz önünde tutulduğunda Cumhuriyet'in yine kendi siyasî çıkarları uyarınca hareket etmiş olduğu düşünülebilir.⁷¹

Osmanlı yönetimi Venedik'in tutumundan rahatsızdı. 1532 Aralık ayında Tercüman Yunus Bey Venedik'e gönderildi. Alaman Seferi'nin başarısını ve yapılan fetihleri bildirmek gayesiyle yola çıkan ünlü dragomanın bir diğer görevi Venedik'i izlediği siyaset hakkında uyarıydı.⁷² Sonraki yıllarda Osmanlı yönetiminde Venedik'e karşı duyulan şüphe derinleşti. Fransız diplomatları bilhassa İbrahim Paşa'yı, Venedik'in Habsburg İmparatoru'nu Osmanlı ülkesine saldırmak konusunda kışkırtıklarına, hatta Andrea Doria'nın 1535'te Tunus'u ele geçirmek için yaptığı savaş hazırlıklarını

69 Paruta, *a.g.e.*, 327-328.

70 Celâlzâde, *a.g.e.*, 284b-285a.

71 Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde", 16-17.

72 Bilgin Aydın, "Divân-ı Hümayûn Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, No: 29 (2007): 41-86, 46

gizliden desteklediklerine inandırmayı başardı.⁷³ Bununla beraber Osmanlı ve Venedik'e ait ticaret gemileri Akdeniz'de birbirlerinin saldırılarına uğramaları hoşnutsuzluğu iyice artırdı. Bu noktada, Venedik'e oldukça ılımlı yaklaşmakla bilinen İbrahim Paşa Cumhuriyet'i ciddi olarak uyarıya başladı.

Paşa, 1535 Mart'ında Doç Gritti'ye yazdığı mektupta iki devlet arasındaki kadim dostluk uyarınca Barbaros Hayreddin Paşa ve diğer Osmanlı kuvvetleri ile Venedik'in, düşman kuvvetlerine karşı birlikte hareket etmesi gerektiğini bildirerek, düşman hareketi konusunda Venedik'in Osmanlı'yı haberdar etmesi gerektiğinin altını çizdi.⁷⁴ İki ay sonra yazdığı bir diğer mektupta ise İspanya Kralı'nın Almanya topraklarına geldiği bilgisine kendilerine Venedik tarafından değil başkaları tarafından iletildiği için fazla ehemmiyet göstermediklerini bildirirken doçtan bu bilginin doğruluğunun teyidi ile kralın manevraları hakkında ayrıntılı istihbarat istedi. Paşa, doçu ve tüm Venedik yöneticilerini Osmanlı Devleti ile aralarında olan barış uyarınca her türlü haberin Divan'a en önce Venedik tarafından gönderilmesi hususunda uyardı.⁷⁵ Kasım 1535'te yazılan bir başka mektupta İbrahim Paşa, Venedik ve Fransa'ya yardım etmek için harekete geçen Barbaros Hayreddin Paşa komutasındaki kadırgalara yapılan Habsburg saldırısında Venedik'in kendilerini sadece bilgilendirmekle yetindiğini; Osmanlı kuvvetlerine yardım etmediklerini belirtti, bir dost ve müttefik olarak Venedik'in daha fazlasını yaparak Osmanlı güçlerine destek vermesi gerektiğini vurguladı. Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da bulunması, paşaya göre Venedik ve ona bağlı toprakların güvenliğini sağlamaktaydı.⁷⁶

İbrahim Paşa, Venedik'i şekillenmekte olan Osmanlı-Fransız ittifakına etkin olarak katılmaya zorluyordu. Kendisinin idamından sonra da Osmanlı yönetimi Venedik'i bu konuda sıkıştırılmaya devam etti. 1536 sonbaharında Yunus Bey bir kez daha durumu görüşmek için Venedik'e gönderildi; Senato kendisine Venedik'in Osmanlı Sultanı ile barışı bozmaya asla niyetli olmadığını ancak Şarlken ile imzalanan barış uyarınca imparator istediğinde Milano'ya asker göndermeye zorunlu olduğunu belirtirken tek amacınının

73 Zinkeisen, *a.g.e.*, 547.

74 Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler", 54-56.

75 M. Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanûni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, C. 1, No: 2 (1964), 119-221, 156.

76 *a.g.e.*, 162-163.

tüm hükümdarlarla barış içinde olmak olduğunu söylemekle yetindi.⁷⁷ Bu yanıtın sultan için tatmin edici olmadığını çok iyi bilen Cumhuriyet, yaklaşan savaşı Papalık'a duyurdu.⁷⁸ Osmanlı sultanına karşı, Habsburg imparatorunu desteklemeyi Cumhuriyet'in çıkarları adına daha yararlı gören Senato üyelerinin muhalefetine karşın Doç Gritti'nin başını çektiği ihtiyatlı tarafsızlık yanlılarının yoğun çabasıyla Venedik yönetimi 1537 Seferi'nden hemen önce Andrea Doria'dan gelen savunma yardımı teklifini dahi reddetti.⁷⁹ Venedik, bu savaşta yalnızca teyakkuzda tarafları izleyecek ve kendisine dokunulmadan hiçbir tarafın yanında yer almayacaktı. Venedik kadırgalarına komuta edecek Girolamo Pesaro'ya ve tüm müstakil kaptanlara düşman hareketlerine asla karışmamaları emri verildi.⁸⁰ Ancak Cumhuriyet'in savaş dışı kalmak konusundaki bu yoğun gayreti sonuç vermeyecek tarafsız kalmaları emredilen kaptanların münferit eylemleri ilişkileri iyice zedelenmiş olan Osmanlı ve Venedik'i Korfu Adası'nda karşı karşıya getirecekti

“Sefer-i Acayib-Eser Olan Körfos Gazâsı”⁸¹

Temmuz 1537'de Apulya Seferi başladığında Pesaro komutasındaki Venedik kadırgaları gelişmeleri takip etmek amacıyla silahlı olarak Korfu açıklarında bulunuyordu. 13 Temmuz'da Zara'ya ait kadırgalardan biri İskenderiye'den orduya mühimmat ve yiyecek taşıyan nakliye gemilerinden birine ateş açtı.⁸² Olay karşısında hem açıklama hem de zararın tazminini istemek adına Yunus Bey iki kadırga ve bir kalyata ile Pesaro ile görüşmek için Korfu'ya gönderildi. Ne var ki savunmada olan Venedik güçleri bu gemileri de hedef alarak Yunus Bey'i Himara'da rehin aldı.⁸³ Bu iki hadisenin Osmanlı sultanını Venedik üzerine sevk edebileceğini çok iyi bilen Pesaro fidye ödeyerek Yunus Bey'i kurtardı ve derhal Avlonya'ya ulaştırdı.⁸⁴ Ayrıca

77 Setton, *a.g.e.*, 408-410.

78 *a.g.e.*, 402.

79 *a.g.e.*, 423-424.

80 Otman, “The Crescent, the Lion and the Eagle”, 112.

81 Celâlzâde, *a.g.e.*, 284b.

82 Guglielmotti, *a.g.e.*, C. 1, 436.

83 *a.g.e.*, 437-438; Giovio, *a.g.e.*, I. 36, 425-426.

84 Francesco Longo, “Decrizione della Guerra Seguita tra la Serenissima Republica di Venetia e Sultan Solimano Imperator de Turchi l'Anno 1537”, *Commissiones et Relationes Venetae*”,

Osmanlı ordugâhında bulunan Venedik elçisine de mektuplar gönderilerek olayın Venedik'in siyasetinden tamamen bağımsız olarak gerçekleştiği iletildi. Ancak Venedik kaptanları zapt edilemiyordu. Bu olayların akabinde Alessandro Contarini'nin emrinde olan güçler bu kez kendilerini sözlü sataşmada bulunan iki Osmanlı kadırgasını batırdı.⁸⁵

Venedik kaptanlarının saldırıları yanında, Osmanlı deniz gücü harekât esnasında bir de Andrea Doria kuvvetlerinin taarruzuna maruz kaldı. 22 Temmuz gecesini donanma gerisine düşen 12 Osmanlı kadırgasına saldıran Andrea Doria güçleri hemen hemen tüm mürettebatı öldürdü. Barbaros'un kuvvetlerinin kendi kuvvetlerini kısıtirma ihtimâline karşı Doria saldırıdan hemen sonra Messina'ya çekildi.⁸⁶ Bununla beraber Barbaros'un mürettebatı Doria tarafından Venedik Kaptanı Pesaro'ya yazılan iki mektup ele geçirdi. Zinkeisen bu mektupların Osmanlı Sultanı'nı Venedik üzerine yönlendirmek amacıyla Doria tarafından bilinçli olarak servis edildiği iddiasında bulunmuştur.⁸⁷ Her ne kadar bu iddiayı kanıtlayacak somut verilere ulaşmak mümkün olmasa da Doria'nın bu girişimden sonra Messina'ya çekilmesi ve Osmanlı donanması İstanbul'a yelken açmadan önce savaş hattına girmemesi göz önüne alındığında tecrübeli denizcinin Apulya üzerindeki Osmanlı baskısını Venedik üzerine kaydırmak için böylesi bir saldırı ve yönlendirme yapmayı planlamış olabileceği düşünülebilir.

Bu olaylar neticesinde 1532'den beri Osmanlı sarayının Venedik'in dostluğuna dair duyduğu şüphe saldırılarla somutlaşmış, Sultan Süleyman ve kurmaylarının gözünde Cumhuriyet, sultanın ezeli düşmanı ile gizli ittifak yürütmek ve sultana ihanet etmekle suçlanmıştır. Osmanlı gemilerine yönelik saldırılar Osmanlı'nın Venedik hâkimiyetinde olan bir bölgeye taarruzunun da meşruiyet zeminini hazırlamıştır. Bu noktada Korfu, hem stratejik önemi hem de harekât alanına yakın konumu nedeni ile tercih edilmiştir.

---

der. Simeon Ljubić, C. 2, *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium* (içinde), C. 7 (Zagreb: 1877), 113-131, 115.

85 Paruta, *a.g.e.*, 370.

86 Giovio bu saldırıları Andrea Doria'nın kuzeni Antonio Doria'nın kendi inisiyatifi ile gerçekleştirdiğini hatta amiralin bu eylem karşısında oldukça sinirlendiğini nakleder. Giovio, *a.g.e.*, 426-427.

87 Zinkeisen, *a.g.e.*, 549.

Korfu Venedik'e ulaşmak ve Venedik'in Akdeniz'deki askerî ve ticarî faaliyetlerini tamamen kontrol etme adına Osmanlıların elini güçlendirebilecek nitelikteydi. Üstelik adanın konumu ve istihkâmı o dönem deniz seferleri için ihtiyaç duyulan deniz üssü için de çok elverişliydi. Ancak 1537 yılında Sultan Süleyman'ın ana hedefi Korfu değildi. Zaten tam da bu yüzden Sultan Süleyman'ın en önemli bürokratlarından Celâlzâde, ünlü eseri *Tabakâtü'l Memâlik fi Derecâtü'l Mesâlik*'te 1537 Seferi'ni "Sefer-i 'Acayîb-Eser Olan Körfos Gazâsı" başlığı altında anlatmıştır.⁸⁸ Yalnız *Tabakât* da değil, Lütfi Paşa'nın *Tevârih*'inde ve Matrakçı Nasûh'un *Süleymânnâme*'sinde de seferin ana hedefinin Şarlken dominyonu olan Apulya bölgesi olduğu vurgulanmış⁸⁹, Korfu'nun Mustafa Âli'nin deyiimiyle gizliden "*İspânya kralları ile nifâkda ittifak eden*"⁹⁰ Venedik'in ihaneti ortaya çıktığında bir askerî hedefe dönüştüğü ve Sultan'ın Korfu Kuşatması ile Venedik'i cezalandırdığı nakledilmiştir.

Ne var ki Sultan Süleyman'ın siyasî çıkarları uğruna kendisine açıkça destek vermekten kaçınan, hatta askerlerini kontrol edemeyerek Cumhuriyet siyasetine aykırı eylemlerinin önüne geçmekten aciz kalan Venedik'e karşı giriştiği bu cezalandırma harekâtı umulandan farklı bir sonuç yaratmış, tarafsız kalmakta ısrar eden Venedik Cumhuriyeti Korfu Kuşatması'nın hemen ardından Osmanlı-Habsburg rekabetinde ilk kez açıkça bir taraf seçmiş, Papa ve Şarlken'in Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kurduğu lige dahil olmuştur. 1538 yılında Venedik ile Osmanlı Preveze'de tekrar karşı karşıya gelecektir. İki devlet arasında barış ise ancak 1540 yılında yeniden tesis edilebilecektir.

Sonuç

Yukarıda tartışıldığı üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun 1537'de gerçekleştirdiği sefer, XVI. Yüzyıl'da Habsburg İmparatoru Şarlken'in evrensel imparatorluk iddiasına meydan okuyan Osmanlı Sultanı Kanûnî Sultan Süleyman döneminde kurgulanan ve hayata geçirilen büyük stratejinin bir sonucudur. Bu sebeple, seferin Osmanlı-Habsburg rekabetinin doğası ve bu rekabetin 1537'ye kadar ortaya çıkardığı askerî karşılaşmalar ve siyasî ittifaklar bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

88 Celâlzâde, *a.g.e.*, 284b.

89 Lütfi Paşa, *a.g.e.*, 358.

90 Matrakçı Nasûh, *a.g.e.*, 191.

Sefer, Batı Akdeniz'e taşınan güç mücadelesinde Osmanlı açısından siyasî ve ideolojik öneme sahip olan İtalya Yarımadası'ndaki Habsburg varlığını ortadan kaldırmak ve kendisini Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak tanımlayan Sultan Süleyman'ın İtalya üzerindeki tek karar verici olduğunu kanıtlamak amacıyla kurgulanmıştır. Seferin ana hedefi Apulya bölgesidir. Bu noktada 1537 Seferi'nin 1480 Otranto Seferi'nin geniş çaplı bir reproduksiyonu olduğu iddia edilebilir. İstanbul fatihi atası Sultan Mehmed'in yolunda ilerleyerek Belgrad ve Rodos'un fethini gerçekleştiren Sultan Süleyman'ın bizzat büyük bir ordu başında sefere hareketi bu görüşü destekler niteliktedir. Seferin kurgulanmasında mevcut siyasî koşullar yanında Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında Osmanlı siyasî söylem ve stratejisini kurgulayan en önemli bürokrat olan İbrahim Paşa'nın rolü büyüktür.

1537 Seferi, 1536 yılında tesis edilen ve İbrahim Paşa'nın son siyasî girişimi olan Osmanlı-Fransız ittifakı çerçevesinde planlanmış ancak paşanın halefleri tarafından uygulanmıştır. Esasen sefer, Osmanlı-Fransız ortak askerî hareketi olarak kurgulanmış olsa da Fransa Kralı I. François'nın ordularını Osmanlı orduları ile eş zamanlı olarak İtalya topraklarına gönderememesinden dolayı münferit bir Osmanlı saldırısı olarak kalmıştır. Osmanlılar bir yandan Apulya'yı kontrol altına almaya çalışırken diğer yanda da Arnavutluk içlerinde olan muhalif çeteleri bastırmaya ve bölgede Osmanlı hâkimiyetini tam olarak tesis ederek olası karşı saldırıları ve isyancı grupların Habsburg güçleri ile olası ittifaklarının önünü kesmeyi amaçlamışlardır.

Sefer sırasında her ne kadar Delvine, Osmanlı hâkimiyetine alınsa ve Apulya'daki Osmanlı taarruzu bölgeye korku salmış olsa da 1537 Seferi'nin Osmanlılar açısından başarılı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Fransa'nın da desteği ile Habsburg gücünü iki kanata bölmeyi ve yok etmeyi hedefleyen Osmanlılar, bu hedefe ulaşamadıkları gibi Habsburg ve Venedik deniz saldırıları ve Osijek'e yapılan Habsburg taarruzu yüzünden güç kaybına uğramıştır. Batırılan Osmanlı kadirgaları önemli ölçüde mühimmat ve asker kaybına da neden olmuştur.

Gerek seferin planlanma gerekse uygulanma sürecinin ayrıntılı analizi Korfu'nun 1537'de Osmanlı'nın ana hedefi olmadığını ortaya koymaktadır. Seferin ana hedefi olmayan ancak Venedik saldırılarına bir yanıt olarak girişilen Korfu Kuşatması da fetihle değil geri çekilmeyle

neticelenmiştir. Her ne kadar Osmanlı güçleri ada içine girebilmiş olsalar da Korfu savunmasının tam anlamıyla çökertilememesi, seferin uzaması ve nihayetinde lojistik desteğin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Öte yandan Korfu Kuşatması, Osmanlı-Venedik arasında 1503'ten beri süregelen barışın bozulmasına sebep olmuş, Venedik tarafsızlığını yitirerek Osmanlı'ya karşı Papa ve Habsburg İmparatoru Şarlken'in domine ettiği lige katılmıştır. Preveze Savaşı'ndan sonra 1540 yılında Venedik, Kanûnî Sultan Süleyman'dan yeni bir ahidnâme almayı başaracak ve barış tekrar tesis edilecek olsa da 1537 Seferi Osmanlı-Venedik ilişkilerinde bir kırılma yaratmıştır. Osmanlı-Fransız ittifakının aşamalı olarak gelişmesi ile ilerleyen yıllarda Venedik, Osmanlı nezdindeki “ayrıcılık müttefik” konumunu Fransa lehine kaybedecektir.

OSMANLI DONANMASININ BATI AKDENİZ'DEKİ İLK RESMÎ SEFERİNİN GÜZERGÂHI

Evrım TÜRKÇELİK¹

1534 ve 1535 yılları, Osmanlı'nın Akdeniz politikası bakımından bir dönüm noktasıdır. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin'i *kapudan paşa* olarak tayin etmiş ve Akdeniz dünyasında "Cezayir Sultanı" olarak nam salmış bu korsan için *Cezâyir-i Bahr-i Sefîd* eyaletini kurarak ona beylerbeyi payesi vermiştir.² Aynı yıl, Barbaros Hayreddin Paşa Osmanlı donanması ile ilk resmî seferine çıkmış ve Osmanlı donanmasını ilk defa Batı Akdeniz'e çıkartarak İmparator Şarlken ile ittifak içinde olan Tunus'u fethetmiştir. Şarlken, Kuzey Afrika'da bozulan dengeyi yeniden kurmak ve Osmanlı donanmasının oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek için 1535 yılında Tunus'a bizzat sefer düzenlemiş ve Tunus'u Barbaros'un elinden alarak eski hükümdarı Muley Hasan'a geri vermiştir.³

Şarlken'in Tunus'u fethi, hükümdarlık döneminin en önemli ve en iyi bilinen olayları arasında yer almaktadır. İmparatorun Tunus'u Barbaros'un elinden kurtarması uzun yıllar boyunca gündemde kalmış, İspanya'nın Osmanlı ve İslam karşıtı propagandasının en önemli unsurlarından biri olmuştur.⁴ 1535 zaferi, Şarlken'in tarihçileri tarafından titizlikle ele alınmış ve seferin her safhası ayrıntılarıyla kayda geçirilmiştir. Ancak benzer bir yargıyı Barbaros'un 1534 fethi için söylemek mümkün değildir. Barbaros'un Osmanlı donanması ile gerçekleştirdiği bu ilk resmî sefer gerek dönemin Osmanlı kroniklerinde gerekse modern araştırmalarda detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Kroniklerde yer alan bazı boşluklar ve bu boşlukları doldurabilecek birincil kaynakların eksikliği Barbaros'un Tunus seferini

1 Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, evrim.turkcelik@asbu.edu.tr

2 İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534)", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 38 (2003): 61-77.

3 Manuel Fernández Álvarez, *Carlos V, el César y el Hombre* (Madrid: Fundación Academia Europea de Yuste, 1999), 487-513.

4 Rubén González Cuerva, Miguel Ángel de Bunes Ibarra, *Túnez 1535: Voces de una campaña europea* (Madrid: CSIC, 2017).

kapsamlı bir şekilde yorumlamayı zorlaştırmıştır. Modern tarihçilerin sınırlı sayıdaki kaynak üzerinden ortaya koydukları farklı görüşler de Tunus seferi hakkında tek ve bütüncül bir anlatımın oluşturulmasının zorluklarına işaret etmektedir. Barbaros'un 1534 seferinin asıl hedefinin Tunus olup olmadığı sorusuna dahi bugün hâlâ net bir cevap bulunamamıştır.⁵ Elimizdeki birincil kaynaklar, Barbaros'un 1534 senesinde Tunus'a nasıl ulaştığı ve Tunus'u nasıl fethettiği konusunda da tutarlı bilgiler içermemektedir. Barbaros'un fetihlerinin anlatıldığı *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eserde Tunus seferi hakkında çelişkili ve eksik bilgilerin yer aldığı görülür. Dönemin İspanyol ve İtalyan kaynakları da, yer yer Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgilerle örtüşse de, Tunus seferi ile ilgili tutarsız bilgiler içermektedir. Bu makale, Osmanlı, İspanyol ve İtalyan kaynakları üzerinden Barbaros'un Tunus seferinde izlediği güzergâhı ve Tunus'u nasıl fethettiğini irdelemeyi ve bu fethin planını gerçeğe daha uygun bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Barbaros Tunus'a Nasıl Gitti?

Barbaros Hayreddin Paşa, 1534 yılının mayıs ayında 35 başarda, 53 kadirge, 6 kalyon ve 7 kayıktan oluşan⁶ Osmanlı donanması ile ilk seferine çıktı.⁷ Kaynaklar Barbaros'un İstanbul'dan çıktıktan sonra Mora Yarımadası'na geldiğini ve daha sonra Güney İtalya'ya ilerleyip güzergâhı boyunca kimi İtalyan limanlarına saldırdığını ve son olarak da Bizerta Limanı'na vararak Tunus'u fethettiğini anlatır. Ancak bu kaynaklar, Barbaros'un Mora'daki faaliyetlerine, donanmanın Güney İtalya sahillerini yağmaladıktan sonraki istikametine ve Barbaros'un Bizerta'ya vardikten sonra Tunus'un fethi için izlediği stratejiye ilişkin kapsamlı ve doğrulanabilir bilgilere yer

5 Barbaros'un 1534 seferi üzerine yapılan çalışmalar bu seferin asıl hedefinin Tunus olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı çalışmalar hedefin en başından itibaren Tunus olduğunu savunmuş bazıları da Barbaros'un Tunus'u şahsi inisiyatifi kullanarak fethettiğini öne sürmüştür. Bu konuyla ilgili yakın bir zamanda yapılan çalışma için bkz: Nicolas Vatin, "Sur les objectifs de la première campagne navale menée par Hayreddin Barberousse pour le compte de Soliman le Magnifique (1534)", *Archivum Ottomanicum*, 35 (2018): 173-191.

6 Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", 68.

7 İspanyol tarihçi Bunes Ibarra'ya göre, bu muazzam filo, Akdeniz'de o zamana kadar görülen en büyük donanmalardan biriydi. Miguel Ángel de Bunes Ibarra, *Los Barbarroja: corsarios del Mediterráneo* (Madrid: Alderabán Ediciones, 2004), 147.

vermemişlerdir. Bu hususları detaylı bir şekilde ele almak 1534 seferinin karanlıkta kalmış noktalarına ışık tutabilmek açısından oldukça önemlidir.

Tunus Seferi'ni konu eden kaynakların büyük bir çoğunluğu donanmanın İstanbul'dan demir aldıktan sonra Mora'ya gittiğinden söz eder.⁸ Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme* adlı eseri ve anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman*, Barbaros Hayreddin Paşa'nın İstanbul'dan çıktuktan sonra bizzat Koron'a gittiğini ve Mora kalelerini güçlendirmek için yerel yöneticilerle görüşüp onlara mühimmat ve malzeme desteği sağladığını belirtmiştir.⁹ Osmanlı donanmasıyla ilgili bilgileri İspanyollara ileten casus raporlarında ise Barbaros'un Mora'daki Modon Kalesi'ne geçtiği ve Modon sancakbeyinden donanma için erzak aldığı yazılıdır.¹⁰ İspanyol kronik yazarı López de Gómara, İmparator Şarlken'in deniz savaşlarını anlattığı eserinde Barbaros'un hem Koron'a hem de Modon'a gittiğini söylemiştir.¹¹

Donanmanın ilk faaliyetlerini Mora'da gerçekleştirdiği konusunda kaynaklarda belirli bir fikir birliği olmasına karşın *Gazavât*'ta bu konudan, yani güzergâhın Mora kısmından hiç bahsedilmez.¹² *Gazavât*'ta yer alan “[P] âdişâh-ı âlem-penâh hazretleri dahi tiz deryâya çık deyüb emr idicek ol dahi bir ân ve bir sâ'at te'hîr ve terâhî itmeyüb ber-vech-i isti'câl deryâya çıktı. Andan bir niçe gün ve bir niçe gicede deryâda yürüyüb andan varub Misine yakasına irü[b]” şeklindeki ifadeler donanmanın İstanbul'dan çıktuktan sonra

8 Şarlken, 1532 yılında, amirali Andrea Doria'ya Mora'daki Osmanlı limanlarına saldırmasını emretmişti. Andrea Doria, Koron'u ele geçirmiş ve burada bir garnizon bırakmıştı. Barbaros İstanbul'dan çıkmadan önce İspanyol askerleri burayı tamamen terk etmişti. Gennaro Varriale, “Nápoles y el azar de Corón (1532-1534)”, *Tiempos Modernos*, 22 (2011): 1-32.

9 Davut Erkan, “Matrakçı Nasuh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 187; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, neşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992), 143.

10 Özlem Kumrular, “İspanyol ve İtalyan Arşiv Kaynakları Işığında Barbaros'un 1534 Seferi”, *Yeni Belgeler Işığında Osmanlı-Habsburg Düellosu*, ed. Özlem Kumrular (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 195-196.

11 Francisco López de Gómara, *Guerras de mar del emperador Carlos V*, ed. Miguel Ángel de Bunes Ibarra, Nora Edith Jiménez (Madrid: SECC, 2000), 156.

12 Aldo Gallotta, *Il Gazavat di Hayreddin Pasa di Seyyid Murad: edito in facsimile secondo il ms. 1663 dell'Escorial di Madrid con le varianti degli altri manoscritti* (Napoli: Centro di Studi Magrebini, 1983).

doğrudan Messina Boğazı'na gittiği izlenimini vermektedir.¹³ Bu ifadeler, Barbaros'un Mora'daki faaliyetlerinin İtalya sahillerinde gerçekleştirdiği faaliyetler kadar önemsenmemiş olabileceğini düşündürür.¹⁴ Ancak durum tam olarak böyle değildir. İspanyol tarihçi López de Gómara'nın kroniği *Gazavât*'ta Mora'ya bilinçli bir şekilde yer verilmediğine işaret etmektedir. López de Gómara'ya göre Barbaros, Modon'dayken Fransa Kralı'nın elçisi ile buluşmuştur. Elçi, Barbaros'a Fransa'nın İspanyollara karşı harekete geçeceğini ve Cenova'yı kuşatacağını söylemiş, Barbaros da bu görüşmeden sonra Fransa Kralı'na destek vermek üzere hızla İtalya'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁵ İmparator Şarlken, Osmanlı-Habsburg mücadelesinin bu kritik döneminde, Barbaros'un Akdeniz'de attığı her adımın arkasında Fransa'nın olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla, Barbaros'un Fransız elçisi ile buluştuğu ve ondan aldığı haberlerin etkisiyle harekete geçtiği şeklindeki bu iddialara temkinli yaklaşmak gerekir. Nitekim bu iddia Osmanlı kaynakları ile teyit edilmediği için güvenilir bulunmamış ve göz ardı edilmiştir.¹⁶

Ancak bugüne ulaşmış bir diğer kaynak Gómara'yı kısmen doğrulamakta ve *Gazavât*'ın bu husustaki bilgi eksikliğine dikkat çekmektedir. Barbaros'un Tunus'u fethettikten sonra Kanuni'ye gönderdiği bir mektup onun Modon'da Fransa elçisi ile görüştüğünü tartışma götürmez bir şekilde doğrulamaktadır.¹⁷ Bu mektupta yer alan ifadeler, Barbaros'un bu elçi aracılığıyla Fransa Kralı'ndan haber aldığını ve elçinin sefer boyunca Osmanlı donanmasında bulunduğunu göstermektedir: "*Mahrûse-i İstanbul'dan çıkub kala'-i Motona gelicek İfrenç beğinin elçüsü gelüp buluşdukda cevâbi alınup vukû'î üzere derdevlete arz olunmuşdı oradan bu bendenüz ile mahrûse-i Tunusa geld[i].*"¹⁸ Elbette bu belge, Barbaros'un, Gómara'nın iddia ettiği gibi, Fransa Kralı'nın sözde Cenova saldırısıyla eşgüdümlü hareket ettiğini göstermez. Ancak bu

13 Gallotta, *Il Gazavat*, y. 230.

14 Bostan Çelebi'nin *Süleymannâme*'si de seferin Mora kısmını atlamıştır. Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. Y/0018, y. 155.

15 López de Gómara, *a.g.e.*, 156.

16 Vatin, *a.g.m.*, 184.

17 Bu mektup ilk defa İdris Bostan tarafından kullanılmıştır. Detaylar için bkz. İdris Bostan, "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)", *Muhteşem Süleyman*, ed. Özlem Kumrular (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 28-31.

18 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 746/42.

belgenin Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme*'sinin, anonim *Tevârih-i Âli Osman*'ın ve *Gazavât*'ın anlatılarından çok daha önemli bilgiler içerdiği bir gerçektir. Barbaros'un bu mektupta elçiyle görüştüğünü ve elçinin Tunus'un fethine eşlik ettiğini kendi ağzından ifade etmesi seferin Mora safhasının *Gazavât*'ta neden yer almadığını bir ölçüde açıklamaktadır. Nitekim Seyyid Murad'ın *Gazavât*'ta, "kâfirle" reel politik sebeplerle işbirliği yapıldığını açık bir şekilde belirtmemiş olması anlaşılır bir tercihtir. Ancak Barbaros ve Fransa elçisinin karşılaşmasından bahsetmemek için donanmanın Modon ve Koron'daki faaliyetlerine yer vermemiş olması *Gazavât*'ın, en azından 1534 seferi için, yeterince güvenilir bir kaynak olmadığını göstermektedir.¹⁹

Barbaros'un donanmasının İtalya kıyılarını yağmaladıktan sonra izlediği güzergâh konusunda da birtakım tartışmalı fikirler bulunmaktadır. Neredeyse bütün kaynaklar Barbaros'un Mora'dan sonraki durağının Messina Boğazı olduğunu ve bu devasa donanmanın Kalabriya ve Napoli kıyı şeridinden yukarıya doğru San Lucido, Cetraro, Piciotta, Procida, Sperlonga, Fondi ve Terracina kıyılarını yağmalayarak ilerlediğini doğrulamaktadır.²⁰ Bu kıyılarda yapılan yağmalar, alınan esirler ve yakılan gemiler *Gazavât*'ta ve dönemin İspanyol ve İtalyan kaynaklarında son derece canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.²¹ Ancak kaynaklarda Terracina'dan sonraki güzergâh hakkında yer alan bilgiler birbirleriyle çelişkilidir. López de Gómara ve Prudencio Sandoval gibi İspanyol kronikçiler, Barbaros'un Terracina'dan sonra Cenova'ya yaklaşarak komşu Savona şehrine geldiğini ve Fransa Kralı'na bir elçi heyeti gönderdiğini iddia etmişlerdir.²² *Gazavât* ise donanmanın Terracina'dan sonra izlediği güzergâhı farklı bir şekilde anlatmaktadır. *Gazavât*'ta yer alan "[v]

19 *Gazavât* hakkında bkz: Emrah Safa Gürkan, "The Centre and the Frontier: Ottoman Cooperation with the North African Corsairs in the Sixteenth Century", *Turkish Historical Review*, 1:2 (2010): 125-163.

20 Bostan Çelebi'nin *Süleymannâme*'si Messina'dan bahsetmez ve Barbaros'un İstanbul'dan sonra Pulya ve Kotron (Crotone) kıyılarına geldiğini ifade eder. Bununla beraber, Bostan Çelebi'nin donanmanın San Lucido'dan Terracina'ya kadar yağmaladığı kıyılarla ilgili verdiği bilgiler diğer kaynaklarla uyumludur. Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, y. 155.

21 Gallotta, *Il Gazavat*, y. 230 ve 231; López de Gómara, *a.g.e.*, 156; Paolo Giovio, *Segunda Parte de la Historia General de Todas las Cosas Succedidas* (Salamanca, 1563), 172-173.

22 López de Gómara, *a.g.e.*, 156; Prudencio de Sandoval, *Historia de la Vida y Hechos del Emperador* (Antwerp, 1681), 142. Daha güvenilir kaynaklar Barbaros'un Fransa kralına elçi heyetini Tunus'un fethinden sonra gönderdiğini belirtmektedir.

e andan gayri Darçin [Terracina] ve Fondü [Fondi] nâm kal'aları dahi alub ihrâk-ı bi'n-nâr idüib yine deryâya çıkdı andan varub Sardine ceziresin bi'l-külliyeye yagma ve târâc edü[b]" şeklindeki ifadeler, donanmanın Terracina ve hemen yakınlarındaki Fondi Kalesi'ne saldırdıktan sonra kuzey yönünde kalan Cenova'ya değil güneye doğru yol alarak Sardinya Adası'na saldırdığını ve adayı yağmaladığını belirtmektedir. Ancak Barbaros'un güzergâhına ilişkin ortaya konulan bu iki farklı anlatı bazı arşiv belgeleriyle birlikte okunduğunda durumun tam olarak böyle olmadığı görülür.

Arşiv kaynaklarında López de Gómara ve Prudencio Sandoval'ın Barbaros'un Cenova yönüne gittiği iddiasını destekleyen herhangi bir veri bulunmamaktadır. Cenova otoritelerinin Barbaros'un Fransa kralı ile Cenova'ya ortak bir saldırı düzenlemesinden endişelendiği bilinmekteydi. Bu sebeple Cenova bu muhtemel saldırıya karşı koymak için kadirgalarını ve topraklarında bulunan İspanyol askerlerini hazır durumda bekletiyordu. Ancak Cenova makamlarının Madrid'e gönderdiği bazı mektuplar, Barbaros'un Tunus güzergâhında Cenova yakınlarına gelmediğini kanıtlamaktadır. İspanya'nın Cenova elçisi Gómez Suárez de Figueroa, İmparator Şarlken'e yazdığı mektupta Terracina sonrasında Barbaros'un izini kaybettiklerini ve donanmanın nerede olduğunu tespit edemediklerini yazmıştır.²³ Cenova yöneticileri, bunun üzerine, bu muhtemel saldırı tehdidinin geçtiğine kanaat getirmiş ve askerlerin bir kısmını dağıtmaya karar vermişlerdir.²⁴ Napoli ve Sicilya kadirgaları da Barbaros'un donanmasının nerede olduğunu bulamamıştı.²⁵ Şarlken'in amirali Andrea Doria birkaç kadirga ile Barbaros'u aramaya çıkmış fakat ters bir rüzgârla Spezia Limanı'na geri dönmek zorunda kalmıştır.²⁶ López de Gómara ve Prudencio Sandoval'ı temel alarak Barbaros'un Terracina'dan sonra Cenova'ya yöneldiğini yazan birçok modern tarihçi arşiv kayıtlarıyla desteklemedikleri bu yanlış bilgiyi aktarmaya devam etmişlerdir.²⁷ Ancak görüldüğü üzere Cenova belgeleri bu bilgilerin doğruluğunun kesin olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

23 Archivo General de Simancas (AGS), *Estado*, Legajo 1367, s. 146. 6 Eylül 1534.

24 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 147. 14 Eylül 1534.

25 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 155. 24 Ağustos 1534.

26 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 151. 6 Eylül 1534.

27 Bunes Ibarra, *Los Barbarroja*, 151.

Gazavât'ta yer alan, Barbaros'un Terracina sonrasında Sardinya'ya saldırdığı *şeklindeki bilgi de gerçekliğe tam olarak uygun değildir*. Seyyid Murad'ın Sardinya'ya yapılan saldırıyla ilgili kullandığı “*bi'l-külliyye yagma ve târâc*” ifadesi donanmanın adaya büyük çapta bir çıkarma gerçekleştirdiği izlenimini uyandırmaktadır. Şarlken'in imparatorluğunun önemli bir parçası olan Sardinya Eyaleti, Napoli ve Sicilya gibi İspanya'dan atanan bir kral naibi tarafından yönetiliyordu. Sardinya'nın İspanyollar için önemi göz önüne alındığında *Gazavât*'ın güçlü ifadelerle tasvir ettiği böyle bir çıkarmanın İspanyol kaynaklarına yansımış olması beklenirdi. Ancak dönemin kroniklerinde ve arşiv belgelerinde 1534 yılının ağustos ayında Sardinya'ya yapılmış herhangi bir saldırının bilgisine rastlanmaz.²⁸ López de Gómara eserinde Tunus Seferi için bambaşka bir güzergâh çizmiş olduğundan böyle bir saldırının varlığından bahsetmemiştir. López de Gómara'nın çağdaşı Gonzalo de Illescas da Şarlken'in 1535 seferini anlattığı eserinde Barbaros'un Tunus'a gelişini özetlerken Sardinya ile ilgili hiçbir bilgiye yer vermemiştir.²⁹ Eserini 17. yüzyılın başlarında kaleme alan Prudencio Sandoval da esasen Gómara ve Illescas'ın anlatılarını yeniden ürettiği için farklı bir bilgi sunmamaktadır.³⁰ Sardinya adasının yerel kaynaklarına bakıldığında da durumun çok farklı olmadığı görülür. 16. yüzyılda yaşamış Sardinyalı tarihçi Giovanni Francesco Fara'nın adadaki İspanyol dönemi için önemli bir kaynak olan *De rebus Sardois* adlı kroniğinde de 1534 yılında Sardinya Adası'na yapılmış bir Osmanlı ya da korsan saldırısına rastlanmaz.³¹

Barbaros'un Sardinya'ya saldırmamış olma ihtimalini bazı arşiv belgeleri de güçlendirmektedir. Andrea Doria ve Cenova'ya gelen Napoli ve Sicilya filolarının kaptanları önce Barbaros'un Sicilya ya da Sardinya'ya gitmiş olabileceğini düşünmüşlerdi. Fakat ne Sardinya ne de Sicilya otoritelerinden Osmanlı donanmasının bu adaların yakınlarında görüldüğüne dair istihbarat

28 Sinan Reis'in 1534 sonbaharında Korsika'ya bir saldırı gerçekleştirdiği bilinmektedir. Sinan Reis bu saldırı sırasında Sardinya'nın kuzey ucunda yer alan Asinara kalesinden 30 esir almıştır. Fakat bu saldırı Tunus'un fethinden sonradır. AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 139-140. 8 Ekim 1534.

29 Gonzalo de Illescas, *Jornada de Carlos V a Túnez* (Madrid: RAE, 1804), 8-10.

30 Prudencio de Sandoval, *a.g.e.*, 142.

31 Ioannis Francisci Farae, *De Rebus Sardois*, ed. Enzo Cadoni (Sassari: Edizioni Gallizzi, 1992), vol. 3-4, 286.

gelmeyince Barbaros'un yoluna bu adalara uğramadan devam ettiği sonucuna vardılar.³² İspanya'nın Cenova elçisi Gómez Suárez de Figueroa da donanmanın nerede olduğunun tespit edilememesine ilişkin duyduğu şaşkınlığı Şarlken'e yazdığı bir mektupta dile getirmiştir. Gómez Suárez de Figueroa mektubunda, bu kadar büyük bir donanmanın Sardinya veya Sicilya adalarının görüş alanına girmeden hareket edebilmesinin imkânsız olduğunu ve bütün bu bilinmezliğin donanmanın doğrudan Tunus'a gittiğinin işareti olduğunu belirtmiştir.³³

1534 Ağustos ayında Roma'da bulunan İtalyan tarihçi Paolo Giovio'nun sefere ilişkin anlatısı, resmi daha net görmemizi sağlayan bilgiler içerir. Giovio'nun Barbaros'un güzergâhı ile ilgili söyledikleri López de Gómara'nın kroniğinden ve *Gazavât*'tan tamamen farklıdır. Giovio, Cenova yöneticilerinin Terracina'dan sonra sıranın kendilerine geldiğini düşündüğünü ve bunun önlemini almak için hazırlık yaptıklarını doğrular. Fakat Giovio'ya göre Osmanlı donanması Terracina'dan sonra su almak için yakınlardaki Ponza Adası'na uğramış ve ardından başka hiçbir yere uğramadan doğrudan doğruya Tunus'un Bizerta Limanı'na gitmiştir.³⁴ Giovio'nun verdiği bilgiler, Tunus Seferi sırasında Barbaros'un donanmasında bulunan ve birkaç yıl sonra İspanyolların eline düşen İspanyol asıllı bir mühtedinin ifadeleriyle de örtüşmektedir. Asıl adı Luis olan ve Müslüman olduktan sonra Hasan adını alan bu Valensiyalı mühtedi seferle ilgili sorgulandığında, donanmanın Napoli yakınlarındaki bir adaya gittikten sonra doğrudan Tunus'a geçtiğini söylemiştir.³⁵ Mühtedi hangi ada olduğunu belirtmese de bahsettiği yerin Terracina civarlarında olması muhtemeldir.³⁶

Tüm bu kaynaklar, donanmanın Terracina sonrasındaki istikameti hakkında López de Gómara'nın kroniğinde ve *Gazavât*'ta güzergahla ilgili

32 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 155. 24 Ağustos 1534.

33 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 146. 6 Eylül 1534.

34 Paolo Giovio, *a.g.e.*, 173.

35 Emilio Sola, Gennaro Varriale, "El espía judío de Ibrahim Paşa. Un espía en Nápoles en el verano de 1536", www.archivodelafrontera.com, 62.

36 Şarlken'in amirali Andrea Doria'nın kuzeni ve İmparatorluk donanmasının kaptanlarından Antonio Doria, Barbaros'un Terracina sonrasında kıyı şeridindeki dağlık alana gittiğini (Circeo) ve güzergâhının belli olmaması için gece çıkarak Tunus'a büyük bir gizlilikle yol aldığını yazmıştır. Antonio Doria, *Compendio delle cose di sua notizia et memoria occorse al mondo nel tempo dell'Imperatore Carlo Quinto* (Cenova: Antonio Bellone, 1571), 53.

verilen bilgilere kuşkuyla yaklaşmak gerektiğini göstermektedir. Barbaros'un Terracina sonrası güzergâhının doğrudan Tunus sahilleri olduğuna dair deliller daha kuvvetli gözükmektedir. Zira Cenova yöneticilerinin ve Andrea Doria'nın Osmanlı donanmasının Terracina'dan sonra gözden kaybolmasıyla ilgili şaşkınlıkları ancak bu şekilde açıklanabilir. Nitekim Giovio'nun "Barbaros Afrika'ya o kadar çabuk geçti ki biz donanmanın sahillerimizden ayrıldığına farkına varamadan o çoktan [Tunus'a] varmıştı" şeklindeki ifadesi bu konudaki belirsizliği çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.³⁷

Bu bilgiler ışığında Barbaros'un "çelişkili" güzergâhını şöyle çizmek mümkündür: Osmanlı donanmasının İstanbul'dan çıktıktan sonraki en önemli durağı Mora olmuştur. Barbaros Mora'da hem kalelerin tahkim edilmesine yardımcı olmuş hem de donanma için mühimmat sağlamıştır. Barbaros'un Modon'da Fransa kralının temsilcisiyle görüşmesi ve onu donanmaya alması seferin Mora safhasının önemli ve anlamlı bir ayrıntısıdır. Donanma, Mora'dan sonra Güney İtalya'ya varmış ve Terracina'ya kadar İtalyan sahillerindeki yerleşimleri yağmalamıştır. Hemen bütün kaynaklar donanmanın saldırdığı yerler konusunda hemfikirdir. Kaynakların ayrıştığı nokta, donanmanın Terracina sonrası izlediği güzergâh konusunda olmuştur. Bazı kaynakların belirttiğinin aksine, donanma ne Cenova'ya ne de Sardinya Adası'na yaklaşmış, beklenmedik bir manevrayla Tunus istikametine yol almış ve Tunus'un Bizerta Limanı'na varmıştır.

Barbaros Tunus'a Hiç Gitmeyecek Miydi?

Barbaros'un Tunus'un Bizerta Limanı'na varışı ve Tunus'un içlerine doğru kolaylıkla ilerlemesi konusu da kaynaklarda farklı şekillerde anlatılmıştır. Giovio'nun tam tersine *Gazavât*, Barbaros'un Tunus'a bilinçli bir şekilde vardığını söylemez. *Gazavât*, donanmanın Tunus sahillerine gelişini kötü hava şartları ile açıklamakta ve hedefin Tunus olmadığına altını özellikle çizmektedir. *Gazavât*'ın ilgili bölümünde Barbaros'un Sardinya'dan Cezayir'e gitme niyetiyle hareket ettiği, ancak ters esen rüzgârın donanma gemilerini Bizerta Kalesi'nin önüne sürüklediği anlatılır.³⁸ Yani *Gazavât*, Barbaros'un

³⁷ Paolo Giovio, *a.g.e.*, 173.

³⁸ Gallotta, *Il Gazavat*, y. 233. "Sardine ceziresin bi'l-külliyeye yağma ve târâc edüb andan Cezâyir'e gitmek fikrin eylemiş idi bes bu efkâr ile giderken rüzgâr muhalif olub alub ol gemüleri bi'l-gazab 'Arab yakasına biragub ve anda ol Benzert nâm kal'anun önüne iletirdi."

tamamen tesadüfi ve öngörülemez şartların sonucunda Tunus'a vardığını vurgular. *Gazavât*'ın üstünde önemle durduğu bir diğer nokta ise Tunus halkının hükümdar Muley Hasan yönetiminden memnun olmamasıdır. Barbaros'un geçmişte kendileri için yaptığı iyilikleri unutmayan Tunus halkı, kapudan paşanın Tunus'a gelişini oldukça sıcak karşılamıştır. Böylelikle Barbaros halkın da desteğini alarak Bizerta'dan Tunus'a rahatlıkla ilerleyebilmiştir. Barbaros'un donanmasının yaklaştığını haber alan hükümdar Muley Hasan, taraftarlarıyla birlikte şehirden kaçmıştır. Bunun üzerine, Tunus şehrinin ileri gelenleri şehrin anahtarını Barbaros'a teslim etmişlerdir. Ancak bir süre sonra Muley Hasan yanlıları tarafından kışkırtılan halk galeyana gelmiş ve saldırıya geçmiştir. Barbaros bu saldırıya karşılık vermiş ve Tunus'u zor kullanarak fethetmek zorunda kalmıştır.³⁹ Görüldüğü üzere, *Gazavât*'ın anlatısı Barbaros'un Tunus sahillerine istemeden vardığını ve Bizerta'dan Tunus şehrine iyi niyetle ve barışçıl amaçlarla ilerlediğini özellikle vurgulamaktadır. *Gazavât*, Tunusluların hezimete uğramasını Barbaros'un suçu olarak görmez ve bu saldırının Muley Hasan taraftarlarının halkı kışkırtarak Osmanlı askerleriyle karşı karşıya bırakması yüzünden gerçekleştiğini söyler.

Giovio ve Gómara tarihlerinde Barbaros'un Bizerta'dan Tunus'a kadar barışçıl bir şekilde ilerlemesi ve sonrasında savaşmak zorunda kalmasının ardında yatan başka bir faktörden bahsedilmektedir. Bu kaynaklarda, *Gazavât*'ta adı hiç geçmeyen önemli bir figür devreye girer: Tunus Kralı Muley Hasan'ın kardeşi Muley Raşid. Barbaros, Kanuni'nin çağrısıyla 1533 yılında Cezayir'den İstanbul'a gelirken beraberinde Tunus tahtında hak iddia eden ve kendisine sığınan Muley Raşid'i de getirmiştir. Giovio ve Gómara'ya göre Barbaros, Bizerta sahillerine geldiğinde Tunus halkına Muley Raşid'in donanmada olduğunu fakat hasta olduğu için dışarı çıkamadığını söyler. Ancak bunun bir aldatmacadan ibaret olduğu görülür. Çünkü Barbaros sefere çıkarken Muley Raşid'i yanına almamış İstanbul'da bırakmıştır. Giovio ve Gómara, Muley Raşid'in Tunus'a geldiğinin duyulmasının Muley Hasan'dan memnun olmayan halk arasında büyük bir coşku yarattığını ve Barbaros'un Tunus şehrine kadar dirençle karşılaşmadan ilerlemesini kolaylaştırdığını yazarlar. Ancak Tunus halkı Muley Raşid'i görmek için ısrar edince Barbaros'un onu Tunus'a getirmediği ortaya çıkmış ve Tunus halkı Barbaros'un niyetinin Muley Raşid'i tahta geçirmek değil Tunus'u

39 Gallotta, *Il Gazavat*, y. 233-240.

ilhak etmek olduğunu anlayarak Türk askerleriyle çatışmaya başlamıştır. Bu çatışma, Barbaros'un kanlı bir mücadeleden sonra Tunus'ta kontrolü tamamen ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁰

Barbaros'un Muley Raşid hilesi Giovio ve Gómara'nın nispeten taraflı sayılabilecek kroniklerinin uydurması olarak görülebilir. Ancak Barbaros'un donanmasıyla Tunus'a gelen ve fetihten sonra serbest bırakılan iki Cenovalı esirin verdiği ifadeler Giovio ve Gómara'nın anlatısıyla örtüşmektedir. Bu iki esirin tanıklığını İspanya'nın Cenova elçisi Gómez Suárez de Figueroa şöyle aktarmıştır:

“Barbaros Tunus’u aldığı sırada onun donanmasında bulunan bu iki esirin anlattığına göre Barbaros önce Bizerta adlı bir yere gitti [...] orada Tunus Kralı'nın kardeşini beraberinde getirdiğini ilan etti. O yerin [Bizerta'nın] yöneticisi Tunus'a giderek kralın kardeşinin [Barbaros ile] geldiğini duyurdu. Ve o sırada donanma [Tunus'a] geldi, Barbaros bütün Türklerle karaya çıktı ve hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girdi. Barbaros bir kapıdan girerken Kral da diğer kapıdan kaçıyordu. [Barbaros] daha sonra doğrudan kaleye gitti ve orada da hiçbir dirençle karşılaşmadı. Burada Araplar [los Moros] kralın kardeşini görmeyi talep ettiler. [Raşid] ortaya çıkmayınca silahlı ayaklanma başlattılar. Türkler onlarla çatışmaya başladı ve 1500 kişiyi öldürdü. Türklerden de 200 kadar asker öldü. Sonrasında Barbaros buranın hâkimi oldu.”⁴¹

16. yüzyılda yazılmış hemen hemen bütün Batı kaynakları Raşid aldatmacasının Barbaros'un zaferinde kilit rol oynadığını yazmıştır. Buna mukabil, 16. yüzyılda yazılmış Osmanlı kroniklerinin hiçbirisi, ya bu konudaki bilgi eksikliğinden ya da yapıları ahlaki bulmadıklarından, Barbaros'un Tunus'u fethederken halkı yanılttığını söz konusu etmemişlerdir. Nitekim Giovio ve Gómara'nın anlatıları ve bu iki esirin ifadeleri *Gazavât*'ın yaratmak istediği *gazi* imajı ile tamamen uyumsuzdur. Bu sebeple *Gazavât*'ta bu olay tamamen görmezden gelinmiştir. Raşid hilesi, Osmanlı kaynaklarında ancak bir yüzyıl sonra yer almaya başlamıştır. 17. yüzyılın meşhur Osmanlı tarihçisi Peçuylu İbrahim bu meseleyi, Avrupa kaynaklarındaki bilgilerle uyumlu bir

40 Paolo Giovio, *a.g.e.*, 177-178; López de Gómara, *a.g.e.*, 156-157.

41 AGS, *Estado*, Legajo 1367, s. 120. 22 Ekim 1534.

şekilde anlatan ve Barbaros'un Raşid'i kullanarak Tunus'u fethettiğini yazan ilk Osmanlı kaynağı olmuştur.⁴²

Sonuç

Osmanlı, İspanyol ve İtalyan kaynaklarının bize sunduğu bu önemli detaylar, Barbaros'un seferine ilişkin üretilen mevcut anlatılara daha temkinli yaklaşmak gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu seferin hedefleri, güzergâhı ve bazı önemli ayrıntıları hakkında kaynakların belirli bir tutarsızlık içerdiği görülmektedir. Özellikle *Gazavât*'ta bulunan ve birçok Osmanlı kroniği, Batı kaynağı ve arşiv belgesiyle çelişen kimi ifadeler 1534 seferinin bilinçli bir şekilde eksik anlatıldığını göstermektedir. Seferin başarısızlıkla sonuçlandığı ve 1535 yılında İmparator'un Barbaros'a karşı kazandığı zaferin büyüklüğü düşünüldüğünde bu eksiklikler elbette belirli bir anlam kazanmaktadır. Bu makalede, Tunus seferine ilişkin ortaya koyduğumuz belge ve kaynaklar, Barbaros'un Tunus'a kadar izlediği güzergâh ve Tunus'un fethi hakkında kaynaklarda ortaya konulan bu eksik ve hatalı bilgileri büyük ölçüde tamamlamıştır.

---

42 Peçuyulu'daki ilgili kısım şöyledir: "Müşârünileyh dahı Tunus'a varup Reşid'i getürdüm didi. Ehl-i belde ta'zim ve tekrim birle istikbâl idüp şehre getürdiler. Sultan Hasan başın alup meşâyih-i 'arabân kabâ'iline mülhak oldu. Ammâ çün kim ehl-i belde Reşid bile gel[me]düğün bildiler. Hayreddin Pâşâ ile cenge mübâşir oldılar." Kadir Akıllı, "Peçevî Tarihi (184b-218a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 9; Peçevi İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevi*, ed. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 130.

PREVEZE DENİZ SAVAŞI SONRASINDA OSMANLILARLA VENEDİKLİLER ARASINDA YAŞANAN DİPLOMATİK SÜREÇLER VE 1540 BARIŞ ANTLAŞMASI

Serap MUMCU GERONAZZO¹

Kaptanıderyâ ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Beylerbeyi Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze'de Haçlı kuvvetlerine karşı elde ettiği büyük deniz zaferi neticesinde Avrupa'da yaşanan Türk korkusunun boyutları oldukça artmış; sürekli büyümekte olan Doğu'daki düşman bu zaferle yavaş yavaş Doğu Akdeniz'de başat rol oynayacak hale gelmişti. Bu süreçte Venedik Senatosu'nun iki haftalık suskunluğu belgelere de yansıyan bir şaşkınlığa neden olmuş, ancak yeni duruma çabucak uyum sağlamakta zorlanmayan Adriyatik Denizi'nin soylu tacir beyleri, sahip oldukları ekonomik imkânları korumak adına Osmanlılarla tez elden barış antlaşması yapmak için harekete geçmişlerdi. Savaş sonrası elde edilen galibiyeti bir an önce diplomatik bir başarıyla taçlandırmak isteyen Osmanlı tarafı ise bir kış düğünü organize edip bu düğüne davet edecekleri en büyük rakiplerinin temsilcilerini masa başında da anlaşmaya zorlamak düşüncesindeydi. Bu çalışmada bütün bu süreç Venedik Devlet Arşivi'nin gizli yazışmalarının muhafaza edildiği belgeler üzerinden takip edilmiş ve 1540 yılında gerçekleşen barış antlaşmasının diplomatik görüşmelerinin barış antlaşmasına olan katkıları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Preveze Deniz Savaşı Sonrasında Yaşananlar

Kaptanıderyâ ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Beylerbeyi olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın (Ö. 30 Temmuz 1547) gerçekleştirmiş olduğu en önemli denizcilik faaliyetlerinden biri hiç kuşkusuz 1538 Preveze Deniz Savaşı'dır. Cenovalı Andrea Doria (D. 1466-Ö. 1560) yönetimindeki İspanya, Papalık Devleti, Genova Cumhuriyeti, Malta Şövalyeleri ve Venedik Cumhuriyeti'nin meydana getirdiği kutsal haçlı ittifakının birleşen donanmalarına karşı elde edilen kesin zafer, Barbaros'un adını tarihe yazdırmasının yanı sıra Doğu

---

¹ Dr., Università degli Studi di Padova, mumcuserap@hotmail.com

Akdeniz’de yadsınamaz bir Osmanlı üstünlüğünün de başlangıcı olmuştu. İspanyol kralı V. Karlos’un (D. 1500-Ö. 1558) Sultan Süleyman’a (D. 1494-Ö. 1566) karşı kaybettiği bu savaşın bir sorumlusu da Venedik, Ceneviz ve İspanyol donanmalarının yek vücut hareket etmeyi başaracak bir yapıya sahip olamamaları idi. Osmanlılar bu savaşın ardından Doğu Akdeniz’de yaklaşık otuz yıl boyunca donanmalarını güvenli bir şekilde hareket ettirmeyi başardılar.

Esasında tarafları bu savaşa hazırlayan en büyük etmen Barbaros’un önceki yıllarda Akdeniz’de Venedik’e ve Haçlı birliklerine karşı elde ettiği başarılarıdır. Preveze’den tam da bir yıl önce 1537’de, yetmiş kadırgadan oluşan büyük bir filoya komuta etmiş ve Venedik Cumhuriyeti’ne ait olan bazı Ege ve İyon adalarına sahip olmuştu: Bunlar EGINE, İOS, İSTANKÖY, BERRE, NAKŞA, SİRE, KERPE ve İSTENDİL idi.² Bununla da yetinmeyen amiral aynı zamanda Venedik’in savunma amaçlı kullandığı Adriyatik Denizi’nde en stratejik noktada bulunan Korfu Adası’ndaki kalelerini de kuşatmış ve o sırada ele geçirilen tutsakları Osmanlı’nın başkentine göndermişti. Ele geçirilen bu tutsaklar içerisinde sonradan Osmanlı Devleti’nin 11. sultanı II. Selim’in eşi olacak olan Nurbanu Sultan da bulunmaktaydı.³ Aynı yılın temmuz ayında Otranto çevresindeki Puglia sahillerine çıkarma yapan Barbaros, burada her yaştan birçok erkeğin öldürülmesinin ve kadınlarla genç kızların esir edilmelerinin emrini vermişti. Daha sonra da oradan ayrılıp daha güneydeki Calabria Bölgesi’ne doğru gemilerine yol aldırılmıştı. Osmanlı donanmasının yapmış olduğu bütün bu faaliyetler Akdeniz coğrafyasında büyük bir endişeye neden olmuş ve artarak devam eden Türk akınlarına karşı haçlı kuvvetlerinin bir araya gelmesine neden olmuştu. Bu ittifakın desteğini arkasına alan V. Karlos, bu nedenle gelecek sene için büyük bir donanma inşa etmek için hazırlıklara başlamıştı. Bütün bu hazırlıklar Osmanlılar karşısında galip gelmeye yeterli olmamış ve kutsal ittifak Osmanlılara karşı tarihinin ilk en büyük hezimetini yaşamıştı.

2 Adaların sırasıyla İtalyanca isimleri: Egina, İos, Kaos, Paro, Nasso, Syros, Scarpanto ve Tinos’dur. M. T. Gökbilgin, *Kanûnî Sultan Süleyman* (İstanbul: MEB, 1992), 84-90; J. J. Norwich, *La Storia di Venezia. Dal 1400 alla caduta della Repubblica*, Mursia (Milano: 1982), 230-232; Mahmut Şakiroğlu, “Rodos Adası’nın Fethinden 1540 tarihli Türk-Venedik Antlaşması”, *Türk Denizcilik Tarihi 1*, ed. İdris Bostan, Salih Özbaran (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009), 133-139.

3 B. Arbel, *Nur Banu (c.1530-1583): a Venetian Sultana?*, “Turcica”, 24 (1992): 241-259.

Preveze’de elde edilen başarı Barbaros Hayreddin Paşa’nın oğlu Hasan Paşa idaresindeki denizciler vâsıtasıyla Kanûnî Sultan Süleyman’a iletilmişti. Bu zaferin ardından Barbaros’un geliri 100.000 akçe arttırıldı. Preveze’de elde edilen başarı Turgut Reis, Murad Reis, Salih Reis ve Güzelce Kaptan gibi birçok kaptanın oldukça meşhur birer amirale dönüşmesine imkân sağlayıp onların zamanla Osmanlı donanmasında çok önemli roller edinmelerine de zemin hazırladı.⁴

Savaşın ardından hiç beklemedikleri bir hezimetle karşı karşıya kalan Venedik Cumhuriyeti’nin senatörleri, ekonomik çıkarları konusunda oldukça endişelenmişler ve Osmanlı Devleti ile bozulan ilişkileri düzeltmek ve iki devlet arasındaki barışı yeniden temin etmek için hazırlıklara başlamışlardı. Elbette bunun en kestirme yolu bir an önce iki taraf arasında yapılması gereken bir barış anlaşmasının gerçekleşmesini sağlamaktı; ancak savaşın hemen ardından başlayan müzakereler Dalmaçya ve Arnavutluk bölgelerinde yeni savaş eylemlerinin ortaya çıkması üzerine kısa sürede kesilmişti.⁵

Osmanlılar Venedik’in son ana kadar kendilerine karşı gerçekleşen ittifakta yer alacaklarından habersiz bir şekilde dragoman Yunus Bey’i Venedik’e göndermişlerdi. Yunus Bey 16-17 Ocak 1537’de, Venedik’te *Collegio*⁶ tarafından kabul edilmiş ve Serenissima’nın yöneticilerine V. Karlos’a karşı Fransa ve Osmanlı Devleti ile ittifak halinde olmaları yönünde teklifte bulunmuştu. Gizli yapılan bu görüşmelerin kamuoyuna yansımaları, Yunus Bey’in sadece bazı ticarî meselelerle birebir ilgilenmek için Venedik’e gittiği şeklinde olmuştu. Çünkü Osmanlı tarafı ittifak teklifinin henüz gizli kalması gerektiğini düşünüyordu. Ancak, Venedik tarafı tamamen farklı bir görüşe sahipti. Hatta bu nedenle Yunus Bey’in *Collegio*’da gerçekleştirmiş olduğu görüşme dahi Osmanlı tarafının talebinin aksine kamuoyuna duyurulmuştu.

4 F. C. Lane, *Storia di Venezia*, (Trento: Einaudi, 1978. 290-291, 415-416; J. J. Norwich, *La Storia di Venezia. Dal 1400 alla caduta della Repubblica*, 232-235; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II* (Ankara: TTK, 1988), 357. İ. Bostan, “Preveze Deniz Zaferinden Sonra Akdeniz Dünyası”. *Türk Denizcilik Tarihi 1*, ed. İ. Bostan, S. Özbaran (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009), 173-183.

5 M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore, Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia* (Venezia: Deputazione editrice, 1994), 150.

6 Venedik Devleti’nin en eski anayasal organlarından biri olan *Collegio* 1380 yılında, dükün yetkilerini sınırlamak için kurulmuştu, temel olarak Cumhuriyet’in bakanlar konseyi idi.

Bunun nedeni renk vermemesine rağmen elbette Venedik'in Kutsal ittifak tarafından gerçekleşen koalisyona katılacak olmasıydı. Ancak yine de diplomasinin bütün oyunlarını sahaya süren Venedikliler, Yunus Bey'le yapılan görüşmede Osmanlı padişahı ile olan dostluğa sadık kalacaklarını bildirmekten de geri kalmamışlardı.⁷ Venedik ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, Venedik'e karşı olumlu bir tutum sergileyen Sadrazam Pargalı İbrahim'in (Mart 1536) ölümünden bu yana giderek kötüleşmişti. O zamandan beri sürekli olarak her iki tarafın da yaptığı karşılıklı korsanlık faaliyetleri ve Dalmaçya-Arnavutluk kıyısında karşılıklı saldırılar gerçekleşmişti. Venedikliler için bir başka hoşnutsuzluk kaynağı da Osmanlıların Fransızlara ticarî imtiyazlar vermesiydi.⁸ Venedik-Osmanlı düşmanlığının sonucu olarak Baylos Giacomo da Canal⁹ (Ö. 4 Ağustos 1543), savaşın sonuna kadar, dönemin en meşhur zindanı olan Yedi Kule'ye hapsedilmişti.¹⁰ Oradan, Venedik'in Osmanlılara karşı yenilgisinden önce Sadrazam Ayas Paşa ile koşullu da olsa önceden var olan güven ilişkisini yeniden kurabilmek için bir iletişim kanalı açmaya çalışmıştı. Ayas Paşa emperyalist politikanın ortaya çıkardığı yarıkları bir şekilde düzeltmenin faydalarına inandığı için Venedik baylosu ile birkaç kez görüşmeyi kabul etmiş ve aynı zamanda iki devlet arasında var olan barışı korumak adına ne kadar özverili davrandığını göstermek için de Serenissima'nın yöneticilerine, dostluk anlaşmalarının devamını sağlamak adına olağanüstü bir büyükelçinin derhal Osmanlı başkentine gönderilmesi

7 Mizancı Murad, Venedik'in o dönemde Osmanlı Devleti ve Fransa ile bir anlaşmaya varmak istemediğini ve her ne kadar Yunus Bey'i iyi karşılasalar da dragomanın gemisinin dönüş yolunda Venedik donanmasının saldırısına uğradığını yazmıştı. *Ta'rih-i Ebu'l-Fâruk, III/1, III/1, Muhteşem Süleyman*, haz. Y. Kurt (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 184.

8 M. P. Pedani, *a.g.e.*, 148-149.

9 A. Olivieri, "Canal Giacomo", *DBI*, Vol. 17, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, (Roma: 1974): 644-647; Baylos, Venedik'in mukim elçisi olması sıfatıyla İstanbul'un en yüksek makamları açısından da oldukça önemli bir yer tutuyordu. Bir baylosun başında olduğu görevin yükümlülüklerini yerine getirebilmek ve başarılı sonuçlar alabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun üst düzey yetkilileriyle kişisel ilişkiler ve arkadaşlıklar kurulabilmesi oldukça önemliydi. Baylos, İstanbul'daki Venedik cemaatinin başı ve hamisiydi. Sadrazam başta olmak üzere en üst düzey yetkililerden bütün diğer memuriyetlere kadar devlet temsilcileri ile temas halindeydi. Pedani, M. P. "Come (non) fare un inventario d'archivio. Le carte del Bailo a Costantinopoli conservate a Venezia", V. Favarò haz. *Mediterranea. Ricerche storiche*, No: 28 (Palermo: 2013): 381-404.

10 Mizancı Murad, Serenissima'nın Andrea Doria ile iletişim halinde olduğunu açıkça ortaya koyan bazı belgelerin bulunduğu yazmıştı. *Ta'rih-i Ebu'l-fâruk, III/1*, 185.

gereğini bildiren mektuplar yazmıştı.¹¹ Ancak onun bütün bu çabaları, Venedik'in Osmanlılara karşı savaş durumuna geçmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Netice itibariyle Osmanlı tarafının elde ettiği büyük başarı onları düşmanları karşısında oldukça üstün bir konuma getirmişti.

Venedikliler 1538 yılına somut bir sonuç elde edemeden girmişlerdi. Bu nedenle de aynı yılın sonunda vefat eden Dük Andrea Gritti'nin (Ö. 28 Aralık 1538) Ortodoks eşinden olan oğullarından Lorenzo Gritti'yi, geleneklerin dışında, gayri resmî olarak Osmanlı'nın başkentine göndermiştir.¹²

Lorenzo, Dük Gritti'nin ikinci karısı olan annesi ve erkek kardeşleriyle birlikte İstanbul'da doğup büyümüşü.¹³ Katolik olmayan bir Hıristiyan kadından doğduğu için her ne kadar Venedik dükünün oğlu olsa da Cumhuriyet adına resmî diplomatik görüşmeler yapabilecek ve devlet kurumlarında önemli bir siyâsî kariyer elde etmek için gerekli görülen şartlara sahip değildi. Aynı sebepten dolayı ağabeyi Alvise de Venedik soylularınca dışlanmıştı. Öte yandan Baylos Giacomo de Canal'ın İstanbul'da gözaltına alınması, Venedik ile Osmanlı tarafının diyalogunun kesilmesine neden olmuştu. Lorenzo Gritti bu nedenle İstanbul'a gidip Osmanlı Devleti'nin yöneticileriyle Venedik Cumhuriyeti adına diplomatik görüşmeler yapmakla suçlanıyordu.

Lorenzo Gritti, 1539 Nisan ayının ilk günlerinde Venedik'e geri dönmüş ve 10 Nisan'da, Senato'ya raporunu sunmuştu. Sadrazam Ayas Paşa ile İstanbul'da buluştuğunu ve 20 Mart'tan 20 Haziran'a kadar üç ay süreyle ateşkes yapmayı başardığını bildirmişti. Bu ateşkes daha sonra birkaç kez tekrarlanmıştı ve iki devlet arasında barışın yeniden tesisi için gerçekleşecek olan müzakereleri gerçekleştirmek üzere Osmanlı'nın başkentine gidebilmesi için bir büyükelçinin kabul belgesini almıştı.¹⁴ Dört gün sonra 14 Nisan'da Senato üyeleri Venedik'in soylu ailelerinden birinden gelen Pietro Zen'i İstanbul'a büyükelçi olarak atamıştı.¹⁵

11 Archivio di Stato di Venezia (ASVe), Capi del Consiglio di Dieci, Lettere ambasciatori, b. 1, (G. da Canal), C. 133. 8 Mayıs 1538.

12 F. C. Lane, *a.g.e.*, 317.

13 G. Benzoni, "Andrea Gritti". *DBI, Vol. 59, Istituto dell'Enciclopedia Italiana* (Roma: 2002): 726-734.

14 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 9. 10 Nisan 1539.

15 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 11. 14 Nisan 1539.

Büyükelçi 24 Nisan'da oğlu Giovanni Battista Zen ve Lorenzo Gritti eşliğinde Venedik'ten yola çıktıktan sonra mayıs ayının ortasında Bosna Sancağı'na varmıştı.¹⁶ 2 Haziran'da Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey'in sarayından Venedik'e mektup gönderen Zen¹⁷ hemen akabinde ağır bir şekilde hastalanmış¹⁸ ve İstanbul'a götürmek üzere yanına aldığı hediyeleri Gazi Hüsrev Bey'e emanet edip Venedik'e geri dönmek üzere yola çıkmıştı. Fakat memleketine dönmeye ömrü vefa etmemiş dönüş yolunda vefat etmişti.¹⁹ Haber aynı ayın 14'ünde Venedik'e ulaşmış ve aynı gün Tommaso Contarini (muhtemelen D. 1488 - Ö. 15 Aralık 1578) onun yerine atanmıştı.²⁰ Esasında Contarini'nin bu görev için seçilmesinin nedeni Kanûnî Sultan Süleyman'ı tanıyor olmasıydı; çünkü Contarini sultanın tahta çıktığı ilk yıllarda İstanbul'da baylos olarak görev yapmıştı.²¹ Yeni büyükelçinin atanma haberi Kaptanıderyâ Barbaros Hayreddin Paşa'ya, Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Paşa'ya ve ayrıca Lorenzo Gritti'ye Venedik Senatosu tarafından birer mektupla gönderilmişti.²² Pietro Zen gibi, Tommaso Contarini de esasında hükümetinin talimatlarını yerine getiremeyecekti; çünkü 13 Temmuz 1539'da Sadrazam Ayas Paşa

16 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 21. 24 Nisan 1539.

17 "A 29 del passato con l debità reverentia mia recevi le lettere di quell'excellentissimo Consolo di X con la Zonta, de 22 potatemici questo loco per il fedel Piero Da Liesena, in materia di quanto lo habbi da exeguire insieme co'l Magnifico Lorenzo Gritti gionto ch'io Serenità Vostra facendole certe che le serano da me exeguite con quella diligentia, che si conviene, et alla importantia della materia; et alla obediencia, che si richiede haver a quell'illustrissimo consolo et alla bona gratia di Vostra Excellentissima mi raccomando. Dal seraglio di bossina alli 2 de Zuglio 1539, Piero Zen ambassador.", ASVe, Capi del Consiglio di Dieci, Lettere ambasciatori, b. 1, (Pietro Zen), C. 139. 2 Haziran 1539.

18 "Havendosi inteso inaspettatamente dalle lettere hora gionte del fidelissimo secretario nostro Piero di franceschi, che il dilectissimo nobel nostro Pietro Zen ddesignato ambassator al Serenissimo Signor Turco, si ritrovava in così mal termine che vi era nulla o pochissima speranza della vita soa...", ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 22v. 14 Haziran 1539.

19 "il diletissimo nobel Piero Zen con espressa commissione di concluderle et morto in camino...", ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 58. 30 agosto 1539; M. P. Pedani, *In nome del Gran Signore*, 150-151.

20 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 22v. 14 Haziran 1539.

21 R. Derosas, "Contarini Tommaso", DBI, Vol. 28, Istituto dell'Enciclopedia Italiana (Roma: 1983). Contarini'nin raporunun çevirisi için bkz. *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, ed. Erhan Afyoncu, çev. Pınar Gökpar-Elettra Ercolino, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012).

22 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 60, C. 35. 14 Haziran 1539.

vebadan ölmüştü.²³ Ölümünden sonra Divan yeniden yapılandırılmıştı: Buna göre Lütfi Paşa Sadrazam olmuş ve Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa ikinci vezir görevini yerine getirmek üzere başkente çağırılmıştı²⁴ ve Hacı Mehmed Paşa da üçüncü vezir olmuştu. Aynı gün Rüstem Paşa da Anadolu Beylerbeyi olarak Divan'a girmeyi başarmıştı; ancak Sultan Süleyman'ın tek kızı Mihrimah Sultan ile evlendirilmek üzere bekletildiği için görev yerine gönderilmemişti.²⁵

Sadrazam Lütfi Paşa, Venedik büyükelçisi Tommaso Contarini'yi ilk olarak aynı yılın 24 Ağustos'unda kabul etmişti.²⁶ Ancak, paşa selefine göre Venedik'e karşı daha az uzlaşmacı bir tutum sergilemiş ve bu, Venedikliler için müzakerelerin daha uzun sürmesine neden olmuştu. Neticesi de Venedikliler lehine çok da fayda sağlamamıştı. Çünkü esas olarak Venedik'in tutumu hakkında suçlamalarda bulunan Osmanlılar Eylül 1539'da Sultan Süleyman ve Contarini arasında gerçekleşen görüşmede Venediklilere hiçbir somut talepte bulunmamışlardı. Contarini, Süleyman'a resmî olarak devletin barış talebini iletmesine rağmen sultan bu talebi dostu ihtiyaç duymadığını ve düşmanlardan da korkmadığını belirterek reddetmişti. Ancak Venedik Cumhuriyeti buna rağmen bir barış yapmak isterse bu ancak Serenissima'nın Osmanlı tarafının bütün taleplerini yerine getirmesiyle mümkün olabilirdi. Büyükelçi, Osmanlıların bu taleplerine olumlu ya da olumsuz bir cevap verebilecek yetkilere sahip olmadığı için Venedik'e geri gönderilmişti.²⁷

23 Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbâr, Dördüncü Rûkn, Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK, 2009), C. 357b; KA, 120–121a; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, haz. B. S. Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 16; Osmanzâde Taib, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, (İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1271), 26, 27; G. İnan, “Rüstem Paşa Târîhi, (H.699-968/M.1299-1561)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2011), 220a; Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 2* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), 218, 219; B. Kütükoğlu, “Ayas Paşa” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 4, (İstanbul: TDV, 1988-2013), 202, 203; M. C. Baysun, “Ayas Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, Vol. II (İstanbul: MEB, 1979), 43-47.

24 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, p. 17; A. Aslan, “Süleyman Paşa (Hadım)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, (İstanbul: YKY, 1999), 567-668; E. Afyoncu, “Hadım Süleyman Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 38, (İstanbul: TDV, 1988-2013), 96-98.

25 G. İnan, a.g.t, 220a.

26 ASVe, Senato, Deliberazioni Segrete, reg. 60, C. 64. 10 Ekim 1539.

27 M. P. Pedani Fabris, haz. I 'Documenti Turchi', dell'Archivio di Stato di Venezia, inventario della miscellanea, con l'edizione dei regesti di †Alessio Bombaci (Roma: IPZS, 1994), doc.

Aynı gün Contarini, Serenissima'ya padişahın cevabını bildiren bir mektup göndermiş ve görüşmeleri sonuçlandırabilecek yetkilerle donatılmış bir başka büyükelçinin göndermesi gerektiğini iletmişti. Bu büyükelçinin aynı zamanda Sultan Süleyman'ın biricik kızı Mihrimah Sultan'ın Rüstem Paşa ile nikahı ve sultanın iki oğlu Bayezid ile Cihangir'in sünnetine katılmak üzere İstanbul'a gelmesi gerekiyordu. Bu tarihi düğüne Habsburg, Papalık Devleti, İspanya, Fransa ve Alman prensliklerinin elçileri de ayrıca davet edilmişti.²⁸

Bir Kış Düğünü ve Osmanlı Diplomasisi

Sultan Süleyman, bu tarihi deniz savaşını kazandıktan sonra diplomatik bir zaferle de bu başarısını taçlandırmak istiyordu. Böylesine önemli resmî bir tören, rakiplerinin tüm temsilcilerini birer birer önüne getirebilirdi. Stratejik olarak oldukça önemli olan ve devletin kalbi niteliğindeki At Meydanı'nda başlayıp bazen aylarca süren düğünler genellikle yaz mevsimine denk getirilir, böylece devlet ihtişamı da meydanlarda yansıtılmış olurdu.²⁹ Oysa padişahın bu sefer yazı bekleyecek zamanı yoktu. Hedefine ulaşmak için bir an önce düğün hazırlıklarına geçmişti. İşte bu nedenle bir kış düğünü tertip edilmişti.

Gerçekte bu, Sultan Süleyman'ın diplomatik nedenlerle tertip ettiği ilk düğün değildi. Dokuz yıl önce de 27 Haziran 1530'da diğer üç çocuğu Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnet düğünleri için de oldukça büyük bir ziyafet düzenlemişti.³⁰ Osmanlı ordusu fetih için çıktığı Viyana kapılarında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Sultan Süleyman bu geri çekilme yüzünden devletin zayıfladığını düşündürmek yerine hâlâ güçlü ve korkutucu olduğunu kanıtlamak istemişti.³¹ Sonuç olarak 17 Ekim 1530'da I. Ferdinand'ın elçileri Nicolas Jurischitz ve Lamberg Kontu Joseph von Scheneeberg imparatorlukları adına Osmanlılarla barış antlaşması yapmışlardı.³²

407. (14-23 Eylül 1539).

28 ASVe, Senato, Deliberazioni Segrete, reg. 60, C. 65-65v. 15 Ekim 1539.

29 S. Sinanlar, *At Meydanı, Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 78.

30 *Hasan Beyzâde Tarihi II*, haz. Ş. N. Aykut (Ankara: TTK, 2004), 93; M. T. Gökbilgin, *a.g.e.*, 57-61; F. M. Emecen, "Selim II", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Vol. 36 (İstanbul: TDV, 1988-2013): 415; Ş. Turan, "Selim II", *İslam Ansiklopedisi*, Vol. X (İstanbul: MEB, 1979): 434-441.

31 Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, haz. N. A. Banoğlu (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser No. 17), 42-43.

32 Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 2*, 141-143.

Düğün etkinlikleri 26 Kasım 1539'da Bayezid ve Cihangir'in sünnetleri ile başlamış ve toplamda on beş gün sürmüştü.³³ Düğün sırasında divanın dört üyesi şu şekilde belirlenmişti: Lütfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Hacı Mehmed Paşa ve son olarak damat Rüstem Paşa.³⁴ Bir hafta sonra 4 Aralık'ta ise Rüstem'in Mihrimah Sultan ile nikahları kıyılmıştı.³⁵

Nikahın gerçekleştiği gün Sadrazam Lütfi Paşa ve üçüncü vezir Hacı Mehmed Paşa, Venedik Doju Pietro Lando'ya mektup yazmışlar ve Venedik'in barış talebinin sultana iletildiğini, ancak Venedik'in sultanın düşmanları ile iş birliği yapıp Müslümanlara zarar verdiği belirtilmişti. Sultan Süleyman bu nedenle Venediklilere karşı çok kızgındı ve Venedik donanmasının gemileri üslerine dönene kadar da barış görüşmelerine devam etmeyi reddediyordu. Ayrıca Osmanlı donanması denize açıldığında İstanbul'dan Castelnova'ya kadar tüm Venedik kalelerinin kendisine teslimini istiyordu. Böylece iki devlet arasındaki anlaşmazlıklar, Venedik'e kaçan Osmanlı tebaası olması nedeniyle sona erdi.³⁶ Kapının dragomanı Yunus Bey Venedik dükü Pietro Lando'ya ve Venedik Senatosu'na hitaben yazdığı mektubunda Venedik Olağanüstü Büyükelçisi Tommaso Contarini'nin Osmanlı devlet temsilcileri ile görüştüğünü ve sultanın elini öptüğünü; ancak Contarini'nin divan üyelerine

33 Lütfi Paşa, *Asafname*, haz. A. Uğur (Ankara: KTBY, 1982) 4; M. T. Gökbilgin, *a.g.e.*, 102.

34 Ahmet Osmanzâde Taib, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, (İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1271) 71; Ş. Altundağ ve Ş. Turan'ın yazdıklarına göre Rüstem, 1539'da evlendikten sonra Divân'a üçüncü vezir olarak girmiştir. "Rüstem Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Vol. IV (İstanbul, MEB, 1964), 800-802; Öte yandan E. Afyoncu, Rüstem'in 1541 yılında üçüncü vezir olduğundan bahsetmekte ve o sırada Hadım Süleyman'ın sadrazam, Hacı Mehmed'in de ikinci vezir olduğunu belirtmektedir. Venedik kaynakları Afyoncu'nun söylediğini desteklemektedir. Afyoncu aynı zamanda Bernardo Navagero'dan alıntı yaparak Rüstem Paşa ve Hacı Mehmed arasında gerçekleşen görev değişikliğini nasıl olduğunu da yazmıştır. "Rüstem Paşa'nın Veziriazamlıktan Önceki Yılları", *Mustafa Çetin Varlık Armağanı* (İstanbul: KTBY, 2013), 180-187.

35 Soylu Tommaso Contarini'nin İstanbul'dan Venedik'e yazmış olduğu mektuba göre Contarini de diğer devletlerin temsilcileri olan büyükelçilerle birlikte nikah töreni ve sünnet düğünü için saraya davet edilmişlerdi: "*Havendosi inteso per la relation del dilettiss. Nobel nostro Thoma Contarini, et per le lettere che l'ha portato da Constantinopoli lette a questo conseglio, come quel Serenissimo signor ha invitato il ditto Thoma over ma'ltro ambasciator nostro per ritrovarsi alle feste, che l'e per fare per le nozze della figliola, et per la circuncisione delli figlioli soi, non se die differir più la eletion di esso ambassator, essendo maxime sta deliberata la comission che se li ha a dar perho.*" ASVe, *Senato, Deliberazioni Secrete*, reg. 60, C. 89 e 91. 18-23 Aralık 1539.

36 M. P. Pedani Fabris, haz. *I 'Documenti Turchi'*, doc. No: 410. (4 Aralık 1539).

sunmuş olduğu önerilerin reddedildiğini yazmıştı. Contarini, Osmanlı sultanı ile birkaç görüşme daha yapmış ve sultanı, Osmanlıların istediği Venedik'e ait olan kaleleri vermek ve savaş tazminatı (Sonradan 30.000 düka altını olarak belirlenmişti.) ödeme karşılığında barış yapmaya razı etmişti.³⁷ Serenissima'nın İvrana ve Nadin'e sahip olma talepleri dikkate alınmamış ve Venedik'in Zadar Bölgesi'nde sakin kalmasını önermişlerdi. Böylece bu süre içerisinde sultanın Venedik'e karşı olan siniri yatışmış olacaktı.³⁸ Yunus Bey, Venediklilere vakit kaybetmeden yeni bir baylosun atanmasını ve İstanbul'daki düzeni iyi bilen bir bilir kişinin tez elden Venedik adına görevlendirilmesini öneriyordu.³⁹ Venedikliler Yunus Bey'in tavsiyelerine uyup Doğu'da uzun yıllar boyunca ticaret yapan ve Osmanlı devlet yöneticilerini yakından tanıyan Andrea Priuli'ye (Ö. 1557) Venedik adına İstanbul'da barış müzakerelerine katılması için çağrıda bulunmuşlardı. Priuli, tam da umulduğu gibi iki devlet arasında oldukça gerilen ilişkileri yoluna koymayı başarmış ve barış antlaşmasının zemininin hazırlanmasına önemli bir katkıda bulunmuştu.⁴⁰

İki devlet arasında uzun bir müzakere sürecinin ardından Venedik'in ısrarlı tutumu sayesinde nihayet barışı tesis etmenin yolları bulunmuştu. Bütün bu süreci özveriyle takip eden ve Venediklileri amacına ulaştıran diplomatlar: Baylos Giacomo da Canal, gayri resmî temsilci Lorenzo Gritti,

37 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 61, C. 56. 12 Kasım 1540.

38 M. P. Pedani Fabris, haz. *I 'Documenti Turchi'*, doc. 412. (4 Aralık 1539), doc. 423. (30 Mayıs 1540)

39 M. P. Pedani Fabris, haz. *I 'Documenti Turchi'*, doc. No: 433. (12 Kasım 1540'ta alındı)

40 “*Per la venuta in questa cita del nobel nostro Francesco Prioli qual era mercadante in Alexandria, et fo condotto a Constantinopoli cum le galie della Signoria che erano in Alexandria partito da Constantinopoli alli 4 feurer; et gionto qui alli 14 del mese presente se ha inteso... Che essendo partito da Constantinopoli il Magnifico Cantelo, et havendo nostri Mercadanti inteso lui haver tratta Tregue cum quel Signor et li Principi Xani facendo difficulta i bassa de includer a Signoria nostra le qual tregue percho non intudevano cum certezza in qual resolution erano restate loro mercadanti havevano pensato esser conveniente et debito suo, etiam per suo particular interesse procurar; che la Signoria nostra intendesse quanto è preditto et haveano ottenuto cum il mezo di Junusbei, che il ditto Prioli potesse venir in questa citta dal qual Junus bei li fo dito, Tu andaraì, et intenderai etima si come fu dito al Orator Contarini, sel ritornera ovvero se sara sta mandato altro ambassator perché non essendo partito non sara se non bene che la Signoria mandi il suo ambassator; et per questo et per il desiderio che hanno nostri delle cose sue particular esso Prioli è venuta in questa citta.*”, ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 61, C. 5. 16 Mart 1540.

olağanüstü büyükelçiler Pietro Zen ve Tommaso Contarini, Venedikli tüccar ve Levant uzmanı Andrea Priuli idi. Hepsi de kendi paylarına düştüğü oranda devletlerinin taleplerini kapıya sunmuşlar ve nihayet iki devletin yeniden barış antlaşması yapmasında önemli roller oynamışlardı. Barış Antlaşması, 2 Ekim 1540 tarihinde Venedik'i temsilen İstanbul'da bulunan Olağanüstü Büyükelçi Alvise Badoer eşliğinde gerçekleştirilmişti.⁴¹

Badoer Barış Antlaşması'nın gerçekleşmesinin ardından sultana, divan üyelerine, Preveze Savaşı'nın gerçek galibi olan Barbaros Hayrettin Paşa'ya, sultanın özel doktoruna ve elbette Osmanlı Devleti'nin resmî dragomanı sıfatıyla müzakerelerde önemli bir sorumluluk üstlenmiş olan Yunus Bey'e takdimlerini sunmuştu. Müzakerelerle ilgili yazışmaları ele aldığımızda bu süreçte sultanın özel doktorunun Venedikli tarafına bulunmuş olduğu katkı ile ilgili olarak somut bir veriye rastlanmamaktadır. Ancak bu tip durumlarda Venediklilerin diploması becerilerini ve iyi ilişkiler kurmak adına sultanın ve devlet adamlarının en yakınındaki kişilerle doğrudan temas halinde oldukları ve onlardan işlerine yarayacak her türlü gizli bilgiyi edindikleri bilinen bir gerçektir. Bu ödemeye dair bizim için önem arz eden bir başka konu ise Rüstem Paşa'nın, Venediklilerin yapmış oldukları bu ödeme ile görevi başında ilk büyük kazancını da elde etmiş olduğu gerçeğidir:

“i denari che si mandano a Constantinopoli sono li in trascritti, et così si scrivera al Orator Badoer, che habbia ad eseguire, et prima per dar al Signor per resto delli ducati 100 mila cechini, che si dieno dar al presente ducati cechini 70 mila item a conto delli ducati 30 mila cechini 29500 perché sono stati pagati de qui ducati 500 per una lettera di cambio da esser restituiti at Constantinopoli a quelli che li hanno prestati per l'interesse delli detti cechini 30 mila cechini 4 mila A Lutphi Bassa in dono cechini X mila alli altri tre Bassa cechini 5 mila per uno, cechini XV mila al Signor Barbarossa in dono Cechini 6 mila Al Medico del Signor cechini 1500 Junusbei per li sui danni pati di cechini 6 mila Al detto in dono cechini 4 mila”⁴²

41 M. P. Pedani Fabris, haz. I 'Documenti Turchi', doc. 426. (2 Ekim 1540), doc. 423. (30 Mayıs 1540)

42 ASVe, Senato, Deliberazioni Secrete, reg. 61, C. 56. 12 Kasım 1540.

AKDENİZ'DE OSMANLI-TOSKANA ÇATIŞMASI VE SANTO STEFANO ŞÖVALYELERİ TARİKATI

Mikail ACIPINAR¹

Giriş

Kanûnî Sultan Süleyman'ın iktidarının son yıllarında Akdeniz'de yaşanan birkaç önemli gelişme Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa Dukalığı arasındaki ilişkileri derinden etkileyecek sonuçları da beraberinde getirdi. Bunlardan ilki 1530'dan itibaren Floransa üzerine çöken İspanyol hegemonyası, ikincisi Osmanlı-Fransız ittifakına zemin hazırlayan gelişmeler, sonuncusu ise 1565'te vuku bulacak Malta Kuşatması idi. Aslında XVI. yüzyıl'da Akdeniz'deki çatışmaların yönünü belirleyen en önemli faktör, Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasındaki rekabetten kaynaklanıyordu. İtalya üzerindeki iddialarından vazgeçmeyen Fransızların Osmanlılarla yaklaşması bu rekabette yeni dengelerin kurulmasına da yol açtı. Bilhassa İspanyol monarşisinin gerek Osmanlılara karşı Akdeniz hâkimiyeti gerekse Fransa ile üstünlük mücadelesinde, askerî ve stratejik açıdan mühim bir mevki işgâl eden, İtalya Yarımadası'na yönelik siyaseti Floransa'yı tam bir ateşin ortasına atacaktı².

Osmanlı Devleti, Habsburglara karşı savaşında kendisine Fransa gibi yeni bir müttefik bulmuştu. Avrupa'daki dinî ve siyasî bölünmeler sayesinde Osmanlı Devleti'nin karada Orta Avrupa ve denizlerde İspanya yönündeki ilerleyişi büyük ölçekli çarpışmaları kaçınılmaz hale getirmişti. 1528'den itibaren Avrupa'da aktif bir siyaset izleyen Osmanlı yönetimi, politikasını eski kıtanın siyasî-dinî yapısında meydana gelen değişikliklere göre şekillendirerek bir yandan en büyük rakipleri İspanya ve Papalığa karşı muhalif mezhepleri desteklerken diğer yandan Orta Avrupa ve Akdeniz'de İspanyollara karşı yeni stratejiler geliştirmekteydi³. 1525 yılında V. Carlos lehine sonuçlanan

1 Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, mikail.acipinar@ikc.edu.tr

2 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail Acipınar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa: Akdeniz'de Diplomasi, Ticaret ve Korsanlık 1453-1599* (Ankara: 2016).

3 İdris Bostan, "Kanûnî ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)", *Muhtesem Süleyman*, ed. Özlem

İspanya-Fransa mücadelesi, Osmanlı-Fransız ittifakının da yolunu açmış oldu. Aslında söz konusu siyasî ve askerî şartların uygun bir zemin hazırladığı bu doğal ittifak, Osmanlılara Fransızlar eliyle Avrupa'daki İspanyol genişlemesini durdurma, Fransa'ya ise İspanyollara karşı Osmanlı gücünden yararlanma fırsatı sunmuştur.

İspanyolların Cezayir Seferi'nden başarısızlıkla dönmesinden istifade eden Fransa, ertesini yıl Habsburg-Valois Savaşları'nı yeniden başlatırken, Osmanlılar 1543 yılında bir yandan Macaristan üzerine harekete geçmiş, diğer yandan ise Barbaros kumandasındaki bir Osmanlı filosu Fransızların desteğiyle Toskana kıyılarını da kapsayan Batı İtalya'ya yönelmişti. Preveze Muharebesi'ni izleyen yıllarda Napoli Krallığı ile Cenova arasındaki deniz iletişiminin anahtarı durumundaki Tiren Denizi civarındaki Türk deniz akınlarına artık Osmanlı donanması da katılmıştı. Böylece XVI. yüzyılın ortalarına doğru Orta Avrupa ve Akdeniz'de yoğunlaşan mücadelelerin yarattığı girdap, İspanya nüfuzuna boyun eğen Floransa Dukalığı'nı da içine çekmiş ve doğal olarak bu durum Medicilerin Doğu Akdeniz ile münasebetlerini derinden etkileyecek mühim bir tercih yapmasına yol açmıştı.

Bu bildiriye, XV. yüzyılın ortalarından itibaren müspet bir seyir izleyen Osmanlı-Floransa ilişkilerinin bir çatışmaya dönüşmesinde söz konusu gelişmelerin etkisi ele alınarak Osmanlı Devleti'ni Floransa ile mücadeleye sürükleyecek veya diğer bakış açısıyla Medicilerin Osmanlı karşıtı bir politikaya girişmesine yol olacak nedenler tespit edilecektir. Buna ilaveten Osmanlılarla Floransa Dukalığı arasında cereyan eden ve başlangıçta ilişkilerin seyrine doğrudan etki etmeyen kısmî çatışmaların, Santo Stefano Tarikatı Şövalyeleri'nin kurulmasından sonra nasıl bir hal aldığı, Osmanlıların buna tepkisinin ne olduğu gibi sorulara yanıt aranacaktır. Yine yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Medicilerin takip ettiği Akdeniz politikasının ticarî ve diplomatik bakımdan nasıl bir sonuç verdiği irdelenirken şimdiye kadar ağırlıklı olarak İtalyan arşivleri ve kaynakları üzerinden değerlendirilen bu gelişmeler karşısında Osmanlıların bakış açısı ve tutumu da ele alınacaktır.

İlk Osmanlı-Floransa Çatışmaları ve Akdeniz’de Güç Dengeleri

Akdeniz’deki mücadelelerin en önemli iki aktörü olan Kanûnî yönetimindeki Osmanlılar ve V. Carlos idaresindeki İspanya arasında uzun süredir devam eden gerginlik ve çatışma ortamında, Fransızların da teşvikiyle 1543 ve 1544 yıllarında Barbaros kumandasındaki Osmanlı donanması, Toskana kıyılarına saldırılar düzenlemişti. Fransızların bölgedeki emellerine uygun şekilde gelişen bu saldırılar, Osmanlı denizcileri ile Floransa Dukası I. Cosimo’ya bağlı birlikler arasında yaşanan ilk çatışmalar gibi görünmektedir. Stratejik öneme sahip Piombino Devleti üzerine yoğunlaşan bu saldırılar neticesinde bölgede meydana gelebilecek muhtemel bir Osmanlı-Fransız hâkimiyeti gerek burada hâkim olan Habsburglar gerekse Piombino’nun sınırdaşı Floransa için en büyük tehlike gibi görünüyordu. Böylece İtalya kıyılarında gün geçtikçe yoğunlaşan Osmanlı-Fransız politikası, Medicilerin İspanya’ya dayanan Osmanlı karşıtı bir politikaya yönelmelerinin de tetikleyicisi oldu⁴.

Müttefik Osmanlı-Fransız donanmasının gerçekleştirdiği müdahaleler Piombino civarında sonraki on yıl boyunca da devam edecek çetin bir mücadelenin fitilini ateşledi. Hayreddin Paşa’nın ardından Trablusgarb Beylerbeyi Turgut Paşa’nın 1553 Ağustos’unda müttefik donanma ile bölgeyi bir kez daha talan etmesi ve ardından Korsika üzerine yapılan sefer, Giorgio Spini’ye göre Floransa Dukasını V. Carlos’un kolların atmaktan başka bir işe yaramamıştı⁵.

Osmanlıları Batı Akdeniz politikalarında Fransız desteğinden mahrum etmeyi amaçlayan İspanya Sarayı’nın 1559 yılındaki Saint-Quentin Muharebesi’nde Fransızları mağlup etmesi ve ardından Cateau-Cambrésis Antlaşması’nın imzalanmasıyla Fransa, İspanya’nın İtalya ve Flandre üzerindeki hâkimiyet iddialarını kabul ederek İtalya’daki bütün askerlerini geri çekmek mecburiyetinde kalmıştı. Böylece İspanya, Napoli ve Sicilya gibi krallıklarla birlikte Milano Dukalığı ve Siena’yı da tamamen hâkimiyetine almıştı. Bunun ardından Toskana bölgesindeki birkaç kale doğrudan İspanyol kontrolünde kalmak kaydıyla Siena’nın yönetimi de Medicilere bırakılmıştı⁶.

4 Giorgio Spini, “Il Principato dei Medici e il sistema degli stati Europei del Cinquecento”, *Firenze e la Toscana dei Medici nell’Europa del ‘500*, Vol. I (Firenze: 1983), 181.

5 Spini, a.g.m., 188.

6 Acıpınar, a.g.e., 144.

Siena'nın kendisine bahşedilmesi I. Cosimo'yu tamamen İspanya'ya bağımlı hale getirirken, Floransa sadece İspanyollara bağımlı bir devlet haline gelmiş olmakla kalmıyor ayrıca ihtiyaç duyulduğu anlarda sık sık Osmanlı saldırılarına maruz kalan Napoli Krallığı'na da karşılıksız gemi ve askerî birlik göndermekle yükümlü hale gelmiş oluyordu. Bu antlaşma ayrıca I. Cosimo'nun Osmanlı Devleti'ne karşı Akdeniz'deki mücadelede İspanya safında yer alması anlamına da geliyordu⁷. Gerek Osmanlı denizcilerinin Tiren Denizi boyunca gerçekleştirdikleri saldırıları savuşturmak ve ticarî faaliyetlerin güvenliğini sağlamak endişesi gerekse Akdeniz'de değişen güç dengelerinde kendisine bir yer edinme keyfiyeti, Floransa yönetimini ileride İspanyol donanmasının ihtiyaçlarına da destek verecek bir deniz gücü tesis etmeye yöneltti⁸.

Böylece Mediciler Türklere karşı Akdeniz'deki savaşlara doğrudan katılmış oluyordu. Bu gelişmelerden bir süre sonra Floransa devlet donanmasına ait gemiler 1560 yılında Cerbe'deki Hıristiyan donanmasına iki gemiyle destek verdi. Savaşın Osmanlılar lehine sonuçlanmasının ardından Türklerle mücadelenin devam etmesini isteyen de yine Floransa olmuştu. Zira Venedik elçisine göre savaşın devam etmesi İspanya'nın dukalığa verdiği toprakları geri istemek şöyle dursun, Toskana kıyılarındaki bazı İspanyol müstahkemlerinin de Duka Cosimo'ya teslim edilmesine zemin hazırlayabilirdi. Bütün bunlar bir yana Cerbe'deki Floransa varlığı nedeniyle Osmanlı başkentinde dukalığa karşı olumsuz bir hava da esmeye başlamıştı⁹.

Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı ve Korsanlık Faaliyetleri

Öte yandan denizlerde kendi gücünü artırmak ve Akdeniz'de Toskana varlığını pekiştirmek için askerî-dinî içerikli Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı'nın 1562 yılında kurulması, I. Cosimo'nun İspanya cephesinde elini güçlendirmekteydi. Ancak henüz resmî ve diplomatik ilişkilerin devam ettiği Osmanlı cephesinde ise durum çok daha farklı olacaktı. 15 Mart 1562'de Papa IV. Pius'un da onayını alan tarikatın yönetmeliğine göre Floransa dukası aynı

⁷ Niccolo Capponi, *The Victory of the West: The Great Christian-Muslim Clash at the Battle of Lepanto*, (Cambridge: 2007), 109.

⁸ Marco Gemignani, "The Navies of the Medici: The Florentine Navy and Navy of the Sacred Military Order of St. Stephen, 1547-1648", *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance*, eds. John B. Hattendorf and R. W. Unger (Woodbridge: 2003), 171-173.

⁹ Spini, a.g.m., 194.

zamanda tarikatın “büyük üstadı” olarak tanınıyordu. Tarikatın kuruluşunda Akdeniz’de Osmanlı Devleti’nin deniz güçlerine ve Garp Ocaklarına karşı mücadele etmek ve Toskana sularında cereyan eden ticareti korumak gibi amaçlar yer alıyordu¹⁰. Lakin bazı tarihçiler, I. Cosimo’nun asıl hedefinin Akdeniz’deki Osmanlı-İspanya mücadelesinde kendisine yer edinmek ve İspanya’nın donanma müttefiki haline gelerek Tiren Denizi’nde egemen bir rol oynamak olduğunu ileri sürmektedirler¹¹.

Tarikatın tesisinden iki yıl sonra, 1564’te İspanyolların Peñón de Vélez harekâtı münasebetiyle Duka Cosimo’nun II. Felipe ile imzaladığı antlaşma ile gemilerini Don García de Toledo kumandasındaki İspanyol donanmasına kiralama yöntemiyle Müslümanlara karşı Akdeniz’de on adet gemi bulundurmakla mükellef hale getiriyordu¹². Bununla da yetinmeyen duka, Osmanlıların 1565 yılındaki Malta Kuşatması için müdafilere gemi ve asker desteği dışında teknik destek de vermişti. Başarısız kuşatmanın üzerine Osmanlı hükümeti tepki olarak yalnızca İstanbul’daki Floransa baylosunu değil ayrıca bütün Floransalı tüccarları sınır dışı etmişti (1566)¹³. Aynı tarihte Osmanlı Devleti’nin Avusturya ile yaşanan mücadelede II. Maximilian’a destek vermek üzere güçlü bir Floransa birliğini göndermesi, aslında Osmanlı-Floransa münasebetlerinin aldığı vaziyetin de açık bir göstergesiydi¹⁴. İspanya’nın itirazlarına rağmen 1569 yılında Papa tarafından *Toskana Grandukası* olarak tanınan Cosimo, bir sonraki adımda meşruiyetini kabul ettirmek üzere olsa gerek İnebahtı Savaşı için Haçlı ittifakına on iki gemi ile destek vermiş, Papalığa kiralanan ve Papalık bayrağı altında savaşa katılan gemilerin ancak birkaçı Livorno’ya dönebilmişti¹⁵.

İnebahtı sonrasında yaşanan gelişmeler Akdeniz’deki Osmanlı-Toskana mücadelelerinin de yönünü belirlemiştir. Venedik’in Osmanlılarla barış antlaşması imzalaması, II. Felipe’nin ise ülkesinin başka sorunlarıyla uğraşmak

10 Furio Diaz, *Il Granducato di Toscana-I Medici* (Torino: 1987), 193.

11 Franco Angiolini, *I Cavalieri e Il Principe: L’Ordine di Santo Stefano e la Società Toscana in Età Moderna*, (Firenze: EDIFIR, 1996), 4, 5.

12 Spini, a.g.m., 195; Marco Gemignani, a.g.m., 176.

13 Buna ilişkin vesikalar için bkz. Archivio di Stato di Firenze (ASF), Mediceo del Principato 52I, fol. 50; ASF., Miscellanea Medicea 28/26, fol. 14r-v.

14 Spini, a.g.m., 194, 197.

15 Marcella Aglietti, “La partecipazione delle galere Toscane alla battaglia di Lepanto (1571)”, *Toscana e Spagna nell’età moderna e contemporanea* (Pisa: 1998), 55-145.

üzere Akdeniz politikasını ikinci plana atması, Toskana Grandukası'nı bir anda yalnız bırakmıştır. O zamana kadar gemilerini İspanya ve Papalığa kiralama yöntemiyle denizde tutabilen Granduka, haçlı birliğinin dağılması üzerine gemilerinin önemli bir kısmını yedeğe çekmek zorunda kaldığı gibi, 1574 yılında Osmanlılar nezdinde giriştikleri barış müzakereleri de sonuçsuz kaldı. Bu gelişmeler üzerine, aynı yıl Cosimo'nun yerine Toskana tahtına geçen Francesco, ikisi dukalığa dördü ise tarikata ait gemilerini artık yoğun biçimde korsan savaşlarına yönlendirdi¹⁶. Tarikatın bu faaliyetleri I. Francesco'nun 1587 yılındaki ölümüne kadar devam etti. Yerine geçen kardeşi I. Ferdinando da bu politikayı terk etmedi.

Özellikle 1599'da Sakız, 1607'de Magosa ve yine aynı yıl Cezayir'in Al-Anabas şehri üzerine düzenlenen cüretkâr amfibi harekâtları ile Osmanlı yönetimini baskı altına almaya çalıştılar. Ancak Medicilerin bu politikası Osmanlıları kızdırmaktan başka bir işe yaramıyordu¹⁷. Gerçekten de 1574, 1578 ve 1598 yıllarındaki barış teşebbüslerinin tümünde ortak sorun tarikat filosunun varlığı olarak belirliyordu. Osmanlı yönetiminin barış yanlısı tutumuna karşın Toskana yönetiminin şövalye tarikatının faaliyetlerine legal nedenlerden dolayı son veremeyeceği yönündeki ısrarlı tutumu, iki ülke arasındaki mücadelelerin sürmesine neden oluyordu. Hatta Medici Grandukalarının her başarısız barış girişiminden sonra Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara yönelik ses getirecek saldırı ve yağma girişimleri, işi içinden çıkılmaz bir hale sokuyordu.

Tarikatın Hukuki Statüsü Üzerine

Tarikatın Osmanlı kaynaklarında korsan, faaliyetlerinin ise korsanlık olarak adlandırılması aslında Osmanlı yönetiminin onlara bakış açısını da özetlemektedir. Hıristiyan tarikatların söz konusu faaliyetlerini korsanlık olarak nitelendirmekten imtina eden bazı Avrupalı tarihçilere karşın, bunların düpedüz yağmacılık olduğunu iddia edenler de vardır. Örneğin Salvatore Bono, Santo Stefano Tarikatı ve Malta Şövalyeleri gibi Hıristiyan tarikatların sadece dinlerini korumak amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele ettikleri yönündeki fikirleri gerçek dışı ve taraflı bulunmaktadır. Ona göre Akdeniz'de yaşanan bu mücadelenin sürdürülebilmesi, ancak korsan savaşlarından elde

¹⁶ Marco Gemignani, a.g.m., 179-180.

¹⁷ Richard A. Goldhwaite, *The Building of Renaissance Florence: An Economic and Social History* (Baltimore-London: 1982) 191.

edilecek esir ve ganimetlere bağılıydı ve durum sadece Hıristiyan tarikatlar için değil, ayrıca aynı sebeplerden dolayı bu şiddetli mücadeleler içerisinde yer alan Osmanlı korsanları için de geçerliydi¹⁸.

Yine Giorgio Spini de bu konuda: “*bu girişimler resmî propaganda tarafından renkli ideolojik haçlı mücadelesi altına gizlense de uygulamada İngiliz korsanlarına benzer şekilde maddî kazanç amacıyla yapılan büyük soygunlar idi*”¹⁹ demektedir.

Tarikata ait gemiler Osmanlı belgelerinde ve kaynaklarında genellikle “duka gemileri”²⁰ “Duka-i França gemileri” veya “Ligorna Korsanı”²¹ olarak adlandırılmıştır. Söz konusu kaynaklar gerek Osmanlı aydınının gerekse devlet ricalinin şövalye tarikatına bakışını da yansıtmaktadır. Her şeyden evvel bunların faaliyetleri “korsanlık” olarak nitelendirilirken, tarikatın saldırılarını hiç de küçümsemedikleri açıkça görülebilmektedir. Örneğin Selânikî eserinin bir yerinde “...ehl-i İslâm’ı gâh u bî-gâh giryân u büryân eyleyen mela’in Duka-i Franca ve Malta gemileri”²² demektedir.

Diğer yandan konuyla ilgili arşiv vesikaları dikkate alındığında, Osmanlı yöneticilerinin tarikatın faaliyetlerini yakından, hatta zaman zaman endişeyle takip ettikleri rahatlıkla ileri sürülebilir. Mesela 1576 yılında Rodos beyine yazılan bir emirde, Floransa Dukası’nın dört gemi peyda ederek içini çok sayıda kâfir korsan ile doldurup İslâm ülkelerine gönderdiğini, önceki sene de Mısır ve Trablus taraflarında bazı gemiler ele geçirdiklerinden “*sıhhat*

18 Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalyası’nda Müslüman Köleler*, çev. Betül Parlak (İstanbul: 2003), 80-83.

19 Spini, a.g.m., 214.

20 Örnek belgeler için bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defterleri (MD) nr. 27, 237/550; BOA, Kamil Kepeci Tasnifi (KK) d. 71, 114; Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’imâ (Ravzatü’l-Hüseyn fî Hulâsâti Ahbâri’l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, C. II (Ankara: 2007), 384, 501; Mustafa Sâfi, *Mustafa Sâfi’nin Zübde-tü’l-Tevârîhi*, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, C. II (Ankara: 2003), 133; Kâtib Çelebi, *Fezleke: Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)*, haz. Zeynep Aycibin, C. I (İstanbul: 2016), 437; C. II, 885, 906 vs.

21 12 Zilhicce 1023 (13 Ocak 1615) tarihli hüküm için bkz. BOA, MD 80, 425/1025; Nâimâ, III, 1524.

22 Mustafa Selânikî Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, C. II, haz. Mehmet İpşirli (İstanbul: 1999), 627.

üzere haber” alındığı söyleniyordu. Oldukça uzaklardan gelen düşmanın bu hareketlerine müdahale etmeyen Rodos beyi, korkaklıkla itham edilirken, en kısa zamanda denize açılarak etrafa gemiler salması ve bu korsanlar hakkında bilgi toplaması emrediliyordu²³.

Yine 1576 yılında Mısır beylerbeyine yazılan hüküm ise Osmanlıların tarikat gemileri hakkındaki düşüncesi ve malumatını izah eder biçimdedir²⁴; “...*Filordin Dukasının dört pâre yaraklu mükemmel kadırgası olup birkaç yıldır ki ol boğazlarda ziyâde rençber gemilerin alup küllî fesat ve şena'at eyleyüp bu yıl dahi varup fesat etmek ihtimâli olmağın...*” Hatta Portekiz kralının 1578’de Fas üzerine çıkacağı sefer için Osmanlı vesikalalarında “*asker ve zahire yüklü dört-beş adet Dukalık gemisinin*” krala yardım ettiğinden bahsediliyordu²⁵.

Öte yandan XVI. Yüzyılın son çeyreğinde saldırılarını artıran tarikat şövalyeleri zaman zaman da İspanya, Malta ve Cenova filolarıyla müşterek seferler düzenliyordu. Yine Selânikî buna örnek olarak şöyle bir bilgi nakleler²⁶;

“*Rûy-i deryâda gezüp ehl-i İslâm ve sâ'ir zimmî gemilerin alup her zemânda hasâret iden a'dâ-i dînden melâ'in-i hâksâr Duka, Franço ve Malta'nın çekdürür kadırga ve kalyeteleri dokuz pâre gemi ale'l-gafle seherden gelüp Urla câniplerinde iskele urub ve cengci soltatların döküb her yanaya seğirdim salub gaflet ile ehl-i İslâm'dan üç yüz nefer zükûr u inâsdan âdem sürüb nehb u gâret eylemişlerdür.*”

Tüm bu akınlarda ele geçirilen esirler ve mallar tarikatın en büyük gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu akınlarda esnasında ele geçirilen esirler Livorno Limanı’nda toplanmaktaydı. Floransa arşiv vesikalardan elde edilen verilere göre I. Cosimo döneminde tarikat kadırgalarının ele geçirdiği Müslüman esir sayısı 546 iken bu sayı I. Francesco döneminde 2.646’ya yükselmişti ki bu sayı yıllık 189 gibi bir rakama tekabül etmektedir. I. Ferdinando döneminde bu rakam çok daha artarak 5.595’e yükselmişti. Bu dönemde ele geçirilen Müslüman esirlerin sayısının 15.000’den fazla olduğu hesaplanmıştır.

23 BOA, MD 27, 237-550.

24 BOA, MD 27, 243-567.

25 BOA, MD 35, s. 189/475.

26 *Tarih-i Selânikî*, C. I, 190.

Sadece 1589 yılının haziran ayında Müslümanlara ait on altı kadırgadan elde edilerek Livorno Limanı'na getirilen ganimetler büyük miktarlara ulaşmıştı. Biraz daha ayrıntılı olarak, Santo Stefano Şövalyeleri 1577'de 216, 1578'de 181, 1579'da 320, 1580'de 28 ve 1581'de 145 Müslümanı esir etmişti. XVI. yüzyılın son yirmi yılında ele geçirilen esirlerin sayısındaki azalma, Grandukalığın içinde bulunduğu ve tarikat filosuna da yansayan ekonomik sorunlara dayandırılmaktadır²⁷.

Sonuç

Aslında Osmanlılar ile Habsburglar arasındaki çatışmalardan faydalanarak Akdeniz meselelerinde söz sahibi olmak amacındaki Medicilerin donanma ve tarikat politikalarının en azından Doğu Akdeniz politikalarıyla tezat ve kısa süre içerisinde iflas ettiği görülmektedir. Nitekim tarikat gemilerinin faaliyetleri Grandukalığın Levant ile ticarî bağlarını neredeyse iki yüzyıl boyunca akamete uğratmıştır. Öte yandan Malta Şövalyeleri kadar olmasa da tarikat şövalyelerinin özellikle ticaret yolları üzerindeki korsanlık faaliyetleri, Osmanlı deniz trafiğine önemli boyutta zararlar vermiştir. Bazı zamanlarda diğer Hıristiyan tarikat veya filolarla iş birliğine giden Santo Stefano Şövalyeleri Tarikatı'nın XVII. asırda artan etkili saldırıları sadece gelir amaçlı olmuyordu. Nadiren de olsa Medicilerin tarikatın faaliyetlerini Osmanlılara karşı zaman zaman bir baskı unsuru olarak kullandıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak söz konusu politikanın arzu edilen sonuçları vermediği de muhakkaktır.

Osmanlılar açısından ilk yıllarda sınırlı tepki gösterilen bu gelişmeler zamanla düşmanla iş birliği olarak algılanmış ve tepkiler de daha sert olmaya başlamıştır. Sıradan olmayan korsan faaliyetleri olarak algılanan bu saldırıların boyutu ve etkisi Osmanlı Sarayı tarafından da yakından takip edilir hale gelmiştir. Her fırsatta tarikatın faaliyetlerine son vermesini talep eden Osmanlı yönetiminin çağruları karşılıksız kalınca, karşılıklı mücadeleler fasılalarla XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Bu durum ise diplomatik ve ticarî ilişkilerin tamiri yerine bir çatışma ortamı ortaya çıkarmıştır.

27 Franco Angiolini, "Slaves and Slavery in Early Modern Tuscany (1500-1700)", *Italian History and Culture*, Vol. III (Cadmo: 1997), 67-86.

GİRİT ADASI'NDA SAVAŞ VE ABLUKA: ADADAKİ KALELERİN SAVUNMA SİSTEMLERİ ve OSMANLI HÂKİMİYETİNİN KURULMASI

Ersin GÜLSOY¹

Girit, Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük adasıdır. Adanın yüzey şekilleri sonucu şehir yerleşmeleri daha çok kuzey kıyılarında yoğunlaşmaktadır. Adanın önemli şehirleri olan Hanya, Resmo, Kandiye ve İstiye kuzey sahillerinde yer almaktadır. Anadolu sahillerine ve Mora Yarımadası'na yakınlığı, Akdeniz ülkelerinden İstanbul'a yapılacak ticareti kontrol edebilecek bir noktada oluşu sebebiyle Girit, Doğu Akdeniz tarihinde daima önemli roller oynamıştır. Venedik'in 1204 yılında Girit'i alması, ona Doğu Akdeniz'in en hatırı sayılır deniz hâkimiyetini sağlamış, bu alandaki ticarî ilişkilerini artık Girit Dukalığı aracılığıyla düzenlemeye başlamıştır. Bu ticareti canlandıran en mühim unsur Uzakdoğu ve Hindistan mallarının Avrupa'ya aktarılmasıydı. Basra Körfezi ve Kızıldeniz üzerinden İskenderiye ile İskenderun arasındaki Doğu Akdeniz Limanlarına getirilen bu mallar Akdeniz'deki en güçlü ticaret filosuna sahip olan Venedikliler tarafından Avrupa'ya taşınıyordu.²

1 Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, ersingulsoy@uludag.edu.tr

2 Geniş bilgi için bkz. Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)* (İstanbul: 2004), 1-22. Ayrıca Akdeniz ticaret tarihi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates Menteshe and Aydın 1300-1445* (Venice: 1983); Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, I (İstanbul: 1990); Cengiz Orhonlu, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, XII/16 (1962): 1-24; Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* (1978): 65-146; Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, I, çev. M. Ali Kılıçbay (İstanbul: 1989); M. Yakub Mughul, *Kanunî Devri*, (Ankara: 1987); Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, çev. M. Ali Kılıçbay (Ankara: 1995); W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, I, çev. E. Ziya Karal (Ankara: 1975); İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, (Ankara: 1992); İ. Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri* (İstanbul: 2005); İ. Bostan, *Osmanlı Akdenizi* (İstanbul: 2017); *Türk Denizcilik Tarihi*, I, ed. İ. Bostan-S. Özbaran (İstanbul: 2009); Molly Greene, "Kandiye 1669-1720: The Formation of Mercant Class" (Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 1993).

Kıbrıs'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Venedik için Girit'in önemi daha da artmıştı. Bu sebeple İnebahtı Deniz Muharebesi'nden sonra Osmanlı-Venedik münasebetlerinde yeniden dostluk temin edilmişti. Osmanlı-Venedik dostluk süreci içerisinde, Girit'in Osmanlı toprakları ile sıkı bir ticarî münasebeti söz konusuydu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Girit, yıllık tahıl tüketiminin ancak 6-8 aylık bölümünü üretebiliyordu. Bu sebeple Girit yöneticileri, tahıl ihtiyacını Osmanlı memleketlerinden karşılamak yoluna gidiyorlardı. Gerçi Osmanlı Devleti'nde hububatın ihracatı yasaktı. Ancak tahıl fiyatının, Venedik topraklarında Osmanlı iç piyasasından çok yüksek oluşu ve deniz taşımacılığının sağladığı kolaylıklarla Anadolu ve Rumeli sahillerindeki Osmanlı üreticileri, mahsullerini kendilerine en yakın Venedik topraklarında pazarlıyorlardı. Bu pazardaki en büyük payı, barındırdığı nüfus itibarı ile Girit Adası oluşturuyordu. Bu şekilde ucuz yolla tahıl ihtiyacını karşılayan Giritliler, topraklarını geliri daha yüksek olan bağcılık, zeytincilik ve balcılık gibi alanlarda değerlendiriyorlardı.³

Gerçekte Osmanlılar Girit'e sefer düzenlemek için uygun zamanı bekliyorlardı. Çünkü Mısır, Tunus, Cezayir ve Trablus deniz yolları üzerinde bulunan ada, Osmanlıların Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini tehdit ediyordu. Bu eyaletlerden İstanbul'a gelecek olan iaşenin tehdit altında olması hiçbir zaman istenilmeyen bir şeydi. Diğer taraftan adanın Latin-Venedik yönetimi ile devamlı mücadele içinde olan Rum-Ortodoks kilisesine bağlı halkın büyük bir çoğunluğu, yaşam sıkıntısı ve dinî baskıların daha az olduğu Osmanlı Devleti'ni adayı ele geçirmeye davet ediyorlardı. Bu davetler, Osmanlı yöneticileri tarafından olumlu karşılanıyor ve zaman zaman Girit'e sefer gündeme getiriliyordu.

Osmanlıların aradığı fırsat Sultan İbrahim zamanında cereyan eden Sümbül Ağa hadisesiyle ortaya çıkmıştır. Sümbül Ağa ve Mekke Kadısı Mehmed Efendi'nin bindiği kalyonun Malta korsanları tarafından saldırıya uğraması üzerine Osmanlılar Girit üzerine sefere çıkmışlardır.

---

3 Bruno Simon, "Onaltıncı Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu ve Girit İlişkileri Hakkında Birkaç Not", *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV (1993), 1816, 1817; Nitekim 1604-1608 yılları arasında Venedik'in İstanbul balyosu olan Ottaviano Bon, Topkapı Sarayı için zeytinyağının Kandiye ve Zanta'dan getirildiğini yazmaktadır (Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı*, çev. Cahit Kayra (İstanbul: 1996), 112).

Osmanlılar Girit Adası üzerine sefer düzenlemeleriyle 1645'te Hanya'yı, 1646 yılında da Resmo'yu almışlardı. Bundan sonra savaş adanın en müstahkem şehri olan Kandiye üzerine yoğunlaştı. Yaklaşık yirmi üç yıl devam eden kuşatma ve ablukadan sonra 6 Eylül 1669'da Kandiye, Osmanlılar tarafından alınmıştır. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın ordusuyla Girit'e geçmesinden sonra yapılan inceleme ve görüşmeler neticesinde kalenin Ak Tabya'ya göre daha güçsüz olduğu tespit edilen batısındaki Vire Tabyası tarafından muhasara edilmesine karar verilmiş, eski muhasara yeri olan Ak Tabya tarafına da bir miktar asker ve top yerleştirilerek doğu tarafından da kalenin top ateşine tutulması sağlanmıştır. Bu kararların ardından H. 4 Zilhicce 1077/M. 28 Mayıs 1667 gecesi metrislerin oluşturulmasına başlanılmış, böylelikle iki yıldan fazla sürecek olan Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Kandiye Muhasarası başlamıştır.

Tabyalı tahkimat sistemine göre korunan Kandiye, müstahkem bir kale-şehir konumundaydı. Kandiye Muhasarası lağım savaşları ile şöhret bulmuştur. Girit savaşlarının başlamasından Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye'yi muhasarasına kadar (1645-1667) geçen yirmi iki yıl içerisinde Venedikliler, Kandiye'nin istihkâm ve muhafazası için azamî gayret göstermişlerdi. Kale bedenlerinin dört tarafından 300-400'er zira ileriye doğru üç kat üst üste lağımlar kazmışlardı. Devam eden uzun mücadeleler sonucunda Venediklilerin Kandiye'yi teslim mecbur kalmışlar H. 4 Rebiyülahir 1080/M. 1 Eylül 1669 günü müzakerelere başlanılmıştı. Yapılan görüşmeler sonucunda Kandiye'nin Osmanlılara teslimi ile sonuçlanan 17 maddelik barış antlaşması imzalandı (H. 9 Rebiyülahir 1080/M. 6 Eylül 1669).⁴

Hanya ve Resmo Kaleleri Savunma Sistemleri

Osmanlı arşiv vesikaları ve kaynak eserlerinde Hanya, Resmo ve Kandiye şehirlerinin savunma sistemleri hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu eserlerden anlaşıldığına göre adanın her üç şehri de tabyalı tahkimat sistemine göre korunuyordu. Yusuf Paşa'nın Girit Seferi müverrihi olan Pîrî Paşazâde Hüseyin ve Hanya hakkındaki bilgileri onun eserinden alan Kâtip Çelebi'nin anlattıklarına göre Hanya Kalesi'nin yedi yüksek burcu vardı ve bunların

⁴ Girit Adası şehirlerinin Osmanlılar tarafından alınması ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gülsoy, *Girit'in Fethi*, 23-222.

her birinde yirmişer balyemez top bulunuyordu. Kale duvarları beş atlının yan yana yürüyebileceği kadar genişti. Duvarların arkasında yontma taştan yapılmış dokuz tabya bulunuyordu. Şehri muhafaza eden bu tabyaların her birinde on beşer balyemez top ve saçma topları yer almaktaydı. Tabyaların iki yanında birer toprak tepe oluşturulmuş ve bu tepelerdeki yirmişer büyük topla şehir, denizden ve karadan gelecek saldırılara karşı korunuyordu. Hanya Limanı, yüksek duvarlarla çevrili ve kapısı ancak bir kadirga girebilecek genişlikteydi. Denize bakan yüz kadar topla korunmaktaydı. Yirmi üç gözü olan tersane binası kârgir kubbeliydi.⁵

Kandiye muhasarasını izlemek maksadıyla 1667-1668'de ikinci kez Hanya'ya uğrayan Evliya Çelebi, savunma sistemi hakkında bilgi vermezken, şehri etraflıca tanıtmaktadır. Hanya'yı fetihten sonra gördüğünden daha mamur ve bayındır bulduğunu belirterek şehirde beş yüz dükkân, yirmi kahvehâne ve altı hamam bulunduğunu kaydeder. Ayrıca bu tarihlerde beylerbeylik merkezi olan Hanya'daki devlet görevlilerini saymaktadır.⁶ Kandiye'nin Osmanlı hâkimiyetime girmesinden yaklaşık on bir yıl sonra Girit Adası'nı ziyaret eden Bernard Randolph da şehrin savunma sistemi hakkında pek fazla bilgi vermemektedir. Sadece limanı anlatırken bölgenin sağında ve solunda iki tabya olduğunu ve bunların limanı koruduğunu ifade eder. Anlattığı bu tabyaların ilki limanın batısında yer alan Saint Seuweur İstihkâmı olmalıdır. Limana girerken sağda Sabionera bölgesinde gemi kızaklarına hâkim bir noktada büyükçe bir kale diye bahsettiği yapının da Sabionera Tabyası olduğu anlaşılmaktadır. Bernard Randolph bundan sonra rıhtım, kale surları ve evlerden bahsettikten sonra kalenin dört tabyası ve güneye açılan tek kapısının olduğunu yazmaktadır.⁷ Fransız bitki bilimcisi Joseph de Tournefort XVIII. yüzyılın başında uğradığı Girit Adası'nın şehirlerini anlatmaktadır. Ancak onun da şehirlerin savunma sistemleri hakkında verdiği bilgiler oldukça yetersizdir. Hanya'yı anlatırken önce kale surları hakkında bilgi vermektedir. Burada kale

5 Piri Paşazâde Hüseyin, *Tarih-i Feth-i Hanya*, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, No: 1920, vr. 22a-23a; Kâtip Çelebi, *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*, II, haz. Zeynep Aycibin (İstanbul: 2016), 862, 863.

6 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff (İstanbul: 2003), 172-174.

7 Bernard Randolph, *Ege Takımadaları Arşipelago*, çev. Ümit Koçer (İstanbul: 1998), 82-87.

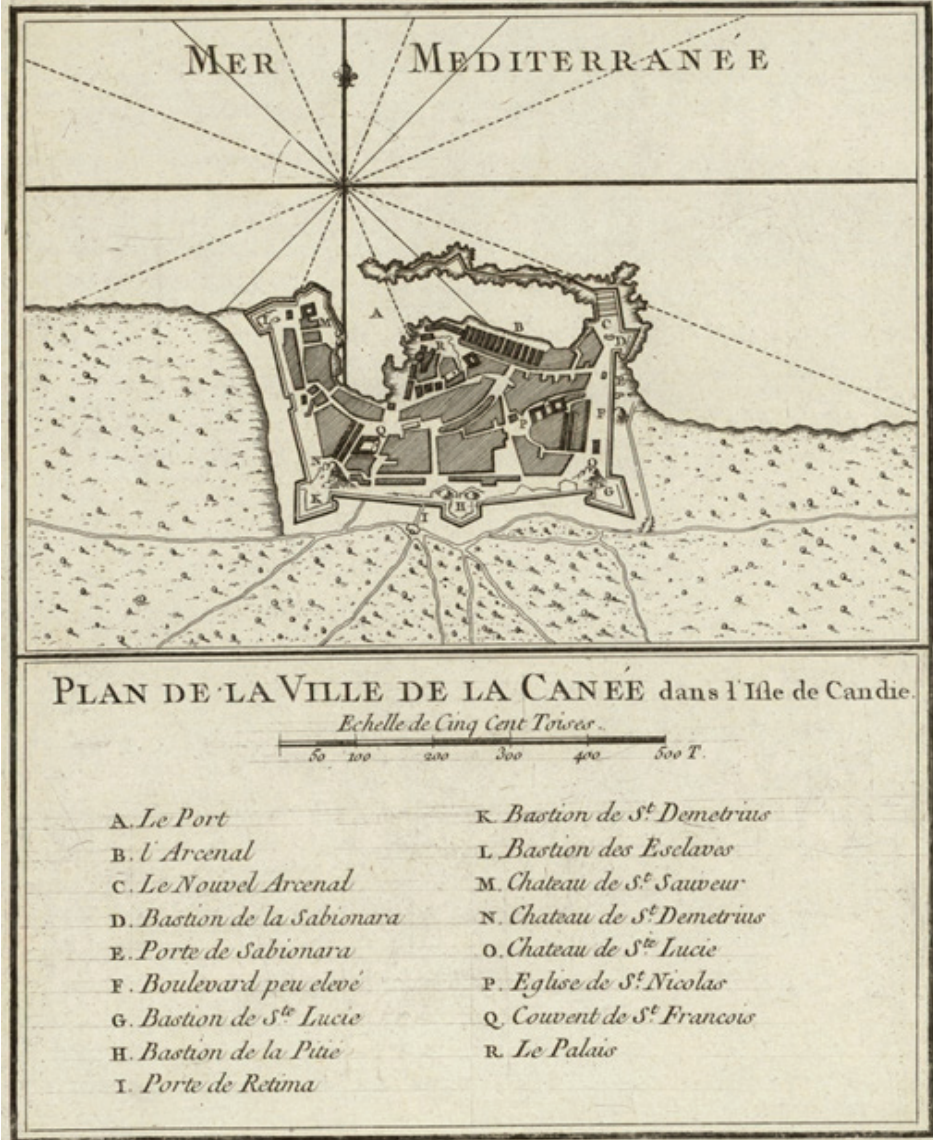
surlarının iyi tamir edilmiş ve oldukça sağlam olduğunu belirttikten sonra kale hendeği ve güneye açılan tek kapıyı anlatmaktadır. Joseph de Tournefort da tıpkı Bernard Randolph gibi limanı koruyan iki kaleden bahseder. Bunlardan solda, fenerin bulunduğu yerdeki küçük kale diyerek işaret ettiği yapının sağlam, sağda ilk burcun ilerisinde diye belirlediği Sabionera Tabyası'nın ise tamamen yıkıldığını kaydederken akabinde Hasan Paşa Camisi'ni, Hanya evlerini ve zeytinliklerini anlatmaktadır.⁸

Bu anlatımlardan Hanya Kalesi savunma sistemleri ile ilgili en kapsamlı bilgiyi Pîrî Paşazâde Hüseyin'in verdiği görülmektedir. Ayrıca muhtasar da olsa Bernard Randolph'un ifade ettiği bilgi kayda değerdir. Nitekim 1764 yılında Jacques Nicholas Bellin tarafından hazırlanan Hanya Kalesi planı her iki eserle de uyumluluk göstermektedir. Pîrî Paşazâde Hüseyin Hanya surları arkasında dokuz tabya olduğunu ifade eder. Jacques Nicholas Bellin'in planında burç olarak zikredilen yapıların güçlendirilerek tabya vazifesini gördükleri bu kaynak eserlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Planda bu durumda beş büyük istihkâmın yer aldığı görülmektedir. Ayrıca şehir içerisinde birer kale görünümündeki üç şato ve Bernard Randolph ile Joseph de Tavernier'in limanın batısında kale olarak zikrettikleri yapı eklendiğinde müverrihin ifade ettiği dokuz tabya ortaya çıkar. Bernard Randolph ise Sabionera Tabyası'ndan bahsettikten sonra kalenin karaya doğru uzanan kısımda dört tabya bulunduğunu yazmaktadır. Bu bilgi Jacques Nicholas Bellin'in planı ile birebir örtüşmektedir.

Jacques Nicholas Bellin'in planına göre limanda iki tersane yer alıyordu. Bunlardan doğu yönünde olan yeni tersane binası olarak bilinmekteydi. Kandiye'dekiler kadar güçlü olmasalar da surlarının arkasında yer alan tabyalar şehrin savunmasında çok önemliydi. Hanya Kalesi dikdörtgen şeklinde inşa edilmişti. Tabyalar deniz tarafı hariç olmak üzere kalenin üç tarafında yer alıyordu. Bunlardan Sabionera Tabyası kalenin doğu tarafında ve yeni tersanenin güneyinde bulunmaktaydı. Kalenin güneydoğu köşesi Santa Lucie Tabyası tarafından emniyete alınmıştı. Kalenin tam güneyinde Pitie Tabyası yükselmekteydi. Kalenin güneybatı köşesinde Saint Demetrius Tabyası, batısında denize oldukça yakın yerde Eselaves Tabyası yapılmıştı. Pîrî Paşazâde Hüseyin'in belirttiği gibi bu tabyaların arkasında toprak tepelerin

8 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: 2005), 57-64.

Jacques Nicholan Bellin Tarafından Hazırlanan Hanya Kalesi Planı

oluşturulduğu görülmektedir. Planda doğuya açılan Sabionera ve güneye açılan Resmo Kapılarının yerleri belirtilmiştir. Saint Demetrius, Saint Luice ve Eselaves tabyalarının arkalarında birer kale görünümüne şato bulunuyordu. Sultan İbrahim Camisi, Saint Francois Manastırı ve sarayın yerleri planda gösterilmiştir.⁹

Osmanlı kaynak eserleri ve seyyahlar Resmo Kalesi hakkında daha özet bilgiler vermektedir. Nitekim Kâtip Çelebi deniz kenarında yer alan Resmo iç kalesinin yalın bir kaya üzerinde yükseldiğini ve dış kalenin tahminen Tophane'den Sütlüce'ye kadar uzanan bir mesafe üzerinde kurulu olduğunu, kalenin kara tarafında hendek ve tabyaların yer aldığını belirtmektedir.¹⁰ Bernard Randolph eserinde sadece Resmo Limanı ve şehirde yer alan evler hakkında bilgi vermektedir.¹¹ Joseph de Tournefort da Resmo Kalesi ile ilgili oldukça özet bilgiler yazmaktadır. Dış kale surlarının çok metin olmadığından bahsederek sarp bir kayalık üzerine kurulan kalenin limanı savunmak için yapıldığını kaydetmektedir. Limanın çok bakımsız olduğunu, eskiden savaş gemilerinin girebildiği limana o tarihlerde ancak kayıkların yanaşabildiğini ifade etmektedir.¹²

Resmo hakkında en geniş bilgiyi, Evliya Çelebi vermektedir. Meşhur seyyah iç kalenin metin bir kaya üzerinde yükseldiğini, beşgen şekilli olduğunu ve doğuya açılan tek kapısının bulunduğunu belirtmektedir. Kale etrafında beş tabya olduğunu söyledikten sonra burada bulunan cami, saray ve evlerin sayısı hakkında tahminî bilgiler aktarmaktadır. Sonra liman ve dış kalede yer alan camiler, saraylar ve evler hakkında kısa bilgiler nakletmektedir.¹³

Osmanlı arşiv vesikalarında Resmo savunma sistemleri ve Evliya Çelebi'nin ifade ettiği kale etrafındaki tabyalara ait bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim içerisinde oturan muhafız askerlere satılması amacıyla gerçekleştirilen tahrîrde, Resmo iç kalesinde yer alan bütün bina ve arsalar kayıt altına

9 Jacques Nicholas Bellin, "Plan de la Ville de Canée", *Le Petit Atlas Maritime*, IV, No. 120 (1764).

10 K. Çelebi, *Fezleke*, II, 911, 912.

11 Randolph, *a.g.e.*, 79, 80.

12 J. de Tournefort, *a.g.e.*, 66-68.

13 E. Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 176, 177.

alınmıştır. Buna göre 1677'de Resmo iç kalesinde bir cami, bir saray, bir zindan, beş cephanelik, bir manastır, altı ambar, dokuz parça boş arazi ve doksan iki ev bulunmaktaydı. Evlerin on sekizi iki katlı, yetmiş dördü ise tek katlıydı. Bunlardan üçü mîrî bina olarak Resmo muhafazasıyla görevli yeniçeri komutan ve askerlerinin ikametine tahsis olunmuştu. Bir ev ise Sultan İbrahim Camisi imam ve hatibinin oturması için vakfedilmişti. Arta kalan seksen sekiz evden sekizi alıcısı çıkmadığı için satılamamış, sekseninin ise satışı gerçekleştirilmiştir. Evleri satın alanların tamamı Resmo muhafazasında görevli asker ve komutanlar ile vakıflardan görev alan şahıslardır.¹⁴

Kandiye Kalesi Savunma Sistemleri

Osmanlı arşiv vesikaları, kaynak eserler ve yerli-yabancı seyyahların eserlerinde adanın diğer iki şehrine nazaran Kandiye Kalesi ve savunma sistemleri hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Kâtip Çelebi Kandiye Hisarı'nın metin bir kale olduğunu, Venediklilerin Girit Seferi'nin başlamasından sonraki üç-dört sene içerisinde şehri sağlam bir şekilde tahkim ettiklerini yazmaktadır. Ayrıca etrafındaki lağımlarından başka 700-800 top ve 42.000 asker tarafından şehrin korunduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Bernard Randolph eserinde şehir ile ilgili önemli bilgiler verirken kale ve savunma sistemleri hakkında pek fazla malumat vermemektedir. Liman kalesinin sağlamlığından bahsettikten sonra Saint Andrea Tabyası'nın iyi tamir gördüğünü yazmaktadır. Ardından da şehirdeki camiler, saray ve diğer binaları anlatmaktadır.¹⁶ Aynı şekilde Joseph de Tournefort, limanın durumunu anlattıktan sonra kale surlarının iyi durumda olduğunu belirtmektedir. Kandiye Kalesi savunma sistemleriyle ilgili eserinde bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹⁷

Osmanlı kronikleri ve seyahatnâmeler içerisinde Kandiye Kalesi tabyaları ve savunma sistemleri hakkındaki en kapsamlı bilgiyi Evliya Çelebi vermektedir. Seyahatnâmesinde Kum Tabyası'ndan başlayarak kalenin etrafına sıralanmış tabyaları tanıtan Evliya Çelebi, ilk olarak Kum Tabyası

14 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD) 5256, 2-19.

15 K. Çelebi, *Fezleke*, II, 945, 946.

16 Randolph, *a.g.e.*, 76-79

17 J. de Tournefort, *a.g.e.*, s. 69-70.

hakkında bilgi verdikten sonra Top Meydanı yakınlarında olduğunu söylediği Yassı Tabya'yı anlatır. Bu tabyanın Kanlı Mağaralar ve Taşlıklara kadar olan mesafeyi koruduğunu belirtmektedir. Bunun karşısındaki Arhonda Tabyası'nın ise İnadiye Kalesi ve Arhonoz Dağlarına kadar olan sahayı gözlem altında tuttuğunu yazmaktadır. Evliya Çelebi Kum Tabyası ile Ak Tabya arasında Yüksek Tabya olarak adlandırdığı bir tabya hakkında oldukça geniş malumat verir. Bu istihkâmın kale duvarlarından seksen arşın daha yükseltilerek inşa edildiği için Temnos Dağlarına kadar olan sahada denizde yüzen gemilerin ve karada gezen insanların görülebildiğini ifade etmektedir. Ayrıca oldukça geniş bir alana yayılmış olan istihkâmın üzerinde yer alan yüz elli topla denizden ve karadan şehrin güvence altına alındığını belirtmektedir. Evliya Çelebi'nin tabya olarak ifade ettiği bu üç yapının Kum Tabyası ile Ak Tabya arasında oldukları anlaşılmaktadır. Ancak hiçbirine tabyaların kaydedildiği defterde rastlanmamaktadır. Yüksek Tabya olarak isimlendirdiği yapının kale duvarlarının arkasında, Ak Tabya'nın kuzeyinde yer alan Sabionera Burcu olduğu anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi bundan sonra Ak Tabya'yı tasvir ederek çevresindeki lağım yollarını anlatır. Akabinde Varat Kalesi ile aynı büyüklükte olduğunu söylediği Ak Tabya'nın çevresinin 3.000 adım olduğunu kaydeder. Etrafındaki istihkâmın büyüklüğü hakkında bilgi vererek tabya ortasındaki meydanda 2.000-3.000 kişilik asker odaları olduğunu ifade etmektedir. Ak Tabya'nın iki tarafında yer alan küçük tabyalardan kuzeyde olanına Bölme Tabya, güneyde olanına ise Öksüz Tabya denildiğini belirtmektedir.

Evliya Çelebi bundan sonra tabyaları etraflıca tanıtmamaktadır. Ak Tabya'nın güneybatı tarafından başlayarak kalenin çevresinde sırasıyla Yarımca Tabya, Çatal Tabya, Koltuk Tabyası, Fıçılı Tabya, Hüseyin Paşa Tabyası, Rumeli Kolu Tabyası ve Çufud Tabyası, Kanlı Tabya, Haçlı Tabya, Vire Tabyası, Taşlı Tabya, Atlı Tabya ve Kızıl Tabya'nın yer aldığını belirtir. Bunlardan Kanlı, Vire, Taşlı, Atlı ve Kızıl tabyaların savaşlar sırasında büyük zararlar gördüğünü ve birçoğunun yerle yeksan olduğunu yazar.¹⁸ Bu anlatımdan kalenin kuzeydoğusundan başlayarak kuzeybatısına kadar sırayla tabyaların bir kısmını tanıtan bir kısmının da ismini zikreden Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerin oldukça isabetli ve önemli olduğu görülmektedir. Nitekim

18 E. Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 220-223.

seyyah, Kandiye Kalesi etrafında yirmi tabyanın var olduğunu ifade etmekte ve bu durum arşiv vesikaları tarafından doğrulanmaktadır. Ancak tabyaların bir kısmının isimleri, Osmanlı resmî vesikalarında geçen kayıtlarla farklılık göstermektedir. Bu farklılık Evliya Çelebi'nin tabya isimlerini muhasaraya katılan askerlerden öğrenerek yazıya geçirdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Kum Tabyası, Ak Tabya, Haçlı Tabya, Vire Tabyası, Taşlı Tabya, Atlı Tabya, Kanlı Tabya ve Kızıl Tabya isimleri arşiv vesikalarında da kullanılır. Ayrıca Ak Tabya'nın iki tarafındaki tabyaları da buna eklersek arşiv vesikası ile aynı ismi kullandığı on tabyanın olduğu görülmektedir. Yüksek Tabya'nın da kale surları arkasında olabileceği yukarıda ifade edilmişti. Bu durumda Evliya Çelebi'nin isimlerini zikrettiği geriye kalan dokuz tabya adının Osmanlı askerleri tarafından verilen isimler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu isimlerin Osmanlı resmî vesikalarına yansımamıştır. Hem sayı, hem de tanıttığı tabyalar itibarıyla Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler arşiv kayıtlarıyla uygunluk göstermektedir.

Silahdar Tarihi'nde yön belirtilmeden Ak Tabya, Taşlı Tabya, Kum Tabyası, Yüksek Tabya, Atlı Tabya, Kızıl Tabya, Kanlı Tabya, Yılanlı Tabya, Avret Tabyası, Çiput Tabyası, Manastır Tabyası, Bıyıklı Tabya, Panigrad Tabyası ve Karanlık Tabya'nın isimleri sıralanmaktadır. Bu sıralamadan Fındıklılı Mehmed Ağa'nın hiçbir yön tasnifi yapmadan tabyaların isimlerini karışık bir şekilde kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Yazar saydığı bu tabyalardan Ak Tabya, Karanlık Tabya, Bıyıklı Tabya ve Yüksek Tabya hakkında kısa bilgiler verir. Özellikle Ak Tabya'nın beyazlığına dikkat çektikten sonra içerisinde 12.000 kişilik sipahi ordusunun barınabileceğini ifade etmektedir.¹⁹

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD)* 628 numarada yer alan defter Kandiye kalesi savunma sistemleri hakkında emsalsiz bilgiler içermektedir. Kandiye'nin fethinden hemen sonra H. 1080/M. 1669-1670'de hazırlanan bu defter, aslında yeniçeri ocağına şehirde kışla tayin olunan binaları belirlemek amacıyla tutulmuştur.²⁰ Askerî maksatla tutulan bu defterin içerisinde Kandiye Kalesi,

19 Nazire Karaçay Türkal, "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/ 1654-7 Şubat 1695)" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 560, 561.

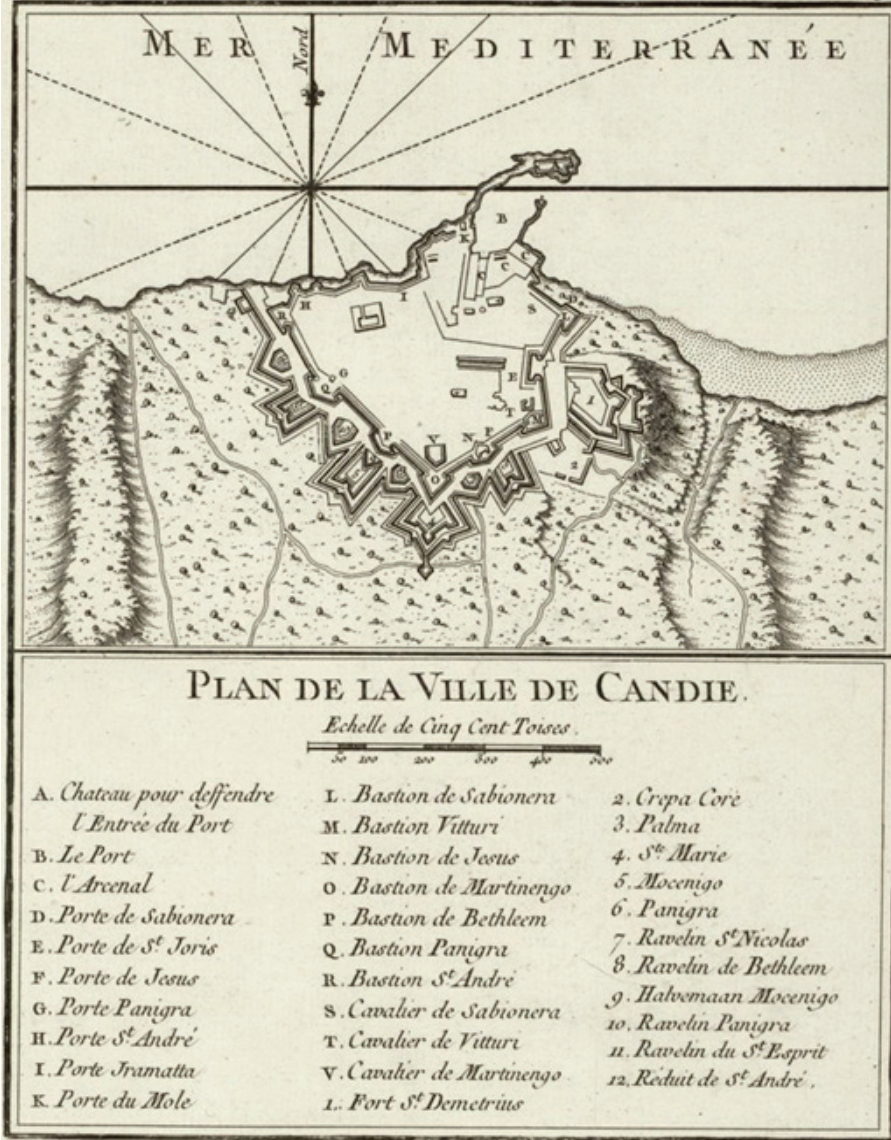
20 "Defter oldur ki dergâh-ı âli yeniçeri ocağına derûn-ı Kandiye'de kışla ta'yîn olunan hâne-leri beyân ider" (BOA, MAD 628, 7).

hendek ve tabyalar için ayrı bir bölüm hazırlanmıştır. Bu kısım “*Defter-i tül-i zirâ-i âb-ı handek-i kal’a-i Kandiye*” başlığıyla ifade edilmiştir. Bundan sonra kalenin doğusundan denizle karanın birleştiği yerden itibaren kaleyi çepeçevre dolaşarak batı tarafından denize ulaşana kadar iki sıra hendek uzunluğu ifade edilmiştir. Ardından ne kadarının kale hendeği, ne kadarının tabyalara ait hendek olduğu kaydedilmiştir. Bu bilgiden Kandiye Kalesi’ni çevreleyen iki sıra hendeğin olduğu anlaşılmaktadır. Yani şehrin savunma sistemine göre asıl kale surlarının önünde kale hendeği yer almakta ve bunların önünde de tabyalar sıralanmaktaydı. Tabyaların önünde tekrar hendek bulunmaktaydı.

Tabyalar büyüklük ve küçüklüklerine göre bir tasnife tâbi tutulmuştur. Nitekim defter hazırlanırken Osmanlı muhasarasından sonra ayakta kalan altı büyük tabya “*Tabya-i ...*” başlığıyla kaydedilmiştir. Bunlar Ak Tabya, Kara Valkor, Bıyıklı Tabya, Atlı Tabya, Haçlı Tabya ve Kanlı Tabya isimlerini taşımaktadır. Diğer küçük tabyalar ise “*Ravelin*” veya “*Mezaluna*” tabiriyle kaydedilmiştir.²¹ Defterde kaydı bulunan bu küçük tabyalar ise Ravelin, Eşsiz Tabya, Saçlı Tabya, Vire Tabyası, Taşlı Tabya, San Andreye ve Opare Nove isimlerini taşımaktadır.²² Büyük tabyaların arasına, kale hendeğine daha yakın olarak inşa edilen bu küçük tabyalar kale surlarının savunmasında oldukça önemliydi. Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla kale surlarının önünde adeta yeni kaleler inşa edilerek şehir son derece müstahkem bir hâle getirilmişti. Tabyaların bu şekilde tasnif edilmiş olması ve Venedikliler ile Osmanlılar tarafından kullanılan isimlerin kaydedilmesi defterin önemini daha da artırmaktadır. Bu sebeple aşağıdaki tabloda tabyalar için defterde kullanılan başlıklar aynı şekilde aktarılmıştır. Tabyaların Venedikliler zamanında kullanılan isimleri de defterde yazıldığı şekliyle okunmuştur.

21 Ravelin istihkâmlarda yarım ay şeklinde tabya demektir (İ. Hami Danişmend vd, *Fransızca-Türkçe Büyük Dil Kılavuzu*, II, İstanbul Kanaat Kitabevi, basım tarihi yok, 1150); İtalyançada *mezza* kelimesi yarım, *mezzaluna* da yarım ay anlamına gelmektedir (Raffi Demiryar, *İtalyanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1963, s. 341-342). Osmanlı Türkçesinde bu kelime *Mezaluna* şeklinde telaffuz edilmiştir.

22 Defterde Opare Nove Tabyası’nın sadece ismi zikredilmektedir. Ayrıca yarım ay şeklinde olan küçük tabyalardan olduğuna dair bir bilgi de verilmemiştir. Ancak şehirle ilgili diğer kaynaklarda bu isimle anılan büyük tabya kaydına rastlanmadığından bu yapının küçük tabyalardan biri olabileceği kanaatine varılmıştır.

Jacques Nicholan Bellin Tarafından Hazırlanan Kandiye Kalesi Planı

Sıra No	Tabya Adı
1	Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin der kurb-i Ak Tabya an evvel-i handek-i tabya-i mezbûr ilâ gâye-i handek-i kal'a der kurb-i Ak Tabya
2	Beyt zirâ-i Tabya-i San Dimitri eş-şöhriye Ak Tabya
3	Beyt zirâ-i tabya-i Bakoran, Kara Valkor nâm-ı diğer Verulin der kurb-i Ak Tabya
4	Beyt der zirâ-i tabya-i Palma nâm-ı diğer Bıyıklı der mukabele-i tabya-i Yezüv
5	Beyt zirâ-i tabya-i San Nikolo Ravelin nâm-ı diğer Eşsiz
6	Beyt zirâ-i tabya-i Korta Korona, Santa Marya nâm-ı diğer Atlı Tabya
7	Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin-i Batali nâm-ı diğer Saçlı
8	Beyt zirâ-i tabya-i Miçalı, Mezaluna Moçenika nâm-ı diğer Haçlı
9	Beyt tabya-i Ravelin-i Panikra nâm-ı diğer Vire
10	Beyt zirâ tabya-i Panikra ve ravelin-i mezbûr eş-şöhriye be-Kanlı Tabya
11	Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin-i San Espirito eş-şöhriye Taşlı
12	Beyt tabya-i Ravelin-i Santa Andreye
13	Tabya-i Opere Nove

BOA, MAD 628 Numaralı Deftere Göre Kandiye Kalesi Etrafında Yer Alan Tabyalar

Defterde Kandiye Kalesi etrafındaki tabyalar on üç başlık altında kaydedilmiştir. Ancak Kandiye Kalesi'ni korumak için yapılan tabya sayısının daha fazla olduğu defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Öncelikle kalenin doğusunda Kum Tabyası'nın yer aldığı ancak bunun Fazıl Ahmed Paşa'dan önceki serdarlar döneminde gerçekleştirilen muhasaralar sırasında ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Nitekim defterde doğu tarafından Kandiye Kalesi hendeklerinin başladığı yerden 120 zira mesafede Kum Tabyası'nın yer aldığı ifade edilmektedir. Tabya, harap olduğu için defterde bina ile ilgili herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Bu sebeple Evliya Çelebi'nin bu tabya hakkında verdiği bilgi önemlidir. O, bu tabyanın Kandiye Ovası ve limanını kontrol altında tuttuğunu, üzerinde seksen balyemez, yirmi havan topunun bulunduğunu içerisinde 3.000 askerin barınabileceğini belirtir.²³ Yine kalenin batısında yer alan ve büyük tabyalardan biri olan Kızıl Tabya da Fazıl Ahmed

23 E. Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 220.

Paşa zamanında gerçekleştirilen muhasaralar sırasında yok olmuştur. Nitekim defterde kayıtlı olan San Andreye Tabyası'nın Kızıl Tabya karşısında olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle ortadan kalktıkları için Kum Tabyası ve Kızıl Tabya'nın yazılmadığı görülmekte; Kandiye Kalesi etrafındaki büyük tabyaların sayısının sekiz olduğu anlaşılmaktadır.

Küçük tabyalar için de aynı durum geçerlidir. Nitekim defterde kaydı bulunan yarım ay şeklindeki tabya sayısı yedidir. Ancak Ak Tabya'nın sağında ve solunda yarım ay şeklinde iki tabya olduğu ve bunların adı geçen tabya ile beraber kaydedildiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi eserinde bunların birine Bölme Tabya, diğerine Öksüz Tabya denildiğini belirtmektedir. Yine Haçlı Tabya'nın, arkasındaki Mezaluna Moçenika isimli yarım ay şeklindeki tabyayla beraber yazıldığı defterin incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Kandiye Kalesi surları önünde sekiz büyük, on tane de küçük tabyanın bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sayı Evliyâ Çelebi'nin ifade ettiği sayıyla uyumluluk göstermektedir. Nitekim Evliya Çelebi'nin tabyalar arasında anlattığı Yüksek Tabya hariç tutulursa defterdeki tabya sayısından bir tane fazla tabya kaydettiği görülmektedir. Bunun da muhasaralar sırasında ortadan kalkan tabyalardan biri olduğu tahmin olunmaktadır.

Tabyaların ebadı ve binalarının yazımına geçilmeden kale surları, tabya ve hendekler boyutlarıyla tespit edilmiştir. Tabyalar içerisinde yer alan binalar boyutlarıyla kaydedildikten sonra diğer tabyaya kadar olan hendeğin uzunluğu zira ölçüsüyle belirtilmiştir.²⁴ Defterdeki bilgiler kalenin doğusundan başlayarak batısına kadar bütün tabya ve hendeklerin ölçümünü ifade etmektedir.

Kandiye Kalesi'nin dört tarafını çevreleyen hendeğin uzunluğu 8.819 ziraydı. Bu rakam kalenin doğusundan liman ağzından başlayıp tüm kaleyi çevreleyerek limanın batısından tekrar denize ulaşan iki sıra hendeğin uzunluğunu ifade etmektedir. Bunun 4.692 zirasını kale hendeği oluşturuyordu. Geriye kalan 4.127 zira kale hendeğinin önünde yer alan tabyalara ait hendeği.

---

²⁴ Mimarlık alanlarında kullanılan mimarî zira ölçüsü XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti uygulamasında 73,3 cm'ye karşılık gelmektedir. (Mehmet Erkal, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. III (1991), 412)

Kalenin doğusunda en güçlü tabya olan Ak Tabya bulunuyordu. Ak Tabya'nın kuzeyinde denize yakın bir noktada Kum Tabyası'nın olduğu ancak bunun muhasaralar sırasında ortadan kalktığı daha önce ifade edilmişti. Tabyaların hendeği Kum Tabyası'nın tam karşısından, denizle karanın birleştiği sahilten başlamaktaydı. Buradan Ravelin Tabyası bitimine kadar gelen hendeğin uzunluğu 320 zira idi. Ravelin Tabyası'ndan Ak Tabya bitişiğine kadar gelen hendek uzunluğu ise 424 zira idi.

Kandiye Kalesi'ni çevreleyen tabyaların en büyüğü ve en müstahkemi olan ve Venedikliler zamanında San Dimitri olarak bilinen Ak Tabya'nın sağında ve solunda yarım ay şeklinde iki yeni tabya bulunmaktaydı. Bu tabyalar Ak Tabya ile birlikte kaydedilmiştir. Tabyanın çevresi 1.029 zira idi. Tabya ana binasında kırk dört asker odası, beş büyük lağım ve bir kuyu girişi bulunmaktaydı. Kale hendeği ile Ak Tabya arasında 180 ziralık bir mesafenin bulunduğu ve lağım girişlerinin bulunduğu bu alanda tabyaya geçilen bir asma kapının olduğu görülmektedir. Ayrıca tabyanın etrafında değişik ebatlarda on iki bina bulunmaktaydı. Evliya Çelebi çevresindeki lağım yollarını anlattıktan sonra büyüklüğünü Varat Kalesi'yle mukayese ettiği Ak Tabya çevresinin 3.000 adım olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca tabyanın ortasındaki meydanda 2.000-3.000 kişilik asker odaları olduğunu ve bu meydandan Kuşaklı Manastır'a, Çınarlı ve Çamaşır Derelerine çıkan yeraltı yollarının varlığını belirtmektedir.²⁵

Ak Tabya ile Kara Valkor Tabyası arasında içerisinde lağım gözlerinin yer aldığı kale hendeğinin uzunluğu 58 ziraydı. Kara Valkor Tabyası kalenin güneydoğu köşesinde yer almaktaydı. Tabyanın adı defterde Kara Balkor, Kara Barkor, Bakoran okunuşlarıyla da yazılmıştır.²⁶ Diğer isminin Verulin olduğu belirtilen tabya Venedikliler zamanında Crepa Core ismiyle de anılmaktaydı. İçinde büyük bir bekçi odası bulunan tabyanın çevresi 236 zira uzunluğundaydı. Tabyaya ait değişik ebatlarda dört binanın yer aldığı görülmektedir. Bu tabya hendeğinin başlangıcından Palma Tabyası önüne kadar gelen hendeğin uzunluğu 390 zira idi.

25 E. Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 221-222.

26 Her dört okunuş da defterde yer almaktadır (BOA, MAD 628, 17).

Kalenin güneydoğusunda yer alan ikinci büyük tabya Palma Tabyası'ydı. Tabyanın güneye bakan kısmı bıyık şeklini andırdığı için Osmanlılar bu tabyaya Bıyıklı Tabya adını vermişlerdi. Bu tabya Jesus Burcu'nun tam karşısında yer alıyordu. Çevresi 398 zira olan tabya içerisinde yedi oda, bir kilise, bir cephanelik, bir mağara ve sayısı belirtilmeyen lağım girişlerinin olduğu defterde belirtilmektedir. Tabyanın etrafında değişik ebatlarda sekiz binanın olduğu görülmektedir. Bunlardan birinin içerisinde de lağım yollarının olduğu belirtilmiştir. Bıyıklı Tabya bitişiğinden Santa Marya Tabyası önüne kadar gelen hendeğin uzunluğu 320 zira idi.

Kalenin tam güneyinde yine güçlü tabyalardan biri olan Santa Marya Tabyası yer alıyordu. Şeklinin taca benzemesinden dolayı Venediklilerin Korta Korona dedikleri tabyaya Osmanlılar Atlı Tabya adını vermişlerdi. Tabyanın çevresi 512 zira idi. Tabya içerisinde sekiz oda, bir cephanelik ve sayısı belirtilmeyen lağım girişlerinin olduğu ifade edilmektedir. Tabyanın etrafında değişik ebatlarda on üç bina yer almaktaydı.

Kalenin güneybatısındaki müstahkem tabya, Miçalı veya Moçenika adını taşımaktaydı. Osmanlılar bu tabyaya Haçlı Tabya adını vermişlerdi. Atlı Tabya'dan Moçenika Tabyası'na kadar kale hendeğinin uzunluğu 350 ziraydı. Osmanlıların Haçlı Tabya dedikleri Miçalı Tabyası'nın defterdeki kaydının üzerine sonradan yazıldığı anlaşılan Mezaluna Moçeniko ismi eklenmiştir. Bu bilgiden Haçlı Tabya'nın arkasında yer alan yarım ay şeklindeki Mezaluna Moçenika Tabyası'nın da bu tabya ile beraber kaydedildiği anlaşılmaktadır. Tabyanın etrafı 224 zira idi. İçerisinde sekiz tane lağım girişinin olduğu kayıtlıdır. Tabyanın etrafında üç büyük bina yer alıyordu.

Kalenin batısındaki en büyük ve müstahkem tabya, Kanlı Tabya ismini taşıyordu. Haçlı Tabya'dan Kanlı Tabya önüne kadar 360 ziralık hendek bulunuyordu. Venedikliler zamanında Panikra Tabyası olarak bilinen yapıya Osmanlıların Kanlı Tabya dedikleri defterde kaydedilmiştir. Tabyanın çevresi 448 ziraydı. Etrafında beş bina bulunan tabya için Palma Tabyası'nın aynısı olduğu ifade edilmiştir.

Defterde kayıtlı olan büyük tabyalar bu Kanlı Tabya ile tamamlanmaktadır. Bundan sonra kuzeybatıya doğru Kızıl Tabya ve yarım ay şeklindeki küçük tabyalardan San Espirito, San Adreye ve Opare Nove tabyaları sıralanıyordu.

Kanlı Tabya'dan kalenin kuzeybatısından denize ulaşana kadar tabyaların önündeki hendeğin uzunluğu 578 zira idi.

Bu tabyalardan başka bunlarla kale hendeği arasında tabyaların aralarındaki hendekleri korumak için stratejik noktalarda yedi tane daha tabya bulunmaktaydı ve bunlar yarım ay şeklinde inşa edilmişti. Yarım ay şeklindeki tabya sayısının daha fazla olduğu, bir kısmının büyük tabyalarla beraber kaydedildiği yukarıda ifade edilmişti. Defterde isimleri yer alan yarım ay şeklindeki küçük tabyalar Ravelin (Ak Tabya yakınlarında), Ravelin-i San Nikolo (Eşsiz Tabya), Ravelin-i Batali (Saçlı Tabya), Mezaluna Moçenika, Ravelin-i Panikra (Vire Tabyası), Ravelin-i San Spirito (Taşlı Tabya), Ravelin-i Santa Andreye, Tabya-i Opere Nove isimlerini taşımaktadır.

Kalenin kuzeydoğusunda, Kızıl Tabya ile Ak Tabya arasında bulunan Ravelin Tabyası'ndan Ak Tabya'ya kadar uzanan hendeğin uzunluğu 424 zira idi. Ravelin Tabyası'nın içerisinde dört binanın yer aldığı belirtilmektedir. Bıyıklı Tabya ile Atlı Tabya arasında San Nikolo veya Eşsiz Tabya olarak bilinen istihkâm yer alıyordu. Tabyanın çevresi 122 zira idi. Etrafında oldukça büyük üç askeri bina inşa edilmişti. Atlı Tabya ile Haçlı Tabya arasında Batali veya Saçlı adıyla bilinen tabya bulunuyordu. İçerisinde lağım girişleri ve odaların olduğu tabyanın çevresi 234 zira idi. Tabyanın etrafında üç binanın bulunduğu defterde kaydedilmiştir. Mezaluna Moçeniko Tabyası, Miçalı Tabyası'nın arkasında yer alıyordu ve onunla birlikte yazıldığı anlaşılmaktadır. Haçlı Tabya ile Kanlı Tabya arasında Panikra veya Vire Tabyası denilen tabya inşa edilmişti. Etrafı 224 zira olan tabyanın içerisinde altı lağım girişinin olduğu belirtilmektedir. Çevresinde üç bina yer almaktadır. Kanlı Tabya ile Kızıl Tabya arasında Taşlı Tabya (San Esperito) bulunmaktaydı. Çevresi 276 zira olan tabyanın etrafında üç bina yer almaktadır. Defterde yer alan kayıtlara göre Taşlı Tabya'dan sonra denize kadar Kızıl Tabya'nın kale tarafında San Andreye Tabyası ve ondan denize doğru Opere Nove Tabyası'nın sıralandığı görülmektedir. Bu iki tabyanın isimlerinden başka bir bilgi defterde kaydedilmemiştir.

Bunlardan başka kale surlarının içerisinde tabyalara ve tabya etrafındaki metrislere hâkim üç büyük istihkâm yapılmıştı. Bunlar Sabionera, Vitturi ve Martinengo istihkâmları adını taşımaktaydı. Jacques Nicholas Bellin planında

cavalier olarak ifade edilen bu yapılar Osmanlıların kaydettiği defterde yer almamaktadır.²⁷ Sabionera İstihkâmı kalenin doğusunda aynı ismi taşıyan kapı ve burcun arkasında inşa edilmişti. Vitturi İstihkâmı aynı ismi taşıyan burç ve Jesus Kapısı'nın arkasında bulunuyordu. Martinengo İstihkâmı ise kalenin tam güneyinde Atlı Tabya ve kendi ismini taşıyan burcun arkasında yer alıyordu.

Kale surları arkasında oldukça müstahkem yedi tane kale görünümümlü burç inşa edilmişti. Bunlar doğudan batıya doğru Sabionera, Vitturi, Jesus, Martinengo, Bethlem, Panikra ve Saint Andre isimleriyle anılmaktaydı. Kalenin yedi kapısı bulunuyordu. Bunlardan, Jramatta ve Mole kapıları limanın batı tarafından kuzeye yani deniz tarafına açılanlardı. Sabionera, Saint Joris ve Jesus Kapıları doğu ve güneydoğu yönüne açılmaktaydı. Kanlı Tabya karşısında yer alan Panikra Kapısı ile Saint Andre kalenin batı yönünde olan kapılarıydı.²⁸

Sonuç olarak Osmanlı kaynak eserlerinde Girit Adası kaleleri ve savunma sistemleri hakkında çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Tabyalı tahkimat sistemine göre korunan bu kaleler hakkındaki Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgiler askerî tarih için son derece önemlidir. Nitekim bu tahkimatın en güzel örneklerinden birinin Kandiye Kalesi olduğu Osmanlı arşiv vesikalarının tetkikinden anlaşılmaktadır. Hanya Seferi müverrihi olarak görev yapan Pîrî Paşazâde Hüseyin, Hanya Kalesi ve savunma sistemleri hakkında kayda değer bilgiler yazmaktadır. Aynı şekilde Evliya Çelebi'nin Resmo Kalesi fizikî yapısı hakkındaki kayıtları önem taşımaktadır. Bununla birlikte onun Kandiye Kalesi ve savunma sistemleri ile ilgili verdiği malumat bu konuyla ilgili ufuk açıcı bilgiler içermektedir. Bu bilgilerin önemi Osmanlı resmî kayıtları ile karşılaştırıldığında çok belirgin hâle gelmektedir. Çünkü arşiv vesikaları Evliya Çelebi'nin Kandiye Kalesi savunma sistemleri ile ilgili yazdıklarıyla uyumluluk göstermektedir. Bu durum eserinde Girit Adası için oldukça hacimli bir yer ayrılan Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nin Doğu

27 Cavalier etrafındaki metrislere, tabyalara hâkim istihkâm İ. H. Danişmend vd, *Fransızca-Türkçe Büyük Dil Kılavuzu*, I, 195.

28 Jacques Nicholas Bellin, "Plan de la Ville de Candie", *Le Petit Atlas Maritime*, IV, No. 119 (1764).

Akdeniz açısından daha yoğun bir biçimde değerlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Osmanlı arşiv vesikaları özellikle Kandiye Kalesi savunma sistemleri hakkında eşi benzeri olmayan bilgiler içermektedir. Şehrin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra yeniçerilere kışla tayin olunan evleri belirlemek için hazırlanan defterin bir kısmında Kandiye Kalesi etrafında yer alan tabyalar bütün ayrıntılarıyla kaydedilmiştir. Tabyaların kendi içerisinde büyüklük ve küçüklüklerine göre tasnif edilmeleri ve Venedikliler ile Osmanlılar tarafından kullanılan isimlerinin kaydedilmiş olması defterin önemini bir kat daha artırmaktadır. Ayrıca tabyalar önünde yer alan hendeğin uzunluğu, tabyaların kapladıkları alan ve etraflarında bulunan askerî yapılar teker teker yazılmıştır. Bu şekilde Osmanlı kalelerindeki savunma sistemlerinin kaydedildiği bir arşiv vesikasına şimdiye kadar rastlanılmaması defterin değerini ortaya koymaktadır.

EKLER

Ek 1 Kandiye Kalesi Etrafındaki Tabyaların Tahrîrini Gösteren Kayıt
(BOA, MAD 628, s. 17-19).

۱۹

The page contains several handwritten mathematical derivations and diagrams. At the top left, there is a diagram with a horizontal line and a vertical line, with the number 1 written above it. To its right, there is a more complex diagram with multiple lines and arrows, and the number 112 written below it. Below these, there are several more diagrams, some with numbers like 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200. At the bottom, there is a diagram with the number 194 written below it, and another diagram with the number 195 written below it. The page is filled with these handwritten notes and diagrams.

Ek II Kandiye Kalesi Etrafındaki Tabyaların Tahrîrini Gösteren Kaydın Günümüz Harflerine Aktarılmış Hâli (BOA, MAD 628, s. 17-19).

s. 17

Defter-i tûl-i zirâ-i âb-ı handek-i kal'a-i Kandiye

An bahr ilâ bahr

Beyt

Dolama tâbi-i zirâ

Aded 8.819

Tûl an bahr ilâ bahr

Tûl

Handek be-çâb-ı müdevver

Tabyahâ gayr-ı ez handek-i kal'a

Zirâ aded

zirâ aded

4.222

4.127

470

+4.692

Beyt zirâ-i handek-i kal'a-i Kandiye an evvel-i handek der mukâbele-i bîrûn-i tabya-i Kum ilâ gâye-i handek-i tabya-i Ravelin der kurb-i Ak Tabya.

Handek barmaklık içi sudur. Lağım delik ____.

Tûl

arz

200

_____

120 an bahr ilâ m(ezbûr)

+320

1. Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin der kurb-i Ak Tabya an evvel-i handek-i tabya-i mezbûr ilâ gâye-i handek-i kal'a der kurb-i Ak Tabya.

Tûl zirâ aded 424.

Beyt an evvel-i handek-i kal'a ilâ bîrûn. Lağım bâb 3, kuyu 1. Tûl 130, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ bîrûn-ı diger. Tûl 134, arz 25.

Beyt an evvel-i bîrûn-ı diger ilâ gaye-i tabya-i m(ezbûr) der âb-ı handek-i kal'a. Tûl 160, arz 25.

Beyt an evvel-i handek ilâ âhire handek-i kal'a. Âb-ı handek __, lağım bâb __. Tûl 134.

2. Beyt zirâ-i tabya-i San Dimitri eş-şöhriye Ak Tabya.

Zirâ tûl aded 1.029. Sağında ve solunda iki kıt'a Mezaluna ta'bîr olunur tabya vardır cedîd.

Oda-i soltatân aded 44, kebîr hân-ı lağım aded 5, kebîr hân-ı kuyu bîr 1, handek 2.

Beyt an evvel-i handek-i kal'a ki bîrûn-ı Ak Tabya ilâ bîrun. Bâb-ı asma 1, lağım bâb __. Tûl 180, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ diger bîrûn-ı makas. Tûl 68, arz 25.

Beyt an bîrun-ı makas ilâ beden-i tabya. Tûl 25, arz __.

Beyt an beden-i tabya ilâ diger makas. Tâmed çadır. Tûl 126, arz 50.

Beyt an evvel-i beden-i makas-ı tabya ilâ bîrûn-ı makas. Tûl 25, arz __.

Beyt an evvel-i bîrûn-ı makas ilâ diger bîrûn. Tûl 94, arz 25.

Beyt an bîrûn ilâ diger bîrûn-ı makas-ı diger. Tûl 64, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı makas-ı diger ilâ beden-i tabya-i m(ezbûr). Tûl 25.

Beyt an beden-i tabya ilâ gaye-i beden-i m(ezbûr). Tam çadır 1, bâb-ı tabya 1. Tûl 80, arz 50.

Beyt an beden-i tabya ilâ bîrûn-ı m(ezbûr). Tûl 20.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ diger bîrûn. Tûl 88, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı diger maa zikrehu ilâ gaye-i tabya-i m(ezbûr) der nihâye-i handek-i kal'a. Bâb-ı asma 1. Tûl 240, arz 30. Mukabelesi handegine lağım bâb 4.

Beyt an evvel-i handek-i kal'a ilâ gaye-i handek-i kal'a. Bâb-ı tabya-i kebîr kıt'a 1, kebîr lağım hân 7, manzara 1, kebîr karagol hâne 1, sedd-i handek barmaklık. Tûl-i handek 320, arz 200.

Beyt zirâ-i ab-ı handek an evvel-i gaye-i handek-i Ak Tabya bâb-ı barmaklık-ı tabya-i Kara Bakor nâm-ı diger Verulin der kurb-i Ak Tabya. Hân-ı lağım aded ____ . Tûl 58, arz ____ .

3. Beyt zirâ-i tabya-i Bakoran (Kara Valkor) nâm-ı diger Verulin der kurb-i Ak Tabya.

Zirâ tûl aded 236, kebîr bekçi odası 1.

Beyt an evvel-i bâb-ı tabya-i m(ezbûr) der âb-ı handek-i kal'a ilâ bîrûn-ı tabya. Tûl 54, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı m(ezbûr) ilâ bîrûn-ı diger. Tûl 118, arz 25.

Beyt an bîrûn ilâ handek-i tabya der âb-ı handek-i kal'a. Tûl 64, arz 25.

Beyt zirâ an evvel-i handek-i kal'a ilâ gaye-i handek-i kal'a. Handek-i kal'a. ____, hân-ı lağım aded ____ . Tûl 128, arz ____ .

Beyt zirâ-i tûl-i handek-i kal'a an evvel-i bâb-ı barmaklık-ı tabya-i Kara Barkor ilâ bâb-ı tabya-i Palma nâm-ı diger Bıyıklı der mukâbele-i tabya-i Yezüv.

Handek-i kal'a ____, hân-ı lağım bâb ____ .

Tûl 390, arz ____ .

s. 18

4. Beyt der zirâ-i tabya-i Palma nâm-ı diger Bıyıklı der mukabele-i tabya-i Yezüv.

Zirâ tûl aded 398.

Oda 5, tahta oda 2, kilisa 1, cebehâne 1, mağara 1, hân-ı lağım bâb ____, tarîk-i âb-ı kemer.

Beyt an kenâr-ı handek ilâ bîrûn-ı tabya. Bâb-ı barmaklık 3, hân-ı lağım bâb ____ . Tûl 100, arz 15.

Beyt an bîrûn ilâ diger bîrûn. Tûl 64, arz 15.

Beyt an bîrûn-ı diger ilâ beden-i tabya. Tûl 20.

Beyt an beden-i tabya ilâ diger beden-i tabya. Tûl 34, arz 34.

Beyt an beden-i tabya ilâ bîrûn-i diger. Tûl 20.

Beyt an bîrûn-ı diger ilâ bîrûn-ı diger. Tûl 64, arz 15.

Beyt an bîrûn-ı diger ilâ gâye-i âb-ı handek-i kal'a. Tûl 96, arz 15.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek ilâ gâye-i âb-ı handek. Âb-ı handek ____.
Tûl 148, arz ____.

Beyt zirâ âb-ı handek an evvel-i gâye-i âb-ı handek-i tabya-i Bıyıklı ilâ gâye-i evvel-i tabya-i âb-ı handek-i tabya-i San Nikolo nâm-ı diger Eşsiz Tabya.

Handek-i kal'a ____, hân-ı lağım bâb ____.

Tûl 156, arz ____.

5. Beyt zirâ-i tabya-i San Nikolo Ravelin nâm-ı diger Eşsiz.

Tûl zirâ aded 122.

Beyt an kenâr-ı handek-i kal'a ilâ an bîrûn-ı tabya-i m(ezbûr). Tûl 108, arz 30.

Beyt an bîrûn-ı tabya-i m(ezbûr) ilâ kenâr-ı handek-i kal'a. Tûl 114, arz 30.

Beyt an kenâr-ı handek-i tabya ilâ kenâr-ı handek-i tabya handek-i kal'a.
Hân-ı lağım bâb ____ . Tûl 120, arz ____.

Beyt zirâ-i âb-ı handek an evvel-i handek gâye-i tabya-i San Nikolo ilâ gâye-i karavul-ı tabya-i Korta Korona. Tûl handek-i kal'a, hân-ı lağım bâb ____ . Tûl 164, arz ____.

6. Beyt zirâ-i tabya-i Korta Korona Santa Marya nâm-ı diger Atlı Tabya.

Zirâ tûl aded 512.

Oda 8, cebehâne 1, hân-ı lağım aded ____.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek-i kal'a ilâ bîrûn-ı kal'a. Tûl 80, arz 20.

Beyt an bîrûn ilâ diger bîrûn. Tûl 56, arz 20.

Beyt an bîrûn ilâ beden. Tûl 16.

Beyt an beden ilâ diger gâye-i diger beden. Tam çadır 1, bâb 1. Tûl 40, arz 36.

Beyt an beden-i tabya ilâ bîrûn-ı m(ezbûr). Tûl 16.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ diger bîrûn. Tûl 56, arz 20.

Beyt an bîrûn ilâ diger bîrûn. Tûl 40, arz 20.

Beyt an bîrûn ilâ beden-i tabya. Tûl 16.

Beyt an beden ilâ diger beden-i tabya. Makas 2, tam çadır 1. Tûl 40, arz 36.

Beyt an beden-i tabya ilâ bîrûn. Tûl 16.

Beyt an bîrûn ilâ bîrûn-ı m(ezbûr). Tûl 56, arz 20.

Beyt an bîrûn-ı m(ezbûr) ilâ gâye-i âb-ı handek-i kal'a. Tûl 80, arz 20.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek-i kal'a ilâ gâye-i âb-ı handek-i kal'a. Âb-ı handek-i kal'a ____. Tûl 172, arz ____.

Beyt zirâ-i handek-i kal'a an evvel-i gâye-i handek-i tabya-i Korta Korona ilâ gaye-i evvel-i tabya-i Ravelin nâm-ı diger Saçlı.

Handek-i kal'a ____, hân-ı lağım bâb ____. Tûl 216, arz ____.

7. Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin-i Batali nâm-ı diger Saçlı.

Tûl zirâ aded 234.

Hân-ı lağım bâb ____, oda ____.

Beyt an evvel-i âb-ı handek ilâ bîrûn. Tûl 110, arz 20.

Beyt an bîrûn ilâ gâye-i âb-ı handek. Tûl 124, arz 20.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek-i kal'a ilâ gâye-i tabya-i m(ezbûr). Âb-ı handek-i kal'a.

Handek-i kal'a ____, hân-ı lağım bâb ____. Tûl 124, arz ____.

Beyt zirâ an evvel-i gâye-i handek-i tabya-i Saçlı ilâ gâye-i evvel-i handek-i tabya-i Haçlı.

Handek-i kal'a ____, hân-ı lağım bâb ____. Tûl 134, arz ____.

s. 19

8. Beyt zirâ-i tabya-i Miçalu (Mezaluna Moçenika) nâm-ı diger Haçlı.

Tûl zirâ aded 224.

Tam çadır aded 3, hân-ı lağım aded 8.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek-i kal'a ilâ bîrûn-ı tabya. Tûl 112, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ kenâr-ı handek-i kal'a. Tûl 112, arz 25.

Beyt an kenâr-ı handek-i tabya ilâ gâye-i kenâr-ı handek-i tabya.

Der âb-ı handek-i kal'a. Tûl 124, arz ____.

Beyt zirâ âb-ı handek-i kal'a an evvel-i gâye-i handek-i tabya-i Haçlı ilâ gâye-i evvel-i handek-i Ravelin nâm-ı diger Vire. Tûl 120, arz ____.

9. Beyt tabya-i Ravelin-i Panikra nâm-ı diger Vire.

Tûl zirâ aded 224.

Hân-ı lağım aded 6.

Beyt an evvel-i kenâr-ı handek-i kal'a ilâ bîrûn-ı tabya-i m(ezbûr). Tûl 112, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya-i m(ezbûr) ilâ âb-ı handek-i kal'a. Tûl 112, arz 25.

Beyt an evvel-i handek ilâ gâye-i handek-i tabya.

Der âb-ı handek-i kal'a, hân-ı lağım aded 6. Tûl 240, arz ____.

10. Beyt zirâ tabya-i Panikra ve Ravelin-i mezbûr eş-şöhr be-Kanlı Tabya.

Palma Tabyası'nın tıbkıdır ol minvâl üzere beyâz ola.

Tûl zirâ 448.

Beyt an evvel-i handek-i kal'a der kurb-i Tabya-i Ravelin ilâ bîrûn-ı tabya. Tûl 100, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ handek-i kal'a. Tûl 20, arz 25.

Beyt an handek-i kal'a ilâ bîrûn-ı tabya-i Ravelin-i diger. Tûl 24, arz ____.

Beyt an bîrûn-ı tabya-i Ravelin ilâ handek-i kal'a. Tûl ____, arz ____.

Beyt an evvel-i handek-i tabya-i Kanlı ilâ gâye-i handek-i tabya-i Ravelin âb-ı handek-i kal'a. Tûl 376, arz ____.

Beyt zirâ-i handek-i kal'a an evvel-i gâye-i handek-i tabya-i Ravelin ilâ gâye-i evvel-i handek-i tabya-i San Espirito eş-şöhriye Taşlı.

Tûl 184, arz ____.

11. Beyt zirâ-i tabya-i Ravelin-i San Espirito eş-şöhriye Taşlı.

Tûl zirâ aded 276.

Beyt an evvel-i handek ilâ bîrûn-ı tabya. Tûl 148, arz 25.

Beyt an bîrûn-ı tabya ilâ handek-i kal'a. Tûl 128, arz 25.

Beyt an evvel-i handek-i tabya ilâ gâye-i handek-i tabya.

Der âb-ı handek-i kal'a hân-ı lağım aded 3. Tûl 200, arz ____.

Beyt an evvel-i handek-i tabya-i San Espirito ilâ gâye-i San Andreye der mukâbele-i Kızıl Tabya.

Tûl 274, arz ____.

Zikr olunan zirâ'in içinde Santa Andreye ta'bîr olunurdu bir tabya var imiş hâlâ harâb olmuşdur.

Beyt an evvel-i gâye-i tabya-i Ravelin-i San Andreye ilâ kemer. Tûl 120, arz ____.

Beyt 20, beyt 30, beyt 35.

12. Beyt tabya-i Ravelin-i Santa Andreye.

13. Tabya-i Opare Nove.

BALKANLARDA OSMANLI-VENEDİK HÂKİMİYET MÜCADELESİ VE KARA SAVAŞLARI (1645-1721)

Güner DOĞAN¹

Giriş

1937 yılında İsviçre'nin Cenevre Kenti'nde düzenlenen bilimsel bir toplantının temel tartışma konusu bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin de egemenliği altında bulunan şu an Yunanistan'daki tarihî *Pantheon* kalıntıları hakkındadır. Bu tartışmada birtakım yanlışlıkları düzeltmek adına söz alan Prof. Dr. Afet İnan'ın sunumunun başlığı ise “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Savaşları, Partenon'un Morosini² Tarafından Tahrip Edilmesi” üzerine idi. İnan, oluşan yanlış fikirleri düzeltmek adına konuşmasında birçok mevzuyu dile getirmiş ve özellikle belli başlı konularda oluşan birtakım durumları da düzeltmeye çalışmıştır. Ona göre bu savaşta meydana gelen olaylar ve özellikle tarihî *Pantheon*'un Osmanlılar tarafından tahrip edildiğine dair bilgiler kusurludur. İddia edildiği gibi Osmanlılar, tarihî kentin içerisine küçük bir cami inşa etmişler ve bunun yanı sıra bu bölgeyi bir mühimmat deposu olarak da kullanmışlardır. Bu depo ise Osmanlı-Venedik savaşları sırasında 1687 yılında Venediklilerin attıkları bir top neticesinde infilak etmiş ve neticede bu tarihî mabet ciddi olarak zarar görmüştür. İnan, Venedik'teki Marciana Kütüphanesi'nden temin ettiği birtakım belgelere dayanarak bu durumun, o gün için Osmanlıları eleştirmek adına kullanılan bir araç haline gelmiş olsa da geçmişte Venedikliler tarafından böyle görülmediğini çeşitli tanıklar etrafında kanıtlamaya çalışmıştır. Kısaca, belgelerin dilinden yaptığı

---

1 Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, gunerdogan@karatekin.edu.tr

2 Francesco Morosini ünlü bir Venedikli aileye mensuptur. Girit Savaşı sırasında Osmanlı donanmasına karşı çarpışmıştır. Venedik Doç'u olarak da görev yapan Morosini geride oldukça önemli evrak bırakmıştır. 2019 yılı itibariyle doğumunun 400. yılı çerçevesinde Venedik'te Venedik Devlet Arşivi'nde ve Museo Correr'de evraklarından oluşan çeşitli sergiler ve bunun yanı sıra etkinlikler düzenlenmiştir. Bkz. <https://correr.visitmuve.it/en/mostre-en/mostre-in-corso-en/francesco-morosini> en/2019/05/20432/francesco-morosini-exhibition/ ve http://www.archiviodistatovenezia.it/web/index.php?id=72&L=312&tx_ttnews%5Btt_news%5D=122&c-Hash=0a44e3bfd349821685f8959f7267a5a6 [Erişim Tarihi: 13.11.2019].

alıntı ile şu cümlenin özellikle altını çizmiştir: “*İnfilak ne Türklerin ne de Venediklilerin suçudur. O sadece bir fena tesadüfün neticesi olmuştur.*”³

Genel olarak Türk-İtalyan savaşları hakkında yazılanları bir kenara bırakırsak Osmanlı-Venedik savaşları hakkında Türkçe’de yazılan ilk makale Afet İnan’a ait olsa gerek. Temelde kara savaşlarını merkeze alan İnan’dan sonra kaleme alınan kitap ve makalelerin hemen hepsi iki ülke arasında farklı zamanlarda oluşan deniz savaşları üzerine odaklanmıştır. Kısaca ifade edecek olursak savaşlar iki devlet adına uzun bir süre karaya çıkamamıştır.⁴ Hâlbuki deniz savaşlarının yanında Osmanlı-Venedik kara savaşlarının da açığa çıkarılarak farklı açılardan incelenmesi ve tetkik edilmesi savaş başlığı altında konunun bütünüyle anlaşılabilmesi adına önemlidir.

Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında, küçük birtakım mücadeleleri kenara bırakırsak en temelde yedi ayrı savaş meydana gelmiştir. Savaşların son üçü ise incelediğimiz tarih aralığında yaşanmıştır. Her ne kadar Osmanlı-Venedik savaşlarının altıncısında meydana gelen bir hadise, tanıklıklar etrafında, Afet İnan’ın nazarında *bir fena tesadüf* olarak görülse de tarih boyunca yedi ayrı Osmanlı-Venedik savaşlarının bir tesadüf olmadığı ise oldukça açıktır. Hatta bu savaşların çoğu Osmanlılar tarafından Venediklileri Balkanlardan tamamen atmak için bilinçli bir politikanın ürünü olarak çıkarılmışlardır. Çünkü Osmanlı yöneticileri için karada Venediklilerle yapılacak olan savaş denizde yapılanların aksine çok daha kolay neticelenecek ve istenilen hedefe çok hızlı bir şekilde ulaşmak mümkün olacaktır. Hatta bir kronikte ifade edildiği şekliyle; “*Venedik keferesi dahi deryâ cengi hilekârlığında akrânı nadir pehlevândır. Lâkin karada musâff cenglerine zehresi olmayup, kal’alarından taşra çıkması güiya balık sudan çıktığı*

3 Afet İnan, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Savaşları, Partenon’un Morosini Tarafından Tahrir Edilmesi”, *Tarih Üzerine İnceleme ve Makaleler* (Ankara: 1960), 112.

4 Osmanlı-Venedik kara savaşları hakkında şu çalışmalara bakılabilir: Domagoj Madunić, “Defensiones Dalmatiae: Governance and Logistics Of The Venetian Defensive System in Dalmatia During The War Of Crete (1645-1669)” (Doktora Tezi, Central European University, 2012); Federico Moro, *Venezia e La Guerra in Dalmatia, 1644-1649* (Gorizia: 2018); Güner Doğan, *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna: 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri* (İstanbul: 2017); Tea Mayhew, *Dalmatia Between Ottoman and Venetian Rule: Contado di Zara 1645-1718*, (Roma: 2008); Maria Pia Pedani, “La Grande Guerra Ottomana (1683-1699)”, *Venezia e La Guerra di Morea*, içinde, ed. Mario Infelise, Anastasia Stouraiti, (Milano: 2005), 50-62.

*misillidir.*⁵” Ancak, burada ifade edildiği şekliyle kara özelinde cereyan eden savaşlarda -ki bunlar meydan savaşları değil kuşatma savaşlarıdır- Venedikliler, Osmanlıların ifade ettiği gibi pek de *sudan çıkmış balık* olmamışlar; aksine Osmanlı ordusunu birçok noktada mağlup etmişler veya başarılı savunmalar gerçekleştirmişlerdir.

Bir başka açıdan, Balkanlarda Osmanlılar ile Venedikliler arasında gerçekleşen ve aşağıda sıralayacağımız üç savaşın akabinde *muhaddidler* özelinde çizilen sınırlara genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti’nin Venedik’i Balkanlardan tamamen atmak yönündeki isteklerinin araziye uygulanabilirliğinin gerçekleşmediğini net bir şekilde görebilmek mümkündür.

Balkanlarda Sınırların Tespiti Sonrası Osmanlı Devleti’nin Durumu

Osmanlı-Venedik ilişkileri uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Özellikle Bizans’ın düşüşünden sonra diplomatik ve ekonomik açılardan sürekli artan ilişkiler bazı durumlarda savaşlarla birlikte kesintiye uğramıştır. Kurulduğundan beri hem denizde Akdeniz’de hem de karada Balkanlar’da hızlı ve başarılı bir şekilde gelişen Osmanlı Devleti bir süre sonra her iki noktada Venediklilerle sınırdaş olmuştur. İşte bu sınırdaş olma durumu yeni çarpışmaları da beraberinde getirmiştir. İki gücün karada mücadele içerisine girdikleri tarih İtalya’nın kuzeyine Osmanlı ordusu tarafından düzenlenen bir scorreria/akın ile başlamıştır. Friuli taraflarında gerçekleşen bu ilk karşılaşmada ise Osmanlı tarafı başarısız olacaktır.⁶

Bu tarihten sonra farklı zaman dilimlerinde ve farklı mekânlarda savaşan her iki güç bir kere daha bu sefer 1645 yılında hem denizde Girit’te hem de karada Bosna taraflarında karşılaşmışlardır. Özellikle 1666-67 yılları oldukça önemlidir. Bu yıllarda Osmanlı ordusu hem zaferi hem de mağlubiyeti aynı anda yaşayacaktır. Uzun zamandır kuşattığı Kandiye’den zaferle ayrılan Osmanlı ordusu ilgili yıllarda Bosna taraflarında Venedik’in hâkim olduğu bazı bölgeleri kuşatmasına rağmen alamayacak hatta bazı noktaları da

5 Mehmet Topal, “Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 270.

6 Bu konuda bkz. Maria Pia Pedani, “Turkish Raids in Friuli at the End of the Fifteenth Century”, ed. M. Kohbach, G. Prochazka-Eils, C. Romer, Acta Viennensia Ottomanica (1999), 287-291.

kaybedecektir. Savaşın 1669 yılında nihayete ermesi ile birlikte Osmanlı tarafı Venediklilere oldukça tafsilatlı bir ahidnâme vermiştir. 1670 tarihli bu ahidnâmede yer alan bir madde taraflar arasında savaş zamanında bozulan sınırların yeniden tesis edilmesi noktasında şu bilgileri içermektedir: “*Ve iş bu ahidnâme-i hümayûnum ihsân olunduğu tarihten dört ay mürûrundan sonra tarafeynden mu'temedun-aleyh birer âdem ta'yin olunub varub Bosna serhaddinin bi-garaz ehl-i vukufları ma'rifetiyle hudûdun ta'yin ve i'lâmı vaz' olunup ba'del-yevm ol hudûda ta'arruz olunmaya...*”⁷ Osmanlılar bu ilgili ahidnâmeyi verdikten sonra sınırların yeniden çizilmesi noktasında bölgede hali hazırda görev yapan Bosna Paşası Mahmud'a bu işi tevdi etmişler,⁸ Venedikliler ise Battista Nani⁹ ismindeki bir diplomatını görevlendirmişlerdir.¹⁰ Bu sınır müzakerelerinde Osmanlı Devleti için ortaya çıkan durum ise daha evvel 1573-1576 yılları arasında gerçekleşen ve tarihte ilk Osmanlı-Venedik sınırı¹¹ olarak bilinen yere nazaran gerileyen bir görünümüdür.

7 Meryem Kaçan, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995), 123. Ahidnâmenin tam metni için bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), Dûvel-i Ecnebiye Defterleri (DVNS. DVE.d), Venedik Ahidnâme Defteri, 16/4.

8 Mahmud Paşa, sınır çizimlerini tamamlamadan vefat edecek yerine yine Bosna'da paşa olması için görevlendirilen Hüseyin Paşa geçecektir. Bkz. Archivio di Stato di Venezia (=ASVe), PTM. (Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar), Busta: 485, n. 28, (22 Agosto 1671, Spalato) ve n. 35, (28 Settembre 1671).

9 Osmanlı Venedik sınırlarının tesbit edilmesi noktasında Venedik Senatosu tarafından görevlendirilen Battista Nani, Girit Savaşının başladığı yıllarda Fransa'da elçi idi. Ardından Viyana elçiliğine atanan Nani, bu iki gücün Osmanlı'ya karşı savaşta Venedik'in yanında yer almaları için ciddi mücadeleler verdi. Avrupa'nın önemli başkentlerinde görevler alarak oldukça parlak bir diplomatik geçmişe sahip olan Nani, aynı zamanda Venedik tarihi üzerine eserler de kaleme aldı. Hayatı hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Tea Mayhew, a.g.e., 55, 56. Battista Nani'nin yazdığı iki ciltlik Venedik Tarihi adlı eserin ikinci cildi 1671 yılında gerçekleşen sınır çizimleri hakkında da özet mahiyette önemli bilgiler vermektedir. Bkz. Baptiste Nani, Histoire de la République de Venise, Tome: II, (Amsterdam: 1702), 434-446.

10 1671 tarihli Osmanlı-Venedik sınırının nasıl tesbit edildiği konusu hakkında bkz. Güner Doğan, “Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırı (1671)”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı Özel Sayısı, C. 10 (Aralık 2019): 1-18.

11 İlk Osmanlı-Venedik sınırı hakkında tafsilatlı bilgiler için bkz. Walter Panciera, “Building a Boundary: The First Venetian-Ottoman Border in Dalmatia, 1573-1576”, *Radovi-Zavod za hrvatsku povijest*, C. 45 (2013): 9-36.

İkinci olarak, 1683 yılında Osmanlı ordusunun Kara Mustafa Paşa liderliğinde Viyana'yı kuşatması ile başlayan yeni savaş dönemine Venedikliler 1684 yılı itibariyle müdahil olacaklardır. Yaklaşık on altı yıl sürecek olan bu savaş sürecinde Osmanlı ordusu hem Avusturya tarafına hem de Venedik tarafına karşı Balkanlar özelinde kısmen başarısız olacak ve birtakım topraklarını da kaybedecektir. Sınırlar açısından bakıldığında ise Osmanlı Devleti'nin gerileyen bir görünüm içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Dalmaçya özelinde Venediklilerin 1671 yılından itibaren adım adım sınır hattını Edirne yönüne doğru genişlettiklerini görebilmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında başlattığı savaş türlü kayıplarla devam etmiş ve nihayetinde 1699 yılında taraflar arasında bir antlaşmaya imza atılmıştır. Karlofça Antlaşması birçok bakımdan önemli bir dönüm noktasıdır. Konumuz açısından bakıldığında belki de en önemli maddeleri sınırlar hakkındadır. Avusturya tarafını bir kenara bırakacak olursak¹² Venedikliler ile sınırların yeniden belirlenmesi işi genel kapsamıyla şu ifadelerle karara bağlanmıştır: “*Dalmaçya'da Knin ve Sin ve Gabela ile Čitluk kal'aları hâliya Venedik Cumhûrunun zapt u tasarrufunda olmağla yine âsûde-hâl üzere zapt u tasarrufunda kalalar. Lâkin re'âyâ-yı tarafeynin âsâyış ü istirâhatde olmaları ehemm olub hudûdun dahi ana göre tâ'yin olunması iktizâ etmekle, akla gelür gelmez bir türlü nizâ' zuhûr eylemeyüb sınırların âsûdeliğini muhtell eder bir türlü hâlet üzre tarafeynden ta'ahhüd olunmuşdur ki Knin Kal'asından Verlika Kal'asına ve andan Sin Kal'asından ve andan Duvara dedükleri Zadvariye Kal'asına ve andan Vergoraz Kal'asına ve kezâlik andan Čitluk Kal'asına varınca hudûd-ı müstakime çekilüb sınırlar tefrik oluna...*”¹³ Kısaca verdiğimiz oldukça tafsilatlı bu karar neticesinde Osmanlı tarafından muhaddid Osman Ağa, Venedik tarafından ise Giovanni Grimani iki ülkenin

12 Karlofça müzakereleri sonrası Osmanlı-Avusturya sınır hattının nasıl tesbit edildiği konusu tarafımızdan ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. Bkz. Güner Doğan, *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna*, 141-217. Bunun yanı sıra şu yazma eser sürece dair oldukça tafsilatlı bilgiler vermektedir. Bkz. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Esna-yı Müsâlahada Tevarüd Eden Mekatib, Revan, n. 1949, 199-276. Son olarak Avusturya sınır komisyonunda görevli Kont Luigi Ferdinando Marsigli'nin Osmanlı diplomatları ile mektuplaşmalarının bazı belgelerini ise şu çalışmada bir araya getirdik. Bkz. Mehmet Demiryürek, Güner Doğan, *Boundary Letters: Ottoman Officials to Luigi Ferdinando Marsili (1699-1701)* (Ankara: 2015).

13 ASVe, DT, n. 1590. Ayrıca “Venedik Cumhuriyetine Verilen Ahidnâme ve Sulh Temessükünün Suretidir” başlığı altında bkz. BOA, Kamil Kepeci Tasnifi, d. 53, 25-27.

sınırlarını yeniden belirlemek adına iki yıl gibi uzun bir süre çalışmışlardır. 1701 yılında son bulan görüşmeler neticesinde tarafların sınırları Dalmaçya özelinde bir sonraki savaşa kadar tespit edilmiştir. Bu tespitin sonucu, genel olarak bakıldığında, gerileyen Osmanlı sınır hattıdır.

Osmanlı-Venedik askerî güçleri arasında son savaşı bitiren Pasarofça Antlaşması'nın (1718) ardından; “*hudûd ve sınır için tarafeynden muhaddid ve mutemed ve sulh u salaha hayırhah vekiller nasb ve tayin olun[sun]*”¹⁴ denilmiş ve her iki tarafta tesbât ettikleri sınır görevlilerini Dalmaçya'ya Bosna taraflarına gönderme kararı almışlardı. Her ne kadar sınırların belirlenmesi işinin (daha evvel olduğu gibi) “mümkünse iki ay içinde” neticelenmesi hedeflenmiş olsa da bu istek pratikte iki yıl gibi uzun bir sürece yayılacaktır. Osmanlı Devleti'nden ilgili iş için görevlendirilen kişi Mevkufâtçı Siyahi Hacı Mehmed Efendi¹⁵ iken Venediklileri ise Alvise III Mocenigo adındaki provveditör/vali temsil edecektir.¹⁶ Son savaş özelinde yine tekrar edecek olursak 1573 ile başlayan Osmanlı gerilemesinin sınırlar noktasında bu çizimler ile de devam ettiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasında 1645-1718 yılları arasında vuku bulan bu üç savaşın neticesinde oluşan sınır çizimlerinde ortaya çıkan görünüm Osmanlı gücünün bölgede yavaş yavaş etkisini yitirmeye başladığı yönündedir. Bu durumu Osmanlılar özelinde alınanlar/verilenler çerçevesinde şu tabloda daha net olarak görebilmek mümkün gözükmektedir:

14 BOA, İbnülemin, Dahiliye (İE.DH) 23/2069.

15 Dönemin Bosna paşası olarak görev yapan ve aynı zamanda sınır işinde oldukça aktif hizmet eden Osman Paşa'nın anlattığı kadarıyla Mehmed Efendi'nin sicili şu şekildedir: “*Devlet-i Âliyye tarafından tahdîd-i hudûda ta'yîn buyurulan hâlâ Travnik nâm mahallde yanımızda olan Siyahî Mehmed Efendi demekle ma'rûf sâbık Dergâh-ı Âli Yeniçeri efendisi olub ba'de sadrâzam-ı sâbık kullarıyla Ahmed Paşa merkûmun kethüdası ve sonra Mora Defterdârı ve ba'de divân hocalarından mevkufâtlığı kalemi ile divân-ı hümâyûn hocası olmuştur.*” Bkz. ASVe, DT, n. 1653, (Bosna paşası Osman'dan Alvise III Mocenigo'ya. Tarih yok.)

16 Bu isim Osmanlıların pek de yabancı olmadığı bir kişidir. Oldukça başarılı bir geçmişe sahip olan Mocenigo, Karlofça Antlaşması sonrası Osmanlı-Venedik sınır çizimlerinde görev almış, Dalmaçya'da uzun süre provveditör (vali) olarak bulunmuş, 1717 yılında Osmanlı ordusuna karşı Dalmaçya'da Imotski/Imoschi/İmoçka Kalesi'nin alınmasında ön planda olmuş ve ardından ise bu başarıları neticesinde Venedik'te Doç statüsüne kadar yükselmiştir.

Yer İsmi ¹⁷	Alınma Tarihi	Elden Çıkış Tarihi
Imotski/Imoschi/İmoçka ¹⁸	1463	1717
Macarska/Macarsca ¹⁹	1463	1646 yılında kaybedilmiştir. 1671 tarihli sınır çizimlerinde Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır. Sonunda ise 1701 sınır çizimleri sırasında Venediklilerin eline geçmiştir.
Vrgorac/Vergorazzo	1463	1694 yılında kaybedilmiştir ve 1701 sınır çizimleri sırasında Venediklilerin eline geçmiştir.
Benkovac/Bencovaz	XVI. Yüzyıl başları	1683

17 1 Bölgede yer alan vilayet, nahiye, kaza, kaleler ve yer adları hakkında bugüne kadar çok sayıda eser ve tez yazılmıştır. Burada bunların hepsine işaret etmek oldukça zor bir uğraştır. Bu bakımdan şu çalışmalara bakmak yeterlidir: 91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı *Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri*, C. II, (926-939/1520-1533), Tıpkıbasım, Ankara, 2006, 116+198+110+90, MAD 540 ve 173 Numaralı *Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri (926-939/1520-1533)*, (Ankara: 2006); Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017) ve Dario Alberi, *Dalmazia: Storie, Arte, Cultura*, (Trieste: 2008).

18 Pasarofça Antlaşması sonrası her iki gücün aldıkları ve verdikleri yerler konusunda şu üç belge kümesi durumu net olarak ortaya koymaktadır. ASVe, DT, n. 1851; ASVe, Provveditore Sopraintendente Alla Camera dei Confini, (=Confini), busta:259 ve BOA, Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT), n. 1427. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hatt-ı Hümayûn, Venedik Devlet Arşivi'nde yer alan belgelerdekine nazaran bazı bilgileri eksik olarak içermektedir. Son olarak bu zikredilen belgelerin incelendiği ve son Osmanlı-Venedik sınırının nasıl tespit edildiği hakkında bir çalışma için bkz. Güner Doğan, "Balkanlarda Bir Osmanlı Muhaddidi: Mevkufâtçı Siyahi Hacı Mehmed Efendi, Mektupları ve Son Osmanlı-Venedik Sınırı (1718-1721)", *Doğu-Batı*, S. 91 (Kasım-Aralık-Ocak 2019-2020): 40-64.

19 Karlofça Antlaşması sonrası yeni sınırların nerelerden geçeceği konusunda ise dönemin Osmanlı paşası olarak görev yapan Halil Paşa'nın Bosna Eyaleti özelinde yaptığı; "... Venedik Cumhuriyeti tabiiyetinde iken Devlet-i Âliyye hudûdu dâhilinde kalan" yerleri konu olan tahrir oldukça teferruatlı bilgiler içermektedir. Bkz. BOA, Tapu Tahrid Defterleri (TT.d), n. 861. Toplamda 81 varaktan oluşan defter, Osmanlı-Venedik sınırında tartışmaya konu olan çok sayıda nahiye, kale ve palankayı tespit etmiştir. Bkz. Güner Doğan, *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna*, 220-227.

Zadvarje/Duare/Duvara	XVI. Yüzyıl başları	1685 yılında kaybedilmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Poljica/Poglizza	1503	1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Sinj/Signo/Sin ²⁰	1503/1644	1578 yılında kaybedilmiştir ardından 1644 yılı itibariyle tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir ancak 1699 Karlofça Antlaşması ile Venediklilere bırakılmıştır. Burası Osmanlı-Venedik sınırının en tartışmalı yerlerinden birisidir.
Ljubac-Giuba	1507	1613
Vrlika/Verlicca/Virhrika	1521	1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir.
Drnis/Dernis	1522	1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Kistanje/Chistagne	1522	1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Knin/Tenin	1522	1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir. Burası aynı zamanda Osmanlı-Venedik ve Avusturya arasında hudûd-ı selâse olarak adlandırılan üçlü sınırın geçtiği yerdir.
Skradin/Scardano	1522	1671 tarihli sınır çizimlerinde Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir.

20 Girit Muharebesi sonrası Osmanlı-Venedik sınırında alınanlar ve verilenler için Venedik'ten görevli olarak bölgeye gelen Battista Nani'nin kaleme aldığı şu belge kümesine bakılabilir: Bkz. ASVe, PTM, Busta:485.

Ostrovica/Ostrovizza	1523	1648 yılında Venedik hâkimiyetine geçmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması ile de kesin olarak Venediklilere bırakılmıştır.
Obrovac/Obrovazzo	1527/1683	1647 yılında elden çıkmıştır. 1683 yılında tekrar Osmanlı tarafına geçse de savaş sonucunda Venediklilere bırakılmıştır.
Vinjerac/Castel Venier	1527	1571 yılında elden çıkmıştır. 1657 yılında tekrar Osmanlı tarafına geçerek 1671 sınır çizimlerinde elde kalmıştır. Fakat daha sonra 1699 Karlofça Antlaşması ile de kesin olarak Venediklilere bırakılmıştır.
Filipjakov/SS. Filippo ve Giacomo	1537	1646
Klis/Clissa	1537	1669 yılında Venedik hâkimiyetine geçmiştir.
Karin/Carino	1538	1685
Nadin/Nadino	1538	1647
Vrana/Aurana	1540	1671 tarihli sınır çizimlerinde Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır. Ardından 1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Solin/Salona/Salone/İspalano	1542	1647
Zemunik/Zenomico	1570	1671 tarihli sınır çizimlerinde Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır. Ardından 1699 Karlofça Antlaşması ile Venedik hâkimiyetine geçmiştir
Citluk/Çitlik	1578	1695 yılında elden çıkmıştır. Ardından 1721 sınır çizimleri sırasında ise Osmanlıların eline tekrar geçmiştir.
Vrpolje/Verpoglie	1588	1671 tarihli sınır çizimlerinde Venedik'in elinde kalmıştır.

Novigrad/Novegradi	1648	1669
Gabella/Gabela	1471	1693 yılında Venediklilerin eline geçmiştir. 1721 sınır çizimleri sırasında da yine Venediklilere bırakılmıştır.
Metkovic/Metcovich/Metkoviç	1494	1685 yılında Venediklilerin eline geçmiştir ve 1797 yılına kadar ellerinde kalmıştır.

Tabloya genel olarak bakıldığında XV. Yüzyıl'ın ikinci ve XVI. Yüzyıl'ın ilk yarısı Dalmaçya özelinde oluşan Osmanlı üstünlüğünün 1669, 1699 ve 1718 yıllarında nihayete eren üç savaş akabinde kısmen sona ermeye doğru gittiğini söyleyebiliriz.

Balkanlarda Dört Kuşatma Özelinde Osmanlı-Venedik Karşılaşması

Osmanlı-Venedik orduları arasında gerçekleşen üç savaşın sonucunda ortaya çıkan durumu yukarıda temessükler ve tahrirler temelinde özetledik. Ancak savaşlar sırasında oluşan genel duruma bakmak Dalmaçya'da adım adım gerileyen Osmanlı gücünü daha iyi anlamamız adına önemlidir.

Taraflar arasında beşinci savaş yani 1645-1669 yılları arasında meydana gelen ve nispeten diğer savaşlara göre uzun bir süre devam eden Girit Muharebesi'nde Osmanlı ordusu denizlerde başarılı karada ise kısmen başarısız olmuştur. Kandiye'nin alınması ile denizde istediği hedefe ulaşan Osmanlı ordusu,²¹ Venediklileri bu kez de Dalmaçya'da belli noktalarda mağlup etmek için uğraşmıştır. Venedik Proveditoresu Caterino Cornaro'nun anlattıkları Osmanlı askerinin *Sinj* ve *Novegradi* bölgelerini işgal etmesi ile başlayan fetih sürecini devam ettirmek istediklerini göstermektedir. 1665 yılında bu sefer, Osmanlı ordusunun hedefi çok daha büyük olmuş ve *Cattaro/Kotor*'un alınması ile asıl istenen amaca yani Venediklileri tamamen Dalmaçya'dan atmaya ulaşılacak istenmişti. Bu bakımdan *Cornaro*'nun

21 Osmanlı Devleti'nin bu savaş dönemi içinde denizde gösterdiği başarıyı aynı dönemde Venedik adına teftişlerde bulunan ve oldukça ayrıntılı bir rapor da kaleme alan Ghiron Francesco Villa'nın eserinden net olarak okuyabiliyoruz. Bkz. *Viaggi Dell'Illustrissimo, Eccellentissimo Sign. Marchese Ghiron Francesco Villa In Dalmatia e Levante con la Distinta Relatione de Successi di Candia per il Tempo, che fu 'dal Medemo disse sa in qualità di Generale dell'Infanteria della Serenissima Republica di Venetia* (Torino: 1668).

Senato'ya gönderdiği mektuplara baktığımızda bölgede savaşa doğru giden süreci çok net bir şekilde gözlemleyebiliyoruz.²²

Gün be gün yaklaşan Osmanlı ordusu nihayetinde 5 Nisan 1666 tarihinde eyleme geçmiş ancak kuşatma için uygun bir zaman kollanarak hazırlıklar Eylül ayına kadar sürdürülmüştür. 20 Eylül gibi Osmanlı ordusu Spalato yakınlarında *Clissa/Klis* tarafını kuşatmış ancak üç gün gibi kısa bir süre devam eden muhasara hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³ Kısacası ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Yıl ve yer	Ateş gücü	İstihkâm türü	Asker sayısı	Kuşatmanın süresi	Ordunun hazırlık süresi
Eylül 1666, Spalato/İspalato civarı	5 top (3 grossi/büyük, 2 piccoli/küçük)	Yıldız	10-12.000 civarı	3 gün	6 ay

Taraflar arasında altıncı savaşı ise 1684 yılından itibaren başlayacaktır. Osmanlı ordusunun 1683 yılı itibarıyla temel hedefi daha evvel kuşatıp alamadığı Viyana idi. Dolayısıyla Venedikliler ile en azından ilk etapta bir savaş düşünülüyor sadece Avusturya üzerine sefer gerçekleştirilmek isteniyordu. Ancak müttefik iki devletten birisine gerçekleşen bu saldırıya Venedikliler bir yıl sonra müdahil olmuşlar ve bu durum Osmanlı ordusunun iki cephede aynı anda savaşmasına sebebiyet vermiştir. Venediklilerin açtığı cephe ve ardından girdikleri kuşatma hareketleri neticesinde bölgede uzun yıllar Osmanlı egemenliğinde bulunan *Citluk/Çitlik* elden çıkmıştır. Oldukça önemli bir yerde bulunan bu bölgenin kaybedilmesi Osmanlı ordusunun Venediklilere yönelik hazırlıklarını hızlandırmasına yol açmış ve neticede *Citluk* 1694 yılının temmuz ayında

22 1665 yılının mayıs ayından itibaren Spalato/İspalato'dan mektuplarını kaleme alan Caterino Cornaro kuşatmanın başlayacağı tarihe yani 5 Nisan 1666'ya kadar toplamda 126 mektubu Venedik Senatosu'na göndermiştir. Yaklaşan kuşatma hakkında son derece tafsilatlı bilgiler veren Cornaro, Osmanlı gücüne dair de türlü paylaşımları mektuplarına eklemeyi ihmal etmemiştir. Bkz. ASVe, PTM. Busta: 329, n. 51, (3 Maggio 1665, Spalato) ve Busta: 330, n. 177, (1 Settembre 1666, Spalato)

23 ASVe, PTM. Busta: 329, n. 51'den Busta: 330, n. 177'ye kadar olan belgelerin tamamı kuşatma hakkındadır.

başlayan hazırlıklar neticesinde aynı yılın ekim ayında Osmanlı ordusu tarafından kuşatılmıştır. Ancak cuma günü başlayan kuşatma hareketi pazar günü sona ermiş ve Osmanlı ordusu ciddi bir kayıpla geri çekilmek durumunda kalmıştır.²⁴ Ortaya çıkan tablo ise şöyledir:

Yıl ve yer	Ateş gücüz	İstihkâm türü	Asker sayısı	Kuşatmanın süresi	Ordunun hazırlık süresi
1694, Citluk/Çitlik	5 top (3 grossi/büyük, 2 piccoli/küçük)	Yıldız	15.000 civarı	3 gün	4 ay

Osmanlı-Venedik güçleri arasında son savaş ise 1714 yılında başlamıştır. Bu yıl içinde Osmanlı Devleti farklı sebepleri gerekçe göstererek Venedik'e savaş ilan etmiş ve nihaî hedef olarak onları tamamen Balkanlardan atmak gibi bir mücadeleye defaten girişmişti. Karadağlı eşkıyaların Dalmaçya'da gerçekleştirdikleri rahatsız edici faaliyetler, takip edilen eşkıyaların Venedik tarafına geçmeleri ve onların yine Venedikli görevliler tarafından korunmaları Osmanlılar adına en başta gelen sıkıntılar ve savaşın başlatılması için önemli gerekçeler arasında idi.²⁵ Bu tarz sıkıntıların sürekli olarak dile getirilmesi aslına bakılırsa bir savaşı "üretmenin" yollarından birisi olarak okunabilir. Asıl temel sebep şu idi ki Osmanlı ordusu 1711 yılında Rusya'ya karşı Prut'ta elde ettiği önemli zaferin devamını getirmenin peşinde idi. Daha evvel 1683 yılında gerçekleşen II. Viyana Kuşatması ile başlayan başarısızlık dönemi ve ardından ilk toprak kaybının belgesi olarak kabul edilen Karlofça Antlaşması'nın imzalanması Osmanlılar adına ciddi mağlubiyetlerdi. Hem Venedik tarafına hem de Osmanlıların asıl muhatap ve düşman olarak gördükleri Avusturya'ya kaybedilen toprakların çokluğu onları bir anlamda yeni zaferlere ve elbette kaybedilen önemli yerlerin geri alınmasına teşvik etmişti. Bu bakımdan Osmanlı yönetimi fazla vakit kaybetmeden askerî harekâtı başlatacaktır. Ancak, daha evvel Venediklilerin Avusturya yanında savaşa katılması gibi bu sefer de Avusturya yönetimi Venediklilerin yanında yer alacak ve 1715

24 ASVe. PTM. Busta: 536, n. 101, (29 Luglio 1694, Dal Campo tra'Novin e Citluk)'den Busta: 536, n. 112 (16 Ottobre 1694, Dal Campo tra'Novin e Citluk)'ye kadar olan ve bölge Provveditores Daniel Dolfin tarafından kaleme alınan bu belgelerin tamamı ilgili kuşatma hakkındadır.

25 Bu çerçevede Venedikliler ihanet etmekle suçlanıyor ve onlardan belgelerin ifadesiyle ahz-ı intikam alınmak isteniyordu. Bkz. BOA, İE.DH. 27/2411.

yılında Osmanlı ordusu için yeni bir cephe daha açılacaktır. Venedikliler özelinden bakıldığında Dalmaçya’da Osmanlı ordusunun kuşattığı bir mekân dikkati çekmektedir. Uzun zaman Osmanlı Egemenliği altında bulunan ancak Karlofça Antlaşması ile elden çıkan bu bölgenin adı *Sinj/Signo/Sin*’dir. Osmanlı ordusu burayı tekrar topraklarına katmak için mücadele edecek ve 1715 yılının Mayıs ayında başlatacağı hazırlıklarını Ağustos’ta nihayete erdirerek bölge kuşatma altına alınacaktır. Ancak daha evvelki kuşatmalara göre müddet olarak yedi gün yedi gece gibi nispeten daha uzun süren hareket başarısızlıkla sonuçlanacaktır.²⁶ Son kuşatma girişiminin ortaya çıkardığı durum şöyledir:

Yıl ve yer	Ateş gücü	İstihkâm türü	Asker sayısı	Kuşatma-nın süresi	Ordunun hazırlık süresi
1715, Sinj/Signo/Sin/Sign	3 top (1 canon/?, 2 mortari=top ve havan)	Yıldız	46.000 civarı	7 gün	4 ay

Osmanlılar açısından son üç savaşta oluşan genel vaziyet bu şekildedir. Görüldüğü üzere Osmanlı ordusunun hazırlık süresi uzun, toplanan asker sayısı ise yıllara göre artan sayıdadır. Bunun yanı sıra nispeten top gücünde arazinin durumuna göre değişen bir görünüm vardır.

Venediklilerin kuşatmasına dair son savaş özelinden bir örnek verecek olursak onların Osmanlı ordusu ile olan farklarını daha net ortaya koyabiliriz. 1717 yılında Venedik ordusunun kuşatmak için hazırlıklarına başladığı yer 1463 yılından itibaren Osmanlıların elinde bulunan *Imotski/Imoschi/İmoçka*’dır. Bu noktayı almak için aynı yıl içinde Avusturya’ya karşı önemli bir yerin yani Belgrad’ın kaybedilmesini de fırsat bilen Venedikliler, Temmuz ayı ortalarında hazırlıklarını hızlandırmışlar ve vakit kaybetmeden Ağustos ayı başında bölgeyi kuşatarak üç günün sonunda başarıya ulaşmışlardır.²⁷ Genel olarak bu kuşatmanın özeti ise şöyledir:

26 ASVe, PTM. Busta: 556, n. 51, (17 Maggio 1715)’den Busta: 556, n. 70/1 (15 Agosto 1715)’e kadar olan ve çoğunluğu Sinj/Signo/Sin/Sign Provveditoresi Zorzi Balbi tarafından kaleme alınan bu belgeler ilgili kuşatma hakkındadır.

27 ASVe, PTM. Busta: 559, n. 14/1 (2 Agosto 1717)’den Busta: 559, n. 24’e kadar olan ve bölge Provveditoresi *Alvise III Mocenigo* tarafından kaleme alınan bu belgeler kuşatma ve sonrası hakkında önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Yıl ve yer	Ateş gücü	İstihkâm türü	Asker sayısı	Kuşatmanın süresi	Ordunun hazırlık süresi
1717, Imotski/ Imoschi/İmoçka	2 top (20'lik ve 50'lik), 2 mortari/? (50'lik ve 100'lük)	Yıldız	5679 (2489 yaya, 3186 atlı)	2-3 gün	25 gün

Sonuç veya *Havere Stomaco di Struzzo!*

Venediklilerin bu son tablodan ortaya çıkan görünümü asker sayısı, ordunun hazırlık ve kuşatma süresi bakımından Osmanlılara nisbeten “daha ekonomik” olmalarıdır. Bir anlamda ortaya çıkan durum çok da genelleştirmeden ifade edecek olursak Osmanlı ordusunun daha “ağır” kaldığıdır. Bize göre Osmanlı Devleti açısından Venedikliler karşısında, kara savaşlarında, başarısızlığının sebeplerini şu üç nedene bağlamak doğru gözüküyor: Birden fazla cephede savaşan ordu, arazinin oldukça çetin olması²⁸ ve asker sayısındaki artışın ordunun manevra kabiliyetini azaltması.²⁹ Elbette daha birçok sebep birçok referans ile ortaya konulabilir. Ancak kullandığımız Venedik belgelerinde ortaya çıkan tablonun bizi bu şekilde sonuçlara götürdüğünü belirtmeliyiz. Son olarak Osmanlı Devleti'nin Venedik ordusu karşısındaki başarısızlığını Paolo Sarpi'nin 1686 yılında kaleme aldığı çağdaş bir metinde³⁰ Osmanlılar için dile getirdiği bir deyimle bitirmek doğru gözüküyor: “*havere stomaco*

28 Bu noktada Evliya Çelebi'nin bölge hakkında dile getirdiklerini referans olarak kabul edebiliriz. Özellikle onun kalelerin konumları üzerine yazdıkları oldukça gerçekçi bir panorama çizmektedir. Bkz. Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. kitap, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgi, (İstanbul: 2001), 240-241, 250.

29 Askerî devrim çerçevesinden bakıldığında asker sayısının artması şüphesiz olumlu bir gelişmedir. Dolayısıyla bu açıyı da göz önünde bulundurmak önemlidir. Konu hakkında daha detaylı bilgiler için bkz. Geoffrey Parker, *Askerî Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, çev. Tuncay Zorlu, (İstanbul: 2006), özellikle bkz. 9-78.

30 Paolo Sarpi, *Domino Del Mar Adriatico Della Serenissima Republica di Venetia* (Venetia: 1686), 108.

di struzzo” yani Venedik’e karşı galip gelmek ve “*onu sindirmek güç bir eylemdir!*” Bir diğer ifade ile Venedik hiç de Balkanlarda, Dalmaçya özelinde, Osmanlı ordusu ile giriştiği kara savaşlarında *sudan çıkmış balık* değildir.

KORFU'DAN ATİNA'YA: FRANCESCO MOROSİNİ'NİN MORA SEFERİ'NE DAİR BİR GÜNLÜK

Özgür ORAL¹

Osmanlı Devleti, 1683 senesinde Viyana'yı ikinci kez kuşattığında karşısında yalnızca Habsburgları bulmadı. Leh Krallığı'nın Habsburglara destek olması ve Osmanlı ordularının Viyana önlerinden hızlıca çekilmek zorunda kalması, birkaç yüzyıldır devam etmekte olan Avrupa içlerine doğru Osmanlı ilerlemesini durdurma yönünde yeni bir ümidi yeşertmiş ve Papa XI. Innocentus'un da girişimleri neticesinde Osmanlı karşıtı bir Kutsal İttifak teşekkül etmiştir². Bu ittifakın önemli bir bileşeni de henüz on beş sene önce Akdeniz'deki en önemli üssü Girit'i Osmanlı Devleti'ne kaptırmış olan Venedik Cumhuriyeti'dir. Taraflar arasındaki sıcak çatışmalar 1684 senesi itibariyle başlamış ve 1699 yılında Karlofça Muahedesi imzalanana dek devam etmiştir. Bu süreçte çatışmaların en yoğun olarak cereyan ettiği bölge ise Mora Yarımadası olmuştur. Karlofça Muahedesi ile Osmanlılar bu bölgenin Venedik idaresine girişini tasdik etmek mecburiyetinde kalmışlardır³.

Venediklilerin bu savaş sürecindeki rolleri ve Mora Yarımadası ve kuzeyini ele geçirme girişimlerine dair elimizdeki kaynakların nicelik ve nitelikleri meseleleri üzerinde durulması gereken bir husustur. Hem Osmanlı arşivinde hem de Venedik ve Papalık arşivlerinde bu seferle alakalı arşiv malzemesinin kesafeti söz konusudur. Alanı çalışan tarihçilerin ana başvuru kaynaklarının bunlar olduğu görülür. Bununla birlikte arşiv kayıtları dışında dönemde üretilmiş ve ana kaynak hüviyetini haiz metinler mevcut mudur

1 Dr., İstanbul Üniversitesi, ozoral@istanbul.edu.tr

2 Bu savaşın safahatı ve Kutsal İttifakın teşekkülü ile ilgili olarak bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III, Köprülüler Devri* (İstanbul, 2015), 181-288 ve Kenneth M. Setton, *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century* (Philadelphia: 1991), 244-388.

3 Mora yarımadasının tamamıyla Venedik tasarrufunda olacağı, muahedenin birinci maddesi ile tanzim edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafî Düvel-i Enebiye Defterleri (A.DVN. DVE. d.) 16/4, 20.

sorusu sorulduğunda ise karşımıza sınırlı sayıda kaynak çıkmaktadır. Osmanlı kroniklerinde bu süreç kimi zaman detaylı bir biçimde anlatılmakla birlikte bu seferle ilgili zaman zaman uzun denebilecek sessizlikler mevcuttur⁴. Daha öznel nitelikli eserler ise neredeyse hiç yoktur. Öte yandan bu savaşlar silsilesinin başlangıcı olan Osmanlı ordularının Viyana önlerinden çekilmek zorunda kalmaları, bütün Avrupa’da olduğu gibi Venedik’te de büyük yankı bulmuştur. Bunun bir yansıması olarak, Türklerin Viyana’daki mağlubiyetlerini konu alan telif ve tercüme eserler hazırlanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Venedik Cumhuriyeti’nin de savaşa müdahil olması ile bu savaşlara dair telif eser sayısında ciddi bir artış yaşanacaktır. Eserlerin bir kısmı savaşa dair birincil ve detaylı anlatılarken, bir kısmının daha kısırlı bilgileri barındırdığı görülür. Büyük kısmı kisve-i tab’a bürünmüş olan bu eserler içerisinde bir tanesi hem sefer esnasında hazırlanmış olması, hem de şimdiye dek yeterince kullanılmamış olması dolayısıyla özel bir önemi haizdir⁵. İlaveten içerisindeki Osmanlı kalelerinin çizimleri ve bu çizimlerdeki detaylar esere özgün bir nitelik kazandırmaktadır. Bu kısa çalışmada, Venedik’teki Biblioteca Querini Stampalia yazma koleksiyonu içerisinde yer alan bu eserin kısa bir tanıtımının yapılması amaçlanmaktadır⁶.

Söz konusu eserin adı “*Papa II. Innocentus Odescalchi’nin Riyasetinde Vekil, Şövalye ve Deniz Serdarı Olan Francesco Morosini Komutanlığında Mora Krallığında Alınan Kalelerin Ayrıntıları*” anlamına gelen *Distinti Ragguagli delle Fortezze, prese nel Regno della Morea, sotto il Comando dell’eccelesimo kavalier procurator Capitan General Franscesco Morosini nella sedia di Papa Innocentio Odescalchi Undecimo*’dur. Eser 23 cm uzunluğunda, 15 cm eninde toplam 168 sayfadan oluşmaktadır. Ciltli değildir; yırtık olan ince kartondan mamul ön ve arka kapakları ebruludur. İlk sayfada Querini ailesinin arması yer alır. Eserin içerisinde Kelefa Kalesi’nin Venediklilerce alınışının anlatıldığı yerde iki sayfalık bir eksiklik vardır.

4 Hacer Çelebi tarafından hazırlanmış olan *1685 Yılında Mora’nın Venedikliler Tarafından İşgali ve Sonuçları*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998 isimli tez, Osmanlı kroniklerini kullanmak suretiyle hazırlanmış olup bu kaynakların alana yapacakları katkıları ve eksikliklerini göstermesi açısından kıymetlidir.

5 Bu savaş sürecini ele alan dönem matbuatı ile ilgili olarak bkz. Marasso, Laura, Anastasia Stourati, *Immagini dal Mito: La Conquista Veneziana della Morea (1684-1699)* (Venezia: Fondazione Querini Stampalia, 2001).

6 Biblioteca Querini Stampalia, CL. IV, cod. 93.

81 ve 82. sayfalar zaman içerisinde koparak kaybolmuş yahut herhangi bir gerekçe ile kopartılmış görülmektedir. İnşa tarihi ve lokasyonu ile ilgili bir takım tartışmaların yapıldığı bu kaleyle ilgili sayfaların eksik olması ayrıca bir talihsizlik olarak nitelendirilmelidir.

Eser yukarıda da ifade edildiği üzere bugün de bu aile vakfına ait olan Biblioteca Querini Stampalia yazmaları arasında yer almaktadır. Kökenleri Venedik'in kuruluşuna kadar giden Querini ailesinden Marco Querini 1310 tarihinde dönemin doğunu devirmek üzere yine Venedik'in patrisyen ailelerinden biri olan Tiepololara mensup damadı Bajamonte Tiepolo ve diğer bir patrisyen Badoero Badoer ile birlikte bir darbe girişiminde bulunur. Bu girişim akim kalınca, Senato tarafından, Venedik'in bu köklü aileleri ceza olarak doç seçimlerinde aday olmaktan men edilecektir⁷. Bununla birlikte aile Venedik'in önde gelen ailelerinden biri olmaya devam etmiş, ailenin çok sayıda mensubu Venedik askeriyesi ve bürokrasisi içerisinde önemli görevler üstlenmiştir⁸. Yeniden armaya dönecek olursak, arma ve armanın üzerindeki “illustrissimo et eccellentissimo signore cavalier procuratore capitano generale Francesco Morosini, 1684” ifadesi, eserin Francesco Morosini'ye sunulmak üzere tasarlandığının işaretidir. Fakat, armanın ve metnin sonundaki iki kale çiziminin renklendirilmemiş oluşları bu eserin Morosini'ye sunulmadığını gösterir niteliktedir. Öte yandan, arma çizimindeki hatalar/farklılıklar bu eserin Venedik dışında bir yerde, Querini ailesi adına muhtemelen yabancı biri tarafından tasarlandığını iddia etmemize olanak tanır. Muhtemeldir ki eserin müellifi ve ressamı, Morosini'nin ordusunda görev yapmış ve bu muharebe ve kuşatmalara doğrudan katılmış biridir. Eserin müellifinin kim olduğunu bilemediğimiz gibi, Querini ailesinin hangi mensubunun patronajında üretildiğini de bilemiyoruz. Yalnızca bu dönemde Giovanni Querini di Benedetto, Morosini'nin ordusunda kadirga kaptanı olarak Aya Mavra kuşatmasına katıldığına dair bir bilgi mevcuttur; bu bilgi dolayısıyla eserin bu isimle ilintili olması muhtemeldir⁹.

7 1310 tarihli darbe teşebbüsünün ayrıntıları için bkz. Frederich Lane, *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore, Maryland: 1973), 114-117.

8 Casimiro Freschot, *La Nobiltia Veneziana o Si Tutte le Famiglie Patrizie con le Figure de Suoi Scudi & Arme*, (Venezia: 1707), 124-131; Francesco Schröder, *Repertorio Genealogico delle Famiglie Confermate Nobili e dei Titolati Nobili Esistenti nelle Provincie Venete*, c. 2 (Venezia: 1830), 181-187.

9 Marasso, Laura, Anastasia Stourati, *a.g.e.*, 50.

Eser, Osmanlı tarihçilerince neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bunun bir istisnası olarak kendisi bir tarihi coğrafya uzmanı olan Malcolm Wagstaff, Kelefa Kalesi'nin yerini tespit etmeye çalışırken bu esere ve eserdeki Vitolo görseline başvurmuş ve bu görselden hareketle kalenin yerini tespit etmeye çalışmıştır¹⁰. Venedik idaresindeki Yunan toprakları üzerine yapmış olduğu araştırmalarla tanınan Kostas Tsiknakis ise esere Querini yazmaları arasında rast gelmiş, esere dair bir sunum yaptıktan sonra, 1998 senesinde Atina'da Yunanca bir tercümesini yayımlamıştır¹¹. Buna rağmen, akademik dünyada eserin kullanımı oldukça sınırlı kalmıştır. Bunun dışında, bir de İtalyanca olarak kaleme alınmış Mora Savaşı'na dair 1683 ve sonrası periyotta hazırlanmış olan eserlerin katalogladığı, Laura Marasso ve Anastasia Stouraiti tarafından hazırlanan *Immagini dal Mito: La Conquista Veneziana della Morea* isimli kataloğa kaydedilmiştir.

Eserin İçeriği ve Mora Seferi'ne Dair Kısa Bir Kronoloji

Eserin 168 sayfadan mürekkep olduğuna yukarıda değinilmişti. Kronolojik bir düzen takip eden eser, Francesco Morosini'nin Korfu'ya hareket etmesinden Atina ve civarındaki askeri operasyonlarına kadar geçen periyodu günlük formatında kaydetmiştir. Yaklaşık 4 yıllık bir periyottaki askeri gelişmeler çok sayıda ara başlık kullanılmak suretiyle verilmiştir:

1. Kaptan Ceneral'in Korfu'ya Hareketi
2. Donanmanın Ayamavra'ya Vusulü
3. Preveze Zaferleri
4. Bahs-i Koron
5. Bahs-i Kalamata
6. Bahs-i Zarnata
7. Bahs-i Vitilo
8. Bahs-i Kelefa

10 Malcolm Wagstaff, "Evliya Çelebi, The Mani And The Fortress of Kelefa", ed. A. C. S. Peacock, *The Frontiers of the Ottoman World*, 131.

11 Kostas Tsiknakis, *Με την Αρμάδα στο Μοριά 1684-1687. Ανέκδοτο ημερολόγιο με σχέδια* (Atina: 1998).

9. Bahs-i Gomanıçe
10. Vitilo'nun Yeniden Fethi
11. Bahs-i Diğer
12. Navarin-i Atik Zaferleri
13. Bahs-i Navarin-i Cedid
14. Bahs-i Modon
15. Bahs-i Anabolu
16. Bahs-i Limni
17. Bahs-i Balyabadra
18. İnebahtı ve Kalesinin Evsafı
19. Bahs-i Korint
20. Bahs-i Mezistre
21. Bahs-i Menevşe
22. Bahs-i Atina

Bu başlıklar, kronolojik bir şekilde aslında Venedik'in Mora Yarımadası ve bunun kuzeyindeki Osmanlı topraklarına yönelik yaptığı hareketi resmeder. Bu alt başlıkların ele alınışı da yine bir kronolojik düzen içerisinde olacaktır. Gelişmelere dair gün, ay ve yıl bilgisi verildikten sonra, o gün gerçekleşen hadiseler özet bir biçimde zikredilir. “*Venedik gemilerinin Ayamavra adasına akşam saat yedide varmaları*” yahut “*kaleden teslim bayrağını saat sekizde çekmeleri*” örneklerinden de anlaşılacağı üzere sıklıkla saat bilgisine de rastlanır. Söz konusu yere yönelik Venedik hareketinin safahatı anlatıldıktan sonra ise kalenin evsafına geçilecektir. Daha sonra bu anlatının görselleştirilmesi söz konusudur.

Eserdeki ilk kronolojik veri 2 Haziran 1684 tarihini taşır. Bu tarihte Francesco Morosini yanında birçok Venedik soylusuyla birlikte, başardasına süvar olmak suretiyle Korfu'ya doğru yola çıkar. Öncelikle Zara'ya, Şibenik'e, Lesina'ya ve Curciola'ya uğrar. Şibenik'te iken Körfez Kapudanı da Morosini kuvvetlerine dahil olur. 22 Haziran'da Morosini'yi Dubrovnik'te götürüz.

Resim 1 Ayamavra Kalesi

Burada iken ordusuna yeni katılımlar olduğu gibi, Dubrovnik soyluları ile de görüşmeler yapar. Her ne kadar Dubrovnikliler, Kutsal İttifakın bir parçası olmadılar ise de, bu eserden anlaşıldığına göre aralarından Morosini'nin ordusuna katılanlar olmuştur. 23 Haziran'da Dubrovnik'ten ayrılan Morosini, fırtınaya yakalanınca Ludvino Körfezi'ne sığınmak zorunda kalacaktır. 28 Haziran'da ise tekrar Korfu yoluna revan olacak, 29 Haziran'da ise Korfu'ya girecektir. Batı'dan gelen Papalık'a ait 5 kadirga ve Malta'ya ait 7 kadirga ile Santa Katerina burnunda karşılaşır. Daha sonra 4 adet Livorno kadirgası da donanmaya dahil olur. Bu süreçte Üç Adanın Genel Valisi olan Provveditore Generale Girolamo Cornaro da orduya katılır. 13 Temmuz'da Fevkalade Kapudan Alessandro Molin 9 savaş gemisi ile gelir. 17 Temmuz'da bir kısım gemiler Ayamavra kalesine doğru yelken açar ve 19 Temmuz'da da kalan gemiler yola çıkar. Papalık kuvvetleri de beraberlerindedir.

21 Temmuz Saat 19'da Ayamavra'ya ulaşılır. 22 Temmuz saat 14'te, kamp kurulur ve toplar ve diğer savaş aletleri yerleştirilir. Ertesi gün ise çatışmalar başlayacaktır. 14 Ağustos'ta Saat 20'de ise kaleye beyaz bayrak çekilerek teslim şartlarının görüşülmesine başlanmıştır. Müellifin ifadesine göre Ayamavra'ya ulaşılmışından 23 gün sonra, kale ele geçirilmiştir.

Eser içerisindeki kronolojik veriler metnin tamamında bu formatta verilmiştir. Dönem kaynaklarında sıklıkla karşımıza çıkan aşırı övgü ve yergi ifadeleri ve uzun betimlemeler yerine çok daha sade bir anlatım biçimi tercih edilmiştir. Bu bilgilerin görsellerle de desteklenmesi söz konusudur ki bu durum eserin kıymetini daha da artırır. Bu çizimler metnin anlaşılmasına yardımcı olduğu gibi, aslında metinde görmediğimiz bazı hususları da anlamamızı mümkün kılacaktır.

Eserde toplam 13 adet kale çizimi yer almaktadır. Bunlardan ilki, Ayamavra Adası'na aittir. Adanın kuzey ucunda, ana karaya oldukça yakın bir noktada olan bu eski Venedik kalesinin oldukça canlı bir çizimi mevcuttur. Çizimde, sağ tarafta II. Bayezid'in inşa ettirdiği metne göre 1 mil uzunluğunda hem su kemeri hem de köprü olarak kullanılan yapı mevcuttur. Kale içerisinde Müslüman nüfusun sakin olduğu çizilen minareler vasıtasıyla resmedilmiştir. Metne göre kalenin iki varoşunda ise Rum nüfus yaşamaktadır; Bunlardan biri olan Lefkada tamamen Rum iken adının belirtilmediği diğerinde çizimden de anlaşılacağı üzere Müslüman nüfus bulunmaktadır. Kalenin bir lagün

içerisinde inşa edilmiş olması hasebiyle, gemilerin kuşatmaya fiilen katılımı sınırlı olmuştur. Çizimde gemilerin resmedilmemiş oluşu bununla alakalı olmalıdır. Kalenin güney batı kıyılarına yerleştirilen San Marco bataryalarının kaleyi top ateşine tuttukları, buna mukabil içeriden top atışı ile karşılık verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kalenin güney doğu kısmına ise Floransa askerleri çıkarma yapmış ve anakara ile kale bağlantısını onlar kontrol altına almışlardır.

Ayamavra vireyle alındığı için içerideki Müslümanların tahliyesine müsaade olunmuş, bunlar da civar yerlerdeki Osmanlı topraklarına dağılmışlardır. Ayamavra'ya en yakın müstahkem Osmanlı kalesi Preveze olmasına rağmen, sonraki hedefin burası olacak olması ve kuşatma esnasında Prevezelilerin kendilerine yardım etmemeleri dolayısıyla kaleden çıkanlar buraya gitmek istemeyeceklerdir. Morosini burada bir süre bekleyip hazırlıklarını tamandıktan sonra Preveze üzerine hareket başlayacaktır. Venedikliler Ağustos ayı içerisinde ayrıca Voniça, Xeronero ve Misolongi'yi de ele geçireceklerdir.

Bir kez daha harekete geçen donanma 9 Eylül'de Preveze'ye ulaşacaktır. Çıkarma İyon Denizi tarafından yapılır. Morosini'nin hareketinden haberdar olan Osmanlılar, Mehmed Efendi Tepesi adı verilen bir tepenin üzerinde bir istihkam oluşturmuşlar ve buraya büyük bir sancak açmışlardır. Buradaki çatışmalar 11 gün boyunca devam edecek, çok sayıda insan hayatını kaybedecektir. 22 Eylül tarihinde Preveze Kalesi'nden beyaz bayrak sallanması sonrasında müzakereler başlayacak ve kale vire ile teslim alınacaktır. Kaledekilerin silah ve erzaklarını almalarına müsaade edilmiş, kaledeki esirler ise serbest bırakılmıştır.

Preveze'nin sukutu ile ilgili olarak literatürde 22 Eylül'ün aksine 29 Eylül tarihinin daha yaygın kullanıldığı görülmektedir¹². Literatürü bu yönde şekillendiren Gio. Francesco Valvasense'nin bu hadisenin hemen ardından Venedik'te yayımlanmış olduğu bir relazione'dur; bu relazione "fethin" 29 Eylül tarihinde yani Başmelek Mikail gününde gerçekleştiğini ilan etmiştir¹³.

12 Setton, *a.g.e.* 292; R. C. Anderson, *Naval Wars in the Levant, 1559-1853* (Liverpool: 1952), 196; Mario Nani Mocenigo, *Storia della Marina Veneziana*, 3. Bsk. (1. Bsk 1935) (Venedik: 2010), 2012, 202.

13 *Vera e Distinta Relatione dell'acquisto della fortezza di Prevesa fatto dall'armi della Se-*

Resim 2 Preveze Kalesi

Propaganda amacı da güden bu tarz metinlerdeki bu gibi ifadeler henüz başlamış bulunan sefere olan ilahi desteği gösterme ve böylece kamuoyunu şekillendirme amacı gütmektedir. Preveze kuşatmasına dair detayları gün gün anlatan ve hatta kamptan kaçan askerlerle ilgili anekdotları da not eden müellifin tarih hususunda böyle büyük bir hataya düşeceği beklenemez¹⁴. Dönem hadiselerini en detaylı biçimde anlatan Osmanlı kroniği olan *Silahdar Tarihi*'nde Preveze'nin düşüşü anlatılmasına rağmen herhangi bir tarih verilmemiştir; bu yüzden Osmanlı kaynaklarından bunun bir teyidini yapmak şimdilik mümkün olmamaktadır¹⁵.

Bu kuşatma anlatısını desteklemek üzere yapılan çizimde bir detay olarak Preveze Kanalı'na girmeyi başarmış olan Kaptan Manetta'nın kalyatası resmedilmiştir. Bunun dışında esirlerin bulunduğu Tersane Zindanı ve Preveze'deki Gümrük binası gibi kale içindeki önemli merkezler de yer almaktadır. Eserde belirtildiği üzere kale Venediklilerce tamir ve tahkim edilmişse de, Karlofça Antlaşması ile bölgenin Osmanlılara bırakılması ve kalenin yıkılması kararlaştırıldığından söz konusu kale günümüze intikal edememiştir. Kalenin az sayıdaki görselinden biri de budur¹⁶.

Morosini'nin orduları, Preveze'den sonra İnebahtı Körfezi'ne doğru hareketlerine devam edeceklerdir. Burada muratlarının Gördös'ü yani Korint'i ele geçirip Mora ile anakara arasındaki bağlantıyı kesmek olduğu anlaşılmaktadır. Fakat burada bir Osmanlı direnişi ile karşılaşacaklardır. Yine bu süreçte Ekim ayı içerisinde Dragomesti Limanı'na girecek burada karaya çıkan ordu birçok köyü ele geçirecektir. 1685 yılı Mayıs sonu itibariyle

---

renissima Republica di Venetia nel Giorno di S. Michel'Arcangelo sotto la Prudente Valorosa Condotta dell'illustrissimo Francesco Morosini (Venedik: 1684).

14 Benzer bir durum Ayamavra adası için de geçerlidir. Büyük ölçüde Mario Nani Moceni-go'nun şekillendirdiği modern literatürde 7 Ağustos 1684 tarihi esas alınmış görünmektedir. Bkz. *a.g.e.*, 201.

15 Preveze'nin kaybı ile ilgili en detaylı bilgiler Silahdar Fındıklılı Mehmed Efendi'nin *Tarihi*'nde yer almakla birlikte burada herhangi bir tarih bilgisi verilmemiştir. İlgili kısım için bkz. Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke, (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi (İstanbul: 2012), 933.

16 Preveze'nin Osmanlılarca fethi sonrasında inşa edilen ilk kale ve bu kalenin lokasyonu meseleleri ile ilgili olarak bkz. Nikos Karabelas, "The Ottoman Conquest of Preveza and Its First Castle", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 20-24 Eylül 2010, *Bildiriler*, IV. Cilt, II. Kısım (Ankara: 2015), 967-998.

Dragomesti’de birleşen müttefik donanmaları 25 Haziran’da bu sefer Mora’ya doğru harekete geçeceklerdir. İlk olarak Modon’a bir tasallut söz konusu ise de, bu girişim akim kalacak ve ardından Koron üzerine gidilecektir. 30 Haziran’da kalenin üç farklı noktasından kale yoğun bir topçu ateşine tabi tutulacaktır. Floransa askerinin savaştığı, kale kulesine yakın bir noktada kale duvarı lağımrlarla patlatılacak, bu gelişme üzerine Osmanlılar kaleye beyaz bayrak çekerek 11 Ağustos’ta müttefik kuvvetlerle teslim şartlarını görüşmeye başlayacaklardır. Bu esnada müellife göre bir fırın yahut cephanelikte yaşanan patlama sonucunda bazı Venedikli askerlerin hayatını kaybetmesi onları oldukça sinirlendirecek ve büyük bir katliam başlayacaktır. Müellif burada sözünü sakınmadan katliamı ve milliyetlerine bakılmaksızın sağ kalanlar içerisindeki kadın ve çocukların esir edilmelerini yazacaktır¹⁷.

Koron’un ele geçirilmesiyle Venedikliler Mora Yarımadası’na ayak basmış oldular. Bundan sonraki hedefleri Osmanlı idaresini benimsemede güçlük çıkaran ve dönem dönem isyanlar çıkaran Manya bölgesidir. Morosini’nin ordusu burada yerel halkın bir kısmının da desteğini almak suretiyle bu yarımadaanın önemli kalelerinden birisi olan Kalamata, ardından da Zarnata, Kelefa ve Vitilo’yu Eylül ayı sonu itibariyle ele geçirir. Eserde Mora içlerine doğru hareket eden işgal ordusuna bölgede yerleşik Ortodoksların yardımı da detaylı biçimde resmedilmiştir. Metinde muhtelif yerlerde Rumların işgal ordusuna hem silah hem de muhtelif emtia getirdikleri bilgisine yer verilmiştir. Öte yandan, Mora’nın uç kısımlarında yaşayan Türklere ait köylerin kesafetine vurgu yapılmış bu süreçte birçoğunun özellikle yerli Rumlar tarafından öldürüldükleri yahut esir edildikleri belirtilmiştir. Aynı yıl içerisinde Venedik ordularının Epir bölgesindeki faaliyetleri de devam edecek ve 28 Ekim 1685 tarihinde Gümenice Osmanlılarca terk edilmiş halde iken Venediklilerin eline geçecektir. Bakımsız bir durumda olan Gümenice Kalesi hemen ertesi gün işlevsiz olacağı gerekçesi ile yıkılacaktır¹⁸.

1686 senesine gelindiğinde, Carlo di Strassoldo’nun ölümü sonrasında, İsveçli kont Otto Wilhelm von Königsmarck birleşik kara ordusu komutanlığına getirilecektir¹⁹. 5 Mayıs’ta Ayamavra’ya gelen Königsmarck,

17 *Distinti Ragguagli*, 43-52.

18 Söz konusu kalelerden Kalamata, Zarnata, Vitilo ve Gümenice’nin çizimleri mevcuttur.

19 Setton, *a.g.e.*, 296.

Resim 3 Koron Kalesi

10.000'in üzerinde askeriyle Mora'ya doğru hareket edecek ve önce 1 Haziran 1686'da müdafaaya pek de elverişli olmayan Eski Navarin'i kısa bir kuşatmanın ardından vire ile ele geçirecektir. Müellif yapılan antlaşma uyarınca kaleden 8000 kişinin ayrıldığını yazar. Ardından da müttefik ordu Yeni Navarin üzerine yürüyecektir. Yeni Navarin'i muhafaza ile görevli Cafer ve Mustafa Paşa'lar, Mora Serdarı İsmail Paşa Königsmark karşısında tutunamayınca Yeni Navarin'i 21 Haziran'da vire ile teslim edeceklerdir. Eserde kalenin teslimi sonrası serbest kalan esirlerin mutlulukları canlı bir biçimde resmedilirken, buradan çıkan nüfusun da tıpkı Eski Navarin'den çıkan nüfus gibi Trablusgarp'a gittiklerini yazar. Her iki kalenin de oldukça detaylı tavsifi ve çizimleri verilmiştir. Bu esnada Morosini'nin emrindeki donanma da Sapanca adası açıklarında olası bir Osmanlı donanmasını karşılamak için devriye gezmektedir.

Müttefik ordunun bundan sonraki hedefi Venedik Cumhuriyeti'nin daha evvel yaklaşık 300 yıl idare etmiş olduğu Modon Kalesi olacaktır. Yeni Navarin'in 11 km güneyinde yer alan Modon Kalesi'nin kuşatması hemen ertesi gün başlamıştır. Surlar karadan ve denizden top ateşine maruz bırakılacaktır. Anlatıdan, 26 Haziran günü Venediklilerin bir temsilci göndererek kalenin teslimini talep ettikleri, buna mukabil gelen cevapta müdafilerin savaşmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat içerideki direniş çok fazla devam edememiş ve 7 Temmuz günü surlara beyaz bayrak çekilerek teslim görüşmeleri başlamıştır. Diğer örneklerde olduğu gibi Modon'da da tahliye işlemi gerçekleşmiş ve kale Müslümanlarının Kuzey Afrika'ya gidişlerine müsaade edilmiştir.

Anlatıdaki detaylara muvafık bir biçimde Modon Kalesi'nin çizimi de oldukça detaylıdır. Kale içi yerleşmenin bütün ayrıntıları verilmiştir. Cami, su kemeri, maksem, gümrük binası ve kime ait olduğunu anlayamadığımız bir ağanın türbesi gibi detaylar şehirdeki Osmanlı yerleşimi hakkında bilgi verir niteliktedir. Kale surlarının niteliği, burçlar ve hendeğe ait çizimin kıymetini daha da arttırır. Çizimden hem karadan hem de denizden kuşatmanın ne şekilde gerçekleştiğini görmek de mümkündür.

Modon'un ele geçirilmesiyle birlikte yarımadanın güney kısımları büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır. Bundan sonraki hedef Mora'nın doğu kısmındaki Anabolu Kalesi'dir. Kale hem karadan hem de denizden

kuşatılacaktır. Kara ordusunun Palamidi tepelerinde kontrolü sağlaması ve buradan yaptığı 14 gün süren ağır bombardımanın ardından kaleye 1 Eylül'de beyaz bayrak çekilecektir. 10 günlük bir tahliye sürecinin ardından Anabolu'da Venedik idaresi başlayacak, kaleden çıkanlar çizimde de gösterilen Türk kadırgaları ve İngilizlere ait bir pinco ile Anadolu kıyılarına doğru yola koyulacaktır. Kaleden gelen yardım çağrısına cevap vermeye çalışan İsmail Paşa, önce 7 Ağustos'ta ardından da metinde detaylı bir biçimde anlatıldığı üzere 29 Ağustos'ta Venedik kuvvetlerince mağlup edilecektir. Akabinde yarımada'daki Osmanlı direnişi de büyük ölçüde çökmüştür; yılsonu itibariyle yarımada'nın kontrolü neredeyse tamamen ele geçirilmiş durumdadır.

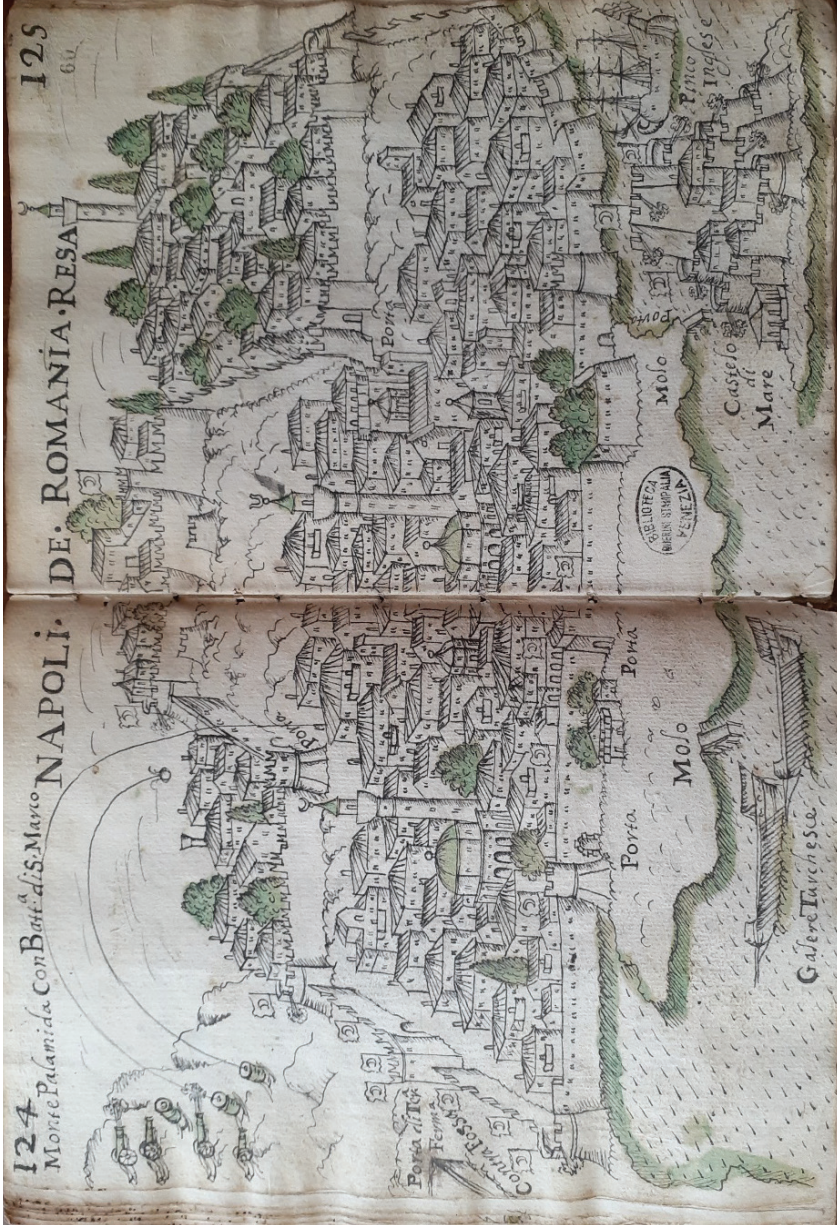
Ertesi sene bir kez daha harekete geçen Venedikliler 22 Temmuz'da Balyabadra'ya çıkarma yapıp burada kendilerini karşılayan 30.000 kişilik bir Osmanlı ordusunu mağlup etmeyi başarmışlardır. Akabinde Balyabadra'da Venedik idaresi başlayacaktır. Bu gelişmeden kısa bir süre sonra 25 Temmuz'da da karşı kıyıda'ki İnebahtı Kalesi de Venediklilerin eline geçecektir. Morosini'nin kuvvetleri karşısında Osmanlılar büyük bir direniş gösterememişler ve Mora yarımadasının kuzeybatı bölgeleri ve İnebahtı Körfezi'nin girişi tamamen Venedik idaresine geçmiştir. Metinde bu iki kalenin de detaylı çizimleri olmakla birlikte, bu iki çizimin de renklendirilmediği ve taslak suretinde bırakıldığı görülmektedir. Karlofça Antlaşması'nın 2. Maddesi uyarınca İnebahtı Osmanlılara teslim edilirken Venedikliler yine antlaşma uyarınca kale surlarını yıkmışlardır²⁰. Bu çizim yıkım öncesi İnebahtı Kalesi'ne ait az sayıda görselden biri olması ve buradaki çok kompleks yapıyı açık bir biçimde resmetmesi dolayısıyla kıymet kazanmaktadır. Eserin kalanında daha fazla çizim yer almamakta, yukarıda da zikretmiş olduğum sıra ile Venedik hareketi detaylandırılmaktadır. Eserde son olarak ele alınan tarih her ne kadar detaylandırılmasa da 27 Eylül 1687 tarihinde Parthenon'un [Moschea Maggiore] bombalanış tarihinden on gün sonrasıdır. Son bahis Atina'nın vire ile Venediklilerin eline geçmesi sonrasında gitmelerine müsaade olunan Müslüman halkın İngiliz pincolarıyla taşınması bahsidir.

Francesco Morosini'nin eserden hareketle detaylandırmaya çalıştığım 1684'te başlayıp 1687 yılı sonuna kadar fiilen sürdürdüğü Mora seferi ve

---

20 BOA, *A.DVN. DVE. d.* 16/4, 20.

Resim 4 Anabolu Kalesi

bu seferde elde ettiği başarılar ona doçluk yolunu açmıştır. 26 Mayıs 1688 tarihinde Venedik'in 108. doçu olarak seçilecektir²¹.

Metinde Osmanlı egemenliğindeki kalelere ait çizimlerin tamamında kale burçlarında bayrak asılı olduğu görülmektedir. Çizimlerin büyük kısmının renklendirilmiş oluşu karşımıza bugünkü Türk bayrağı formuna oldukça yakın bir bayrak formu çıkarmaktadır. Kırmızı zemin üzerinde beyaz hilalin yer aldığı bu form öyle anlaşılıyor ki erken dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi bayrağı olarak kullanılmış görülmektedir. Metinde gördüğümüz çok sayıdaki bayrak çizimi de alanı çalışan tarihçilere kaynaklık edebilecek niteliktedir.²²

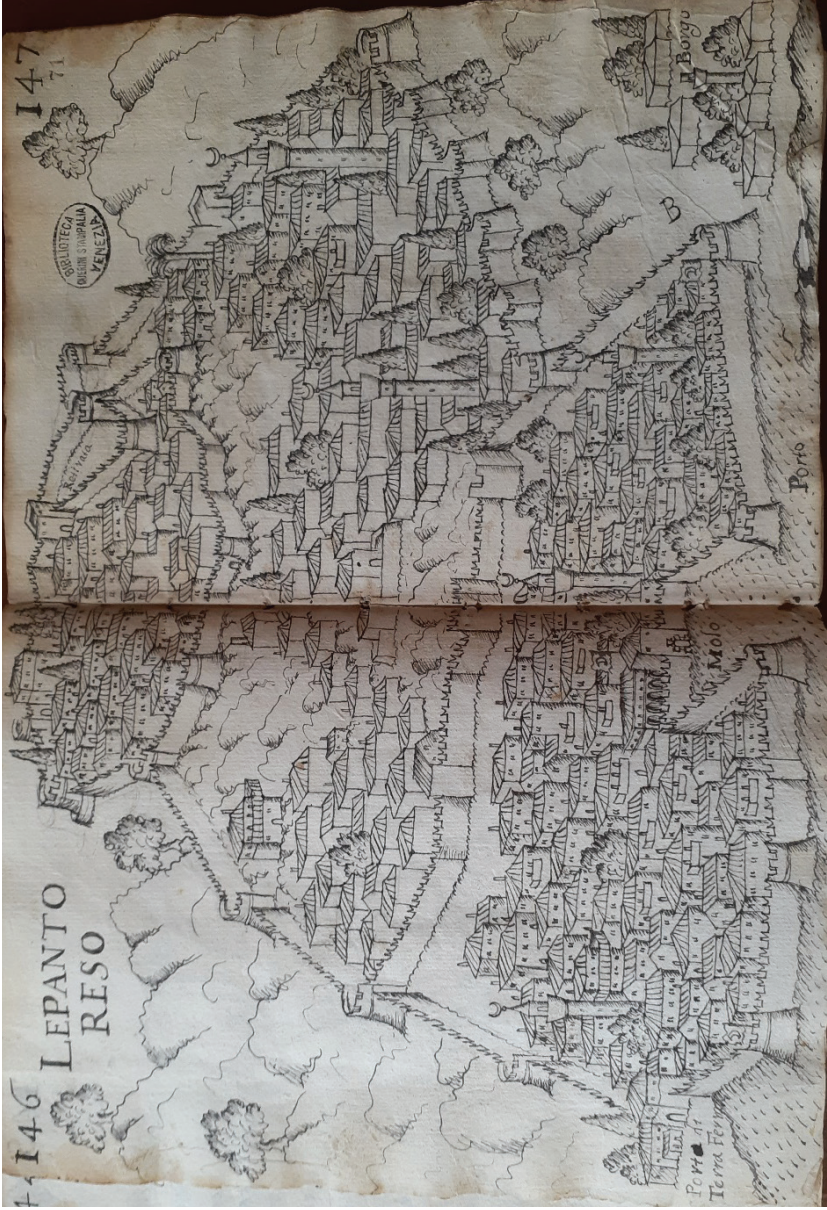
Sonuç olarak Venediklilerin Mora seferinin bütün hızıyla devam ettiği bir periyotta hazırlandığını bildiğimiz, büyük ihtimalle birinci elden tanıklıkları ihtiva eden bu eser, zaman zaman alternatif denebilecek bir kronoloji, ordu bileşenlerine ve mevcutlarına dair güvenilir enformasyon, savaş sahasında yahut kale kuşatmaları esnasında ordu dizilişlerine dair canlı bir tasvir, kalelere ve kale içerisinde ve çevresindeki stratejik önemi haiz yerlere dair detaylı bir tavsif, kullanılan savaş mühimmatının nitelik ve niceliklerine dair bilgilendirici veri ve tabii ki sağlam bir görselleştirme ile zengin bir harp tarihi kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

---

21 Claudia Rendina, *I Dogi: Storia e Segreti* (Venedik, Roma: 2007), 402-407.

22 Uzmanlık alanım olmayışı dolayısıyla esasen pek de dikkatimi çekmemiş olan bu noktaya, sempozyumdaki sunumum sırasında Prof. Dr. Erhan Afyoncu işaret etmiştir. Kendisine bu konuda minnettarım.

Resim 5 İnebahtı Kalesi

LA QUESTIONE D'ORIENTE E LA GUERRA DI CRIMEA ATTRAVERSO GLI ARTICOLI DELLA CIVILTÀ CATTOLICA

Gianfranco ARMANDO¹

Alle Figlie della Carità di Istanbul

Inomi di Crimea, Cernaia, Sebastopoli mi sono familiari fin dall'adolescenza, a motivo delle mie origini piemontesi. Alcune vie di Torino, città dove ho compiuto gli studi universitari, antica capitale del regno di Sardegna, nonché prima capitale del regno d'Italia dal 1861, sono intitolate alle località della penisola di Crimea prima menzionate. Nel dialetto piemontese, tra l'altro, quando si vuole indicare una situazione di grande confusione si dice «pianté 'na cernaia»², a ricordo della battaglia combattuta dagli eserciti alleati francese e sardo contro quello russo sulle rive del fiume Cernaia, il 16 agosto 1855, dove si verificò una tremenda confusione prodotta dai differenti linguaggi parlati dagli alleati, degli ordini dati e non capiti, dell'incomunicabilità tra gli uomini d'arme.

Lavorando da anni nell'Archivio Segreto Vaticano, mi sono chiesto se tra le tante carte presenti nei fondi documentari della Santa Sede, vi fosse documentazione riguardante la guerra di Crimea (1853-1856), un avvenimento che ha segnato profondamente i rapporti tra le nazioni d'Europa alla metà del XIX secolo³. Penso che una delle occasioni, non auspicabili, ma ahimé che si sono verificate purtroppo molte volte nella storia degli uomini, d'incontro e conoscenza sono state le guerre. La guerra di Crimea ha costituito per il Paese da dove provengo, o meglio per quella parte d'Italia, allora regno di Sardegna, una tappa importante del Risorgimento, il movimento che portò al

---

1 Archivio Apostolico Vaticano, gianfranco.armando@gmail.com

2 Paolo Bertoldi, *Guida ai detti torinesi e piemontesi* (Milano:1970), 204.

3 Sulla partecipazione del Regno di Sardegna alla guerra di Crimea si vedano: Emilio Costa, "Il Regno di Sardegna nel decennio 1848-1858", *Bibliografia dell'età del Risorgimento. In onore di Alberto M. Ghisalberti*", I (Firenze: 1971), 533-538; Emilio Costa, Lara Piccardo, "Il Regno di Sardegna nel decennio 1848-1858", *Bibliografia dell'età del Risorgimento. 1970-2001*, II (Firenze: 2003), 739-774.

compimento dell'unità nazionale nel 1861, di cui quest'anno si celebra il 150. anniversario.

Venendo a trattare delle fonti vaticane riguardanti la guerra di Crimea, si può dire che alcune notizie si ritrovano nell'archivio della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, meglio conosciuta con il nome latino di *Propaganda Fide*, organismo vaticano istituito nel 1599 da papa Clemente VIII allo scopo di propagare la fede e l'unità della Chiesa nel mondo intero, specialmente nelle terre di recente scoperta. In alcune serie documentarie del medesimo archivio si trovano menzioni delle richieste di cappellani militari cattolici di poter assistere i soldati, in gran parte irlandesi combattenti in Crimea nell'esercito britannico.⁴

Nel fondo archivistico di *Propaganda Fide* non sono state conservate le centinaia di lettere pervenute a Roma negli anni dal 1854 al 1856, né sono conservate le copie della risposte romane a questi cappellani. Si ritrovano, soltanto, scarse notizie in un registro copia lettere ed ho valutato che fosse troppo poco per poter ricavare un intervento articolato sulla vita dei soldati e dei loro cappellani nelle trincee della penisola di Crimea.

Mi sono pertanto orientato, ad una scelta diversa, ma non lontana come tematica dalle vicende belliche. Ho pensato di rileggere gli articoli che *La Civiltà Cattolica*, rivista fondata nel 1850 dal padre Carlo Maria Curci⁵ della Compagnia di Gesù, assieme ad alcuni altri confratelli gesuiti⁶, dedicò alla guerra di Crimea o come all'epoca si diceva e scriveva alla *Guerra d'Oriente*.

---

4 Archivio Propaganda Fide, *Indice delle Lettere, Parte Occidentale 1854-1856*, voll. 13, 14, 15, 346, 347 *passim*.

5 Carlo Maria Curci, nacque a Napoli il 4 settembre 1810, entrò nella Compagnia di Gesù nel 1826 e fu ordinato sacerdote nel 1836. Dopo alcuni anni come scrittore della rivista da lui fondata, si diede al ministero sacerdotale e morì a Firenze nel 1891; cfr. Giacomo Martina, "Curci Carlo Maria", *Dizionario Biografico degli Italiani*, 31 (Roma: 1985), 417-422.

6 Per le vicende dei primi anni della rivista si vedano: "Memorie della Civiltà Cattolica. Primo quadriennio 1850-53", *Edizioni La Civiltà Cattolica* (Roma: 1854); Pietro Pirri, "La Civiltà Cattolica nei suoi inizi e alle prime prove", *La Civiltà Cattolica [= Civ. Catt.]*, (1924), II, 19-33, 219-231, 397-406; Gabriele De Rosa, "Civiltà Cattolica, 1850-1945", *Antologia*, I, (San Giovanni Valdarno: 1971); Francesco Dante, *Storia della «Civiltà Cattolica» (1850-1891). Il laboratorio del Papa* (Roma: 1990); Giovanni Sale, *L'Unità d'Italia e la Santa Sede* (Milano-Roma: 2010).

L'autorevolezza di questa rivista, la più antica di tutte quelle italiane attualmente esistenti, le è data dal fatto che in fase di bozza è esaminata dalla Segreteria di Stato della Santa Sede per averne l'approvazione definitiva ed è considerata un periodico di alta divulgazione.

Gli anni del conflitto in Crimea (1853-1856) sono contraddistinti in Italia da quel movimento noto come Risorgimento, che attraverso complesse e lunghe vicende politiche e belliche, portò all'unificazione della penisola. Gli articoli e le corrispondenze pubblicate sulla *Civiltà Cattolica* esprimevano non soltanto i giudizi e le valutazioni dei giornalisti gesuiti, ma soprattutto quello di Pio IX (1792-1878), eletto papa nel 1846.⁷

Tutto ciò che questo Pontefice pensava, non soltanto sulle travagliate vicende italiane, ma anche sugli avvenimenti di politica internazionale, specialmente quando si trattava della difesa dei Luoghi Santi della Palestina e dei Cristiani d'Oriente, si rifletteva nei ben documentati articoli della *Civiltà Cattolica*.

Nel corso dei primi decenni della sua vita, gli articoli pubblicati sulla *Civiltà Cattolica*, tutti scritti da gesuiti, comparvero anonimi, ma grazie al prezioso lavoro di Giuseppe Del Chiaro, per lunghi anni segretario della direzione della rivista, si può venire a conoscenza dell'autore degli articoli sulla Guerra d'Oriente.⁸

Si tratta del padre Luigi Taparelli d'Azeglio, eminente filosofo e tra i primi collaboratori di padre Curci, fratello del più famoso Massimo, uno dei presidenti del Consiglio dei ministri del regno di Sardegna, appartenente ad una delle più importanti famiglie della nobiltà piemontese.⁹

---

7 Su Pio IX, tra le molte pubblicazioni, si vedano in particolare: Roger Aubert, *Il pontificato di Pio IX* (Torino: 1970); Giacomo Martina, *Pio IX (1846-1850)* (Roma: 1974); Giacomo Martina, *Pio IX (1851-1866)* (Roma: 1986); Giacomo Martina, *Pio IX (1867-1978)* (Roma: 1990).

8 Giuseppe Del Chiaro, *Indice Generale della Civiltà Cattolica (Aprile 1850 – Dicembre 1903)* (Roma: 1904).

9 Luigi Taparelli d'Azeglio nacque a Torino nel 1793, entrò nella Compagnia di Gesù nel 1814, fu ordinato sacerdote nel 1820, scrittore, musicista e filosofo fecondo, dal 1850 fino alla morte nel 1862 membro del Collegio degli scrittori della *Civiltà Cattolica*; cfr. Giandomenico Mucci, "Taparelli d'Azeglio, Luigi (Prospero)", *Diccionario Histórico de la Compañia de Jesús. Biográfico-Temático*, IV (Roma-Madrid: 2001), 3701-3702.

Il primo fascicolo della *Civiltà Cattolica*, scritto in lingua italiana per decisione di padre Curci in ciò sostenuto da Pio IX, fu stampato a Napoli il 6 aprile 1850, ma a causa di incidenti intercorsi tra la rivista dei gesuiti e le autorità borboniche, la redazione si trasferì a Roma e il 1 novembre 1850 uscì il primo fascicolo romano. In poco tempo la rivista arrivò a 8.000 esemplari per numero, cifra notevole per quei tempi e fu distribuita, da subito in tutta l'Italia, contribuendo forse suo malgrado ad unificare anch'essa la penisola italiana.

I fascicoli, in uscita ogni 15 giorni, si articolavano in tre parti ben distinte: la prima sezione era dedicata ad articoli di argomento politico, letterario, religioso; seguiva poi una *Rivista della stampa italiana*, dove si recensivano alcune pubblicazioni da poco uscite sul mercato librario e nella terza parte si trovavano le *Cronache contemporanee*, a sua volta suddivise in *Cose italiane* e *Cose straniere*.

Fin dai primi numeri nelle pagine dedicate alle *Cose straniere* comparve la rubrica *Questione d'Oriente*, che informava i lettori sugli avvenimenti dell'Impero Russo e dell'Oriente Cristiano sotto la dominazione turca e pertanto anche la Palestina.

Scorrendo gli indici delle prime annate della rivista si scopre che già nel 1853 la rivista, a firma di padre Taparelli d'Azeglio, dedicò un articolo alla questione del Protettorato russo sui cristiani d'Oriente¹⁰.

L'autore, entrando subito nella *Questione d'Oriente*, commentando il Manifesto russo pubblicato nel momento in cui le truppe imperiali russe avevano valicato il fiume Pruth, confine di stato tra l'Impero zarista e i Principati danubiani, sottomessi all'Impero ottomano (meglio noto come la *Sublime Porta*) e considerato dalle potenze dell'epoca l'elemento scatenante della futura guerra di Crimea, così scriveva:

«La sostanza è che la Russia arrogandosi un *Protettorato ufficiale* sopra gli oltre nove milioni di Greci scismatici sudditi della Porta ottomana, verrebbe ad acquistare una influenza su tutto l'Impero turco da averne per ora quasi tutti i vantaggi, senza le invidie e le gelosie che incontrerebbe nel farlo interamente suo. Frattanto la condizione del Protettorato identificando a poco

---

¹⁰ "Il Protettorato Russo", *Civ. Catt.* (1853), III, 481-490.

a poco gl'interessi, assimilando le popolazioni eterogenee, abituando la Porta ad una dipendenza come d'infeudata, apparecchierebbe quel congiungimento politico del Bosforo colla Neva, al quale gli Czar, da Pietro fino al presente, stan mirando con longanime e poco dissimulata perseveranza».¹¹

L'articolo di padre Taparelli non arrivava casualmente e s'inseriva non soltanto nella Questione d'Oriente vista con gli occhi di un cattolico romano, ma anche in quella ad essa strettamente collegata dei Luoghi Santi e cioè della Palestina sotto il domino turco. Nel 1847 a Betlemme erano scoppiati incidenti tra le diverse comunità cristiane riguardo alla stella d'argento posta dai latini sul luogo della natività del Redentore nella grotta di Betlemme, sottratta ad opera dei greci e degli armeni.

La Santa Sede che non intratteneva relazioni diplomatiche con la Sublime Porta, si era da secoli affidata per la protezione delle comunità cattoliche alla Francia che deteneva a partire dal regno di Francesco I, nel primo Cinquecento, un protettorato ufficiale sui cattolici del Levante.

L'Impero Ottomano, considerato ormai dalle potenze europee e dalla Russia come "l'uomo malato" del continente, pertanto da assistere e da curare, offriva loro la possibilità di ingerenze negli affari interni e soprattutto lo zar Nicola I mirava al conseguimento di un vecchio sogno russo: la conquista di Costantinopoli e lo sbocco sul Mediterraneo. La politica russa si venne però a scontrare con quella di Napoleone III, desideroso anch'egli di accrescere la sfera d'influenza francese nel Mediterraneo, nel quale già erano saldamente attestati fin dal XVIII. secolo gli Inglesi.

La *Civiltà Cattolica*, sempre a firma di padre Taparelli d'Azeglio, dedicò nel corso del 1854, in piena guerra di Crimea, ben tre articoli ai *Luoghi Santi*¹², a dimostrazione che da parte della Santa Sede si annetteva grande importanza alla condizione dei cristiani presenti nell'Impero Ottomano e che non si era disposti ad accettare pacificamente un protettorato russo su quelle comunità, composte anche di cattolici latini e di cristiani orientali (maroniti, melchiti, armeni, siri, copti), uniti da secoli alla sede di Pietro¹³.

---

11 *Ibid.*, 481.

12 "I Luoghi Santi", *Civ. Catt.* (1854), VI, 129-144, 225-239, 593-605.

13 Angelo Martini, "La Santa Sede e la Questione d'Oriente negli anni 1853-1856", *Civ. Catt.* (1958), I, 587-596.

I Russi premevano sull'Impero Turco perché questi concedesse loro il protettorato su tutte le popolazioni ortodosse residenti nei suoi territori (penisola balcanica, Asia minore, Medio Oriente). Si mirava però a minare sempre più l'autorità del sultano e a fiaccare la potenza ottomana, già seriamente compromessa. Le grandi potenze dell'Europa occidentale, Gran Bretagna e Francia, non poterono accettare le pretese avanzate dalla Russia nei confronti della Sublime Porta e fu la guerra che le vide alleate dei turchi, insieme al regno di Sardegna, contro l'Impero Russo¹⁴.

A partire dal 1853 e fino al 1856, quando a Parigi nei mesi di febbraio-marzo si svolse il congresso che mise fine alle ostilità tra i belligeranti, la *Questione d'Oriente* trovò puntuali e ampi resoconti, soprattutto sulla guerra di Crimea, nelle pagine dedicate dalla *Civiltà Cattolica* agli affari internazionali.

Occorre dire, però, che è nel corso del 1854 che la rivista dedicò, sempre a firma di padre Taparelli d'Azeglio, il maggior numero di articoli alle vicende belliche di Crimea. Tutto questo interesse da parte della *Civiltà Cattolica* si spiega, soprattutto se si pensa che, in quegli anni, era in corso un complesso rapporto tra la Santa Sede e la Russia per regolare la posizione dei cattolici latini e dei ruteni presenti nei territori di questo grande impero¹⁵.

La Santa Sede vedeva nella Russia il nemico più formidabile della Chiesa cattolica, poiché Roma guardava con preoccupazione ai popoli slavi e ai cristiani d'oriente, oggetto delle sollecitazioni russe, senza trascurare come si è detto poc'anzi le critiche condizioni dei cattolici dimoranti nell'Impero Russo.

---

14 Eugene De Guichen, *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances européennes. Étude d'histoire diplomatique* (Paris: 1936); Angelo Martini, "La Santa Sede e la Questione d'Oriente dalla crisi alla guerra", *Civ. Catt.* (1958), II, 149-162; un eccellente libro sulla guerra di Crimea, frutto di accurate ricerche negli archivi britannici, francesi, russi e turchi, con un'aggiornata bibliografia, è quello di Orlando Figes, *Crimea. The Last Crusade* (London: 2010).

15 Adrien Boudou, *Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXe siècle. 1848-1883*, II (Paris: 1925); Sophie Olszawska-Skowronska, "La correspondance des papes et des empereurs de Russie (1814-1878)", *Miscellanea Historiae Pontificiae* (Roma: 1970), 29; Angelo Tamborra, *Chiesa cattolica e Ortodossia russa. Due secoli di confronto e dialogo. Dalla Santa Alleanza ai nostri giorni* (Cinisello Balsamo: 1992).

Il Concordato del 3 agosto 1847, stipulato tra il papa Pio IX e lo zar Nicola I, era rimasto lettera morta, nonostante le rimostranze romane¹⁶. Il Pontefice e tutta la curia romana, inoltre, avevano grande difficoltà a comunicare e ad avere notizie dalle comunità latine e rutene presenti nell’Impero Russo, tra le quali andavano annoverati, in particolare, milioni di cattolici polacchi e lituani.

Uno dei pochi canali d’informazione era rappresentato dal nunzio presso l’imperatore d’Austria, il cardinale Michele Viale Prelà¹⁷ che negli anni della guerra di Crimea, inviava da Vienna periodi dispacci diplomatici¹⁸, alle volte assai drammatici, al Segretario di stato il cardinale Giacomo Antonelli¹⁹.

Inoltre, accanto agli interventi sulla Guerra d’Oriente, venivano pubblicati, sempre nel corso del 1854, ben cinque articoli dello stesso padre Taparelli d’Azeglio, recanti un titolo assai eloquente *Parola di un cattolico romano in risposta alla parola dell’ortodossia greca-russa*²⁰. La *Civiltà Cattolica* sviluppava un serrato confronto speculativo con l’Ortodossia che si accompagnava ad un movimento dell’opinione pubblica europea che in quegli anni si pronunciava contro l’autocrazia zarista. La stampa francese arrivava a proclamare la “crociata” contro lo zar, anche se una delle contraddizioni evidenziate dallo stesso padre Taparelli nei suoi articoli sulla *Guerra d’Oriente* era quella che si chiedeva perché i cristiani occidentali (inglesi, francesi, piemontesi) avessero dovuto far guerra ai russi, cristiani anche loro, per dare

16 *Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le Autorità Civili*, Haz. Angelo Mercati (Roma: 1919), 751-761; Sophie Olszamowska-Skowronska, *Le Concordat de 1847 avec la Russie. D’après les documents authentiques* (Roma: 1962).

17 Michele Viale Prelà, nato in Corsica nel 1799, dal 1845 era nunzio a Vienna. Creato cardinale il 7 marzo 1853, vi rimase quale pro nunzio per concludere il concordato nel 1855. Nominato in seguito arcivescovo di Bologna, morì nel 1860; cfr. Giuseppe De Marchi, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956* (Roma: 1957), 47.

18 Archivio Apostolico Vaticano, *Arch. Nunz. Vienna*, Indici 1055 (I-V), 1055A; Segreteria di Stato, Seconda Sezione, Rapporti con gli Stati, Affari Ecclesiastici Straordinari, *Austria*, Indici Affari Ecclesiastici.

19 Giacomo Antonelli nato a Sonnino nel 1806, Segretario di Stato dal 10 marzo 1848 fino alla morte avvenuta il 6 novembre 1876; cfr. Giuseppe De Marchi, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*, 11.

20 *Civ. Catt.* (1854), V, 167-173, 173-185, 292-305, 305-315, 402-416, 609-621; *Civ. Catt.* (1854), VI, 38-53.

aiuto ai turchi nemici della fede comune, da sempre ritenuti “gli infedeli” per eccellenza, in quanto musulmani.

Scrivendo a proposito il padre Taparelli: «Di che viene a concludersi la ragione che a favor della Russia suol trarsi dall'essere cristiani i Russi, infedeli i Turchi [...] appunto è la condizione delle Potenze occidentali mentre si oppongono all'ingrandimento di un principe che professa di voler cattivarsi il Sultano per promuovere l'onnipotenza dello scisma: traggono a sé gli *ausiliarii pagani*, i quali fatti vassalli alla Russia chiuderebbero l'oriente ai Cattolici e minaccerebbono l'occidente».²¹

E proseguiva: «Una delle condizioni è certamente e stranamente mutata, dopochè stritolata a Lepanto la luna Ottomana è divenuta impotente contro la Civiltà Europea. Né vi ha, crediamo noi, uomo di senno che paventi la caduta d'Europa per l'invasione musulmana. Ma è cessato il pericolo della civiltà, dura ella almeno la persecuzione abituale negli Stati Maomettani? Neanche questo può dirsi [...] le popolazioni Cristiane sono affrancate ormai dal timore; né puoi trovare un fatto ordinariamente di esecuzioni arbitrarie o di un ricco spogliato di sue fortune [...] Ecco dunque una prima differenza che toglie al caso presente l'applicazione di quei principi che determinarono le imprese dei Crociati: la Turchia non è oggi né così persecutrice che strazii, né così potente che minacci la cristianità [...] Paci, e non più tregue, confederazioni, alleanze sono state firmate cento volte colla Porta, la quale è stata in tal guisa invitata colle altre genti al banchetto della civiltà europea. Vorrem noi dopo tanti pegni d'amistà trattarla ancora da nemica? [...] I diritti dunque della cristianità contro il Turco, si presentano oggi sotto tutt'altro aspetto che nel medio evo; sì per la cessazione d'ostilità e di potenza nel Governo musulmano, sì per l'indifferentismo politico abbracciato dai Governi europei».²²

Venendo, poi, a spiegare la posizione assunta dallo zar Nicola I in contrasto con il papa Pio IX, affermava:

«Ed ecco perché mentre il papa moscovita accendesi di quello zelo che dal Ministro francese venne rimproverato come interessato e incoerente e per zelo di religione mette la cristianità a soqquadro, il Vicario di Gesù Cristo erede di mansuetudine celeste procede anche verso il Sultano con forme di

²¹ “La Guerra d'Oriente”, *Civ. Catt.* (1854), VI, 489-490.

²² *Ibid.*, 495-497.

urbanità diplomatica animate da carità sincera assai diversa dalla severità che ne medio evo dimostravasi dai motori supremi delle Crociate». ²³

Nel terzo e ultimo articolo dedicato alla *Guerra d'Oriente*, significativamente intitolato *Le Speranze* ²⁴ padre Taparelli così esordiva:

«Ponderammo lo spirito con cui si muovono i varii attori nella tragedia della guerra d'Oriente e le varie ragioni di diritto colle quali ciascuno si sforza rivendicare alla propria causa i suffragi d'Europa. Ma dove andrà finalmente a parare nell'ultima catastrofe il pauroso contrasto?» ²⁵

L'articolo poi proseguiva con una dettagliata analisi della politica estera dell'Impero zarista a partire da Pietro il Grande, concludendo che la guerra che si stava combattendo in Crimea tra l'esercito russo e quelli alleati (inglesi, francesi, sardi) a sostegno dei turchi, altro non era che l'ennesima manifestazione del *panslavismo* russo contro il *latinismo* e proseguiva:

«che la politica presente cammina precisamente sulle orme segnate dal riformator dell'Impero [russo], e veggono i nostri lettori quali pronostici dedur si possano per l'esito di questa guerra; nella quale se il Russo riuscisse vincitore dovrebbe dividere principalmente con l'Austria la preda [...]; e inghiottita con uno sforzo gigantesco la Persia con quella parte della Circassia, che più non sarebbe necessaria come *campo di Mare* all'esercizio delle milizia Russa, trasportare questa verso il Caboul, l'Affganistan e le altre frontiere dell'India a misurarsi coll'esercito Indo-britanno» ²⁶

La guerra di Crimea si concluse con il Congresso di Parigi del 1856 che sostanzialmente ristabilì lo *status quo ante* lo scoppio del tremendo conflitto che, purtroppo, provocò centinaia di migliaia di morti tra le fila degli eserciti coinvolti, e altre migliaia di vittime a causa dell'epidemia di colera, scoppiata in Crimea, ma rapidamente diffusasi in molti Paesi europei.

La *Civiltà Cattolica* grazie anche agli articoli di padre Taparelli, oggetto del presente intervento, già a partire dai suoi primi anni di vita, si affermava pertanto come un osservatorio qualificato a servizio della Santa Sede e della

²³ Ibid., 497.

²⁴ “La Guerra d'Oriente”, *Civ. Catt.* (1854), VI, 654-670.

²⁵ Ibid., 654.

²⁶ Ibid., 661.

Chiesa cattolica per l'analisi delle vicende internazionali. Il Papato in quei decenni della metà dell'Ottocento, a causa del Risorgimento e dell'unificazione d'Italia, venne proiettato, forse suo malgrado, sempre più sulla scena mondiale e non soltanto più italiana ed europea.

CIVILTÀ CATTOLICA'NIN MAKALELERİ İŞİĞİNDA ŞARK MESELESİ VE KIRIM SAVAŞI

Gianfranco ARMANDO¹

çev. Canan PARMAKSIZOĞLU

İstanbul Şefaât Rahibelerine

Kırım, Çernaya, Sivastopol isimleri, Piyemonte kökenlerimden dolayı, bana ergenliğimden beri aşinalar. Üniversite yıllarımı geçirdiğim, Sardinya Krallığı'nın eski başkenti, aynı zamanda İtalya Krallığı'nın da ilk başkenti olan Torino'nun bazı sokakları, Kırım Yarımadası'nda mevcut olan yerlerin isimleri ile adlandırılmışlar. Bununla birlikte, Piyemonte lehçesinde, karmaşık bir durum anlatılmak istenildiğinde, Fransız ve Sardinyalı müttefik orduların Çernaya kıyısında Rus ordusuna karşı 16 Ağustos 1855'te yaptığı savaşın ve savaşta müttefikler tarafından konuşulan diller arasındaki farklılıklar, verilen ancak anlaşılmayan emirler ve askerler arasındaki iletişimsizlikten dolayı oluşan korkunç karmaşanın anısına «pianté 'na cernaia»², denir.

Senelerdir Vatikan Özel Arşivi'nde çalışırken kendi kendime, Papalık'ın fonlarında mevcut olan bir sürü kağıt arasında, XIX. yüzyılın ortasında Avrupa ulusları arasında ilişkileri derinden etkilemiş bir hadise olan Kırım Savaşı (1853-1856)³ ile ilgili belge var mıdır diye sordum. Tarihte insanların ne yazık ki istemeden buluşma ve tanışma vesilelerinden birinin, savaşlar olduğunu düşünüyorum. Kırım Savaşı, benim kökenimin geldiği kasaba, daha doğrusu İtalya'nın bir parçası olan, 1861'de İtalya'yı birleşmeye götüren ve bu sene

1 Vatikan Apostolik Arşivi, gianfranco.armando@gmail.com

2 Bu terim, “kargaşa çıkartmak” anlamına gelmektedir. Bkz. Paolo Bertoldi, Guida ai detti torinesi e piemontesi (Milano:1970), 204.

3 Sardinya Krallığı'nın Kırım Savaşı'na katılması ile ilgili olarak bkz. Emilio Costa, “Il Regno di Sardegna nel decennio 1848-1858”, Bibliografia dell'età del Risorgimento. In onore di Alberto M. Ghisalberti”, I (Firenze: 1971), 533-538; Emilio Costa, Lara Piccardo, “Il Regno di Sardegna nel decennio 1848-1858”, Bibliografia dell'età del Risorgimento. 1970-2001, II (Firenze: 2003), 739-774.

150. yılı kutlanan *Risorgimento* hareketinin önemli bir ayağını oluşturan o zamanki Sardinya Krallığı vasıtasıyla yapıldı.

Kırım Savaşı ile ilgili belgelere gelecek olursak bazı belgelerin, daha çok Latince ismi *Propaganda Fide* ile tanınan, 1599'da Papa VIII. Clemens tarafından, tüm dünyada bilhassa yeni keşfedilen topraklarda (Katolik) inancı yaymak ve Kilise'nin bütünlüğünü sağlamak amacıyla kurulmuş Vatikan organizması olan *Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli Arşivi*'nde bulunmaktadır. Söz konusu arşivin bazı belgelerinde, çoğunluğu Kırım'da Britanya ordusunda savaşan İrlandalılar olmak üzere, askerlere yardım edebilme hususunda Katolik askeri rahiplerden gelen taleplerden bahisler mevcuttur⁴.

Propaganda Fide arşiv fonunda 1854 ile 1856 seneleri arasında Roma'ya gönderilmiş yüzlerce mektup muhafaza edilmemiştir; ancak bu rahiplere Roma'dan gönderilmiş cevabi mektupların nüshaları muhafaza edilmiştir. Sadece bir kayıt defterinde yetersiz bilgilerin bulunduğu mektup nüshaları mevcuttur. Bu sebeple Kırım Yarımadası siperlerindeki askerlerin ve onların rahiplerinin hayatları üzerine kaleme alınacak bir bildiri hazırlamak için bu bilgilerin yetersiz olduğu fikrine vardım.

Bu sebepten dolayı, farklı ancak savaşla ilgili hadiselerden çok da uzak olmayan bir seçenek üzerine yöneldim. Cizvit tarikatına bağlı Rahip Carlo Maria Curci⁵ tarafından aynı tarikatın diğer birkaç üyesi ile birlikte⁶ 1850'de çıkarılan ve Kırım Savaşı'na ve o vakit dile getirildiği ve kaleme alındığı adı ile *Guerra d'Oriente (Doğu Savaşı)*'na adanan *Civiltà Cattolica* dergisini

4 Archivio Propaganda Fide, *Indice delle Lettere, Parte Occidentale 1854-1856*, Cilt 13, 14, 15, 346, 347.

5 Carlo Maria Curci, 4 Nisan 1810'da Napoli'de dünyaya gelmiş, 1826'da Cizvit tarikatına girmiş ve 1836'da rahip olarak görevlendirilmiştir. Kurmuş olduğu derginin yazarlığını yaptığı birkaç seneden sonra bu işi bırakmış ve rahiplik görevine geri dönmüştür. 1891'de Floransa'da hayatını kaybetmiştir. Giacomo Martina, "Curci Carlo Maria", *Dizionario Biografico degli Italiani*, 31 (Roma: 1985), 417-422.

6 Derginin ilk yıllarındaki hadiseler için bkz. "Memorie della Civiltà Cattolica. Primo quadriennio 1850-53", *Edizioni La Civiltà Cattolica* (Roma: 1854); Pietro Pirri, "La Civiltà Cattolica nei suoi inizi e alle prime prove", *La Civiltà Cattolica [=Civ. Catt.]*, (1924), II, 19-33, 219-231, 397-406; Gabriele De Rosa, "Civiltà Cattolica, 1850-1945", *Antologia*, I (San Giovanni Valdarno: 1971); Francesco Dante, *Storia della «Civiltà Cattolica» (1850-1891). Il laboratorio del Papa* (Roma: 1990); Giovanni Sale, *L'Unità d'Italia e la Santa Sede* (Milano-Roma: 2010).

yeniden okumayı düşündüm. Mevcut olan güncel tüm dergilerin en eskisi olan bu derginin güvenilirliği, henüz taslak halde iken, tam onay alması için Papalık Devlet Sekreterliği (Segreteria di Stato della Santa Sede) tarafından gözden geçirilmesinden ve yüksek tirajlı bir süreli yayın olarak kabul görmesinden kaynaklanır.

Kırım'da çatışma yılları (1853-1856), İtalya'da, siyasi ve savaşıla ilgili karmaşık ve uzun süreli hadiselerle yarımada'yı birleşmeye taşımış, *Risorgimento* olarak tanınan hareketle karakterize edilmektedir. *Civiltà Cattolica*'da yayınlanmış makale ve yazışmalar, yalnızca Cizvit tarikatına bağlı gazetecilerin değil, bilhassa 1846'da Papalık makamına seçilmiş olan XI. Pius (1792-1878)'un⁷ da kanaat ve değerlendirmelerini ifade etmekteydi.

Bu Papa'nın düşündüğü hususlar, özellikle İtalya'da meydana gelen acı dolu hadiselerden ibaret değildi, aynı zamanda uluslararası politika ile alakalı olaylardı, bilhassa Filistin ve Doğu'daki Hıristiyanların Kutsal Mekanları (Luoghi Santi)'nin müdafaası söz konusu olduğunda Papa, *Civiltà Cattolica*'nın belgelere dayanarak kaleme alınmış makaleleri üzerine yoğunlaşıyordu.

Yayın hayatının ilk yıllarında *Civiltà Cattolica*'da yayınlanmış ve tümü Cizvitler tarafından kaleme alınmış makaleler anonimdi; ancak derginin uzun yıllar idari sekreterlik görevini yürütmüş olan Giuseppe Del Chiaro'nun değerli çalışması sayesinde, Doğu Savaşı (Guerra d'Oriente) hakkındaki makalelerin müellefi bilinmektedir⁸.

Bahse konu kişi, seçkin filozof, Rahip Curci'nin ilk çalışma arkadaşlarından, Sardinya Krallığı'nın Konsey başkanlarından biri ve daha fazla şöhrete sahip olan Massimo'nun kardeşi, Piyemonte'nin aristokrasisinin en önemli ailelerinden birinin bireyi, seçkin filozof Rahip Luigi Taparelli d'Azeglio'dur⁹.

7 IX. Pius üzerine birçok yayın arasında bilhassa şu eserlere bakılabilir: Roger Aubert, *Il pontificato di Pio IX* (Torino: 1970); Giacomo Martina, *Pio IX (1846-1850)* (Roma: 1974); Giacomo Martina, *Pio IX (1851-1866)* (Roma: 1986); Giacomo Martina, *Pio IX (1867-1978)* (Roma: 1990).

8 Giuseppe Del Chiaro, *Indice Generale della Civiltà Cattolica (Aprile 1850 – Dicembre 1903)* (Roma: 1904).

9 Luigi Taparelli d'Azeglio 1793'te Torino'da doğmuş, 1814'te Cizvit Tarikat üyesi olmuştur. 1820'de rahiplik görevine başlamış olan Luigi Taparelli d'Azeglio, aynı zamanda yazar, müzisyen ve velûd bir filozoftu. 1850'den 1860'ta ölümüne kadar *Civiltà Cattolica*'nın yazarlar

Civiltà Cattolica'nın ilk sayısı, Rahip Curci'nin IX. Pius'un müdahalesi ile verdiği karar gereğince İtalyanca kaleme alınmış ve 6 Nisan 1850'de Napoli'de yayınlanmıştır. Lakin Borbon otoriteleri ve söz konusu Cizvit dergisi arasında meydana gelen anlaşmazlıklar sebebiyle, redaksiyon Roma'ya taşınmış ve ilk Roma sayısı, 1 Kasım 1850'de çıkmıştır. Kısa zamanda dergi, sayı başına, o dönem için kayda değer bir rakam olan 8000 nüshaya ulaşmış ve hemen tüm İtalya'da dağıtılmıştır. Belki de bu hadise, İtalya'nın birleşmesine katkı sağlamıştır.

15 günde bir çıkan sayılar, üç belirgin bölüme ayrılmaktaydı: İlk bölüm, siyasi, edebi ve dini konularla ilgili makalelere adanmıştı; bu bölümü kitap pazarında kısa sıra önce çıkmış olan yayınların incelendiği *İtalyan Basın Dergisi (Rivista della Stampa Italiana)* takip ediyordu ve üçüncü bölümde ise aralarında çoğu zaman İtalya ile İlgili Hususlar (*Cose Italiane*) ve *Yurtdışı ile İlgili Hususlar (Cose Straniere)* olarak ayrılan *Güncel Kronikler (Cronache Contemporanee)* yer almaktaydı.

Cose Straniere'ye adanmış olan ilk sayılardan itibaren, Rus İmparatorluğu ile Türklerin ve dolayısıyla Filistin'in de hakimiyeti altındaki Hristiyan Doğu'daki hadiseler hakkında okuyucuları bilgilendiren *Questione d'Oriente (Şark Meselesi)* bölümü ortaya çıktı. Derginin ilk yıllarının katalogları incelenirken ta 1853'te, Rahip Taparelli d'Azeglio imzalı derginin Doğu Hristiyanlarının Rus himayesi altında olmaları meselesine adandığı keşfedilir¹⁰.

Yazar, hemen *Şark Meselesi'ne (Questione d'Oriente)* girerek ve Rus İmparatorluk güçlerinin, Çarlık İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu (nam-ı diğer *Bab-Ali*)'nin idaresi altına girmiş Tuna Prenslikleri'nin arasındaki devlet sınırı olan ve dönemin güçleri tarafından gelecek Kırım Savaşı'nın tetikleyici faktörü olarak kabul edilen Prut Nehri'ni geçtiği esnada yayınlamış olan Rus Manifestosu'nu yorumlarken şu sözcükleri kaleme almaktaydı:

«Rusya'nın, dokuz binden fazla Rum şizmatik Osmanlı tebaası üzerinde "Resmi Himaye (Protettorato Ufficiale)" kurması fikri, bu yolda karşılaşacağı

konseyi üyeliğinde bulunmuştur. Bkz. Giandomenico Mucci, "Taparelli d'Azeglio, Luigi (Prospero)", *Diccionario Histórico de la Compañia de Jesús. Biográfico-Temático*, IV (Roma-Madrid: 2001), 3701-3702.

10 "Il Protettorato Russo", *Civ. Catt.* (1853), III, 481-490.

haset ve kıskançlıklar dışında, bütün Türk İmparatorluğu üzerinde şuan için neredeyse tüm avantajları elde etmesine sebep olabilir. Bu arada, çıkarları az az gözeterek, heterojen halkları asimile ederek ve tımar gibi bir bağlılığa Bab-ı Ali'yi alıştırarak Himaye koşulu, Peter'den bugünküne kadar tüm Çarların sabır ve çok da gizli olmayan bir sebat ile hedeflediği Boğaz ile Neva arasındaki o siyasi birleşmeyi hazır hale getirebilir.»¹¹

Rahip Taparelli'nin makalesi rastlantısal olarak ortaya çıkmamaktaydı ve makale, Şark Meselesi'ni sadece bir Romalı Katolik'in bakış açısı ile ele almamakta, aynı zamanda Türk hakimiyeti altındaki Kutsal Mekanlar (Luoghi Santi) ve Filistin meselesini de içine alacak şekilde incelemekteydi. 1847'de Beytüllahim'de farklı Hıristiyan halklar arasında, Beytüllahim mağarasında Hz. İsa'nın doğum yeri üzerine Latinler tarafından koyulan ve Ermeniler ve Rumlar tarafından kaldırılan gümüş yıldız ile alakalı olarak anlaşmazlıklar çıkmıştı.

Bab-ı Ali ile diplomatik ilişkilere sahip olmayan Papalık (Kutsal Makam), Katolik halkların himayesini yüzyıllardan beri Fransa'ya emanet etmişti ve Fransa, XVI. yüzyılın ilk yarısında I. Fransuva'nın krallık döneminden itibaren Levant'taki Katoliklerin resmi hamiliğini elinde tutmaktaydı.

Avrupalı güçler ve Rusya tarafından kıtanın, yardım edilecek ve iyileştirilecek “hasta adamı” olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu, onlara iç işlerinde müdahale imkanı sunmaktaydı ve bilhassa Çar I. Nikola eski bir Rus hayalinin kazanımını hedefliyordu: İstanbul'un alınması ve Akdeniz'e çıkış. Ancak Rus siyaseti, XVIII. yüzyıldan beri İngilizlerin istikrarlı bir şekilde tanıklık etmiş olduğu gibi, Akdeniz'de Fransa'nın etki alanını genişletme arzusunda olan III. Napolyon'un kiyle çakıştı.

Rahip Taparelli d'Azeglio imzalı *Civiltà Cattolica*, Kırım Savaşı'nın yoğun bir şekilde yaşanmakta olduğu 1854 senesi boyunca, Papalık tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların koşullarına büyük önem verildiğini ve yüzyıllar boyunca Petrus'un makamına (Roma'ya) bağlı bulunmuş Doğu Hıristiyanlarından (Maronitler, Melkitler, Ermeniler, Süryaniler, Kıptiler) ve Latin Katoliklerden de oluşan söz konusu halklar üzerinde¹² Rus himayesini

¹¹ a.g.m., 481.

¹² Angelo Martini, “La Santa Sede e la Questione d'Oriente negli anni 1853-1856”, Civ. Catt. (1958), I, 587-596.

barışçıl bir şekilde kabul etmeyeceğini göstermek amacıyla Kutsal Mekanlar (Luoghi Santi) konusunda üç makale yayınladı¹³.

Ruslar, topraklarında (Balkan Yarımadası, Anadolu, Orta Doğu) ikamet eden Ortodoks halkların tümünün himayesini kendilerine vermesi için Osmanlı İmparatorluğu üzerinde baskı uyguluyorlardı. Bununla birlikte, Sultan'ın otoritesini daha da zarara uğratmayı ve zaten ciddi bir şekilde zarar görmüş olan Osmanlı gücünün üstesinden gelmeyi amaçlıyorlardı. Batı Avrupa'nın büyük güçleri, Büyük Britanya ve Fransa, Bab-ı Ali ile alakalı olarak Rusya'nın iddialarını kabul edemezlerdi ve Rus İmparatorluğu'na karşı onları, Sardinya Krallığı ile birlikte Türklerin müttefiki yapan savaş patlak verdi¹⁴.

1853'ten 1856'ya kadar, Paris'te Şubat ve Mart aylarında savaşanlar arasındaki düşmanlığa son veren kongre düzenlendiği zaman *Questione d'Oriente* (Şark Meselesi) ve bilhassa Kırım Savaşı üzerine, *Civiltà Cattolica* tarafından uluslararası hadiselerle adanmış sayfalarda, dakik ve uzun raporlar ve açıklamalar yayınladı.

Ancak şunu da söylemek lazımdır ki; yine Rahip Taparelli d'Azeglio imzası ile dergi, 1854 senesi süresince en çok, Kırım Savaşı ile ilgili hadiseler hakkında kaleme alınmış makalelere yer verdi. *Civiltà Cattolica* tarafından bu konuya gösterilen ilgi, bilhassa o yıllarda bu büyük imparatorluğun topraklarında mevcut olan Latin Katoliklerin ve Rutenlerin durumları ile ilgili düzenlemeler yapmak amacıyla Papalık ve Rusya arasında karmaşık bir ilişkinin mevcut olduğu düşünüldüğünde mantıklı gelmektedir¹⁵.

13 "I Luoghi Santi", Civ. Catt. (1854), VI, 129-144, 225-239, 593-605.

14 Eugene De Guichen, La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances européennes. Étude d'histoire diplomatique (Paris: 1936); Angelo Martini, "La Santa Sede e la Questione d'Oriente dalla crisi alla guerra", Civ. Catt. (1958), II, 149-162; Orlando Figes, Crimea. The Last Crusade (London: 2010): Kırım Savaşı hakkında mükemmel bir kitaptır ve Britanya, Fransız, Rus ve Türk arşivlerinde emek harcanmış araştırmaların ürünüdür.

15 Adrien Boudou, Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIXe siècle. 1848-1883, II (Paris: 1925); Sophie Olszamowska-Skowronska, "La correspondance des papes et des empereurs de Russie (1814-1878)", Miscellanea Historiae Pontificiae (Roma: 1970), 29; Angelo Tamborra, Chiesa cattolica e Ortodossia russa. Due secoli di confronto e dialogo. Dalla Santa Alleanza ai nostri giorni (Cinisello Balsamo: 1992).

Papalık, topraklarında ikamet eden Katoliklerin kritik şartlarına bakmayan Rusya'nın tacizlerine maruz kalan Doğu Hıristiyanlarına ve Slav halklara endişe ile baktığından, Rusya'yı, Katolik Kilisesi'nin en çetin düşmanı olarak görmektedir.

3 Ağustos 1847'de IX. Pius ve Çar I. Nikola arasında taahhüt edilen Konkordato, Roma'nın itirazlarına rağmen geçersiz kalmıştı¹⁶. Bununla birlikte, Papa ve Roma İdari Heyeti Üyeleri (Curia), Rus İmparatorluğu'nda mevcut olan ve bilhassa aralarında milyonlarca Polonyalı ve Litvanyalı Katolik'in de bulunduğu anlaşılabilir Latin ve Ruten halklardan haber almakta güçlük çekiyorlardı.

Az sayıdaki iletişim kanallarından birini, Kırım Savaşı yıllarında Papalık Devlet Sekreteri (Segreterio di Stato) Kardinal Giacomo Antonelli'ye¹⁷ Viyana'dan bazıları gerçekten dramatik olan diplomatik raporlar¹⁸ gönderen *Avusturya İmparatoru nezdindeki Papalık büyükelçisi (nunzio) Kardinal Michele Viale Prelà*¹⁹ teşkil etmekteydi.

Bununla beraber, Doğu Savaşı üzerindeki müdahalelerin yanı sıra, yine 1854 senesi boyunca Rahip Taparelli d'Azeglio'nun bu kez çok daha anlamlı olan "Rum-Rus Ortodoksluğunun Sözüne Bir Romalı Katolığın Cevabı (*Parola di un Cattolico Romano in Risposta alla Parola dell'Ortodossia Greco-Russa*)"²⁰ başlığı altında beş ayrı makalesi yayınlandı. *Civiltà Cattolica*,

16 Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le Autorità Civili, Haz. Angelo Mercati (Roma: 1919), 751-761; Sophie Olszawska-Skowronska, Le Concordat de 1847 avec la Russie. D'après les documents authentiques (Roma: 1962).

17 Giacomo Antonelli 1806'da Sonnino'da dünyaya gelmiş, 10 Mart 1848'den 6 Kasım 1876'daki vefatına dek Papalık Devlet Sekreterliği görevini yürütmüştür.

Bkz. Giuseppe De Marchi, Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956 (Roma: 1957), 11.

18 Archivio Apostolico Vaticano, Arch. Nunz. Vienna, Indici 1055 (I-V), 1055A; Segreteria di Stato, Seconda Sezione, Rapporti con gli Stati, Affari Ecclesiastici Straordinari, Austria, Indici Affari Ecclesiastici.

19 Michele Viale Prelà, 1799'da Korsika'da doğmuş, 1845'de Papalık Viyana büyükelçiliğine (nunzio) atanmış, sonrasında 1855'te konkordatoyu gerçekleştirebilmek için pro nunzio (maslahatgüzar) olarak burada kalmıştır. Sonrasında Bolonya Episkoposluğu görevine atanmış, 1860'da yaşamını yitirmiştir.

Bkz. Giuseppe De Marchi, a.g.e., 47.

20 Civ. Catt. (1854), V, 167-173, 173-185, 292-305, 305-315, 402-416, 609-621; Civ. Catt.

Ortodoksluk ile, o yıllarda Çarlık otokrasisine karşı olduğu bilinen Avrupa kamu fikri hareketine eşlik eden sıkı bir spekülâtif tartışma geliştirmektedir. Fransız basını, yine Rahip Taparelli'nin Doğu Savaşı üzerine kaleme aldığı makalelerinde Batı Hıristiyanlarının (İngilizler, Fransızlar, Piyemonteliler) aynı şekilde Hıristiyan olan Ruslara karşı ortak dinlerinin en büyük düşmanları Müslüman Türklere yardım etmek için neden savaş yaptıklarını sorgulayarak ve eleştirerek yaratmış olduğu çelişkiye rağmen, Çar'a karşı neredeyse bir "haçlı seferi" ilan etmek üzereydi.

Rahip Taparelli bu konu hakkında şu satırları kaleme almaktaydı: «Ruslar'ın Hıristiyan olmaktan çıkarılması fikri nasıl bir sonuç doğuracak, (halbuki) Türkler inançsız [...] İşte tam da bu, şizmanın gücünü büyütme için Sultan'ı yenme isteğini gösteren bir prensin kuvvetlenmesine karşı çıkarken Batılı güçlerin durumudur: Kendilerine yardımcı paganlar yaratıyorlar ki, bunların Rusya'ya vasal faaliyetleri Doğu'nun kapılarını Katoliklere kapatabilir ve Batı'yı tehdit edebilir.»²¹

Ve şöyle devam etmekteydi: «Koşullardan biri, İnebahtı'da çiğnenmiş Osmanlı hilali Avrupa medeniyetine karşı güçsüz duruma düşünce İnebahtı'da kesinlikle ve tuhaf bir şekilde değişti. Müslüman istilası yüzünden Avrupa'nın fethedebileceği fikrinde olan mantıklı bir insanın mevcut olmadığına inanıyoruz. Medeniyetin tehlike durdu mu, tehlike en az Müslüman devletlerdeki olağan zulüm kadar mı sürüyor? Bu bile söylenemez [...] Hıristiyan halklar artık korkudan azat edildiler; olağan keyfi icralar ya da yalın şansın sebep olduğu bir hadise göremezsin [...] İşte dolayısıyla Haçlı zaferlerini kazanan o prenslerin mevcut duruma başvurmasını engelleyen ilk fark: Türkiye bugün ne öyle işkenceci ya da zalim, ne de eskisi gibi Hıristiyanlığı tehdit edecek kadar güçlü değil [...] Artık ateşkes değil, barış, konfederasyonlar, ittifak anlaşmaları, Avrupa medeniyetinin şölenlerine diğerleri ile birlikte davet edilen Bab-ı Ali ile yüzlerce kez imzalandı. Biz, bunca iyi dostluk anlarından sonra ona hala düşmanca mı davranmak isteriz? [...] Dolayısı ile, Türk'e karşı Hıristiyanlığın hakları, hem düşmanlığı hem de Müslüman Hükümetin gücünü sonlandırmak hem de Avrupa Hükümetleri tarafından kucaklanan

---

(1854), VI, 38-53.

21 "La Guerra d'Oriente", Civ. Catt. (1854), VI, 489-490.

siyasi eşitliği sağlamak için bugün Orta Çağ'dakinden tamamen farklı bir görünüm altında temsil ediliyorlar.»²²

Sonra Çar I. Nikola tarafından üstlenilen ve Papa IX. Pius ile zıt düşen pozisyonu anlatmak için şöyle bildirmekteydi:

«Ve işte bu sebeple, aynı Fransız Bakan tarafından ilgili ve tutarsız bir şekilde din şevki ile Hıristiyanlığı ateşe atmasından dolayı eleştirilen Moskovit Papa (Çar), bu istek ile çabalamakta iken, (Hz.) İsa'nın Temsilcisi, göğün mütevazı varisi (Papa) de Sultan'a Ortaçağ'da Haçlı seferlerinin baş muharrikleri tarafından gösterilen katliğin tam aksine samimi bir merhametten can bulan diplomatik bir medeniyet ile yaklaşmaktadır.»²³

Son derece anlamlı bir şekilde “Ümitler (Le Speranze)”²⁴ olarak başlıklandırılmış ve Doğu Savaşı hakkında kaleme alınmış olan üçüncü ve son makaleye Rahip Taparelli şu sözcüklerle başlamaktaydı:

«Doğu Savaşı trajedisindeki farklı aktörlerle beraber hareket eden ruhu ve her biri kendi sebeplerinden dolayı Avrupa'nın oy hakkından intikam almaya çalışan çeşitli haklı sebepleri değerlendireceğiz. Lakin sonuç olarak son felaketteki korkutucu karşılığı nasıl düzeltereceğiz?»²⁵

Makale sonrasında Çarlık İmparatorluğu'nun, Büyük Petro'dan başlayan ve Kırım'da Rus ordusu ile Türklere destek veren müttefikler (İngilizler, Fransızlar ve Sardinyalılar) arasında sürmekte olan savaşla son bulan detaylı bir dış siyaset analizi ile devam etmekteydi ki bu savaş, Rus Panslavizminin Latinizme karşı yapmış olduğu bininci manifestasyondan başka bir şey değildi. Rahip şöyle devam ediyordu:

«[...]ki mevcut siyaset tam olarak Rus İmparatorluğu'nun bıraktığı izler üzerinde yürüyor ve öngörülerini savaşın son bulması olduğu düşünülen okuyucularımız görüyorlar ki; eğer Rus galip çıkmayı başarırsa avı bilhassa Avusturya ile bölmek mecburiyetinde [...]; ve Rus ordusuna deniz sahası (campo di Mare) olarak artık gerekli olmayacak olan Çerkezistan'ın o

22 a.g.m., 495-497.

23 a.g.m., 497.

24 “La Guerra d’Oriente”, Civ. Catt. (1854), VI, 654-670.

25 a.g.m., 654.

*bölümüyle, devasa bir çaba ile yutulmuş İran (ve) bunun, Hint-Britanya ordusu ile savaşmak üzere Kabul, Afganistan ve diğer Hindistan cephelerine taşınması».*²⁶

Kırım Savaşı, 1856'da, korkunç çatışmanın mihrakını *status quo ante*²⁷ olarak ehemmiyetle yeniden belirleyen Paris Kongresi ile sona ermiştir. Söz konusu savaş, ne yazık ki, katılan askerlerden yüz binlercesinin ölümüne ve Kırım'da çıkan ancak hızla birçok Avrupa ülkesine yayılan kolera salgını sebebiyle binlercesinin de ölümüne sebep olmuştur.

Civiltà Cattolica, Rahip Taparelli'nin bu bildiriye odak noktası olan makaleleri sayesinde de, ilk yayın yıllarından itibaren, tüm bu sebeplerden dolayı, uluslararası hadisenin analizi için Papalık ve Katolik Kilisesi'nin hizmetine tabi bir gözlem evi niteliğinde başarı kazanmıştır. Papalık, XIX. yüzyılın ilk yarısında, *Risorgimento* ve İtalya'nın birleşmesi sebebi ile, yalnızca İtalya ve Avrupa sahnesinde değil, tüm dünya sahnesinde ön planda olmuştur.

---

26 a.g.m., 661.

27 "Önceki durum" anlamını taşımaktadır.

1911-1912 TÜRK-İTALYAN HARBİ DENİZ CEPHESİ

Kemal EKER¹

Giriş

Milli birliğini, 1861’de II. Vittorio Emanuele’nin kral olarak ilan edilmesinden sonra 1866’da Venedik’in, 1870’de de Roma’nın ele geçirilmesi ile gerçek anlamda tamamlayan ve Avrupa’da yeni bir güç olarak ortaya çıkan İtalya, diğer Avrupalı Büyük Güçler gibi sömürgecilik politikasına yönelmiştir. Ancak İtalya, birliğini sağlamadaki gecikmenin ve iç problemlerinden kaynaklanan zayıflığının etkisiyle okyanus aşırı başarılı bir sömürgecilik faaliyeti yürütememiştir. Bu nedenle dünya siyasetinde büyük güçlerin en küçüğü olarak yer alan İtalya, sömürge alanı olarak Kuzey Afrika’nın diğer Avrupa devletlerinin yerleşmediği bölgelerini seçmiştir. Eritre ve Somali’de oluşturduğu koloniler ile Kızıl Deniz üzerinden Kuzey Afrika’yı hedef alan bir tutunma noktası elde etse de 1896 yılında uğradığı Adowa yenilgisiyle Etiyopya üzerinde denetim kurmayı başaramamıştır.²

İtalya’nın sömürge arayışında bir başka hedefi coğrafi bakımdan yakınlığı dolayısıyla Tunus olmuştur. Ancak Tunus’un Fransa tarafından ele geçirilmesi üzerine İtalya, Kuzey Afrika’da paylaşılmamış son Osmanlı toprakları olan Trablusgarp ve Bingazi’ye yönelmiştir. Bu nedenle İtalya’nın 1881 sonrası izlediği dış siyasette Trablusgarp meselesi önemli bir yer tutmuştur. Fransa’nın Tunus’a yerleşmesi, İtalya’yı sömürgecilik politikasında Almanya ve Avusturya-Macaristan cephesine dayanmaya götüren en önemli sebeplerden biri olmuş, 1887’de Üçlü İttifak’a dâhil olarak bu iki ülkeyi yanına almıştır.³

---

1 Dr.Dz.Alb., Milli Savunma Üniversitesi, drkemaleker11@gmail.com

2 Nuri Karakaş, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 12 (Yaz 2013): 81-109, 82.

3 Sezen Karabulut, “Osmanlı Devleti’nin ‘Muhasım Devlet’ Politikasına Bir Örnek: Trablusgarp Savaşı ve İzmir’deki İtalyanlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 17, S. 34 (2018): 185-205, 188-189.

İtalya, özellikle XX. yüzyılın ilk on yılında, I. Dünya Savaşı'nın taraflarını belirleyen bloklaşmalar nedeniyle serbest hareket edebileceği bir zemin bulmuştur. Müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan, Üçlü İttifak içinde tutmak için İtalya'ya daha büyük teklifler sunarken İngiltere, Fransa ve Rusya ise İtalya'ya -sonunda başaracakları üzere- bu ittifaktan koparmak için Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha çok toprak vaadinde bulunmuşlardır.⁴

İtalya'nın gerçekleştirdiği diplomatik temaslar sonucunda, 1900 yılında Fransa, İtalya'nın Trablusgarp konusundaki isteklerini kabul etti. 1902'de İngiltere, İtalya'nın bu bölgedeki faaliyetlerine itiraz etmeyeceğine söz verirken Avusturya-Macaristan da İtalya'ya bu konuda serbestlik verilmesini kabul etti. 1909'daki Racconigi Antlaşmasıyla ise İtalya'nın, Rusya'nın Boğazlardaki isteklerini kabul etmesine karşılık, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki isteklerini onaylamıştı.⁵

İtalya, Trablusgarp'ı önce diplomatik yollar ile denetim altına almaya çalışmıştır. 23 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'ye adamlarını göndererek yerli halkı İtalyanlar aleyhinde kışkırttığını ve İtalyanların tehlikeye maruz kaldıklarını, bundan dolayı bölgeyi terk etmek zorunda kaldıklarını iddia etmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti bu bilgilerin doğru olmadığını ifade eden karşı nota vermişse de bu durum İtalya'nın savaş hazırlıkları yapmasına engel olamamıştır.⁶

1911 Eylül ayının 2. haftasından itibaren askerî hazırlıkları iyice ortaya çıkan İtalya, 28 Eylül 1911'de İstanbul'daki elçisi De Martino vasıtasıyla Sadrazam Hakkı Paşa'ya bir ultimatom vererek işgal sırasında kendilerine mukavemet edilmemesi için mahalli makamlara emir verilmesini istemiş ve kabul edilmesi mümkün olmayan bu ultimatomun reddi üzerine Trablusgarp'a kuvvet sevk ederek savaşı başlatmıştır.⁷

4 Karakaş, a.g.m., 83.

5 Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, S. 5 (1994): 131-144, 131.

6 Karabulut, a.g.m., 190.

7 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C. XXIX, S. 113 (Ocak 1965): 77-119, 85, 86.

1. Harbin Hemen Öncesinde Her İki Taraf Donanmalarının Durumları

1. a. İki Ülke Donanmalarının Kuvvet Mukayesesi:

Savaş öncesinde Osmanlı ve İtalyan donanmalarını oluşturan unsurlar ve nitelikleri EK 1 ve EK 2’deki tablolarda gösterilmiştir. İki donanmanın kuvvet mukayeselerini yaptığımızda İtalyan donanması, muharebe gemileri ve zırhlı kruvazörlerden oluşan “ana kuvvet” bakımından altı kat; kruvazör, torpido kruvazörü, muhrip, korvet ve torpidobotlardan müteşekkil “hafif kuvvetler” bakımından üç kat ve ağır toplar bakımından on kat daha üstündür. (Tablo 1)

Gemi tipi	Türk	İtalyan
Muharebe Gemisi	4 adet (20-47 yaşında)	13 adet (Üçü 24, diğerleri 3-10 yaşında)
Zırhlı Kruvazör	-	10 adet (1-13 yaşında)
Kruvazör	2 adet (8 yaşında)	7 adet (13-23 yaşında)
Torpido Kruvazörü	2 adet (5 yaşında)	9 adet (20-24 yaşında) Torpidogambot
Korvet	3 adet (44 yaşında)	-
Muhrip	8 adet (2-4 yaşında)	24 adet (1-14 yaşında)
Torpidobot	15 adet (Biri 17, diğerleri 4 yaşında)	53 adet (4-29 yaşında)
Denizaltı Gemisi	-	7 adet (biri 21, diğerleri 4-8 yaşında)
Gambot	18	-
Motorgambot	20	-
Ana Kuvvetler Oranı	4 Türk ve 23 İtalyan muharebe gemisi/zırhlı kruvazör $4/23=\%16$ İtalyanlar 6 kat daha kuvvetli	
Hafif Kuvvetler Oranı	Kruvazör, Torpido kruvazörü, korvet, muhrip ve torpidobot olarak 30 Türk gemisine karşılık 93 İtalyan gemisi, $30/93=\%30$ İtalyanlar 3 kat daha kuvvetli	

Ağır Top Oranı	3 Türk muharebe gemisinin 12 adet 280 milimetre ve 2 adet 237 milimetrelik ağır topuna karşılık İtalyanların 16 adet 305, 27 adet 254, 62 adet 203, 32 adet 190 ve 12 adet eski 340 milimetrelik ağır topu var. 14/149=%10 İtalyanlar 10 kat daha kuvvetli.
-----------------------	---

Tablo 1 Türk-İtalyan Donanmaları Kuvvet Mukayesesi⁸

Her iki ülke donanmalarının personel sayısına bakıldığında, harp sırasında çağrılan yedeklerle birlikte Osmanlı donanmasının 11.000 personeline karşılık İtalyan donanmasının yaklaşık 50.000 personeli bulunmaktaydı. Bu da insan gücü açısından İtalyanların kabaca 5 kat daha kuvvetli olduğu anlamına geliyordu.⁹

1. b. Osmanlı Donanmasında Harbin Hemen Öncesinde Yaşanan Gelişmeler

İki ülkenin donanmalarının kuvvet mukayesesinde İtalyanların bariz bir üstünlüğü gözükmektedir. Bu şartlar altında Osmanlı donanmasının, kuvvet çoğunluğuyla, kesin sonuç doğuracak bir açık deniz muharebesi için İtalyan donanması karşısına çıkması ihtimâl dâhilinde gözüküyordu. Türk-İtalyan Harbi'nin deniz boyutunu anlayabilmek için Osmanlı donanmasının güçsüzlüğüne neden olan harp öncesi gelişmeleri iyi tahlil etmek gerekir. Zira harbin ilân edildiği tarih itibarıyla, II. Abdülhamit döneminde başlatılan 1897-1898 Bahriye Islahat Programı'nda esas alınan Yeni Okul (Jeune Ecole) konseptine uygun bir donanma henüz hayata geçirilememişti. Fransızların 1880'lerde geliştirdikleri ve daha sonra dünya donanmalarına yayılan ve daha güçlü donanmalar karşısında, vur-kaç taktiklerini yani bugün asimetrik harp dediğimiz yöntemleri içermekteydi. Söz konusu konsept, XV. yüzyılda barutun ve topların gemilerde kullanılmasından sonra deniz harp silahlarında ikinci büyük devrimi yaratan torpidoyu temel almaktaydı. Buna göre tahkim edilmiş deniz üslerinin yakın mesafelerden ablukaya alınması, deniz mayınlarıyla ve büyük zırhlılara nazaran daha ucuza temin edilebilecek sayıca fazla, küçük ve

⁸ Hamdi Ertuna, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, (Ankara: 1981), 485; Saim Besbelli, Mustafa Ülman, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi III. Cilt, Deniz Harekâtı*, (Ankara: Seri No: 9, 1980), EK-6.

⁹ Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 26, 32.

atak torpidobotlarla önlenecekti. Bu üslerde konuşlanacak süratli kruvazörler ve muhriplerle de zaman zaman huruç harekâtı icra edilecek düşmana zayıyat verdirilerek askerî ve ticarî nakliyatı engellenecekti.¹⁰

Bu çerçevede; 1875 yılında iflas etmiş olan hazinesini 1881’de Düyun-ı Umumiye İdaresi’ne teslim etmek zorunda kalmış Osmanlı Devleti’nin¹¹ kısıtlı imkânlarla gerçekleştirmeye çalıştığı yeni gemi temini ve eldekilerin modernizasyonu çalışmaları sonuç vermeye ve program hedeflerine ulaşılmaya başlanmıştır. Ancak bu yeni donanmanın oluşturulması esas olarak Yunanistan’a ve diğer Balkan ülkelerine karşı belirli bir kuvvet üstünlüğü kurma stratejisine dayanıyordu. Ayrıca bu süreçte, uluslararası siyasi dengeleri gözetme zorunluluğu, zaman ve para kısıtlamaları gibi etkenler gemilerin farklı ülkelerden teminine yol açmıştı. Bu da bakım-onarım, yedek parça gibi idame zorluklarını beraberinde getiriyordu. Diğer taraftan yeniden yapılanma faaliyetleri kapsamında personel, eğitim ve doktrin yönünde uzun zamana yayılması icap eden çalışmalar, gemilerin yenilenmesi ve modernizasyonu kadar hızlı gelişmemiştir.¹²

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanından sonra donanmanın ıslahı yeniden gündeme gelmiş, bu maksatla İngiltere’den yardım istenmişti. Bunun üzerine İngiliz amirallerin başkanlığında oluşturulan ıslah heyetleri donanmanın yenilenmesinin yanı sıra kuruluş teşkilatı ve eğitim sistematığı de elden geçirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda; Nisan 1909-Şubat 1910 döneminde Tümamiral Douglas Gamble, 29 Nisan 1910-29 Ocak 1911 döneminde Tümamiral Hugh Williams ve Nisan 1912’den I. Dünya Savaşı başlangıcına kadar Tümamiral Arthur Limpus görev yapmışlardı. Her üç amiral de torpido konusuna önem vermişler ve personelin eğitimsizliğinden şikâyet etmişlerdi. II. Meşrutiyet Dönemi’ndeki bir diğer gelişme de 19 Temmuz 1909 Donanma Cemiyeti’nin kurulmasıdır. Bu cemiyet aracılığı ile halktan toplanan paralar yeni gemi alımında kullanılmaktaydı. Ancak Mart 1910’da Yunanistan’ın

10 Ryan K. Noppen, *Osmanlı Deniz Harekâtı 1911-18: İmparatorluk Savunmasına Denizden Bakış*, çev. Emir Yener (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 9; Bahse konu konseptin gelişimi ve ayrıntıları için bkz. Arne Røksund, *The Jeune École: The Strategy of the Weak*, Koninklijke Brill NV, (Leiden, The Netherlands, 2007).

11 Cevdet Küçük, Tefik Ertüzün, “Düyun-ı Umûmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1994), X, 58-62.

12 Noppen, *a.g.e.*, 12-14.

Averof zırhlısını almasıyla birlikte Osmanlı Devleti de büyük gemi alımına yönelerek “Yeni Okul” konseptinden uzaklaşmaya başlamıştı.¹³

Harbin sürdüğü Nisan 1912’de, Bahriye Nezareti tarafından hazırlanan ve özellikle bu harpte donanmanın zayıflığının açıklayarak ihtiyaçları belirten raporda; “Yeni Okul” konseptine uygun olarak donanmanın 20 muhribe, 6 denizaltı gemisine, 1 denizaltı kurtarma gemisine ve 2 mayın gemisine ihtiyaç duyduğu ifade edilmekteydi.¹⁴

“Yeni okul” konseptine uygun kurulmuş donanmaların harekât ve taktik açısından esas aldığı “deniz savunması” prensibi ise “Donanma Varlığı” (Fleet in Being) kavramıydı. Kısaca, “nispeten küçük donanmaların büyük donanmalar karşısında sürekli aktif kalarak tehdit oluşturması ve böylece etkinlik sağlaması” olarak açıklanabilecek bu prensip, donanmaların sadece fiilî mevcudiyetlerini değil taarruz ve taciz ruhlarını da korumalarına dayanıyordu.¹⁵ “Donanma Varlığı” prensibi, 1904-1905 Rus-Japon Harbi sırasında Amiral Togo tarafından başarıyla uygulanmıştı.¹⁶ Ancak denizde gayr-i nizami harp teknik ve taktiklerini de içeren bu prensibin gereklerini, nizam hâlinde harekât eğitimlerine henüz başlamış olan Osmanlı donanmasının yerine getirmesi beklenemezdi.

Türk-İtalyan Harbi özelinde önem arz eden diğer bir husus da harekât alanındaki muhabere usullerini, gemilerin birlikte yaptıkları manevraları, yine gemilerin karada konuşlu karargâh ve birliklerle icra ettikleri faaliyetleri temelden etkileyen “telsiz” cihazının geniş ölçüde kullanımına başlanmasıdır.

13 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 3-5, 22; Büşra Karataşer, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Donanma Politikası: Milli Donanmayı Kurma Çabaları”, *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (2016): 125-134, 131; Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 11; Noppen, *a.g.e.*, 15; Evren Mercan, “Sultan Reşad’ın Donanmasına İngiliz Islah Heyeti Penceresinden Bir Bakış”, *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi C. 2*, ed. Esin Öncü (İstanbul: 2018), 590-633.

14 Raporun tamamı için bkz. Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 137-142.

15 Julian S. Corbett, *Deniz Stratejisinin Prensipleri*, çev. Tunçer Büyükonat, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010), 192; Donanma Varlığı kavramı için ayrıca bkz. John B. Hattendorf, “The Idea of a “Fleet in Being” in Historical Perspective”, *Naval War College Review*, Vol. 67, No. 1, (2014), Article 6; <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol67/iss1/6/>, [Erişim Tarihi: 14.04.2020].

16 Söz konusu savaş hakkında ayrıntılı bir tahlil için bkz. Sermet Gökdeniz, *Rus-Japon Harbi*, (İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Askeri Deniz Matbaası, 1944).

Bu cihaz İtalyan donanmasının gemilerinin ve kara birliklerinin hemen hepsinde bulunurken Türk gemilerinin birçoğunda yoktu. Karada konuşlu istasyonlar da yetersizdi.¹⁷

Buraya kadar açıklanan hususlar çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nin kısıtlı imkânlarla oluşturduğu donanmasının, İtalya gibi düvel-i muazzamaya yeni katılmış olan bir devletin donanmasına karşı dikkate alınabilecek bir gücü bulunmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

1. c. Harbin Başlangıcında Donanmaların Konuş Durumu:

Osmanlı donanmasının ana üssü İstanbul'du. Harbin hemen öncesinde 28 Eylül 1911'de, ana kuvvetin önemli bir kısmını oluşturan 2 muharebe gemisi (Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis), 2 kruvazör (Hamidiye ve Mecidiye), 8 muhrip (Yadigâr-ı Millet, Muavenet-i Milliye, Gayret-i Vataniye, Numune-i Hamiyet, Samsun, Basra, Taşoz, Yarhisar) ve 1 fabrika gemisinden (Tir-i Müjgan) ibaret filo Beyrut'tan dönüştüydü. Savaş ilanını yolda öğrenen filo 1 Ekim'de Çanakkale'ye girmişti. 5-15 Ekim tarihlerinde İstanbul'da ikmal yapan filo 16 Ekim'den itibaren Nara'da üslenerek Boğaz'ın savunulmasında Müstahkem Mevki Komutanlığı ile iş birliği yapma görevini almıştı.¹⁸

Bu kapsamda Harbiye Nezareti yayımladığı emirde; Boğaz'ın savunmasının kara ve deniz kuvvetlerinin birlikte kullanılacağı, Akdeniz Boğazı Kara ve Deniz Kuvvetleri Başkomutanlığına atanan Birinci Ferik (Orgeneral) Ali Rıza Paşa'nın donanmaya da komuta edeceği, kendisine bu konuda yardımcı olmak üzere 3 kişilik bir deniz kurmay heyetinin Donanma Komutanlığı tarafından belirlenerek Boğaz Komutanlığı Karargahı'na gönderilmesi ve donanmanın Boğaz dışında taarruz amacıyla görevlendirilemeyeceği hususları bildirilmekteydi.¹⁹ Bununla birlikte Mayıs 1910'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin kıyıları bazı bölgelere ayrılarak buralarda teşkil edilen merkez liman reislikleri ve komodorluklar emrine bazı donanma unsurları verilmişti. Bölgelerindeki asayişin sağlamak ve kaçakçılığı önlemek ile görevli olan bu unsurların²⁰ savaşın başlangıcından hemen önceki konuşlanmaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

17 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 124.

18 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 20-22.

19 Ali Haydar Emir Alpagot, *1327-1328 (1911-1912) Türkiye-İtalya Harbi Tarihi Bahrîsi*, (İstanbul: Kasımpaşa Deniz Basımevi, 1339/1923), 98, Ayrıca bakınız Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 45, 46.

20 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 21.

Preveze Komodorluğu	Beyrut Merkez Liman Reisliği
Hamidiye Torpidobotu,	Avnullah Korveti
Alpagot Torpidobotu,	Ankara Torpidobotu
Tokat Torpidobotu,	Trablusgarb Komodorluğu
Antalya Torpidobotu,	Sayyad-ı Derya Gambotu
Trablusgarb Yatı,	Basra Komodorluğu
9. No. lu motorgambot,	Marmaris Gambotu
10 No. lu motorgambot.	Kızıldeniz (Bahr-i Ahmer) Koomodorluğu
İşkodra Komodorluğu	Peyk-i Şevket Torpido Kruvazörü (Hudeyde'de, sonra Süveyş'te enterne),
İşkodra Gambotu,	Ordu Gambotu (Konfide'de),
Mesudiye İstimbotu,	Bafra Gambotu (Kamaran'da),
Asar-ı Tevfik İstimbotu.	Ayıntap Gambotu (Kamaran'da),
Selanik Komodorluğu	Gökçedağ Gambotu (Kamaran'da),
Feth-ül Bülent Korveti,	Muha Gambotu (Kamaran'da)
Fuat Vapuru,	Refahiye Gambotu (Cidde sularında),
Selanik Römorkörü,	Kastamonu Gambotu (Cizan'da),
Sür'at Römorkörü,	Haliç Gambotu (Akabe'de),
Teshilat Römorkörü,	Malatya Gambotu (Süveyş'te enterne),
Katerin Römorkörü.	Yozgat Gambotu (Süveyş'te onarımda),
Cezayir-i Bahr-i Sefid ve İzmir Komodorluğu	Nevşehir Gambotu (Süveyş'te onarımda),
Muin-i Zafer Korveti,	Taşköprü Gambotu (Süveyş'te onarımda),
Yunus Torpidobotu,	1 No. lu motorgambot (Hudeyde'de),
İzzettin Yatı,	Şıpka Yatı (Kamaran'da),
İhsaniye Yatı (Sisam'da),	Beyrut Yatı (Mesaha Gemisi, Cidde'de sonra Süveyş'te enterne),
Timsah Yatı,	Bahr-i Ahmer Taşıt Gemisi (Süveyş'te).
Trabzon Yatı (Ayvalık'ta).	

Tablo 2 Savaşın Başlangıcında Komodorluk ve Merkez Liman Reislikleri Emrindeki Gemiler²¹

21 Ertuna, a.g.e., 487-488; Besbelli, Ülman, a.g.e., Konuş: 1.

İtalya tarafından bakıldığında; iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginliği 1911 Eylül ayı başından itibaren had safhaya çıkmış olmasına rağmen, İtalyan Bahriye Nezareti'ne resmî emir 20 Eylül'de verilmişti. O tarihten sonra harekât hazırlığı maksadıyla bir etüt yapılmıştı. Çıkarma için her şeyden önce donanmanın hazırlanması, ordu ile donanma arasında müşterek bir plan yapılması, deniz aşırı nakliyatı gerçekleştirecek gemi ve birlikleri oluşturulması gerekiyordu. Oysa Bahriye Nezareti ile İtalyan gemi armatörleri arasında herhangi bir anlaşma mevcut değildi. Çıkarmanın emniyetle yapılabilmesi için deniz hâkimiyetinin tam olarak tesis edilmesi gerekiyordu. Bundan başka, İtalyan anakarasını Adriyatik sahillerinden gelecek saldırılara karşı korumak önem arz ediyordu. Aynı şekilde İtalya'nın güney sahilleri ve Sicilya adası da Adriyatik ve Orta Akdeniz'den gelebilecek taarruzlara açıktı. Bu sahillerdeki limanlara yönelik denizyollarının güvenliğinin sağlanması gerekiyordu.²²

Diğer yandan İtalya'nın Eritre sömürgesinin sahillerinin karşı sahillerdeki Arap aşiretlerinden kaynaklanan tehdiye karşı korunması ve her şeyden önemlisi Türk hâkimiyetindeki topraklardan Libya'ya, Mısır ve Sudan yoluyla silah, asker ve cephane nakliyatının men edilmesinde zaruret vardı. Donanmaya düşen bu göreve basit bir harp kaçakçılığının önlenmesi görevi olarak bakmamak gerekiyordu. Zira Türklerin bu yollardan önemli miktarda kuvvet sevk etmeleri bir ihtimal değil bir hakikatti. Bu sevkiyatı önlemek kati bir zorunluluk olduğu gibi sevkiyata uygun kaynaklar harekât sahasının çok çeşitli yerlerine dağılmış bulunuyordu. Özetle yapılması gereken hazırlıklar kapsamında donanmaya verilen görev şöyleydi: Deniz hâkimiyetini tesis etmek, Libya'ya gidecek çıkarma konvoyu gemilerini teçhiz etmek ve çıkarmayı himaye etmek, Aşağı Adriyatik kıyılarına bakan sahiller ile güney İtalya sahillerini korumak, Kızıldeniz'de Eritre sahillerini korumak ve buradan Libya'ya doğru olan insan, cephane ve malzeme geçişine mâni olmak, Mısır ve Sudan'dan Libya'ya yönelik yolları kapamak ve her türlü harp kaçağı nakliyatını engellemek.²³

22 Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Askeri Deniz Matbaası, *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, çev. Afif Tuğrul (İstanbul: 1944), 30.

23 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 31; Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 36, 66.

Harita 1 İtalyan Deniz Saha Komutanlıkları ve Deniz Üsleri (1911-1912)²⁴

Bu amaçla donanma yeniden tertiplenmiştir (Harita 1 ve Tablo 3); İtalya'nın Kızıldeniz'deki kuvvetleri de 1 Ekim'den itibaren takviye edilmeye başlanmıştı (Tablo 4). Türk donanmasının ana kuvvetinin, Çanakkale savunması ile görevlendirilmesi ve bu şekilde pasif durumda kalmasıyla İtalyan donanması için deniz egemenliğini sağlamak görevi kendiliğinden hallolmuştu. Artık harekâtın diğer aşamalarına geçilebilirdi. Bu bağlamda ilk önce Preveze ve diğer Adriyatik kıyılarında üslenmiş olan Türk gemileri hedef alındı.²⁵

24 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 5.

25 Besbelli, Ülman, a.g.e., 36.

<p><u>Agusta'da</u></p> <p>Vittorio Emanuele Muharebe Gemisi Brin Muharebe Gemisi Filiberto Muharebe Gemisi Agrodat Gambotu Spezia'daki okul gemileri (Tümen'e Katılmak Üzere)</p>	<p><u>Trablus Önünde Abluka Kuvveti</u></p> <p>Roma Muharebe Gemisi Napoli Muharebe Gemisi Garibaldi Zırhlı Kruvazörü Varese Zırhlı Kruvazörü Feruccio Zırhlı Kruvazörü</p>	<p><u>Bingazi Yolunda</u></p> <p>Amalfi Zırhlı Kruvazörü Pisa Zırhlı Kruvazörü</p>	
<p><u>Adriyatik'te</u></p> <p>Vittor Pisani Zırhlı Kruvazörü (Muhripler Komutanı Sancak Gemisi) 6 adet muhrip</p>	<p><u>Birindi-zi'de</u></p> <p>Lombardia Kruvazörü (Denizaltı Ana Gemisi)</p>	<p><u>Taranto'da</u></p> <p>St. Bon Muharebe Gemisi Marco Polo Zırhlı Kruvazörü</p>	<p><u>Spezia'da</u></p> <p>Regina Elena Muharebe Gemisi San Marco Zırhlı Kruvazörü</p>

Tablo 3 29 Eylül 1911 Akşamı İtalyan Donanmasının Konuşu²⁶

<p>1 Ekim 1911</p> <p>Volturno Gambotu Aretura Torpido Gambotu</p>	<p>Ekim 1911 Ortası</p> <p>Puglia Kruvazörü Calabria Kruvazörü Stafetta Yardımcı Gemisi</p>	<p>21 Aralık 1911</p> <p>Piamente Kruvazörü</p>	<p>Ocak 1912 Başı</p> <p>Artigliere Muhribi Garibaldino Muhribi</p>
--	--	--	---

Tablo 4 Kızıldeniz'deki İtalyan Filosu (Ekim 1911-Ocak 1912 Başı)²⁷

26 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Konuş: 2; Ertuna, *a.g.e.*, Konuş: 6.

27 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Konuş: 3; Ertuna, *a.g.e.*, Konuş:7. Tarihler Kızıldeniz'e geliş tarihleridir.

2. Harp Boyunca Tarafların Deniz Harekâtı

2. a. Adriyatik'teki Gelişmeler:

27 Eylül 1911 günü itibarıyla Preveze Komodorluğu emrindeki gemiler (Tablo 2), limanda toplu hâlde bulunmaktaydılar. Bu gemilerden Trablusgarb Yatı İstanbul'dan yeni gelmiş ve kazan temizliğine ihtiyaç göstermekteydi. Yatın kazan temizliği Reşadiye'de yapılacaktı. Hamidiye ve Alpagot torpidobotları da Sarandoz ve Himara bölgelerinde karakol yapmakla görevlendirilmişlerdi.²⁸ İtalya'nın 24 saatlik bir ultiatom verdiği 28 Eylül 1911 günü Preveze'den hareket eden bu üç gemi akşama doğru Reşadiye'ye vardılar. Bu ana kadar Komodorluğa, harp ilânı hakkında herhangi bir tebligatta bulunulmamıştı. 29 Eylül'de Bahriye Nezareti'nden alınan 28 Eylül tarihli telgrafta "...kıyılardaki karakol gemilerini Şingin Limanı'nda harekete hazır bulundurunuz." talimatı verilmekteydi. Komodor, Bahriye Nezareti'nin emrine uyararak Tokat ve Antalya torpidobotlarını da yola çıkarmıştı. Bahriye Nezareti, harp ilanını ancak 30 Eylül'de komodorluğa iletmişti.²⁹ Fakat artık çok geçti.

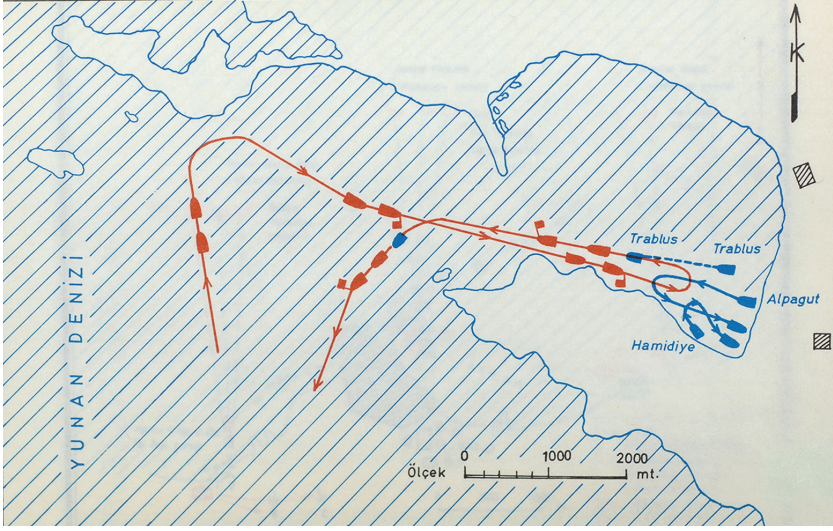
Tokat ve Antalya torpidobotları, harp ilânından haberdar olmadıkları için savaş hazırlıkları olmaksızın 29 Eylül saat 14.30'da Preveze'den önce Reşadiye'ye müteakiben Şingin'e gitmek üzere ileri harekete geçmişlerdi. Tokat, saat 14.45 gibi kuzey istikametinden 5 İtalyan muhribinin üzerine doğru geldiğini görmüştü. Aralarındaki mesafe 6.000 metreye indiğinde muhriplerden birinin ateşiyle karşılaştı. Preveze tahkimatının altına sığınmak için sancağa (sağ) manevra yaptığı sırada bütün düşman muhripleri ateş açtı. Aldığı isabetler sonucu kış kazan ve iskele (sol) makinesi çalışmaz duruma geldiğinden torpidobot 15.30'da Mitika Koyu'ndaki Kalamiç Bölgesi'ne baştankara etti. Tokat'ın durumunu gören Antalya Torpidobotu Preveze'ye geri dönerek iç limana girdi (Harita 2).³⁰

28 Yer isimleri için bkz. Harita: 1.

29 Ertuna, *a.g.e.*, 254.

30 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 61; Ertuna, *a.g.e.*, 255.

Harita 3 Reşadiye Muharebesi (İtalyanlara Göre 1 Ekim 1911)³³

Bundan sonra İtalyanlar Preveze'den Şingin'e kadar olan kıyı şeridinde abluka ilan ettiler. 5 Ekim'de Şingin Limanı'nda harp kaçağı kontrolü yapan iki İtalyan muhribine kıyıdaکی top mevzilerinden ateş açılması sonucu muhriplerden biri yara aldı ve filikası battı. Bunun üzerine İtalyanlar karşı ateş açarak liman dairesini ve kışlayı tahrip ettiler. Şingin Bombardımanı, Adriyatik'teki son çatışma olmuştur. Harbin, Balkanlara sirayet etmesinden çekinen Avusturya-Macaristan'ın müdahalesiyle İtalya, 17 Ekim'den itibaren ablukayı kaldırmak zorunda kalmıştır.³⁴ İtalyan donanmasının Adriyatik harekâtının gayesinin anakaranın güvenliğini sağlamanın yanı sıra Balkan Yarımadası'ndaki Türk kuvvetlerini her an bir İtalyan saldırısı olacmışçasına buldukları yerde tutmak ve Trablusgarp'a yönelen İtalyan kuvvetlerinin emniyetini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

33 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 14.

34 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 62, 63; Ertuna, *a.g.e.*, 259, 260; Bu kapsamda, İtalyan tarafının aktarımı için *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 54-58.

35 Ertuna, *a.g.e.*, 126.

2. b. Kuzey Afrika Kıyılarındaki Gelişmeler:

Kuzey Afrika'daki topraklarını her türlü imkânsızlığa rağmen savunma kararı veren Osmanlı Hükûmeti, yerinde incelemeler yapmak üzere Mısır'a bir heyet göndermiş; heyetin çalışmaları sonucunda, Bingazi'de bir mukavemet kuvveti oluşturmak için Mısır ile Bingazi arasında gizli bir ulaştırma hattı kurmak ve bununla birlikte denizden de kaçak nakliyat yapma kararı verilmişti. Denizden yapılacak kaçak nakliyatın idaresiyle Bahriye Yüzbaşı Rauf Bey (Orbay) görevlendirilerek Suriye kıyılarına gönderilmişti.³⁶ Bu maksatla 22 Eylül'de İstanbul'dan yola çıkan Derne Vapuru, 25.000 mavzer tüfeği, 6.812 sandık cephane, 500 çuval elbise, 951 çuval un ve 500 çuval peksimet yüklü olarak 26 Eylül'de Trablusgarp Limanı'na varmıştı.³⁷ Bu nakliyat, denizyoluyla yapılan en önemli ikmal faaliyeti olmuştur.³⁸

30 Eylül'de Trablusgarp önündeki İtalyan filosu komutanının temsilcisi karaya çıkarak şehrin teslim edilmesini ve bütün Trablusgarp sahillerinin abluka altında olduğunu resmen bildirmişti. 1 Ekim sabahı beyaz bayrak çekmiş bir İtalyan torpidobotu limandaki Sayyad-ı Derya Gambotu'na ve Derne Vapuru'na yaklaşarak teslim olmalarını istedi. Bunun üzerine gemi komutanı gemiyi kayalıklara bindirip deniz valflerini açarak batırdı. Derne Vapuru kaptanı da demir üzerindeyken deniz valflerini açtırdı.³⁹ Ancak tam olarak batmayan Derne Vapuru, Trablusgarp işgal edildikten sonra 19 Ekim'de İtalyanlar tarafından yüzdürüldü ve Bingazi adıyla yardımcı gemi olarak kullanıldı.⁴⁰

2 Ekim'de şehrin teslim edilmesi talebi tekrarlandı ve 3 Ekim öğleye kadar süre tanındı. Talebin reddedilmesi üzerine bombardıman, saat 15.00 sularında üç grup teşkil eden sekiz muharebe gemisinin 9.000 metreden açtıkları ateşle başladı. Menzil üstünlüğü nedeniyle verdikleri karşılık hiçbir etki etmeyen kıyı tabyaları saat 17.00 civarında düştüler. Bombardımanın hedefine ulaştığını gören İtalyanlar 5 Ekim'de kıyıya silahlı deniz müfrezeleri çıkarmaya başladılar (Harita 4). 1.500 kadar deniz eri tarafından şehrin işgali

36 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 59.

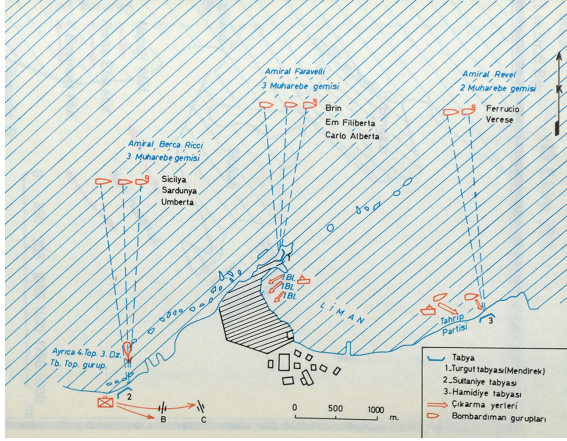
37 Alpagot, *a.g.e.*, 155.

38 Ertuna, *a.g.e.*, 124.

39 Alpagot, *a.g.e.*, 155; Ertuna, *a.g.e.*, 138.

40 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 71.

6 Ekim günü tamamlandı. 8 Ekim’de Trablusgarp’a ulaşan 5.000 kişilik İtalyan kara kuvvetleri personeli 14 Ekim’de şehri denizci personelden teslim aldı. Ertesi gün kara kuvvetleri birliklerini taşıyan on iki gemilik bir konvoy Trablusgarp’a intikal etti. Bunu 9 gemilik ikinci konvoy takip etti.⁴¹ Bu konvoyların getirdikleriyle beraber Trablusgarp ve civarındaki İtalyan güçleri 26.000 kişiye ulaşmıştı.⁴²

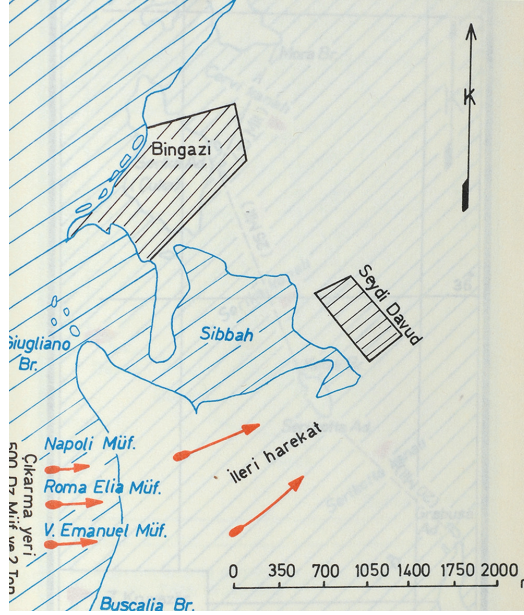
Harita 4 Trablusgarp'ın İşgali (3-5 Ekim 1911)⁴³

41 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 69-70.

42 Ertuna, *a.g.e.*, 163.

43 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 15.

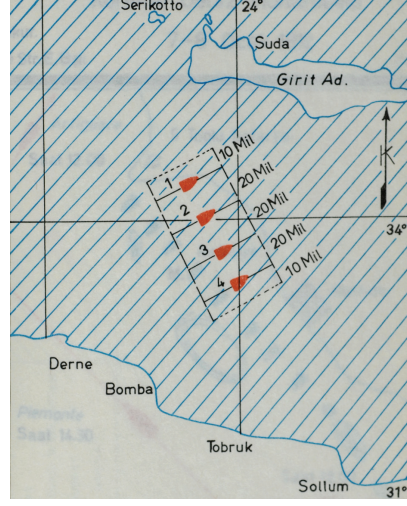
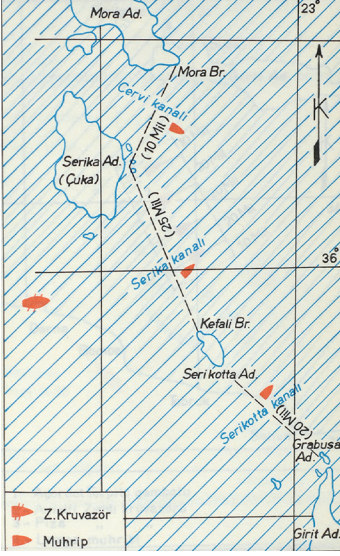

Harita 5 Bingazi'nin İşgali (19 Ekim 1911)⁴⁴

Trablusgarp'ta bu olaylar yaşanırken Tobruk, 4 Ekim'de işgal edildi. 8 Ekim'de başlayan Derne işgali ancak 22 Ekim'de gerçekleştirilebildi. Çıkarma kuvvetleri 17 Ekim'de Humus'ta olmalarına rağmen kötü hava nedeniyle harekât 21 Ekim'de yapılabildi ve şehir yirmi dört saat sonra 22 Ekim'de işgal edildi. Bingazi'ye yönelik çıkarma harekâtı ise 19 Ekim'de başladı (Harita-5) ve 20 Ekim'de tamamlanarak şehir işgal edildi.⁴⁵

44 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 16.

45 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 74-82. Çıkarma ve işgallerin ayrıntıları için bkz. *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 94-209.

Harita 6 İtalyan Konvoylarının Uzak Emniyeti Hattı (Ekim 1911)⁴⁶ **Harita 7** Girit-Tobruk Karakol Hattı (10-11 Ekim 1911)⁴⁷

Osmanlı donanmasının ana unsurlarının Çanakkale’de olduğu ve bunların taarruzî bir harekette bulunamayacağı bilinse de diğer komodorluklar emrindeki gemi ve muhriplerimizin taarruzlarından çekindikleri için İtalyanlar konvoylar için uzak emniyet tedbirleri almayı ihmal etmemişlerdi.⁴⁸ Uzak emniyet için Mora ile Girit arasında bir karakol hattı tesis edilmişti (Harita 6).⁴⁹ Tobruk’un işgali esnasında, 10-11 Ekim tarihlerinde Tobruk-Girit arasında da bir karakol hattı tesis edilmiştir (Harita 7).⁵⁰

Bu karakol hatları sonraki dönemde de devam ettirildi. Zira Osmanlı Devleti’nin, Mısır yoluyla Bingazi’ye yaptığı harp kaçağı nakliyatı engellenemiyordu. Alınan önlemlere rağmen ya harp kaçağı yük taşıyan gemiler bulunamıyor ya da yapılan yanlış ihbarlar sonucu yakalanan gemilerde

46 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 17.

47 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 18.

48 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 172.

49 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 172, 173; Besbelli, Ülman, a.g.e., 70, 71; Ertuna, a.g.e., 163.

50 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 1*, 139, 140; Besbelli, Ülman, a.g.e., 75, 76.

harp kaçağı malzemeye rastlanmıyordu. Diğer yandan deniz yoluyla Tunus'a ve buradan kara yoluyla Trablusgarp'a yapılan Türk kaçak nakliyatı da devam ediyordu. Tunus'a Kızılay mensubu kisvesi altında bazı Türk subayları gönderilmişti. Cerbe Adası Türk kaçak nakliyatının merkezi durumundaydı. Fransızların göz yumduğu kaçakçılık faaliyetleri bizzat Paris'teki Türk makamları tarafından yürütülüyordu. Bu durum karşısında İtalyanlar, Aralık 1911'de Zuara Bölgesi'ne bir çıkarma harekâtı yapmaya çalıştılsa da hava ve deniz şartlarıyla bu çıkarmayı gerçekleştiremediler. Mart 1912'den itibaren İtalyan harp gemileri, deniz yoluyla yapılan harp kaçağı nakliyatını önlemek maksadıyla Doğu Akdeniz'in her tarafında faaliyet göstermeye başladılar. Bunun üzerine harp kaçağı malzemenin İstanbul'dan yüklenmesinden vazgeçilerek ağırlıklı olarak Erdek Limanı kullanılmaya başlandı. Boğaz'ın kapatıldığı dönemlerde ise yüklemeler Seddülbahir'den yapılıyordu. Bu maksatla kullanılan önemli bir liman da Beyrut'tu. İtalyanlar, Mısır sınırını tam olarak kontrol altına almak maksadıyla 16 Haziran 1912 günü Zarruğ ve Busceifa'ya çıkarma yaparak 8 Temmuz'da Mısırata'yı ele geçirdiler. Diğer taraftan, Fransa'ya bağlı olan Tunus ile Trablusgarp arasındaki sınır hattını kontrol altına almak üzere, 10 Nisan'da Mahbez, 26 Haziran'da Sidi-Sait'e ve 4 Ağustos'ta Zuara'ya çıkarma yapmak zorunda kaldılar.⁵¹

2. c. Kızıldeniz'deki Gelişmeler

Harbin başlangıcından itibaren Kızıldeniz İtalyan Bahriye Nezareti'ni en çok meşgul eden konulardan biriydi. Zira İtalyanların bu denize kıyıdaş olan Eritre sömürgesi, karşı kıyılarda birçok Türk harp gemisi bulunmasına rağmen ikinci derecede kuvvetlerle korunuyordu.⁵² Bu nedenle harbin başlangıcında ve devamında bölgeye çeşitli gemiler göndermişlerdi (Tablo 4).

İtalyanlar, Hicaz ve Yemen'de bulunan Türk kuvvetlerinin Eritre'ye taarruzundan ya da bu kuvvetlerin Yukarı Mısır veya Mısır Sudan'ı yoluyla Bingazi'ye gitmelerinden endişe ediyorlardı. Bu nedenlerle, Kızıldeniz'deki Türk kıyılarına ve burada konuşlu gemilere saldırarak kendi güvenliklerini sağlamayı hedefliyorlardı.⁵³

51 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 92-95; Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, Askerî Deniz Matbaası, *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, çev. Afif Tuğrul, (İstanbul:1948), 8-52, 87-104.

52 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 26.

53 Ertuna, *a.g.e.*, 353.

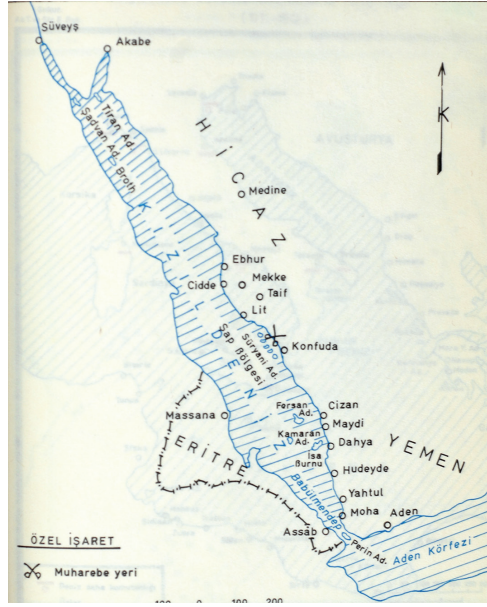
Osmanlı Devleti, Türk-İtalyan Harbi başlamadan önceki dönemde Asir ve Yemen’de çıkan isyanları bastırmak üzere Arabistan Yarımadası’nın güney batısına önemli miktarda kuvvet yığmıştı. Türk-İtalyan Harbi’nin başlangıcından önce Yemen imamı Yahya ile bir anlaşma yapılmış fakat Asir bölgesi isyancıların lideri Seyit (Şeyh) İdris’in kontrolünde kalmıştı. Hicaz ve Yemen arasındaki topraklardan oluşan (Harita 8’de Mekke ve Yemen arasındaki bölge) Asir bölgesinin isyancıların elinde olması Yemen’i deniz aşırı bir konuma sokmuştu. Harp başladığı dönemde Osmanlı kuvvetleri ve onun tarafında yer alan İmam Yahya ile Şeyh İdris kuvvetleri arasındaki mücadele sürmekteydi. Yemen’deki kuvvetleri takviye etmek ve Asir kıyılarına yönelik icra edilecek harekâtlar için Kızıldeniz filotillası büyük önem taşıyordu.⁵⁴

İtalyanlar, Kızıldeniz’deki Türk filotillasının, Trablusgarp’taki baskıyı azaltmak için baskın tarzında taarruzlar gerçekleştirme ihtimaline karşı, taarruzî karakterde bir hareket tarzı uygulamaya başladılar. Kızıldeniz’deki Türk filotillasının imhası, Arabistan kıyıları boyunca Türk kara unsurlarının ve savunma tesislerinin bombardıman edilmesi ve harp kaçağının önlenmesi amacıyla kıyıların sıkı bir abluka altına alınması İtalyanların başlıca hedefleriydi.⁵⁵

---

54 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 95, 96 ve Ertuna, *a.g.e.*, 354, 355; Yemen İsyanını bastırmak üzere gönderilen kara kuvvetleri birliklerinin bir kısmı Trablusgarp’tan kaydırılmıştı. Bkz. Mehmet Korkmaz, “Kızıldeniz’de Rekabet: 1911-1912 Trablusgarp Harbi Sırasında Kızıldeniz’de Osmanlı-İtalyan Mücadelesi”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (17-43), Y. 11, S. 21 (Şubat 2013), 19.

55 Korkmaz, *a.g.m.*, 20, 21.

*Harita 8 Kızıldeniz Harekât Alanı*⁵⁶

Osmanlı Bahriye Nezareti, İtalyanların Kızıldeniz'deki donanma unsurlarına ilişkin sağlıklı bir bilgi alamamıştı. Bunda istihbarat zafiyetinin yanı sıra bölgedeki memurların görev ihmalleri de söz konusuydu. Harbin başladığı duyulur duyulmaz Kızıldeniz'deki Türk gemileri iki kısma ayrılmış; bir kısım gemiler kuzeye doğru seyrederek Süveys'e sığınmış, diğer bir kısmı da Konfide'de toplanmıştı.⁵⁷ Esasen Kızıldeniz Komodorluğu'nun emrinde görev yaptığı Yemen Kuvva-i Umumiye Komutanlığı harbin başında bölgedeki gambotların hemen Süveys'e gitmelerini istemişti. Ancak bazı unsurların Bahriye Nezareti'nden emir beklemeleri tüm gemilerin Süveys'te enterne olabileme⁵⁸ imkânını ortadan kaldırmıştı.⁵⁹ Süveys'te onarımda olan gemilerin yanı sıra burada enterne olan gemiler Tablo 2'de gösterilmiştir.

56 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 4.

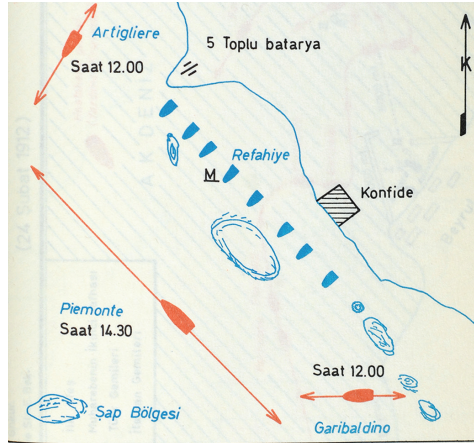
57 Korkmaz, *a.g.m.*, 22-24.

58 Bu tabir, gemilerin, üstün kuvvetler karşısında batırılma riskleri çok yüksek olduğunda sağışan olmayan üçüncü ülke limanlarına sığınarak savaş dışı kalmaları olarak açıklanabilir.

59 Ertuna, *a.g.e.*, 355, 356.

İtalyan donanması, Kızıldeniz’de birçok kıyı bombardımanı ve kaçak nakliyatın önlenmesi faaliyeti yürütmüştür.⁶⁰ Ancak iki taraf donanma unsurlarının doğrudan karşı karşıya geldikleri en önemli olay 7-8 Ocak’ta vuku bulan Konfide Muharebesi’dir.

Kızıldeniz’deki Türk filotillasının Süveyş’e geçemeyen gemileri 1911 Aralık ayı sonunda Konfide’de toplanmışlardı. Bu liman; sağladığı doğal savunma, derinliklerin sadece belli bölgelerde geçit vermesi ve iklim imkânlarının olması nedenleriyle seçilmişti. Mercan setleri mayın ve kara topçusu ile korunarak, kuzey ve güney girişlerinin kapatılmasıyla mükemmel savunma sağlayabilirdi (Harita 8). Ancak elde mayın ve kara topçu bataryaları yoktu. Harbin hemen öncesinde Osmanlı Devleti’nin Kamaran’ın kuzey ve güney boğazlarının mayınladığı yönünde yaptığı ilân blöften ibaretti. Üstelik İtalyanlar, asi Şeyh İdris’e yaptıkları silah ve para yardımı karşılığında, istihbarat ve kılavuzluk desteği almayı başarmışlardı. Türk gambotlarının Konfide’de toplandığı bilgisini de ondan almışlardı.⁶¹

Harita 9 Konfide Deniz Savaşı (7-8 Ocak 1912)⁶²

60 Söz konusu faaliyetlerin ayrıntıları için bkz. *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 26-37 ve 87-95; Korkmaz, a.g.m.

61 Besbelli, Ülman, a.g.e., 96; Ertuna, a.g.e., 359, 360.

62 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 19.

Bu destekle birlikte, 7 Ocak günü öğle vakti Garibaldino ve Artiglieri muhripleri kanala girdiler. 6.000 metreye yakın bir menzilden karşılıklı topçu muharebesi başladı. Muharebenin ilk safhasında iki taraf da isabet kaydedemedi. Bu esnada İtalyan muhriplerinden Garibaldino muharebe alanından uzaklaştı ve saat 14.30'da yanında Piomente kruvazörü olduğu hâlde geri döndü (Harita 9). Kruvazörün 120 ve 150 milimetrelilik topları karşısında gambotların hiçbir etkinlikleri olamazdı. Akşama doğru birçok Türk gemisi isabet almıştı. Komodor gemileri terk emri verdi ve gemiler personeli tarafından batırıldı. 8 Ocak'ta İtalyanlar kasabayı da bombardıman ederek bazı resmî binalara hasar verdi.⁶³

Konfide Muharebesi'nden sonraki süreçte de Kızıldeniz'de İtalyan ablukası katı bir şekilde devam etmiş ve Türk kıyılarına yönelik bombardımanlar sürmüştür. Ekim 1912 başlarına kadar süren abluka nedeniyle Türk kaçak nakliyatı büyük zarar görmüştür.⁶⁴

2. d. Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler

Doğu Akdeniz'de, Suriye kıyılarından Ekim 1911 ortalarından itibaren İtalyan gemileri görülmeye başlamıştı. İtalyanlar bu gemilerin Güney Anadolu ve Suriye kıyılarından Trablusgarp'a yapılabilecek kaçak nakliyatı engellemekle görevli olduklarını belirtiyorlardı. Beyrut Limanı'nda konuşlu bulunan Avnullah Korveti ve Ankara Torpidobotu'nun istimbote ve filikaları liman dışında sürekli olarak gözetleme yapmaktaydılar.⁶⁵

Bu arada gönüllü Türk subaylarının Trablusgarp kara muharebeleri kapsamında organize ettiği direniş karşısında⁶⁶ halkın ve parlamentonun

63 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 97-98; Ertuna, *a.g.e.*, 361.

64 Ertuna, *a.g.e.*, 364.

65 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 101.

66 Bu çalışmanın konusu gereği kara muharebeleriyle ilgili ayrıntıya girilmemiştir. Ancak özet olarak şunu belirtmek gerekir ki İtalyanlar Trablusgarp'a çıktıkları 5 Ekim 1911 tarihinden savaşı sona erdiren Uşi (Ouch) Antlaşması'nın imzalandığı 15 Ekim 1912 tarihine kadar bir yıldan fazla süren harp süresince genellikle gemilerinin top menzilleri içindeki kıyı şeridinde tutunabilmişlerdir. Biraz içerilere girmek istediklerinde tehlikeli duruma düşerek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. En modern teçhizat ile donatılan ve tarihte ilk defa savaş uçağı kullanan İtalyan ordusu, yüz bini aşan asker mevcuduna karşın, savunulmayı terk edilen sahil kesimi haricinde başarılı bir işgal gerçekleştirememiştir. Bkz. Ertuna, *a.g.e.*, 412. Ve Karakaş, *a.g.m.*, 84; Kara muharebeleri hakkında ayrıntılar için bkz. Ertuna, *a.g.e.*, 128-251, 260-349.

desteğini kaybetmeye başlayan İtalyan Hükûmeti, bir yandan büyük devletleri devreye sokarak diğer yandan da savaşı başka topraklara yayarak Osmanlı Devleti'ni kendi istediği bir barışa zorlamaya çalışmaktaydı. Savaşı önce Balkanlara yaymaya girişmiş, ancak bu durum Avusturya-Macaristan'ın tepkisini çekince Suriye'ye yönelmiştir.⁶⁷

Doğu Akdeniz'deki gelişmeler kapsamında en kayda değer olay aşağıda açıklandığı üzere Beyrut Limanı'ndaki gemilerimize düzenlenen saldırıdır. İtalyan Hükûmeti, bu gemilerin kaçak nakliyatı himaye ettiklerini öne sürüyordu.⁶⁸ Ancak İtalyanların Fransız nüfuzunun belirgin olduğu ve çok sayıda Avrupalının yaşadığı Beyrut'u bombalama amacı, kaçak nakliyatı önlemenin yanında, büyük devletlerin Osmanlı Hükûmeti'ne baskı yapmasını sağlamaktı. Bu gelişme aynı zamanda İtalya'nın harekât alanını Ege ve Akdeniz'deki Türk topraklarına genişletebileceğinin, adaları işgal edip Çanakkale Boğazı'na saldırabileceğinin de somut göstergesiydi.⁶⁹

Türklerin Mersin Limanı'nda birtakım hazırlıklar yaptığı yönünde alınan istihbarat üzerine Garibaldi Zırhlı Kruvazörü'ne 20 Şubat'ta, Mersin'den Silifke'ye kadar olan sahilleri kontrol görevi verilmişti. Garibaldi'nin görev için hareketinden sonra, gemide bulunan Amiral Paolo Thaon di Revel'e, refakatine verilen Ferruccio Zırhlı Kruvazörü ile birlikte Beyrut'taki Türk gemilerini esir veya imha etmesi emredildi. Bu iki gemiye ayrıca Duca di Genova yardımcı kruvazörü (hastane gemisi) de eşlik edecekti. 24 Şubat'ta gemiler Beyrut açıklarında buluştuklarında, Amiral, Türk gemilerinin kaçırılmaması ve kendi gemilerinin hiçbir zarara uğramaması yönünde emirler verdi. Zira İtalyanlar, Beyrut Limanı'nın mayınlanmış olduğunu zannediyorlardı.⁷⁰ Oysa Çanakkale Boğazı, İzmir ve Selanik limanları dışında mayın maniası olan Türk limanı bulunmamaktaydı.⁷¹

Düşman gemilerinin yaklaşmakta olduğu mendirekteki gözcüler tarafından rapor edildiğinde Avnullah, bir bordasındaki toplarını kullanabilmek şekilde pozisyon aldı. Garibaldi, mendireğe 3.000 metreye kadar sokulurken, eş gemisi

67 Sezen Kılıç, *Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtları (Alman Belgelerine Göre)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 27.

68 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 101.

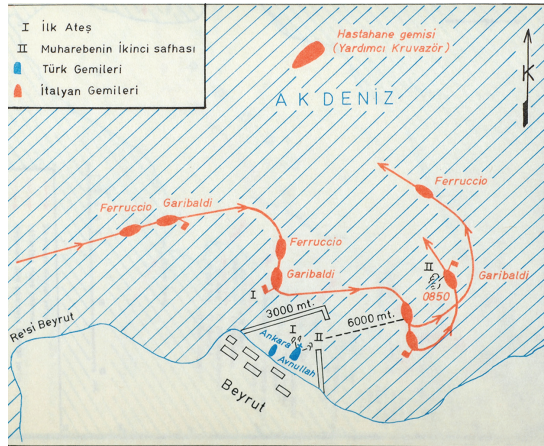
69 Karakaş, *a.g.m.*, 90; Kılıç, *a.g.e.*, 27, 28.

70 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 46, 47.

71 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 49-53.

Ferruccio ondan 2.000 metre mesafede bulunuyordu (Harita 10). Çok geçmeden Garibaldi'den ateş açıldı ve ilk mermi belediye hastanesinin arkasına düştü.⁷² Avnullah bu atışa karşılık verdi. Ancak Garibaldi ateşi kesince Avnullah da kesti. Bu sırada Avnullah komutanı, Bahriye Nezareti'nden aldığı emir gereği, beyaz bayrak çekili filikasıyla Seyir Subayını Garibaldi Gemisi'nde bulunan Amiral Revel'in yanına göndererek bir mektup ilettiler. Mektupta; şehrin hiçbir şekilde savunulmadığı, civarda kara topçusu bulunmadığı ve Lahey Konferansı kararlarının 1. maddesinin, savunulmayan liman ve şehirlerin denizden bombardımanını men ettiğini ve dolayısıyla İtalyan gemilerinin limanı bombardıman etme yetkisinin olmadığı yazılıydı. Fakat bu düşünce yanlıştı. Zira söz konusu kararların 2. maddesi, bu gibi yerlerde askerî tesisler ve harp gemileri bulunduğunda, yasağı kaldırmakta ve bu tesis ve gemilerin verilecek belli bir süre sonunda yok edilmemesi durumunda ateş açma yetkisi tanıyordu.⁷³

Harita 10 Beyrut Deniz Savaşı (24 Şubat 1912)⁷⁴

72 İtalyan kaynakları, bu atışın hakiki mermi olmadığını ve ikaz mahiyetinde kuru sıkı bir atış olduğunu öne sürmektedirler; Bkz. *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 48.

73 Ertuna, *a.g.e.*, 365-367; 18 Ekim 1907 tarihinde Lahey'de imzalanan sözleşmelerden biri olan *IX No.lu Savaş Zamanında Denizden Bombalamaya Dair Sözleşme*'nin tam metni için bkz. Uluslararası Kızılhaç Komitesi (International Committee of the Red Cross) Resmî İnternet Sitesi, <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/220-260003?OpenDocument> [Erişim Tarihi:12.04.2020].

74 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 20.

Amiral Revel, cevap olarak şehrin her türlü tehlikeden kurtulabilmesi için gemilerin teslim olması gerektiğini bildirdi ve bunun için saat 9.30'a kadar mühlet verdi.⁷⁵ Herhangi bir cevap alamayan Amiral, sürenin bitmesine on dakika kala⁷⁶ tekrar ateşe başladı. Garibaldi'nin 203 ve 150 milimetrelik mermilerine 150 ve 75 milimetrelik toplarla cevap vermek çok güçlü. İtalyanlar için sabit bir hedefe atış yapmak gibi elverişli koşullar söz konusuydu. Bu durum karşısında geminin deniz suyu valfleri açılarak batırılması ve terk edilmesi emredildi. Yirmi dakika süren muharebe sırasında Ankara Torpidobotu da boşaltılmış ve batırılmıştı.⁷⁷

Başta da belirtildiği gibi harbin ilanından bir gün önce 28 Eylül 1911'de Beyrut gezisinden geri intikale geçen ana filonun bu iki gemiyi Beyrut'ta ne maksatla bıraktığını anlamak güçtür. Zira bu gemilerin er ya da geç elden çıkacağı ve bu iki geminin varlığıyla Beyrut Limanı'nın askerî bir nitelik taşıyacağı Bahriye Nezareti tarafından dikkate alınmaması pahalya mâl olmuştur. Zira, harp başladıktan sonra Dâhiliye Nezareti, 17 Ekim 1911'de Başvekâlete yaptığı müracaatta, bu endişeleri belirttikten sonra Ankara Torpidobotu'nun Ceyhan Nehri ağzında emniyete alınmasını, Avnullah'ın da taarruza uğramayacağı başka bir limana sevk edilmesini teklif etmiş; keyfiyet hakkında görüşü sorulan Bahriye Nezareti bu teklifi uygun bulmamıştır.⁷⁸

2. e. Ege Denizi'ndeki Gelişmeler

Harbin başlamasından itibaren Ege ve Akdeniz'de İtalyan harp gemilerinin faaliyetleri devam etmişti. İtalyanların Ege'deki faaliyetlerin önlenmesi, kesin sonuçlu bir deniz muharebesine bağlıydı. Bu olasılık İtalyanların üstünlüğü karşısında olanaksız görülüyordu. Ege Denizi'nin coğrafi özelliğinden (adalar ve girintili-çukurlu kıyıları) yararlanarak torpido hücumları gerçekleştirmek olasılığı ise eldeki muhrip adedinin az olması nedeniyle uygulanamadı.⁷⁹

75 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 48., Türk kaynaklarında bu mühletin saat 9.00'a kadar olduğu belirtilmektedir. Bkz. Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 102 ve Ertuna, *a.g.e.*, 367.

76 İtalyan kaynakları, ateşlerin tam zamanında başladığını ve ateşlere erken başlandığı iddiasının Avnullah Komutanı Yüzbaşı Şemsettin Bey'in muharebe sonrası verdiği izahattan kaynaklandığını belirtmektedir; Bkz. *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 49.

77 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 102, 103.

78 Ertuna, *a.g.e.*, 365.

79 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 104.

Bununla birlikte, Ocak 1912'de Almanya'ya verilen mayın siparişlerinin gelmesiyle, Çanakkale Boğazı'na üç hat hâlinde 183 mayın dökülmüştü. Sadece Boğaz'ın Rumeli yakasında, ticari gemilerin geçişi için dar bir geçit bırakılmıştı (Harita 11).⁸⁰

İtalyan tarafındaysa gazeteler; ordunun Trablusgarp'ta istediği sonucu alamadığını, bu nedenle Ege Denizi ve Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât yapılacağını, 1911 yılı Kasım'ından beri yazmaktaydı.⁸¹ İtalyan kara ve deniz kuvvetleri yetkilileri de 8 Kasım 1911'de hazırladıkları bir memorandumda; İzmir veya Selanik'i abluka altına alabilmek için üs olarak kullanmak amacıyla Ege Denizi'ndeki bir kısım adaları işgal etmeyi ve İstanbul'u tehdit etmek amacıyla Çanakkale Boğazı'nı geçme teşebbüsünde bulunmayı önermişlerdi. Ancak İtalyan Hükûmeti ciddi diplomatik engeller nedeniyle mevcut şartlarda bunun uygun olmayacağını düşünüyorlardı.⁸²

Ancak Beyrut Deniz Muharebesi'nden sonra İtalyan donanması tarafından; Ege Denizi'nde ve Çanakkale Boğazı'na karşı harekât yapmak, bu amaçla İstanbulya (Stampalya) Adası'nı üs olarak kullanmak üzere işgal etmek, Midilli ve Oniki Ada'yı ele geçirmek, İzmir ve Çanakkale Boğazı'nı bombardıman etmek gibi hususlar daha sık dillendirilmeye başladı. Buna karşın Osmanlı Hükûmeti, İtalyanların Ege'de harekât icra etmesi hâlinde Çanakkale Boğazı'nı tamamen kapatacağını bildirmekteydi. Bu durum büyük ve tarafsız devletlerin ticaretini olumsuz etkileyeceğinden, İtalyanlar büyük devletlerin Osmanlı Hükûmeti nezdinde yaptıkları barışa zorlama girişimlerinin sonucunu bekliyorlardı.⁸³

Aslında, İtalya'nın Ege'ye yönelik bir harekât yapmasının önündeki en büyük engel, 1887'de uzatılan Üçlü İttifak Antlaşması'nın 7. maddesiydi. Bu madde, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın birbirlerine danışmadan Balkanlarda, Adriyatik ve Ege'de bir eylemde bulunmalarını yasaklıyordu. İttifak'ın en güçlü ülkesi Almanya ise müttefiklerinin aralarındaki ilişkinin bu nedenle bozulmasını istemiyor, İttifak'ın geleceği için İtalya'nın isteklerini Viyana'ya kabul ettirmeye çalışıyor ve savaşın İtalya'nın zaferiyle

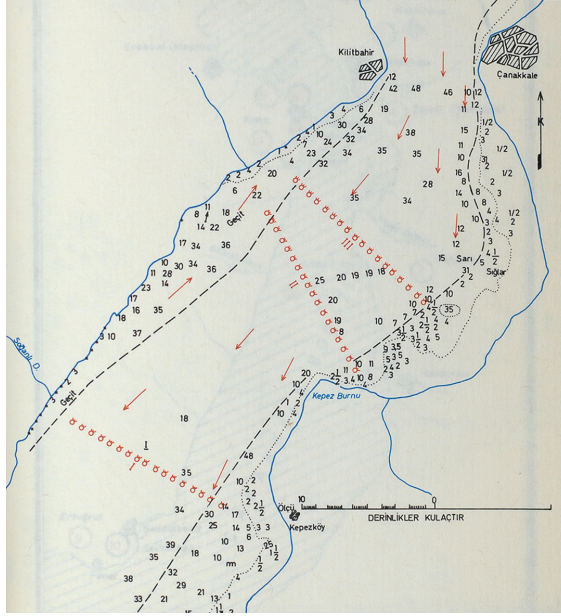
80 Kılıç, *a.g.e.*, 29.

81 Kılıç, *a.g.e.*, 28.

82 Karakaş, *a.g.m.*, 85.

83 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 104-105.

sonuçlanması durumunda, İtalyanların Üçlü İttifak'ı uzatacağını düşünüyordu. Bu girişimlerin sonucunda Avusturya-Macaristan, 6 Nisan 1912'de İtalyanların harekât alanını geçici olarak genişletmesi durumunda tarafsız kalacağını bildirdi. 15 Nisan'da ise İtalya'nın Rodos, Kerpe ve İstanbul'u işgaline onay verdi.⁸⁴

Harita 11 Türk-İtalyan Harbi'nde Çanakkale Boğazı Mayın Hatları⁸⁵

Bu gelişmeler nihayetinde, Amiral Revel'in birkaç ay önce sunmuş olduğu plan kabul edildi. Plana göre; bir taraftan Çanakkale girişindeki tabyalara karşı bir gösteri hareketinde bulunurken, diğer taraftan Boğaz'ın içindeki Türk filosuna muhriplerle saldırılacaktı. Bu istihbaratın alınması üzerine Nara'daki Türk filosu gereken tedbirleri almış, Boğaz ağzındaki karakol görevleri artırılmıştı. Düşmanın olası bir torpido hücumuna karşı filonun Marmara'da üslendirilmesi önerisi ise kabul edilmemiş hatta atış talimleri için bile ayrılmasına izin verilmemişti.⁸⁶

84 Karakaş, a.g.m., 85-87.

85 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 6.

86 Besbelli, Ülman, a.g.e., 106.

İtalyanlar Çanakkale Boğazı'na yapacakları harekâtı planlarken bölgeyi çok iyi tanıyan emekli Alman Deniz Binbaşı Heinrich Mayer'den destek almışlardı. Mayer, bu tarihe kadar dört yıl boyunca İstanbul'a sık sık gitmişti. Osmanlı asker ve devlet adamlarıyla çok yakın ilişkileri vardı. 1912 Mart ve Temmuz ayları arasında kadar beş ay süreyle İtalyan Kraliyet Donanması hesabına çalışan bu şahıs;⁸⁷ daha bir ay önce Şubat 1912'de Osmanlı Harbiye Nezareti'ne başvurarak Yadıgâr-ı Millet sınıfı muhriplerle Bingazi kıyılarına on bin tüfek ve bir buçuk milyon mermi kaçırmayı önermişti. Konu hakkında görüşleri sorulan Bahriye Nezareti, bu işlerin Türk bahriyesi tarafından yapılmakta olduğunu bildirerek öneriyi reddetmişti.⁸⁸

Bunun üzerine Mayer, Çanakkale Boğazı hakkında topladığı istihbaratı mart ayında İtalyanlara vermiştir. Mayer'in verdiği bilgiler İtalyanların harekete geçmelerini hızlandıran en önemli etkidir. Boğaz harekât planı yapılmadan birkaç gün önce Mayer, Boğaz'daki mayın manialarının ve istihkâmların son durumu yerinde görmek için Avusturya Lloyd Vapuru Prager ile bir yolculuk daha yapmıştır. Müteakiben harekât esnasında kılavuzluk yapmak üzere İstanbulya Adası'nda İtalyan filosuna katılmıştır.⁸⁹

Çanakkale Boğazı harekâtına katılacak İtalyan donanma unsurları 16 Nisan öğleden sonra İstanbulya'dan hareket ettiler.⁹⁰ Dört muharebe gemisi ile üç zırhlı kruvazör, 18 Nisan sabahı İmroz (Gökçeada) önlerinde yerlerini alırken, üç zırhlı kruvazör de Boğaz'ın 10 miline gelmişti. Bu sırada sekiz muhripten oluşan filotillanın 17/18 Nisan gecesi Boğaz'ın içine yapmayı planladıkları saldırı gerçekleşemedi. Denizli havada hırpalanan gemilerden ikisinin çarpışması ve özellikle İtalyanların varlığından haberdar olmadıkları ışıldakların yoğun faaliyetleri bu planın uygulanmasını engellemişti.⁹¹ Mayer, bu sırada Nembo Muhribi'nde bulunmaktaydı.⁹² Çarpışan gemiler ise Turbine ve Nembo muhripleriydi. Muhrip filotillasının bağlı olduğu İtalyan Amiral,

87 Mayer'in İtalyan donanması hesabına çalıştığı bu döneme ilişkin hazırladığı rapor 9 Kasım 1912'de Alman İmparatorluk Donanması Müsteşarı Büyük Amiral Alfred von Tirpitz tarafından Berlin'de imparatora sunulmuştur. Bkz. Kılıç, a.g.e., 35, 36.

88 Besbelli, Ülman, a.g.e., 93.

89 Kılıç, a.g.e., 38-40.

90 Kılıç, a.g.e., 42.

91 Besbelli, Ülman, a.g.e., 106, 107.

92 Kılıç, a.g.e., 43.

harekâttan sonra yazdığı raporda isim vermeden⁹³ kılavuzdan bahsetmekte ve kılavuzun kendilerine ışıldaklardan hiç söz etmediğini belirtmektedir.⁹⁴

Harekât kapsamında belirlenen ilk hareket tarzı yani muhriplerle Boğaz'a girip Türk filosuna saldırmak planı hüsrarla sonuçlanınca 2. hareket tarzına geçildi. Bu da Boğaz'a yaklaşip Türk filusunun Boğaz dışına çıkmasını sağlamaktı. Boğaz'ın 10 miline kadar yaklaşip gösteri devirleri yapılmasına rağmen, Türk filusunun dışarıya çıkmak gibi bir niyeti olmadığı anlaşılınca, geriye sadece Boğaz tabyalarını bombardıman etme seçeneği kalıyordu.⁹⁵

Bunun üzerine İtalyan filosu saat 11.30'da üç gemiyle, 10-13 bin metreden Orhaniye ve Ertuğrul tabyalarını ateş altına aldı. Bombardıman saat 14.30'a kadar yaklaşık sürdü. Bombardımanda, Orhaniye'de bir kışla yıkılmış, bir ışıldak hasara uğramış, Kumkale'de ise bir erimiz şehit olmuş bir erimiz de yaralanmıştı. Bahsi geçen tabyalar (Harita 12) da ateşe karşılık vermişlerdi.⁹⁶ İtalyan kaynakları ayrıca iki zırhlı kruvazörün de Seddülbahir tabyasını 9-11 bin metreden ateş altına aldığını yazmaktadır.⁹⁷ Osmanlı tarafı, harekâttan sonra Varese kruvazörünün batırıldığını iddia etse de Varese'nin sadece isabet aldığı anlaşılmıştır.⁹⁸ Bununla birlikte, Orhaniye Tabyası'ndan atılan bir mermi Ferruccio'nun sancak gönderine isabet etmiş ve İtalyan bandirasını devirmişti.⁹⁹ Bombardımandan sonra İtalyan filosu Türk muhriplerinin muhtemel bir saldırısından korunmak maksadıyla önce kuzeye doğru seyretmiş sonra da bölgeden uzaklaşmıştı.¹⁰⁰

93 Muhbirlik ve kılavuzluk yapan şahıstan "Bay M...." olarak söz edilmektedir. *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 108.

94 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 69.

95 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 70, 71.

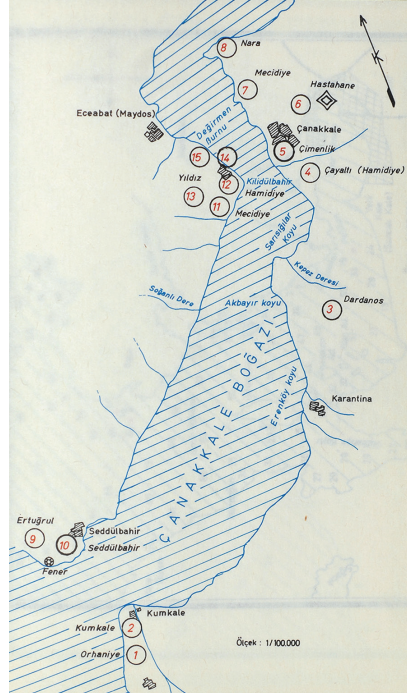
96 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 108-109.

97 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 72.

98 Karakaş, *a.g.m.*, 96; Kılıç, *a.g.e.*, 46.

99 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 71.

100 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 109, 110; Hayta, *a.g.m.*, 132.

Harita 12 Türk-İtalyan Harbi'nde Çanakkale Boğazı'ndaki Tahkimat ve Bataryalar¹⁰¹

Bombardıman ve bunun neticesinde Boğaz'ın trafiğe kapanması, büyük devletler, özellikle Rusya ve Fransa üzerinde etkili olmuştur. Buna karşılık İtalya, harekâtın, karşı tarafı barışa zorlamak maksatlı basit bir gösteri olduğunu beyan etmiştir.¹⁰² İngiltere'de bazı gazeteler, barışın sağlanması için İngiliz Hükûmetinin, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün muhafazasına dayalı politikasına geri dönmesi gerektiğini yazmıştır. Oysa İngiltere, Rusya ve Fransa gibi İtalya yerine, Osmanlı Devleti'ne tepki gösterip Boğaz'ın kapatılması dolayısıyla uğradığı zararın tanzimini istemiştir. Bu üç ülkenin baskısı karşısında Mayıs 1912'de Boğaz tekrardan trafiğe açılmıştır.¹⁰³

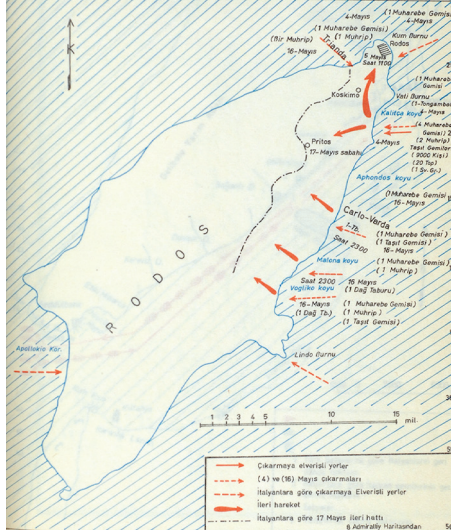
101 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, Kroki: 7.

102 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 109.

103 Kılıç, *a.g.e.*, 34.

İtalyanlar, Boğaz saldırısını yapmadan iki önce 16 Nisan'da, Avrupa'nın beş büyüklerinin (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan) İstanbul'daki büyükelçileri, İtalya'nın da onayını alarak Osmanlı Devleti'nin hangi şartlar altında ateşkesi kabul edeceğini sormuşlardı. Ancak İtalyanların iki gün sonra, üstelik Meclis-i Mebusan'ın açılış gününde bu harekâtı icra etmelerinin nedeni, mebuslara Trablusgarp'taki direnişin İstanbul'u tehdit eder hâle geldiği mesajını vermek ve barış şartları konusunda hükûmetin vereceği cevabı etkilemektir. Söz konusu harekâtın, kelimenin tam anlamıyla fiyaskoya dönüşmesi neticesinde, Osmanlı Devleti 23 Nisan 1912'de, "Padişahın Trablusgarp ve Bingazi'deki egemenlik haklarının fiilî olarak devam etmesi, İtalya'nın ilhak kararından vazgeçmesi ve askerlerini geri çekmesi" koşullarıyla barış yapabileceği cevabını vermiştir. İtalya, bu cevabı bahane ederek daha önceden planlanmış olduğu gibi Rodos ve Oniki Ada'yı Mayıs 1912'de işgal etmiştir.¹⁰⁴ Bu sayede, Türklerin Trablusgarp'a yaptıkları kaçak nakliyat daha iyi önlenilecek, Türk halkının morali bozulacak ve Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için kuvvetli bir adım atılacaktır.¹⁰⁵

Harita 13 Rodos'un İşgali¹⁰⁶

104 Karakaş, a.g.m., 99.

105 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 76.

106 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 21.

18 Nisan'daki başarısız Çanakkale taarruzundan sonra, adalara takviye kuvvet ve silah gönderilmesini engellemekle görevlendirilen İtalyan donanma unsurları, adaların Anadolu ile haberleşmesini kesmek amacıyla Rodos-Marmaris hattı dâhil, bütün telgraf kablolarını kesmişlerdi. Müteakiben adaları işgal için harekete geçtiler. İşgal harekâtına, 28 Nisan'da İstanbulya Adası'nın ele geçirilmesiyle başlandı ve bunu 5 Mayıs'ta Rodos Adası'na yapılan çıkarma harekâtı izledi (Harita 13).¹⁰⁷

Bu maksatla 1 Mayıs'ta Tobruk'tan yüklenen kara kuvvetleri unsurları, ertesi gün üç zıhlı kruvazörün himayesinde Rodos'a hareket etti. Türk donanmasının Çanakkale'den çıkmasını önlemek üzere, Anadolu kıyıları ile Kuzey Ege (Kiklad) adaları arasında üç muharebe gemisiyle bir karakol hattı kuruldu. 3/4 Mayıs gecesi dört muharebe gemisi İstanbulya'dan hareketle konvoyla buluştu. 4 Mayıs sabahı Rodos Adası Kalitea Körfezi önüne geldi. Önce üç muharebe gemisi personelinden kurulu deniz müfrezeleri karaya çıkarıldı. Bunu kara kuvvetlerinin çıkarılması izledi. İki saat içerisinde bütün kuvvetler (9.000 piyade, 20 top ve 1 süvari grubu) çıkarılmış oldu.¹⁰⁸

Ada'daki 1.200 kişiden oluşan Türk garnizonu, savunma bakımından daha uygun olan merkezdeki Psithos'a doğru çekildiler.¹⁰⁹ Türk kuvvetleri, tüm imkânsızlıklara rağmen 16 Mayıs'a kadar direndiler. Bu direniş üzerine Rodos'a, takviye olarak iki dağ taburu ve bir piyade taburu daha çıkarıldı.¹¹⁰ İtalyanlar aldıkları yeni takviye kuvvetleriyle 16 Mayıs'ta, Psithos üzerine yürüdüler. Buradaki Türk kuvvetleri akşama kadar direndikten ve 100 kadar kayıp verdikten sonra, 33 subay ve 950 er teslim oldular. Bu kararı reddeden birkaç yüz kişi de etrafa dağıldılar.¹¹¹ Türk kuvvetlerinin kahramanca karşı koymalarının bir nişanesi olarak subayların kılıçları alınmamıştı.¹¹² Böylece İtalyanlar, biri subay olmak üzere 9 ölü ve 20 yaralıdan ibaret zayıatla işgali tamamladılar.¹¹³

107 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 110; Hayta, *a.g.m.*, 132, 133.

108 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 76-78; Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 110, 111.

109 Turan, *a.g.m.*, 89.

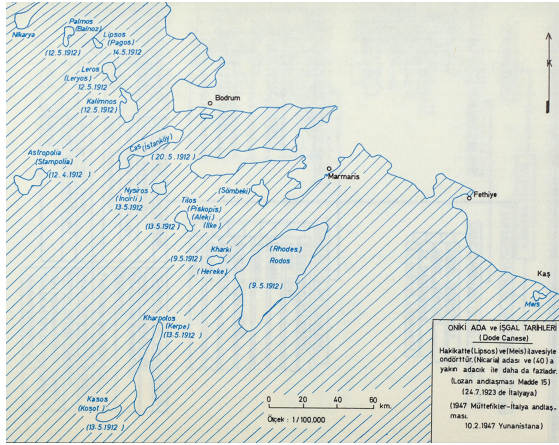
110 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 112.

111 Turan, *a.g.m.*, 90.

112 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 82.

113 Turan, *a.g.m.*, 90.

Bu sırada 9 Mayıs'ta Hereke (Harki), 12 Mayıs'ta İlyeryoz (Leros), Kilimli (Kalimnos) ve Batnoz (Patmos), 13 Mayıs'ta İncirli (Nisiros), Kerpe (Karpatos), İlke (İlyaki-Tilos) ve Çoban Adası (Kaşot-Kasos),¹¹⁴ 16 Mayıs'ta Lipsos, 19 Mayıs'ta Sömbeki (Simi) ve 20 Mayıs'ya İstanköy (Kos) ele geçirilmiştir (Harita 14).¹¹⁵ Rodos hariç diğer adalarda çoklukla 5-10 kişilik jandarma birlikleri bulunduğundan buralarda herhangi bir direniş olmamıştır.¹¹⁶ İtalyanlarca girilen işgal hareketlerinde, Rodos dışındaki yerlerde toplam 62 silahlı Türk askeri (asker, jandarma ve gümrük askeri) esir alınmıştır.¹¹⁷

Harita 14 Oniki Ada'nın İşgal Tarihleri¹¹⁸

114 Şerafettin Turan, İtalyan kaynaklarına dayanarak bu adaların işgal tarihini 12 Mayıs olarak belirtmektedir. Bkz. Turan, a.g.m., 90; Yine ağırlıklı olarak İtalyan kaynaklarına dayanan Necdet Hayta ise sadece Batnoz (Patmos) Adası'nın 13 Mayıs'ta işgal edildiğini yazmaktadır. Bkz. Hayta, a.g.m., 135. İdris Bostan ve Ali Kurumahmut ise dönemin yerel yöneticilerinin adalardan gönderdikleri telgraflara dayanarak hazırladıkları kitapta, söz konusu telgraflardan sadece Rodos, Kerpe, İncirli, İlyaki, İlyeryoz, Kilimli ve İstanköy adalarının işgal tarihlerini kesin olarak belirleyebildiklerini belirterek yukarıda verilenlerden farklı olarak Kerpe Adası'nın 11 Mayıs'ta diğerlerinin ise 12 Mayıs'ta işgal edildiklerini yazmaktadırlar. Bkz. İdris Bostan, Ali Kurumahmut, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, (Ankara, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayını, 2003), XII. En son işgale uğrayan İstanköy'ün işgal tarihi ise tüm kaynaklarda 20 Mayıs olarak geçmektedir.

115 Besbelli, Ülman, a.g.e., 112.

116 İşgaller esnasında adalarda yaşananlar hakkında ayrıntılar için bkz. Hayta, a.g.m., 133-136.

117 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 80.

118 Besbelli, Ülman, a.g.e., Kroki: 23.

Bu işgaller de Babiâli'yi barış yapmaya ve Trablusgarp'taki egemenlik haklarından vazgeçmeye zorlamamıştır. Osmanlı Devleti, bu işgallerin Trablusgarp ve Bingazi konusunda daha önceki görüşlerini değiştirmeyeceğini açıklamıştır. Sadrazam Said Paşa ve Harbiye Nazırı Şevket Paşa verdikleri mülakatlarda, Adalar Denizi'ndeki bütün adaları işgal etseler bile Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'ya ilhakını onaylamayacaklarını bildiriyorlardı.¹¹⁹

Fakat İtalyanlar, özellikle Türk muhriplerinin Çanakkale'den çıkarak ani bir baskın yapmalarından çok çekiniyorlardı. Böyle bir hareketi yapmak üzere Türk tarafının plan yaptığı, Türk subaylarının İtalyanlarla bir muhabereyi çok arzuladıkları ve bunun için izin alamaya çalıştıklarına dair istihbarata dayalı bilgiler almaktaydılar. Hatta mayıs ayının sonlarında birçok yabancı gazetede Türk filosunun Çanakkale'den çıktığı ve Anadolu sahillerinde dolaştığı yönünde asılsız haberler çıkmıştı. Bu gelişmeler üzerine İtalyan Donanama Komutanı, Türk filosunun daha iyi gözetlenebilmesi maksadıyla Ege'nin kuzeyinde bir üsse sahip olunması gerektiğini bildiriyordu. Bu maksatla, Sakız Adası ve Gökçeada'nın işgali gündeme gelmiş fakat Avusturya-Macaristan, böyle bir durumda Üçlü İttifak'tan ayrılacağını kesin bir dille belirtmişti. Diğer taraftan Osmanlı Hükûmeti, temmuz ayı başlarında iki devletin şerefine uygun bir barış yapmaya ve bununla ilgili gizli ikili görüşmelere başlanmasına sıcak baktığını ifade etmekteydi. İtalyanların hem Ege'deki donanmalarının güvenliğini sağlamak hem de Osmanlı Devleti ile yapılacak görüşmelerde, masaya eli kuvvetli bir şekilde oturmak için Çanakkale'yi yeniden zorlamaktan başka bir hareket tarzları kalmamıştı. Sonuçta, 18 Nisan'daki harekâta başarısız torpidobotlarla Boğaz'a girilerek Osmanlı filosuna taarruz etme fikri benimsendi. Harekâtı Albay Enrico Millo idare edecekti. İtalyanlara muhbirlik yapan Mayer (Bay M...) ise harekâtın başlangıcından önce İleryoz'da bulunacaktı.¹²⁰

Bu süre zarfında Mayer, Osmanlı donanması ve geçitlerle ilgili herhangi bir değişiklik olup olmadığını gözlemlemek üzere, iki defa daha Boğaz'ı geçmiş; ancak birçok şeyin eskisi gibi olduğunu sadece İstanbul'dan onarımdan dönen gemilerle Türk torpidobot sayısında artış olduğunu gözlemlemiştir. Mayer, 18 Nisan'daki başarısız taarruza, çok sayıda geminin katılmış olmasının,

119 Hayta, a.g.m., 137; Karakaş, a.g.m., 99, 100.

120 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 105-108.

Albay Millo'nun, hattın ilk gemisi Spica'dan yönettiği¹²⁴ torpidobotların harekâtı saat 23. 30 başlamış; gemiler İlyas (Hellas) Burnu-Kumkale hattına 2 mil kalana kadar ışıldaklara yakalanmadan ilerleyebilmişlerdir. Fakat bu noktada filotilladaki gemilerden, biri Seddülbahir ışıldığı tarafından yakalanmış ve Türk tabyaları alarına geçmiştir. Bunun üzerine İtalyan torpidobotları topçu atışlarına maruz kalmamak için 23 mil hıza çıkarak yola devam etmişlerdir. Ancak alarm hâline geçen ışıldaklardan Baykuştepe ışıldığı, filotillayı tekrar tespit edince, tabyalardan top atışları başlamış ve bazı gemiler isabet almıştır. Filotilla, Soğanlıdere önlerindeki mayın hattını geçer geçmez Türk donanma gemilerinden ve civardaki diğer bataryalardan da şiddetli şekilde ateş açılması üzerine filotilla geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu arada rehber gemi Spica, yaralanıp karaya oturmuş ancak kısa süre sonra kendi kendini kurtarmıştır. İtalyan kaynakları ise filotillanın Kilitbahir önlerine Türk filosunun 2 miline kadar yaklaştığını, Spica'nın karaya oturmayıp pervanesinin Kilitbahir önündeki mania tellerine takıldığını ve bu noktadan geri dönüşe geçildiğini belirtmektedir. Gemiler geri dönüş esnasında da şiddetli ateşe maruz kalmışlar, isabet alsalar da ciddi yaralar almadan Boğaz dışına çıkabilmişlerdir (Harita 15). Görüldüğü üzere bu harekât da başarısızlıkla sonuçlanmış, Çanakkale Boğazı'ndaki korunağında bulunan Türk filosunun bu tür saldırılardan etkilenmeyeceğini kanıtlamaktan öteye geçememiştir. Buna rağmen İtalyanlar, harekâtı bir başarı gibi lanse ederek Albay Millo'yu amiralliğe terfi ettirmişlerdir.¹²⁵

Başarısızlıkla sonuçlanan bu harekât, Türk-İtalyan Harbi'nin deniz cephesinde yaşanan önemli gelişmelerin sonuncusu olmuştur. Trablusgarp'taki Türk birlikleri, yapılan kaçak nakliyatla birlikte harbin sonuna kadar dayanmayı başarmıştır. İtalya, dört Balkan devletinin (Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan) Türkiye'ye karşı giriştikleri harp hazırlıkları karşısında, Türkiye'nin barış yoluna gitmek zorunda kalmasıyla düştüğü bu zor durumdan kurtulabilmiştir.¹²⁶

124 Alman muhbir Mayer de aynı gemide kılavuz olarak yer almıştır. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, 58.

125 *Türk-İtalyan Harp Tarihi C. 2*, 108-115; Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 113-117; Kılıç, *a.g.e.*, 47-53; Karakaş, *a.g.m.*, 100.

126 Besbelli, Ülman, *a.g.e.*, 119.

Sonuç

Osmanlı Devleti, Trablusgarp Harbi'ne neredeyse tam bir diplomatik yalnızlık içerisinde girmiştir. Bunda, İtalya'nın, Trablusgarp ile ilgili emellerini 1881'den itibaren büyük devletlere kabul ettirme amacıyla gösterdiği diplomatik çabalar en önemli etkindir. İtalya, 1900'lü yılların başlarından itibaren I. Dünya Savaşı'na gidilen içerisinde Avrupa'daki bloklaşmaları kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Bu durum savaş boyunca da sürmüştür. Bunun en önemli istisnası; İtalya'nın, Balkanlar ve dolayısıyla Adriyatik Denizi ile Ege Denizi'ndeki girişimlerinin, kendi aleyhinde olduğunu gören Avusturya-Macaristan'ın itirazları ve engellemeleridir. İlave olarak, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'ye yaptığı harp kaçağı nakliyatlarından; Tunus üzerinden yapılan Fransa'nın, Mısır üzerinden yapılan ise İngiltere'nin göz yumması sayılabilir.

İstihbarat eksikliği nedeniyle harp emarelerinin zamanında alınamaması ve başta telsiz cihazları olmak üzere muhabere imkân ve kabiliyetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle harp ilânının dış komodorluklara zamanında iletilmemesi, Preveze, Kızıldeniz'deki donanma unsurlarının boş yere zayıt vermelerine neden olmuştur. Kaldı ki Osmanlı donanmasının ana unsurları bile harp ilânını Beyrut gezisinden Çanakkale'ye dönüş yolunda öğrenmişlerdi. Her ne kadar daha sonraları Trablusgarp'a yönelik kaçak nakliyatın himâyesinde kullanılmış olsalar da Beyrut'ta bırakılan gemilerimizin de güvenli bir limana nakledilmeleri gerekirdi. Kaybedilen bu gemiler, daha sonraki süreçte patlak veren Balkan Harbi ve I. Dünya Harbi bakımından da önemli bir kayıp yaratmıştır.

Osmanlı donanması karşısında, mukayese kabul etmeyecek şekilde bir üstünlüğe sahip olan İtalyan donanması, harp boyunca yaptığı tüm harekâtını, kesin bir deniz egemenliği ve neredeyse barış şartlarında, tam bir hareket serbestisiyle icra etmiştir. Harbin başında kendisine verilen vazife gereği İtalyan donanması; Adriyatik harekâtı, Trablusgarp ve Bingazi'ye çıkarma harekâtı ve Kızıldeniz harekâtlarını icra etmiştir. Donanmanın daha sonraki süreçte yaptığı tüm faaliyetler, gönüllü Türk subaylarının örgütledikleri direniş karşısında kara muharebelerinde başarısız olunması nedeniyle, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak ve kaçak nakliyatı önlemek için icra edilmiştir. Beyrut Limanı'na yapılan saldırı, Çanakkale Boğazı'na yönelik taarruzlar,

Rodos ve Oniki Ada'nın işgali, Zarruğ, Buscefia ve Zuara'ya yapılan çıkarma harekâtları bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu anlamda Osmanlı Devleti açısından, harp boyunca “başarılı” olarak nitelendirilebilecek tek hususun, denizden kaçak nakliyatın sürdürülmesi olduğu söylenebilir.

Türk donanmasının ıslahına yönelik olarak 1897 yılından beri sürdürülen çabaların, maddi imkânsızlıklar nedeniyle başarıya ulaşamaması ve bu gayretlerde esas alınan “Yeni Okul” konseptine uygun bir donanmanın vücuda getirilememiş olması, donanmanın etkisiz kalmasının başta gelen sebebidir. Söz konusu konseptte uygun olarak; yeterli miktarda torpidobot ve muhrip temin edilememesi, denizaltı gemisi alınamaması, yeterli mayın temin edilememesi ve mayın döküş kabiliyetlerine sahip olunamaması, özellikle bu silahların son derece etkili olabileceği Ege coğrafyasında Rodos ve Oniki Ada'nın kaybedilmesine sebep olmuştur. Üs ve limanların yeterince tahkim edilememesi, birçoğunda mayın maniası, uzun menzilli toplar, ışıldak ve telsiz istasyonu olmaması, bu yerlerdeki gemilerin açık hedef hâline gelmelerine neden olmuştur.

Donanma bu savaşta aslî olarak Çanakkale Boğazı'nın savunulması ile görevlendirilmiştir. Boğaz'ın, İzmir ve Selanik limanlarının mayınlanması haricinde asimetrik etki yaratabilecek bir hareket tarzı sergilenememiştir. Bu kapsamda en önemli etken, operatif ve taktik düzeyde gerekli anlayış, bilgi birikimi ve eğitim tecrübesinin olmamasıdır. Kara muharebelerindeki başarının ardında yatan komitacılık ve gayri nizami harp tekniklerinin denizdeki karşılığı olan “Donanma Varlığı” prensibi hiçbir biçimiyle hayata geçirilememiştir. İtalyanlar, uzunca bir süre Türk donanmasının Çanakkale'den bir huruç harekâtıyla çıkacağı endişesini taşımışlar ve önlem almak zorunda kalmışlardır. Ancak bu endişe yersizdi.

EKLER

EK 1 Osmanlı Donanma Gemileri ve Nitelikleri

Gemi Adı/Tipi	İnşa Yılı	Tonajı (Ton)	Sürati (Mil)	Topları (Adet x milimetre)	Torpidoları (Adet x milimetre)
Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis muharebe gemileri	1891	10060	16	6x280, 8x105, 8x88	1x450 (su üstü) 2x450 (su altı)
Mesudiye Muharebe Gemisi	1874 (1902)*	9200	16	2x237, 12x150, 14x76, 10x57, 2x47	-
Asar-ı Tefik Muharebe Gemisi	1864 (1906)*	4687	13	3x150, 7x120, 2x76, 6x57	-
Hamidiye Kruvazörü	1903	3805	22	2x150, 8x120, 2x47, 6x37	3x450
Mecidiye Kruvazörü	1903	3250	22	2x150, 8x120, 6x47, 4x37	3x450
Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket torpido kruvazörleri	1906	775	22	2x105, 6x57, 2x37	2x450
Feth-i Bülent Korveti	1868 (1907)*	2800	12	4x150, 6x75, 6x57	-
Muin-i Zafer ve Avnullah korvetleri	1867 (1907)*	2400	12	4x150, 6x75, 6x57	-
Yadigâr-ı Millet, Muavenet-i Milliye, Numune-i Hamiyet, Gayret-i Vataniye muhripleri	1909	616	34	2x75, 2x57	3x450

Samsun, Taşoz, Yarhisar, Basra muhripleri	1907	290	27	1x65, 6x47	2x450
Berk-i Efşan Torpidobotu	1894	270	18	2x47, 2x37	1x450
Yunus Torpidobotu	1906	200	20	2x37	1x450
Akhisar, Musul, Draç, Kütahya, Antalya, Alpagot, Tokat, Ankara, Hamidiye torpidobotları	1906	160	20	2x37	1x450
Sultanhisar, Demirhisar, Sivrihisar, Hamitabat torpidobotları	1906	97,5	27	2x37	2x450
Zuhaf Gambotu	1896	650	10	4x57, 2xNordenfeld	-
Peleng-i Derya Gambotu	1890	585	15	2x57, 4x47	-
Marmaris Gambotu	1907	530	14	4x65, 2x37	-
Malatya, Nevşehir, Taşköprü gambotları	1907	213	12,5	2x47	-
Nur-ül Bahir, Yozgat gambotları	1908	450	12	1x47, 1x37	-
Haliç, Ordu, Refahiye, Muha, Ayıntap, Bafra, Kastamonu, Gökçedağ gambotları		200	12	1x76, 1x37	-
Barika-i Zafer, Sayyad-ı Derya gambotları		198	12	1x76, 2x47	-
1-21 Numaralı Motorgambotlar	1910	15	12	1x37	-
Ertuğrul Yatı	1903	900	12	4x47	-
Söğütlü Yatı	1903	110	14	-	-
Beyrut Yatı (Mesaha Gemisi)		530	12	2x57, 2x37	-
Trablus, Şıpka, İhsaniye Yatları	1887	200	12	2x37	-
Timsah Yatı	1887	200	12	2x37	-

TÜRK - İTALYAN MÜŞTEREK HARP TARİHİ SEMPOZYUMU

İstanbul Yatı	1888	910	16	4x47	-
İzzettin, Fuat vapurları	1885	1075	14	4x47, 3xNorde- feld	-
Trabzon Vapurı		200	12	1x47, 1x37	-
Tir-i Müjgan Fabrika Gemisi	1883	3936	10	-	-
Reşit Paşa, Mithat Paşa taşıt gemileri		4426	12	-	-
Derne Taşıt Gemisi		1936	12	-	-
Halep, Şam taşıt gemileri		3684	12	-	-
Bahr-i Ahmer Taşıt Gemisi				-	-
Giresun Mayın Depo Gemisi	1877	3000	12	-	-
İntibah Mayın Gemisi	1886	600	14	50 Mayın Taşıma Kapasitesi	-
Muhtelif adet ve tonajda römorkör, istimbot, motorbot, su dubası, seyyar algarna, maçuna, prizman ve dubalar gibi yardımcı araçlar.					

* Tadilat gördükleri yıllardır. Boş hücrelere ilişkin bilgi yoktur.

EK 2 İtalyan Donanma Gemileri ve Nitelikleri

Gemi Adı/Tipi	İnşa Yılı	Tonajı (Ton)	Sürati (Mil)	Topları (Adet x milimetre)	Torpidoları (Adet x milimetre)
Vittorio Emanuele, Regina Elena, Napoli, Roma muharebe gemileri	1907-1908	12.625	21	2x305, 12x203, 24x76, 2x37, 2xMaksim	2x450 (sualtı)
Benedetto Brin, Regina Margherita (Onarımda) muharebe gemileri	1904	13.427	20	4x305, 4x203, 12x150, 20x76, 2xMaksim	4x450 (su üstü)
Ammiraglio Di St. Bon, Emanuele Filiberto muharebe gemileri	1901	9.800	16	4x254, 8x150, 6x76, 8x57, 6x37	-
Re Umberto, Sardegna, Sicilia Muharebe gemileri	1887 1890 1891	13.251 13.860 13.375	20	4x343, 8x150, 16x120, 20x57	6 x (su üstü)
Dandolu Muharebe Gemisi	1878	12.265	15	4x254, 7x150, 5x120, 16x57, 8x1 libre	4 x (su üstü)
Giovanni Bausan Muharebe Gemisi	1883	3.330	17,5	2x254, 4x150, 4x57, 2x1 libre	3x350

TÜRK - İTALYAN MÜŞTEREK HARP TARİHİ SEMPOZYUMU

San Giorgio, San Marco zırhlı kruvazörleri	1910	9.830	22,5	4x254, 8x190, 12x76, 2x76 (sahra),	3x450 (sualtı)
Pisa, Amalfi zırhlı kruvazörleri	1910	10.118	22,5	4x254, 8x190, 16x76	3x450 (sualtı)
Giuseppe Garibaldi, Varese, Francesco Ferruccio zırhlı kruvazörleri	1901-1904	7.400	20	1x254, 2x203, 14x150, 10x76, 6x37, 2x1 libre	4x450
Carlo Alberto, Vettor Pisani (Muhripler Komutanı Sancak Gemisi) zırhlı kruvazörleri	1898-1899	6.500	19	12x150, 6x120, 14x57, 2x1 libre	4 x (su üstü)
Marco Polo Zırhlı Kruvazörü	1895	4.583	19	6x150, 4x120, 6x57, 2x1 libre	4 x (su üstü)
Puglia Kruvazörü	1898	2.538	18,5	6x120, 6x57, 2x37, 1x76 (sahra)	2x450 (su üstü)
Calabria Kruvazörü	1894	2.492	16	4x150, 6x120, 6x57, 2x37	2x350 (su üstü)
Elba Kruvazörü	1893	2.730	18,5	6x120, 4x57, 1x76 (sahra), 2x1 libre	2x350 (su üstü)

Lombardia (Denizaltı Ana Gemisi), Etruria, Liguria Kruvazörleri	1890-1893	2.280	18,5	6x120, 6x57, 2x1 libre	3x350 (su üstü)
Piamente Kruvazörü	1888	2.650	23	10x120, 6x57, 2x37	2x350 (su üstü)
Coatit, Agordat Torpidogambotları	1899	1.313	23	12x76	2x450 (su üstü)
Minerva Torpidogambotu	1892	846	22	2x76, 4x57, 3x1 libre	6x (su üstü)
Partenope Torpidogambotu	1889	834	22	2x76, 4x57	6x (su üstü)
İride Kruvazörü	1891	916	22	2x76, 4x57	6x (su üstü)
Aretusa, Caprera, Urana Torpidogambotları ve Voltorno Gambotu	1887	1.156	11,7	4x120, 4x57, 2x1 libre	-
Artigliere, Alpino, Corraziere, Fuciliere, Grantiere, Bersagliere, Lanciere, Carabinieri, Pontiere, Garibaldi-no Muhripleri	1906-1910	380	28,5	4x76	3x450
Aquilone, Borea, Espero, Nembo, Turbine, Zeffiro Muhripleri	1901-1903	330	30	5x57	4x450
Dardo, Euro, Lampo, Strale, Ostro Muhripleri	1898-1902	320	30	1x76, 5x57	2x450
Fulmine Muhribi	1896	298	28	1x76, 5x57	3x450
28 Adet Açık deniz torpidobotu	1905-1907	215-220	25,5-26	3x37	3x450
5 Adet Birinci Sınıf Torpidobot	1888-1907	136-161	23-25,7	-	2-3x450

TÜRK - İTALYAN MÜŞTEREK HARP TARİHİ SEMPOZYUMU

14 Adet İkinci Sınıf Torpidobot	1886-1895	79	20	2x1 libre	2x350
6 Adet Üçüncü Sınıf Torpidobot	1882-1887	39	21	2x1 libre	2x350
Foca Denizaltı Gemisi	1907	180/230	13/7	-	2x450
Delfino Denizaltı Gemisi	1890	95/107	9/6	-	1x350
Glauco Sınıfı 5 Adet Denizaltı Gemisi (Squalo, Nervalo, Tricheco, Otaria, Glauco)	1903-1906	600/?	13/7	-	2x450
Stafetta Mesaha Gemisi	1876	1.800	14	4x57	-
22 adet çeşitli yardımcı gemi, 8 adet yardımcı kruvazör, 7 adet yat, 10 adet üs gemisi ve harp süresince kiralanan 21 adet kömür gemisi, 8 adet taşıt gemisi, 2 adet hastane gemisi, 75 adet çıkarma kuvvetleri taşıt gemisi.					

OSMANLI DONANMA PENCERESİNDEN TÜRK-İTALYAN HARBİ VE ÇANAKKALE BOĞAZI'NDAKİ MÜŞTEREK SAVUNMA KONSEPTİ

Evren MERCAN¹

Giriş

Osmanlı'nın denizlerdeki ezeli rakipleri Yunanistan ve Rusya'nın ekspansiyonist siyasetine set çekebilmek ve Düvel-i Muazzama'nın sonu gelmeyen gambot diplomasisinden mülhem müdahalelerini dizginlemek için muktedir bir modern donanmaya olan ihtiyaç, 19'uncu yüzyıl boyunca Osmanlı karar alıcılarının gündemini işgal etmeyi sürdürmüştü. Aslında bu süreç yalnızca uzun 19. yüzyıla sınırlı değildi. Nitekim dört tarafı denizlerle çevrili bir devletin, müdafaa etmesi gereken 8.567 mil uzunluğunda² devasa sahil şeritlerine sahip olması, ayrıca hayatî damarı addedilen ulaşım hatlarının devamlılığı ve güvenliği, sadece Osmanlı değil genç Cumhuriyet'in siyasi karar alıcıları nezdinde de adeta karabasanı andıran bir stratejik vaziyetti.³

Modern denizciliğin öne çıktığı 19'uncu yüzyılın başından itibaren Osmanlı sultanlarının her birisinin *sui generis* dünya görüşü ve buna mukabil birbiriyle uyuşmayan, gayri mütecanis bir denizcilik anlayışına sahip olması, ülkenin jeopolitik konumunun doğurduğu sonu getirilemeyen “stratejik çıkmazlar” silsilesine karşı farklı reaksiyonlar göstermesine yol açmıştı. Bu birbiriyle bağdaşmayan, kesintili süreç bir deniz gücünün ıslahında vazgeçilmez koşul sayılan “sürdürülebilir” ve “istikrarlı” bir donanma programından mahrum kalınması anlamına gelmekteydi. Nitekim her sultanın, dönemin askerî, iktisadi ve siyasi koşullarının gölgesinde Osmanlı Bahriyesi üzerindeki sınırlı

1 Dr., emercans@gmail.com

2 Osmanlı Devleti sahil şeridi Girit ve Ege adaları hariç, Adriyatik'te 348, Akdeniz'de 5.070, Karadeniz'de 714, Marmara'da 542 ve Kızıldeniz'de 1.833 mil olmak üzere toplamda 8.567 mildir. Saim Besbelli, “Meşrutiyet Donanması”, *Donanma Dergisi*, Sayı: 437 (1962): 69.

3 Evren Mercan, “Sultan Reşad'ın Donanmasına İngiliz Islah Heyeti Penceresinden Bir Bakış”, *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 2-4 Kasım 2017 (İstanbul: Milli Saraylar), 592-593.

ıslahat ve buna bağlı kısıtlı modernizasyon çabaları donanmanın çağa uygun bir kuvvet dengesini tutturmasını da zorlu bir hale getirmişti.⁴

Osmanlı ileri gelenleri, 19'uncu yüzyılın ilk geniş çaplı çarpışmalarından biri olan Kırım Harbi'nden sonra modern bir donanmaya ihtiyacın hâsıl olduğunu kavramış ve bu suretle Avrupa'daki zırhlı gemiler hakkındaki gelişmeleri de yakından takip etmişti⁵. Hem jeopolitiğin dikte ettiği acil güvenlik ihtiyaçları hem de Sultan Abdülaziz'in denizciliğe olan yoğun ilgisi, ülke ekonomisini çöküntüye uğratacak, pahalı ve riskli bir donanma programının hayata geçmesine vesile oldu. Sultan Abdülaziz'in donanma atılımını teşkil eden programın içeriğinde, yabancı tersanelerden zırhlı alımı dışında Osmanlı Bahriye Teşkilatı'na kurumsal bir görünüm kazandırma girişimi de bulunmaktaydı. Bunun için Osmanlı Donanması'nın İngiliz Kraliyet Bahriyesi usulü temel alınarak ıslah edilmesi, bahriye zabitan ve neferlerinin bu usule göre yeniden teşkili ve ayrıca çağın ana vurucu gücü olarak kıymetlendirilen zırhlı gemilerin yabancı tersanelerden tedariki, Sultan Abdülaziz'in öncelikleriydi.⁶

Gelgelelim 93 Harbi sırasında Karadeniz'de Rus Donanması'na karşı ezici deniz üstünlüğü olmasına karşın Sultan Abdülaziz'den intikal eden donanmasının sınırlı abluka ve birlik intikali dışında hiçbir işe yaramadığını daha yeni tahta çıkan Sultan Abdülhamid de yakinen müşahede etmişti. Kendisi de Muharrem Kararnamesi, Düyun-ı Umumiye, 93 Harbi hezimetinin ortaya koyduğu yüklü savaş tazminatı derken ülkede askerî ve siyasi çöküntünün gölgesinde barış zamanında dengeli bir filoyu muhafaza etmenin zorluğunu kısa zamanda kavrayacaktı. 93 Harbi'nde Sultan Abdülaziz'in büyük muharebe filusunun etkinlik gösterememesi, askerî, siyasi ve iktisadi çöküntünün gölgesindeki Sultan Abdülhamid'i doktrinel makas değişikliğine

4 Donanmalar her zaman için pahalı ve kaynak-yoğun teşkilatlar olmuştur. Kolay ve çabuk kazanılamayan profesyonel tecrübe ve becerilere ihtiyaç duyarlar. Başarılı bir donanma olmak uzun dönemli yatırımlar gerektirir. Bir devlet donanmanın pahalı ve uzun dönemli ihtiyaçlarını karşılamaya kararlıysa konuya yönelik kurumsal desteğini iyi yönetmelidir. Daha geniş bilgi için bkz. Ian Speller, *Understanding Naval Warfare* (New York: Routledge Publishing, 2014), 8.

5 Kemal Arı, "Yelkenliden Buharlıya Geçiş", *Türk Denizcilik Tarihi Cilt: II*, ed. Zeki Arıkan, Lütfü Sancar (İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2009), 139.

6 Evren Mercan, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 60.

zorlayarak donanma cihetinde farklı bir kuvvet profiline yönelmişti. Sultan Abdülhamid amcası Sultan Abdülaziz'den miras kalan operasyonel ve teknolojik ömrünü tamamlamış zırhlı muharebe gemilerine kısıtlı kaynakları ayırmak yerine kıyı savunması görevini icra edecek, torpidobot ve gambotlardan müteşekkil bir çekirdek donanma tertiplemeyi yeğlemiştir. Ne var ki 1897 Osmanlı-Yunan Harbi tecrübesi de Osmanlı karar alıcılarına belkemiğini gambot ve torpidobotların oluşturduğu bir donanmanın kara harekâtını desteklemekte ve ayrıca mücavir deniz alanlarındaki ulaştırma hatlarının (*sea lines of communication*) kontrolünde kifayetsiz kaldığını göstermiştir.⁷

Meşrutiyet'in ilanından sonra her alanda ortaya konan muhtelif ıslahat programları Donanma-yı Hümayun için de geçerli olmuştu. Ancak bahriye cihetindeki ıslahat programı seleflerinden çok da farklı olamayacak biçimde yurt dışından müşavir subay getirtilmesi, yeni platform tedariki ve bahriye teşkilat yapısında bilindik değişiklikleri içeriyordu.⁸ Osmanlı Donanması'ndaki ıslahat programının idaresinin İngiliz Kraliyet Bahriyesi'nden müşavir subaylara emanet edilmesi fikri de yeterli gelmemiştir. Osmanlı Devleti'nin her alanda yaşadığı idari zaafılar Bahriye Nezareti'nde de baş göstermiş ve 1908 ile 1914 yılları arasında yalnızca 16 defa Bahriye Nazarı değişmesi dahi tek başına Osmanlı Donanması'nda sürdürülebilir ve tutarlı bir ıslahat programını hayata geçirmesine engel teşkil etmiştir. Mamafih, tüm bu kırılğan kurumsal yapıya rağmen İttihatçılar kısa sürede müşavir subayların kıyı savunma konsepti üzerinden Sultan Abdülhamid'in bir araya getirdiği donanmaya benzer bir programında ısrarcı olmalarının Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin mevcut konjonktürdeki çıkarlarıyla uyuşmadığını fark ederek daha iddialı bir donanma programını hayata geçirmeye yeltendiler. Nitekim İttihatçılar, Donanma-yı Hümayun'un Yunan ve Rus donanmalarıyla boy ölçüşebilecek düzeyde modern dretnotlara ihtiyaç duyduğunu ve ancak bu sayede Karadeniz ve Ege'de muhasımların deniz hâkimiyetini örseleyebileceklerini hesap

7 Mercan, 2018, 229-233. Ayrıca bkz. Afif Büyüktuğrul, "Osmanlı-Yunan Savaşı İçin Yeni Belge", *Bellekten* 36. C.XXXVI, S.143 (1972): 313-332.

8 Eda Gülşen Gömlüksiz, "II. Meşrutiyet'ten Kurtuluş Savaşına Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi Cilt: II*, ed. Zeki Arıkan, Lütfü Sancar (İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2009), 177.

ediyorlardı.⁹ Fakat bu da hem iktisadi hem de kurumsal anlamda ülkenin şartları çok daha fazla zorlayacak bir seçenektir¹⁰. Bu çalışmanın amacı Türk-İtalyan Harbi sırasında Osmanlı Donanması'nın platform, doktrin ve idari alanlardaki zafiyetinden kaynaklanan operasyonel zayıflığını, İtalyan Donanması'nın muhtemel huruç harekâtına karşı Çanakkale'de teşkil etmeye çalıştığı müşterek savunma konsepti örneği üzerinden değerlendirmektir.

Türk-İtalyan Harbi'nin Çanakkale'deki Taarruza Evrilmesi

Aslında Osmanlı Donanması Türk-İtalyan Harbi'ne çok tehlikeli bir durumdayken yakalandı. 28 Eylül 1911'de İtalya Osmanlı Devleti'ne ultimatom verdiğinde Donanmayı Hümayun yıllık yaz tatbikatının son durağı konumundaki Beyrut Limanı'ndan yeni ayrılmıştı. Muharebe gemilerinde telsiz telgraf bulunmasına rağmen donanma harbin başladığını ancak 30 Eylül gibi geç bir tarihte haber alabildi¹¹. İtalyan Donanması'nın 29 Eylül'e kadar hazırlığının nihayetlendirilememesi, ayrıca harekâtın öncelikli sıklet merkezinin Trablusgarp olarak belirlenmesi, dönüş yolunda olan Osmanlı Donanması'nı Girit-Rodos-Anadolu kıyısı arasında bir sürpriz taarruzla karşılaşım imha edilmesinin önüne geçen talih dolu gelişmelerdi.¹²

9 Mercan, 2017, 590-591; 1908 İkinci Meşrutiyet'in ilanından I. Dünya Savaşı'nın başına kadarki bahriye nazırlarının listesi için bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, 1911-1912 *Osmanlı-İtalyan İtalyan Harbi III. Cilt Deniz Harekâtı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980), Ek-8.

10 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), A.DVN.MKL. 89-27/10 Bahriye Nezâreti makamının 4 Şubat 1325 tarihli tezkeresinde Donanma-yı Osmanî Muavenet-i millîye Cemiyetince Avrupa destigâhlarından vücudu istihbar kılınan dretnot sistemindeki sefinenin iştirasına karar verildiğinden bahisle bunun mübayası zımında hükümetçe cemiyete kefalet olunması iş'ar olduğu beyanıyla icra-yı icabı istizan olunmuştur. Donanma-yı Osmanî için talep olunan beş milyon lira tahsisât hakkındaki madde-i kanûniye münderecâtına izahâtı havî Donanma Cemiyeti'nin müzekkeresi beraberdir.

11 Ryan K. Noppen, *Osmanlı Deniz Harekâtı 1911-18* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 28. Eylül 1911 günü payitahta avdet etmek üzere Beyrut'tan hareket eden Osmanlı Donanması Albay Tahir komutasında iki muharebe gemisi (*Barbaros Hayrettin* ve *Turgut Reis*), iki muhafazalı kruvazör (*Hamidiye* ve *Mecidiye*), sekiz muhrip (*Yadigâr-ı Millet*, *Muavenet-i Millîye*, *Gayret-i Vatanîye*, *Numûne-i Hamiyet*, *Samsun*, *Basra*, *Taşoz*, *Yarhisar*) ile bir fabrika gemisinden (*Tir-i Müjgan*) ibaretti. Bilgi için bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, a.g.e., 44.

12 İtalyan Donanması'nın Beyrut'ta demirli Osmanlı Donanması'na bir baskında bulunması da pek mümkün gözüküyordu. Zira deniz harekât üssü olarak kullandıkları Taranto ve Augusta

Bu arada İtalyan Ordusu'nun Trablusgarp kıyılarını kolayca işgal edip iç kısımlara geldiğinde şiddetli bir direnişle karşılaşması ve Osmanlı Donanması'nın kati bir deniz muharebesiyle imha edilememesi, İtalyanlar safında kısa sürede ulaşılabilecek zafer ümitlerinin yitirilmesine yol açmıştı. Yılların komitacılık tecrübesine sahip Osmanlı zabitlerinin Trablusgarp'taki aşiretlerle birlikte başarılı bir gerilla harbi sergilemesi neticesinde İtalyanlar kıyı boyunca adeta çakılı kalmışlardı. Osmanlı Hükümeti'nin bu şekilde İtalyan şartlarını reddetmeye devam ederken göz açıp kapayıncaya kadar biteceği hesap edilmiş işgal harekâtı çok masraflı bir fiyaskoya dönüşme emareleri gösteriyordu.¹³

Bu durumun İtalyan kamuoyunda da ciddi rahatsızlığa mahal vermesi askerî harekâtın Libya'dan Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Ege ve Çanakkale'ye kaydırılmasında büyük ölçüde etkili olmuştu. Askerî cihette Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı gayri nizami unsurlarına denizden kaçak yollarla yapılan silah ve cephane sevkiyatını engellemek, Osmanlı Donanması'nın denizden muhtemel taarruz girişimlerine karşı deniz kontrolünün tesis edilmesi, İtalyan Donanması'nın birincil harekât önceliği idi. Ne var ki İtalyan askerî karar alıcılarının çekincelerinin aksine Akdeniz'de Osmanlı Donanması'nın ne İtalyan Donanması'na karşı koyacak ne de Afrika kıyılarına bir amfibi harekât düzenleyecek kifayetteydi.¹⁴

İtalyanların 28 Eylül'de Preveze'deki Tokat ve Antalya torpidobotlarını, Reşadiye'de ise Abdülhamid ve Alpagot torpidobotlarını etkisiz hale getirerek Adriyatik'de deniz kontrolüne ele geçirmesi, akabinde Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'deki (Beyrut) zayıf da olsa Osmanlı deniz gücü varlığını ortadan kaldırması, Osmanlı Donanması'nın operasyonel zayıflığını ortaya çıkarmış ve İtalyan Donanması'na payitahtı tehdit edecek düzeyde Çanakkale Boğazı'na yönelik bir ani taarruz hazırlığına girişmesine de vesile olmuştu.¹⁵

---

limanları, Beyrut'tan 1000 mil uzaktaydı. Bu mesafeden geniş çaplı bir imha harekâtı için mutlaka ara sahalarda İtalyan Donanması'nın ikmaline dönük bir adanın işgal edilmesi zaruriydi. Bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri , *a.g.e.*, 64.

13 Noppen, *a.g.e.*, 20.

14 H. Labrousse, "1911-1912 Türk İtalyan Harbi Sırasında Kızıldeniz'de Deniz Harekâtı", *Askerî Tarih Bülteni*, S.38 (Şubat 1995): 175.

15 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri , *a.g.e.*, 40. Kızıldeniz'deki harekâtle ilgili bkz. Mehmet Korkmaz, "Kızıldeniz'de Rekabet: 1911-1912 Trablusgarp Harbi Sırasında Kızıl-

Çanakkale’de Osmanlı Savunma Tedbirleri ve Müşterek Savunma Konsepti

İtalyanların Ege Denizi’nde dolaşması ve Çanakkale Boğazı’na saldıracağı söylentileri Osmanlı Devleti’ni ivedilikle Çanakkale’de gerekli askerî tedbirleri almaya itmişti. Bilhassa Londra Sefaretinden¹⁶ ve hatta İstanbul’daki Alman¹⁷ ve Fransız büyükelçiliklerinden İtalyan Donanması’nın Çanakkale’ye saldıracağına yönelik istihbaratın Bab-ı Ali’ye ulaşması, bölgedeki askerî hazırlıkları süratlendirmesi bir yana ayrıca 6 Mart gününden itibaren de Çanakkale Boğazı’nın geceleri deniz trafiğine kapatılacağı Osmanlı Hariciye Nezareti tarafından bir karşı hamle kabilinden deklare edilmişti.¹⁸ 14 Nisan 1911 tarihli Paris Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen bir tezkirede her türlü ihtimale karşı hazırlıklı olunması gerektiği salık verilmekteydi. Ayrıca İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı ve sahilinde taarruz ihtimaline karşı “*esbab-ı müdafanın takviyesi daima harbiye ve bahriye nezaret-i celilelerine tebliğ olunmakta ve onlardan da tedabir-i kifayenin mevcudâtı cevabları alınmakta olduğu malûm-u valâlarıdır*” denilerek gerekli kurumların bilgilendirildiğinin altı çizilmekteydi.¹⁹ İtalyan Donanması’nın uzun süreden beri Akdeniz ve Ege Denizi’nde seyretmesi, ayrıca Viyana çıkışlı haberlerde İtalyanların Ege’de büyük bir askerî harekâta

---

deniz’de Osmanlı-İtalyan Mücadelesi” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 21 (Şubat 2013), 17-43; Necdet Hayta, “Trablusgarp Savaşı Sırasında İtalyanların Kızıldeniz’deki Faaliyetleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, S. 39 (Ağustos 1995): 98-105.

16 İtalya’nın Boğazlar istihkâmlarını arkadan zapt etmek için asker toplamakta oldukları, ayrıca İzmir’e de asker çıkarmayı planladığına dair İngiltere Silahlı Kuvvetleri’nden bir ümeranın Londra Sefareti müsteşarına ihbarda bulunması ve buna karşı Osmanlı tedbirleri için bkz. BOA. BEO. 4191-314251 (9 Haziran 1912).

17 İstanbul Alman Büyükelçi Baron Marschall von Biberstein’in Alman Şansölyesi von Betmann Hollweg’e gönderdiği bir bilgi notunda İstanbul’da herkesin İtalyan Donanması’nın yakın bir zamanda büyük bir harekât yapmasını beklediği, Türk çevrelerinde de İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı’ndaki tabyalara ateş edeceğine ve hatta boğazı zorlayacağına dair bir kanı yayıldığından söz etmektedir. Bu teşebbüsün boşa çıkarma maksatlı Türk tarafında tüm askerî tedbirlerin alındığı bilgisi de verilmekteydi. Bundesarchiv RM 3/4327, 24’den aktaran Sezen Kılıç, *Trablusgarp Savaşı’nda İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtları*, (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 107.

18 Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler – I (1912-1913)*, (Ankara: TTK Basımevi, 1976), Belge No:37, 45, 46.

19 BOA, BEO. 4190/314236 (1 Nisan 1327).

hazırlanmışının belirtilmesi Çanakkale Boğazı'na saldırı söylentilerine kuvvet kazandırmaktaydı.²⁰ Bu söylentiler Osmanlı Devleti içindeki İtalyanların durumunu da fevkalade olumsuz etkilemişti. Üstelik Osmanlı'daki “*umûm İtalyanların def'i ve tard'i*” dahi gündemin baş sırasına oturmuştu.²¹

Bu meyanda Donanma-yı Hümayun, dönüş yoluna çıkmadan Beyrut'ta İtalyan Donanması'nın taarruz ihtimaline karşı kıyı savunma görevi ifa edecek bir gambot ile bir torpidobotu geride bırakmış²² ve sorunsuz bir şekilde Çanakkale'ye varabilmiş oradan da İstanbul'a avdet etmişti.²³ Donanma-yı Hümayun'un Çanakkale'ye vardıktan sonra İstanbul'a intikal etme nedeni filonun lojistik ihtiyaçlarını olabildiğince kısa zamanda, ivedilikle karşılamaktı. Öyle ki kömür, cephane ve malzeme ikmalinin İstanbul'dan temin edilerek Çanakkale'ye nakledilmesi uzun zaman alacağından donanmanın yekvücut olarak İstanbul'a gelerek bu ihtiyaçlarının yerinde sağlanması daha kolay ve hızlıydı.²⁴

Sonunda Donanma-yı Hümayun'un Haliç'te birkaç günlük hazırlık sürecinin ardından Meclis-i Vükela kararıyla Çanakkale Boğazı'nın müdafaasına iştirak etmek üzere bölgeye intikal etmesine karar verilmişti²⁵. Osmanlı Komuta Heyeti İtalyan Donanması'nın eninde sonunda Çanakkale Boğazı'nı zorlamaya teşebbüs edeceğini öngörmüştü. Erkan-ı Harbiye-i

20 İsrail Kurtcephe, “İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı'nı Geçme Teşebbüsleri”, *OTAM*, S.1 (Ocak 1991), 299. İtalyan Basını'ndaki haberler askerin iki hedef üzerinde durduğunu göstermekteydi. Birincisi Ege Adaları'nın geçici olarak işgali; ikincisi de Çanakkale Boğazı'nın ve böylece İstanbul'un tehdit edilmesiydi. Tüm bu söylentiler Osmanlı Devleti'ni boğazlara yönelik bir ani saldırıya karşı önlemler almaya itmmişti. Daha detaylı bilgi için bkz. Ali Haydar Emir, *Türkiye-İtalyan Harbi Tarih-i Bahrîsi 1327-1238*, (İstanbul: Kasımpaşa Deniz Basımevi, 1339), 202.

21 BOA, DH. SYS. 75/11 (21 Nisan 1308). “İtalyanların Boğaz'a tecavüzleri ve adalarda ve sevâhil-i vilayette görünmeleri halkça pek ziyade nefreti müceb olduğu halde burada bulunan İtalyanlardan bazılarının güya hiçbir şey olmamış gibi kemal-i serbestî ile her yerde bulunmaları cidden en mutedil olanları bile itidalini gayb ettirecek derecede bir tekessür göstermektedir”.

22 BOA, DH. SYS. 75-1 (4 Teşrinievvel 1327). Dâhiliye Nezareti'nden Padişaha.

23 BOA, DH. SYS. 75/1, lef 5-7 (7 Şevval 1329). Bahriye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bu telgrafta Donanmayı Hümayun'un 1 Ekim 1911'de Kale-i Sultaniye'ye salimen muvasalat ettiği, zabitan ve efrad-ı Osmaniye'nin kuvve-i maneviyeleri fevkalade yolunda olarak verilecek emri beklemekte oldukları bildirilmektedir.

24 Konuyla ilgili bilgi için bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri , *a.g.e.*, 38.

25 BOA, BEO. 4190/314176, lef 1 (14 Şevval 1329).

Umumiye Riyaseti Üçüncü Şube'den Bahriye Nezareti'ne yazılan bir tezkirede Rusya'nın Türk-İtalyan Harbi'ndeki tarafsızlığını muhafaza etmekte olduğu için şimdilik İstanbul Boğazı'nda keşif görevi icra eden torpidobotlardan kâfi miktarda olanının Çanakkale Boğazı'na sevk edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Ayrıca Erkan-ı Harbiye-i Bahriye'den verilecek talimatla Donanma-yı Hümayun'un Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmlarla müşterek (*tevhid-i hareketle*) bir savunma tertibi alması için donanmanın hemen hareketle bölgeye intikal etmesi de emrediliyordu.²⁶

Gelgelelim, donanmanın mevcut askerî imkân ve kabiliyetleri pek de iç açıcı değildi. Zira uzun bir tatbikat ve sefer sürecinin ardından harp gemilerinin büyük çoğunluğunun acilen havuzlanmaya ve geniş ölçekli tamirata ihtiyacı vardı. Ayrıca birkaç günlük süre zarfında donanmanın Çanakkale'ye intikali için gerekli olan 3.500 ton kömürün ancak 2.300 tonu tedarik edilebilmişti. Aynı şekilde erzak ve seyir malzemesi de ancak bölgede 2-3 ay yetecek kadar temin edilebilmişti. Bir yandan hareketin tüm sevk idaresini uhdesine almış olan Harbiye Nezareti de donanmanın bir an önce Çanakkale'ye gönderilmesi hususunda direktmekteydi. Sonunda uzun süreceği anlaşılan ikmal ve onarımların intikal sırasında ve akabinde Çanakkale'de varıldıktan sonra yapılmasına, bunun için Albay Tahir komutasındaki donanmaya tersane mensubu işçilerin de iştirak etmesine karar kılınmıştı. Elbette Osmanlı Donanması'nın barış zamanı harbe hazırlık seviyesinin acınacak düzeyde olması²⁷ savaş zamanında acele ve üstün körü bir hazırlık sürecini de beraberinde getirmişti.²⁸

26 BOA, BEO. 4190/314176, lef 3.

27 Bu durum Meclis-i Mebusan'daki Bahriye Nezareti 1327 senesi bütçe görüşmelerinde de kendini göstermişti. Hükümetin Osmanlı Donanması'nın ıslahatına yönelik istikrarlı bir siyaset izlemediği yalnızca yurtdışından dretnot sınıfı muharebe gemileri ısmarlandığı ve bu hususta bütçeden yüksek meblağ talep ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca denizcilik hususunda bilgisi olmayan karacı Albay Mahmut Muhtar Bey'in Bahriye Nazırı vazifesini üstlenerek donanmayı ıslah etmeye girişmesi ve operasyonel kabiliyetleri tartışmalı bir donanmayı 9 ay boyunca Haliç yerine denizde ve sair limanlarda geçirileceği üzerine iddiası da Meclis-i Mebusan üyeleri tarafından sorgulanmıştı. Aslında donanmanın seyyar ve faal bir halde bilfiil denizde talim görmesi yerinde bir düşünceydi. Ancak bunun nasıl finanse edileceği ve planlanacağı mevzusu ise başlı başına bir sorun teşkil etmekteydi. Bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre I, Lahiyalar, Bahriye Nezareti 1327 Senesi Bütçesi, C. 004, B.65, 332, 335, 342.

28 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, a.g.e., 38.

16 Ekim’de Nara’da istim üzerinde harekete hazır bekleyen Donanmayı Hümayun , Harbiye Nezareti’nin talimatıyla Çanakkale Boğazı’nın müdafaasında Müstahkem Mevkii Kumandanlığı’yla müşterek bir savunma düzeni alacaktı. Bu müşterek savunmanın içeriğinde ayrıca boğazdan geçişin mayın hatları²⁹ vasıtasıyla engellenmesi ve İtalyanların karaya asker çıkarmasına yönelik savunma tedbirleri de bulunmaktaydı. Harbiye Nezareti 1911’in Ekim ayından itibaren, Çanakkale Boğazı’nın Anadolu ve Avrupa yakasında bulunan tabyalar ile Boğaz’ın yakın bölgelerinde piyade ve topçu sınıfından redif ve müstahfiz birlikler de konuşlandırarak savunmanın askerî gücünü takviye etme yoluna gitmişti³⁰. Farklı kuvvetlerden birlik yığınağı arttıkça donanma ve kara kuvvetlerinin taktik işbirliğinin sevk idare meselesi ciddi tartışmaları da beraberinde getirmişti.³¹ Kaçınılmaz bir şekilde Donanmayı Hümayun Çanakkale Boğazı’nın “*esbab-ı müdadaasını*” temin etmek için Kale-i Sultaniye Ordusu Kumandanlığı’na tayin edilen Ferik Rıza Paşa’nın kumandası altına girmişti. Bariz bir karacı hâkimiyetin hüküm sürdüğü bu komuta yapısına, denizcilğe ilişkin hususlarda teknik destek mahiyetinde Erkan-ı Harbiye Bahriye’den de bir heyet sonradan Ferik Rıza Paşa’nın maiyetine eklenmişti.³² Çanakkale’deki komuta sorunu bir nebze çözümlenmiş gözükse de operatif ve taktik düzeyde işleyişe netlik kazandırmak babında 7 Ekim 1912 tarihli bir irade-i seniyyede Ordu

29 *a.g.e.*, 47. 13 Mart 1912’de İntibah mayın gemisi tarafından Sarısığlar-Havuzlar arasında ellişer metre aralıkla, 4,5 metre derinliğe 39 mayın dökülmüştü. Harp sürecince Çanakkale Boğazı’na 183 mayınla üç mânia tesis edildi.

30 Nuri Karataş, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 12 (2013): 92. Alman istihbaratına göre İtalyan Donanması’nın saldırı ihtimaline karşı Osmanlı Hükümeti Çanakkale Boğazı savunmasını yenileyip, güçlendirmiş, tabyalardaki asker mevcudunu 5 bine çıkarmıştı. Ekim sonunda İstanbul’dan temin edilen 18 Krupp sahra topunu ve 52 deniz topunu Boğaz’da konuşlandırmış, Çanakkale Boğazı girişine bir sahra telefon istasyonu kurmuştu. Ayrıca mevcut üç mayın hattı yenilenmiş ve Kepez ile Soğanlı arasına 12 mayından oluşan yeni bir engel koymuştu. Bilgi için bkz. Bundesarchiv RM 2/1774, 17-19’dan aktaran Kılıç, *a.g.e.*, 23. Ayrıca Mirliva Sedat’ın çalışmasında Çanakkale Boğazı’ndaki top miktarının 350’ye yükseltildiği, kara tarafını korumakla mükellef ordunun miktarının da 40 bine çıkarılmış olduğundan söz eder. Bkz. Mirliva Sedat, *Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Savaşı’nda Türk Zaferi* (Ankara: Phoenix Yayınları, 2007), 50.

31 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, *a.g.e.*, 45.

32 BOA, BEO. 4051/303825 (1 Recep 1330).

Başkumandanlığı Vekâleti Karargahı'nda Erkan-ı Harbiye-i Bahriye teşkili ve Donanmayı Hümayun'un başkumandanlık emrine tabi bulunmasına dönük emirler tebliğ edilmişti:³³

1. Donanma-yı Hümayun dahi Başkumandanlık Vekâleti'nin emrine tabidir.
2. Başkumandanlık Vekâleti maiyeti Erkan-ı Harbiyesi'nden maada bir de Bahriye Erkan-ı Harbiye heyeti bulunacaktır.
3. Ordunun harekâtıyla en iyi bir surette tevhid-i harekât edecek surette Başkumandanlık Vekâleti tarafından donanmaya maksad-ı umumi bildirilecektir. Buna göre icab eden tertibatın ahzı Donanma Kumandanlığına racidir.
4. İdare-i cihet kemâkân Bahriye Nezareti tarafından temin olunacaktır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Bahriyesi'nin hem planlama hem icra aşamasında sınırlı bir tasarrufu bulunmakta adeta gerektiğinde danışılacak bir kurum muamelesi yapılmaktaydı. Donanma-yı Hümayun'un Çanakkale Boğazı'ndaki askerî misyonu ise yalnızca karadaki istihkâmlarla müşterek bir sathi savunma planıyla şekillendirilmişti. Bunun yanında donanmanın Boğaz'ın dışında taarruz maksatlı bir harekât yürütmesi plan dâhilinde yer almamıştı. Burada kara istihkâmları donanmaya destek vermesi beklenirken aksine donanma yüzer tabya şeklinde karadaki savunmayı destekleme rolünü üstlenmişti. Aslında bu üstün körü taktik planlama, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ndeki uygulamanın karbon kopyası şekilde bilindik bir müşterek savunma konseptinin ürünüydü. 1897 yılında Osmanlı bahriye ricali eldeki muharip fonksiyonu sınırlı zırhlı muharebe gemilerini yüzer istihkâm olarak stratejik savunmanın istinat noktası olarak kabul edilen Çanakkale Boğazı'nda konuşlandırmış, mayın hatları ve kara istihkâmlarıyla ortak bir pasif savunma planına yeşil ışık yakmıştı.³⁴

33 BOA, İ.BH. 123/29, lef 3 (25 Şevval 1330).

34 Saim Besbelli, "İstibdat Devrinin Osmanlı Donanması", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, 440. VII. (İstanbul: Deniz Basımevi, 1963), 28. Balkan Savaşları'nın başlangıcında, Donanmayı Hümayuna adına tasarlanan genel harekât tasavvuru daha önceki savunma konseptinin çok benzeriydi. Yunan Donanması'nın muhtemel taarruzlarına karşı donanmanın önemli bir kısmını Çanakkale'de hazır bulundurmak, Karadeniz üzerinden yapılan seferberlik sevkiyatını, cep-hane ve silah ikmal nakliyatını korumak, kıyıları gözetlemek, askerî kaçak nakliyatın Bulgar

Gerçekten de “teçhizat-ı harbiyece daha mükemmel farz olunan Yunan Donanması'nın” Çanakkale'yi zorlayıp payitahtı tehdit etmesinin önüne geçmek maksadıyla tamamen niceliksel (top sayısı ve tonaj) üstünlüğe dayanan, kara istihkâmları, torpidobotlar ve zırhlı muharebe gemilerinden oluşan, müşterek yapıda bir savunma konseptinin kabul edilmesi, o dönemki Osmanlı Komuta Heyeti tarafından tek seçenek olarak görülüyordu. Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiyesi'nin planlaması doğrultusunda Yunan Donanması'nın Boğaz'ı zorladığı esnada, henüz kendi top menziline dışındayken, istihkâmlarla desteklenen zırhlı muharebe gemileri tarafından daire içerisine alınarak toplu bir ateş gücüyle def edilmesi hedefleniyordu. Bunun için Bahr-i Sefid Umum Kumandanlığı tarafından muntazam ateş talimlerine ağırlık verilmesi suretiyle düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçemeyecek mikyasta ateş üstünlüğüne malik olunması da amaçlanıyordu.³⁵

Aslında Çanakkale Boğazı'nın giriş mevkiine konuşlandırılan zırhlı muharebe gemilerinin, kara istihkâmlarıyla ortak savunmasını gözeten yaklaşımın daha önce Osmanlı Bahriyesi'nde istihdam edilen Alman müşavir subay Kalau von Hofe'nin³⁶ Rus tehdidine karşı İstanbul Boğazı'nın müdafaasına yönelik ortaya koyduğu tedbirlerle³⁷ oldukça örtüştüğü anlaşılmaktadır. Daha

---

limanlarına ulaşmasına engel olmak ve Bulgar Donanması'nı imha etmek üzerine kurulu bir planlama mevcuttu. Hiç şüphesiz ki Türk-İtalyan Harbi'ndeki donanmanın muattal durumundan az da olsa ders alınmıştı. Öyle ki, donanma kara birliklerini ve ordu kanatlarını destekleme; Marmara Denizi'ndeki kaçak deniz nakliyatını takip etme ve Şarköy bölgesine çıkarma yapma gibi harp sırasında çok daha aktif rol üstlenmişti. Bilgi için bkz. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekâtı* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1993), 53.

35 Deniz Müzesi Arşivi (DMA), ŞB. 520/23A (11 Zilhicce 1314)

36 Alman İmparatorluk Donanması'nın Amirallik Dairesi'nde görev yapan Binbaşı Kalau von Hofe 23 Şubat 1892'de Osmanlı Bahriyesi'nde albay rütbesine terfi edilerek müşavirlik görevine başladı. Daha sonra Hofe Bey olarak anılacak olan Alman subay kısa zamanda padişah yaveri (*Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî*) konuma getirildi. Kendisi Bahriye Mektebi'nde Fenn-i Harp ve deniz topçuluğu dersleri vermesi dışında boğazların ve Osmanlı kıyılarının düşman tarruzlarına karşı savunma kabiliyetlerini arttırmaya dönük birçok öneri ve rapor kaleme almıştı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mercan, 2018, 97-98. Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, çev. Fahri Çeliker (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1985), 88-90; Selman Soydemir, “Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2007), 128-142.

37 Kalau von Hofe'nin yaklaşıma göre, Karadeniz'den boğaza girecek olan Rus Karadeniz Fi-

Ağustos 1889 gibi erken bir tarihte bile Meclis-i Vükela tarafından boğazların, zırhlı muharebe gemileri ve istihkâmlardaki büyük çaplı toplarla müşterek savunmasına yönelik karar verilmesi ve buna uygun düzenlemelerin hayata geçirilmesi gündemdeydi. Bu nedenle 1897 yılında Yunan donanma tehdidine karşı Çanakkale Boğazı'nda hayata geçirilen müşterek savunma konseptinin yeni ve özgün bir düzenleme olmadığı aşîkârdır.³⁸

Benzer şekilde Türk-İtalyan Harbi'nde de Çanakkale'deki müşterek savunma için İngiliz müşavir subay Amiral Williams'ın³⁹ görüşlerinden istifade edilmişti. Amiral Williams'a göre ana vurucu unsurların teşkil ettiği muharebe filosunun Nara'da demirli olması yerine Marmara Denizi'nde Paşa Limanı veya Erdek'te üslenmesi daha münasipti. Zira bu filonun Çanakkale'de demirlemesi düşmanın icra etmesi muhtemel bir torpido taarruzuna maruz kalınması açısından tehlikeli bir durum arz ediyordu. Ona göre yapılması gereken, Boğazı zorlayacak olan düşman filosunu müstahkem mevki tabyalarının topçu ateşi altında torpidobot filotillası ile hırpalamak ve bu suretle Marmara'da konuşlu muharebe filosu karşısına hasar

---

losu'nu ilk karşılayan Osmanlı kıyı savunma tabyaları olacaktı. Boğaz boyunca istihkâmlardaki tabyalardan ateş altına alınan düşman filosunun ilerleyişini yavaşlatabilmek için belirli hatlara yerleştirilmiş mayın ve sabit torpido istasyonlarından faydalanacaktı. Daha sonra mevcut filonun ilerleyişini durdurabilmek ve boğazın girişine mevzilenmiş yüzer istihkâm maiyetindeki zırhlı muharebe gemilerini perdeleme maksatlı olarak da "Kuvve-i Bahriye-i Osmaniye"nin ana vurucu gücü olarak görülen torpidobot filotillaları, etkili torpido taarruzu icra edilecekti. Manevra (*manœuvre*) prensibini ön planda tutan torpidobotların icra ettiği taarruz esnasında, zırhlı muharebe gemileri, kıyıda sabit istihkâmlardaki ağır toplarla birlikte, sürati azalmaya başlayan düşman filosunu dengesini bozacak şekilde ateş altına alarak muharebe inisiyatifinin Osmanlı cihetine geçmesini sağlayacaktı. Mirliva Kalau Von Hofe'nin tespit edilen muhtelif raporları için bkz. BOA, Y.PRK. ASK. 192/22; BOA, Y.PRK. MYD. 13/38; BOA, Y. MTV. 159/185; BOA, Y. PRK. BŞK. 52/86; BOA, Y.MTV. 196/130; BOA, Y.MTV. 64/65; BOA, Y.MTV 75/236.

38 Serkâtib Süreyya Paşa boğazların zırhlı muharebe gemileri ve istihkâmlarla tahkim edilmesinin önemine işaret etmekte ve bu hususun neticeye erdirilmesi için de Meclis-i Vükela'da görüşülmesini talep etmektedir. BOA, İ. DH. 1150/89643 (16 Ağustos 1305).

39 İngiliz Koramiral Hugh Pigot Williams (1858 - 1934), teknik danışman (fen müşaviri) sıfatıyla Osmanlı Bahriyesi'nin islahında Nisan 1910-Nisan 1912 tarihleri arasında görev aldı. Genellikle Osmanlı bahriye yetkilileriyle ilişkileri sorunlu olmuştur. Konuyla ilgili teferruatlı bilgi için bkz. Mercan, 2017, 590-633, 2017; Chris B. Rooney, "Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen İngiliz Deniz Misyonları'nın Uluslararası Önemi, 1908-1914", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (Ekim 2012), 13-14.

görmüş vaziyette çıkarmaktı. Ayrıca Osmanlı Donanması'ndaki muhafazalı kruvazörler düşman filosunu önleme ve filo seviyesinde çatışma kudretini haiz olmadığı için Çanakkale Boğazı dışında karakol görevi ifa etmeleri en makul hareketti. Seyyar torpidobot flotillasının ise en elverişli konuşlanma noktası düşman filosuyla olası ilk temasın sağlanacağı Seddülbahir, Kepez ve Gelibolu önleriydi.⁴⁰

Aslında Amiral Williams'ın burada üzerinde durduğu husus Osmanlı Donanması'nın muharip kapasitesini yok hükmüne getiren ve yalnızca yüzer batarya şeklinde istifadeye dayalı muattal savunma konsepti yerine daha enerjik, oynak bir savunma ile gerektiğinde donanmanın manevra ve ateş gücü tesirini taktik avantaj şeklinde istifade edileceği filo düzeyinde bir deniz muharebesi yapılmasıydı. Keza Williams'ın bu savunma yaklaşımı, özünde deniz gücünün en önemli bacağı olan donanmanın denizlerde var olma sebebi telakki edilen manevra ve ateş gücü ve bunun etkili bir şekilde teksifine dayalıydı.⁴¹

Ne var ki Williams'ın sunduğu bu savunma yaklaşımı Osmanlı Komuta Heyeti'nde pek de bir karşılık bulamamıştı. Kaçınılmaz şekilde Harbiye Nezareti'nin önceden belirlediği kıstaslar çerçevesinde muharebe gemileri bir yüzer batarya kıymetinde pasif bir savunma tertibi alınması yoluna gidildi. Elbette bu ihtiyatsız tutum donanmada teçhizat cenahındaki bir dizi eksikliği de ortaya çıkarmıştı. Mevzubahis savunmayı teşkil eden gemilerden on ikisinde telsiz telgraf teçhiz edildiyse de bunlar teknik açıdan bir hayli yetersiz donanımlardı. Oysaki çatışma yaşandığı andan itibaren farklı muharebe grupları arasındaki komuta kontrolün eksiksiz idaresi, komodorlar bünyesinde

40 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, *a.g.e.*, 107-108.

41 Deniz Harp düşünürü Raul Castex, deniz muharebesinde galip gelmenin en iyi yolunun stratejik bir mevkiye üstünlük sağlamak olduğunu kabul etmekle beraber, nispeten küçük bir donanmanın sürat, manevra ve ateş gücü kabiliyetini kullanarak daha büyük bir düşman donanmasının unsurlarının dağılmasından faydalanarak, düşman filosu üzerinde taktik avantaj sağlayabileceğini iddia etmiştir. Zayıf bir donanmanın bile maharetli bir manevra ve ateş gücü teksifiyle muharebe sahasında üstünlük kazanabileceğini savunmuştur. Ona göre pasif bir savunma yaklaşımı benimsemek harekât inisiyatifini ve denizi düşmana teslim etmek demektir. Deniz stratejileriyle ilgili oldukça başarılı bir çalışma için bkz. Rear Admiral Raoul Castex, *Strategic Theories*, çev. ve ed. Eugenia Kiesling (Annapolis, MD: Naval Institute Press, 1994 [1931-39]), 17.

sağlıklı muhabere sağlanmasına bağlıydı. Bu yüzden müstahkem mevkiyle muharebe gemileri arasında irtibat kurulması hayati önem arz ediyordu.⁴²

Hiç şüphesiz bu savunma konsepti, Osmanlı Donanması'ndaki bariz bir operasyonel zayıflığa delalet etmekle birlikte bahriye üzerinde karacı anlayışın ve tahakkümünün ne denli ağır bastığını göstermesi bakımından da çarpıcı bir örnektir. Harbiye Nezareti'nin, Kara Kuvvetleri'nin idari tasarruflarını yerine getirmekle yükümlüken Bahriye Nezareti'ni de yürütmekle meşgul olması ve deniz harbine ilişkin kararlarda kendi mütalaasını dikte ettirmesi, ciddi bir idari karmaşa doğurmuştu. Dahası, bu karmaşa Türk-İtalyan Harbi'ndeki donanma cihetinde eldeki imkânlarla İtalyan Donanması'na karşı icra edilecek muhtemel girişimleri de baltalamıştı. Örneğin Türk-İtalyan Harbi sırasında Ege Denizi'nde stratejik bir konuma sahip İzmir Körfezi'nin idari anlamda denizden savunulmasından İzmir Komodorluğu mesuldü. Bunların haricinde Selanik'te *Fuad*, Sisam'da İhsaniye ve Ayvalık'ta ise *Trabzon* silahlı vapurları da İzmir Komodorluğu'nun emrindeydi. Buna rağmen Harbiye Nezareti, İtalyan Donanması'nın Ege'deki harekâtını tırmandırdığı bir dönemde İzmir Komodorluğu'nun İzmir'deki Mürettep Nizamiye Kolordu Kumandanlığı'nın vereceği emirlere göre hareket etmesini talep etmişti. Bu talimata rağmen İzmir Komodoru Mirliha Hikmet'in bilindik yazışma usulüne uygun bir şekilde aldığı emirleri uygulamadan önce Bahriye Nezareti'ne danışması ve kolordudan aldığı bazı emirlere karşı görüş beyan etmesi, İzmir Kolordu Kumandanlığı'nın bu durumu İstanbul'a şikâyet etmesine yol açmış ve akabinde mesele tam bir sevk idare keşmekeşine dönüşmüştü.⁴³

Benzer bir durum Kızıldeniz Komodorluğu için de geçerliydi. Bu bölgedeki donanmaya ait harp gemileri, Bahriye Nezareti'ne bağlı olması beklenirken Hicaz Seferi Kuvvetler Kumandanlığı'nın uhdesine alınmış, Yemen ve Asir'deki ayaklanmalara karşı icra edilen iç güvenlik harekâtına destek vermekle görevlendirilmişti. Harbiye Nezareti üzerinde bölgedeki Osmanlı

42 Bahriye Nezareti nezdinde muhabere her daim öncelikli bir mesele olmuştu. Bununla ilgili Londra'da eğitim birçok zabitan gönderilmişti. Bkz. BOA, HR. SFR.3.651/127 (25 Mayıs 1911). Ayrıca Meclis-i Vükela kararıyla Osmanlı Donanması'ndaki başta muharebe gemileri olmak üzere telsiz telgrafla teçhizi için 14.600 Osmanlı Lirası bedelle İngiltere'de bulunan Marconi Firması ile mukavele yapılmıştı. Bilgi için bkz. BOA, BEO. 3904/292732 (14 Cemaziyelahir 1329).

43DMA, BN. 451/17870 (31 Ekim 1911).

Filotillası komuta kontrolünün karacı Müşir İzzet Paşa'da olması, sadece idari değil durumsal farkındalık açısından da ciddi sorunlar çıkarıyordu. Bölgedeki harp gemilerinde telsiz telgrafın bulunmaması, Bahriye Nezareti'nin komuta nispetinde devreden çıkarılması, Kızıldeniz'deki Osmanlı Filotillası'nın Türk-İtalyan Harbi'nin ilanına kadar olan gelişmelerden haberdar olamamasına sebebiyet vermişti. Hatta Trablusgarp ve Derne İtalyan Donanması tarafından bombardıman edilirken ve düşman deniz harekâtının Doğu Akdeniz'e doğru yayılması evresinde dahi Kızıldeniz'deki Osmanlı deniz unsurları barış zamanındaki vazifelerini ifa etmekle meşguldüler. Diğer yandan buradaki Osmanlı deniz gücünün topladığı istihbaratın da genel bir durum değerlendirmesi yapılabilmesi ekseninde Bahriye Nezareti'ne iletimi sıkıntılıydı. İki taraflı iletişim eksikliği, sevk idare karmaşası, Kızıldeniz'deki filotillanın operasyonel zayıflığı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz'deki harekât alanlarında, bölgedeki Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin harekâtına destek vermekte dahi ciddi bir rol oynayabilmesine engel olduğu muhakkaktır.⁴⁴

Tüm bu idari sorunların gölgesinde Harbiye Nezareti'nin dikte ettirdiği karacı odaklı komuta yapısına karşı Osmanlı Bahriyesi'nin Silahlı Kuvvetler kurmay heyetinde bahriyeli subaylarının bulunup bulunmayacağı hususuyla ilgili dünyadaki bahriye örnekleri üzerinden etraflı incelemelerde bulunması da manidardır.⁴⁵ Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi Birinci Şubesi tarafından muharebe esnasında kara ve deniz kuvvetleri müşterek komutasını üstlenen komutanın maiyetinde muharebeyi idare etmek için kurulacak kurmay heyetinde bahriyeli subayların dahline dönük Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere'deki teşkilat yapıları mercek altına alınmıştı.⁴⁶ Bu durumu Bahriye Nezareti'nin Başkumandanlık Vekâleti (dolaylı olarak Harbiye Nezareti'nin) müdahaleci tutumu karşısında önde gelen ülkelerdeki emir komuta yapısının tetkiki sonucunda elini güçlendirme çabası olarak okunmak çok da yanlış değildir.

44 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, *a.g.e.*, 55-56; Labrousse, *a.g.e.*,176.

45 DMA, Daireler-I, 52/3. Muharebe esnasında kuvva-yı umumiye başkumandanlığı maiyetinde bulunacak Erkan-ı Harbiye Heyeti'ne Berlin Ateşenevalliği'ne irsal olunacak tahrirat.

46 DMA, Daireler-I, 52/2-A (2 Mayıs 1328).

İtalyan Donanması'nın Çanakkale'ye Taarruz Girişimleri

Ege Adalarını işgal etmesine rağmen Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlamaya muktedir olamayan İtalya, barış görüşmelerinde elini daha da kuvvetlendirmek için çareyi 18 Nisan ve 18-19 Temmuz 1912 tarihlerinde Çanakkale Boğazı'na deniz harekâtı düzenlemekte bulmuştu. Çanakkale'ye 18 Nisan 1912'de Amiral Revel komutasında icra edilen harekâta Regina Marina'ya ait dört muharebe gemisi, iki yardımcı kruvazör, iki muhrip ve altı torpidobot katılmıştı.⁴⁷

Aslında Osmanlı Başkumandanlığı tarafından düşman donanmasının Çanakkale Boğazı civarında dolaşmakta olduğu istihbar edildiği için gerekli savunma tedbirleri önceden alınmıştı. İkinci Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen bir raporda 18 Nisan 1912 günü İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmları bombardıman etmesiyle ilgili kayda değer detaylar verilmektedir. Mezkûr rapora göre düşman donanması saat 11.45'te bombardımana başlamış öğlen 14.20'ye kadar da harekâtı sürdürmüştü. Ateş kesildikten hemen sonra düşman harp gemileri ateş açtıkları mahallerde bir süre kaldıktan sonra ağır yol süratle İmroz Adası istikametine doğru uzaklaşarak kaybolmuşlardı. Öğleden sonra saat 17.30'da İmroz ile Semendirek arasında Doğu'ya doğru gittikleri görülmüştü. Diğer yandan düşmanın dokuz parça harp gemisi Boğaz'daki istihkâmlara ateş açmış, beş adet harp gemisi de muharebe haricinde durmuştu. Altı kıta büyük evsafıta muharebe gemisi Saroz Körfezi mevkiinden 10 bin metre mesafeden Orhaniye⁴⁸, Kumkale ve Seddülbahir'i borda ateşiyle bombardıman etmişti. Filonun diğer üç parça gemisi de Merkep Adası civarında durarak ateşe iştirak etmişse de mesafe uzak olduğundan dolayı bombardımana ancak bir saat 15 dakika kadar devam edebilmişti. Düşman gemilerine karşı Orhaniye'den 24, Ertuğrul Tabyası'ndan da 12 mermi atışabilmişken, düşman harp gemileri Orhaniye'ye 300, Kumkale'ye

47 Kılıç, *a.g.e.*, 30.

48 İtalyanların asıl hedefini, kendilerine 24/35'lik iki büyük kalibreli Krupp topu ile etkili bir şekilde karşılık veren Orhaniye tabyası, sonra da Kumkale tabyası oluşturmuştu. İtalyan donanmasının sekiz büyük gemisinden beşi Seddülbahir burnunun yakınından Orhaniye tabyasını, diğer üçü de kuzeyden hızla aynı hizaya gelerek Kumkale tabyasını bombardıman etmişlerdi. Bkz. Karataş, *a.g.m.*, 95.

30 ve Seddülbahir'e 12 mermi atmıştı⁴⁹. Raporda karaya bir amfibi taarruz girişiminde bulunulmadığı da ayrıca not edilmişti.⁵⁰

Dönemin İtalya Başbakanı Giolitti'ye göre Çanakkale Boğazı'na yönelik bu harekât planının ilk safhasında torpidobotlarla Boğazı aşır Nara'da demirli Osmanlı harp gemilerine baskın niteliğinde bir torpido taarruzu düzenlemek vardı. Lakin hava muhalefeti ve Türk istihkâmlarındaki ışıldakların müteyakkız davranması sebebiyle bu harekât planı yerine Osmanlı Donanması'nı Boğaz dışına çıkmaya zorlayacak kıyı bombardımanını ihtiva eden bu gösteriş harekâtına yöneldiklerinden söz etmektedir.⁵¹ Gerçekten de Çanakkale Boğazı'na karşı yapılan taarruza İtalyan Donanması'nın önemli bir kısmının katıldığı hesaba katıldığında İtalyanların bu harekâtta siyasi hedefinin Boğaz'ı zorlama tehdidi üzerinden Osmanlı Devleti'ni olabilecek en kısa sürede barışa razı etmek olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu harekâtın askerî cihetteki görünen amacı ise İtalyan Donanması'nın üstün imkân ve kabiliyetlerini sergilemek adına Nara'da konuşlu Osmanlı Donanması'nı ve Boğaz'daki istihkâmları olabildiği ölçüde tahrip etmektir.⁵²

İtalyanların Çanakkale Boğazı'ndaki gösteriş harekâtından sonra Osmanlı Hükümeti'nin barış için İtalya'nın Trablusgarp'tan askerlerini çıkarmasını şart koşması, İtalyan Donanması'nın Ege Adaları'nın işgaline meyletmesine zemin hazırlamıştı. 4 Mayıs 1912'de Rodos ve akabinde Oniki Ada'nın işgal edilmesine rağmen İtalyanlar anlaşma koşullarında elini daha da güçlendirmek niyetindeydi. Bu maksatla 18-19 Temmuz 1912'de Amiral Viale tarafından

49 İtalyan Donanması'nın Boğaz'a yaptığı taarruzda iki tarafın attığı mermi sayısı Mirliva Sedat'ın eserinde daha farklıdır. Sekiz büyük gemiyle Boğaz girişine sokulan İtalyan Donanması sekiz bin metreden Seddülbahir, Ertuğrul ve Anadolu yakasında Kumkale ve Orhaniye tabyalarına toplamda 432 mermi atmış, Boğaz'daki tabyalar buna karşı 150 mermi atabilmişti. Bkz. Mirliva Sedat, *a.g.e.*, 50-51.

50 Muharebe 11.45'ten saat 14.20'ye kadar iki saat otuz beş dakika devam etmişti. Osmanlı tarafında Orhaniye'de bir koğuş yıkılmış ve bir neferin kolu incinmişti. Kumkale'de ise bir nefer hafif yaralanmıştı. Seddülbahir'deki kışlanın bir kısmı imha olmakla birlikte altında kalan bir nefer şehit olmuştu. Ayrıca Helles Feneri'ndeki ve Anafartalar'daki tarassut postallarından bir düşman harp gemisinin baş tarafından sakatlanarak manevra hattından çıktığı ve hafif bir süratle uzaklaştığı görülmüştü. Bkz. BOA, DH. SYS. 75/1, lef 30 (5 Nisan 1328).

51 Giovanni Giolitti, *Trablusgarp'ı nasıl aldık? : Dönemin İtalya Başbakanının Türk-İtalyan Savaşına Dair Hatıraları*, (İstanbul: DBY Yayınları, 2012), 67.

52 Karataş, a.g.m., 97.

planlanan ve Albay Enrico Millo komutasında torpidobot filotillasıyla ikinci kez Çanakkale Boğazı'na denizden bir taarruz icra edilmişti.⁵³ İtalyan Donanması'na ait 200 tonluk beş torpidobottan (*Spica*, *Centauro*, *Climene*, *Perseo* ve *Astore*) müteşekkil filotilla, Osmanlı Donanması'nın kabiliyetlerini ve savunma tertibini iyi bilen Emekli Alman Deniz Ataşesi Binbaşı Heinrich Mayer'in verdiği istihbarat ve hatta bizzat rehberliğiyle Çanakkale Boğazı'na bu torpido taarruzunu tertiplemişti. Binbaşı Mayer, Çanakkale Boğazı ile ilgili kıymetli bilgilerini dört yıl boyunca İstanbul'a gelip gitmesi ve orada Osmanlı askerî ricaliyle yakın temas kurması neticesinde temin etmişti. Kendisinin Çanakkale Boğaz savunması hususunda edindiği istihbaratı İtalyan Deniz Kuvvetleri'ne iletmesinin İtalyan Donanması'nın Boğaz'a bir taarruz tertiplemesinde hatırı sayılır etkisi olmuştu.⁵⁴

Bu avantajlı duruma rağmen Albay Enrice Millo komutasındaki torpidobot filotillası, gece yarısı boğaza girerken Seddülbahir'e 25 mil mesafedeyken ışıldaklardan biri tarafından tespit edilmiş ve akabinde tabyalar alarmına geçerek düşman gemilerini ateş altına almaya başlamıştı. Harekâtın ifşa olmasına rağmen Albay Millo İtalyan filotillasının hızını 23 deniz miline çıkararak Kilitbahir istikametine yönelmişti. Ancak Nara Limanı'nda demirli Osmanlı filosuna iki mil kadar yaklaşmışken tabyalardan gelen mermi yağmuru altında kalan *Spica* torpidobotu aniden bir engele çatmış⁵⁵ ve gemi hemen hareketten sakıt bir hale gelmişti. Kilitbahir Bataryası tarafından sürekli yoğun ateşe tutulan İtalyan Filotillası komutanı Albay Millo, hedefi olan Osmanlı Filosu'na çok yaklaşmış olmasına rağmen geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁵⁶ İlginç bir

53 a.g.m., 87.

54 Kılıç, a.g.e., 35.

55 Mirliva Sedat bu engelin Boğaz'daki serbest geçişi kapatan mayın hattı boyunca uzatılmış olan set cihazı olduğundan bahseder. Bkz. Mirliva Sedat, a.g.e., 52.

56 Bundesarchiv RM 2/1774, 52-58'den aktaran Kılıç, a.g.e., 58-61; Karataş, a.g.m., 100; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, a.g.e., 107-110. Binbaşı Mayer'e göre düşman ateşine ve *Spica* torpidobotunun karaya oturmasına rağmen kalanlarla harekât sürdürülseydi Osmanlı Donanması'nın ciddi bir zayıyata uğraması işten bile değildi. Ona göre kayıpları göze alamayanların askerî harekâttan ellerini uzak tatması gerekti. Osmanlı tabyalarının isabetli atış yapamaması ve ellerindeki topların teknik açıdan yetersiz olmasına rağmen ikinci harekâtın başarısız olma sebebi filotilla komutanı Millo'nun ve diğer İtalyan subaylarının planlandığı şekilde harekât esnasında ikaz ve talimatlara uymamalarıydı. Bkz. Kılıç, a.g.e., 69-70. Dönemin İtalya Başbakanı Giovanni Giolitti'nin hatıralarında Albay Enrice Millo'nun idaresindeki harekâtın akamete uğrama sebebi Nara'da demirli Türk muharebe gemilerinin çelik ağlarla muhafaza al-

şekilde İtalyan Donanması'nın bu torpido taarruzu Osmanlı Sofya Sefareti'nin olaydan bir gün sonra edindiği istihbarat doğrultusunda çok daha farklı aksettirilmişti. Mevzu bahis yazıda İtalyan Donanması'nın saat bir buçukta Çanakkale Boğazı'na icra ettiği harekâta katılan sekiz kıta torpidobottan ikisinin Osmanlı istihkâmlarından açılan ateşle batırıldığından, diğerlerinin de Güney istikametine doğru kaçtığından dem vuruluyordu.⁵⁷

İtalyan Donanması'nın ikinci harekâtı, Osmanlı Bahriyesi'nde görev yapan İngiliz müşavir subay Williams'ın Nara'da demirli vaziyetteki Donanma-yı Hümayun'un muhtemel bir torpido taarruzuna maruz kalacağına dönük çekince ve öngörüsünün ne denli isabetli olduğunu kanıtlamaktadır. Hakikaten de Osmanlı Harbiye Nezareti'nin Çanakkale'deki müşterek savunmada Donanma-yı Hümayûn'a bir yüzer batarya olarak bel bağlaması hayati bir hataydı. ABD Eski Deniz Ataşesi W. H. Beehler'e göre Türk-İtalyan Harbi sırasında Türklerin kendi donanmasına ve onun harekât kabiliyetlerine güveninin olmamasından dolayı İtalyan donanmasının Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nde deniz kontrolünü tartışmalı hale getirecek hiçbir girişimde bulunmamıştı. Keza İtalyan Donanması'nın Ege'de ve akabinde Çanakkale Boğazı'na yaptığı harekâta Osmanlı Donanması'nın Boğaz dışına çıkmamasının sebebi de bu hafife alma durumuydu. Ona göre Osmanlı istihkâmları ve donanmasının ateş isabet oranı belirgin bir şekilde düşük olması da talim ve eğitim eksikliğinin göstergesiydi.⁵⁸ Oysaki harp sırasında İtalya Başbakanı olan Giovanni Giolitti'nin hatıralarında Osmanlı Donanması'nın envanterine yeni giren 620 tonluk ve 35 mil gibi yüksek sürate sahip Muavenet-i Milliye sınıfı torpidobotların İtalyan Donanması'nın Trablusgarp'a yönelik ulaştırma hattını vurma ihtimalini her daim dikkate aldıklarından söz etmektedir. Öyle ki bu tehdidi kısmen bertaraf etmek amacıyla Preveze ve Reşadiye'deki Osmanlı Donanma unsurlarını imha etmekten geri durmadıklarını itiraf etmektedir.⁵⁹

---

tına alınması ve buradan netice çıkarılamayacağıın anlaşılması şeklinde farklı bir anlatı mevzu bahistir. Bkz. Giolitti, *a.g.e.*, 115.

57 BOA, HR. SFR.04. 378-77, Sofya Sefareti Maslahatgüzarı Refik'ten Vidin Şehbenderi Cezmi Bey'e (20 Temmuz 1912); BOA, HR. SFR.04. 279-24.

58 W. H. Beehler, *The History of the Italian-Turkish War: September 29, 1911 to October 18, 1912* (Annapolis: The Advertiser-Republican, 1913), 6, 97-98.

59 Giolitti, *a.g.e.*, 67.

Sonuç

Osmanlı coğrafyasını çevreleyen deniz jeopolitiği uzun 19'uncu yüzyıl ve akabinde 20'inci yüzyılın başına kadar ayakta kalmaya çalışan bir devlet nazarında daima bir güvenlik/beka endişesi yaratmış ve bu yönelime uygun bir strateji belirlenmesini zorunlu hâle getirmişti. Ancak yeni teknolojilerin kadim askerî anlayışı yıkmaya tevessül ettiği bu modern çağda her Sultan'ın kendine has ve bir diğeriyle uyuşmayan bir denizcilik tefekkürüne sahip olması, Düvel-i Muazzama'nın tahammülü imkânsız boyuttaki diplomatik ve askerî müdahaleleri, Devlet-i Aliyye'nin siyasi, askerî ve iktisadi krizlerle boğuşması, donanma sahasında yapılacak her türlü köklü ıslahatın "sürdürülebilir" kılınması önünde dikkate değer engeller olarak dikilmektedir.

Yaklaşık 13 ay süren Türk-İtalyan Harbi, Osmanlı Donanması'ndaki kronik zaafı her yönüyle ortaya çıkarmakla kalmamış, onun Akdeniz ve hatta Ege'deki askerî varlığını baltalayan, savunma durumunda kalmasına rağmen kaynaklarını da muazzam tüketen bir mücadeleye dönüşmüştü. Harp sırasında ülkenin içinde bulunduğu idari karmaşanın ve Bahriye Nezareti'nde ortalama her dört buçuk ayda bir nazır değişikliğinin gölgesinde Donanma-yı Hümayun için biçilen taktik rol Çanakkale Boğazı'nda İtalyan Donanması'nı önleme üzerine kurulu, karadaki istihkâmlarla birlikte pasif bir savunma tertiplenmesiydi. Düşman muharebe filosunun Boğaz'a girişini önleme maksatlı önemli miktarda mayının da yer aldığı bu savunma modeli aslında 93 Harbi'nden itibaren Osmanlı Bahriyesi tarafından kriz veyahut harp zamanı tatbik edilen mutata bir uygulamanın ürünüydü. Harp gemilerini bir yüzer batarya mertebesine indirgeyen bu anlayış, donanmanın muharip imkân ve kabiliyetlerine yönelik operasyonel zayıflığın da tezahürüydü.

Madalyonun diğer tarafında ise Türk-İtalyan Harbi II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı komuta yapısındaki karacı tahakkümün ortaya koyduğu sorunları da gün yüzüne çıkarmıştı. 19'uncu yüzyılın başından itibaren Osmanlı Donanması'nda tutarlı bir ıslahat programının hayata geçirilememesi, modern deniz teknolojilerine dönük profesyonel bir deniz yönetim yapısını kurma hususunda çözümü oldukça zor, peşin sıra gelen sorunları da Osmanlı karar alıcılarının önüne sermişti. Bu sorunlardan biri harp zamanı tezahür eden harekate dair konsept ve doktrin geliştirmeme, geliştirilse dahi bunların operatif düzeyde yani sahada tam anlamıyla uygulanamamasıydı. Bu sorunun

arka planına nüfuz edildiğindeyse en derinde yatan mesele, kurumsal süreçlerin sağlıklı yürütülememesi gerçeğiydi. İşte bu nedenden dolayı Bahriye Nezareti bünyesindeki sair kurumlar Osmanlı deniz gücünün beşeri sermayesini zenginleştirecek seviyede, yeni nesil muharebelerin hızlı değişen dinamiklerini etraflıca kavrayan ve en yeni teknolojideki platformu komuta kontrolünü ifa edecek kifayette teknik/kurmay personel yetiştirememekteydi. Sonuçta, Osmanlı deniz gücünün materyal düzeyindeki belirgin zayıflığı, teşkilattaki kronik zaafarla birleştiğinde ortaya çıkan manzara 93 Harbi'nden Çanakkale Muharebeleri'ne kadarki safahatta Osmanlı Donanması'nın payitahtı ne pahasına olursa olsun müdafaa etme maksatlı, Boğaz'daki istihkâmlarla beraber sözde müşterek ancak özde dağınık bir savunmaya denk düşen sorunlu bir mantaliteydi (doktrin, taktik).

TRABLUSGARP SAVAŞI'NDA İTALYAN HAVA HAREKATI VE TÜRK HAVA KUVVETLERİNİN KURULUŞUNA ETKİSİ

Emin KURT¹

Wright Kardeşler tarafından 17 Aralık 1903'te gerçekleştirilen ilk başarılı uçuş ile yaşam ve seyahati üçüncü boyuta taşınmıştır. Uçaklar, insanlık ve savaş tarihi ile kıyaslandığında bu başarıdan çok kısa bir süre sonra ilk olarak Picardie Manevralarında askerî niteliklerini gösterme fırsatı bulmuştur. Bir yıl sonra ise aktif olarak savaş meydanlarında yer almıştır. İtalyan ordusu, Türk-İtalyan Harbi olarak bilinen Trablusgarp Savaşı sırasında uçakları savaş aracı olarak kullanan ilk ordu olmuştur. Bağımsız hava kuvvetleri bilincinin yer almadığı o dönemde İtalyan ordusu içinde yer alan havacılar, hava harekât türlerinin, balon harekâtlarından örnek alınan, tüm harekât türlerini icra etmiştir. 23 Ekim 1911'de pilot Yüzbaşı Carlo Piazza tarafından gerçekleştirilen keşif uçuşu ile ilk satırları yazılmaya başlanan hava harp tarihi, günümüze kadar hava gücünün artan etkinliği ile gelecek savaflara da ışık tutacak niteliktedir. Trablusgarp Savaşı sırasında keşif görevlerinin yanında, topçu yönlendirme, hava bombardımanı, gece uçuşu ve bombardımanı ile hava kuvvetleri aracılığıyla icra edilen ilk psikolojik harbin örnekleri yaşanmıştır. Bununla birlikte Türk ordusu tarafından geliştirilen ilk hava savunma piyade ateşi ile ilk hava savunma topçu ateşi yöntemleri, hava savunma silah sistemlerinin geliştirilmesine kadar uygulanan ilk yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Trablusgarp Savaşı'nda Türk askerlerinin havadan bombardımana tabi tutulmasının o tarihlerde henüz kuruluş aşamasında olan Türk Hava Kuvvetlerinin çalışmalarına olumlu katkı yaptığı söylenebilir. Bütçe yetersizliği sebebiyle uçak alımı için halkın bağışlarına ihtiyaç duyulduğundan İtalyan uçaklarının askerlerimizi bombaladığı, Osmanlı Devleti'nin bu yeni silahtan mahrum kalmaması gerektiği, yapılan bağış kampanyasının en önemli sloganlarından birisi olmuştur. Diğer bir slogan ise ileride şehirlerin bile uçaklar tarafından bombalanacağı ve şehirlerimizi hava saldırılarından korumak için uçağa ihtiyacımız olduğu vurgusudur. Av uçağı konseptinin ve

---

1 Dr., eminkurt1971@gmail.com

av harekâtının bilinmediği bu günlerde uçağı ancak uçak ile durdurulabileceği düşüncesi bir ileri görüşlülük ifade etmektedir.

Bu makalede, Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından icra edilen havacılık faaliyetlerine odaklanılacaktır. Konunun ayrıntılarıyla incelenebilmesi için sabit gözetleme balonları kapsam dışında bırakılmıştır. Benzer kaygılarla Osmanlı Devleti'nin uçak tedarik çalışmaları ve uçaklara karşı hava savunma amaçlı gayret ve girişimleri de kapsam dışında bırakılmıştır. İncelemede Türk ve yabancı telif eserlerde bilgiler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Konu Türk askerî ve devlet arşivlerindeki belgelerle desteklenerek savaşta meydana gelen hadiseler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk-İtalyan Savaşı olarak da bilinen Trablusgarp Savaşı, dünya havacılık tarihi açısından büyük öneme haizdir. 17 Aralık 1903'te Wright Kardeşlerin gerçekleştirdiği ilk başarılı uçuşlarının üzerinden sadece sekiz yıl geçtikten sonra gerçekleşen savaş, bu kısa sürede uçaklar ve havacılık alanında meydana gelen büyük ilerlemeyi göstermenin yanı sıra hemen hemen tüm hava harekât türlerinin ilk örneklerine de tanıklık etmiştir. Dönemin savaş uçağı kabul edilen, ancak ahşap iskelet üzerine bez kaplı ve sadece 50 beygir gücündeki motoru nedeniyle sınırlı imkân ve kabiliyete sahip uçaklarla gerçekleştirilen bu görevler, günümüz havacılığının etkinliğinin ve başarısının da habercisi olmuştur. Trablusgarp Savaşı'nda yaşanan havacılık faaliyetleri, eş zamanda doğum sancıları içinde olan Türk havacılığına da bilinmeyen bir katkı vermiştir. Bu özelliği ile dünya havacılık tarihi içinde sahip olduğu önemin yanında Türk havacılığı içinde büyük önem taşımaktadır.

Savaşın Nedenleri ve İlerleyişi

İtalya'nın Kuzey Afrika'yı elde etme isteği daha XIX. yüzyıl içerisinde belirmiş ve 1878 Berlin Kongresi'nde kendisine hareket serbestliği tanınmıştı. Üçlü müttefikler (Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya) arasında, İtalya'yı bu ittifaktan koparmamak için onun bu isteğine göz yumarken üçlü anlaşma devletleri olan İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya da onu kendi taraflarına çekebilmek için girişimlerinde serbestlik tanıyorlardı. Bu konuda 1902'de Avusturya-Macaristan, Fransa ve 1904'te İngiltere, 1909'da ise Rus Çarlığı ile anlaşan İtalya'nın önünde, Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirmek için siyasî bir engel kalmamıştı.

Mart 1911'de İtalyan Birliği'nin 50. yılı kutlanmaktaydı. Bu nedenle, geçen 50 yılın bilançosu çıkarılmakta ve İtalya'nın geçmişi ve bugünü ortaya konarak nereden nereye gelindiği araştırılmaktaydı. Varılan sonuçlar, İtalya'nın gelişme yolunda olduğunu ve yaşam koşullarında da hissedilir bir iyileşme yaşandığını göstermekteydi. Bu sonuçlar İtalyanlara bir güven duygusu vermekte, ekonomik ve politik gelişmelerin hızlanarak İtalya'nın Avrupa'nın güçlü devletleri arasında yerini² almasıyla sonuçlanmasını beklemekteydiler. Özellikle milliyetçi çevreler, Trablusgarp ve Bingazi'nin ele geçirilmesi ile Etiyopya Seferi'ndeki Adoua Bozgunu'nun İtalyan halkında yarattığı acının değiştirilebileceğini düşünüyorlardı. Afrika'daki Osmanlı topraklarının ele geçirilmesiyle yeni bir İtalyan İmparatorluğu'nun temelleri atılmış olacaktı. 1911 yılı ilkbahar aylarında, milliyetçilerin İtalyan hükümeti üzerindeki baskıları arttı. Afrika'daki Osmanlı topraklarının ele geçirilmesi büyük endüstri kuruluşlarının da işine geliyordu. Bu sayede İtalyan endüstrisinin Doğu Akdeniz'deki etkinliği artabilecekti. Dolayısıyla, onlar da milliyetçilere destek verdiler ve hükümet istila konusunda her yönden baskı görmeye başladı.

Başbakan Giolitti, 17 Eylül'de askerî hazırlıkların hızlandırılması emrini verdi. Durumun giderek gerginleşmesi üzerine 23 Eylül günü, Türk limanları veya karasularındaki İtalyan ticaret gemilerine, anavatan sularına dönmeleri mesajı gönderildi. 25 Eylül günü İtalyan Dışişleri Bakanı San Giuliano, Osmanlı hükümetine bir nota verdi.³ Bu notanın reddedilmesinden 3 gün sonra, 28 Eylül günü İtalya 24 saat süreli bir ultiatom verdi.

İtalyan ultiatomuna 29 Eylül 1911 günü cevap verildi. Bunda; işgalden vazgeçmesi ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dokunulmaması koşulu ile İtalya'ya ekonomik ve hatta kısmen siyasal ayrıcalıklar tanınabileceği belirtilmekteydi. İtalyanlar istila amacı güttüklerinden bu cevabın bir etkisi olmadı. Aynı gün saat 14.30'da İtalyan hükümeti savaş ilan etti.⁴ Bunun peşinden bir İtalyan filosu Trablusgarp Limanı önlerine gelerek istihkâmları bombardıman etti ve kıyıya 1700 deniz piyadesi çıkardı.

2 Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, C. I (Ankara: Hv.K.K.lığı, 2009), 53.

3 Kurter, *a.g.e.*, 54.

4 İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı için bakınız bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SFR.04. 429/15.

İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ve Trablusgarp çıkarması, Osmanlı hükümetinin düşmesine neden oldu. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, savaşın başlamasını kendi siyasal başarısızlığı sayarak görevinden istifa etti. Yerine, birçok defa sadrazamlık yapmış olan Sait Paşa geçti. Savaşın başladığı günlerde hükümet kısmî seferberlik ilan etti.⁵

Karaya çıkan İtalyan birlikleri 5 Ekim'de ve ancak 5 günlük bir kuşatmadan sonra Trablusgarp Limanı'nı ele geçirebildiler. 8 Ekim'de de Tobruk düştü. Trablusgarp Limanı'na İtalya'dan gelen ilk büyük konvoy 11 Ekim günü girdi.⁶

İtalyan Başbakanı Giolitti, seferin zorlukları ve büyüyen iç muhalefete rağmen beklenmeyen bir şekilde hareket ederek 5 Kasım günü Trablusgarp ve Bingazi'nin İtalya'ya ilhak edildiğini resmen açıkladı.⁷

18 Ekim'de Derne, 21 Ekim'de Homs işgal edildi. Trablusgarp'a sadece 15 km. mesafede bulunan ve kervan yollarının ulaştığı son nokta olan Ayn Zara ancak 4 Aralık günü işgal edilebilmişti. 13 Aralık 1911'de Tacura, Zanzur ve Trablusgarp Vahası İtalyanların eline geçti. 18 Aralık'ta Karağış'i ele geçiren İtalyanlar, 2 Mayıs 1912'de ise Ledde'yi işgal ettiler. 8 Haziran 1912'de Şeydi – Abdücelü, 28 Haziran'da Seydi-Said, 14 Temmuz'da Seydi-Ali Mescit ve Mezarlığı, 6 Ağustos'ta Zuvara Vahası'nın düşmesinin ardından 15 Ekim 1912'de imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşması ile Trablusgarp Savaşı sona erdi.⁸

Türk ve İtalyanların Havacılık Geçmişleri

1873'de balonların gökyüzüne yükselmesinden kısa bir süre sonra İtalyanlar, 1887-1888'de Eritre'de üç balonu başarıyla kullandılar. İtalyan mühendisler 1884'te Fransa'dan iki balon alarak bölük seviyesinde bir

5 Kurter, *a.g.e.*, 55.

6 Orhan Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya, Dünyada İlk Hava Savaşı", *Tarih ve Toplum*, C. 9, S.50 (Şubat 1988): 13. Bundan sonraki atıflarda; Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya..." şeklinde kullanılacaktır.

7 Kurter, *a.g.e.*, 59.

8 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)* (Ankara: Gnkur. Basımevi, 1981), 529-536. Bundan sonraki atıflarda "*İtalyan Harbi (1911-1912)*" adıyla verilecektir.

Havacılık Bölümü oluşturdular.⁹ İtalya ilk güdümlü balon (hava gemisi, zeplin veya drigible olarak da isimlendirilir) 1905'te satın aldı.¹⁰ Aynı yıl, havadan bombardıman için ilk deneyler yapıldı.¹¹

İtalya'da ilk uçuş, Ekim 1907'de Fransız heykeltıraş ve pilot olan Leon Delagrange tarafından Voisin uçağı ile gerçekleştirildi.¹² İtalya'da Savaş Bakanlığı 1908'de uçmak için bir uçuş eğitim merkezi kurdu ve uçağın henüz askerî harekâtlar için uygun olmadığı yönünde bazı çekincelere rağmen Wright Kardeşlerden bir "Flyer" almayı düşündü.¹³ 1908'de ilk uçağını uçurduğunda Giulio Douhet, uçaklar hakkında; "*Yakında binlerce feete yükselebilecek ve binlerce kilometre mesafeyi kapatabilecek*" dedi.¹⁴

1909'da Wilbur Wright tarafından İtalya'nın bir kısmına yapılan uçuşta ilk uçuş fotoğrafların çekildiği görülmektedir. İtalyan subayları uçmaları ve gelişmiş uçakları getirmeleri için eğitmek üzere Havacılık Bölümü başkanı tarafından İtalya'ya davet edilen Wright kardeşler, İtalya'da ilk hava fotoğraflarını çekti ve daha güvenilir uçak tipleri tanıttı. Hükümetin en üst düzeyde yöneticilerinin hazır bulunduğu uçuş gösterilerini İtalyan Kralı da önemli bir ilgi ve yakınlıkla izledi.¹⁵

Perulu olmasına karşılık Paris'te doğan ve yaşayan ve bir dizi yüksek irtifa rekoruna da sahip olan Georges Chavez, 1910 yılının Eylül ayında, Alp Dağlarının üzerinden İtalya'ya uçmanın zorluğunu üstlendi. Bunun için Milano'nun Aero-Kulübü'nden büyük bir nakit para ödülü de alan Chavez, bir Bleriot XI ile Alp Dağlarının zirvesinde 2.013 metreye (6.600 feet) çıkan Simplon Geçidi'ni geçmek için İsviçre'nin dağ kasabası Brig'den uçuşa başladı. Teknisyeni, doktorları ve Alp rehberlerini taşıyan bir süvari alayı,

9 Jeremy Black, *Air Power: A Global History* (London: Rowman & Littlefield, 2016), 12.

10 Phillip Meilinger, "Giulio Douhet and the Origins of Airpower Theory", *The Paths of Heaven: The Evolution of Airpower Theory*, ed. Phillip Meilinger (Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press, 1997), 2.

11 Martin Van Creveld, *The Age Of Airpower* (New York: Public Affairs, 2011), 12.

12 Joshua Stoff, *Aviation Firsts 336 Questions and Answers* (New York: Dover Publications, 2000), 5.

13 John Buckley, *Air Power In The Age Of Total War* (London: UCL Press Limited, 1999), 30.

14 Meilinger, a.g.m., 2.

15 Black, a.g.e., 15

onu dolambaçlı dağ yolunda takip etti. Şaşırtıcı şekilde Chavez, kırılğan makinesiyle dağları geçip kalkıştan 41 dakika sonra İtalyan kasabası Domodossola'ya indi.¹⁶

İtalyan ordusu içinde ilk havacılık birimi “Seione Aviazione Regio Esercito” adıyla 1910 yılında kuruldu. Aynı yıl çıkartılan bir kanun ile hava araçlarının, uçakların ve ilgili teçhizatın üretimi için gerekli fonlar tahsis edildi.¹⁷

1910'da Almanya'da beş askerî uçak bulunurken bu sayı İngiltere'de dört, Rusya'da üç idi. İtalya, Avusturya, Japonya, Belçika ve ABD ikişer uçağa sahipti.¹⁸ 1910 Ocak ayında, Leonino Da Zara önderliğinde bir grup sivil pilot, kendilerini bir “Havacılar Kolordusu” haline getirdi ve gelecek yaz askerî manevraları için Savaş Bakanı'na hizmetlerini sundu.¹⁹

İtalyan Hava Kuvvetleri, 1911 yılında henüz kurulmuşken mevcut olan az sayıdaki uçağı en iyi biçimde kullanabilecek, az sayıda fakat değerli pilotlara sahipti. 18 Mart 1911'de Harbiye Nezareti'nin genel olarak örgütlenmesinin bir parçası olarak Havacılık Hizmetleri Müfettişliği kuruldu ve Ağustos 1911'de Monfeerato'da icra edilen tatbikatta uçaklar keşif görevlerinde başarı ile kullanıldı.²⁰ Trablusgarp Savaşı başladığında, Korgeneral Carlo Caneva'nın komutasındaki İtalyan kuvvetleri, on bir uçağa sahipti.²¹

İtalya, 1912'de havacılık taburunu kurdu ve Giulio Douhet, İtalyan havacılık taburunun Torino'da komutasını devraldı. Kısa bir süre sonra herhangi bir hava kuvvetinde bu türden el kitaplarının ilklerinden biri olan “Savaşta Uçakların Kullanımı İçin Kurallar” talimatnamesini yazdı. Bununla birlikte ilginç bir şekilde, onun üstleri onun uçağı “silah” olarak tanımladığı

16 R. G. Grant, *Flight 100 Years Of Aviation* (London: Dorling Kindersley Limited, 2002), 48.

17 Alessandro Vagnini, “İtalyan-Türk Savaşı'nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli bir Geneleneğin İlk Adımı”, *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2013), 101.

18 Van Creveld, *a.g.e.*, 14

19 Michael Paris, “The First Air Wars-North Africa and the Balkans, 1911-13”, *Journal of Contemporary History*, Vol. 26, No. 1 (Jan., 1991): 98.

20 Vagnini, *a.g.m.*, 101.

21 Van Creveld, *a.g.e.*, 18.

pasajları sildi. Onlara göre uçak, yüzey kuvvetlerini desteklemek için sadece bir *aygıt* idi, başka bir şey değil.²²

Osmanlı Devleti'nde ilk balon uçuşu, Mongolfier Kardeşlerin başarılarından iki yıl sonra, 1873'de bir İranlı baloncu tarafından yapıldı. Takip eden yıllarda (1802, 1825, 1844, 1859, 1861, 1871, 1879) gerek tanıtım ve ticaret gerekse eğlence amaçlı balon uçuşları yapılmıştır. Bu uçuşlara rağmen Osmanlı Devleti, balonculuğa ilgi göstermemiş ve ordusunda balon kullanmak için bir girişimde bulunmamıştır. Bu durum, o yüzyıl içinde süregelen Osmanlı-Rus Savaşlarının, Osmanlı maliyesine getirdiği ağır yükten kaynaklanmış olabilir.²³ Son balon uçuşu ise 28 Mayıs, 4 ve 6 Haziran 1910 tarihlerinde, Fransız baloncu Barbout tarafından gerçekleştirildi. Fransız baloncu, Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekebilmek ve belki de satın almasını kolaylaştırmak için balonuna *Osmanlı* ismini vermiş olsa bile satın alma gerçekleşmemiştir.²⁴ Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşı'nın başlamasından sonra, Ege Denizi'ndeki İtalyan Donanması'nın gözlemlenmesi ve Trablusgarp'a mühimmat gönderilebilmesi için güdümlü balonlar ile ilgilenmeye başlamış ve ilk hava gemisini Mart 1912'de Almanya'dan satın almıştır. 19 Mayıs 1913'de İstanbul'a getirilen Parseval PL.9 modeli güdümlü balon, ilk deneme uçuşunu 1 Haziran 1913'de ilk resmî uçuşunu ise 5 Haziran'da gerçekleştirmiştir. 10 Ağustos'ta İstanbul'da geçirdiği kaza sonrasında kullanılmaz hale gelmiştir.²⁵ Trablusgarp Savaşı için alımı planlanan güdümlü balon, ancak İkinci Balkan Savaşı'nın sonuna yetiştirebilmiş ve çok kısa sürede elden çıkmıştır.

Edirne Kalesi için planlanan sabit balonunun alım çalışmalarına Ocak 1910'de başlanmış,²⁶ sözleşme ancak iki yıl sonra Ocak 1912'de imzalanabilmiştir. 13 Mayıs 1912'de Edirne'ye getirilen balon 1030 Osmanlı

22 Meilinger, a.g.m., 3-4.

23 Yavuz Kansu, Servet Şenöz, Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler*, C. I (Ankara: Hv.K.K.lığı Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, 2006), 61-67.

24 Kansu, vd., a.g.e., 112-114.

25 Kurter, a.g.e., 146, 160, 169, 172. Parseval Pl.9 balonun uçuş bilgisi için bkz. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), Klasör (K): 177, Dosya (D): 83, Fihrist (F): 002-11. Parseval balonunun dönem süreli yayınlarına yansımaları için bkz. *Servet-i Fünun*, S. 1158, (01 Ağustos 1329).

26 Kurter, a.g.e., 43, 76, 90, 130.

lirasına mâl olmuştur. Balonun ilk deneme uçuşu 20 Haziran 1912'de yapılmıştır. 6 Kasım'da kuşatma altındaki Edirne'de balon uçurulmak istenmişse de hidrojen gazı eksikliğinden havalandırılmamıştır. Balon, Balkan Savaşı boyunca hiç uçurulamamış ve zamanla kullanılmaz hale gelerek elden çıkmıştır.

Türk yurdunda ilk uçak gösterisi ise Baron De Catters tarafından, 2 Aralık 1909'da Voisin uçağı ile gerçekleştirildi.²⁷ Bir hafta sonra ise Fransız havacı Luis Bleriot tarafından 11 Aralık 1909'da gerçekleştirildi.²⁸ Balonlara gösterilmeyen ilginin tersine uçaklar, Osmanlı Devleti yöneticileri özellikle de dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın ilgisini çekmiş ve kurulan özel bir komisyon ile bu uçuş gösterileri incelenerek uçaklar hakkında rapor hazırlanmıştır.²⁹ Bundan sonra Berlin ve Paris Askerî Ataşelerinden talep edilen bilgi ve raporlarla havacılık alanında en azından inceleme çalışmalarına başlanacaktır.³⁰ Yapılan incelemeler sonucunda, sınav ile seçilen iki pilot Temmuz 1911 ayı içinde Fransa'ya pilot eğitimine gönderilmiştir.³¹ Trablusgarp Savaşı başladığında her iki Türk pilotu da Fransa'da eğitimdedir. Bu faaliyetlerle eş güdümlü olarak ilk hava alanı Temmuz 1912'de faaliyete geçirilebilmiştir.³² Dolayısıyla İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'nin ilk iki pilotu eğitimlerinin daha başındaydı. Hava alanı inşaatına başlanmamıştı ve en önemlisi de Osmanlı

27 Zühtü Gökçal, "İstanbul'da İlk Tayyare ve Baron De Catters", *Hava dergisi*, No. 209, (Mart 1963): 16-18; Ergüder Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1a911-1918)*, C. I (Ankara: Tarihçe Ş.Md.lüğü), 4-6.

28 Zühtü Gökçal, "Bleriot İstanbul'da", *Hava dergisi*, S. 210 (Haziran 1963): 25-27; Kurter, *a.g.e.*, 29, 30; Kansu vd., *a.g.e.*, 115, 116.

29 Ö. Kürşad Karacağıl, *Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, 2011), 18.

30 Askerî Ataşe raporları için bkz. Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı Belgeleri (1909-1913)* (Etimesgut: Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, Etimesgut, 1974), 1, 2. Osmanlı Kabinesinin havacılık işleri ile ilgili toplantı kararı için bkz. BOA, MV., 162/83.

31 Pilot adaylarının belirlenmesi için bkz. ATASE, K: 2319, D: 328-23, F: 2-7. Pilot olmak için istekli olan subayların sınava çağırın belge için bkz. ATASE, K: 2319, D: 328-23, F: 2-11.

32 Kurter, *a.g.e.*, 45-50. Ayastefanos'ta inşa edilecek hava meydanının şartnamesi için bkz. ATASE, K: 334, D: 2357, F: 10 ve 10-1.

Devleti'nin elinde hiç uçak yoktu. Osmanlı Devleti ilk uçaklarına Mart 1912'de sahip olmuş ve ilk uçuşu 26 Nisan 1912'de gerçekleştirmiştir.³³

Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Hava Harekâtı

İtalyan kaynaklarına göre hava gücü seferî kuvvetlerin içine son anda, savaş ilanından sadece bir gün önce, 28 Ekim 1911'de dâhil edilmiştir. Bu konuda Genelkurmay Havacılık Bölümü Başkanı General Maurizio Moris ve Havacılık Komutanı Albay Mortezenolo'nun büyük gayretleri olmuştur. İtalyan Seferi kuvvetlerinin içinde İstihkâm Özel Tabur Komutanlığı altında bir uçak filosu teşkil edilmiş ve komutanlığına Topçu Yüzbaşı (Yzb.) Carlo Maria Piazza getirilmiştir. İlk önce Aviono ve Somma Lamborda'da toplanan havacılar ve uçaklar, çıkartma kuvvetlerine katılmak için Napoli'ye intikal etmiştir. Dönemin ilk havacılarının maruz kaldığı benzer bir küçümseme ile karşılaşan İtalyan havacılar ilk çıkartma grubu içinde yer bulamamalarına karşılık ikinci çıkartma grubu gemilerinde yer alabilmiştir.³⁴ Tamamı tek kişilik, 50 beygir gücünde motor sahip ve her biri 6.000 dolar maliyetinde dokuz uçaktan oluşan İtalyan hava gücü, 12 ve 13 Ekim'de iki gemiyle Napoli'yi terk etmiş ve 16 Ekim'de Trablusgarp'a ulaşmıştır.³⁵ Birlik Trablus 1.Uçak Filotillası adıyla isimlendirildi.³⁶ İlk İtalyan hava gücündeki 9 uçak; 2 Bleriot XI, 3 Nieuport, 2 Farman ve 2 Etrich Taube uçağından oluşturulmuştu

33 Emin Kurt, Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşunda Bağış ve Yardımlar (1911-1914), (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü), 21-30. İlk gelen uçakların gazetelerde yayımlanan haberleri için bkz. *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11116 (02 Mart 1328): 2.

34 Vagnini, a.g.m., 101-103.

35 Van Creveld, a.g.e., 18. *Aircraft* dergisinde; Yzb. Piazza, Yzb. Moizzo ve Teğmen Gavotti, Rossi, Roberti ve Rada'nın ilk uçuş filotillasında görev aldığı ve ekibin 19 Ekim'de Trablusgarp'a ulaştığı bilgisini vermektedir. *Aircraft*, Vol. 2, No. 11, (January 1912): 368. *Aircraft* dergisi de İtalyan havacıların 19 Ekim'de Trablusgarp'a geldiklerini belirtmektedir. Havada uçan kuşların büyük zorluk yarattığını ve motorlara dikkat edilmesi zorunluluğu olduğunu da eklemiştir. *Filotillada* Yzb. Piazza ile birlikte Gavotti, Rada, Robert ve Prossi bulunmaktadır. *Flight*, No. 148, Vol. III (28 October 1911): 943. Orhan Koloğlu, İtalyan havacıların altı uçak ile 15 Ekim'de Trablusgarp'a geldiklerini savunmaktadır. Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları* (Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1979), 63. Bundan sonraki atıflarda; "Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*" olarak verilecektir.

36 Kurter, a.g.e., 58.

ve her birinin kendisine ait çadırdan hangarı vardı.³⁷ Birlik, personel olarak 11 pilot, 30 askere sahipti.³⁸

İlk meydan, vaha ile deniz arasında Yahudi mezarlığının yanına kuruldu. 17 Ekim'den itibaren Yüzbaşı Piazza ve Yüzbaşı Ricaardo Moizo deneme uçuşlarına başladılar.³⁹ 21 Ekim'de Yüzbaşı Piazza uçağının göreve hazır olduğunu rapor etti.⁴⁰

22 Ekim 1911'de dünya havacılık tarihinde bir ilk gerçekleşti. Yüzbaşı Piazza, Bleriot XI tipi uçağı ile Türk hatları üzerinde bir keşif uçuşu yaptı. Bir saat süren bu uçuşta İtalyan pilot Aziziye'ye kadar gidip geldi. Böylece bir uçak, düşman hatları üzerinde, tarihte ilk defa bir keşif uçuşu gerçekleştirmiş oluyordu. Yüzbaşı Piazza bu uçuşu kimseden emir almadan, kendi inisiyatifi ile yapmıştı. Bu keşiften çok memnun kalan komutanlık, ertesi günden itibaren keşif uçuşlarının devam ettirilmesini istedi.⁴¹ Yüzbaşı Piazza bu uçuşa sabah 06:19'da çıkmış ve 61 dakika süren keşif uçuşundan yararlı bilgilerle dönmüştür.⁴²

23 Ekim'deki keşif uçuşuna Yüzbaşı Piazza, Bleriot XI ve Yüzbaşı Moizo, Nieuport IV tipi uçakla çıktı. Alçaktan yapılan bu uçuşlara, Türk birliklerinden tepki gelmekte gecikmedi, uçaklara tüfek ateşi açıldı.⁴³

37 Walter J. Boyne, *The Influence Of Air Power Upon History* (South Yorkshire: Pen&Sword Aviation, 2005), 37. Bazı Türk kaynaklarında İtalyan Hava Filosunun 15 Ekim 1911'de altı uçağa sahip olduğu bilgisi ter almaktadır. İtalyan Harbi (1911-1912), 88.

38 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 14.

39 Vagnini, a.g.m., 103.

40 Boyne, a.g.e., 37.

41 Kurter, a.g.e., 58.

42 Boyne, a.g.e., 37. Walter J. Boyne, bu tarihî uçuşun 23 Ekim 1911'de gerçekleştiğini ifade etmektedir. Boyne, a.g.e., 37. *Aircraft* dergisi; Piazza'nın yaklaşık seksen mil mesafedeki şehir ve ülke genelinde ilk uçuşunu yaptığını belirtmektedir. Bir başka keşif görevinde ise 60 mil uzaklıkta olduğu rapor edilen Türk ve Arap kuvvetlerinin 15 mil uzakta bulunduğunu tespit ettiğini belirtmektedir. *Aircraft*, Vol. 2, No. 11 (January 1912): 368. *Flight* dergisi 22 Ekim'de Yzb. Moizo tarafından 200 metreden bir keşif uçuşu yapıldı. Bu uçuşta uçağının 6 isabet aldığı ve bir kaburgasının kırıldığını belirtmektedir. *Flight*, No. 150, Vol. III (11 November 1911): 989.

43 Kurter, a.g.e., 58. Bu keşif uçuşları dönemin havacılık dergilerinde de yer bulmuştur. *Aircraft*, Vol. 2, No. 10 (December 1911): 348. Derginin bir sonraki sayısında bu uçuşta üç uçağın görev aldığı belirtilmektedir. Dergiye göre üçüncü uçakta Teğmen Rossi görev almıştır. Her uçakta keşif için görevli bir de kurmay subay bulunmaktadır. *Aircraft*, Vol. 2, No. 11 (January 1912): 368.

24 Ekim 1912'de Türk ve yerli Araplara ait büyük kuvvetlerin Aziziye'de toplandığı istihbaratı üzerine bir uçak keşfe gönderildi. Normalde emniyet tedbirleri gereği İtalyan hattından 5 km ileriye geçilmesine müsaade edilmemesine rağmen uçak 60 km ileriye gitmek zorunda kaldı. Yetersiz ve yanlış haritalar yüzünden kaybolan pilot, 100 km uzaktaki Garyan'a kadar uçtu. Dönüş rotasında Aziziye'yi tespit ederek Türk ve Arap kuvvetlerinin toplandığı konumlar hakkında değerli bilgiler getirdi.⁴⁴

25 Ekim'de, Yüzbaşı Piazza ve Yüzbaşı Moizo rutin bir devriye uçuşunda Türk yürüyüş kollarını keşfetti ve bu bilgiler Türk kuvvetlerini dağıtmak ve düşmanı yenmek için İtalyan komutanına değerli bilgiler sağladı.⁴⁵ Bu keşifte Türk birliklerinin İtalyan Bersagliyari Alayı'nın karşısında ve savunma hattından 1500 m kadar uzakta, toplu halde oldukları saptanmıştır.⁴⁶ *Flight* dergisinin aktardığına nazaran, üç ayrı yürüyüş kolunda, 6.000 kişi olduğu değerlendirilen Türk ve Arap güçleri pilotlar tarafından tespit edildi.⁴⁷

26 Ekim 1911'de dünya havacılık tarihinin bir ilki, bu sefer Türkler tarafından gerçekleştirildi. Bu tarihte cereyan eden gerçekleşen Cemil Bey Konağı Muharebesi⁴⁸ sırasında, Yüzbaşı Moizo yerden açılan ilk uçaksavar ateşi ile tanıştı. Nieuport uçağına üç mermi isabet etti. Bu olaydan sonra İtalyan havacılar hava savunma amaçlı piyade ateşinden korunmak için daha yüksekte uçmak zorunda kaldı.⁴⁹ Bu da keşiflerin doğruluğunu, bombardımanın isabet oranını azalttı. Türk birlikleri üstlerinden geçen uçağına sırt üstü yatarak veya diz çökerek ateş etme yöntemini uygulamaya başlamışlardı. Bu suretle Türkler, bir uçağı ilk defa yerden ateşle karşılık vererek, havacılık tarihinde yer almış oluyorlardı.⁵⁰ Türk kaynakları, 26 Ekim 1911'de gerçekleşen Cemil Bey Konağı Muharebesi sırasında zayıatlarının çok olmasını, İtalyanların uçakları vâsıtasıyla hücum eden Türk Kuvvetlerinin miktar ve yerlerini

44 Vagnini, a.g.m., 103.

45 Paris, a.g.m., 98.

46 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 176.

47 *Flight*, No. 150, Vol. III (11 November 1911): 989.

48 Aynı yer.

49 Creveld, a.g.e., 20; Vagnini, a.g.m., 103-104. Türk kaynaklarında bu uçuşun Ayn Zara bölgesinde ve 25 Ekim 1911'de yapıldığı bilgisi verilmektedir. Kurter, a.g.e., 59.

50 Kurter, a.g.e., 58-59.

keşfetmesi, kuvvet ve silahlarının buralara yöneltmesi, zaten çeşitli ve çok olan ateşli silahlarının isabet ihtimâlini arttırmasına bağlamaktadır.⁵¹ Türk piyadesinin uçaklara karşı kullandığı bu teknik, benzer şekilde, Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm ordular tarafından kullanıldı. İtalyan pilotlarının hava savunma ateşinden çekinerek yüksekten uçmaları; keşiflerinin doğruluğunun azalmasına önemli bir etki oluşturdu.

Trablusgarp Savaşı sırasında uçaklar tarafından ilk topçu ateşi yönlendirmesinin ne zaman yapıldığına dair farklı tarihler verilmektedir. Bazı Türk kaynaklarında topçu yönlendirmesinin 23 Ekim’de yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Kaynakta; “*Homs’tan çıkmış olan İtalyan müfrezesi, kıyı boyunca ilerliyordu. İtalyan harb gemileri Cehavat kabilesinin tuttuğu mevzilere ateş açmışlardı. Bir taraftan da uçaklar, gözetleme yaparak düşman donanmasının ateşlerini yönetiyorlar ve bomba atıyorlardı.*” bilgisi verilmektedir.⁵²

Aircraft dergisi ise 26 Ekim’de yapılan muharebede, uçak tarafından yapılan yardımların paha biçilmez olduğunu vurgulamaktadır. *Daily Telegraph*’ın özel muhabiri İtalyan havacılarına topçu yönlendirmesi ile ilgili çok değerli bilgiler verdiklerini söylüyordu. Bu nedenle, İtalyan Harbiye Nezareti, Eritre ve Somali’de uçak kullanmak için ilave uçak sipariş etti.⁵³ *Flight* dergisi de aynı tarihte uçaklar tarafından topçu yönlendirilmesi yapıldığını doğrulamaktadır. İki uçağın katıldığı bu harekâta Yüzbaşı Piazza ve Teğmen Gavotti, Nieuport IV uçağı ile görev aldı. Havada daireler çizen uçaklar karada konuşlu toplara ve Carlo Alberto gemisinin büyük toplarına ateş yönlendirmesi yaptı. Derginin aktardığına göre bu harekâtta yaşanan tek zorluk büyük topların ateşlenmesinde kaynaklanan hava akımı oldu.⁵⁴ Michael Paris de ilk topçu yönlendirmesinin 26 Ekim’de yapıldığı bilgisini paylaşmaktadır.⁵⁵

Diğer kaynaklarda ise ilk topçu yönlendirmesinin 28 Ekim’de gerçekleştiği yazmaktadır. O gün Zanzur vahasını bombalama görevini üstlenen İtalyan *Sardegna* gemisinin topçu ateşini bir uçak tarafından yönlendirilmiştir.⁵⁶ Bu

51 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 178.

52 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 220; Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 14.

53 *Aircraft*, Vol. 2, No. 11 (January 1912): 368.

54 *Flight*, No. 150, Vol. III (11 November 1911): 989.

55 Paris, a.g.m., 98.

56 Vagnini, a.g.m., 104.

görev Türk kaynaklarına göre Yüzbaşı Piazza⁵⁷, yabancı kaynaklara göre ise Teğmen (Tğm.) Giulio Gavotti tarafından gerçekleştirilmiştir. Uçakların telsiz taşıyamadığı bu tarihte pilotlar, mesajlarını tenekte kutular içinde gemi güvertesine atarak topçu ateşine yönlendirmeye çalışmıştır.⁵⁸

Bingazi'nin İtalyanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra, bir filo oluşturularak Bingazi'de göreve başladı. Dörder uçaktan oluşan iki hava filosu da Derne ve Tobruk'ta kuruldu.⁵⁹ Türk kaynaklarında uçakların savaşta faydalarının anlaşılmasından sonra Bingazi'ye beş, Tobruk'a beş Derne'ye beş uçak gönderildiği bilgisi yer almaktadır.⁶⁰ *Flight* dergisi konuyu haberleştirerek; İtalyan havacıların Trablus'ta kazandıkları başarılar ışığında, İtalyan Hükümetinin cepheye iki uçak birliği daha göndermeye karar verdiğini yazdı. İkinci filotilla; Bleriot uçağı ile Manisero, Verona, Maffei'nin ve Deperdussin uçağı ile Dal Mistre görev yapacağını yazdı. Üçüncü Filotillada ise Farman uçağı ile Cagno, Ruggerone, Cayalieri görev yaparken ve Rossi, Bleriot uçağı ile uçacaktı. Dergi, Birinci Filotillanın; Yüzbaşı Piazza, Yüzbaşı Moizo, Bnb. Falchi, Yüzbaşı Rossi ve Yüzbaşı Gavotti'den oluştuğunu, iki Bleriot, iki Etrich, iki Farman ve üç Nieuport uçağı bulunduğunu da bildirmiştir.⁶¹

İlk hava bombardımanı 1 Kasım 1911'de Teğmen Gavotti tarafından yapıldı. Teğmen Gavotti, Etrich Tabue uçağı⁶² ile çıktığı görev uçuşunda yanına dört bomba aldı. Yaklaşık iki kilo ağırlığında ve portakal büyüklüğünde olan Cipelli modeli el bombalarından birisini Ayn Zara'ya, diğer üçünün Tagura'ya attı.⁶³ Bomba olarak kullanılan Cipelli el bombası, amaç için ideal olmaktan

57 Kurter, *a.g.e.*, 59.

58 Paris, *a.g.m.*, 98.

59 Vagnini, *a.g.m.*, 104.

60 Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 63; İtalyan Harbi (1911-1912), 88.

61 *Flight*, No. 152, Vol. III (25 November 1911): 1028.

62 Etrich Tabue uçağı; Alman zoolog ve fizikçi Friedrich Ahlborn tarafından keşfedilen "Also-mitra Macrocarpa" isimli tohumun aerodinamik özelliklerinin, Avusturyalı pilot ve mühendis Ignar Etrich tarafından etüt edilerek bir hava aracına uygulanmıştır. Bu bitkinin formu günümüzde uçan kanat olarak tanımlanan hava araçlarının kökeni olarak kabul edilir. İtalyanların Trablusgarp'ta kullandığı Etrich Tabue uçağı ilk uçan kanat olarak kabul edilmektedir. Emir Ögüner, "Uçan Kanat ve Hayalet Uçaklar Tarihinin Perde Arkası", *Herkese Bilim Teknoloji*, S. 85 (10 Kasım 2016): 16.

63 Boyne, *a.g.e.*, 38. Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Aircraft dergisinde tarih be-

uzaktı. Pilot uçağı tek elle kumanda ederken dizlerinin arasına sıkıştırdığı bombanın emniyet pimini diğer eliyle çekiyor, uçağın içine düşürme korkusu içinde, aşağıya hedefe atıyordu. El bombalarının çoğu, bazen kumda zararsızca patlıyor bazen hedeflerini kaçırıyor bazen de asıl hedefi olmayanların üstüne düşüyordu. Bu, insanları İtalyan karşıtlığına itmeye yardım etmenin yanı sıra yapılan zulmü kanıtlayarak uluslararası basında da kınamalara yol açtı.⁶⁴ Kınama sadece basın ile sınırlı kalmadı. Uluslararası sözleşmelerin aksine olarak uçakların bombardıman amacıyla kullanımı Osmanlı Devleti tarafından da diğer dünya ülkeleri nezdinde protesto edildi.⁶⁵ İtalyanlar tarafından asla kabul edilmemesine karşılık, bu hava saldırılarında hastanelerde hedef alındı.⁶⁶ Bu saldırılar Osmanlı Devleti tarafında sürekli protesto edildi. 8 Kasım 1911'de Ayn Zara'da Kızılay bayrağı bulunan hastaneye de uçaktan atılan bomba düştü.⁶⁷ 22 Kasım 1911'de de Seydi-Said mevkiindeki hastane bombalandı. Osmanlı arşiv belgeleri taramasında hastanelere yönelik birden fazla saldırı yapıldığı görülmektedir.⁶⁸ Takip eden günlerde Cipelli bombalarının yerine İsveç Haasen bombaları, içi saçma dolu İtalyan bombaları ve yangın bombaları da kullanıldı.⁶⁹ *Daily Telegraph* gazetesinin muhabiri de yeni uçak bombalarını bir İtalyan subayı tarafından kendisine gösterildiğini aktarmaktadır. Muhabir, yeni bombaların 3,5 inç çağında sert çelikten yapıldığını ve fünyesinin zaman ayarlı veya çarpma ile infilak ettiğini bildirirken bombanın büyük bir portakal şeklinde olduğunu da ilave etmiştir.⁷⁰

İltilmeden hava bombardımanının Yzb. Piazza tarafından yapıldığı bilgisi verilmektedir. *Aircraft*, Vol. 2, No. 10 (December 1911): 348. Derginin takip eden sayısında hava bombardımanının Yzb. Piazza tarafından Ayn Zara'da yapıldığı bilgisi verilmiştir. *Aircraft*, Vol. 2, No. 11 (January 1912): 368. *Flight* dergisi bu uçuşta Teğmen Govatti'nin 100 kilometreden fazla uçuş yaptığını belirtmektedir. *Flight*, No. 150, Vol. III (11 November 1911): 989.

64 Van Creveld, *a.g.e.*, 19, 20. *Flight* dergisi de Trablusgarp Savaşı ile ilgili ilk yayınında bombalamanın maddi etkisinden saha çok psikolojik etkisinden bahsetmekte ve atılan bombaların gerçek hedeflerine gitme olasılığının düşüklüğüne işaret etmektedir. *Flight*, No. 145, Vol. III (07 October 1911): 860.

65 BOA, HR.HMŞ.İŞO. 203/25.

66 Paris, a.g.m., 98.

67 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 21.

68 Hastaneler yapılan saldırılar ve saldırılara Osmanlı Devleti'nin protesto girişimleri için bkz. BOA, BEO. 4078/305830; BEO. 4079/305864; BEO. 4082/306145, HR.SYS. 2907/98.

69 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 17.

70 *Flight*, No. 152, Vol. III (25 November 1911): 1019.

Yukarıda belirtildiği üzere hava saldırılarının etkinliği tartışmalıdır. O dönemde Trablusgarp'ta görev yapmış olan Doktor Nihat Sezai Güren anılarında; "... İtalyan tayyareleri gelmiş... Bizimkiler de tayyareleri ateşe tutmuşlar... Tayyareler tepemizde fırl fırl dönüyorlar.. Nihayet biri bir bomba attı... Ancak kuma saplandığı için patlamadı. Tayyareler homurdana homurdana uzaklaşırlarken biz de keyifli keyifli yeşil çaylarımızı içiyorduk." ⁷¹ demektedir.

Homs'da görev yapan Kur. Bnb. Halil (Kut) Bey anılarında hava bombardımanına farklı yaklaşım sergiler. Halil Bey, İtalyan uçaklarından atılan patlamamış bombalardan 50 kilo trotil (Trotyl-kuvvetli patlayıcı madde) elde ettiğini ve bu malzeme ile İtalyanların inşa ettikleri bir gözetleme kulesini havaya uçurduğunu ifade eder. ⁷² Hatıranın inandırıcılığı sorgulansa da havadan atılan bombaların patlama oranı hakkında bir bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

1 Kasım 1911 tarihinde ilk defa savaş ortamında havadan-yere ve yerden-havaya telsiz görüşmesi de gerçekleştirildi. ⁷³

İtalyan *Corriere Della Sera* gazetesi, vatandaşlarına moral vermek ve uçakların önemini vurgulama için bu ilk bombalama eylemini sütunlarına taşıdı ve "Türk topçusu Henni tepesinden Trablusgarp'ı bombalarken uçaklarını düşmanın üzerine dört bomba attı." Sözleriyle bombardımanı duyurdu. *Gazzetta Del Popolo* ise daha heyecanlı bir başlık atarak; "Pilot Teğmen Gavotti düşman kampına bomba attı. Türkler gökten gelen beklenmedik saldırı karşısında korku içinde dağıldılar." cümlesini kullandı. Dönemin İtalyan şairleri de ilk bombalama olayından ilham alan şiirler kaleme aldı. ⁷⁴ *Aircraft* dergisi de bombalardan birinin, düşman arasında tarif edilemez bir kafa karışıklığı yaratarak ciddi bir etki yarattığını belirtiyor. Dergiye göre askerler her yöne kaçıyordu. ⁷⁵

71 Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 96.

72 Taylan Sorgun (Haz.), *Halil Paşa, Bitmeyen Savaş* (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1972), 105, 106.

73 Van Creveld, *a.g.e.*, 19.

74 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 18.

75 *Aircraft*, Vol. 2, No. 11 (January 1912): 368.

Bu tarihlerde Türk tarafı direnişi artırabilmek ve İtalyanları geri püskürtebilmek için yeni çareler aramaktaydı. Bunlardan birisi de uçak tedarik etmekte. Buradaki kuvvetlerin komutanı olan Albay Neşet Bey, bu düşüncüyü kuvvetle desteklemekteydi. İtalyanların uçak kullanarak sağladıkları avantajları görmüş olan Neşet Bey, 16 Kasım'da Genelkurmay'a bir telgraf göndererek, uçak kullanımının çok fayda sağlayacağını, fakat bunları kullanacak olan yabancı pilotlara güvenebilmek için sözleşmelerine bağlayıcı maddeler konmasını önerdi.⁷⁶ Osmanlı Devleti aynı dönemde Trablusgarp'a uçak göndermek için resmî girişimlerde bulunduğu gibi⁷⁷, bazı Avrupalı pilotların Trablusgarp'ta görev almaya yönelik istekleri de olmuş ama bu istekler Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemiştir.⁷⁸ İngiliz Pilot Teğmen John Lewis Longstaffe, yaptığı müracaatta Trablusgarp'a uçak gönderilmesinin zorluğundan bahsederek, Türk birliklerinin bir İtalyan uçağını ele geçirmeleri durumunda, bu uçağı kullanarak Türkler için uçabileceğinden bahsetmektedir.⁷⁹ İngiliz *Flight* dergisinde yer alan bir haber bu girişimi doğrulamaktadır. Dergide yayınlanan habere göre Howard-Wright modeli bir uçağın pilotu olan Longstaffe, daha önceden Trablusgarp'taki Türk ordusuna uçağı ile katılmak için gönüllü olmuş ve 23 Ekim'de Paris Türk Büyükelçiliğine çağrıldığı için Michelin Kupası yarışlarını tamamlayamamıştır. Paris Deniz Ataşesinin, Longstaffe'nin teklifini kabul etmediği ve pilotun da Büyükelçilikten emir beklemeden ayrıldığı belirtilmektedir.⁸⁰

Hava operasyonlarını hakkında ilk tebliğ, İtalyan Genelkurmay Başkanlığı tarafından 6 Kasım'da yayımlandı ve hava bombardımanının yaygınlaştığı gerçeğini gizlemedi. Bildiride "*Dün, Yüzbaşılar Moizo, Piazza ve de Rada, bir uçak keşif görevi yaptı ve bu sırada Rada, yeni bir Farman askeri çift kanatlısını test etti. Moizo, düşmanın bataryasının yerini belirledikten sonra,*

76 Kural, *a.g.e.*, 135.

77 BOA, HR.SFR.3. 662/64; HR.SFR.3. 665/34; HR.SYS. 1569/1, HR.SYS. 1570/1, HR.SYS. 1571/1; ATASE, K: 48, D: 229, F: 001-2, K: 5, D: 26, F: 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, K:48, D:29.

78 Kural, *a.g.e.*, 146, 293.

79 BOA, HR.SFR.3. 654/10.

80 *Flight*, No. 151, Vol. III, 18 (November 1911): 997. Tanınmış iki Belçikalı havacı Van den Born ve Jules Tyck'in de Osmanlı Devleti hesabına Trablusgarp'ta görev alacağı söylentileri çıkmışsa da bu haberler daha sonra yalanlanmıştır. *Flight*, No. 157, Vol. III (30 December 1911): 1139.

Ayn Zara'nın üzerinden uçtu ve *Arap kampına iki bomba attı ... Piazza, düşmanın üzerine iki bomba attı ve büyük bir etki yarattı.*" denilmekteydi. Resmi bildiriye ilave olarak Tebliğin 'bombalama' ilanının 'Araplar üzerinde harika ahlaki etkisi' olduğu bildiriliyordu.⁸¹

İlk takviye İtalyan kuvvetleri; 20 Kasım'da Dera'ya çıktı. Hava şartları nedeniyle çıkarma ancak Aralık ayı ortalarında tamamlandı. İtalyanlar bu takviye gücü ile birlikte bir uçak daha getirdi.⁸² Türk kaynaklarında İtalyan hava gücünün sadece bir uçak ile takviye edildiği bilgisi bulunmasına karşılık yabancı kaynaklarda; yapılan takviyeler ile 22 uçağa ulaşıldığı bilgisi yer almaktadır. Bu duruma göre Trablusgarp'ta dokuz, Derne'de beş, Tobruk'ta dört ve Bingazi'de dört uçak sayısına ulaşılmıştır. Cagne, Ruggeroni, Rossi ve Re isimli gönüllü İtalyan sivil pilotlar da Tobruk'ta göreve başladı.⁸³

Takviye uçakları, Derne'de 28 Kasım'da ve Tobruk'ta 8 Aralık 1911'de görev uçuşlarına başladı.⁸⁴ Bu dönemde İtalyan Deniz Pilot Yüzbaşı Guidoni tarafından yeni tip bir Farman uçağı denenmiştir. Bu uçağın özelliği yerden açılan tüfek ateşlerine dayanıklılığının artırılması için alt tarafının tamamen zırhlı olmasıdır. Başarılı bulunan bu uçak da Napoli limanında Trablusgarp'a gönderilmiştir.⁸⁵ Bir uçağın altının tamamen zırhlı olarak uçmasının mümkün olmadığı değerlendirildiğinde; en azından pilot sandalyesinin altına ilave koruma tertibatı konulduğu düşünülebilir.

Türk kaynakları, 27 Kasım 1911'de cereyan eden Birinci Ayn Zara Muharebesi sırasında, Hani ile Mesri Tabyası'nın düşman tarafından işgal edildiğini gören Türk komutanı, kuvvetlerin büyük kısmını Ayn Zara'dan çekti. İtalyan uçakları, Türk Kuvvetlerinin iki yürüyüş kolu halinde Ayn Zara'dan

81 Paris, a.g.m., 99. Flight dergisinin aktardığına nazaran ilk tebliğ, 5 Kasım 1911'de Trablusgarp'tan yapılmıştır. *Flight*, No. 150, Vol. III (11 November 1911): 989.

82 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 238. Flight dergisi Kasım ayı içinde Trablusgarp'taki Bleriot marka İtalyan uçaklarının sayısının üçe çıktığını duyurmaktadır. İtalyan hükümeti ilave üç Bleriot uçağı daha satın almış ve bu uçakların denenmesi için Yzb. Anostini'yi Fransa'nın Etmapes Şehri'ne göndermiştir. *Flight*, No. 151, Vol. III (18 November 1911): 1000.

83 *Flight*, No. 158, Vol. IV (06 January 1912): 14. Orhan Koloğlu, Bingazi'ye 7, Homs'a 1, Derne'ye 6, Tobruk'a 6 ve Trablusgarp'a 12 uçak daha gönderildiği bilgisini vermektedir. Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 63.

84 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 15.

85 *Flight*, No. 154, Vol. III (9 December 1911): 1073.

Tarhune üzerine çekilmekte olduğunu, Ayn Zara'da 20 kadar çadır kaldığını tespit etti. Buna karşın İtalyanlar, bundan yararlanarak, Türk Kuvvetlerini izlemediler.⁸⁶ 28 Kasım'da İtalya neredeyse ilk havacılık kurbanını verecekti. Arızalanan bir İtalyan uçağı her iki kuvvet askerlerinin tam ortasına iniş yapsa da erken davranan İtalyan askerleri uçağı kendi taraflarına çekmeyi başardı.⁸⁷

Kasım ayının sonunda, *La Stampa Sportiva* dergisi, savaşta yer almak üzere İtalyan Havacılık Kulübü başkanının emrindeki bir grup sivil pilotun Trablusgarp'a gitmesi için sponsor oldu. İtalyan Savaş Bakanı, şaşırtıcı bir şekilde bu isteğı kabul etti ve sekiz ordu pilotuyla birlikte Derne ve Tobruk'a gönderdi. Yine P-2 ve P-3 güdümlü balonlarını⁸⁸ içeren başka bir hava bölümü de Bingazi'ye gönderildi.⁸⁹ 17 Aralık günü fırtınada iki uçak kullanılamaz hale gelirken, güdümlü balonlara ve hangarlarına zarar verdi. Bu sebeple hava gemileri Mart 1912'ye kadar göreve başlayamadılar.⁹⁰

1 Aralık 1911 Cuma günü Kurban Bayramı'nın birinci günüydü. Buna rağmen İtalyanlar, sabahın erken saatlerinde açtıkları top ateşinin ardından saldırıya geçti. Güçlü Türk savunması karşısında saat 07:00'de topçu ateşi kesildi ve saldırı durduruldu. İtalyanlar akabinde uçak keşiflerine devam etti.⁹¹ Devam eden günlerde ilk kez 7 uçaklık bir filo, ilerleyen İtalyan birliklerini yandan koruma ile görevlendirildi. Böyleye yandan gelebilecek baskın ve tuzaklara karşı kendisini emniyete almış oldu. Uçaklar tehlikeli bir durum karşısında havada sekiz çizmeye başlıyorlardı.⁹²

⁸⁶ *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 192-193.

⁸⁷ Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 23.

⁸⁸ Bunlardan P1 4200 m³, P2 ise 4700 m³ hacmindeydiler. Savaş içerisinde P3 balonu da bunlara katıldı. Bu balon da 4.700 m³ hacmindeydi. Balonlar saatte 50-75 km. hız yapabiliyorlardı. Kansu, vd., *a.g.e.*, 121.

⁸⁹ Paris, a.g.m., 99. *Flight* dergisinde yayınlanan haber söz konusu 16 ve 17 Aralık'ta yaşanan fırtınayı doğrulamakta ve yeni inşa edilen hangarı P-2 güdümlü balonunun üstüne çöktüğünü, tamir için İtalya'ya geri gönderilmesinin gerekebileceğini haber yapmaktadır. P-3 güdümlü balonu ise fırtınadan zarar almadan kurutulmasına rağmen hangarı bulunmadığı için korunaklı bir yere sahip değildir. *Flight*, No. 158, Vol. IV (06 January 1912): 14.

⁹⁰ Vagnini, a.g.m., 105. Bazı kaynaklarda iki güdümlü balonun 3 ve 6 Aralık 1911 tarihlerinde Trablusgarp'a geldiğı bilgisi verilmektedir. Van Creveld, *a.g.e.*, 20-21.

⁹¹ *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 193.

⁹² Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 15.

4 Aralık 1911’de cereyan eden İkinci Ayn Zara Muharebesi sırasında Türk birliklerinin yanında olan *Central News* muhabiri H. C. Seppings’in İtalyan hava saldırıları hakkındaki, biraz da şiirsel anlatımı, ilgi çekicidir; “*Bütün gün meşgul olan bir uçak şimdi bize bir gösteri yaptı çekilen askerlerin üzerinde süzülüp, avareleri harika şekilde uyardı. Yukarıdan görülen manzara ilginç olmalıydı; şiddetli yağmur ve gök gürültüsü bulutları, patlama dumanlarının beyaz bulutlarının bir arka plan oluşturdu, kum tepeliklerinden geçen aceleci, pürüzlü noktalar... Bu uçaklar, şu andaki gelişim aşamalarında bile, düşman kamplarını harekete geçirmek için oldukça yeterlidir ve bana göre yeraltı bombalarına dayanıklı bir kampta olmadığı sürece gelecek generallerin daimî karârgâhlar kurmaları neredeyse imkânsız olacak gibi görünüyor. Akşam olağandışı ihtişamla kapandı. Uçak, Trablus’a doğru bir ejderha sineği gibi uçtu, bizi karanlığa, sessizliğe ve çölün güvenliğine bıraktı.*”⁹³

15 Aralık günü keşfe çıkan Teğmen Roberti havacılık tarihinde ilk defa olarak yerden açılan topçu ateşi ile karşılaştı. Osmanlı ordusunda hizmet veren Aziz el-Masri isimli bir Mısırlı subay, eski bir Avusturya topunun kundağını suni bir tepe üzerine yerleştirerek dikey duruma getirerek uçaksavara çevirdi.⁹⁴ Sahra topraklarının namlularının yükseltilerek uçaksavar olarak kullanımı, modern dönem uçaksavar topraklarının olmadığı Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm orduların kullandığı bir yöntem olmaya devam etmiştir.⁹⁵

Aralık ayında Fransız *Airophile* dergisi başta olmak üzere birçok yerde Osmanlı hükümetinin ilanları yer aldı. Bu ilanlarda istekli havacılardan uçağa

93 *Flight*, No. 159, Vol. IV (13 January 1912): 35.

94 Bu kaydın bulunduğu yayında, adı geçen subayın sonradan 1. Dünya Savaşı sırasında Arap isyanına karıştığı için olayın Osmanlı ordusu belgelerinde yer almamış olabileceği belirtilmektedir. Kurter, *a.g.e.*, 60. Orhan Koloğlu, Roberti’nin yarbay rütbesinde olduğunu belirtmektedir. Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 20.

95 İngiliz Yzb. Brooke-Popham uçaklara karşı piyade ve topçu ateşinin etkisiz olduğuna inandığını açıklamıştır.

İngiltere’nin Hythe Şehri’nde bulunan Piyade Okulu verilerine göre 3.000 feet irtifaada uçan bir uçağa ateş etmek sadece mühimmat israfıdır. 1.600 feet irtifada uçan uçak zarar görmez. Uçaksavar olarak namluları yükseltilen topraklar ise uçağın hızı nedeniyle aynı sürede reaksiyon gösteremez. Uçağı engellenmenin tek yolu başka bir uçaktır. H. G. Wells’in “Havada Savaş” kitabında tasarladığı havadan gelen yıkımın gereği artık uzak bir olasılık değil, çok güçlü bir olasılık olduğunu görülmektedir. Yzb. Brooke-Popham, uçağın bombardıman yeteneğini reddederek aslı görevinin keşif olduğunu da belirtmiştir. *Flight*, No. 159, Vol. IV (13 January 1912): 26.

sahip olanların haftalık 240 Sterlin, uçağa sahip olmayanların ise haftalık 80 Sterlin ile işe alınacağı duyuruluyordu. Uçakların kırım geçirmeleri ihtimâlîne karşı sigortalanacaklarının da belirtildiği ilanda randevu alıp görüşmeye gelenlere de 20 Sterlinlik bir ikramiye verileceği belirtilmekteydi.⁹⁶ Bu durum Trablusgarp'a uçak ve pilot gönderme çabasında Osmanlı Devleti'nin duyduğu ihtiyacı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Ocak 1912'de İtalyan uçak sayısı daha da arttırıldı. Yeniden Bingazi'ye yedi, Derne'ye altı, Tomruk'a altı, Homs'a bir, Trablus'a on iki olmak üzere 32 uçak gönderildi.⁹⁷ Uçakların, pilotların ve yer destek personelinin sayısı yavaşça arttıkça, tüm engellerden arındırılmış ve bazen çitle çevrilmiş kaba bir düz arazi düzlüğünden oluşan hava alanlarının yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğdu. Yumuşak çöl kumu ile mücadele etmek için bazı uçuş pistleri, 300 m boyunca uzanan ahşap plakalarla kaplandı. Daha sonra bazı pistler geceleri uçuş yapabilmek için aydınlatıldı. Her tarafa dağılmış, çeşitli tipteki uçaklar için hangar olarak kullanılmak amacıyla çadırlar kurudu. Güdümlü balonlar içinde metal çerçeveli çadır hangarlar yapıldı. Hava alanı, bir hastane, koruma birliği ve uzun bir antenin taçlandığı kaçınılmaz radyotelografi cihazı ile tamamlandı. Telsiz kullanımı için bazı deneyler yapılmış olsa da rutin olarak kullanılması çok zordu.⁹⁸

Dünya havacılık tarihinde bir başka ilk olarak 15 Ocak 1912'de İtalyanlar uçaklarla bildiri atmaya başladı. Arapça yazılan bildiri, Trablusgarp ve Bingazi'deki İtalyan kuvvetlerinin komutanı olan General Caneva'nın imzasını taşıyordu. Yerli halka hitap eden bildiri de "*Trabluslu Araplara: Bizimle birlikte olmak için ne bekliyorsunuz? Camilerinizde ibadet etmek isteğini duymuyor musunuz? Ailelerinizle birlikte huzur içinde yaşamak istemiyor musunuz? Bizim de kitabımız var. Biz de namuslu ve dindarız. İtalya babanızdır. Çünkü memleketimiz, anneniz Trablus'la evlenmiştir.*" denilmekteydi. Devamında atılan bildirimlerde; çeşitli vaatler de yer almıştır. Örneğin; silah ve cephanesi ile birlikte teslim olacak her yerliye 20 frank para, arpa ve buğday verileceği

96 *Flight*, No. 155, Vol. III (16 December 1911): 1091.

97 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 88. İtalyan ordusunda teğmen rütbesinde olan ve Arjantin'de birkaç aydır Bleriot uçağı ile oldukça fazla uçuşa sahip olan Cattaneo'da uzmanlık bilgisini ve deneyimini Trablus'taki görevlilerin emrinde bırakması için İtalya'ya geri çağırılmıştır. *Flight*, No. 155, Vol. III (16 December 1911): 1096.

98 Van Creveld, *a.g.e.*, 19, 20.

vaat edilmiştir. Bildirilerde Türk birliklerinin moralini bozacak haberlere de yer veriliyordu. 17 Ocak'ta atılan bildirimlerde, Kızıldeniz'de yedi Türk savaş gemisinin batırıldığı ve bir yatın ele geçirildiği duyuruldu. Bildiriler uçaktan bez zarflar içerisinde ve altına kum torbasından bir ağırlık bağlanmış olarak, uzun kırmızı şerit ve küçük yeşil-beyaz bayraklar takılı olarak atıldı.⁹⁹ 27 Mart 1912'de atılan bildirimde İtalyan uçaklarının etkinliğinden bahsedilerek yerli halka korku salmak da amaçlanmıştı. Bildiri; “*Ey Araplar! Ordumuza gelen tayyareler yakıcı yıldırımlarını başlarınıza yağdırmadan, insanlarınızı, hayvanlarınızı öldürmeden, tarlalarınızı ve ekilmiş tohumlarınızı ve kuyu dolaplarınızı ihrâk, bağ, bahçe ve kır ve şehrinizi tahrip etmeden tarafımıza iltica ve bize koşan olunuz.*” sözleriyle bitirilmiştir.¹⁰⁰ Bir diğer bildiri de ise Müslümanların hassasiyetlerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Bildiri metninde; “*Kur'an komşuyu yabancından daha üstün sayar. İtalya Trablusgarp'a Türkiye'den daha yakın olduğuna göre Araplar Türk egemenliği yerine İtalyan egemenliğini tercih etmelidirler. Kur'an her gerçek mümini emire uymaya mecbur eder. Ve ülkenin İtalya egemenliğine girmesini isteyen Allah'tır.*” denilmektedir.¹⁰¹ 26 Nisan 1912 günü, uçaklarla attırdıkları beyannamelerde ise Yarbey Enver'in Derne'de şehit olduğu, Derne'yi, Osmanlı Adalarını topa tuttıkları, Çanakkale Boğazı'ndaki bazı kaleleri tahrip ettikleri, İstampalya Adası'nı işgal ederek orada üsler kurdukları ve bundan sonra direnenlere şiddetle muamele edileceği yazılıdır.¹⁰² İtalyan bildirimlerinin Trablusgarp yerli halkını isyana çağırın ve kendi tarafına çekmeye çalışan bu bildiler, Osmanlı Devleti tarafından *hezeyânnâme* olarak isimlendirilmiş ve Avrupa devletleri nezdinde sürekli protestolara neden olmuştur.¹⁰³

99 Kurter, *a.g.e.*, 63. Flight dergisi de uçaklardan bildiri atılmasının haber değerini kullanmıştır. Yayınlanan haberde; “*Trablus'taki İtalyan makamları tarafından uçak biraz yeni bir kullanıma sunuldu. İtalya'nın Arap kabilelerinin onlara karşı olan samimi tutumunu güvence altına alan ve tek arzusunun ülkenin kaynaklarını geliştirmek olduğunu belirten bir bildiri hazırlanmıştır. Arapça kopyalar yapıldıktan sonra, Araplara nasıl ulaştırılacağına dair bir zorluk ortaya çıktı, ancak bu, havacıların onları alıp Arap kamplarına düşürmeleriyle aşıldı.*” denilmektedir. *Flight*, No. 161, Vol. IV (27 January 1912): 89.

100 BOA, HR.SYS.2909/98, Belge: 1-3. Diğer bir bildiri metni için bkz. BOA, HR.SFR.04.429/89.

101 Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 23.

102 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 280.

103 Osmanlı Devleti'nin protesto girişimleri için bkz. BOA, HR.SFR.3. 655/6; HR.SFR.04.429/90; BOE. 4033/302426.

Gargariş (Kırkkarış)'a 18 Ocak'ta yapılan İtalyan taarruzunun başarısız olması ve İtalyan askerlerinin geri çekilmesi sırasında, Trablusgarp istikametinden gelen İtalyan uçağı havada topçu atışlarını tanzime başladı. Sabit balonunun da yükseldiği sırada, İtalyanlar 3 batarya ile ateşlerini şiddetlendirdi. İtalyanların takviye alması ve Türk askerinin cephanesinin bitmesi üzerin bu sefer Türkler çekilmeye başladı. Çekilme esnasında, İtalyanlar etkili top ateşleri ile zayıata neden oldu. Bu atışların isabet derecesinin yüksekliğini uçakların ve balonların ateş yönlendirmesi sağladı. Bu muharebede Türk kuvvetleri 25 şehit, 117 yaralı verdi. Bu zayıatın büyük kısmı uçak ve balonların muharebeye katılmasından sonra düşmanın daha isabetli olan atışları ve şarapnel misketlerinden oldu.¹⁰⁴

Yerden açılan ilk hava savunma ateşi ile yaralanma 7 Aralık 1911'de Tobruk üzerinde keşif görevi yapan uçak mürettebatında yaşanmasına¹⁰⁵ karşılık bu yaralanmanın kayda değmeyecek derecede hafif olduğu anlaşılmaktadır. Tüm havacılık tarihi kaynakları 31 Ocak 1912'de bölük komutanı Yüzbaşı Carlo Montu'nun yaralanmasını, ilk hava savunma ateşi ile yaralanma olarak aktarmaktadır. Bu uçuşta Yüzbaşı Montu, arka sandalyede gözlemci olarak uçarken, uçağı Teğmen Rossi idare etmektedir. Yaklaşık 500 metre yükseklikte olan uçağın gövdesine da dört kurşun isabet etmiştir.¹⁰⁶ *Flight* dergisi bu yaralanma olayının Tobruk üzerinde gerçekleştiği bilgisini vermektedir.¹⁰⁷ İstanbul ulemasından Abdürreşit İbrahim Efendi, Trablusgarp'ta muharebe sahasına yaptığı ziyaret sonrasında uçaklara ateş açılması eğlencesine şahit olduğunu elinde tuttuğu bir tüfek ile aktarmıştır. Abdürreşit İbrahim Efendi; "*Bu mavzerle¹⁰⁸ onların tayyarelerine attım. Tabi tayyarelerine kurşun yetiştirmez. Fakat şarapnellerine, daha bilmem nelerine Araplar fitilli çakmaklı tüfeklerle gider ve herifleri mahv ve perîşân ederse benim de tayyareye mavzer atışım pek garib karşılanamaz.*"¹⁰⁹ sözlerini kullanmıştır.

104 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 272, 273.

105 Vagnini, a.g.m., 106.

106 Stoff, a.g.e., 13; Vagnini, a.g.m., 106; Kurter, a.g.e., 65.

107 *Flight*, No. 163, Vol. IV (10 February 1912): 136.

108 Mavzer, Alman imalatı Mauser tüfeklerinin Türkçe telaffuzu sonucu bu tüfeklere Türkler arasında verilen isimdir.

109 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 22.

Bazı kaynaklarda 1 Şubat 1912'de Türk karargâhının bombalandığı bilgisi bulunmaktadır. Ancak bombalanan karargâhın hangisi olduğu bilgisi paylaşılmamıştır.¹¹⁰ 11 Şubat 1912'de Bleriot XI modeli bir uçağın yanına 1 tüp monte edilerek uçaklar için özel tasarlanmış olan Bontempelli tipi bombaların atılabilmesi için ilk bomba salan yapılmıştır. Bundan kısa bir süre sonra Alessandro Cagno tarafında uçaklar için ilk bomba nişangâhı tasarlandı. 25 Şubat'ta İtalyan mühendislerimize verilmek üzere bir uçak bombası taslağı çizdi. 8 Mart'ta İtalyan Genelkurmayı'ndan imalat onayı olan proje, uygulamada pek başarı gösteremedi.¹¹¹ Bu başarısızlığa rağmen uçaklar için ayrı tasarım bombalar gerektiği dünya havacılık tarihine not düşülmüş oldu.

12 Şubat'ta Homs'tan havalanan bir Farman uçağı, Trablusgarp'ın iç bölgelerinin keşfini yapmıştı.¹¹² Yine 26 Şubat'ta Homs bölgesinde keşif yapılmıştır. Kur. Bnb. Nuri Bey'in anılarında; *“Homs Komutanı General Reisoli, ilk kuvvetlerini bu suretle birkaç misline çıkardıktan sonra, taarruzdan bir gün evvel, yani 26 Şubat 1912'de, Homs mevkiininin 35 km kadar şarkında Zlütin Sahillerine iki gemi göndererek asker ihtiyacına teşebbüs eder gibi göründü. Bu gösteriş hareketi, sahil kısmındaki mücahitlerin bir kısmını doğuya Zlütin cihetine çekebilmişti. Aynı zamanda İtalyanlar, uçakla yaptıkları keşif neticesinde Margab eteğindeki Türk yerli kuvvetlerinin vaziyetlerini tespit edebilmişlerdi.”* sözleri ile yapılan hava keşfinin önemine açıklık getirmektedir.¹¹³

10 Mart günü İtalyanlar güdümlü balonları P-2 ve P-3 ile Türk mevzilerini bombaladı.¹¹⁴ Görev iki buçuk saat sürdü ve güdümlü balonlar 30 bomba attı.

110 Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 11.

111 Vagnini, a.g.m., 106-107.

112 Vagnini, a.g.m., 107.

113 Serpil Sürmeli, “Nuri (Killigil) Pasa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları”, *Atatürk Dergisi*, Cilt:1, S.1 (2012): 169.

114 Van Creveld, *a.g.e.*, 19, 20. Orhan Koloğlu, sabit balonların 10 Kasım 1911'de ilk güdümlü balonun ise 5 Mart 1912'de göreve başladığını belirtmektedir. Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 15. *Aircraft* dergisi, bir İtalyan güdümlü balonunun 6 Mart 1912'de görev yaptığını ve Zanzur bölgesinde yaptığı bombardımanının etkili sonuç verdiğini yazmıştır. *Aircraft*, Vol. 3, No. 2 (April 1912): 46. *Flight* dergisi P-1 güdümlü balonunun 14 Şubat 1912'de görev yaptığı ve güdümlü balonlarda kullanılmak üzere 20.000 bomba sipariş edildiği bilgisini vermektedir. *Flight*, No. 165, Vol. IV, 24

Bombalamanın başarısı ise kesin değildi. İtalyanlar büyük zarar verdiklerini iddia etseler de bir İngiliz muhabirine demeç veren Türk ordu mensubu panik olmadığını söylerken birkaç sivilin hayatını kaybettiği gözlemlendi.¹¹⁵

Balonlar hava koşullarından daha fazla etkilendiklerinden uçaklara nazaran daha az görev yapabildiler. Güdümlü balonlar uçakların aksine daha çok bomba taşıyabiliyorlardı. Cüsselerinin büyüklüğü, hızlarının yavaşlığı nedeniyle yer ateşine daha kolay hedef haline geldiler.¹¹⁶ Fakat aldıkları isabetlere karşılık havada kalabiliyorlardı. İsabet eden mermilerin meydana getirdiği delikler küçük olduğundan fazla gaz kaçağına neden olmamaktaydı. Buna rağmen 19 Mart'ta yapılan bir uçuşta güdümlü balonda bir balon tam 27 kurşun isabeti tespit edildi.¹¹⁷

Türk kamplarında bulunan bir yabancı gazeteci, şahit olduğu bir güdümlü balon saldırısını; "*Güdümlü balon göründü... Gittikçe yaklaşıyordu ve pervanelerinin gürültüsü işitiliyordu. İşte o zaman vahada bir telaş belirdi. Çadırlarından fırlayan Bedeviler küçük çocuklarını taşıyarak sağa sola koşuyor ve bağırıyorlardı. Köpekler havlıyor. Herkes palmiyelerin altına saklanma çabasında aralarında 14 yaşında kemeri kurşun dolu bir çocuğun da bulunduğu bazı askerler tüfeklerini kapıyor ve ağaçların arasından bir yayılım ateşi başlıyor. Kervansarayın üzerinden ilerleyen balona yönelik pek parlak ama etkisiz bir saldırı. Şurada burada havadan atılan bombalar kumların içinde patlıyor. Düşükleri görülmeyen sekiz bomba, kumların içinde siyah çukurların çevresinde beyaz kümeler yapıyor... Bu sık ziyaretlere alışkın olan subaylar takdire değer bir soğukkanlılık gösterdiler. Bir duvarın önüne çömelmiş olarak şakalaşarak bombaları sayıyorlardı...*"¹¹⁸ sözleriyle anlatmakta ve hava saldırısının etkisizliğini biraz da mizahi olarak kaleme almaktadır.

Literatürde 13 Mart 1912'de bir İtalyan uçağının yerden açılan ateş ile düşürüldüğü bilgisi bulunmaktadır.¹¹⁹ Gerek Türk ve gerekse yabancı kaynaklarda yapılan araştırmada bu bilgi teyit edilememiştir.

115 *Flight*, No. 170, Vol. IV (30 March 1912): 298.

116 Van Creveld, a.g.e., 19-20. *Flight*, No. 165, Vol. IV (24 February 1912): 179.

117 Kurter, a.g.e., 66.

118 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 21.

119 Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi (1912-1914)*, Birinci Kitap (Eskişehir: Uçuş Okulları Basımevi, 1950), 50.

Mart 1912 içerisinde ilk foto keşif görevini yerine getiren Yüzbaşı Piazza, dünya havacılık tarihine bir kez daha adını yazdırdı. Havadan fotoğraf çekme amacıyla Kasım 1911'den itibaren talepte bulunan ve bu talebini sürekli yineleyen Yüzbaşı Piazza, soruna çözüm bulunamaması üzerine kendi girişimleri ile istihkâm birliklerinden temin ettiği küçük bir fotoğraf makinesi ile ilk hava keşif fotoğrafını çekmeyi başardı.¹²⁰ Fakat bu başarısı, 13 Mart'ta yerden atılan kurşunlara hedef olmasını ve yaralanmasını engelleyemedi.¹²¹ Diğer bir havacılık ilkinin sahibi Yüzbaşı Alberto Marengo'dur. Mayıs ayı içerisinde ilk gece uçuşunu gerçekleştirdikten sonra 11 Haziran'da da ilk gece bombardımanını da icra etti.¹²²

17 Nisan 1912 gecesi, Münife Kabilesi'nden 10 mücahit, Tobruk etrafındaki düşman tahkimatının deniz tarafından, tel örgülerinin altından geçerek İtalyan depolarına baskın yaptılar. 10 kişinin taşıyabileceği kadar yiyecek ve malzeme alarak geri döndüler. Bu sandıklardan, maden suyu, meşrubat, konserve, filtre cihazı, asetilen lambaları çıktı. Ertesi sabah, iki İtalyan uçağı karargâh civarında uçu ve hiçbir zarar vermeyen birkaç bomba attı.¹²³

Nisan ayı ortasında ise bir Nieuport uçağı, Favra'dan Tunus'taki Türk nakliye koluna bomba atıldı.¹²⁴ Gündümlü balonlar tarafında icra edilen etkileyici harekât 12 Nisan 1912'de gerçekleşti. Bu görev sırasında 12 saat havada kalan iki gündümlü balon, ülkenin içlerinde, 75 mil mesafede bulunan

120 Vagnini, a.g.m., 107. Martin Van Creveld, eserinde ayrıntı vermeden ilk hava fotoğrafının 23 Kasım 1911'de yapıldığı bilgisini vermektedir. Van Creveld, *a.g.e.*, 19. Orhan Koloğlu, havadan ilk kez fotoğraf çekiminin 4 Mart 1912'de Beni Adem'de gerçekleştiğini savunmaktadır. Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırısı...", 15.

121 Kurter, *a.g.e.*, 66.

122 Kurter, *a.g.e.*, 69. Bir Türk kaynağında; 11 Haziran günü Derne Cephesi'nde, ordugâh civarını bombalayan bir İtalyan uçağının, yerden tarafımızdan açılan tüfek ve topçu ateşi ile Derne Vadisi'ne düştüğü bilgisi yer almasına karşılık, bu bilgi doğrulanamamıştır. Kural, *a.g.e.*, 151. Matin Van Creveld, ilk gece uçuşunun 4 Mart 1912'de yapıldığını yazmaktadır. Van Creveld, *a.g.e.*, 19. Orhan Koloğlu da ilk gece uçuşu için 4 Mart 1912 tarihini vermektedir. Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırısı...", 15. Flight dergisinde; 17 Ocak 1912 gecesi, Bingazi'ye yakın bir yerde bulunan sığma içindeki 18 İtalyan askerinin 400 Arap kuşatıldığı bilgisi verildikten sonra Teğmen Gavotti'nin, Farman çift kanatlı uçağı ile havalandığı ve Arapların üzerine bombalar attığı bilgisi bulunmaktadır. *Flight*, No. 164, Vol. IV (17 February 1912): 153.

123 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 326.

124 Vagnini, a.g.m., 107.

Zuara'daki mevzilerin keşfini gerçekleştirdi.¹²⁵ 23 Nisan'daki Türk saldırısında İtalyan topçularına ateş yönlendirmesi yapıldı.¹²⁶

Dönemin Türk basını, Trablusgarp Savaşı sırasında icra edilen hava harekâtını sütunlarına taşımış ve elde edebildiği haberleri okuyucuları ile paylaşmıştı. Bu minvalde *Tercüman-ı Hakikât* gazetesi, 30 Nisan 1912'de Derne'de Türk ordugâhının İtalyan tayyareleri tarafından bombalandığını haber yapmıştır. Haberde bombardmanın zarar vermediğini ve açılan tüfek ateşi ile İtalyan uçağının uzaklaştırıldığı bilgisi verilir.¹²⁷

Suriye Ajansı, 6 Mayıs 1912'de Bingazi Muharebeleri sırasında iki İtalyan uçağının Türk ordugâhı üzerinde uçarak bomba attığını ve 1 erin öldüğünü, 4 kişinin de yaralandığını haber yapmıştır.¹²⁸

8 Haziran 1912'de Zanzur Savaşı'ndan önce yapılan uçuşta, İtalyan sol kanadına gizlice yaklaşan Türk süvarisi birliğini keşfetti ve İtalyanları ağır bir yenilgiden kurtardı.¹²⁹ 8 Temmuz günü Zeruk Muharebesi sırasında taarruza geçen İtalyan donanma topçusu ve havadan da iki uçak tarafından hem ateşleri hem de moral yıkıcı gösterileriyle desteklendi.¹³⁰ 11 Ağustos'ta bir İtalyan güdümlü balonu Türk mevzileri üzerinden yüksek irtifada keşif görevi yaptı ve başarıyla hangarına geri döndü.¹³¹

Teğmen Pietro Manzini, savaşta hayatının kaybeden ilk pilot oldu. Ölümü 25 Ağustos 1912'de uçağı ile denize düşmesinden kaynaklandı.¹³² Bazı Türk kaynaklarında, daha sonra pilot ve ilk üç Türk hava şehidinden birisi olan Teğmen Sadık Bey tarafından makineli tüfek ateş ile bir İtalyan uçağının düşürüldüğü bilgisi bulunmaktadır. Kaynağın anlatımına göre Türk karargâhı bombalamaya gelen bir İtalyan uçağının, alçak irtifadan geçtiği sırada, Teğmen Sadık Bey tarafından hurma ağacı üzerine yerleştirilen bir makineli tüfek ile

125 Van Creveld, *a.g.e.*, 20-21.

126 Vagnini, *a.g.m.*, 107.

127 *Tercüman-ı Hakikat*, No 11178 (03 Mayıs 1328): 3.

128 Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 63.

129 Paris, *a.g.m.*, 100.

130 *İtalyan Harbi (1911-1912)*, 319-320.

131 *Aircarft*, Vol. 3, No. 8 (October 1912): 251.

132 Van Creveld, *a.g.e.*, 21.

gerçekleştirilmiş ve İtalyan uçağının pervanesi açılan ateş ile parçalanmıştır. Yere düşen uçak, Bedevî savaşçılara gösterilmiş ve İtalyan propagandasının dimağlara saldırdığı korkunun yersizliği bu cansız kuşun kırık kanatları sayesinde ispat edildiği bilgisi verilmektedir.¹³³ Kuşçubaşı Eşref'in anılarına dayanan bu bilgi, başka kaynaklardan doğrulanılamamıştır.

Aircraft dergisinin Eylül sayısında İtalyan sivil pilot Sacindote'nin Hames civarında motor arızası nedeniyle İtalyan hatlarının ilerisine inmek zorunda kaldığını, yaya olarak İtalyan kampına döndüğünü ve hasarsız uçağın gönderilen askerler tarafından getirildiğini haber yapmıştır. Dergi, Türk mevzilerinin güdümlü balonlarla bombalandığını da ilave etmiştir.¹³⁴

Ekim ayı içinde olması muhtemel bir diğer keşif uçuşunda Yüzbaşı Novelli tarafından Bleriot uçağı ile Zanzur bölgesinde başarılı bir keşif uçuşu yaparak komutanına değerli bilgiler getirdiği tespit edilmiştir.¹³⁵

Trablusgarp Savaşı'nın ilk olma özelliğine sahip son havacılık olayı, Yüzbaşı Riccardo Moizo'nun esir düşmesidir. 10 Eylül 1912'de gerçekleşen bu olayda, Yüzbaşı Moizo motor arızası nedeniyle, Aziziye civarında Türk hatları gerisine mecburi iniş yaptı.¹³⁶ O gün sabah Zavura kampından havalanan Yüzbaşı Moizo, Zaviye üzerine gelmeden deniz üzerinde 400 metrede motor arızası yaşadı. Siperlerin önündeki araziye inmek zorunda kaldı. Askerlerin 10 metre yaklaşmış olmasına rağmen tekrar motoru çalıştırdı ve 200 metreye kadar yükselerek birkaç kilometre ilerlemeyi başardı. Ancak motor arızası tekrar baş gösterince kıyıda 300 metre içeriye yere inmek zorunda kaldı. Motoru çalıştırmaya zorlarken kendisine yaklaşan askerlere ateş açıyordu. Motoru çalışan uçak arazinin engebeli olması nedeni ile devrildi ve Moizo, uçağın altından çıkmak zorunda kaldı. Bazı Araplar onu vurmak isterken bazılarının da bunları engelledikleri görüldü. En sonunda olay mahalline

133 Cemal Kutay, *Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman* (İstanbul: Tarih Yayınları, 1963), 133; Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 74.

134 *Aircraft*, Vol. 3, No. 7 (September 1912): 221.

135 *Aircraft*, Vol. 3, No. 8 (November 1912): 273.

136 Kurter, *a.g.e.*, 73. *Aircraft* dergisi söz konusu olayın 11 Eylül'de gerçekleştiğini duyurmaktadır. *Aircraft*, Vol. 3, No. 8 (October 1912): 251. *Flight* dergisi olayı tarih vermeden okuyucuları ile paylaşmıştır. *Flight*, No. 195, Vol. IV, 21 (September 1912): 861.

yetişen Süvari Üsteğmeni Ragıp Efendi tarafından koruma altına alındı ve karargâha götürüldü.¹³⁷

Aziziye'deki karargâha getirilerek, Binbaşı Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından sorguya çekildi. Pilot Moizo ve kullandığı Nieuport IV tipi uçak, dünya havacılık tarihinde ilk esir olan havacı ve uçak olarak yerlerini aldı.¹³⁸ Moizo yapılan sorgusunda; *"Havadan geçtiğim yerlerde çok asker görmüştüm. Yere indiğim zaman sayılarının daha az olduğunu fark ettim. Yüksek irtifadan bakıldığında, çöl fundaları asker izlenimi veriyor."* demiştir. O dönemdeki uçuşlara ait sorulara karşılık olarak *"Uçuşlar çok yorucu oluyor ve pilotlar 3 aylık bir uçuş süresinden sonra bir dinlenme dönemine gereksinime duyuyorlar. Uçağım 7 kere mermi yarası almasına rağmen motoruna hiç isabet almamıştır. Trablusgarp'ta hava her mevsimde sıcak olduğundan uçuşlar günün ortasında yapılamıyordu. Her gün esen sert bir rüzgâr var. Genelde uçuşlarını saat 08:00 veya 09:00'da yapıyor. Ortalama 600-610 metre irtifadan uçuyor. İtalyan uçaklarının motorları çok güçlü olmadığından genelde rasıt taşınmıyor. Kendi Nieuport uçağımın motoru da 50 beygirlik. Uçakla yer arasında iletişim olmadığından topçu ateş tanziminden başarılı sonuç alınamamış. Bomba atıldıktan sonra da hedefe isabetini çoğunlukla gözleyememiş. İtalyan bombaları çok kötü olduğundan yanında taşımaktan hiç hoşlanmıyor. Bombaları, uçağın altındaki bir delikten atıyor."* bilgisini vermiştir.¹³⁹

Yüzbaşı Moizio'nun ailesinin Osmanlı Devleti'ne başvurusu sonrasında esir pilot, esir bir Türk subayı ile değiştirilmesi ve barış antlaşması imzalanınca kadar uçak kullanmamaya söz vermesi şartıyla serbest bırakılmıştır.¹⁴⁰

137 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 23.

138 O tarihlerde yayınlanan İngiliz "The Illustrated London News" dergisinde, İtalyan pilotun Türkler tarafından vurulmuş olarak ve yere serilmiş durumda hayali bir resmi yer almıştır. Kızılay Başkanı olarak o tarihte Aziziye'de görev yapan ve esir pilotun sorgusunda yer alan Dr. Adnan (Adıvar) Bey'in, anılarında Moizo'nun sapsağlam olduğunu ve karargâhta kendisine çok iyi muamele edildiğini bilgisi bulunmaktadır. Kendisi İtalyan pilotun sorgusunda bizzat bulunmuştur. Moizo, uçağı ve karargâh mensuplarının bir arada çekilen bir fotoğrafının Fransız "Illustration" dergisine gönderilmesi suretiyle, bu iddia çürütülmüştür. Orhan Aydar, *Uçan Süvariler* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948), 129.

139 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 15.

140 BOA, İ.MBH. 10/026, Belge: 2.

Dönemin gazetelerinde de yer alan bu müracaatın Yüzbaşı Moizio'nun kız kardeşi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴¹

Trablusgarp Savaşı bir süre daha devam etseydi İtalyan havacılarının bir sonraki hedefi İstanbul olacaktı. Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan *Aircraft* dergisinin Eylül 1912 sayısında; İtalyanların Adriyatik Denizine konuşlandıracakları M-1 güdümlü balonu ile İstanbul'a hava saldırısı düzenleme hazırlığı içinde olduğunu duyurdu. Bu saldırının planlaması devam ederken imzalanan barış anlaşması, planın icrasına fırsat vermemiş olmalıdır.¹⁴² 15 Ekim 1912 günü Ouchy'de barış antlaşması imzalanması ile Trablusgarp Savaşı son bulmuştur.¹⁴³

Trablusgarp Savaşı boyunca İtalyan uçakları 712 sorti görev icra ettiler. Bu görevlerde yüzlerce bomba attılar.¹⁴⁴ İtalyan P-2 ve P-3 güdümlü balonları, 127 sorti gerçekleştirdi. Bu uçuşlarda 86 noktaya yaklaşık 330 bomba attı.¹⁴⁵ Savaşın ilk altı ayında Yüzbaşı Moizo 82, Teğmen Gavotti ve Teğmen Roberti 80, Yüzbaşı Paizza 70 uçuş gerçekleştirdi.¹⁴⁶

Trablusgarp Savaşı'nın Türk Havacılığının Kuruluşuna Etkisi

Osmanlı ordusuna uçak alınması ve bir havacılık teşkilatı oluşturulması alanındaki çalışmaları Osmanlı modernleşmesinin son adımı olarak kabul edebiliriz. Avrupa ordularında uçak kullanımına başlanması ve uçağın ilk kez

141 *Tanin*, No. 1443 (04 Eylül 1328): 2.

142 Emin Kurt, Mesut Güvenbaş, *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 56; *Aircraft*, Vol. 3, No. 7 (September 1912): 220. Trablusgarp'a gönderilmesi planlanan M-1 güdümlü balonunun testleri 20 Haziran 1912 haftasında yapıldı. Bu dene uçuşlarında Bracciano ile Roma arasında bomba atma ve Anzio Limanı'ndaki iki destroyere bomba testleri yapıldı. *Flight*, No. 187, Vol. IV (27 July 1912): 687.

143 15 Ekim 1912'de Ouchy (Uşi) Barış Antlaşması'nın imzalanmış olmasına rağmen 27 Ekim 1912'de İtalyan uçakları tarafından Türk ordusunun Balkan Savaşı'nda uğradığı yenilgiye ait bildirimler atılmıştır. Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı*, 19.

144 Vagnini, a.g.m., 109; Van Creveld, a.g.e., 21. Orhan Koloğlu, İtalyan uçaklarının Mart 1912'ye kadar 153 görev uçuşu yaptıklarını belirtmektedir. Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 17.

145 Paris, a.g.m., 99. Vagnini, güdümlü balonların 136 sortide 360 bomba attıkları bilgisini paylaşmaktadır. Vagnini, a.g.m., 109. Orhan Koloğlu, İtalyan güdümlü balonlarının 194 çıkış yaptığını iddia etmektedir. Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 17.

146 *Flight*, No. 192, Vol. IV (31 August 1912): 786.

bir savaş aracı olarak Trablusgarp Savaşı'nda kullanılması, bu modernleşme çabasının itici gücü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde bütün modernleşme çabalarını önündeki engel olan Osmanlı maliyesinin durumu, bu modernleşme çabasında da ortaya çıkmıştır. Bu engelin aşılabilmesi için halkın bağışlarına ihtiyaç duyulmuş ve *Tayyare İnesi Kampanyası* başlatılmıştır.¹⁴⁷

Halktan bağış toplanarak uçak alımı Avrupa'da birçok örneği olan bir uygulamadır. Almanya'da uçak alımı için düzenlenen bir bağış kampanyasında 7.500.000 mark toplanmıştır. Toplanan bu paranın bir milyon markı uçak alımına, yarım milyon markı hava alanları yapımına kalanı ise uçuş eğitimine ayrılmıştır. İtalya'da ise bağış yoluyla 3 milyon lire toplanmıştır.¹⁴⁸

Yunanistan'da Anorkidos isimli bir şahıs 2 uçak alımı için hükümete 40.000 frank bağışta bulunmuştur.¹⁴⁹ *Sabah* gazetesinin haberine göre ise en güçlü hava donanmasına sahip olan Fransa, hava gücünü daha da arttırmak için bağış kampanyası açmış ve 1.102.426 frank bağış toplamıştır.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde havacılığın kurulması ve geliştirilmesi amacıyla yürütülen *Tayyare İnesi*'nin kaderini savaşlar belirlemiştir. 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı ordusunun uçağa olan ihtiyacını ortaya koymuş, uçak tedarik ve pilot yetiştirilmesi çalışmalarına hız verilmesini sağlamıştır. Yine bu savaşta İtalyanlar tarafından uçağın ilk kez bir savaş aracı olarak kullanılması ve Türk birliklerinin bombalanması, *Tayyare İnesi Kampanyası*'nda itici güç olarak kullanılmıştır. Yapılan propagandalarda halkın ikamet ettiği şehirlerin de bir gün hava saldırılarının hedefi olabileceği, bunun için de Osmanlı ordusunun da uçak sahibi olması gerekliliği sıkça vurgulanmıştır. Diğer bir propaganda malzemesi ise gelecek savaşın havadan yapılacak saldırıların yaşanacağı ve uçakların ordular için aslî silah olacağı tespittir. Nihayetinde devletin bekası konusunda endişe duyan halka bekanın devamı için uçak alınması gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁵¹

147 Türk Hava Kuvvetleri tarihi boyunca halkın bağışlarıyla orduya uçak alımı çabalarını için bkz. Emin Kurt, "Türk Havacılık Tarihinde Bağış Uçaklar", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 8-10 Şubat 2011 (Ankara: Mayıs 2013), 302-317.

148 Kural, a.g.e., 84.

149 *Tanin*, No: 1348 (19 Mayıs 1328): 4.

150 *Sabah*, No: 8073 (28 Şubat 1327): 1.

151 Kurt, a.g.t., 218.

Türk havacılığının geliştirilmesi için dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından Trablusgarp Savaşı kullanılmıştır. Paşa, uçak alımı, pilot yetiştirilmesi ve bir eğitim merkezinin açılması için gerek duyulan 40.000 liranın karşılanması amacıyla 17 Şubat 1912’de girişimde bulunulmuştur. Harbiye Nezareti’nden Sadaret Makamı’na gönderilen tahriratta; uçakların son zamanlarda geliştirilen araçlar olduğu ve keşif yapılmasında sağladıkları faydanın Trablusgarp Harbi’nde görüldüğü vurgulanmıştır. Yunanistan ve Bulgaristan’ın tayyare mektebi kurma yönündeki çalışmaları gündeme getirildikten sonra Osmanlı ordusu için de bu önemli ihtiyacın karşılanması gerekliliği belirtilmiş ve gerekli paranın verilmesini istemiştir.¹⁵²

Maliye Nezareti’nden cevap alınmadan tekrar bir yazı yazılarak ödenek talebi yenilenmiştir. 7 Mart 1912 tarihli yazıda o zamana kadar yapılan faaliyetler tekrar hatırlatıldıktan sonra yine Trablusgarp Savaşı’na atıf yapılarak yeni icat edilen tayyarelerin hizmet ve faydaları ile çevre ülkeler tarafından da tedarikine çalışıldığı dikkate alındığında Osmanlı ordusu için bu zaruri ihtiyacın karşılanmasının zorunlu olduğu belirtilerek, ödenek talebinde ısrar edilmiştir.¹⁵³

10 Mart 1912’de Maliye Nezareti tarafından ödenek verilemeyeceğinin kesin olarak ifade edilmesinden sonra Harbiye Nezareti’nin bir kriz içine girdiği düşünülebilir. Bu durum karşısında halktan bağış toplanarak gerekli paranın temini yönündeki teklif, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından kabul görmüştür.¹⁵⁴ Mahmut Şevket Paşa’nın Tayyare İanesi başlatılması konusunda Sadaret Makamı’ndan izin alıp almadığı tespit edilememiştir.¹⁵⁵

152 ATASE, K: 179, D: 92, F: 001 ve K: 179, D: 92, F: 001-01. ATASE arşivinde belgenin Türkçe transkripsiyonu bulunmaktadır. Belgenin orijinali için bkz. BOA; BEO 4005/300301.

153 ATASE, K: 179, D: 92, F: 001-04.

154 Kurter, *a.g.e.*, 83. Bazı yayınlarda tekliften bahsedilmeden Tayyare İanesi’ne Mahmut Şevket Paşa tarafından karar verildiği yazılmaktadır. Kurt, “*Bağış Uçaklar*”, 303; Emin Kurt, “*Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları (1909-1914)*”, *Hava Kuvvetleri dergisi*, S. 365 (Haziran 2010): 51. Tayyare Komisyonu Başkanı Süreyya (İlmen) ise anılarında “*Bütçeye de derhal tahsisat konmasına imkân yoktu. Bu sene işi milli iane ile tedvir etmeyi düşündük*” sözleriyle kararda bir ortak akıl olduğundan bahsetmektedir. Süreyya İlmen, *Türkiye’de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1947), 23.

155 Kurt, *a.g.t.*, 36.

Halkı uçak alımın için bağış yapmaya çağıran ilk haber 12 Mart 1912’de (28 Şubat 1327) *Sabah* gazetesinde yayınlanmıştır. Haber okuyucunun dikkatini çekmek için “*Etrafımızda cereyân eden ahvale acaba gözümüzü açıyor muyuz?*” sorusuyla başlamıştır. “*Tayyare Donanması*” başlıklı haberde, Padişah II. Mahmut ve Abdülaziz döneminde ordu ve donanmanın modernize edilmesi yönünde yapılan çalışmalar hatırlatılmaktadır. Savaş tekniğinin değişmeye ve yeni aletlerin ortaya çıkmaya başladığından bahisle konuyu uçaklara ve hava donanmalarına getirmektedir. En büyük komutanların tayyare teşkilatına büyük önem verdikleri ve milletin gücünü havada ilan eden bu yeni savaş aracının temini için bütün milletlerin büyük fedakârlıklarda buldukları belirtilerek, Osmanlı Devleti’nin ne yaptığı, yapacağı sorgulanmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından yapılan sınırlı çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra Trablusgarp Savaşı’nda İtalyanların Türk askerlerine karşı uçak kullanması teferruatlı olarak anlatılmakta ve “*Tayyarelerin muhârebât-ı müstakbelede işgal edeceği mevaki-yi mühimmeyi isbât eden şu ahvâl göz önünde bulunurken biz ordumuzun bu vâsitadan istifâdesini nasıl te’hir edebiliriz? Te’hir etmek büyük bir hata olmaz mı?*” diye sorulmaktadır.¹⁵⁶

Dönem gazeteleri, çeşitli bağış kampanya duyuruları ve bağış yapanlarının isim ve bağış miktarlarını yayınlamaya devam etti. Bu kapsamda gazeteler kamu ve özel kuruluşlar tarafından bağış kampanyalarına, bağış taahhütlerine ve yatırılan bağış miktarları yayınlanmaya devam etmiştir. Kampanya çağrılarında işlenen ana tema İtalyanların Trablusgarp’ta Türk askerlerine ve yerel mücahitlere karşı uçak kullanması oldu. Bu olgunun etrafında bağımsızlık ve toprak bütünlüğü koruma gereği ve ihtiyacı duyan Osmanlı Devleti’nin de ordusunda havacılık teşkilatı kurması ve uçak kullanmaya başlaması gerekliliği sık sık kullanıldı. Özellikle Yunan ve Bulgar hükümetlerinin de uçak alımı ve havacılık teşkilatı kurma çabasında olmaları halkın millî duygularına hitap etmek ve bağış yapmaya yönlendirmek için sürekli gündemde tutuldu.¹⁵⁷

Sabah gazetesi, Tayyare İanesi hakkında kendisine gelen okuyucu mektuplarından birkaçını da yayınlamıştır. Birinci mektupta;

“*Düşmânın vesâit-i hava ile Trablus’ta mücahit kardeşlerimizi ta’cîzden halli kalmadığını kemâl-i teessüfle düşünmekte iken muhterem Sabah’ın*

156 *Sabah*, No: 8073 (28 Şubat 1327): 1.

157 Kurt, a.g.t., 51.

'Havaî Donanma' için millî îâne davetini kemâl-i memnuniyetle okuduk. İşbu muâvenet-i vatanpervêrâneye birinci olarak icâbet etmekle iftihâr ederiz. Hamiyyet-i Osmanîyye'ye istinâden bir de havaî donanma îâne komitesi teşkîline delâlet buyurmaları ricâsıyla arz-ı ihtirâmât eyleriz."¹⁵⁸ denilmektedir.

Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti Donanma Cemiyeti Şubesi Reisi ve Evrâk Müdürü Celal Bey 28 Mart 1912'de müdüriyete gönderilen yazı ile Emniyet-i Umûmîyye adına bağış kampanyası başlatılmasını teklif eden yazısında Trablusgarp Savaşı'nda uçakların kazandığı önemi aşağıdaki sözlerle açıklamıştır;

*"İhtirâmât-ı ahire meyânında bir mevki-i büleñd ihrâz eden tayyarelerin müdafaa-yı vatan emrinde fevâid-i mühime-i azîmesi muharebe-yi hâzırada dahi bi't-tecrûbe sabit olmuş ve binaen-aleyh hukumat-ı mevcûda ordularının techîzâtını tayyare filoları teşkîli suretiyle bir kat daha tezyîd ve takviye etmeleri üzerine Harbiye Nezâreti dahi Osmanlı Ordularının bu silâh-ı müdhîş ile de techîzine mübâşeret etmiş ve bu suretle kulub ü Osmanîye'nin de husule gelen mürûr ve ibtihâcında asâr-ı fâhiresi olmak üzere Tayyare İanesi nâmıyla Memâlik-i Osmanîye'nin her cihetinde taraf taraf komisyonlar teşekkül ederek cem-i îânâta ve ba-husûs Adliye, Nafia, Posta ve Telgraf ve Telefon Nezaretleriyle Tıbbiye, Rusûmat ve Polis Müdüriyyet-i Umûmîleri beynlerinde derc edecekleri îâne ile mensûb oldukları dâire nâmlarına olarak müstakill birer tayyare mübâyaasına şitâb eylemişlerdir..."*¹⁵⁹

Bağış kampanyasına ilgi uyandırmak için Trablusgarp Savaşı sırasında uçakların İtalyanlar tarafından Türk askerlerine karşı kullanıldığının vurgulanması dikkat çeker. Bu konu kampanyanın başlangıcından itibaren bütün bağış kampanyalarının itici gücünü teşkil etmiştir.¹⁶⁰

Beşiktaş Rüşdiye-i Mülkiyesi son sınıf öğrencilerinden 31 numaralı İsmail Hakkı Efendi'nin "Mektebliler" adına bir uçak alınmasını içeren çağrısı da *Tanin* gazetesinin 23 Mart 1912 (10 Mart 1328) tarihli sayısında yer almıştır. İsmail Hakkı Efendi de bütün Tayyare İanesi boyunca en çok kullanılan olgu

158 Aynı yer.

159 BOA, DH.EUM.THR. 78/61, 15 Mart 1328 tarihli belge. Bu belgenin müsveddesi için bkz. BOA, DH.EUM.MEM. 10/14, 15 Mart 1328 tarihli belge.

160 Kurt, a.g.t., 93.

olan Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların uçak kullanmasına değinmiş ve "Bakınız şu adi İtalya başımızın üstünde tayyarelerle karakuş gibi geziyor. Biz de ona mukabil donanmalar, tayyareler tedarik etmeye gayret edelim. Düşmanlarımızı kahr edelim. Kahr olsun vatanımızın düşmanları, yaşasın vatanımız, yaşasın vatanımızın terakkisine çalışan Osmanlı talebeleri!"¹⁶¹ sözleriyle öğrencileri şevklendirmeye çalışmıştır.

22 Mart 1912'de duyurusu yapılan Tıbbiye-yi Askeriye tayyaresi bağış kampanyasının duyusunda; Avrupa ordularındaki mükemmel teçhizatları gazetelerin son haberlerinden ve uçakların hizmetlerini de Trablusgarp'ta siyah renkli kartal gibi dolaşan İtalyan balonlarından anladıkları ifade edilmiştir.¹⁶²

Sadece Trablusgarp'a İtalyanların uçak kullanması değil aynı zamanda Trablusgarp'ta elde edilen zaferler bile Tayyare İanesi için gelir elde edilmesi için fırsat olarak görülüp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Derne'de İtalyanların son yenilgisini bildiren gazete nüshası, Siroz'da 40. Alay 2. Tabur efradı arasında yapılan müzayedesi 1.249 kuruş 20 para gelir elde edilmiştir.¹⁶³

Trablusgarp'ta görevli subay ve askerlerle bölgede görevli memurlar ve yerel halk tarafında yapılan toplam bağış 402.607 kuruş 15 paraya ulaşmıştır. Osmanlı lirasının İstanbul'daki rayici olan bir lira 108 kuruş hesabıyla bu tutar 3.727 lira, 91 kuruş ve 10 paraya karşılık gelmektedir. Ulaşılan bu büyük tutar ile tam donanımlı 3 uçak alınabilecek olmasına rağmen Türk Havacılık tarihinde *Trablusgarp* isminin verildiği bir uçak bulunmamaktadır.¹⁶⁴

Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti üyesi ve derneğin yayın organı olan *Kadınlar Dünyası* dergisinin yazarlarından Belkıs Şevket Hanım 1 Aralık 1913'te¹⁶⁵ yine Fethi Bey'in idare ettiği *Osmanlı* uçağı ile uçarak Türk ve

161 *Tanin*, No: 1278 (10 Mart 1328): 3. Aynı metin *Tanin*, No: 1281 (13 Mart 1328): 4'de tekrar yayımlanmıştır.

162 *Tanin*, No: 1277 (09 Mart 1328): 4.

163 *Donanma Mecmuası*, No: 26, Nisan 1328, 57; *Tercüman-ı Hakikat*, No: 11146, (1 Nisan 1328): 4; *Tanin*, No: 1299 (31 Mart 1328): 5.

164 Kurt, a.g.t., 189.

165 Birçok kaynakta uçuşun 30 Kasım 1913'te gerçekleştiği yazılmış olmasına rağmen uçuş, 1 Aralık 1913'de gerçekleşmiş ve ertesi günkü gazetelerde geniş yer bulmuştur. *Tanin*, No: 1774 (19 Teşrin-i Sâni 1329): 1. *Servet-i Fünûn* dergisi uçuşun 1 Aralık 1913 (18 Teşrin-i Evvel 1329) gününde yapıldığı bilgisini vermektedir. *Servet-i Fünûn*, No: 1174 (21 Teşrin-i Sani 1329): 80.

İslâm dünyasında ilk uçan kadın unvanını elde etmiştir. 15 dakika süren bu uçuş sırasında Belkıs Şevket Hanım;

“Osmanlı Müdafaa-ı Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti a’zâsından ve Kadınlar Dünyası muharrirlerinden Belkıs Şevket Osmanlı ve İslâm kadınlığı nâmına havada tayran ederken ‘Kadınlar Dünyası’ ismiyle bir tayyare ihdâsını bilâ-tefrik dîn ve mezheb Osmanlı kadınlığından bekler” cümlelerine havi propaganda kartlarını uçaktan atarak İstanbul halkını Tayyare İanesi’ne katılmaya davet emiştir.¹⁶⁶

Belkıs Şevket Hanım, uçuş deneyimini yazarı olduğu *Kadınlar Dünyası* dergisinde kendi kaleminden aktarmış ve Trablusgarp Savaşı’nın kendisinde uyandırdığı duyguları; “Elim ve hazîn vatanın sinelerinden ayrılan Trablus’da İtalyanların tayyarelerle susuz ateş çuvalları ortasında vatanın nâmusunu korumak için çalışan fedâkâr ordumuzun karârgâhlarını bombalarla ta’ciz, kuvvetlerini keşif ettikleri sıralarda bütün Osmanlılar gibi ben de bu medeni icâddan mahrûm olmamıza karışık duygularla üzüliyordum.”¹⁶⁷ sözleriyle dile getirmiştir.

Sonuç

Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyan hava gücünün etkinliği görecelidir. Uçağın savaşta psikolojik ve maddî birçok etkisi olduğu yönünde iddialar mevcuttur. Örneğin bir İtalyan yayınında “Garyan halkı ilk kez 24 Ekim 1911’de bir uçak gördüklerinde bunun bir Müslüman evliyâsı olduğunu ve kendilerini gavurlara karşı savaşa itmek için geldiğini sandılar.” ifadesi yer almaktadır. İtalyan resmî görüşü, uçağın görüntüsünün bile panik yaratmaya yettiğini iddia etmektedir. Bu iddia; “Bombaların genellikle Türk ve Araplar arasında çok sayıda ölüme neden olduğu ve çok korku yarattığına dair işaretler var. Bunlara, uçaklar görünür görünmez dağılmak ve yere yatmak emri verilmişti... Bomba atmasa bile uçak veya balonun sadece görünmesi, atabilir korkusuyla saldırılarının disiplinini bozuyor. Türk topçusu da tepesinde bir balonu yalnız görmekle bile atışının düzenini kaybediyor...”¹⁶⁸ sözleriyle

166 Kadınlar Dünyası, No: 18 (16 Teşrin-i Sani 1328): 2; Kadınlar Dünyası, No: 19 (23 Teşrin-i Sani 1329): 3; Servet-i Fünûn, No: 1174 (21 Teşrin-i Sani 1329): 80, 81; Servet-i Fünûn, No: 1175 (28 Teşrin-i Sani 1329): 109; Kurter, a.g.e., C. I, 195; Aydar, a.g.e., 61.

167 *Kadınlar Dünyası*, No: 20 (30 Teşrin-i Sani 1329): 3, 4.

168 Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 18-20.

desteklenmeye çalışılmıştır. Türk askerî kamplarında bulunan Fransız muhabir *Georges Reymond* ise yerli halkın uçaklardan etkileşimini: “*Garyanlı dağlılar uçağı ilk gördüklerinde belki de Tunus ve Trablusgarp’ın ünlü evliyası Sidi Abdüsselam’ın meçhûl kuşun şekline girerek kendilerine yardıma geldiğini düşünmüşlerdir.*”¹⁶⁹ sözleriyle aktarmaktadır. Türk askerlerin ve yerli halkın uçak gördüklerinde dağılma ve yere yatmaları, subaylar tarafından kendilerine öğretilmiş ve hedef küçültmeyi amaçlayan bir savunma şekli olmalıdır.

İlk olmanın birçok avantaj ve dezavantajını taşıyan bu savaşta İtalyanlar hava hâkimiyetini ellerinde bulundurmalarına rağmen hava gücü ile yollarını açamamıştır. Yapılan keşif görevleri kısmı muharebelerin kaderini etkilemiş olsa da savaşın genel kaderini değiştirememiştir. Yapılan bombardımanın etkinliği ve isabet oranı yetersiz kalmıştır. Bu konuda en açıklayıcı bilgi İngiltere’den gelmiştir. İngiliz Savaş Ofisi (War Office) tarafından yapılan açıklamada; 1912 yılının Mart’ından Haziran ayına kadar geçen sürece, İtalyan hava saldırıları sonucu 26 kişinin hayatını kaybettiğini ve 70 kişinin yaralandığı belirtilmiştir.¹⁷⁰ Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’a daha modern uçaklar ve daha büyük bombalarla gerçekleştirilen 15 hava saldırısında 101 kişinin hayatını kaybettiği ve 184 kişinin yaralandığı düşünüldüğünde o dönemin hava gücünün etkinliği daha iyi anlaşılacaktır.¹⁷¹

Ancak keşif konusundaki başarılar uçağın kendisini ispatlamasına imkân tanımıştır. Amerikan *Aircraft* dergisi bu konuda; “*Uçağın Trablus’ta İtalyanlar ve Türkler arasındaki savaştaki başarısı, uçağın şu anki ham durumunda bile keşif hizmeti için uygulanabilir olduğunu gösterdi. Şimdi eminiz ki dünyanın çeşitli hükümetleri, bu uçan makineleri orduları ve deniz kuvvetleri için gerekli bir eklenti olarak düşünmeye başladı ve satın almak için arayış içindeler.*”¹⁷² ifadesiyle uçaklara karşı artan ilgiyi belirtmiştir.

İlk hava stratejisti olan Guilio Douhet “*Zafer, savaşında doğasındaki değişimleri anlayabilene gülümser*” derken ne derece haklı olduğunu göstermiştir. Bu değişimi gözlemleyen İngiliz *Central News* gazetesi değişimi; “*Bu savaş, hava araçlarının korkunç tahrip gücüne sahip olduklarını*

169 Koloğlu, “Gözlem Uçuşundan Saldırıya...”, 21.

170 Paris, a.g.m., 100.

171 Kurt ve Güvenbaş, a.g.e., 311.

172 *Aircraft*, Vol. 2, No. 10 (December 1911): 350.

ispatlamıştır. Bu yeni savaş araçları, modern taktik ve stratejileri devrimci bir şekilde değiştirmeye adaydır."¹⁷³ sözleriyle erken fark edenlerden birisi olmuştur.

Uçakların daha embriyotik düzeyde olduğu, taşıma, irtifa, sürat, yetersizliklerinin yanında herhangi bir seyr ü sefer sistemi ve telsize sahip olmamaları başarıyı etkilemiştir. Diğer bir etken İtalyan pilotlarının araziye yabancılığı olduğu kadar çöl şartlarında arazi tanıma ve uçuşun zorluklarıdır. Tüm olumsuzluklara rağmen hızlı bir gelişimin habercisi olan askerî havacılığın hemen hemen tüm harekât türlerinin icra edilmiş olmasıdır. Trablusgarp'tan alınan derslerle, İtalyan pilotlar Birinci Dünya Savaşı'na en deneyimli pilotlar olarak girmemin avantajını da elde etmiştir. Belki de dünya havacılık tarihine en büyük katkısı Giulio Douhet gibi bir hava stratejistini kazandırmış olmasıdır.

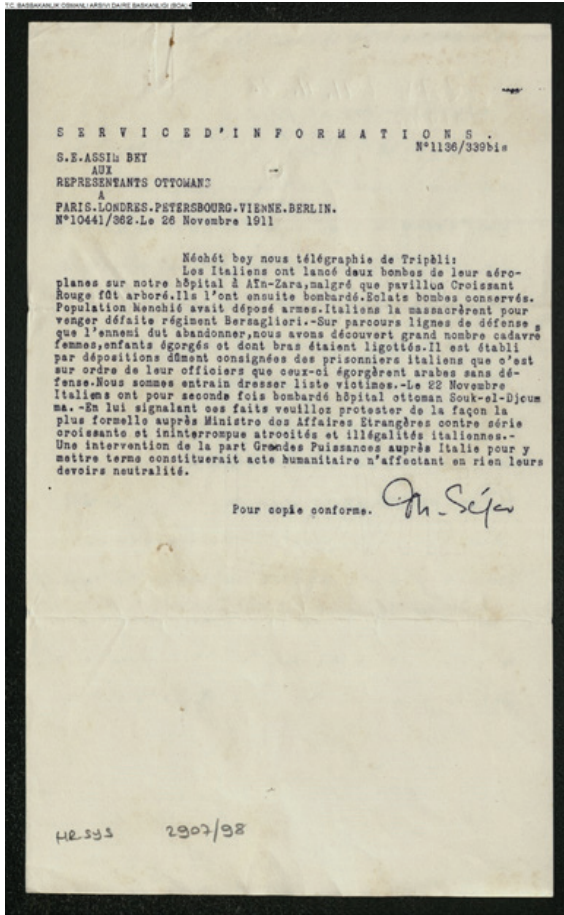
1912 sonlarına doğru yapılan onca harcama, emek ve insan kaybından sonra İtalyanlar kıyı şeridinden ileriye gidememiştir. Osmanlı Devleti'ni savaştan çekilmeye ve barış masasına oturmaya zorlayan öz vatanını doğrudan tehdit eden Balkan Savaşı olmuştur.

Yürütülen Tayyare İanesi Kampanyası Türk Hava Kuvvetleri'nin kuruluşu açısından itici güç olmuştur. Uçak alımı ve pilot yetiştirilmesi çalışmalarına hız kazandırmış, Türk toplumunun havacılık ve uçakların önemi ve geleceği hakkında bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Belki de Türk Hava Kuvvetleri'ne en büyük katkısı; "İstikbal göklerdedir. Göklerini koruyamayan uluslar, yarınlardan asla emin olamazlar!" sözlerini sahibi, Trablusgarp Savaşı sırasında genç bir kurmay binbaşının, havacılığının önemini yaşayarak anlamasına ve büyük bir öngörü geliştirmesine olanak sağlamasıdır.

173 Koloğlu, "Gözlem Uçuşundan Saldırıya...", 24.

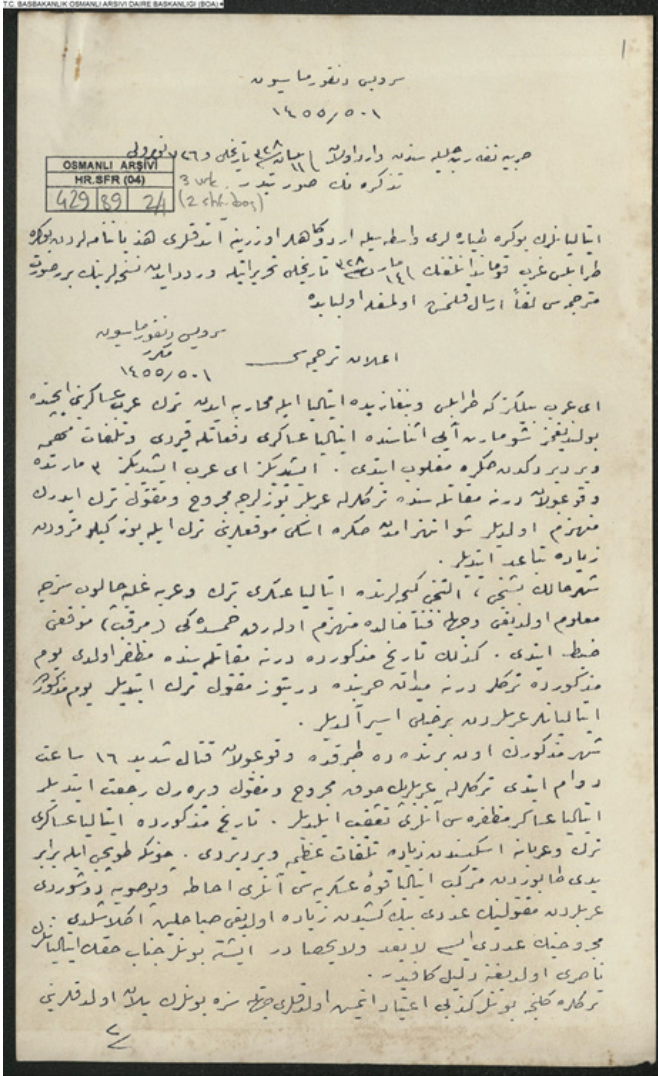
EKLER

EK-1

İtalyanların Ayn Zara'daki bir Türk hastanesine uçaktan bomba attıkları ve icra ettikleri katliam nedeniyle bu mezalimin engellenmesi yolunda girişimlerde bulunulması gerektiğine dair Hariciye Nezaretinden Paris, Londra, Petersburg, Viyana ve Berlin Büyükelçiliklerine gönderilen Tamim. (BOA, BEO. 2907/98)

EK-2

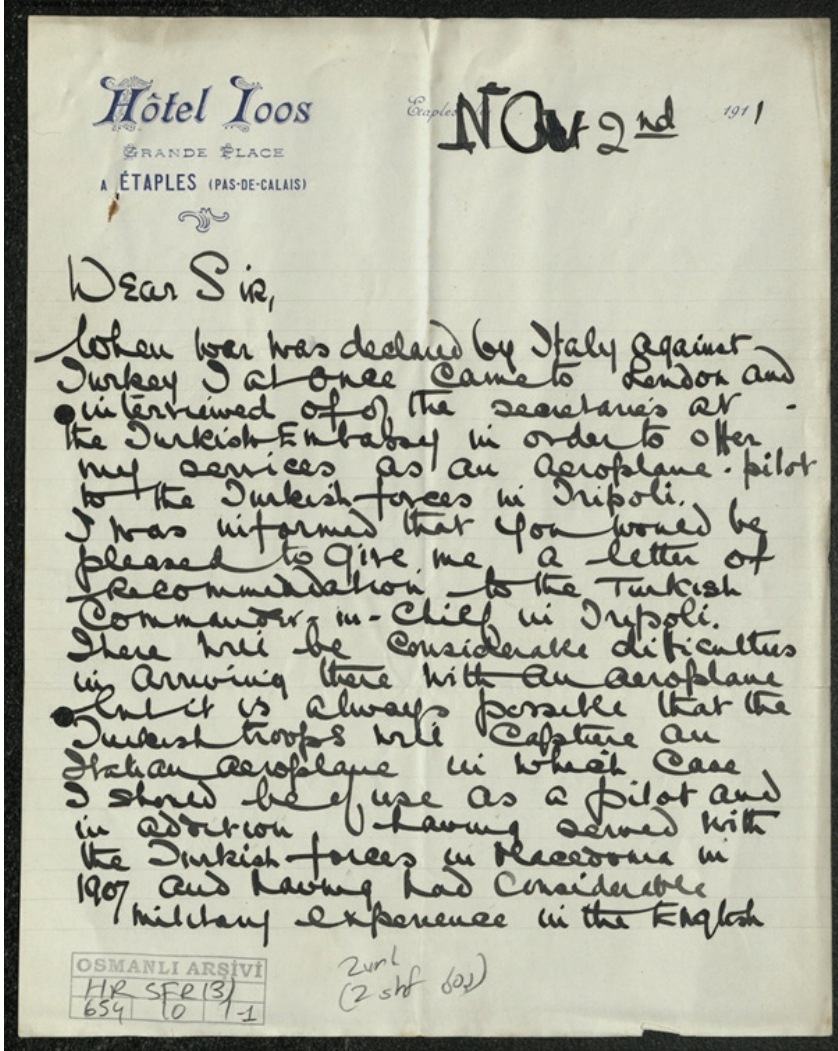

HR.SFR.04.00429.00089.002

İtalyan uçaklarından atılan Arapça bildirinin tercümesinin birinci sayfası
(BOA, HR. SFR. 04. 429/89, Belge No: 2)

EK-3

İngiliz pilot Teğmen John Lewis Longstaffe tarafından Osmanlı Londra Büyükelçiliğine yazılan ve Trablusgarp'ta Osmanlı ordusunda pilot olarak hizmet talep eden mektubunun birinci sayfası (BOA, HR. SFR. 3. 654/10)

EK-4

Trablusgarp istihkamlarının hemen dışında Türkler üzerine uçuşa hazırlanan Yzb. Piazza ile Bleriot uçağı ve onu izleyen yerli halk (Flight, No.149, Vol. III, 04 November 1911, 967)

EK-5

Trablusgarp'ta görev yapan İtalyan havacılar. Soldan sağa: Tğm. Poggi, Tğm. Roda, Yzb. Piazza, Tğm. Tondo, Tğm. Falchi, Tğm. Morro (At üstünde) (Flight, No. 150, Vol. III, 11 November 1911, 989)

EK-6

Trablusgarp'ta görev yapan birçok İtalyan pilotunu eğiten Tğm. Mario Calderara (Flight, No.218, Vol. V, 1 March 1913, 247)

TRABLUSGARB HARBİ'NDE OSMANLI DEVLETİ'NİN TAYYARE SORUNU ve ARAYIŞLARI

Orhan KÖKSAL¹

Uçakların, ilk deneyimlerinden günümüze ulaşan serüveni, dünya tarihinde emsâli az görülmüş bir gelişim sergiler. İlkel yöntemlerle başlayan bu serüven; Sanayi Devrimi ile birlikte buharlı makinelerin gelişiminin, havacılık alanına kazandırdığı ivme ile devam eder. 1783 yılında Fransız Joseph Montgolfier yön değiştirmesi rüzgâra bağlı, havadan hafif bir balon² ile uçmuştur. Balonun kara hâkimiyeti için önemini gören Fransız otoritesi, bu yeni unsuru ordusuna uyarlamıştır.³ Böylece askerî havacılık ilk örneğini, daha sonraları bir ekol haline gelecek Fransa'da göstermiştir. Balonların manevra kabiliyetlerinin düşük olması sebebiyle benzin motoru ve pervane ilave edilerek ortaya çıkan güdümlü balonlar; Kont Ferdinand von Zeppelin, Alberto Santos-Dumont ve Lebaudy'nin çalışmaları ile seviye atlamışlardır.⁴

Tayyarelerin ortaya çıkışı ise birbirini ardı sıra takip eden planör çalışmalarının bir sonucudur. Mekanik ilminin hızlandığı XIX. yüzyılda önce paraşütün keşfi, ardından İngiliz George Cayley'in küçük bir helikopter modeli ile deneyleri mevcuttur.⁵ Üç savaş unsurunun aynı anda kullanımına zemin hazırlayacak motorlu uçuştan önceki en önemli buluş Otto Lilienthal'e aittir. Mekanik alanda, kanat açısı ve profil çukurluğunun önemini kavrayarak yaptığı motorsuz planör ile ilk defa, havadan ağır bir makine yardımıyla uçmuştur.⁶ Modern havacılığın ilk adımı, 17 Aralık 1903'de Wright kardeşlerin uçuşu

1 Araştırmacı, orhankoksal00@gmail.com

2 Bu hususun tatbiki için Arşimet'in; "Belli hacimdeki bir su kütesinden daha hafif olan cisimler suda yüzebilirler." kuralı havaya uygulanmıştır. Bilgi için bkz. Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt: 1 (1910-1914)* (Ankara: Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 2009), 17.

3 Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), 8.

4 Kurter, *a.g.e.*, 18 vd.

5 Oktay Verel, *İstikbâl Göklerin Gökler Bizimdir 1* (İstanbul: Türk Hava Kurumu Yay., 1985), 54.; Cayley'nin uçakların uçuş prensiplerini ortaya koyduğu çalışması için bkz. *Mechanics Magazine*, 8 Nisan 1843.

6 Verel, *a.g.e.*, 59.

olarak bilinmektedir.⁷ Uçağın mucidi ve havacılığın öncüsü sayılmaktadırlar. İlerleyen süreçte havacılık faaliyetleri askerî alanda yenilikler ile devam etmiştir. 1909'da ilk askerî uçağa ABD sahip olmuştur.⁸ 10 Mart 1910 yılında ise başka bir ilk yaşanarak ilk askerî pilot brövesini Camerman almıştır.⁹

Osmanlı'da “tayyare”, “alet-i tayeran” ve “aeroplan” isimleriyle anılan bu yeni harp silahı, Osmanlı Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti tarafından yakından takip edilmeye başlanmış ve kamuoyunun ilgisine sunulmak üzere girişimlerde bulunulmuştur.¹⁰ 1909'da Baron de Catters ve Manş Denizi'ni tayyare ile ilk geçen pilot Louis Bleriot İstanbul'da uçuş gösterisi yapmışlardır.¹¹ Dönemin Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, askerî personelin gösterileri izlemelerini ve raporlar hazırlamalarını istemiştir.¹² 1910 yılında Fransa'da gerçekleşen Picardie Manevraları'na gözlemciler

7 Bazı kaynaklarda, konu hakkında ilk uçuşu gerçekleştiren kişinin Alman Weisskopf olduğu geçmektedir. Bkz. Cenk Avcı, *Çanakkale Cephesi'nde Hava Savaşları* (Ankara: Genelkurmay ATASE Yay., 2009), 1-3.; Mustafa Yeni, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız (İstanbul: Timaş Yay., 2017), 230.

8 Yavuz Kansu, Sermet Şensöz, Yılmaz Öztuna, *Eski Çağlardan 1. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler 1* (Ankara: Hv.K.K. Basım ve Neşriyat, 1971), 106.; Uçağın patent planı için bkz. “Library of Congress” <https://www.loc.gov/item/2001695572/> [Erişim Tarihi: 29 Ocak 2020]

9 Kansu vd., *a.g.e.*, 106; Ayrıca Camerman bir uçuş rekoru kırmıştır. Fransız havacı yaklaşık 250 km. uçarak 5.000 dolar ödülle layık görülür. Bkz. *The New York Times*, 23 Aralık 1910.

10 Zekeriya Türkmen, “Türkiye’de Havacılık Teşkilatı’nın Kuruluşunda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Döneminde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Bir Bakış”, *Türk Hava Kuvvetleri'nin 100. Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu, 8-10 Şubat 2011* (Genelkurmay Başkanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Mayıs 2013), 28-32; Uçaklar, havacılık terminolojisine Fransızca “avion” ve “aéroplane” kelimeleri ile girmiştir. Bazı Osmanlı belgelerinde “aeroplan” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-2.

11 De Catters'in Voisin tayyaresinin resmi, Osmanlı basınında yayınlanmıştır. Bkz. *Tasvir-i Efkâr*, 3 Kasım 1909; Bilgi için bkz. Kansu vd., *a.g.e.*, 114.; Catters'in ilk uçuşu zorunlu inişle sonuçlanmıştır: *Tasvir-i Efkâr*, 3 Aralık 1909; İkinci uçuşunda ise 1 saat uçarak zorunlu iniş yapmıştır: *Tanin*, 13 Aralık 1909.; *Tasvir-i Efkâr*, 11, 13, 15 Aralık 1909; Bleriot ise yoğun rüzgar sebebiyle düşmüştür: *Tasvir-i Efkâr*, 13 Aralık 1909.

12 Bleriot'un uçuşu gözlemlemek amacıyla Harbiye Nezareti Kıtaat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettiş-i Umumiliğinden; Binbaşı İzzet, Kıdemli Yzb. Hüseyin Hüsnü, Kıdemli Yzb. Cemil, Kıdemli Yzb. Adil görevlendirilmiştir. Heyet, tayyareyi ve uçuşu detaylandırarak bir rapor sunmuştur. Bu rapor, askerî havacılık açısından Türkiye'deki ilk rapordur. Rapor için bkz. Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913)* (Etimesgut: Hv. Bas. ve Neş. Md.lüğü, 1974), 7-9.

gönderilmiştir.¹³ Aynı yılın içerisinde Trakya/Karıştıran bölgesinde Osmanlı Devleti tarafından yapılan manevradan çıkarılan sonuç tayyare ihtiyacı odaklıdır.¹⁴ Nisan 1910'da Berlin Ataşemiliteri Bnb. Enver Bey'in balon ve balon topları hakkında hazırladığı rapor, Osmanlı Genelkurmayı'nın askerî havacılık gelişmelerini yakından takip ettiğini göstermektedir.¹⁵ Ataşemiliterlerin, Osmanlı havacılığının kuruluş aşamasında rolleri mühimdir. Nitekim, Fransa'ya sivil pilotajeğitimine Yüzbaşı Fesa ve Teğmen Yusuf Kenan, Paris Ataşemiliteri Fethi Bey'in telkinleriyle gönderilmiştir.¹⁶ Pilot adaylarının masraflarının yüksek olması, Osmanlı'da bir tayyare okulunun kuruluşuna da zemin hazırlamıştır.¹⁷ Söz konusu havacılık işlerini yürütmek üzere, Erkânı Harbiye Dairesi ve Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği tarafından 1 Haziran 1911'de "Tayyare Komisyonu" kurulmuştur.¹⁸ Osmanlı Devleti, havacılık teşkilâtının kuruluşunu takiben tayyare temini çalışmalarına başlamış, Paris Ataşemiliter Vekili Yüzbaşı Süleyman Tefik Bey'in girişimleri ile Deperdussin model iki adet tayyare satın almıştır. Bu tayyareler Nisan 1912'de envantere girmiş ve Osmanlı hava gücünün ilk unsurları olmuştur.¹⁹ Osmanlı Devleti'nde tayyare alımını hızlandıran süreci Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa başlatmıştır. Onun ısrarlı girişimleri sonucunda Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti aracılığı ile tayyare ianesi toplanır. Bağış için halk ve askerler teşvik edilir. Osmanlı kamuoyunda ve devlet ricali arasında tayyareleri kabul ettirmek amacıyla Padişah Mehmet Reşat'ın cülus gününe denk gelecek bir uçuş gösterisi tertip edilir. 20 Nisan 1912'de 2 Robert-Esnolt-Pleteri (R.E.P.) tayyaresi ile birlikte İstanbul'a gelen İngiliz pilot Gordon Bell 26 Nisan'da başarılı bir uçuş yapmıştır.²⁰

13 14 tayyare ve 4 kabil-i sevk balonu ile icra edilen manevralara Paris Ataşemiliteri Bnb. Fethi (Okyar) Bey, Topçu Rıza Paşa, Yzb. Mustafa Kemal (Atatürk), Bnb. Selahattin Bey katılmıştır. Yalçın, *a.g.e.*, 14; Orhan Aydar, *Uçan Süvariler* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948), 10.

14 Yeni, *a.g.e.*, 231.

15 Kural, *a.g.e.*, *a.g.e.*10.

16 Kansu vd., *a.g.e.*, 117.

17 Emin Kurt, "Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş yılları (1909-1914)", *Hava Kuvvetleri Dergisi*, S. 365 (Haziran 2010): 51.

18 Deniz Kurt, Erdal Korkmaz, "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının Doğuşu (1911-1912)", *Milli Savunma Üniversitesi Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 17, S. 2 (Kasım 2018): 216 vd.

19 Kurt, *a.g.m.*, 51.

20 Ayrıca gösteri esnasında, Pilot Yzb. Fesa Bey'in idaresinde bir Türk tayyaresi ilk defa Türk semalarında uçmuştur. Bkz. *a.g.m.*, 52; Gordon Bell 1.000 metre irtifaya çıkmıştır. Altimet-

Osmanlı havacılığı henüz kuruluş aşamasındayken 29 Eylül 1911’de başlayan Trablusgarp Harbi, göklerde harp eden hava unsurlarının ilkler sahası olmuştur. Dünya askerî havacılık tarihinde ilk kez ordu bünyesinde savaşa katılan İtalyan havacılar, müşterek bir anlayış içerisinde üç savaş unsurunu da kullanmışlardır. Havadan keşif, bombardıman ve propaganda faaliyetleri ilk kez bu savaşta görülmektedir. Askerî havacılık faaliyetlerine maruz kalan Osmanlı otoritesi, tayyare arayışlarını hızlandırmıştır. Bu konuda Trablusgarp kumandanı Albay Neşet Bey’in Kasım 1911’de tayyare ihtiyacına ve yararına dair yolladığı telgraf harekete geçme açısından önemlidir.²¹ Bu doğrultuda Ataşemiliterler aracılığı ile girişimlerde bulunulmuş, Mahmut Şevket Paşa tarafından Süreyya Bey Avrupa’ya gönderilmiştir. Bazı kaynaklarda sürekli geçen bir konu; Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp’a göndermek için görüşmeler yaptığı iki tayyareye dair meseledir. Bahsi geçen iki tayyare ve iki pilotun Trablusgarp’a neden gidemediği kesinlik kazanmamıştır. Arşiv belgeleri doğrultusunda tayyarelerin neden gönderilmediği tespit edilmiş, diğer girişimlerde çalışmada yerini almıştır. Süreyya Bey’in Avrupa seyahati iki açıdan incelenebilir. İlki; Mahmut Şevket Paşa’nın ısrarla tayyare ve balon tedariki istemesidir. Paşa’nın, Süreyya Bey ile yazışmalarından anlaşılacağı üzere Trablusgarp’ta İtalyanlara karşı kullanılacak hava unsurlarının savaşın gidişatını etkileyeceğini düşünmesidir. İkincisi; Osmanlı hava teşkilatının derhal kurulması ve olası bir savaşta hazır olunmasıdır. Nitekim Süreyya Bey’in “Harp ve Tayyare” başlıklı makalesinde kullandığı “... *tayyareler büyük orduların lâzımı gayri mufarikıdır.*”²² tanımı tayyare ihtiyacını vurgulamaktadır.

Bu çalışma; Trablusgarp Harbi’nde İtalyanların uyguladığı askerî havacılık faaliyetleri karşısında Osmanlı’da ortaya çıkan tayyare sorunu neticesinde Osmanlı Devleti’nin tayyare arayışlarını kapsamaktadır. Kâbil-i sevk balonların işlevlerinin tayyarelerinkinden daha az olması, döneminde kabul edilmesinden dolayı sadece tayyare arayışları çalışmaya dâhil edilmiştir. ATASE Arşivi’nin Osmanlı-İtalyan Harbi (OİH) koleksiyonuyla beraber çeşitli süreli yayınlar kaynakçada yer almaktadır. Bu süreli yayınlar

---

re için bkz. Süreyya İlmen, *Türkiye’de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi* (İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1947), 30.

21 Kural, *a.g.e.*, 135.

22 İlmen, *a.g.e.*, 15.

içerisinde; dönemin harp muhabiri H. C. Sepping Write’ın, *The Illustrated London News*’te yayınladığı çizimleri, dünyadaki ilk askerî hava harekâtı hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir. Nitekim bu konudaki ilk resimli yayındır. İlk esir tayyarenin önünde fotoğrafı çekilen dönemin Hilâl-i Ahmer müfettişi A. Adnan Adıvar’ın 21 Nisan 1946’da Vatan Gazetesi’ndeki yazısı ise esir tayyarenin hikâyesini aktarmaktadır. Fethi Kural’ın hazırladığı Türk Hava Kuvvetleri yayını olan “Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913)” kitabı konu hakkındaki yazışmaları, tayyare ve pilot arayışlarını belgelendirmesi açısından ana kaynaklar arasındadır. Süreyya İlmen Bey’in hatırat niteliği taşıyan “Türkiye’de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi” eseri, Avrupa seyahati hakkında bilgiler vermektedir.

Trablusgarp Harbi’nde Başlıca Askerî Tayyarecilik Faaliyetleri

İtalya Krallığı, ordunun havacılık bölümünü “Sezione Aviazione Regio Esercito” adı ile 1910 yılında kurmuştu. 18 Mart 1911’de Havacılık Hizmetleri Müfettişliği kurularak, askerî manevralar icra edilmişti. 28 Eylül 1911’de İstihkâm Özel Tabur Komutanlığı Seferberlik Kuvvetleri için bir hava filosu oluşturularak İtalyan havacılar Trablusgarp Harbi’ne hazırlanmıştı.²³ Dönemin İtalyan hava kuvvetlerinin komutanı konumunda olan Albay Montezemolo ve Havacılık Bölümü Başkanı General Maurizio Moris’in teşvikleriyle Libya’ya 9 tayyare gönderilmiş; filo, Topçu Bölük Komutanı Yüzbaşı Carlo Maria Piazza’nın komutasına verilmiştir.²⁴

Marka	Adet
Nieuport	3
Blériot XI	2
Farman	2
Etrich Taube	2

Tablo 1 İtalyan hava gücünün tayyare envanteri

23 Alessandro Vagnini, “İtalyan-Türk Savaşı’nda İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli Bir Geleceğin İlk Adımı”, *Türk Hava Kuvvetleri’nin 100. Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu, 8-10 Şubat 2011* (Genelkurmay Başkanlığı Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Mayıs 2013), 101.

24 A.g.m., 102.

Trablusgarp Harbi'nde ilk hava harekâtı, Yüzbaşı Piazza tarafından Blériot Tayyaresi'yle 22 Ekim 1911'de yapıldı. 1 saat havada kalan Piazza, Aziziye üzerinde uçmuştur.²⁵

Yüzbaşı Piazza, 28 Ekim 1911'de tayyareyle ilk kez topçu ateşini tanzim ederek²⁶ hava harp unsurları ile birlikte müşterek saldırının ilk örneğini gösterdi.

Askerî istihbarat açısından önemli olan keşif sortilerinin yanında bombardımanlarda başlamıştı. 1 Kasım 1911'de Tagiura vahasına ilk bombayı Teğmen Giulio Cavotti atmıştı. Bu bombardımanlar sırasında Etrich Taube tayyaresi kullanılmıştır. Atılan bombalar psikolojik etkiler yaratmış, maddî kayıplar yaşanmamıştır.²⁷

15 Aralık 1911'de Yarbay Roberti'nin tayyaresine yerden ateş açılmıştır. Bu husus; ilk "*uçaksavar ateşi gayreti*"²⁸ olarak tarihe geçmiştir.²⁹ Yerden hava savunmanın ilk denemesini yapan Türk birlikleri, tayyareye zarar verememiştir. 10 Haziran 1912'de bir tayyareye piyade ve mitralyözün ateş açtığı, 3.000 metreye göre ayarlanıp atılan şarapnelardan birinin tayyarenin 5 metre yanında patladığı, hasar gören tayyarenin Derne Vadisi'ne, aynı gün bir başka tayyarenin de düştükleri aktarılmaktadır. Ayrıca 21 Ekim 1912'de yerden açılan bir topçu ateşi ile düşüp parçalanan tayyare Harbiye Nezareti'ne bildirilmektedir.³⁰

Ocak 1912'de İtalyanlar, Araplara tayyareden ilk beyannameyi atarak ilk psikolojik hava muharebesinin tatbikatını yapmışlardır.³¹ Beyannamenin içeriği şöyledir:

25 Aydar, *a.g.e.*, 11.

26 Kansu vd., *a.g.e.*, 121.

27 *a.g.e.*, 122.; Sven Lindqvist, *Bombalamanın Tarihi*, çev. Selahattin Çelik (Yeni İnsan Yay.), 3.

28 Vagnini, *a.g.m.*, 105.

29 Kansu vd., *a.g.e.*, 123.

30 *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ocak 2011, Y. 60 S. 126 (Ankara: Genelkurmay ATASE Yay., 2011): 149-218.

31 Kansu vd., *a.g.e.*, 123; Harp sırasında Trablusgarp'ta bulunan harp muhabiri H. C. Seping-Write'in illüstrasyonu için bkz. Ek-1.

*“Trabluslu Arablar’a: Bizimle gelmek için ne bekliyorsunuz? Camilerinizde ibadet etmek arzusunu duymuyor musunuz? Ailelerinizle sakin yaşamak istemiyor musunuz? Bizim de kitabımız var, biz de nâmuslu ve dindarız. İtalya, babanızdır. Çünkü Memleketimiz anneniz Trablus’la evlenmiştir.”*³²

Mart 1912’de Carlo Piazza, ilk keşif fotoğrafını çekti. Sezione Fotografica del Genio adlı fotoğrafçılık bölümü tarafından Bébé Zeiss marka makine temin edildi.³³ Göz keşiflerinin yanı sıra fotoğraflı keşifler kurmay kadronun ilerleyen süreçte daha nitelikli çalışabilmesine zemin hazırlayacaktı. Ancak Trablusgarp’ta fotoğraflı keşiften fazla yararlanılamamıştır.³⁴

25 Ağustos 1912’de bir İtalyan tayyaresi denize çakılmıştır. Hava akınları Trablusgarp’ta hızla devam ederken Nieuport tayyaresi, Türklerin eline geçerek, tarihin ilk esir tayyaresi olmuştur. 10 Eylül’de, uçaksavar ateşi gayreti ile acil inişe zorlanan Yüzbaşı Riccardo Moizo, Aziziye civarında esir düşmüştü.³⁵ İlk esir tayyare hakkında, ilk yayını yapan *The Illustrated London News*, harp muhabiri aynı zamanda iyi bir ressam olan H. C. Sepping-Write’in çizimlerini yayınlamıştır. Konu hakkındaki bir diğer kaynak ise 5 Ekim 1912’de *L’Illustration*’da yayınlanan Yüzbaşı İsmail Hakkı’nın mektubudur. Mektup, tayyarenin düşer düşmez, pilotu Moizo tarafından tamir edilmeye çalışıldığını aktarmaktadır. Ayrıca esir tayyarenin önünde Fethi (Okyar) Bey ve Adnan (Adıvar) Bey’in de bulunduğu fotoğraf mektuba dâhil edilmiştir.³⁶ Adnan Adıvar’ın 21 Nisan 1946’da Vatan Gazetesi’nde yayınlanan makalesinde, fotoğrafta bulunmak istemediğini şöyle aktarmaktadır:

*“O resimde ben de vardım. Bugün hatırlıyorum ki Hilâl-i Ahmer gibi bitaraf ve beynelmilel bir teşkilâta dâhil bir şefkat cemiyetinin mümessili olarak tayyare gibi bir harp aletinin önünde resim çıkarmağı muvafık bulmamıştım. Fakat arkadaşlar bunun bütün dünyada ilk esir düşen tayyarenin tarihî vesikası olacağını söylediler. Tarihe isimle olmazsa resimle geçmek hevesine karşı koyamamış olacağım ki o grupta hazır bulundum.”*³⁷

32 Kansu vd., *aynı yer*.

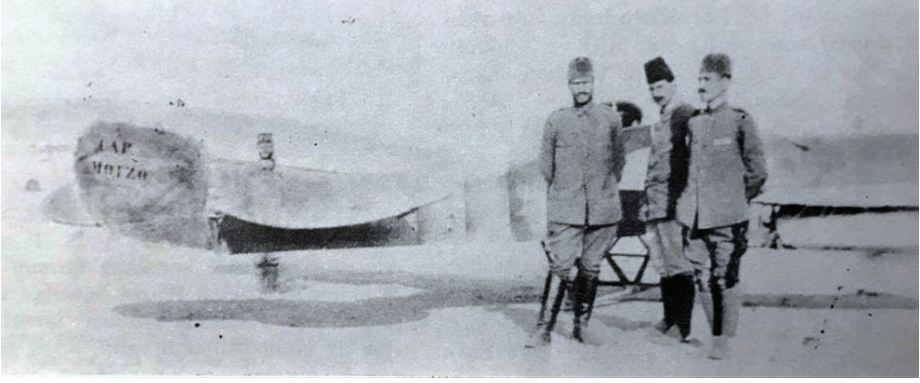
33 Kansu vd., *aynı yer*; Vagnini, a.g.m., 106.

34 Vagnini, *aynı yer*.

35 Kansu vd., a.g.e., 124.; Vagnini, a.g.m., 108.; Aydar, a.g.e., 13.

36 Aydar, *aynı yer*.

37 Vatan, 21 Nisan 1946.

Resim 1 Soldan sağa; Fethi Bey, Adnan Bey, Muhiddin Bey (Charles STEPHENSON, A Box of Sand: The İtalo-Ottoman War 1911-1912, 2014, s. 107.)

Adnan Bey'in ayrıca yazısında dile getirdiği bir başka husus ise Sepping-Write'in, esir tayyarenin Aziziye'ye getirilirken yayınlanan bir resminin hayali olduğunu iddia etmesidir. Yüzbaşı İsmail Hakkı'nın mektubunda aktarılan bilgiler, resmin hayali olmadığını doğrular niteliktedir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin Tayyare Sorunu

Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri ile aynı dönemde hava teşkilâtı çalışmalarına başlamıştır. Ancak; harp tarihinde hızlı yükselen, işlevleri bakımından yeni prensipler doğuran aéroplanları, Osmanlı'nın "ithal edici"³⁹ durumunda olması, hava gücü envanteri oluşturmasının önüne geçmiştir. Osmanlı'ya komşu devletler, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın etkili bir hava filosu oluşturma gayreti içine girmişlerdi. Almanlar sadece tayyare envanteri oluşturmak için 600.000, Fransızlar ise 350.000 lira ayırmışlardı. Hatta Fransızlar, Almanlardan geri kalmamak için tayyare ianesi toplamaya başlayarak, 5.000 mevcutlu hava gücü envanterinin hayalini kurmaya başlamışlardı.⁴⁰ Ruslar, 1909'da tayyare satın alınması için 200.000 frank bütçe

38 Bkz. *Aynı yer*; Aydar, *a.g.e.*, 12-15. Sepping-Write'in bahsi geçen resmi ve A. Adıvar'ın yayınlanan makalesi için bkz. Ek-2.

39 Yeni, *a.g.e.*, 229.

40 İlmen, *a.g.e.*, 25.

ayırmışlardı.⁴¹ Bir diğer sorun yedek parçalardı. Kırım geçiren bir tayyareyi tamir edecek makinist Osmanlı'nın iç kaynaklarında bulunmuyordu. Öyle ki Macar bir şirket tarafından Osmanlı'da tayyare fabrikası kurma girişimi Balkan Harbi sonrasına kalacak proje hayata geçmeyecekti.⁴²

Tayyare sorununun yanında, pilot temini de sorun teşkil etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin bröveli ilk pilotları olan Fesa ve Yusuf Kenan Bey'ler, Fransa'da Bleriot Tayyare Mektebi'nde sivil pilotaj eğitimi görmüşlerdi. Fransızlar, adayları 3 aylık pahalı bir eğitime tabi tutuyordu. Almanya'da ise fiyat 2.500 franktı.⁴³ 1911'de bir tayyarenin fiyatı 1.000 altın liraydı. İlk Osmanlı pilotları tahsilde buldukları süre zarfında haftada 3.000 liralık masraf çıkarmışlardı. Özellikle Yusuf Kenan Bey'in kıldığı aletlerin sayısı daha fazlaydı. Bu doğrultuda Süreyya Bey'in teşvikleriyle tayyare mektebi kurma girişimleri başlamıştı.⁴⁴

Osmanlı Devleti elinde tayyare olmamasından dolayı dış kaynaklara yönelmiştir. Bu doğrultuda Avrupalı bazı müteşebbisler, Osmanlı Devleti'ne belirli şartlar karşılığında tayyare ve pilot temini teklifinde bulunmuşlardı. Avrupa'da tayyarecilik konusunda en ileri olan Fransa'da gazetelere ilanlar verilmişti. İsimsiz verilen bu ilana karşılık bir Fransız'dan gelmiş, ancak pilotun tek şartı; Türklerin safında savaşmak istememesi olmuştu.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin Tayyare Arayışları

Trablusgarp Harbi esnasında, Osmanlı Devleti'ne gelen en ciddi tekliflerden biri Mösyö Gans adındaki Alman sanayiciye aittir. Gans'ın, Münih civarında ikamet etmekte olduğu bir fabrikadaki hissesi ile geçinmekte ve önceden bir balon fabrikasının sahibi olduğu aktarılmaktadır. Gans'ın namına Doktor Bramer girişimlerde bulunmuş, Bleriot marka 2 tayyare ve 1 pilotu Osmanlı'ya teklif etmiştir. Görüşmelerin ilk safhasında karşılık olarak bir şey talep edilmediği görülmektedir. Ancak Gans tayyarelerin teslimi konusunda endişelidir. Endişesine dile getiren ricasında Osmanlı'dan

41 Kansu vd., *a.g.e.*, 106.

42 Yalçın, *a.g.e.*, 18.

43 Kansu vd., *a.g.e.*, 117.

44 İlmen, *a.g.e.*, 20.

45 Aydar, *a.g.e.*, 17.

şu hususların tatbikini istemiştir: tayyarelerin pilotu ile birlikte Tunus ya da Mısır'a gönderilmesini, orada balon tüccarı gibi davranarak sınıra yakın bir yerden havalanıp Osmanlı'ya katılmasını, 6 saatlik uçuşun ardından benzin nakli yapılmasını talep etmiştir. Harp mahalline kadar salimen varılması için de tedbir alınmasını istemektedir.⁴⁶

25 Aralık 1911'de Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Dairesi İkinci Şube'den, Berlin Ataşemiliterliği Vekâleti'ne gönderilen cevapta Doktor Bramer ve Mösyö Gans'ın 1 pilot ve 2 tayyare verdiği belirtilerek, 1 pilota ve 2 makiniste daha ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Tayyareciye verilecek maaşın ve Tunus'a kadar nakliye ve sandıklama masraflarının tutarı sorulmaktadır. Tayyarelerin Tunus'tan Trablus'a gelebilmelerinin, Alman olmalarından dolayı zor olduğu düşünülmektedir. Bu konuda, Trablus sınırına kadar kendi yöntemleriyle gelmeleri istenmektedir. Sınırdan Alb. Neşet Bey'in karargâhına kadar olan 150 kilometrelik mesafenin ne kadar sürede aşılabacağını, benzin deposunun hangi noktada olması gerektiğinin ve benzin cinsinin bildirilmesi iletilmiştir.⁴⁷ Tayyarelerden biri 2 kişilik Blériot sistemidir. 60 beygir kuvvetli, Gnom motorlu bu tayyarenin hızı saatte 65 km'ye ulaşmaktaydı. Diğerleri; Daimler motor donanımlı, 80 beygir kuvvetinde ve hızı saatte 100 km'yi buluyordu. Tayyarelerin yedek parçaları ise tamdı.⁴⁸ Pilot'un maaşını Mösyö Gans ödemekteydi. Pilot, savaşta dikkat çekici hizmette bulunursa taltif vaadi verilmişti. Tayyareci sayısının Osmanlı üzerinde uyandırdığı sorun, 2 tayyarecinin geleceği beyanıyla çözülmüştür. İkinci tayyarecinin maaş bedeli ise 500 franktı. Tunus'a kadar olan masraflar Gans tarafından karşılanacaktı.⁴⁹

Tayyarecilerin, önceki belgede belirtilen Tunus'a geliş güzergâhları ayrıca tartışılmıştır. Marsilya üzerinden Tunus'a, oradan Cerba Adası'na geleceklerdi. Cerba Adası tercihinin sebebi ellerinde ayrıntılı Tunus haritasının olmamasıydı.⁵⁰ Saatte 60 km. hızla gelecekleri hesap edilerek Cerba'dan, Neşet Bey'in karargâhına kadar olan 250 km. yolu 4 saatte aşabileceklerdi. Sınırdaki Osmanlı müfrezesinin yanında ise 10 kg Schmier marka yağ, 150 kg

46 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4.

47 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-1.

48 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-2.

49 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-3.

50 Aynı belge.

benzin olacaktı. Trablusgarp Harbi'nde, Osmanlı Devleti'nin tayyare ihtiyacı düşünüldüğünde haftada 3 kere, toplamda 6 saat keşif uçuşu planlanmaktaydı. 2 tayyare için 2.000 kg benzin ile 300 kg yağ gerekmekteydi.⁵¹ Fransızların, tayyareleri fark etmemesi gerekliliği de ayrıca vurgulanmıştır.⁵²

Nitekim Osmanlı'ya hediye edilmek istenen tayyareler, Mösyö Gans'ın Alman olmasından dolayı Tunus'tan Trablus'a geçemeyeceği düşünülerek reddedilmiştir.⁵³ Bu husus ile ilgili olarak 20 Ocak 1912 tarihli belgede Mösyö Gans'ın 2 tayyaresinin Trablus'taki masrafları için 31.500 kuruş ayrıldığı, ayrıca 2 adet daha tayyare satın almak için toplam masrafın 752.900 kuruş olduğu Maliye Nezareti'ne belirtilmektedir.⁵⁴ Fransa'dan tedarik edileceği anlaşılan ve Paris Sefaret-i Seniyyesi'nin mübayaasını gerçekleştirdiği 2 tayyarenin bedeli Maliye Nezareti'nden beklenilmektedir.⁵⁵ Böyle bir durumda Fransızlarla sorun yaşanmaması ve Tunus'tan Trablus'a naklin daha kolay olacağı ihtimâli üzerinde durulabilir. 24 Mart 1912 tarihli bir başka belgede, Mösyö Gans'ın tayyarelerinden birinin Tunus'a geldiği yazmaktadır.⁵⁶ Ancak bu tayyare Trablus'a hiç gidememiştir.

Fransa'da bir tayyare şirketi müdürü olan Mösyö Gabriel Aman namına fabrikanın İstanbul temsilcisi olduğu anlaşılan Mösyö Maks ile 2 tayyare hakkında 2 Ocak 1912 tarihli bir taahhütname hazırlanmıştır. Gabriel Aman'ın taahhüdâtına göre Osmanlı'nın 2 tayyare için ödeyeceği bedel 56.000 franktır. Pervane, keten bezi, çift motor aksamı ve ahşap gibi aletlerin iyi kullanılması için lâzım olan bütün yedek parçalara 8.000 frank isteniyordu. En az 3 ay Trablusgarp'ta hizmet etmek üzere; 12.000 frank maaşa 1 tayyareci başı, 10.000 frank maaşa ikinci tayyareci, 2.000 frank maaşa 1 makineci başı ve 1.500 frank maaşa ikinci makineci göreve alınacaktı. Tayyarelerin nakil bedeli içinde 18.000 frank teklif ediliyordu. İşbu meblağ aletlerin teslimine müteakip Aman'ın vekiline 18.000 frank nakliye masrafı ödenecekti. Ayrıca aletler ile birlikte ihtiyaç olan gaz ve yağ da pakete dâhildi. Harbiye Nazırı Mahmut

51 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-4.

52 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-5.

53 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-11. Bkz. Ek-3.

54 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-7.

55 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-8.

56 ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-13.

Şevket Paşa'nın taahhüdâtına göre 2 tayyare ve yedek parçalarının bedeli olan 64.000 frankın Paris'te teslim edileceği belirtilmiştir. Nakliye bedeli olan 18.000 frank aletlerin teslimine müteakip Aman'ın vekiline ödenecekti. Tayyareciler Trablusgarp'taki Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı'nın emri altında olacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti tayyarelerin muhafazası için tayyare hangarı yapılmasını istemiştir; Aman'ın vekilinin serbestçe Trablusgarp'ta dolaşıp hangar için uygun yer bakması kararlaştırılmıştır. Eğer tayyareler Trablusgarp'a ulaştırılamazsa deniz yoluyla İstanbul'a nakledilecekti.⁵⁷ Mahmut Şevket Paşa, bu hususta her ihtimâli düşünerek, parası ödenen işbu tayyarelerin envantere girmesinde kararlıdır. 4 Şubat 1912 tarihli telgrafta Paris Sefareti'nden kontratın imzalanmasının hızlandırılması istenmiştir.⁵⁸ İlerleyen süreçte tayyarelerin teslim edilmediği görülmektedir. Aktin hazırlanışından sonra Aman 24.000 frank daha talep etmiştir. Bunun üzerine etraflıca araştırılan mezkûr kişinin güvenilmeyecek biri olduğu ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti dolandırıldığını anlamış, tayyareleri teslim etmeyen Aman ve tayyareciler hakkında dava açılmasını Paris Sefareti'nden istemiştir.⁵⁹ İstenen 24.000 frank da ödenmiş, Osmanlı Devleti ciddi zarara uğramıştır. Bu konuda haksızlık eden, hatası ve tembelliği olan herkesin araştırılması istenmiştir.⁶⁰

Trablus'a tayyare göndermek için araştırmalar yapan Paris Ataşemiliter vekili Yüzbaşı Süleyman Tevfik'in rolü mühimdir. Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Yb. Kerim ve Yüzbaşı Fesa Beylerle bir rapor hazırlamıştır. Raporda; tespit ettikleri en iyi tayyare Deperdussin'in 27.000 frank bedeli olduğu, sipariştten 1 hafta sonra teslim edileceği belirtilmiştir. 70 beygir kuvvetinde ve Gnom motoruna sahip 2 kişilik tayyareydi. Yedek parçaların fiyatı 20.000 franktı. Tayyarecilere ödenecek bedel her birine 5.000 frank, makinist başına da 2.500 frank olarak belirlenmişti. Tayyarecilerin yol masrafları Osmanlı'ya ait olacaktı. Tayyarelerin ve yedek parçaların Trablusgarp'a sevki, Yb. Kerim Bey'in girişimleri ile neticelenmiştir. Aletleri teslim edecek kişi satın alınacak malzemenin fiyatının üçte birini peşinen istemektedir. Bu bedel ayrıca sigorta teminatı olarak sayılacaktı. Tayyarelerin teslimi için anlaşılan zatın bir başka güzergâh teklifi daha olmuştur. Cezayir'in

57 Kural, *a.g.e.*, 138-139.

58 *a.g.e.*, 142, 143.

59 ATASE, OİH, K: 5, D: 26, F: 1-6. Bkz. Ek-4.

60 ATASE, OİH, K: 5, D: 26, F: 1-7.

güneyinde Trablus sınırına yakın otomobil güzergâhlarından birinde mağaza açılması teklif edilmiştir. 3 adet otomobil ile aletleri, benzini ve yağı dikkat çekmeden Trablus'a sokabileceğini beyan etmiştir. Bu beyanın karşılığında ise 100.000 frank istemektedir. Bu ihtimâl dışında herhangi bir aksilikte tayyarelerin uçarak Osmanlı ordugâhına varabileceği tavsiye edilmektedir.⁶¹

Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan müracaat eden fabrikalar da mevcuttur.. Bedeli karşılığında pilotlar adeta kiralanabiliyordu. Bu hususta Almanya'dan gelen bir teklif mevcuttur. 4 adet pilot teklif edilmektedir. İlk pilota talep edilen maaş 1500 franktır. Muharebeye katıldığı günlerde ekstra yevmiye alacaktır. Gidiş ve dönüş masrafları Osmanlı'ya aittir. İkinci pilota 1.200 frank istenmektedir. Gidiş ve dönüş masrafları yine Osmanlı'ya aittir. Aralarındaki en yüksek bedelli pilot için 2.000 frank teklif edilmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'de muharebeye katılacak ve bomba da atacaktır. Mühendis ve makineci olan bu zatın İtalyanca ve İngilizce bildiği, 7 lisana daha vakıf olduğu aktarılmaktadır. Teklif edilen kontrat 3 aylıktır. Gidiş ve dönüş masraflarını kiralyan karşılayacaktır. Son pilotun değeri 1.500 franktır. Muharebeye katıldığı günler için ikramiye alacaktır.⁶² Pilotluğunun becerisine göre fiyatlar değişiyordu. Hem mühendis hem de makineci olan zat tam pakettir. Nitekim daha önce görüldüğü üzere pilota ayrı makineciye ayrı paralar istenmekteydi.

Trablusgarp Harbi esnasında, pilotluğa istekli siviller de bulunmaktaydı. İzmir PTT memuru Cevdet Sami, tayyareciliğe olan merakını Avrupa'dan getirttiği kitaplarla pekiştirmiş ve askerî pilot olarak harbe katılmak istemiştir. Mühendis okulu öğrencilerinden İbrahim Ruhi, tayyare temini için Avrupa'ya müracaata sitem etmekte ve kendisinin Avrupa'ya tayyarecilik tahsili için gönderilmesini talep etmektedir. Eğitimden dönüşte istenilen şartta savaşağını taahhüt etmektedir. Suriye Vilayeti ahalisinden Nikola Fares isimli bir şahıs da tayyareci olarak savaşa katılmak istediğini beyan etmiştir. Son olarak Evkâf-ı Hümayûn Nezareti Vilayet İnşaat ve Tamirat Hey'eti Fenniye Kalemi Evrak memuru olan, Gürcü asıllı Mehmet Hamit'in aldığı maaştan memnun olmasına rağmen tayyareci olma talebi mevcuttur.⁶³

61 Kural, *a.g.e.*, 140-141.

62 ATASE, OİH, K: 3, D: 13, F: 21-6.

63 Kural, *a.g.e.*, 127-131.

Süreyya Bey'in Avrupa Seyahati

Süreyya Bey'in, Türk havacılığının kuruluş safhasında önemli gayretleri olmuştur. Çoğu kaynak onun, ilk kurulan Tayyare Komisyonu'nun başkanı olduğunu aktarmaktadır. Bilgi için verilen atıflarda ise Süreyya Bey'in "Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi" kitabı gösterilmektedir. Bahsi geçen kitapta Süreyya Bey, başkan olduğuna dair bir ibare kullanmamıştır.⁶⁴ İlerleyen süreçte, Süreyya Bey'in Avrupa seyahati için emri, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa vermiştir. Gordon Bell'in ve Fesa Bey'in başarılı uçuşunun ardından Süreyya Bey ve Bnb. Mehmet Ali Bey Avrupa'ya gitmek üzere harekete geçmişlerdir. Süreyya Bey'in aktardığına göre Mahmut Şevket Paşa'nın kendi el yazısı ile yazıp teslim ettiği direktifler ağırlıklı olarak Tayyare Mektebi kuruluşuna yöneliktir. Ancak, bazı noktalarda Trablusgarp'ta kullanılmak üzere acil tayyare tedarikine yönelik emirleri mevcuttur. Nitekim bu ilk direktiflerden altıncı madde; tayyarelerden atılacak bombalarla ilgilidir.⁶⁵

7 Mayıs 1912'de Sirkeci'den hareket eden heyet; Avusturya, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerdeki tayyare fabrikalarını, hangarlarını ve mekteplerini tetkik etmişlerdir.⁶⁶

Viyana'da Etrich Fabrikası ziyaret edilmiş ve Daimler Sistemi'ndeki motor incelenmiştir. 13 Mayıs'ta ulaştıkları Liepzig'de Etrich Taube ve Nieuport tayyarelerini görürler.

16 Mayıs 1912'de Berlin'de buldukları sırada Mahmut Şevket Paşa'dan şu telgraf gelir:

"İtalyanların derdesti ikmâl olan dördüncü kabil sevk balonunun hitâmında Kale-yi Sultaniyye istihkâmatını bombalarla tahripe teşebbüs edecekleri istihbâr olunmuştur. İtalyanlar dördüncü balonlarını tedarik edinceye kadar bizim de bir; iki kabil sevk balon mikdârı kâfi tayyare tedarik ile düşmana karşı istimâl etmeliğimiz tasavvur ediliyor. Tetkikatınızın tesri"

64 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesinin ikinci şubesinde görevlidir. Çürüksulu Mahmut Paşa'nın direktifi ile tayyarecilikle alakadar olunması için Süreyya Bey memur edilmiştir. Sadece tayyarecilik ile meşgul olacak bir komisyon teşkili önermiştir. Kıtaat-ı Fenniye Müfettişi Umumiği'ne bağlı kurulacak komisyonda Kaymakam Refik, Bnb. Mehmet Ali ve Zeki Beylerle çalışmaya başlamıştır. Bkz. İlmen, *a.g.e.*, 19-21.

65 *a.g.e.*, 37.

66 Süreyya Bey'in güzergâhı için bkz. Ek-5.

ile malzeme ve pilotlar tedarîği esbâbının müsâraaten tetkik ve mütâalanızı serîan bildiriniz.”⁶⁷

18 Mayıs'ta incelenen ve beğenilen 2 tayyare; Rumpler ve Harlan için müzakerelere başlanmıştır. Kanatların gövdeden açık olmasından dolayı rasıt mahallinden aşağının görülebilmesi ve tayyareye 3 bomba asmanın mümkün olmasından dolayı Trablusgarp'ta iş görmesi için bu tayyarelerin envantere sokulması istenmiştir. Demir borular aracılığı ile atılan bombalar için Alman hükümetine müracaat edilmiştir. Ve bombaları hazırlayacak Nobel fabrikasının ziyareti de gerçekleşmiştir.⁶⁸

13 ve 15 Mayıs 1912 tarihinde Harbiye Nazırından 2 mektup daha gelir.:

13 Mayıs 1912 tarihli mektup:

*“... Sizin Dersaatten hareketinizden sonra İtalyanlar Rodos'u işgâl ettiler. Diğer adaları da işgâl etmeleri muhtemeldir. Şimdilik Rodos ile ve ileride belki diğer adalarla da muvasala tesis etmekliğimiz pek lâzımdır... Eğer Aeroplan vâsıtası ile tesisi muvasala edersek hem askerimizin ma'neviyyâtını muhafaza etmiş hem de Avrupa'ya karşı ordumuzun tezayidi şân ve şerefine hizmet eylemiş bulunuruz; binaenaleyh Rodos karşısında seygar hangarlar tesisi ile orada birkaç Aeroplan bulundurulmasını münâsib görüyorum. Kumbaralarımız olursa İtalya gemileri ve ordugâhı üzerine kumbara da atabiliriz...”*⁶⁹

Paşa, 15 Mayıs tarihli diğer mektubunda ise “... İtalyanlar Rodos'u işgâl ettiler. Rodos'la tesisi muvasala arzusundayım. Tayyare bu bâbda çok işimize yarayacaktır...”⁷⁰ ifadeleri ile tayyare ihtiyacını vurgulamaktadır.

Ayrıca, Hold Yanov isminde pilotla anlaşmıştır. Pilot, 1.500 mark maaş alacaktı. İtalyanlara karşı savaşa girerse maaşı 2.000 marka çıkacaktı. Kaza

67 a.g.e., 45.

68 a.g.e., 45-50.

69 a.g.e., 50-51.

70 Aynı yer.

geçirirse maaşı yatmaya devam edecek, senelik 3.000 mark verilecek ve kendisine 1 asker tayin edilecekti. Ancak Yanov'un kontratında tayyarecilik ve tayyare öğretmenliği yapacağı geçmektedir. İlk olarak kurulacak tayyare mektebinde görev düşünülmüştür.⁷¹

Bu mektuplar üzerine Süreyya Bey bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre Avusturya'da 3, Liepzig'de 1 fabrika gezilmiştir. Almanya'da ise Harlan tayyaresini beğendiklerini aktaran Süreyya Bey, az önce bahsi geçen bomba mevzuunun Almanlar tarafından gizli tutulduğunu, tayyare alımı konusunda anlaşılırsa bu hususun tecrübesinin İstanbul'da yapılacağını bildirmiştir. Ayrıca Harlan fabrikasından 2 adet pilot vaadi alınmıştır.⁷²

4 Haziran 1912'de Paris'e varan heyet 1 gün sonra R.E.P. ve Deperdussin fabrikalarını ziyaret etmişlerdir. Süreyya Bey'in en çok beğendiği tayyareler bunlardır. R.E.P.'nin demirden, Deperdussin'in ise en iyi ahşap tayyare yaptığını aktarmaktadır. Çeşitli tayyare, motor ve balon fabrikaları ziyareti sonucunda heyet, Voisin tayyare fabrikası ziyaretinde, Bulgarların bu fabrikadan tayyare aldıklarını öğrenmiştir. Fransa'da toplam 15 tayyare fabrikası gezilmiştir.⁷³

18 Haziran'da İngiltere'de Bristol tayyare fabrikasına varılmıştır. Bir buçuk ayda teslim edilmek üzere 2 tayyareci ve 2 makinist ile anlaşılmış, 120 adet 15 kiloluk hava torpilleri satın alınmıştır. Meblağ ise 1260 İngiliz lirasıdır.⁷⁴

Marka	Menşei	Adet
Deperdussin	Fransa	2
R.E.P.	Fransa	7
Bristol	İngiltere	4
Harlan	Almanya	2
Blériot ⁷⁵	Fransa	1

Tablo 2 Süreyya Bey'in döneminde alınan tayyareler

⁷¹ a.g.e., 58.

⁷² a.g.e., 52-56.

⁷³ a.g.e., 70-74.

⁷⁴ a.g.e., 91.

⁷⁵ Süreyya Bey'in babası Serasker Rıza Paşa tarafından orduya hediye edilmiştir. Hazırlanan tayyare planı için bkz. Ek-6.

Sonuç

İtalya'nın *risorgimento* adı verilen idealleri için saldırdığı Libya, göklerde harp eden hava unsurlarının ilkler sahası olmuştur. Tayyarelerin taktik ve stratejileri belirlenmiş; keşif, keşif önleme, propaganda faaliyetleri ve hava savaşlarının nüvesi oluşmuştur. Böylece askerî havacılık; saldırı, savunma ve düşmanı yok etme safhasının ön hamlesi olan askerî istihbaratın ele geçirilmesi gibi konularda vazgeçilemeyecek bir unsur halini almıştır. Hava Harp Tarihi'nde ilk kez askerî havacılık faaliyetlerine maruz kalan Osmanlı Devleti, henüz yeni olan bu icadı envanterine sokmak için ataşemiliterlerini devreye sokmuştur. Ataşeler aracılığı ile bilgiler edinilmiş, Avrupa'da para kazanmak isteyen bazı müteşebbislerle irtibata geçilmiştir. Arşiv belgeleriyle tespit edildiği üzere Alman Mösyö Gans geri çevrilmiş, Fransız Mösyö Aman'ın dolandırıcılık faaliyetine maruz kalınmıştır. Tayyare arayışları ivedilikle devam ederken Trablusgarp'ta büyüyen savaş için Mahmut Şevket Paşa'nın isteği doğrultusunda Süreyya Bey Avrupa'ya gönderilmiştir. Süreyya Bey'in müzakerelerini yürüttüğü ve envantere sokulan 16 tayyare Trablusgarp Harbi'nde kullanılamamıştır. İşbu seyahatin, Osmanlı'nın Trablusgarp'ta tayyare kullanabilmek için tertiplendiği belirgindir. Ancak, Balkan Harbi'nin başlaması ile satın alınan tayyareler Trablusgarp'ta kullanılamamıştır. Böylece Trablusgarp Harbi, karşılıklı 2 tayyarenin karşı karşıya geldiği ilk savaş olma özelliğini kazanamamıştır. H. C. Sepping-Write'ın çizimleri, hava savunma modellerini ve topçu ateşi tanzimini Avrupa kamuoyuna taşımıştır. Böylece, Harb-i Umûmî'den önce askerî tayyareciliğin laboratuvarı 3 savaş unsurunun aynı anda kullanıldığı Trablusgarp Harbi olmuştur. Nihayetinde hava saldırı teknikleri ve savunma modelleri de gelişim geçirecektir. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti, tayyare teşkilâtı ve mektep çalışmalarını hızlandıracak, ordu envanterine çeşitli tayyareler sokacaktır. Bu süreç Osmanlı havacılığında önce Fransız ekolü, ardından Alman ekolüyle devam edecektir.

EKLER

Ek1 Sepping-Write'm İllüstrasyonu

The Illustrated London News, 27 Nisan 1912.

EK 2 Sepping-Write'in Esir Tayyare İllüstrasyonu

The Illustrated London News, 12 Ekim 1912.

FIKİRLER VE TENKİTLER

Tarihte ilk esir tayyare

ZORLA İLK PLANA GEÇEN BİR HATİRA — TRABLUS HARBİNDE TAYYARE — İLK DÜŞEN İTALYAN TAYYARESİ — AZİZİTE KARARGAHINDA FETHİ BEYİN ÇADIRINDA — ASKER DİYE GÖRDÜKLERİ — TRABLUS HARBİNE DAİR BİR MONOGRAFİ VAR MI?

Yazan: A. Adnan - Adıvar

Son iki yazında hatıralar yazmak hastalığına tutulmaktan korktuğumu söylüyordum. Fakat, insan ne kadar zorlanırsa zorlanırsa, bazı hatıralar tâ derinden kabarıp öyle canlı bir çıkış ile dışa çıkıyor ki, onları tekrar geriye itip hapsedmek için zahmet çekecek yerde oturup yazıvermek bin kat daha kolay oluyor; oluyor amma bu da tutulmadığı iddiası ettiğim hatıralar yazmak hastalığının bir önel (özel) kısmı değil, genelidir.

İşte tam bu hastalığa yakalanmadığı söyleyip durduğum bir sırada, Ulus gazetesine mütehasas bir kalem tarafından yazıldığı anlaşılın ve tayyare tarihinden bahseden makalenin başlığında Trablus harbinde tayyare sözlerini görünce hatıralar dalğası kabardı ve beni alıksızlar eden bir bahis olmadı. Halde makaleyi gözlerimden beyrimne giden bir hitamla fedriile okudum. Bir kere daha tarihini nasıl yazdığımı gördüm. Makale muharri-

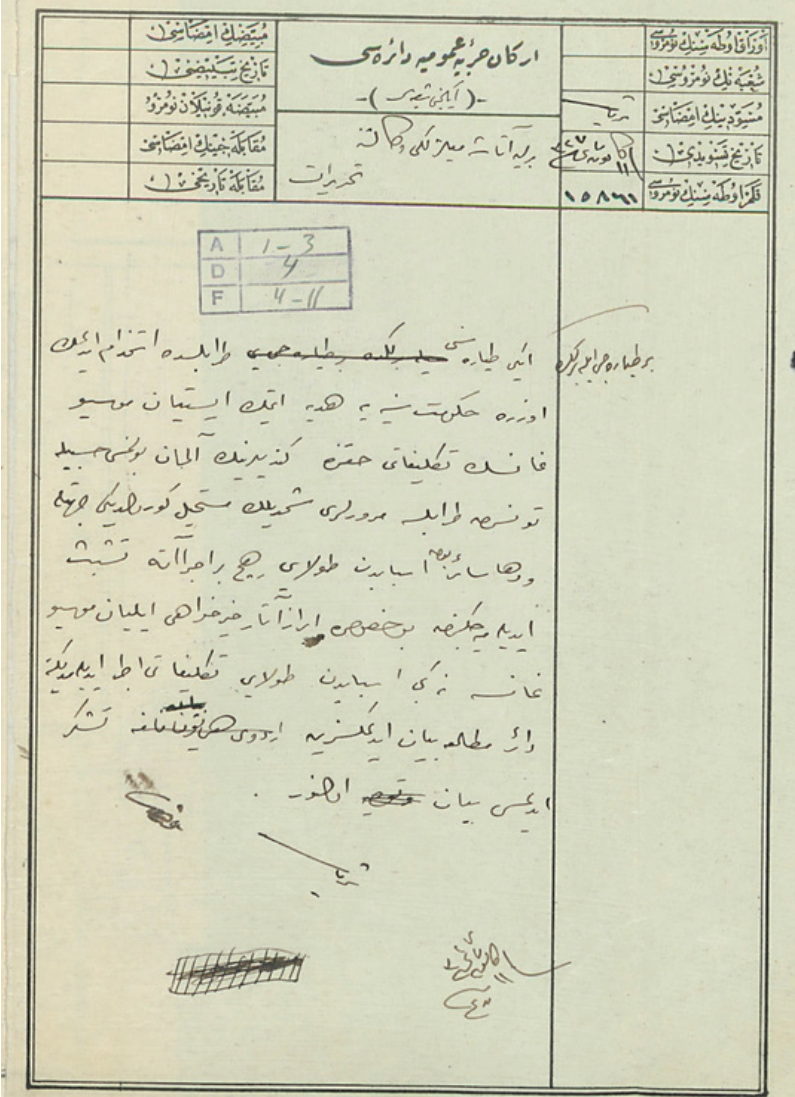
rinin Trablus harbindeki tayyare hareketlerini Charles Delfus ve Henri Boche adında iki müellifin yazdıkları Tayyarecilik Tarihiyle Illustrated London News adlı resimli mecmuadan aldığı malûmat ile yazmış olduğu sütun altındaki notlardan anlaşılıyor. Müelliflerin, 1911 - 1912 senelerinde Türkler ile İtalyanlar arasında geçen harbin türker tayyare vesikalara dayanan bir tarihini bulamayınca, garp kaynak-

(Devamı Sa. 2; Sh. 4 det.)

Vatan, 21 Nisan 1946

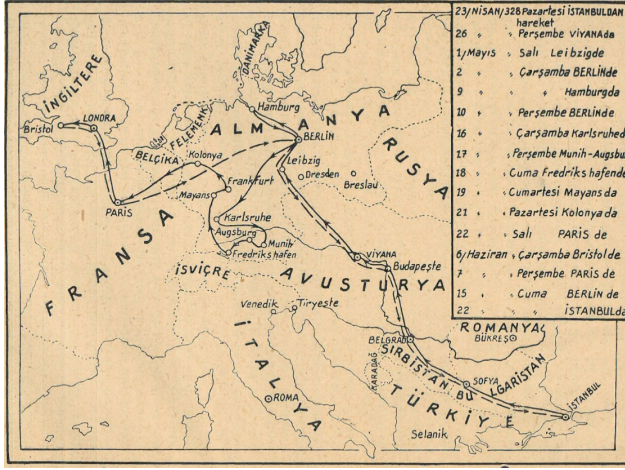
EK 3 Mösyö Gans'ın Teklifinin Reddedildiğine Dair Belge

ATASE, OİH, K: 4, D: 18, F: 4-11.

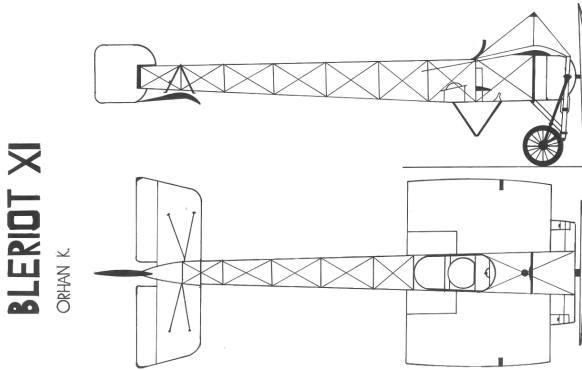
Ek 5 Süreyya Bey'in Kendi Hazırladığı Avrupa Seyahati Haritası

Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi* (İstanbul: Himi Kitabevi, 1947), 53.

EK 6

Rıza Paşa Tarafından Orduya Hediye Edilen Blériot XI Tayyaresinin Planı

Elle çizilip, bilgisayar ortamında düzenlenmiştir.

HAVA SAVUNMA AÇISINDAN TÜRK-İTALYAN HARBİ

Mehmet Yüksel DOĞAN¹

Giriş

Genel bir tanımlama ile havadan ve atmosfer dışından (uzay) gelebilecek tehditlere karşı stratejik, operatif ve taktik seviyede alınan/alınacak her türlü tedbir ve tertibata, hava savunma denir.²

Türk askeri terminolojisinde hava savunma:

XX. yüzyılın ilk yarısında (II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem), askeri amaçla kullanılan hava vasıtalarının (balon³ ve uçak⁴) muharebelerdeki etkinliği gereği, "Tayyare Defi (Def'i Tayyare)⁵" olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde havadan gelebilecek tehditler, etkisi, niteliği ve yoğunluğu itibariyle kara/deniz tehditleri ile karşılaştırıldığında, öncelikli tehdit olarak değerlendirilmemiştir.⁶

1 Hv.Svn.Alb., Milli Savunma Üniversitesi misafir öğretim üyesi, mdoğan2@msu.edu.tr

2 Askerî tanımı: Barıştan itibaren havadan (uzay dâhil) gelebilecek her türlü düşman taarruzlarını; erkenden ve en ileri hattan itibaren tespit/teşhis etmek, etkin bir şekilde önlemek/bertaraf etmek ve taarruzun etkisini asgari seviyeye indirmek maksadıyla icra edilen aktif, pasif ve tamamlayıcı savunma faaliyetlerinin tümüdür. [Kara Kuvvetleri Komutanlığı, KKT 44-1 (B) Hava Savunma Taktiği (Ankara: K.K. Basımevi Md.lüğü, 2014)]

3 Bu dönemde keşif, gözetleme, lojistik ve havadan bombardıman maksatlı kullanılan "Balon"lar ile "Zeplin"ler arasında bir ayırım yapılmamış, hepsi "Balon" olarak ifade edilmiştir. Bkz. Resim-1 ve Resim-2.

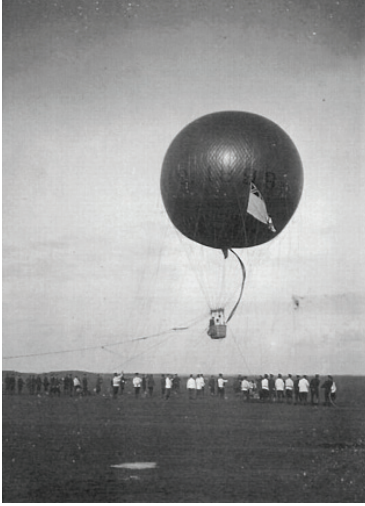
4 İtalyanların Trablusgarp harbinde kullandığı Nieuport tipindeki uçak. Bkz. Resim-3

5 Osmanlı ve müteakiben Türk Silahlı Kuvvetleri kaynaklarında geçen terimdir. Örneğin: "Da-fi'i Tayyare-i Topçuluk nerede ve nasıl doğdu?", *Topçu Mecmuası*, S.19 (Temmuz 1926) Bakınız, Resim-4 "Tayyare Defi Topları", *Topçu Talimnamesi*, S.5 (İstanbul: Askerî Matbaa, 1941) "Hava Müdafaa Genel Komutanlığı teşkili ve vazifesi hakkında kanun (3231 S.K.)", Resmi Gazete, 3638 (Haziran 1937), 8360; Hava taarruzlarının muharebelerdeki etkisini iyi değerlendiren Türkiye Cumhuriyeti; hava savunmasına yönelik ilk teşkilatlanmasını 1937 yılında çıkardığı bu kanunla yapmıştır.

6 "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması" (İstanbul: Hava Harp Akademisi Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, 2009), 1.

XX. yüzyılın ikinci yarısında, II. Dünya Savaşı ile birlikte özellikle uçaklarda meydana gelen büyük gelişmeler, tehdit algılamasını değiştirmiş; öncelikli hava tehdidi uçaklar kabul edilmiştir. Değişen bu tehdit algılamasına bağlı olarak, “Tayyare Defi” tanımının yerini “Uçaksavar”⁷ almıştır.

İçinde bulunduğumuz XXI. yüzyılda ise, hızla gelişen teknolojiye bağlı olarak, hava tehdidinde uzay boyutu da eklenince,⁸ tehdit algılaması yeniden şekillenmiş; uçaklara, helikopter, her cins füze, uydu, insansız hava araçları ve hatta topçu ve havan mühimmatı da eklenmiştir. Bu değişim ve gelişmelere uygun olarak, “Uçaksavar” tanımı da “Hava Savunma”⁹ olmuştur.

Resim 1 Balon

Resim 2 Zeplin

7 Örneğin: Kara Kuvvetleri Komutanlığı, KKT 44-60 Hafif Uçaksavar Silahları Hizmet Talimnamesi (Ankara: K.K. Basımevi, 1968) Kara Kuvvetleri Komutanlığı, KKY 164-27 Uçaksavar Harekât Merkezleri Yönergesi (Ankara: K.K. Basımevi, 1989)

8 “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 38.

9 Örneğin; Kara Kuvvetleri Komutanlığı, KKT 44-1 (B) Hava Savunma Taktiği (Ankara: K.K. Basımevi Müdürlüğü, 2014)

Resim 3 Nieuport Tipi Uçak

Resim 4 Topçu Mecmuası, Temmuz 1926, 19'uncu Sayı.

Sistemli hava savunma ihtiyacı ilk kez Trablusgarp Harbi'nde ortaya çıkmıştır.¹⁰ Sınırlı ve bölgesel muharebeleri ihtiva etmesine rağmen, sonuçları itibariyle tüm dünyayı etkileyerek güvenlik stratejilerinde değişikliğe neden olan bu harbe kadar, kara ve deniz olarak iki boyutta planlanan ve icra

10 Hv.Svn.Bnb. James D. Crabtree'nin kaleme aldığı *Hava Savunma Üzerine (On Air Defense)* adlı kitabında ve daha birçok kaynakta hava savunma tarihi; Fransız İhtilali (1789), Amerikan İç Savaşı (1861) ya da Fransa-Prusya savaşında (1870) balonların kullanımı ile başlatılrsa da, balonların etkisi ve niteliği ile taktik ve teknik kullanımı göz önüne alındığında, ilk sistemli hava taarruzlarının ve karşılığında hava savunmasının Trablusgarp Harbinde uygulandığı açıkça görülecektir.

edilen harpler, hava boyutu da eklenince, üç boyutlu hale gelmiştir. (Askeri terminolojiye göre ilk “Müşterek Harekât”tır.)¹¹

İşte bu üçüncü boyutu planlara dâhil etmek ve gerekli tedbirleri almak ihtiyacı, muharebe sahasını şekillendiren fonksiyon alanlarına bir yenisinin daha, yani hava savunmanın eklenmesine neden olmuştur.

Birçok kaynak hava savunma tarihini, Trablusgarp harbinde Türk Ordusunun¹² İtalyan hava filosuna karşı tüfek ve toplarını hava savunma silahı gibi kullanması ve bu şekilde ilk olarak bir İtalyan savaş uçağını düşürmesi ile başlatmaktadır.¹³

Bu açıdan değerlendirildiğinde; harp tarihinde her zaman ilkleri yaratan ve yaşayan Türk Ordusu, bu harpte uyguladığı hava savunma taktikleri ile de dünya ordularına örnek olmuştur.

Trablusgarp Harbinin (29 Eylül 1911-18 Ekim 1912) Hava Savunma Faaliyetleri Açısından İncelemesi

Harp, 29 Eylül 1911 tarihinde, İtalyanların Trablusgarp’ı denizden bombardımanı ile başladı.

Bu harp için İtalyanlar; 22 adet Fransız yapısı Nieuport ve Bleriot-2 (Resim 5) tipi, 6 adet Etrich Taube (Resim 6) ve Bristol (Resim 7) tipi

11 Charles Stephenson, *A Box of Sand: The Italo-Ottoman War 1911-1912* (Great Britain: Tattered Flag Publishing, December 19 2014) Kapak. “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 1.”

12 Osmanlı ordusu, çok uluslu ve yerel kuvvetlerden oluşan bir yapıya sahip olmasına rağmen, özellikle komuta heyetinin çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı. Bu nedenle makalede, anlaşılmayı kolaylaştırmak maksadıyla, genel bir ifade olarak “Türk Ordusu” kullanılmıştır.

13 Alessandro Vagnini, “İtalya-Türk Savaşında İtalya Hava Kuvvetleri: Uzun Süreli Bir Geleceğin İlk Adımı”, *Türk Hava Kuvvetleri 100’üncü Yıl Uluslararası Tarih Sempozyumu 08-10 Şubat 2011*, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2013), 5’inci Bildiri. Sibel Kavaklı, “Türk Havacılığın Gelişiminde Uğrak Noktaları Hava Sefinesinden Tayyareye, 20. YY. Başlarında Bir Yolculuk 1909-1914”, *Türk Hava Kuvvetleri 100’üncü Yıl Uluslararası Tarih Sempozyumu 08-10 Şubat 2011*, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2013), 4’üncü Bildiri. Yücel Topçu, Ender Almaç, “Hava Gücünün Yükselişi ve Harp Prensipleri” *Savunma Bilimleri Dergisi*, C.13, S.2, (Ankara: Kara Harp Okulu Yayınları, Kasım 2104), 5. “Hava Savunma Sistemleri ve ASELSAN”, *ASELSAN Dergisi*, Y.25, S.84 (Ankara: Gökçe Ofset, ASELSAN A.Ş. Yayınları, 2012), 4. Luca Micheletta, Andrea Ungari, *The Libyan War 1911-1912* (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013) ix.

olmak üzere toplam 28 adet uçak ile P1 ve P2 tipi toplam 6 adet balondan¹⁴ oluşan hava filosu¹⁵ oluşturmuşlardı. İtalyanların oluşturdukları bu hava filosu; muharebelerde meydana getirilen ve taarruz amacıyla (askeri amaçlı) kullanılan ilk hava gücüdür.¹⁶

İtalyanlar; 30 Eylül-20 Ekim 2011 tarihleri arasında Trablus, Tobruk, Bingazi ve Derne'ye çıkartma yaparak, buraları işgal ettiler. İşgal ile birlikte balon ve uçakları Trablusgarp semalarında görünmeye başladı.

Balon ve uçakları gökyüzünde ilk kez gören askerler, uçan bu araçları şaşkınlık ve merakla izlediler; üzerlerine bombalar düşünce¹⁷ çaresizce kaçıştılar, korktular ve ne yapacaklarını bilemediler (Resim 8 ve 9). Harbin ilerleyen safhalarında çaresizlik ve korkularını, Türk subaylarının liderliğinde üzerlerinden attılar.

22 Ekim 1911 günü, harp tarihinde ilk kez bir uçak askeri maksatlı olarak kullanıldı¹⁸; Yzb. Piazza'nın kullandığı Bleriot tipi İtalyan uçağı, Aziziye üzerinde yaklaşık bir saat süren hava keşfi yaptı.¹⁹ Bu uçuş sonrasında, İtalyan birliklerinin yaptığı manevralar, Türk subaylarınca havadan yapılan keşfin sonucu olarak değerlendirildi ve gerekli tedbirleri almak konusunda çareler düşünüldü.

14 P1 Tipi, 4200 metreküp hacminde, 50 km/h hızında; P2 Tipi 4700 metreküp hacminde, 54 km/h saat hızında, hareketli balon.

15 Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları* (Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Genel Md. Yayınları, 1979), 6 ve 63.

16 F. Rezzan Ünalp, “Çanakkale Savaşı'nda Türk Hava Harekâtı Mart 1915-Ocak 1916”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Y.129, S.404 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, 2010), 19. Hava Gücünün Yükselişi ve Harp Prensipleri, a.g.y., 4. Süreyya İlmen, *Hatıralarım-I Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi* (İstanbul: Hilmi Kitabevi, İbrahim Horoz Basımevi,1947), 11. W.H. Behhler, *1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı Trablusgarp Savaşı'nın Tarihi*, çev. Leyla Yıldırım (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, 2014), 22-42. Stephenson, a.g.e., vii ve 114. Koloğlu, a.g.e., 63.

17 Stephenson, a.g.e., 121. James D.Crabtree, *On Air Defence* (USA: Greenwood Publishing Group, 1994), 9

18 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.60, S.126, Belge Nu.9 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Ocak 2011), 29. İlmen, a.g.e., 11. Behhler, a.g.e., 124. Stephenson, a.g.e., 230. “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 42.

19 Stephenson, a.g.e., 107 ve 230. “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 42. Koloğlu, a.g.e., 7.

Ertesi gün (23 Ekim 1911) İtalyanlar hava keşiflerine iki uçakla devam ettiler; Yzb. Piazza yine Blériot tipi ve Yzb. Riccardo Moizo Nieuport tipi uçaklarla Aziziye semalarında göründüler.²⁰

Bu kez Türk birlikleri hazırlıklıydı; alçaktan yapılan bu uçuşlara, hafif silahlarla ateş açarak müdahale ettiler. Bu ateşler; üstlerinden geçen uçağa sırt üstü yatarak ya da diz çökerek (Resim 10, 11 ve 12)²¹ ve hurma ağaçları üzerine bağlanan makineli tüfekler ile yapılmıştı.²² Türk birliklerinin uyguladıkları bu taktik, harp tarihinde uçaklara karşı yapılan “İlk Hava Savunma Ateşi”dir.²³

Resim 5 Blériot Tipi Uçak

Resim 6 Etrich Taube Tipi Uçak

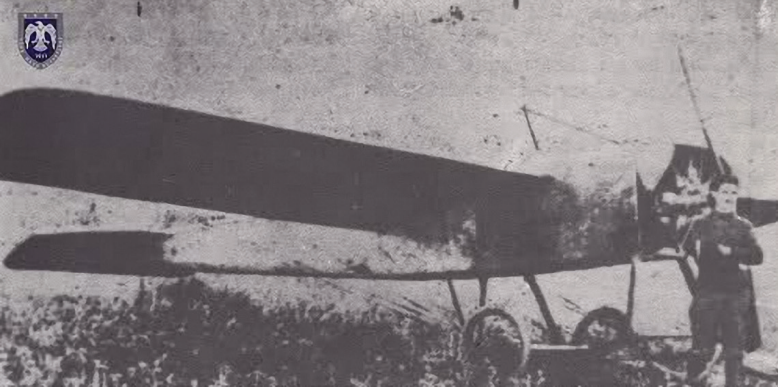
20 Stephenson, *a.g.e.*, 107. “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 43.

21 Resim-10 ve 11 <http://www.youtube.com> sitesindeki “La guerra di Libia” adlı videodan alınmıştır. [Erişim Tarihi: 08.01.2020]

22 Yusuf Gedikli, *Trablusgarp Cephesi Hatıraları* (İstanbul: Paraf Yayınları, 2011), 99.

23 M. Hikmet Bayar, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihçesi* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, Harp Akademileri K.lığı Yayınları, 2009), 92. Topçu, Almaç, a.g.y., 5. Vagnini, *a.g.e.*, 5’inci Bildiri.

Resim 7 Bristol Tipi Uçak

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

*Resim 12*²⁴

25 Ekim 1911 günü, Yzb. Riccardo Moizo'nun kullandığı İtalyan uçağı, Ayn Zara semalarında görüldüğünde Türk birlikleri yine hafif silahlarla uçağa ateş açtılar. Türkler hava savunma atış tekniklerini öğrenmeye başlamışlardı, İtalyan uçağı kanatlarından üç isabet aldı; böylece harpte isabet alarak hasar gören ilk uçak oldu.²⁵

Bu sefer şaşırma sırası İtalyanlardaydı; Türkler ellerindeki basit silahlarla, etkili atışlar yapıyor, uçakların görev yapmasını engelliyorlardı. Tedbir almaları gerekiyordu ve aldılar da; artık uçaklar 600 metrenin altında uçmayacaktı. Alınan bu tedbir, hafif silah ateşlerine karşı etkili oldu; ancak daha yüksekte çıplak gözle yapıldığı için hava keşiflerinin doğruluk ve etkinliğini olumsuz etkiledi; İtalyan pilotlar çoğu kez gördükleri fundalıkları, askerlerle karıştırıyorlardı.²⁶ İtalyanların uyguladıkları bu tedbir, harp tarihinde ilk kez uygulanan “Hava Sahası Kontrol ve Koordinasyon Tedbirleri”den²⁷ birisidir.

24 Çanakkale Savaşı'nda P.Tf. ile hava hedeflerine ateş açma eğitiminin fotoğrafı. Resim-10 ve 11 ile karşılaştırıldığında, uçaklara ateş açmada, benzer nişan vaziyetlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu atış tekniği, Türk Ordusu tarafından Trablusgarp ve devamında Balkan Harplerinde kullanılmak suretiyle geliştirilmiş ve bilahare I. Dünya Harbi ile Kurtuluş Savaşı'nda da kullanılmıştır.

25 “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 43.

26 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.59, S.125, Belge Nu.14 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Haziran 2010) Koloğlu, a.g.e., 63. Osman Gazi Baykal, “Askeri Amaçla Uçağın İlk Kez Kullanışı”, <http://www.airkule.com>. [Erişim Tarihi: 11.10.2013]

27 Hava Sahası Kontrol ve Koordinasyon Tedbirleri: İcra edilecek/edilen müşterek ve/veya birleşik bir harekatta satıh kuvvetlerinin; satıhtan-satıha ve satıhtan-havaya, hava araçlarının; havadan-satıha ve havadan-havaya silah sistemlerini süratli ve etkili bir şekilde kullanabilmesi

İtalyanlar, harekâtın desteklenmesinde uçak kullanımını her geçen gün daha da geliştirdiler; 28 Ekim 1911 tarihinde, Yzb. Piazza'nın kullandığı uçakla, hava ileri gözetleyiciliği yaparak, topçu ateşlerini idare ettiler.²⁸

Uçak-Yer (Hava-Satıh) arasında iletişimin telsiz ile sağlandığı değerlendirilmektedir. Zira telsizi ilk geliştiren İtalyanlardır. Bu harpte denedikleri ve kullandıkları kaynaklarda geçmektedir. Ayrıca; keşif uçaklarında iki pilot bulunmakta idi. Birisi gördüklerini harita üzerinde işaretlemekte ya da fotoğraf çekmekte, indiklerinde değerlendirilmek üzere harp karargâhına teslim edilmekteydi. Savunma yapan birliklerin siperde ve yaya oldukları düşünülürse, hareket kabiliyetleri düşüktü. Dolayısıyla mevzi değiştirmeleri uzun zaman alıyordu. Bu süre elde edilen istihbaratın zamanında ve yerinde kullanılması için yeterliydi.

1 Kasım 1911 tarihinde ise Yzb. Gavotti'nin kullandığı Etrich Taube tipi uçakla Ayn Zara'daki birliklerimizi havadan bombaladılar.²⁹ 600 metrenin altına inmedikleri için hafif silah ateşlerinden de etkilenmiyorlardı. Türk ordusu, uçak sayesinde İtalyan topçusunun etkili atışlar yaptığının farkındaydı; hafif silahlar ile 600 metrenin üzerinde uçan uçaklara, menzili³⁰ dolayısıyla

---

ve karşılıklı müdahalenin (dost unsurların birbirine zarar vermesi dâhil) önlenmesi maksadıyla hava sahasının düzenli ve emniyetli bir şekilde kullanılması için alınan tedbirlerdir.

28 Stephenson, *a.g.e.*, 230. Orhan Köksal, “Trablusgarp Savaşı'nda Askeri Havacılık ve İlkler”, <http://www.tarihi kadim.com/trablusgarp-savasinda-askeri-havacilik-ve-ilkler/> [Erişim Tarihi: 08.01.2020] Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması, a.g.y., 43.

29 Behlher, *a.g.e.*, 42. Stephenson, *a.g.e.*, 121. Crabtree, *a.g.e.*, 5. Koloğlu, *a.g.e.*, 11.

30 Sürekli gelişim içinde olan hava ve füze savunma sistemleri, menzile göre aşağıdaki şekilde tasnif edilir:

Kısa Menzil : 0-16 km. (0-50.000 feet)

Orta Menzil : 16-40 km. (50.000-120.000 feet)

Uzun Menzil : 40 km. üzeri (120.000 feet üzeri)

Ayrıca, harekât bölgesine, icra edilen harekâta ve harekâta iştirak eden hava ve füze savunma unsurlarına bağlı olarak değişmek kaydıyla hava ve füze savunması ile hava sahasının kontrol ve yönetimine ilişkin irtifa limitleri;

Alçak İrtifa : 0-5 km. (0-15.000 feet)

Orta İrtifa : 5-10 km. (15.000-30.000 feet)

Yüksek İrtifa : 10 km. üzeri (30.000 feet üzeri) olarak belirlenir.

etkili olamıyor, bu nedenle kayıplar artıyordu; ayrıca atılan bombaların **çoğu** isabetli olmasa da askerin moralini olumsuz etkiliyordu; buna bir çare bulunmalıydı.

Türk Ordusu, bu hava keşif faaliyetlerine karşı aldatma taktikleri geliştirdi ve İtalyanları aldatmayı başardı. Kendi mevzilerinde savunma yapan Türk Ordusu sayıları çok az olmasına karşın, havalanan bir uçak veya balon gördüklerinde ellerindeki tüm çadırları kuruyor, kilim, örtü ne varsa elleriyle havaya kaldırarak havadan bakıldığında sanki çok fazla çadır varmış gibi hissettiriyorlardı. İtalyan pilotlar fotoğraf makineleri ile bölgeye vardıklarında ve fotoğraf çekip döndüklerinde karargâhta komutanlar foto sonuçlarına bakıp, o bölgede çok fazla düşman kuvveti var o yöne ilerlemeyelim kararı veriyordu. Ayrıca havalanan uçak görüldüğünde ya da uçak mevzilerimize yaklaştığında tüm askerlere çalılıkların altına saklanmaları emri veriliyordu. İtalyan pilotlar aşağı baktıklarında hiçbir Türk askeri görmüyordu. Tabidir ki çekilen fotoğraflarda da herhangi bir şey görülmüyordu. Sonuçta İtalyan askerleri o bölgeye ilerlediklerinde aldatma neticesinde Türk Ordusu ile sürpriz bir şekilde karşılaşılıyor tuzağa düşmüş oluyordu.³¹

Türk subayları, 600 m. üzerinde uçmaya başlayan İtalyan uçaklarına karşı etkili olmak amacıyla, topçuyu kullanmayı düşündüler; bu düşüncelerini de 15 Aralık 1911 tarihinde, Yb. Roberti'nin kullandığı uçağa karşı uyguladılar;³² topçu ile atış etkili olmuştu, uçak görevini tamamlayamadan bölgeyi terk etti. Böylece Türk Ordusu; uçaklara karşı topçu ateşi kullanarak, harp tarihinde bir ilk'i daha gerçekleştirmiş oldu. (Resim 13 ve 14)³³

31 “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 43.

32 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.60, S.126, Belge Nu.35 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Ocak 2011) “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 44. Köksal, a.g.m.

33 Topçu Talimnamesi, a.g.e., 4.

Resim-13 Çanakkale Harbi ve Resim-14 I. Dünya Harbi'nde hava savunma amacıyla görevlendirilmiş ve mevzilendirilmiş toplar; gerekli yükselişi sağlamak için tekerlekleri yüksek bir sütreye konmuştur. Rahatlıkla kundak atarak sağa sola dönüş yapmasını sağlayacak şekilde, kundak altı da düzenlenmiştir. Bu şekilde mevzilendirilen topların aynı anda başka maksatla kullanılması mümkün olmadığı için mürettebatının da ayrıca yetiştirilmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda; adı konmasa da hava savunma sınıfının temelini Trablusgarp Harbinde atıldığı değerlendirilebilir.

Resim 13

Resim 14

Türk Ordusu, aynı atış tekniklerini 14 Ocak 1912 günü saat 11.00'de, Derne'de bulunan şark ordugâhına kuzeybatı istikametinden yaklaşan uçağa karşı da kullandı; açılan ateş üzerine uçak geri döndü.³⁴ Türk Ordusu etkin hava savunma ateşi ile uçağın görevini tamamlayamadan bölgeyi terk etmesini sağlanmıştı.³⁵

İtalyanlar, uçak kullanım taktiklerine 15 Ocak 1912 tarihinde bir yenisini daha eklediler; özellikle çoğunluğu oluşturan yerel halkı (Araplar) etkilemek ve muharebe dışı bırakmak maksadıyla, havadan bildiri atarak, psikolojik harekât uyguladılar.³⁶

Uçak ve balonlardan yapılan keşif ve ileri gözetleme,³⁷ Türk Ordusu'nu oldukça yıpratıyor, özellikle Arap askerlerinin moralini olumsuz etkiliyordu. Tedbir olarak; pasif hava savunma tedbirlerinden³⁸ olan gizleme, tahkimat, dağılma, aldatma vb. tedbirler alınıyor (8'inci sayfada da belirtilen), birlik

34 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.59, S.125, Belge Nu.14 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Haziran 2010)

35 Hava savunmanın görevlerinden birisi de, düşman hava taarruzlarının etkisini asgari seviyeye indirmektir. Uçakların görevini tamamlayamadan bölgeyi terk etmesi, bu görevin başarıyla icra edildiği şeklinde değerlendirilir.

36 Micheletta, Ungari, *a.g.e.*, 44. Koloğlu, *a.g.e.*, 19. Köksal, *a.g.m.*

37 Behler, *a.g.e.*, 86, 91. "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması", *a.g.y.*, 43. Vagnini, *a.g.e.*, 5'inci Bildiri. Kavaklı, *a.g.e.*, 4'üncü Bildiri.

38 Hava Savunma Harekâtı, "Aktif Hava Savunması" ve "Pasif Hava Savunması" şeklinde iki ana usulde icra edilir. Ayrıca "Tamamlayıcı Hava Savunma Unsurları" (teşkilat, komuta-kontrol ve muhabere etkinliği) ile hava savunma harekâtı güçlendirilir. Pasif Hava Savunması: Örtü ve Gizleme, Dağılma, Tahkimat, Aldatma vb. şekilde alınan tedbirlerdir. Stephenson, *a.g.e.*, 114.

intikalleri daha çok gece yapılıyordu. Bu kapsamda, 18 Ocak 1912 tarihinde yapılan Kırkkarış Muharebesi'nde; düşmanın top ateşiyle uçaklarının keşfine mani olmak maksadıyla, akşama doğru muharebelere başlanarak, taarruzun ertelenmesi emri verildi. Ancak bu emre Arap askerleri karşı çıkarak, beklemeksizin harekete geçtiler;³⁹ taarruz başarısız oldu, fazla sayıda da zayıat verildi. Konu ile ilgili olarak, Kur.Yzb. Tahir'in aynı gün gönderdiği rapordaki, aşağıda belirtilen satırlar, hava savunmanın önemi açısından oldukça dikkat çekicidir:

“Bu sıralarda (Saat 11:30) bir düşman tayyaresi, Trablus istikametinden harp bölgesine girdi ve kendi bataryaları üzerinde daireler çizerek muntıka ve istikamet tayinine başladı. Aynı anda Hamamcı tarafından bir sabit balon yükselmişti ki Sultaniye veya Komutan Tabyası bu balonla gözetlenerek ateş altına alınıyordu.”

“Yaralıların çoğu tayyarelerin havalanmasından sonra şarapnel misketleriyle yaralanmıştır. Geri çekilme esnasında düşman, tayyareleriyle en uzak mesafelere kadar aralıksız şarapnel ateşi açtığı gibi tapa taksimatının dışında da dane ateşine başlamıştır. Tayyare ve balonun yaptığı hizmet gerçekten büyüktür. Düşman tayyareleri daireler çizerek ve sessizce yükselip kesin yer tayini yaparak düşman topçusuna ve bataryalarına adım adım mesafe tanzim ettirdiler.”⁴⁰

Keşif yapan balonlar genellikle bir sala bağlanıyor, sal Torpito adı verilen bir savaş gemisi tarafından çekiliyordu. Yaklaşık olarak 300 metre gibi bir irtifaya çıkan bu balonlar keşif ve Türk Ordusuna karşı İtalyan topçu ateşlerinin tanziminde kullanılıyordu. Bu ateş tanzimi için bölge harita üzerinde işaretlenerek çeşitli sektörlere ayrılmıştı. Atışların hangi sektöre yoğunlaşması isteniyorsa daha önceden belirlenmiş ve o sektöre ait olan renkteki bayraklar balondaki personel tarafından sallanarak görsel işaretler veriliyor ve topçu ateşleri tanzim ediliyordu. Bu balonlar Trablusgarp semalarında gece de uçmaya başladı ve Türklere karşı topçu ateşlerinin tanziminde bu kez, değişik renklerde işaret fişekleri atılmak suretiyle görevler icra edildi.⁴¹ Kullanılan diğer bir teknik de; kaydedilen istihbarat, balonun halatına bağlı bir torbanın

39 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.60, S.126, Belge Nu.24 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Ocak 2011), 94.

40 a.g.d, 95 ve 96.

41 “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 42.

(aşağı kayması için ağırlık bağlıdır.) içine koyularak serbest bırakılıyor ve torba halattan kayarak yüzeye/gemiye ulaşması sağlanarak icra ediliyordu.⁴²

Türk Ordusu, hava savunma becerisini, 31 Ocak ve 13 Mart 1912 tarihlerinde bir kez daha gösterdi. İtalyan uçakları, açılan ateşler sonucunda [Pilot (Rasit Yzb. Carlo Montu) ve fotoğraf çeken Yzb. Piazza yaralandı.] keşif görevini tamamlayamadan geri döndüler.⁴³

Tarihler 10 Haziran 1912’yi gösterdiğinde, harp tarihinin sayfalarına bir ilk daha eklendi; o sabah bir İtalyan uçağı, Derne’deki ordugâh civarına bomba attı, ancak hiçbir zarar veremedi. Uçak Derne semalarında görüldüğünde, piyade silahlarıyla ateş açılmış; topçu silahlarıyla 3000 metreye göre ayarlanıp (ihtiraklı tapa ile) atılan şarapnelimizden biri uçağın beş metre kadar yakınında patlamıştı. Hasar gören uçak Derne Vadisi’ne düştü;⁴⁴ böylece hava savunma ateşi ile ilk defa uçak düşüren ordu, Türk Ordusu oldu.⁴⁵

08 ve 09 Ağustos 1912 tarihlerinde İtalyan uçakları havadan keşif faaliyetlerine devam ettiler. (Seyit Abdullah ve Timiskit civarı)⁴⁶ Ancak Türklerin etkin hava savunma ateşi nedeniyle, ayrıntılı ve sağlıklı keşif yapamadılar; topçu ateşlerini idare edemediler. 25 Ağustos 1912 günü aynı maksatla bölgede bulunan İtalyan uçağı, hava savunma ateşi ile aldığı isabetler sonucu denize düştü ve pilotu Atğm. Manzini öldü.⁴⁷

10 Eylül 1912 günü, Yzb. Riccardo Moizo’nun kullandığı Nieuport tipi uçak, hafif silah ateşlerimiz nedeniyle Aziziye’ye mecburi iniş yaptı; uçak pilotu ile birlikte ele geçirildi.⁴⁸

42 Crabtree, *a.g.e.*, 5. Koloğlu, *a.g.e.*, 63.

43 “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 44.

Köksal, a.g.m.

44 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.60, S.126, Belge Nu.35 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Ocak 2011).

45 Crabtree, *a.g.e.*, 5. “Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması”, a.g.y., 44. Vagnini, *a.g.e.*, 5’inci Bildiri.

46 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.59, S.125, Belge Nu.47 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Haziran 2010), 198.

47 “Türk Hava Kuvvetlerinin Kronolojik Tarihi”, *Türk Hava Kuvvetleri 100’üncü Yıl Özel Sayısı*, S.367 (Ankara: Hv.K.Per.Bşk.lığı ve Hv.K. Genel Sekreterliği Yayını, 2011), 54. Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması, a.g.y., 44.

48 Türk Hava Kuvvetlerinin Kronolojik Tarihi, a.g.d., 54. Behhler, *a.g.e.*, 120. Geçmişten Gü-

Trablusgarp Harbi devam ederken Balkan Harbi başladı; İtalyanlar, 12 Ekim 1912 günü Hams üzerine uçak ile Balkan Harbi'nin kötü gittiğini belirten bildirimler attılar.⁴⁹

Aklı Balkan Harbi'nde olan Türk Ordusu, 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan Uşi Anlaşmasına rağmen, silahı elden bırakmadı, bir müddet daha ata yadigârı toprakları savunmaya devam etti: İşte bu günlerden birinde (20 Ekim 1912), Bingazi üzerinde uçan uçağa topçu ile ateş açıldı; isabet alan uçak, İtalyan istihkâmları civarına düştü.⁵⁰

Harp süresince Türk Ordusu'nun uyguladığı hava savunma taktikleri, İtalyanların muharebelere direkt etki eden hava gücünü, bir kuvvet çarpanı olarak kullanmasını önledi; böylece İtalyan birliklerinin kıyı başında çakılıp kalmalarını sağlayarak, hava savunmanın muharebelerde ne kadar önemli bir faktör olduğunu gösterdi.

Türk subay ve askerleri; hava tehdidine karşı uygulanacak hava savunma tedbirleri konusunda, bu harpte kazandıkları tecrübeden, müteakiben I. Dünya ve İstiklâl Harpleri'nde fazlasıyla yararlandılar. Ancak Balkan Harbi'nde bu pek mümkün olmadı; çünkü 500 yıllık Türk Yurdunu kurtarmak için Trablusgarp'tan Balkanlara koşan vatanseverler, Trakya'ya ancak harbin ikinci yarısında ulaşabildiler.

Sonuç

Trablusgarp Harbi, hava savunma açısından ilklerin yaşandığı, bu anlamda; dünya ve Türk harp tarihine yazılması gerekli olayları içeren ve gelecek harplere örnek teşkil eden nitelikteki bir harptir. Bu harpte:

Uçaklar ilk defa askeri maksatlı olarak kullanılmış,

Uçaklar ile; ilk hava fotoğrafı çekilmiş, ilk hava bombardımanı yapılmış ve ilk defa havadan bildiri atılarak psikolojik harekât uygulanmış,

---

nümüze Hava Gücünün Kullanılması, a.g.y., 44. Vagnini, *a.g.e.*, 5'inci Bildiri. Kavaklı, *a.g.e.*, 4'üncü Bildiri. Koloğlu, *a.g.e.*, 63.

49 Taylan Sorgun, *Halil Paşa* (İstanbul: Destek Yayınevi, Altıncı Baskı, 2011), 92-93. "Geçmişten Günümüze Hava Gücünün Kullanılması", a.g.y., 44.

50 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.60, S.126, Belge Nu.45 (Ankara: Gnkur. Basımevi, Gnkur. ATESE Bşk.lığı Yayınları, Ocak 2011)

Kara ve deniz olarak iki boyutta planlanan ve icra edilen muharebeler; hava boyutu da eklenince, üç boyutlu hale gelmiş,

Piyade silahları (hafif silahlar) ilk kez uçaklara karşı kullanılmış ve uçaklara isabet kaydedilmiş,

Piyade silahlarından etkilenmemek için İtalyan uçaklarının 600 metreden daha aşağıya inmemesi ile ilk kez hava sahası kontrol ve koordinasyon tedbiri uygulanmış,

Topçu silahları ilk kez uçaklara karşı kullanılmış ve uçaklara isabet kaydedilmiş,

Topçu ve piyade silahları ile yapılan hava savunma ateşleri ile ilk defa uçak düşürülmüş,

Havadan gelecek tehdidi bertaraf etme gerekliliği, bu harpte ortaya çıkmış; topçu ve piyade silahlarının hava savunma ateşi maksatlı kullanımı, dünyada hava savunma silahı olarak yeni bir silah sisteminin geliştirilmesini sağlamıştır.⁵¹

Bu kapsamda, “Dünyanın ilk havacıları İtalyanlar, ilk hava savunmacıları da Türklerdir.” tespitini yapmak ve bunu tarihe not düşmek, sanırım yanlış olmayacaktır.

---

51 1870 Fransa-Prusya Savaşı sırasında, balonlara karşı kullanılmak üzere, Prusyalılar tarafından (Krupp Silah Şirketi) topçu silahları ve makineli tüfekler tadil edilerek hava savunma silahlarının ilk öncüleri olarak kullanılmıştır. (Crabtree, *a.g.e.*, 5-6)

ARŞİVLER VE SANAT ESERLERİNDEN YOLA ÇIKARAK TÜRK-İTALYAN ASKERÎ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE NOTLAR

Sedat BORNOVALI¹

Türkiye-İtalya arasındaki ilişkiler hem askerî tarih hem de kültürel ilişkiler bağlamında çok erken dönemlere uzanmaktadır. En genel anlamda ele alınacak olursa Osmanlı Devleti ile günümüzde İtalya'nın parçası olan Venedik ve Cenova güçleri arasında hem sürtüşmeler hem de iş birlikleri olduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin Venedik'ten ressam Gentile Bellini'nin İstanbul'a gelerek yaptığı Fatih Sultan Mehmet'in portresi gibi sanatla ilişkili örnekler, Venedik'ten sipariş edilen cami kandilleri, Uşak halılarının İtalya'ya ihraç edilişi ve İtalyan sanatçıların tablolarında sıklıkla kullanılmaları veya Ankara'dan temin edilen tiftikten dokunmuş kumaşlar² olduğu kadar, Cenova'nın önemli ailelerinden birinin temsilcisi olan Andrea Doria'nın komutasındaki donanmaya karşı kazanılan Preveze Zaferi de hemen herkesin genel kültüründe yer alan askerî ve sanatsal bağlamdaki Osmanlı-İtalyan ilişkilerine örneklerin sadece birkaçıdır.

Bu bildiriye en çok çalışılmış ve bilinen örneklerin yanı sıra iki ülke tarihinin farklı anlarına bakıldığında da savaş ve sanat kavramlarının iç içe geçebildiği, biri işlenirken diğersinin dışarıda kalamadığı olgusunun üzerinde durulacaktır. Sadece İstanbul üzerine yazılmış en tanınmış edebi eserlerden birinin yazarı olan Edmondo de Amicis'in bir topçu subayı olduğunu³ hatırlatmak bile askerlik ve diğer disiplinleri icra eden bireyler arasındaki ilişkinin ne kadar sürekli olduğunu tekrar akıllara getirecektir.

Sanat ve mimarlık tarihi bağlamında odaklanılan ayrıntılar İstanbul'daki İtalyanların özellikle eğitim amaçlı yapılarının gelişimi üzerine yapılan

1 Dr., Nişantaşı Üniversitesi, sedat.bornovali@nisantasi.edu.tr

2 Suraiya Faroqhi, "Giriş; Venedik, Akdeniz ve Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı Döneminde Venedik ve İstanbul*, (Milano: Electa, 2009), 42.

3 H. Mahmut Şakiroğlu, "Edmondo de Amicis" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, (İstanbul: 1994) 60, 61.

çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bunların incelenme süreçleri çeşitli açılardan askerî tarihle kesişmeleriyle dikkat çekmiştir ve bu kapsamda 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki sanat tarihi araştırmalarının askerî tarihle karşılaşmalarından birkaç örnek ele alınacaktır.

Kiliseler içerisinde yapılan dil öğretimi dışarıda tutulacak olursa, İstanbul'da kurulan ilk İtalyan okulunun İtalyan İşçi Yardımlaşma Derneği'nin girişimiyle oluşturulduğu bilinmektedir. İtalya birliğinin 1861 yılında kurulmasından sadece iki yıl sonra, Mayıs 1863'te Societa' Operaia Italiana adıyla kurulan bu dernek adında "işçi" kavramını barındırmakla birlikte aslen milliyetçi bir dernek olarak faaliyet göstermiş ve yeni oluşan İtalyan ulusuna mensup bireyleri çatısı altında toplamıştır. Aynı dönemde İtalyan topluluğunu kısmen de olsa birleştirebilen diğer bir kurumun Katolik kilisesi olması ve Fransız din adamlarının hâkimiyetinde olan bu kurumun İtalyan çocuklarının anadilleri yerine Fransızca eğitim görmelerine yol açması kaygı uyandırmış, dernek aracılığıyla sistemli İtalyanca öğrenimi başlatılarak ilk kez bir okulun temeli atılmıştır. Aynı dönemde İtalyan Devleti'ne sürekli talepte bulunan cemiyet bir İtalyan devlet okulunun açılmasını da sağlamış, binanın yapımını da finanse etmiştir. Bu konularla ilgili ayrıntılara derneğin henüz tümüyle yayınlanmamış bulunan toplantı tutanaklarından erişilebilmektedir.

Derneğin kurulmasından hemen sonra iletilen talepler ancak 1885 yılında sonuçlanabilmiş ve bugün Nuruziye Sokağı adını taşıyan dönemin Polonya Sokağı'nda ilk kez İtalyan Devleti tarafından ulusal bir okulda eğitim vermeye başlanmıştır.⁴ Dernek tarafından finanse edilen okul içinse 1893-94 eğitim yılına kadar beklemek gerekmiştir. Bu arada arsa alınmış, dernek üyelerinden biri olan İtalyan Mimar Alessandro Vallauri'nin projesi gerçekleştirilmiş 16 sınıflı ilkokul binası eğitime hazır hale getirilmiştir. Hayriye Caddesi üzerinde bulunan bu yapı günümüzde Cezayir binası adı ile tanınmakta, etkinlik merkezi, otel ve lokanta olarak hizmet vermektedir. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. İçerisindeki bir levha okul olduğu dönemden kalmadır ve yaptıran İtalyan derneğinin ismini hala taşımaktadır.

---

4 Adriano Marinovich, *La Società Operaia Italiana di Mutuo Soccorso di Istanbul* (İstanbul: 1995).

Resim1 İtalyan İşçi Cemiyeti tarafından İstanbul'da yaptırılan, Carabinieri Karakolu olarak da kullanılacak olan ve günümüzde lokanta olarak hizmet veren okul binası

Okulu genişletmek amacıyla geriye doğru mevcut bahçenin ötesine devam eden arazinin satın alındığı da bilinmektedir ancak maddi nedenlerle ikinci aşama tamamlanamamıştır ve kıvrım yapan caddenin diğer tarafında da cephesi oluşacak büyütme çalışması yapılmayarak ek arsa elden çıkartılmıştır. Günümüzde söz konusu bölümde kısmen Zenovich Apartmanı bulunmaktadır.

Okul 1960'lı yıllara kadar açık kalmıştır ancak I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'un başlıca İtalyan okulu olmaktan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Savaşı kaybeden devletlerden biri olan Avusturya kendisi için yaptırmış olduğu "ulusal okul"⁵ İtalya'nın eline geçmesine engel olamamış⁶, burası Elçilik

5 Avusturya da İtalya gibi vatandaşlarının çocuklarına hitap eden okulların Katolik Kilisesi tarafından yönetiliyor olmasından ötürü bir ulusal okul kurmayı yeğlemiş ve Tomtom Kaptan Sokak'taki bugünkü İtalyan Lisesi'nin arazisinde söz konusu okulu kurmuştur.

6 Rudolf Agstner, Elmar Samsinger "Am Hl. Dreifaltigkeitstag Wurde Die Schule Feierlich Eröffnet Die Österreichisch (-Ungarische) Nationalschule in Konstantinopel", *Österreich in Istanbul III: K. (u.) K. Präsenz Im Osmanischen Reich*, edited by Elmar Samsinger, (Wien: 2018) 361-401.

arazisinde bir İtalyan devlet okulu olarak hizmet vermeye başlamış ve bu durum aralıksız olarak günümüze değin sürmüştür.

“Çukurbostan” adı verilen bölgenin gerçekten de bostan olarak kullanılan geniş bir arsa olduğunu ve Kırım Savaşı’nın hemen ardından işlemler başlatılarak 1858 yılında İngiliz ve Fransız devletlerinin kullanımına tahsis edilmek üzere Osmanlı Devleti tarafından paylaştırıldığını göstermektedir.

Arsanın bostan işlevi ve farklı bir ismi farklı bir belge tarafından da teyit edilmektedir: Orijinali İstanbul’daki İtalyan Büyükelçiliği Arşivi’nde bulunan (Şakiroğlu, 2012, 401 resim altı) 1817 tarihli bir planın (eserin tercümesinde bulunmayan ancak orijinalinde Tommaso Bertelé tarafından yer verilen) lejandından anlaşıldığı üzere okulun da içinde bulunduğu bu arsa için “İncir Bostanı” ifadesi kullanılmaktadır. Paylaştırma sırasında İncirli/Çukur bostanın bir kısmı da Avusturya Macaristan Elçiliği’ne bitişik olduğundan ve elçiliğin de okul için arsaya ihtiyacı olduğundan, talepleri üzerine tahsis edilmiştir.⁷

Venedik Sarayı adıyla anılan elçiliğin Avusturya’ya ait olmasının sebebi ise, Napolyon’un Campoformio Anlaşması’yla 1797’de Venedik’ten çekilirken, hukuki varlığına son vermiş bulunduğu Venedik’i Avusturya’ya bırakmış olmasıdır. Bu şekilde Venedik’in Osmanlı’daki toprağı olan Venedik Sarayı da her şeye rağmen çok pürüzsüz geçmeyen bir diplomatik mücadele sonunda Avusturya Macaristan İmparatorluğu mülkü haline gelmiştir.⁸

Okul kısa süre içerisinde inşa edilmiş ancak bir süre kullanıldıktan sonra muhtemelen iki ülke arasındaki ilişkilerin de zayıflamasıyla harap hale gelmiştir. Restore edilmesi veya tercihen yeni mekânlar da kazandıracak şekilde yeniden inşa edilmesi taleplerine uzun süre yanıt verilmese⁹ de I. Dünya Savaşı sırasında eski binanın tümüyle yıkılarak okulun bugünkü şekliyle çok daha büyük bir bina halinde inşası mümkün olmuştur.

7 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Mektûbi Kalemi (HR, MKT) 222/57, h. 16.05.1274.

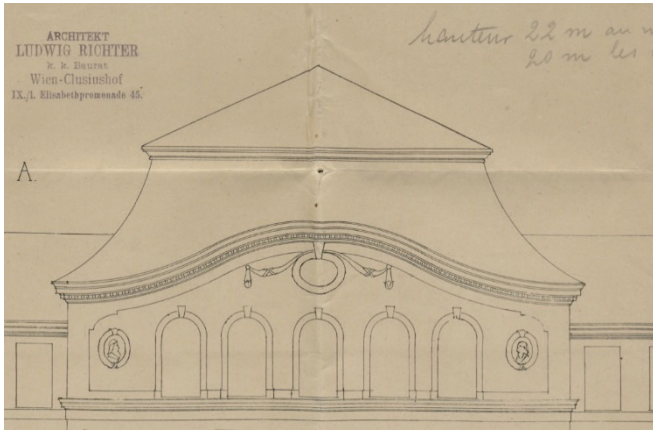
8 Tommaso Bertelé, *Il Palazzo Degli Ambasciatori a Costantinopoli* (Bologna: Apollo, 1932), 356.

9 BOA, Bâb-ı Ali Evrâk Odası, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyr ü Sefer Kalemi (BEO, DH. EUM.SSM) 3899 292419 H-01-06-1329.

Bu arada Fransa araziyi, hala mevcut olan görkemli bir yetimhane inşası için kullanmış, İngiltere ise satarak Beyoğlu'nda farklı bir arazi almak suretiyle bugün Kırım Kilisesi adıyla anılan kiliseyi yaptırmıştır.

Avusturya Okulu içinse savaş süresince önemli bütçe ayrılmış sınıfların donanımı dahil tüm malzeme Avusturya'dan ithal edilmiş, çalışmaları yürütmek üzere ülkesinden İstanbul'a gidip gelen mimar Ludwig Richter'e savaş koşullarından etkilenmeden seyahat edebilmesi için Osmanlı Devleti tarafından özel kolaylık sağlanmıştır.¹⁰

Mimarın Avusturyalı olduğunu kanıtlayan arşiv çizimleri bugüne değin yayınlanmamıştır. Çizimler dikkatle incelendiğinde kesinlikle bu binaya ait oldukları anlaşılmaktadır.

Resim 2 Avusturyalı Mimar Ludwig Richter'in çizimiyle bugünün İtalyan Lisesi cephesinden detay (BOA HR.İD 1800/26-8-1)

Görüntülerdeki mühür mimarın ismini ve adresini de içermektedir. Var olan yapıdan başlıca farklar ise çatı saçağının kıvrımlı olarak tasarlanmışken görece daha zor olan bu uygulama için arzu edilen malzemenin muhtemelen savaş koşulları ve/veya maliyet nedeniyle temin edilemeyişinden ötürü kıvrımsız hale getirilmesinden ibarettir. Ayrıca kimlikleri netlikle anlaşılmasa da Habsburg Hanedanı'na mensup olduğu düşünülebilecek figürlerin cephede

10 BOA, DH.EUM.SSM. 17 49 H-25-04-1336.

bulunmaması, buraların sağır cephe parçacıkları olarak örülü bulunması da çizimlerden farklı bir noktadır. Figürlerin gerçekleştirilip sonradan ortadan kaldırılmış olması mümkünken, hiç yerlerine yerleştirilmemiş olmaları da yine muhtemeldir.

Arsası dâhil olmak üzere hiçbir zaman Venedik Cumhuriyeti'ne ait olmamış olan ve Osmanlı Devleti tarafından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilen toprak parçasında inşa edilen bu okul binası ait olduğu elçilikle organik bir bağ kazanmıştı. Bunun sonucunda, I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte İtalyan kuvvetlerinin yurt dışındaki toprak parçalarını Avusturya'dan geri alması kapsamında Venedik Sarayı'yla birlikte İtalyan askerlerinin eline geçmiştir.¹¹

Okul binası İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino'nun emriyle Kont Carlo Sforza yönetiminde eskiden İtalya'ya ait olmuş olan Venedik Sarayı'nı teslim almaya gelen müfrezenin sokaktaki tüm Avusturya binalarını işgal etmesiyle el değiştirmiş ve o günden itibaren İtalyan mülkü haline gelmiştir.¹² Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla Lozan Barış Konferansı sırasında bu konudaki Avusturya tarafının itirazlarına¹³ rağmen durum değişmemiştir.¹⁴

Hukuki açıdan Avusturya Devleti'ne bile ait olmayan ve bir vakfın malı olan¹⁵ bu bina fiilen İtalyan mülküne dönüşmüştür ve 1 Aralık 1918 tarihinde teslim alınırken okulda o sırada bulunan donanım da el koyulduğu, hala mevcut olan Viyana üretimi sıralardan da anlaşılmaktadır. Söz konusu sıraların

11 Bir anlamda “Elçilik yenildiği için okul da yenik sayılmıştır”.

12 Vittorio Graziano, *Ambasciate d'Italia in Turchia* (Catania: 1994), 21.

13 L'occupation italienne n'a pu aucunement modifier la propriété de l'ancienne Ambassade austro-hongroise à Constantinople et de ses dépendances dont d'ailleurs l'une, l'ancienne école austro-hongroise, n'a jamais fait partie des immeubles autrefois vénitiens. En vertu de l'article 208 du Traité de St. Germain, ce palais appartient, sauf la compropriété de la Hongrie, à la République d'Autriche» <http://www.prassi.cnr.it/prassi/content.html?id=1399> [Erişim Tarihi: 08.05.2020].

14 Fransızca belgelerin çevirisi için Grace Hason'a teşekkür ederim.

15 Rudolf Agstner, “Il Palazzo Di Venezia: Il Periodo Asburgico (1799-1918) Venedik Elçiliğinde Gündelik Hayat”, *Il Palazzo Di Venezia a Istanbul e i Suoi Antichi Abitanti Istanbul'daki Venedik Sarayı ve Eski Yaşayanları*, (Venezia: 2013), 105.

dönemleri için çok nitelikli kabul edildikleri bilinmektedir.¹⁶ Bunlar bir tür savaş ganimetine dönüşmüş, ardından İtalyan okulunca 80 yıl kadar daha eğitim ve öğretimde kullanılmıştır. Günümüzde hatıra nitelikleriyle okulun çatı arasındaki sosyal mekânda teşhir edilmektedir.

Resim 3 Avusturya'nın I. Dünya Savaşı'nı yitirmesiyle İtalya'ya terk ettiği okulda hala mevcut bulunan Avusturya yapımı okul sıraları ve üzerlerindeki, üreticiye ait marka levhalarından bir örnek

İşgal yılları sırasında İtalyan askerlerinin kolluk birimi olarak Hayriye Caddesi'nde bulunan ve arşivlerinde çalışılan İtalyan İşçi Cemiyeti tarafından yaptırılan diğer okul binasını kullandıkları da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla İtalyan Jandarma Teşkilatı Carabinieri'nin arşivi İstanbul'un mimari mirası açısından da önemli veri elde etme fırsatı sunmaktadır.

16 Ludwig Kotelmann, *School Hygiene* (Syracuse N.Y.: 1899), 146.

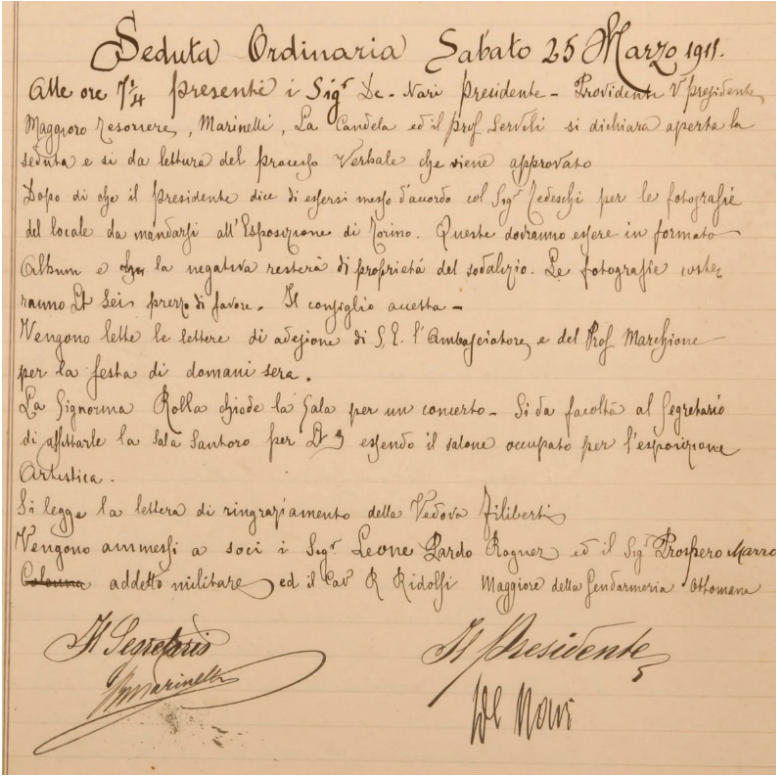
Resim 4 İtalyan İşçi Cemiyeti tarafından yaptırılan okul binası ve işgal yıllarında karakol olarak kullanıldığı dönemden kalma bir görünüm. (Arma dei Carabinieri Arşivi)

İtalyan askerlerin kentteki topluluğun sosyal yaşamına iştirak ettiği, yukarıda sözü edilen derneğin faaliyetlerine de katıldıkları ve sanat üretiminde de belirli katkılar yaptıkları anlaşılmaktadır. İşçi Derneği Societa' Operaia faaliyetleri bunlar arasındadır. Bu derneğe kabul edilmiş “işçi” olmanın çok dışında üyelerin olduğu zaten bilinmektedir. Derneğin kuruluşunun ertesi yılından başlayarak İtalyan olma şartıyla tüm başvurular değerlendirmeye başlanmıştır. Nitekim 1911 yılına ait üye kabul tutanaklarında askerî ataşe Yarbay Prospero Marro ve Carabinieri Binbaşı Rodolfo Ridolfi de yer almaktadır.¹⁷ Makedonya’da jandarmanın ıslahı için Osmanlı topraklarında bulunan Ridolfi’nin Jandarma Subay Mektebi müdürlüğü yaptığı bilinmektedir.¹⁸ Her iki ismin de daha sonra Arnavutluk’ta jandarma güçlerini organize etmekle görevlendirildiği

¹⁷ SOMS tutanakları 25 Mart 1911.

¹⁸ Zekeriya Türkmen, “Jandarma”, *DİA Ek-1*, (İstanbul: 2016), 691-93.

izlenebilmektedir.¹⁹ Diğer yandan Türkiye’de kalan tarih bölümü için aslen büyük ölçüde sanat ve sanatçılar, geri kalanında da işçilerin faaliyetleri ile ilgili bilgi veren arşivler aydınlatıcı olmaya başlamıştır. Hatta bir tesadüf sonucu Ridolfi’nin torununun hala Türkiye’de bulunduğu ve hekim olarak İstanbul’da görev yaptığı öğrenilmiştir.

*İtalyan İşçi Derneğine kabul tutanağı
(Societa' Operaia Italiana Arşivi ve Biagini, 2013)*

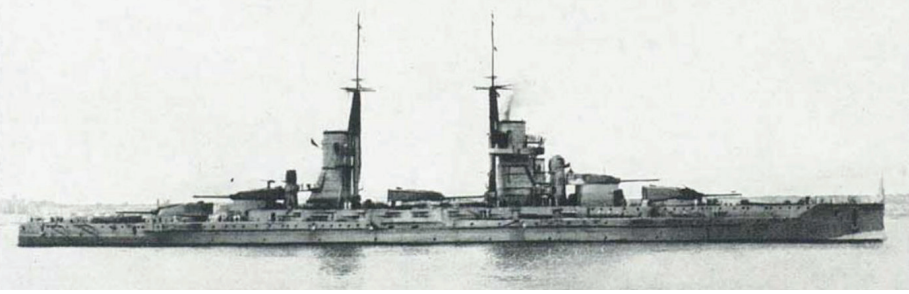
19 Biagini, Antonello ve Andrea Carteny “Alla Vigilia delle Guerre Balcaniche: L’Italia di Fronte alle Rivolte per l’Indipendenza Albanese”, *Le Guerre Balcaniche e La Fine Del “Secolo Lungo”*: Atti Del Convegno Di Târgu Mures, edited by G. Motta, (2013), 60.

*Resim 5 Carabiniere Rodolfo Ridolfi
(Societa' Operaia Italiana Arşivi ve Biagini, 2013)*

Yine dernek koleksiyonundaki eserler üzerine yapılan bir çalışmada, ahşap bir çerçevenin sökülmesi sürecinde, çerçeveli resimlerin sadece görüldüğü gibi Garibaldi ve Mazzini'den ibaret olmadığı, arkalarında gizlenmiş olarak İtalya'nın son kral ve kraliçesinin fotoğraflarının bulunduğu ortaya çıkarılmıştı. Çerçevelerin iç taraflarının incelenmesi de 20'li yaşlarında çeşitli İtalyan deniz astsubaylarının imza ve görevlerinin okunaklı şekilde gözlemlenebildiğini fark ettirmekteydi. Bu sayede derneğin İtalya Başkonsolosluğu dâhilinde bulunan sergi salonunda asılı olan ve tablo olarak tanımlanabilecek çerçeveli bir belgeyle bağlantıların daha kuvvetlenmesi sağlandı. Söz konusu tabloda bir isim listesi yer almakta, çerçeve oluşturan süsler bulunmakta ve en yukarıda ise bir gemi bulunmaktadır. Dönem fotoğrafları incelendiğinde, geminin çiziminin tabloda adı geçen Andrea Doria'yla bire bir örtüştüğü ortaya çıkmaktadır.

Resim 6 Andrea Doria zırhlısının İtalyan İşçi Cemiyeti'ndeki tabloda betimi ve denizdeki halinin fotoğrafı

1916 yılında göreve başlayan geminin 1919 yılında 9 Temmuz ile 9 Kasım tarihleri arasındaki dönemi İstanbul'da geçirdiği bilinmektedir. Tablonun metin kısmında süslü yazı ve Roma rakamıyla 20 Eylül tarihi de geçmektedir ki geminin İstanbul'da bulunduğu tarihe uygundur. Belgeye göre İtalyan askerler Roma'nın fethedilmesi ve İtalya'nın birleşmesinin tamamlanmasını sağlayan zafer günü olan 20 Eylül tarihinde Andrea Doria'dan inerek İşçi Dayanışma Derneği'ne ziyarette bulunmuşlar ve Kral ile Kraliçenin birer portresini hediye etmişlerdir. Söz konusu hediyelerin imzalı çerçeveler içindeki Garibaldi ve Mazzini portrelerinin arkasında saklı örnekler olduğu anlaşılmaktadır. Alt köşelerde görülen, İstanbul'un önde gelen portre fotoğrafçısı olan Phebus'un imzası ise muhtemelen gemide bulunan portrelerden çoğaltma yaptığı için yer almaktadır.²⁰

²⁰ Sedat Bornovalı, "İstanbul'daki İtalyanların 150 Yılına Sanat Eserleri ve Belgelerle

İtalya Başkonsolosluğu'ndaki geçici olarak planlanan ancak artık dâimî teşhir olarak süren sergide, söz konusu portrelerin hemen karşısına estetik değer taşıdığı için depodan çıkartılıp restore ettirilerek asılan bir diğer sanat eseri de yine aynı dönemle bağlantı kurmaktadır.

Alt kısmındaki resimlere bakıldığı zaman İstanbul'un klasik dönemden hatıralarından çok etkilendiği belli olan bu yapıtta iki unsur hem askerî tarih hem de sanat eserleri yer almaktadır.

Resim 7 I. Dünya Savaşı sırasında şehit olan İstanbullu İtalyanlar için hazırlanan anma kompozisyonu (sol alt) ile savaşlar ve İstanbul hakkında içinden seçilmiş detaylar

Tanıklık: Başkonsolosluk Società Operaia Garibaldi Galerisi The Italian Consulate General's Società Operaia Garibaldi Gallery: Documents and Artwork Witnessing 150 Years of Italian History” *Sanat Tarihi Yıllığı* XXIV, 24, (İstanbul: 2015), 42-46.

Öncelikle bir tablo izlenimi veren yapıt temizlenmesinin ardından ortaya çıkan ayrıntılarla yine bir savaş hatırası olarak kendini göstermiştir. İstanbul kökenli İtalyanlar içinden I. Dünya Savaşı sırasında şehit düşen bir grup da bulunmakta ve bunların ismi söz konusu eserin üzerinde yer almaktadır. Dikkatle incelendiğinde üst kısımda kıvrımlı bir yazıyla Piave, Isonzo, Premuda ve Vittorio Veneto (kısmen) isimleri sezilmektedir. Bunlar coğrafi adlar olmanın yanı sıra, savaşta İtalya'nın Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na karşı yaptığı muharebelerin isimleridir.

Diğer yandan sanat eserlerinden esinlenerek oluşturulmuş bir derleme ile hayali bir kompozisyon oluşturularak İstanbul kentine atıfta bulunulmuştur. Ortada bulunan sarmal sütun günümüzde de hala Sultanahmet Camisi karşısında Atmeydanı'nda (antik hipodrom) bulunan Yılanlı Sütun'a yakıştırılmış bir rekonstrüksiyonken kaidesi tümüyle hayal ürünüdür ve bu yapıtla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Yine bu sütunun bulunduğu yer olarak kurgulanmış olan sütun dizisi ise bunları tepe hizasında birleştiren arşitrav dışında hiçbir mimari elemanla bileşik halde görünmemektedir. Yerden bel hizasına değin ise sütunların arası bir parapetle kapatılmıştır. Her sütunla bir diğerinin arasında toplam altı tane olmak üzere farklı poz ve giysilerde, üzüntü ifadesi gösteren kadınlar betimlenmiştir. Bunlar da doğrudan doğruya kopya denebilecek düzeyde yoğun bir ilhamla İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunan Ağlayan Kadınlar Lahti üzerindeki betimlemelerin bu kompozisyona dahil edilmesiyle yapıtta yer bulmuşlar ve görünümde arzu edilen hiyeratik izlenimi kuvvetlendirirken mensup oldukları ima edilen klasik kültürün sanatı aracılığıyla İstanbul'u benimseme hatta sahiplenme ifadesini de kuvvetlendirmiştir.

Sonuç olarak çok uzak disiplinler gibi görünseler de askerî tarih ve sanat tarihi her biri için yapılan ayrı çalışmalarda bile diğeri için kaynaklar ve ufuklar açabilmekte birinin irdelenmesi sırasında diğeri hakkında hem veri toplama hem de teyit etme fırsatları doğabilmektedir. Özellikle XIX. Yüzyıl sonu ve XX. Yüzyıl başındaki İstanbul'un sanat ve mimarlığına İtalyan katkısı konusundaki araştırmalarda bu iki yolun birbirlerine çok verimli katkılar sağlayacak şekilde kesiştiği netleşmiş bir olgudur.

TRABLUSGARB SAVAŞI'NDAN MİLLİ MÜCADELE'YE TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

Güngör ŞAHİN¹

Giriş

Bugün Libya adıyla anılan, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski Trablusgarp vilayeti ve Bingazi sancağı 1551 yılında Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, Murad Ağa ve Turgut Reis tarafından fethedilmişti.² Fethedilen bu topraklar 1912 yılına kadar 361 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kaldı. Ulusal birliğini 1861 yılında sağlayan ve sömürge alanları aramaya başlayan İtalya, Kuzey Afrika'daki Osmanlı toprakları ile ilgilenmeye başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu, 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması ile topraklarının bir kısmı üzerindeki egemenlik hakkında vazgeçmesine rağmen, İtalya bu Osmanlı topraklarından pay alamadı.³ Kendi topraklarına en yakın Kuzey Afrika toprağı Tunus'un 1881 ve Fas'ın 1911 yılında Fransa tarafından işgal edilmesi üzerine yönünü Trablusgarp ve Bingazi'ye çevirmiş, zamanın büyük Avrupa devletlerinin onayını almış ve 30 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp'a saldırdığı zaman hiçbir devletin tepkisiyle karşılaşmamıştı.⁴ Böylece Türk-İtalyan İlişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Trablusgarp Savaşı'na Doğru

14 Şubat 1911'de İtalyan Dışişleri Bakanı Guicciardini İtalya parlamentosunda; Osmanlı Devleti'nin Akdeniz sahillerindeki vilayetlerinin durumunun kendilerini, İtalya toprakları kadar ilgilendirdiğini, Kuzey Afrika'nın İtalyan hayat sahası ve menfaat mıntıkası içinde bulunduğunu

1 Dr.Per.Alb., Milli Savunma Üniversitesi, gsahin@msu.edu.tr.

2 İsrafil Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), 4-5.

3 *a.g.e.*, 3-4.

4 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Türk İtalyan Harbi (1911-1912)*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları No.5 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1981), 2.

ifade etmişti.⁵ Bu menfaatlerini gerçekleştirmek için emperyalist devletlerin uyguladığı metotları uygulayan İtalya; Trablusgarp'ta okullar, bankalar, iktisadi kuruluşlar açmış, liman ve benzeri kurumlar için imtiyaz peşinde koşmuştur.⁶

Trablusgarp Mebusu Sadık, 12 Eylül 1911'de Tanin'e yazdığı mektupta; İtalyanların Trablusgarp'ta zorla Banco Di Roma müessesesini kurduğunu ve şubeler açarak bütün ticareti ele geçirdiğini; yine bu banka vasıtasıyla araziye sahip olduğunu; Bingazi'de postane ile Trablus'ta yetimhane, hastane ve okullar açtığını; maden araştırması gibi hiçbir devlete verilmeyen imtiyazın İtalya'ya verildiğini anlatıyordu.⁷ Buna karşı İtalya, Trablusgarp'ta elde ettiği tüm imtiyazlara rağmen iktisadi faaliyetlerinin kısıtlandığından şikâyet ediyordu.

1911 yılı Eylül ayının ikinci haftasından itibaren askerî hazırlıkları artan ve basınının Trablusgarp'a yönelik dili sertleşen İtalya, 23 Eylül 1911'de Bâb-ı Âli'ye verdiği notada; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp ve Bingazi'ye adamlar göndererek yerli halkı İtalyanlar aleyhine kışkırttığı ve İtalyanların tehlikeye maruz kaldığını iddia ediyordu. Osmanlı Devleti cevap olarak verdiği notada, İtalyan halkının Trablusgarp ve Bingazi'de hiçbir şekilde tehlike altında olmadıkları belirtiyor ve endişe etmemelerini istiyordu.⁸

Fakat İtalya, diğer Avrupa devletlerinin onayını aldıktan sonra 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne verdiği notada özetle; Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığını, bu bölgenin İtalya kıyılarına yakınlığı dolayısı ile kendileri için hayati önem taşıdığını, bu bölgeye medeniyet götürülmesinin zorunlu olduğunu bildiriyordu.⁹

---

5 Cemal Kutay, *Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman*, (İstanbul: 1978), 40'dan aktaran Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 21.

6 Celâl Bayar, *Ben de Yazdım* (İstanbul: 1966), C.I, 496'dan aktaran Şıvgın, *a.g.e.*, 23.

7 Trablusgarp Mebusu Sadık, "Trablusgarp Hakkında Bir Mütalâa", *Tanin*, 12 Eylül 1911'den aktaran Şıvgın, *a.g.e.*, 25.

8 "İtalya'nın Notası", *Tanin*, 27 Eylül 1911 (Osmanlı Devleti'nin cevabı 30 Eylül 1911 tarihli Tanin'de yayınlanmıştır.)'den aktaran Şıvgın *a.g.e.*, 32-33.

9 Şıvgın, *a.g.e.*, 35.

İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na 28 ve 29 Eylül 1911 tarihli notaları verip savaş açtığı dönemde Trablusgarp'taki devamlı askerî kuvvetin sayısı 15.000-20.000 arasında bulunuyordu. Bundan başka lüzumu halinde, Kuloğulları olarak bilinen Anadolu'dan gelerek yerli halkla evlenen askerlerden 40.000-50.000 kişilik bir kuvvet teşkil edilebilecek hazırlık mevcuttu. Fakat Trablusgarp Savaşı'ndan önce buradaki tümenlerden önemli bir kısmı silahlarıyla birlikte Yemen'deki isyanı bastırmak için gönderilmişti. Trablusgarp'ta, jandarma vazifesi görecek çok az asker bırakılmıştı. 1910 bütçesinde Trablusgarp'ta bulunan iki süvari alayının bire indirilmesi kabul edilmişti. Ayrıca Kuloğulları'nı gerektiğinde silahlandırmak için Trablus askerî depolarında bulundurulmuş silahlar yenilenmek maksadıyla İstanbul'a gönderilmiş ve yenileri gelmemişti. Savaş öncesinde yapılan en büyük hatalardan biri, Trablusgarp'ta vali ve komutan olarak Osmanlı menfaatlerini koruyan İbrahim Paşa'nın, İtalyan basını ve hükümetinin yoğunlaşan baskısı üzerine Ağustos 1911 tarihinde görevden alınmasıydı.¹⁰

Fakat Derne gemisiyle 25 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp'a ulaşan 12.500 mavzer tüfeği, 600 sandık mavzer cephanesi, 500 çuval un, 500 çuval peksimet ve 200 asker elbisesi Trablusgarp halkını sevince boğdu.¹¹ Derne gemisinin gelişi Trablusgarp halkı için manevi destek olmuştu. Osmanlı Devleti'nin bu toprakları savunmayı İtalya'ya terk edeceği yönündeki propagandanın inandırıcılığı kalmamıştı. Silahların geldiğini duyan Arap halkı İtalya'ya karşı savaşmak için hazırlıklara başladı.¹²

Trablusgarp Savaşı, Akdeniz ve Ege

Beklenen oldu ve İtalyan donanması henüz İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmamışken 27 Eylül'de Trablus önlerine geldi. 30 Eylül'de şehrin teslimini isteyerek kıyıların abluka altına alındığını bildirdiler.¹³ Siyasi teşebbüslerle İtalya'nın barışa razı edilememesi üzerine Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa İtalya'yı barışa zorlamak için Trablusgarp'ta direnişi güçlendirmeye karar verdi. Trablusgarp Kumandanlığına çektiği bir telgrafla İtalya'ya karşı

¹⁰ *a.g.e.*, 9-10.

¹¹ ATASE Arş., Kls.57, Ds.H-1, Fhr.1/3; Campagni Di Libia, C.I, 286'dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 54.

¹² *Campagni Di Libia*, C.I, 287, 358, Vesika No:2'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 55.

¹³ Şıvgın, *a.g.e.*, 65.

tüm imkânların kullanılarak direnişin devam ettirilmesini istedi.¹⁴ Trablusgarp, İtalyanlar tarafından işgal edilirken genç Türk subayları Enver Bey, Mustafa Kemal, Eşref Bey, Yakup Cemil Bey ve aynı arzuyu paylaşan yüzlerce subay Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın planına göre mahalli kaynaklarla Trablusgarp'ı savunmak için gizlice yola çıktılar.¹⁵

Türk subaylarının direniş güçlerinin başına geçmesinden sonra İtalyan işgal kuvvetlerine karşı düzenli saldırılar başladı. Saldırlardan korkan İtalyan hükümeti 5 Kasım 1911'de ilhak kararnameini yayınladı. İtalya'nın korktuğu gibi Ocak 1912 sonlarına doğru Türk ve mücahit grupların Derne, Tobruk, Bingazi ve Trablusgarp üzerine saldırıları yoğunlaştı.¹⁶

Trablusgarp'ta Türk-Arap direnişçilerinin İtalyanlara karşı kazandığı başarıların İtalyan kamuoyunda var olan savaşı sona erdirme arzusunun gittikçe kuvvetlenmesi sonucunda İtalyan Hükümeti savaşı Akdeniz'e kaydırarak Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak istedi. 24 Şubat 1912 tarihinde Beyrut önlerine gelen İtalyan filosu limanda bulunan Türk gemilerine ve şehre ateş açtı.¹⁷ Osmanlı Devleti, İtalyanların savaşı diğer topraklara genişletmeleri halinde Boğazları kapatacağını büyük devletlere bildirdi. Bu durum üzerine büyük devletlerin büyükelçileri 9 Mart 1912'de İtalyan yetkililerle görüşerek saldırıların sona erdirilmesini talep ettiler.¹⁸ Trablusgarp ve Bingazi'yi ele geçirememenin kızgınlığı içinde olan İtalyan hükümeti, Ege Denizi'nde bir dizi harekât gerçekleştirdi. 7 Nisan 1912 tarihinde Sakız Adası, İzmir Alaçatı ve Ilıca'daki telsiz-telgraf istasyonları top ateşi ile tahrip edildi.¹⁹ Sisam Adası da top ateşine tutuldu. İmroz-Boğaz, Limni-Bozcaada ve Limni-Selanik telgraf kabloları İtalyan gemilerince kesildi.²⁰ 18 Nisan 1912 sabahı erken saatlerde 24 parça gemiden oluşan İtalyan filosu Çanakkale Boğazı'nı

14 ATASE Arş., Kls.57, Ds.H-1, Fhr.1/14, 28'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 89.

15 Kutay, *a.g.e.*, 29-36'dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 90.

16 Kurtcephe, *a.g.e.*, 93.

17 *a.g.e.*, 106-108.

18 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.II, Ks.1 (Ankara: 1983), 123'den Kurtcephe, *a.g.e.*, 109.

19 ATASE Arş., Kls.19, Ds.116, Fhr.3/18; ATASE Arş., Kls.19, Ds.116, Fhr.2/14'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 114.

20 ATASE Arş., Kls.19, Ds.116, Fhr.3/19'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 114.

geçmek için Boğaz girişindeki tabyalara ateş açtı, istihkâmlardan ateşle cevap verilmesi sonucu üç saat sonra geri çekilmek zorunda kaldı.²¹

İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı'na ve Anadolu sahillerine saldırması, büyük devletlerin protestolarına neden oldu.²² Başta Avusturya olmak üzere İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Boğazlara ve Anadolu sahillerine karşı yapılan İtalyan saldırılarına gösterdikleri tepkiler, İtalyan Hükümeti'ni Adalara yöneltti. 4 Mayıs 1912 tarihinde Rodos ile işgale başlayan İtalyanlar, Mayıs 1912 tarihinde On İki Ada'nın işgalini tamamladılar.²³

İtalyanlar Trablusgarp, Bingazi, Derne, Tobruk ve Homs'ta yerli halka ve Türklere yönelik bildirimler atarak On İki Ada'nın işgal edildiğini bildirdiler. Fakat bu şekilde savunmanın direncini kırmayı başaramadılar. Türklerin direncini kırmak ve Osmanlı Devleti'ni sulh yapmaya mecbur etmek için 5 İtalyan torpidosunun 18 Temmuz 1912 gecesi Çanakkale Boğazı'nı ikinci defa zorlamaları Türklerin ateşi neticesinde başarısızlıkla sonuçlandı.²⁴

Uşi (Ouchy) Antlaşması

İtalya'nın Trablusgarp'taki durumu gittikçe kötüleşiyordu. Buradaki kuvvetleri artmış olduğu halde kıyı şeridinden içerilere ilerleyememişlerdi. İtalya, 1912 yılının Kasım ortasından Avrupa devletlerinden barışı sağlamak için araya girmelerini istedi.²⁵ Fakat hiçbir ülke, Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmemek ve İtalya ile yaptıkları antlaşmalara ters düşmemek için arabuluculuk yapmaya gönüllü olmadı. Bu şartlar altında barış görüşmelerine katılacak Said Halim Paşa 11 Temmuz 1912'de Lozan'a vardı. Ertesi gün başlayan görüşmelerde Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'ye muhtariyet verilmesini isterken, bu toprakların düşman işgalinden kurtararak bağımsız olmasını ve Araplar nazarındaki saygınlığını korumak istiyordu.

21 ATASE Arş., Kls.57, Ds.H-2, Fhr.1/39; GİH, *Zaman*, 20 Ağustos 1935, Tefrika No:23'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 114-115.

22 *Tercüman'ı Hakikat*, 23 Nisan 1912; Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Bellekten*, C. XXIX, Sayı: 113, s.89'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 121.

23 Timothy W.Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan İlişkileri*, çev. Deniz Berktaş (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 148.

24 Şıvgın, *a.g.e.*, 112.

25 Bayur, *a.g.e.*, 120'den aktaran Şıvgın, *a.g.e.*, 123.

Adalar meselesinde ise, İtalyanların Adalara muhtariyet verilmesi teklifi şiddetle reddedilerek, savaş bittikten sonra Adaların iade edilmesi gerektiği ifade edildi.²⁶ Yeni hükümetin kurulması sonrasında 13 Ağustos 1912’de İsviçre’nin Caux şehrinde tekrar başlayan barış görüşmelerinden; Osmanlı Devleti’ni ilhak kararını tanımaması, İtalya’nın da bu kararı geri almaya razı olmaması üzerine sonuç alınmadı.²⁷

Müzakerelerin uzaması ve 8 Ekim’de Karadağ’ın Osmanlı hükümetiyle diplomatik münasebetlerini kesmesi üzerine, İtalyanlar Ouchy’deki (Uşi) Türk heyetinden teklif edilen şartlar dâhilinde anlaşmanın imzalanmasını istediler. 15-18 Ekim’de iki taraf delegeleri Ouchy’de bir gizli anlaşma ile onun eklerini teşkil eden barışa antlaşmasını ve üç protokolü imzaladılar. Bir yıl 16 gün süren Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp Vilayeti ile Bingazi Sancağı’nı İtalya’ya terk etmesiyle sonuçlandı. Ouchy Antlaşması’na göre Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi’deki askerlerini çekecek, buna karşılık İtalya Rodos ve On İki Ada’yı tahliye edecekti. Fakat İtalya, Osmanlı askerlerinin Trablusgarp ve Bingazi’den tam olarak çekilmediklerini iddia ederek Rodos ve On İki Ada’yı iade etmedi. Bu arada Balkan Savaşı çıktı. Bu durumda Rodos ve On İki Ada’nın Yunanistan’ın işgaline uğramaması için savaş bitene kadar İtalya’nın elinde kalmasına karar verildi. Fakat İtalya bunu fırsat bilerek savaş bittikten sonra da buraları Türkiye’ye iade etmedi. Osmanlı Devleti Ouchy Antlaşması ile Trablusgarp ve Bingazi ile birlikte resmen olmasa da Rodos ve On İki Ada’yı da kaybedecekti.²⁸ Trablusgarp savaşı fiilen Ouchy Antlaşması’yla sona ermedi. Bir süre Osmanlı Devleti’nden kalan silahlar ve subaylarla organize olan Trablusgarp ve Bingazi yerlileri, liderleri Seyit Ahmet Şerif El Sünisi yönetiminde savaşı sürdürdüler, direniş 1917’ye kadar sürdü.²⁹

I. Dünya Savaşı Dönemi

Ouchy Barış Antlaşması’ndan sonra Türk-İtalyan ilişkilerinde rahatsızlık yaratacak önemli bir olay meydana gelmedi. Balkan Savaşı sırasında tarafsız

26 Kurtcephe, *a.g.e.*, 199-202.

27 Şıvın, *a.g.e.*, 136-137.

28 *a.g.e.*, 142-146.

29 Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal’in Yanında İki Libyalı Lider, Ahmet Şerif-Süleyman Baruni* (Ankara: 1981), 1’den aktaran Şıvın, *a.g.e.*, 149.

kalan İtalya, Osmanlı Devleti ile siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirme imkânı buldu. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, Banco Di Roma'nın İstanbul şubesinden 320.000 altın borç aldı.³⁰ 1908 yılında İtalya'nın Osmanlı Devleti'nden yaptığı ithalat toplam 1.287.786 ve ihracatı 704.070 İngiliz lirası iken 1913-1914'te ithalatı 2.699.000, ihracatı ise 1.027.000'e yükseldi. Türk-İtalyan ilişkilerindeki gelişmenin bir sonucu olarak 1913-1914 yılında Osmanlı Hükümeti, İtalyanlara Fethiye-Muğla, Fethiye-Antalya-Kızılkaya, Antalya-Alanya demiryolu hatlarının imtiyazını verdi.³¹

I. Dünya Savaşı başladığında Üçlü İttifak'ın bir üyesi olan İtalya, müttefikleri Almanya ve Avusturya'nın yanında savaşa girmeyerek 3 Ağustos 1914'te tarafsızlığını ilan etti.³² Savaş başladığında İtalya gibi bağımsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti ise 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanlarının bombalanması sonucu fiilen savaşa girdi.³³ İtalya ise Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak devletleri yanında savaşa girmek için ikili bir siyaset izlemiş, Avusturya ile Adriyatik Denizi kıyısındaki Trento'nun ilhakı, Trieste'nin muhtariyeti, Dalmaçya sahilinde Lisâ ve on adanın verilmesi³⁴ konusunda anlaşamayınca 26 Nisan 1915'te Londra Gizli Antlaşması'nı imzalayarak İtilaf Devletleri yanında bir ay sonra savaşa girmeyi kabul etmiştir.³⁵

Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın İtilaf Devletleri saflarına geçtiğini Sofya sefiri Fethi Bey'den gelen 8 Mayıs 1915 tarihli telgrafla öğrendi. Fethi Bey, İtalya ile İtilaf Devletleri arasında yapılan anlaşma gereğince İtalya'nın savaşa katılmasına karşılık Dalmaçya'nın yarısı ile Trento, Trieste ve Antalya'nın İtalya'ya verildiğini, İtalya'nın adalara asker sevkiyatına başladığını bildiriyor; İstanbul'da bulunan İtalyan vatandaşlarının sınır dışı edilmesini ve Antalya havalisinde savunma tedbirlerinin artırılmasını istiyordu.³⁶

30 Mahmut Şevket Paşa'nın *Günlüğü* (İstanbul: 1988), 83-114'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 234.

31 *Anadolu'nun Taksim Planı* (İstanbul: 1972), 36-37'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 234.

32 Pierre Renouin, *Birinci Dünya Savaşı, 1914-1918* (İstanbul: 1982), 216'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 234.

33 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.116/1'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 234.

34 ATASE Arş., Kls.9, Ds.48, Fhr.3/5'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 236.

35 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, Ks.II (Ankara: 1983), 270-272'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 237.

36 ATASE Arş., Kls.9, Ds.48, Fhr.34/6; ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.16'dan aktaran

İtilaf Devletleri'yle anlaşmaya vararak savaşa girmeye karar veren İtalyanlar, Trablusgarp'taki direnişin Osmanlı Devleti'nce idare edildiğini ileri sürmeye başladılar. Osmanlı Roma Ataşemiliteri Mümtaz Bey, İtalya Harbiye Nezareti'ne giderek bu iddiayı tekzip etti.³⁷ İtalya'nın 24 Mayıs 1915 akşamı Avusturya'ya savaş ilan etmesinden hemen sonra Osmanlı topraklarında bulunan vatandaşlarını tahliye işlemini başlatmıştı. Osmanlı Devleti, yabancı devlet vatandaşlarının yalnız İstanbul üzerinden ülkeyi terk edebilecekleri kararı almasına rağmen, savaşa sebep olan taraf olmamak düşüncesiyle, İtalya'nın 6 Haziran 1915 tarihinde Antalya'daki vatandaşlarını almak için gönderdiği savaş gemisinin, vatandaşlarını alarak 16 Haziran 1915'te Antalya limanından ayrılmasına müsaade etti.³⁸

İtalyan gazetelerinde Haziran 1915 tarihinden itibaren İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik girişebileceği harekâtla ilgili yayınların sayısı artmıştı. 27 Haziran 1915 tarihli *Giornale d'Italia* gazetesinde yer alan bir haberde, Mısır'ın Çanakkale harekâtında üs olmasının güçlüklerinden, iklimin uygun olmamasından bahsedilmekte ve harekât üssünün İtalya'nın güneyine alınacağı, iki İtalyan kolordusu ve donanmasının bir kısmının Çanakkale harekâtına katılacağı iddia edilmekteydi. Benzer haberler İngiliz ve Fransız basınında da görülmekteydi. İtalyan Hükümeti, *Ajans Stefani* aracılığıyla bu haberleri yalanlıyordu.³⁹

Temmuz 1915'e gelindiğinde Türk-İtalyan ilişkileri iyice gerginleşmeye başladı. İtalyanların Rodos ve On İki Ada'ya yaptıkları yığınakları artırmaları⁴⁰ ve adalarda yaşayan Müslüman halka karşı giriştikleri tutuklamalar, Osmanlı kamuoyunda kızgınlık ve infiale neden oldu.⁴¹ İtalyan ve Türk gazeteleri karşılıklı aleyhte yayınlara başladılar.

Ağustos 1915 başlarında İtalyan gazeteleri, Osmanlı aleyhtarı yayınlarını daha da artırdı. Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan vatandaşlarına kötü muamele edildiğini ileri sürüyor ve hükümeti, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan

---

Kurtcephe, *a.g.e.*, 238.

37 ATASE Arş., Kls.9, Ds.48, Fhr.34/7'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 239.

38 ATASE Arş., Kls.9, Ds.48, Fhr.66/15'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 241.

39 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.60'dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 242.

40 ATASE Arş., Kls.9, Ds.48, Fhr.34/18-19'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 244.

41 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.54/14'den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 244.

etmeye davet ediyorlardı.⁴² Bu sırada Akdeniz’de bulunan Mondello adlı bir İtalyan römorkörüne Osmanlı Devleti’nce el koyulması ilişkileri daha da gerginleştirdi. Babıali’nin söz konusu römorkörü parasını İtalyanlara ödeyerek aldığı ilan etmesi ve topraklarında yaşayan İtalyan vatandaşlarına istedikleri limandan çıkış izni tanınması da gerginliği hafifletmeye yaramadı.⁴³

İtalya, İngiliz baskısı ve Trablusgarp’ta uğranılan yenilgilerden Türkleri sorumlu tutması, bir römorkörün müsadere edilmesi, İtalyan vatandaşlarının Türkiye’den ayrılmalarında güçlüklerle karşılaşmaları gerekçeleriyle Osmanlı Devleti’ne 3 Ağustos 1915’te bir nota verdi.⁴⁴ Osmanlı Hükümeti’nce İtalyan notasına 5 Ağustos’ta verilen cevapta, savaş sırasında devletin güvenliğini sağlamak için ülkeye giriş ve çıkışların kontrol edilmesinin bir zaruret olarak görüldüğü, bu yüzden bazı limanların kapatıldığı belirtilmekte ve İtalyan vatandaşlarının çıkışlarını kolaylaştırmak için gerekli tedbirlerin alınacağı açıklanmaktaydı.⁴⁵ Bâb-ı Âlî’nin İtalya ile savaşa engel olmak için aldığı tedbirler bir sonuç vermedi. İtalya 20 Ağustos 1915’te Osmanlı Devleti’ne, Trablusgarp’taki direnişçilere yardım ettiği ve İtalyan vatandaşlarının Osmanlı topraklarından çıkışlarına kolaylık göstermediği gerekçesiyle savaş ilan notasını verdi.⁴⁶ Osmanlı Harbiye Nezareti, 21 Ağustos 1915’de İtalya’nın savaş ilan ettiğini 1, 2, 3, 4, 5. Ordu, 4. Kolordu, Irak, Musul Kumandanlıklarına, Donanmaya ve Bahriye Nezareti’ne bildirerek İtalyan vatandaşlarına, muhasım devletler vatandaşı gibi muamele edilmesi emrini verdi.⁴⁷

İtalya’nın savaş ilanından sonra Osmanlı Hükümeti, Anadolu sahillerine karşı vuku bulabilecek muhtemel İtalyan saldırılarına karşı tedbirler almaya başladı. Fakat Anadolu sahillerine karşı beklenen İtalyan saldırısı gerçekleşmedi. 1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı’nda olduğu gibi İtalyan donanması Akdeniz ve Ege sahillerini ablukaya almakla yetindi.⁴⁸

42 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.54/10’dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 244.

43 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.34/40’dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 244.

44 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.77/2; Kls.8, Ds.47, Fhr.41’dan aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 244.

45 ATASE Arş., Kls.340, Ds.1363, Fhr.1/2’den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 246.

46 Kurtcephe, *a.g.e.*, 246-247.

47 ATASE Arş., Kls.270, Ds.1112, Fhr.54/12’den aktaran Kurtcephe, *a.g.e.*, 248.

48 Kurtcephe, *a.g.e.*, 246-248.

İngiltere ve Fransa, İtalya'yı çeşitli vaatlerle kendi yanlarına çektikten sonra Orta Doğu bölgesini 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Pikot Antlaşması ile paylaşmışlardı. İngiltere, müttefikler arasındaki bu gibi görüşmelerden haberdar olmak isteyen İtalya'ya, Almanya'ya karşı savaşa girmesini önermiş, İtalya da 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya savaş ilan etmişti.⁴⁹ Almanya'ya karşı da savaşa giren İtalya, Anadolu'da daha geniş bir bölgenin kendisine verilmesi hakkındaki ilk notayı 19 ve 20 Ekim 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya'ya verdi. Bu notaların ilkinde İtalya; Antalya ile birlikte Konya vilayetini, Bursa vilayetinin güney kısmını, Aydın vilayeti ile İzmir'in kendisine verilmesini istedi. İkinci notada ise; Rusya'nın İstanbul ve Boğazlardaki üstünlüğünü, orada Fransa ve İngiltere'ye tanınacak haklar aynen İtalya'ya da tanındığı takdirde kabul edeceğini bildirdi.⁵⁰

Müttefikler 29 Ocak 1917'den itibaren İtalya'nın yeni taleplerini görüşmeye başladılar. 19 Nisan'da Fransa'da, Saint Jean de Maurienne'de, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Ribot ve İtalya Başbakanı Paolo Boselli toplandılar. Bu toplantıda görüşülen konuları yazılı hale getirmek için Londra'da toplanan konferansta bir memorandum imzalandı. Saint Jean de Maurienne görüşmelerinin esas alındığı bu memoranduma göre; Rus hükümetinin de onaylaması şartıyla İtalya'ya İzmir vaat edildiği gibi, İzmir'in kuzeyi, Afyon'un güneyi, Kızılırmak'ın güney kavsı ve yakınları, buradan Mersin'in batısından Akdeniz'e uzanan bir hattın içinde kalan Güneybatı Anadolu'da İtalya'ya verildi. Ayrıca, Ayvalık körfezinden başlayıp, Balıkesir-Bursa'nın güneyinden Afyon'a varan dairenin içinde kalan bölge de İtalyan nüfuz sahası olarak belirlendi.⁵¹

Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nın geçerlilik kazanması için Rusya'nın onayı şart koşulmuş, Rusya'da iktidara gelem Bolşevikler bu antlaşmayı onaylamayarak İtilaf Devletleri arasında yapılmış gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna açıklamışlardı. Öte yandan, 1915'te Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi söz konusu olunca, İzmir ve çevresinin

49 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III, Ks.IV (Ankara: 1983), 16'dan aktaran Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri* (Ankara: AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2002), 22.

50 Bayur, *a.g.e.*, 18-19'dan aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 22.

51 Çelebi, *a.g.e.*, 22-23.

kendisine verilmesini şart koşmuş ve İngiltere tarafından bu topraklar kendisine vaat edilmişti. Fakat Yunanistan da savaşa hemen girmediğinden İzmir meselesi ortada kalmıştı.⁵²

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile büyük umutlarla girdiği I. Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrıldı. Osmanlı Devleti için kayıtsız şartsız teslimiyeti öngören Mütareke’deki 7. madde, İtilaf Devletleri’nin savaş esnasında imzaladıkları gizli antlaşmaların uygulanmasına zemin hazırlıyordu. Maddeye göre; “İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi.” Mütareke’nin imzalanmasından sonra İtalya ve Müttefikleri, Osmanlı Devleti hakkında daha önce vermiş oldukları kararı uygulamak için harekete geçtiler. İtalyan torpidoları ve iki nakliye gemisi ile desteklenen İtilaf kuvvetlerinin öncü kuvvetleri 7 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’da tersaneye asker çıkararak yönetime el koydu.⁵³ 13 Kasım’da İstanbul’a gelen İtilaf donanmasında İtalyan ve Yunan gemileri de bulunuyordu. İstanbul’a demirleyen donanmadan karaya çıkan kuvvetlerden 470’i İtalyan askeriydi.⁵⁴

Millî Mücadele Dönemi

İtilaf Devletleri, mütarekeden sonra İstanbul’daki işlerini, barış antlaşması imzalanana kadar “Yüksek Komiserler” aracılığıyla yürütmüşlerdir. İtalya bu göreve Kont Carlo Sforza’yı atamış ve İstanbul İtalyan Yüksek Komiserliği olarak İstanbul’daki İtalyan birliklerinin de yönetim merkezi olan Venedik Sarayı (Palazzo Venezia) kullanılmıştır. Mütareke sonrası İtalya’nın Türkiye politikasının mimarlarından ve bu politikanın uygulanmasında en az Roma’dakiler kadar etkili olan kişi, Kont Carlo Sforza’dır. Sforza, Türklerin geçici olarak battığını, çok zorlandığı takdirde ellerinden kurtulabileceğini, Türklerin faal kuvvetlerinin Anadolu içlerine çekilerek tekrar karşılarına çıkabileceğini, Osmanlı Devleti’ni parçalayıp bölüşmeden şerefli bir barışın yapılabileceğini ifade etmiştir.⁵⁵

52 Francesco Coppala, “La crisi orientale e l’Italia”, *Politica*, VII, 15 Ocak 1921, 40’dan aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 24.

53 *Anadolu*, 8 Teşrin-i sâni 1918’den aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 25.

54 “L’Italia a Costantinopoli”, *Politika*, III, 31 Ocak 1920, 375’den aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 25.

55 Çelebi, *a.g.e.*, 26-27.

Sforza, İtalya'nın Türklere karşı izlemesi gereken politikanın ana hatlarını şu şekilde tespit etmiştir: “İtalya, Osmanlı Devleti'nin bütününe endüstri için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir çatışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile her iki taraf için de tatminkâr sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin gerekli olduğuna, Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilirini olacağına inanıyorum.”⁵⁶

Sforza'nın, Osmanlı Devleti ile problem olarak değerlendirdiği konulardan birisi, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin kesilmiş olmasıdır. Osmanlı Hükümeti'ne müracaat eden Sforza, ilişkilerin yeniden başlamasını teklif etmiştir. Osmanlı Meclisi'nde ilişkilerin tekrar başlamasına karar verilmiştir.⁵⁷ Ekonomik ilişkilerin başlaması İstanbul pazarlarına da yansımış, pazarlarda İtalyan malları da satılmaya başlamış, İtalya Ulaştırma Bakanlığı da haftada iki sefer olmak üzere Taranto-İstanbul arasında gemi seferleri başlatmıştır.⁵⁸ Sforza, Mütareke döneminde İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür. Sforza hatıralarında şunları yazmıştır: “Bilahare Ankara'da idareyi ellerine alan bazı kişiler ile -hakikati saklamıyorum- görüştüm ve Çanakkale müdafaasının kahramanı olarak Türkiye'de tanınan Mustafa Kemal Paşa dahi bu görüştüklerim arasında idi”.⁵⁹

I. Dünya Savaşı bittikten sonra barış konferansının Paris'te toplanmasına karar verildi. Konferansı bekleyen iki önemli problem, Avrupa sınırlarının yeniden çizilmesi ve Osmanlı Devleti hakkında verilecek karardı. İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaştıkları gizli anlaşmalar birer taslak durumundaydı. Amerika'nın bu anlaşmaları tanımaması, İtalya gibi büyük bir Akdeniz devletinin İzmir ve çevresine egemen olmasının Fransa ve İngiltere tarafından istenmeyişi çeşitli bunalımlara yol açıyordu. Önemli sorunları çözmesi beklenen Paris Barış Konferansı, 32 devletin katılımıyla 18 Ocak 1919'da açıldı. Konferansta Yunanistan, Bandırma'dan Kalkan'a kadar uzanan sahil şeridini kapsayan Batı Anadolu topraklarının,

56 Sforza, *L'Italia*, dal 1914 al 1944, 60; Sforza, *Makers of Modern Europe*, 361-362'den aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 28.

57 İkdam, 19 Şubat 1919'dan aktaran Çelebi, *a.g.e.*, 29.

58 Çelebi, *a.g.e.*, 30.

59 *a.g.e.*, 38.

Rodos ve On İki Ada'nın kendisine verilmesini istiyordu. İtalya ise 1915 Londra ve 1917 Saint Jean de Maurienne Gizli Antlaşmalarına dayanarak Adriyatik, Batı ve Güneybatı Anadolu topraklarının kendisine vaat edildiği için verilmesi gerektiğini söylüyordu. Anadolu ve Adriyatik konusundaki istekleri Müttefikleri tarafından kabul edilmeyince İtalya, 24 Nisan 1919 tarihinde konferanstan ayrılmış ve bu durum İzmir konusunda İngiltere, Fransa ve ABD'nin Yunanistan lehinde karar vermesini kolaylaştırmıştır. Fakat İtalya'nın konferansta Müttefiklerinden gördüğü davranış, Anadolu ve Adriyatik'teki beklentilerine olumlu cevap verilmemesi, İtalya'nın Türkiye politikasında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Türkiye politikasını Müttefiklerinden bağımsız hale getiren İtalya, Türklere daha fazla yaklaşmış ve menfaatlerini korumak için yalnız başına hareket etmiştir.⁶⁰

Paris'teki görüşmelerde Müttefikleri ile çatışan İtalya, görüşmeleri terk etti ve 1919 Mayıs'ının başında, Kuşadası-Antalya arasına asker çıkararak işgal etti. Müttefikleri ise Yunan Ordusu'nu İzmir'e çıkarttılar. İtalya'nın bu yüzden müttefikleriyle arası iyice açıldı. Türkiye politikasını Müttefiklerinden bağımsız hale getiren İtalya; gizli antlaşmalarla kendine vaat edilen bölgede gelecekteki işgallerine hazırlık yaparken, Türklerin dostu olduğu mesajını vererek bir sempatizan grup meydana getirmeye çalışmakta ve Mondros Mütarekesi'nden hoşnut kalmayan aydınların ve halkın desteğini kazanmaya çalışmaktaydı. İtalyanların Anadolu'da işgallerini herhangi bir tepkiyle karşılaşmadan kolaylıkla yapmasının nedenleri; halka genel olarak iyi davranmaları ve Yunan işgal bölgelerinden gelen insanlara yardım etmeleri, Osmanlı Hükümeti'nin işgallere karşı resmi politikasının protesto ile sınırlı kalması, Yunan işgali tehlikesine karşı İtalya'nın bir güvence olarak görülmesi ve Kuva-yı Milliye birliklerinin işgal bölgesini üs olarak kullanmasına göz yummasıdır. Millî Mücadele döneminde batılı devletler arasında Anadolu'yu işgal hareketinden ilk vazgeçen devlet de İtalya olmuş, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'da işgal ettiği yerleri terk etmiştir.

60 *a.g.e.*, 40-49.

Sonuç

İtalya'nın Millî birliğini oluşturması sonrasında sömürge arayışına yönelmesi sebebiyle yaşanan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprağını savunmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığını ve yerel halk ile oluşturduğu manevi bağın gücünü göstermesi açısından önemlidir. Askerî tarih açısından hava gücünün ve gayri nizami harp taktiklerinin kullanılması sebebiyle ilklerin yaşandığı bir savaş olmasının yanı sıra, Millî Mücadele'de görev alacak komuta kadrosunun ilk kez tarih sahnesine çıkması ve liderlik özelliklerini göstermesi açısından da önemlidir. Savaş tecrübesi kazanan komutanlar, bu tecrübelerini I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda göstermişlerdir. İtalyanların İtilaf Devletleri yanında katıldığı I. Dünya Savaşı sonrasında işgal ettiği Güneybatı Anadolu topraklarında halka karşı düşmanca davranmaması, Kont Sforza'nın öngörü ve gayretleri sonucunda Millî Mücadele'de İtalyanlara karşı bir cephe açılmamıştır. Müttefikleri ile ilişkilerinin bozulması sonrasında Anadolu toprakları üzerinde siyasi ve ekonomik imtiyazlar kazanmak için ılımlı politikalarına devam eden İtalya'nın istekleri Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmemiştir. İtalya'nın, Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması sonrasında işgal bölgelerini boşaltması, Millî Mücadele'nin emperyalizm karşısındaki başarısının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI TÜRK-İTALYAN İLİŞKİLERİ

M. Cem OĞULTÜRK¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren dış politikasının en az değişen unsurlarından birisini devletin kuruluş hedeflerinin teritoryal karşılığı olan Misak-ı Millî'ye çok büyük ölçüde yaklaştıran Lozan Barış Antlaşması statükosuna bağlılığı oluşturmuştur. Buna bağlı olarak Pan-İslâmist ya da Pan-Türkist şeklinde adlandırılan yayılmacı siyasetten uzak durulmuştur. Bu dönemde Türk dış politikasında maceradan uzak ve bazen pasif olarak adlandırılan temkinli bir siyaset izlenmiştir. Jeopolitik algılamalardan kaynaklı güvenlik endişesi sebebiyle öncelikle komşularla iyi ilişkiler tesis ederek sorunların çözülmesi yoluna gidilmiştir. Dış politikanın bir diğer esasını ise Tanzimat'tan itibaren sürdürülen Batı dünyası ile iş birliği oluşturmuş, özellikle demokratik yönetimlere sahip İngiltere ve Fransa ile iş birliği öne çıkmıştır. Türkiye'nin dönem içerisindeki tehdit algılamaları incelendiğinde Kurtuluş Savaşı esnasında iyi ilişkilerin tesis edildiği Sovyetler Birliği'nin yerini İtalya'nın aldığı görülmektedir.²

Türk-İtalyan ilişkileri, Mondros Mütarekesi'nden II. Dünya Savaşı'na, İtalya'nın savaş dışı kaldığı döneme kadar genel olarak inişli-çıkışlı, ekonomik menfaatlerin ön planda tutulduğu ancak karşılıklı kuşkuya dayanan bir çerçevede yürümüştür. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticilerinin temel bakış açısını devletin bekası ve topraklarında bir daha işgal kuvvetlerini görmemek oluştururken İtalya'da iktidarı elinde bulunduran Mussolini'nin İtalya'yı yeni Roma İmparatorluğu haline getirme hayali iki ülke ilişkilerinin kuşku içerisinde seyretmesinin temel sebeplerini oluşturmuştur.

Mondros sonrası Anadolu'da umduğunu bulamayan İtalya, işgali ilk sonlandıran ülke olmuş ve Millî Mücadele'ye destek vermiş, ilişkiler gerginlikten uzak ve diyaloga dayalı gerçekleşmiştir. Ancak Mussolini'nin

¹ Dr., cogulturk@gmail.com

² Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2011), 254-259.

iktidara gelişiyle aradaki dostluk zedelenmeye başlamıştır. Lozan Barış Antlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar olan Türk-İtalyan ilişkileri genellikle üç bölüme ayrılmaktadır. 1922-1928 arası ilişkilerin gerildiği, 1928-1932 arası ılımlı seyrettiği, kısa bir süre sonra 1933-1939 arası ise ilişkilerin neredeyse buzdolabına konulduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Bu seviyeye gelmesinde Balkan Paktı, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması, İtalya'nın Habeşistan işgali, Oniki Ada'daki askerî faaliyetleri ve nihâyetinde İtalya'nın II. Dünya Savaşı'na girişi önemli sebepler olarak sayılabilir. İki savaş arası dönemde İtalyan-Türk ilişkileri düşmanlık ve dostluk arasında salınım yaşamıştır.

Türk diplomatik tarih yazımı, genellikle Türk-İtalyan ilişkilerini, 1911'deki Trablusgarp Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na uzanan bir süreklilik üzerinde görme eğilimindedir. Bu durum, İtalya'nın genişleme politikasının, iki dünya savaşı arası dönemde yeni cumhuriyet için en önemli tehdit olduğunu göstermektedir. İtalyan dış politikasında hem süreklilik hem de tutarsızlık unsurları, Roma'nın iki savaş arası yıllarda Ankara'yla ilişkilerinde etkili olmuştur. Bu çalışmanın amacı, iki savaş arası dönemde Türk-İtalyan ilişkilerinin Türk dış politikası ve güvenlik anlayışı içerisindeki yerini incelemektir. Bu çerçevede İtalya'nın Türkiye ile olan ilişkilerde süreklilik ve tutarsızlık unsurlarının nedenlerini, buna karşılık Türkiye'nin atmış olduğu dış politika adımlarını ve güvenliğini sağlama çabasını nasıl etkilediğini anlamak önem arz etmektedir.

I. Dünya Savaşı (1914-1918)

I. Dünya Savaşı fiilen başladığında Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarının paylaşımı aslında ana çizgileri ile çoktan tamamlanmıştı. Dünya tarihinde ilk defa olmak üzere böylesi paylaşım anlaşmaları Osmanlı Devleti'nin neredeyse tüm toprakları için yapılmıştı. Bu paylaşımında İtalya'nın payına Güneybatı Anadolu ve Antalya düşmüştü. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'nda uyguladığı politikalar oldukça değişken olmakla birlikte genel olarak rekabetten yararlanma ve kim kendisine daha fazlasını verirse onun yanında yer alma ve durumdan en kazançlı taraf olarak çıkmayı esas aldığı şeklinde açıklanabilir.³

3 Sait Yılmaz, *Türkiye-İtalya İlişkileri (1919-1922)*, 1. https://www.academia.edu/22186596/1919-1923_T%C3%BCrkiye-%C4%B0talya_%C4%B0li%C5%9Fkileri [Erişim Tarihi: 16 Aralık 2019].

1915 Mart Ayı'nda başlayan Çanakkale Savaşları nedeniyle, İtalya'da endişe meydana geldi. İtalya, Osmanlı Devleti'nin bu savaşla yıkılarak paylaşılmasından ve kendisine pay verilmemesinden korkuyordu. İtalya, savaşa katılması karşılığında, Osmanlı Devleti'nin yıkılıp parçalanması durumunda Oniki Ada ile Antalya bölgesinin de kendisine verilmesini taleplerine katmıştı. 20 Mayıs 1915'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na savaş açan İtalya, Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların tahliyesini bahane ederek verdiği nota ile 21 Ağustos 1915'ten itibaren kendisini Osmanlı Devleti ile savaş halinde saydığını bildirdi.⁴

İtalya, Osmanlı topraklarının paylaşılmasına yönelik İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan gizli anlaşmaları haber almasını müteakip 19-20 Kasım 1916'da üç müttefikine nota vererek bazı isteklerde bulundu. Bu diplomatik girişimlerin sonucunda 19 Nisan 1917'de anlaşmanın Osmanlı Devleti ile ilgili hükümlerine göre İtalya, Trablusgarp üzerinde hak ve imtiyazlara tamamen sahip olacak, Rodos ve Oniki Ada İtalyan egemenliğine geçecek, Anadolu'nun işgali durumunda Antalya bölgesini işgal etmek hakkına sahip olacaktı. Aslında bu anlaşma ile İtalya'ya işgal altında bulundurduğu Rodos ve Oniki Ada'ya ilave olarak İzmir de veriliyordu. Rusya'da 7 Kasım 1917 devrimi sonrasında iktidarı ele geçiren Bolşevikler, İtilâf Devletleri arasında yapılan tüm gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna açıkladılar. İtalya, İngiliz-Fransız oyununa geldiğini ancak Paris Barış Konferansı esnasında anlayacaktı. İngiliz ve Fransızlar, savaşın sonunda Anadolu için İtalyanlara verdikleri sözleri tutmak istemeyeceklerdi.⁵

Osmanlı ve İtalyan kuvvetleri I. Dünya Savaşı'nda Trablusgarp dışında doğrudan sıcak temas kurmadılar, karşı karşıya gelmediler ve doğrudan savaşmadılar. Trablusgarp'taki savaş ise Osmanlı Devleti tarafından daha çok gayrinizami bir harp şeklinde sürdürülmüştür. Bununla beraber, I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti topraklarında hâkimiyet elde etmeye yönelik İtalyan diplomasi faaliyetleri İtalyan iç kamuoyunda yeterli desteği görmemişti.⁶

4 Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987), 421.

5 Margaret Macmillan, *Paris 1919* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2004), 275-300.

6 Yılmaz, *a.g.e.*, 2

Millî Mücadele Dönemi (1919-1922)

Osmanlı Hükümeti ile İtilâf Devletleri arasında silahlı çatışmaya son veren Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nda Mondros Limanı'nda demirli bulunan Agamennon İngiliz Savaş Gemisi'nde imzalandı. Mütarekenin en önemli maddeleri; Boğazlar Bölgesi'nin İtilâf Devletleri tarafından işgal altına alınacağına (madde 1) ve İtilâf Devletlerinin Osmanlı ülkesinde kendi emniyetlerini tehditte görünce gerekli gördükleri noktaları işgal edebileceklerine (madde 7) ilişkin maddelerdi. Bu madde, İtilâf Devletlerinin yapmayı planladıkları işgal için hukukî gerekçe oluşturmak maksadıyla mütarekeye dâhil edilmişti. Mütarekedeki diğer önemli hususlar arasında, Trablusgarp ve Bingazi'deki Türk subaylarının en yakın İtalyan birliğine teslim olması (madde 17) da vardı.

Boğazlar açılınca İtilâf donanması öncüsü olarak 7 Kasım 1918'de İngiliz Yarbay Murphy komutasında iki İtalyan torpidosu ve iki nakliye gemisiyle tersaneye asker çıkararak yönetimine el koydular. Bundan sonra Osmanlı hükümetinin özellikle İtalyan ve Yunan gemilerinin İstanbul'da bulunmaması yolundaki çabalarına rağmen 13 Kasım 1918'de 100 parça kadar büyük gemiyle Osmanlı'ya gövde gösterisi yaparak İstanbul'a gelen İtilâf donanmasında İtalyan ve Yunan gemileri de bulunuyordu. Karaya çıkan askerlerden 470'i İtalyan donanmasına mensuptu. 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edildiğinde ise İngiliz ve Fransızlardan başka İtalyan askerleri de şehrin her tarafına dağılmıştı.⁷

Mütareke sonrası İngiltere ve Fransa, İstanbul'a yüksek komiser olarak birer amiral atarken İtalya aynı konuma tecrübeli bir diplomat olan ve İtalya'nın Türkiye politikasının mimarlarından olacak Kont Carlo Sforza'yı İtalya Yüksek Komiseri olarak İstanbul'a görevlendirdi. Fabio L. Grassi bu atamayı, Türk yanlısı ve Yunan karşıtı (dolayısıyla İngiliz karşıtı) bir dönüşümün başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir.⁸

7 Ü. Gülsüm Polat, “İstanbul İşgal Edilince: 1915-1916 Müttefik Planları ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Değişim”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C.17, S. 33 (2018/1): 138.

8 Fabio L.Grassi, *Türk İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, Tarihçi Kitabevi, (İstanbul: 2014), 179.

Kont Sforza; İtalya'nın Türkiye'yi işgal edilecek bir ülkeden çok, bir pazar olarak görmesi gerektiğini, Türkiye ile her iki tarafı da tatmin edebilecek bir anlaşma zemininin aranmasını, Türklerin memnuniyetini kazanmanın en güvenilir menfaatleri olacağını ifade ediyordu. Kont Carlo Sforza'nın ilk işi Osmanlı Devleti ile İtalya arasında kesilmiş olan ticarî ilişkilerin yeniden başlamasını temin etmek oldu. İtalya, daha sonra Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan İtalyan esirleri kurtarmak için girişimde bulundu ve bunun sonucunda bu esirler İstanbul'a getirildi. Trablusgarp'taki Türk esirler ise ancak 1920'de serbest bırakılacaklardı.

Kont Sforza, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında üç yönlü bir politika izlemeye çalışmıştır. Bunların birincisi, Osmanlı Hükümetine karşı izlediği resmî politika; ikincisi, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'ya karşı izlediği politika; üçüncüsü ise İstanbul'da mütareke ve işgallere karşı gelişen oluşumlarla ilgilenmek ve bazı kişilerle ilişki kurmaktır. Bu bağlamda birçok kişiyle bağlantı içinde olan Sforza, o sıralarda İstanbul'da kurtuluş çareleri arayan Mustafa Kemal Paşa ile de temas kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Kont Sforza'nın amacını Antalya havalisinden başka, İzmir havalisinin de İtalyanlar tarafından elde tutulması için girişimler yapmak şeklinde yorumlamıştır.⁹

İtalya'nın Paris Barış Konferansı devam ederken 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmesi ve ardından geçici de olsa konferanstan çekilmesi; İngiltere, Fransa ve ABD'nin İzmir konusunda Yunanistan lehine karar vermelerini kolaylaştıran faktörlerden birisi oldu. Konferansta 30 Nisan 1919'da Lloyd George, Clemanceau ve Wilson tarafından Yunan askerlerinin İzmir'e çıkmasına karar verildi ve bu karar konferansa yeniden dönen İtalyanlardan gizlendi.¹⁰ **İtalyan kuvvetlerinin genel olarak halka iyi davranmaları ve Yunan işgal bölgelerinden gelen insanlara yardım etmeleri, Osmanlı Hükümeti'nin işgallere karşı resmî politikasının protesto ile sınırlı kalması, Yunan işgali tehlikesine karşı İtalya'nın bir güvence olarak görülmesi ve**

9 Mevlüt Çelebi, *Mondros Mütarekesi'nden Sonra Batı Anadolu'da İtalyan Faaliyetleri*, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 13, S. 1, (1998): 31'den aktaran Yeter Mengeş, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2016), 37.

10 Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri Cilt I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 328-329'dan aktaran Yeter Mengeş, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016), 42.

Kuvay-ı Milliye birliklerinin işgal bölgesini üs olarak kullanmasına göz yumması dikkat çekicidir. Trablusgarp'ta düşman olan İtalya, Anadolu işgalinde Yunanistan, İngiltere ve Fransa'dan sonra gelmekteydi ve Anadolu insanı Yunan'ı asıl tehlikeli düşman olarak görmekteydi.¹¹

Bu dönemde İtalya ile Ankara Hükümeti arasında kurulan yakın ilişkiler, İtilâf Devletleri bloğunu bir yandan bölerken diğer yandan Ankara'nın Batı dünyası ile temasını sağlayacak bir kapı niteliği taşımıştır. Bu kapsamda İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza, Ankara Hükümeti temsilcilerinin 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansı'na katılmasını sağlamıştır. Görüşmeler esnasında Kont Sforza ile Bekir Sami Bey iki ülke adına ekonomik imtiyazlar karşılığında İtalyan işgal kuvvetlerinin geri çekilmesine dair anlaşma imzalamışlar ancak TBMM bu anlaşmayı onaylamamıştır. Müteakiben Ankara-Roma ilişkileri olumsuz sayılabilecek bir seyir izlemiştir; öte yandan anlaşma onaylanmamasına rağmen İtalya, kendi iç sorunları nedeniyle Anadolu'dan askerlerini çekmiştir.¹²

Millî Mücadele Dönemi ilişkilerini genel olarak değerlendirecek olursak İtalya, İtilâf Devletleri ile Mondros Mütarekesi ardından Osmanlı topraklarını işgal eden güçlerin arasında yer almıştır. Ancak fiili işgalden uzaklaşarak hiç olmazsa Türkiye'nin bir bölümünde ekonomik avantajlar teminine odaklanmıştır. Diğer güçlerle arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve kendi iç sorunları (işsizlik, asker kaçakları, komünizm, artan nüfus, göçün engellenmesi, faşizm, grevler) nedeniyle işgali erken ve kendiliğinden sona erdirmiştir. Uluslararası platformda İtalya, Ankara Hükümeti'nin Batılılar tarafından dikkate alınması sürecine katkılarda bulunmuştur. Ankara Hükümeti ile İtilâf Devletleri arasında 4-11 Ekim 1922'de yapılan Mudanya görüşmelerinde İtalya'yı General Monbelli temsil etmiş ve Doğu Trakya'nın yapılacak barış görüşmelerinden önce Türkiye'ye teslim edilmesi konusunda Ankara Hükümeti'ni desteklemiştir.

11 Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 31, S. 91 (Bahar 2015): 94-130. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mevl%C3%BCt-%C3%87ELEB%C4%B0-Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-ve-Sonras%C4%B1nda-T%C3%BCrkiye-%C4%B0talya-%C4%B0li%C5%9F-kilerini-Etkileyen-Fakt%C3%B6rler.pdf> [Erişim Tarihi: 16 Aralık 2019].

12 Sönmezoglu, *a.g.e.*, 181-183.

Gerginliğin Başlangıcı: Lozan Barış Konferansı

I. Dünya savaşı ertesinde olumlu havanın tamamen dağıldığı; giderek otoriter ve totaliter rejimlerin geliştiği bir dönem başladı. Bu anlamda ilk önemli değişim 1922 yılında Benito Mussolini'nin iktidara gelmesiyle İtalya'da yaşanmıştır. İtalya, Millî Mücadele'ye karşı oldukça gerçekçi bir politika izlemiş ve diğer işgalci güçlerin yaşadığı tecrübeye uğramadan askerlerini kendi kararı ile Anadolu'dan çekme kararını verebilmiştir. Ancak Türk delegasyonu üyeleri, Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde İtalyanların İtilâf Devletlerini oluşturan ülkelerle birlikte hareket ettiklerini gördüler. Özellikle, Ankara Hükümeti'nin kapitülasyonlar çerçevesinde ekonomik tavizler vermeyi reddetmesi, İtalya'nın müttefikleriyle birlikte hareket etmesine yol açmıştır. İtalya, Lozan Barış Konferansı'nda dürüst arabulucu rolünü oynamasına rağmen konferansta Türkiye ile İtalya arasındaki anlaşmazlıkların başında Rodos, Meis ve Oniki Ada'nın geleceği gelmekteydi. İtalya müttefiklerinin de yardımıyla Lozan Konferansı'nda "Oniki Ada'nın (fazla yorulmadan) ve Meis'in (büyük uğraşlarla)" kendisine ait olduğunu kabul ettirmiştir.¹³

İtalya'nın Lozan Barış Konferansı'ndaki tutumu, Mussolini'nin de etkisiyle eski emperyalist politikaları ile benzerlikler göstermekteydi. Türkiye'nin Balkanlarda etkin olmasını istemeyen İtalya, Doğu Trakya'nın Türkiye'de kalmasıyla bu amacına tam olarak erişemedi. Diğer yandan, Ege'nin kuzeyindeki adalara sahip olan Yunanistan'ın da Rodos ve Oniki Ada konusunda hak iddia etmemesinin sağlanması Mussolini'nin hanesine önemli bir kazanç olarak yazılacaktı. Lozan Barış Konferansı, Mussolini için sadece varlık göstermesinin değil, gelecekteki politikaları için kararlılığını ilan etmesinin de bir aracı haline gelmiştir. İtalya, konferansa iştirak ederek bazı avantajlar elde etmenin yanı sıra diğer büyük Avrupalı devletlerle eşit konumda bulunduğunu ve yeniden aldatılmasının mümkün olmayacağını vurguladı. İtalya, Lozan Barış Antlaşması'nı imzalanmasının ardından onaylayan ilk batılı devlet oldu. Diğer yandan, yeni bir devlet kurmakta ve gelecek için parlak fikirlerle dolu bir ideolojinin yönetiminde yeni hedeflere yönelmekte olan İtalya için Antalya bir "kızıl elma" olarak varlığını sürdürmekteydi.¹⁴

13 Grassi, *a.g.e.*, 311.

14 Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations Between Italy and Turkey, 1923-36", *International Journal of Middle East Studies*, 36 (2004): 233.

Kuşku ve Gerginlik Dönemi (1923-27)

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki birkaç yılda İtalya'nın gerçekçi bir Türkiye politikası izlediğini söylemek zordur. Her ne kadar 1919'da işgal ettiği Anadolu topraklarından 1921'de çekilmişse de dış politikada radikal değişiklikler yapacağı söylemleriyle Başbakan olan Mussolini'nin işbaşına gelmesinden sonra Faşist İtalya dikkatini Doğu Akdeniz üzerinde toplamaya başlamıştır. Aynı zamanda Balkanlarda özellikle Arnavutluk üzerinde etki kurmaya çalışması, Fransa ile yakınlaşan Yugoslavya'yı baskı altına alma çabası ile Yunanistan üzerinde denetim kurma isteği Türkiye'yi de endişelendirmiştir. Bu endişe, Mussolini'nin hedefleri arasında yer alan Anadolu topraklarına asker çıkarma niyeti, Türkiye'nin İngiltere ile yaşadığı Musul sorunu sırasında daha açık şekilde kendini hissettirmiştir.¹⁵

1922-1927 arası dönemde Faşist İtalya'nın Türkiye'ye bakışı egemen bir devletten çok kolonileştirilecek bir coğrafyadır. Bu kapsamda, Türkiye toprakları İtalya'nın doğal genişleme alanını oluşturmakta ve Oniki Ada bu genişlemenin sıçrama tahtası konumundaydı. Ocak 1925'te İtalyan diplomatlar Oniki Ada'nın Antalya yerine Marmaris ve Datça'ya geçiş için daha uygun olduğuna dikkat çekiyorlardı. Ankara, İtalya'nın Musul krizinden faydalanarak Anadolu'ya asker çıkarmasına karşı alarma geçmişti. Türk basını Rodos'ta İtalyanların hazırlık yaptığını dair haberler paylaşmaktaydı. Ankara'daki İtalyan Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgrafta ise Adana bölgesinin İtalya'nın kolonyal hedefleri açısından daha uygun bir bölge olduğu rapor ediliyordu.¹⁶

Mussolini, Mayıs 1926'da "Bu genç İtalya'ya dünyada biraz yer yapmak gerekir. Müttefiklerimiz bizim meşru isteklerimizin bilincine varmalıdır." diyordu. *Popolo di Italia* gazetesinde yazan ağabey Arnold Mussolini'ye göre ise Akdeniz'in doğusu ve İzmir İtalya'nın olmalıydı. Aynı dönemde İtalya'da yazılan şoven şiirler ve İtalya-Türkiye savaşında Rusya'nın tarafsız kalacağına dair söylentiler Türkiye'nin üzerindeki gerginliği artırıyordu.¹⁷

¹⁵ a.g.m., 233.

¹⁶ Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri (ASMAE), Pacco 1714/7890, 10 April 1925'den aktaran Dilek Barlas, 236.

¹⁷ Ahmet Özgiray, "Türk- İtalyan Siyasî İlişkileri, 1921-1930", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 5 (1990): 129'dan aktaran Yeter Mengeş, 66.

Türkiye'nin İngiltere ile Musul sorunu, Fransa ile Suriye sorununu sulh yolu ile çözmesi, beraberinde Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurması ve hemen hemen bütün komşuları ile sınır sorunları olmaması bölgedeki konumunu sağlamlaştırmış ve İtalya'nın Türkiye'nin geleceğine yönelik öngörülerini boşa çıkartmıştır. 1925-1927 arası İtalya, Arnavutluk'u nüfuzu altına almış, imzalanan askerî pakt ile Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı sınırlarına 20 tümen hazırlanması emrini vermiştir.¹⁸ İtalyan baskısı üzerine Yugoslavya'nın Fransa ile ilişkilerini ilerletmesi karşısında İtalya, kendisi gibi revizyonist ülkeler arasında olan Macaristan ve Bulgaristan ile yakın ilişkiler kurmuştur. Diğer yandan *Bizim Deniz (Mare Nostrum)* dediği Doğu Akdeniz'de aslında denetim altına almak istediği Türkiye ve Yunanistan'ı aynı ittifak içerisinde toplamaya çalışıyordu. Böylelikle Fransa'nın küçük antantına karşılık bir cevap verebilecekti.¹⁹

İtalya'nın Balkanlar'daki agresif tutumu kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de yakından etkilemekteydi. Bu duruma yönelik olarak Türkiye, Balkanlarda Locarno Anlaşması'na benzer bir anlaşmanın gerçekleşmesini amaçlamıyordu. Bütün Balkan ülkelerini kapsayan bu anlaşmanın herhangi bir devlete düşmanlık gütmeksizin tasarlanması esas alınmıyordu. Ancak Balkan ülkeleri arasında yaşanan sorunlar böyle bir anlaşmanın hızlıca hayata geçirilmesinin önünde engel teşkil ediyordu.²⁰

Türkiye ile Yunanistan'ın o dönem yaşadığı sorunlar nedeniyle İtalya'nın istediği üçlü anlaşma gerçekleştirilememiştir. Ancak Türkiye'nin, İtalya'nın ilişkileri düzeltmeye yönelik çabasını göz önünde bulundurarak bu devletle ilişkilerini düzene sokmayı düşünmeye başladığı söylenebilir.²¹

Türkiye-İtalya ilişkileri -siyasal anlamda- gerginlikler döneminde olsa da ekonomik ilişkiler oldukça iyi seyretmekteydi. İtalya, 1920'li yıllarda İngiltere

18 Mevlüt Çelebi, *Italy's Policy of Albania in 1930s and Turkey*, Eurostudium3w gennaiο-giugno 2017, 194-200, [http://www.eurostudium.eu/Eurostudium42-43/celebi5%20\(2\).pdf](http://www.eurostudium.eu/Eurostudium42-43/celebi5%20(2).pdf) [Erişim Tarihi: 16 Aralık 2019].

19 Nicola Degli Esposti, *An impossible friendship: differences and similarities between fascist Italy's and Kemalist Turkey's foreign policies*, *Diacronie* [Online], N° 22, 2015, document 3, 6, <http://journals.openedition.org/diacronie/1998> [Erişim Tarihi: 16 Aralık 2019].

20 Yücel Güçlü, "Fascist Italy's Mare Nostrum Policy and Turkey", *Belleten*, LXIII, no. 238 (December 1998): 814.

21 Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997), 179-80.

ve Fransa ile ilişkileri iyi olmayan Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük paya sahipti ve bazı dış alımlar için kredi bulmakta zorlanan Türkiye için önemli bir kaynak teşkil etmiştir.²² Bu dönemdeki İtalyan dış politikasının Mussolini ile değiştiğini ve kolonyal bir şekle dönüştüğünü söyleyemeyiz. 20. Yüzyılın başından itibaren genel İtalyan politikası yeni koloniler bulma üzerine inşa edilmiş emperyal nitelikteydi. Mussolini, faşist ideolojiyi dış politikasını meşrulaştırma yolu olarak görüyordu.²³

Uzlaş Dönemi (1928-32)

İki dünya savaşı arasındaki yıllarda Türk-İtalyan ilişkilerinin en iyi dönemi 1928-1932 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönemin iyi ilişkiler dönemi olarak adlandırılmasında Mussolini'nin sömürgeci hayallerinden uzaklaşması ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda artan Fransız etkisinin Türkiye'de önlenmesi etkili olmuştur. Bu çerçevede, 6 Nisan 1928'de Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Mussolini ile görüşmesi ile başlayan süreç iki devlet arasında ilişkilerin düzelmesinde aktif rol oynamıştır. Görüşmenin ardından "Türkiye ile İtalya Krallığı Arasında Tarafsızlık, Uzlaşma ve Yargısal Çözüm Antlaşması" 30 Mayıs 1928'de Roma Türk Büyükelçisi Suat Davas ile İtalyan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Mussolini arasında imzalanmıştır.²⁴ TBMM tarafından 29 Nisan 1929 tarihinde onaylanan ve 29 Mayıs 1929'dan itibaren geçerli olan bu antlaşma özetle; iki devlet birbirlerine karşı yönelmiş hiçbir siyasî ve ekonomik anlaşmaya katılmayacak; iki taraftan birisi bir veya birden fazla devletin saldırısına uğrarsa diğer devlet tarafsız kalacak; taraflar aralarında çıkacak sorunlar barışçıl yollarla çözülecekti. Türkiye'nin Batılılarla imzaladığı ilk siyasal antlaşma olan bu belgeye karşın Türk politikasında İtalyan tehlikesi sürekli bir etken olarak varlığını korumaya devam edecekti.

Bu dönemde Türkiye ve Yunanistan ile birlikte üçlü anlaşma sağlayamayan İtalya'nın taraflar ile ayrı anlaşmalar yaparak Fransa'nın bölgedeki etkisini azaltmak amacıyla iki ülkenin yakınlaşması için yoğun çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye İtalya'nın çabalarına temkinli yaklaşmış olsa da, direkt bir tehdit algılaması olmasa dahi Fransa'ya ödenmesi gereken

22 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 281-2.

23 Maria Antonia Di Casola, "Italy and the Treaty of Lausanne of 1923", *The Turkish Yearbook*, Vol. XXIII (1993): 65.

24 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 280.

Osmanlı borçlarından dolayı Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkilerin pek dostane olmadığı İtalyanlar tarafından yapılan değerlendirmelerdir. Dönemin gazetelerine bakıldığında İtalyan basını, Türkiye hakkında iyimserlik ve memnuniyet ifadeleri ile doluyken Türk gazetelerinde artan İtalyan nüfusunun göçmen akınına yansıyor yansımayacağı tartışılmaktaydı. 5 Haziran 1928’de İtalyan Senatosu’nda Mussolini, biraz geç de olsa yeni Türk Devleti’nin tanınması ve hesaba katılması gereken bir varlık olduğunu söylemekteydi. Dışişleri Bakanı Grandi de yeni Türkiye’ye yönelik övgü sözlerini yinelemekteydi.²⁵

Dönemin önemli gelişmelerinden birisi de 10 Haziran 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden mübadele sorununun Ankara Sözleşmesi ile çözülmesidir. 30 Ekim 1930’da imzalanan “Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması”nın ardından her iki ülke Dışişleri Bakanı Türkiye-Yunanistan yakınlaşması nedeniyle Mussolini’ye teşekkür telgrafi göndermişler, ayrıca antlaşmanın TBMM’de müzakereleri sırasında da Tevfik Rüştü Aras Mussolini’ye tekrar teşekkür etmiştir²⁶

Aradaki gerginliğin oldukça azaldığı bu yıllarda, Türkiye’nin özellikle donanmasını kuvvetlendirerek Yunanistan’ı Ege Denizi’nde dengeleme stratejisine göre 10 yıllık bir deniz gücünü geliştirme programı çerçevesinde 24 Mayıs 1929 tarihinde imzalanan anlaşma ile cömert bir finans kredisi sağlayan İtalya’ya 2 destroyer, 2 denizaltı ve 3 denizaltı avcı gemisi siparişi veriliyordu. Aynı yıl Türk Genelkurmayı Ege Bölgesi’nde yapacağı geniş kapsamlı tatbikatı yeni tehdit değerlendirmesi çerçevesinde Suriye ve Irak sınırına kaydırmıştır. Yunanistan da 1929’da İtalya’ya gemi siparişi vermiştir. Ankara ve Atina ile geliştirilen ilişkilere bakıldığında İtalya’nın stratejik savaş planlarını değiştirdiği açıktır. Böylelikle İtalya, Yugoslavya ya da Yugoslavya ile Fransa’ya karşı bir savaşta Doğu Akdeniz’de Türkiye ve Yunanistan’ın tarafsızlığını sağlamış bulunuyordu.²⁷ Bu durumdan en fazla İngiltere ve

25 Grassi, *a.g.e.*, 313, 314.

26 Gürün, *a.g.e.*, 180.

27 Dilek Barlas & Serhat Güvenç, “To Build a Navy with the Help of an Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-1932”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 38, No. 4 (October 2002): 154-156.

Fransa rahatsızlık duymaktaydı. İtalya ilerleyen yıllarda değişen politikası ile elde etmiş olduğu bu stratejik avantajı kaybedecekti.²⁸

Türkiye ile İtalya arasında ilişkilerin gelişmesine etki eden bir başka anlaşma ise 4 Kasım 1932 yılında “Anadolu Kıyısı ile Meis Adası Arasında Karasularının Sınırlandırılması” konusunda imzalanan sözleşmedir. Bu anlaşma ile 30 Mayıs 1928 tarihli anlaşma gereğince 30 Mayıs 1929 tarihli tahkîmnâme ile La Haye Uluslararası Adalet Divanı’na götürülmesi kararlaştırılmış olan Oniki Ada çerçevesinde Meis ve Anadolu kıyılarına yakın bazı küçük adalara ilişkin sorunlar taraflar arasında karşılıklı görüşmeler neticesinde çözümlenmiştir.²⁹

Her ne kadar Türkiye’nin bu dönemde İtalya ile olan ilişkileri önemli gelişmeler kaydetse de bu çok uzun sürmemiştir. Bu durumu yaratan başlıca etken, yalnızca Türkiye’nin değil, Balkan ülkelerinin önemli bir bölümünün İtalya’ya güven duymamalarıdır. İtalya, Balkanlarda Yugoslavya’ya karşı oluşturulacak bloğa Türkiye ve Yunanistan ile Bulgaristan’ı da katmayı düşünüyordu. Ancak İtalya’nın politikalarının tam aksine başta Türkiye olmak üzere Balkan ülkelerinin birlikte hareket etme düşüncesi önem kazanmıştır. Balkan Paketi’ne giden yolla birlikte Türkiye ve İtalya’nın siyasî yönelişleri iyice farklılaşmaya başlamış, bu çerçevede ticarî ilişkiler de yavaş yavaş hızını kaybetmiştir.³⁰

Gerginliğe Geri Dönüş (1933-1939)

1932 yılında imzalanan anlaşma bir dönüm noktası olmuştur.³¹ Sonrasında Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin giderek gerilemeye başladığını ve bu dönemde Türkiye’ye uluslararası alanda en fazla sorun yaratan devletin de İtalya olduğunu söylemek mümkündür.³² Bu değişimi oluşturan başlıca sebebin ekonomik olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Ankara, 1929

28 Grassi, *a.g.e.*, 315.

29 Mehmet Öcal, “İtalya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Barış Platin Kitap, 2008), 190.

30 İlhan Uzgel, “İtalya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1:1919-1980)* ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 293.

31 Grassi, *a.g.e.*, 318.

32 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 310.

Ekonomik Buhranı sonrasında finansman arayışı içerisindeyken, pazarlık gücünü kuvvetlendirmek amacıyla Başbakan İsmet İnönü'nün 1932 Nisan'ında Roma ve 1932 Mayıs'ında Moskova'ya yapmış olduğu ziyaretler gerileyen iki ülke ekonomik ilişkileri çerçevesinde önemli bir etki yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin sıfır faizli kredisi ve Türkiye'de bazı sanayi tesislerinin inşasında rol alması karşısında İtalya rekabet edememiştir.³³ Bir ay önce İtalya'ya ekonomik yardım için giden Başbakan İnönü'ye Sovyetlerin bu derece cömert davranmasının altında İtalya'nın Sovyetler Birliği'ni Avrupa dışında tutmaya çalışmasının yattığı söylenebilir.³⁴

İtalya'da Dışişleri Bakanı Grandi'nin görevini Mussolini'ye devretmesi ile dış politika üslubu 1928 öncesi klasik faşist söyleme geri dönmüş ve Türk-İtalyan ilişkilerinin değişiminde önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. İtalyan politikasında ilk değişiklik Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği karşısında gösterdiği olumsuz tutumdur. Bu durumun ortaya çıkmasında iki ülkenin vizyonlarının farklılığı etkili olmuştur. Türkiye için Lozan Barış Antlaşması ile elde ettiği statükonun devamlılığı öne çıkarırken, revizyonist kampın öncülerinde olan İtalya Doğu Akdeniz ve Balkanlarda genişlemeyi hedeflemekteydi. Türkiye'nin Statükocu devletler ile yaklaşması ve bu devletlerin yönetimindeki Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya yönelmesi İtalya'yı rahatsız etmiştir. Türk deniz kuvvetlerine verilen desteğin beklenen ölçüde etkili olmaması ve İtalya'nın Türkiye için ekonomik açıdan vazgeçilmez bir partner konumuna erişememesi İtalyan dış politikasının değişmesinde etkili unsurlar olarak görülebilir.

Mussolini, Sovyetleri Avrupa dışında tutma planı çerçevesinde 1932 yılı sonlarında "Dörtlü Güç Paketi" fikrini ortaya atmış ve statükocu İngiltere ve Fransa ile revizyonist Almanya ve İtalya'yı aynı masa etrafına toplamıştır. Mussolini'nin bu hamlesinin ardında ülkeler arasında bir hiyerarşi olduğu ve büyük güçlerin diğerlerini yönetmesi fikri yatmaktaydı. İtalya da bir büyük güç olarak bu yapının içerisinde yer almalı ve büyük güçler aralarındaki rekabeti bir tarafa bırakarak iş birliği yapmalıydı. Bu pakt ile hedeflenen amaçlardan birisi de Milletler Cemiyeti'ni zayıflatmaktır. İngiltere ve Fransa'yı İtalya ile iş birliği düşüncesine götüren ise onun Doğu Akdeniz'de sözü geçmeye aday

33 Grassi, *a.g.e.*, 318.

34 Gürün, *a.g.e.*, 347.

bir ülke olmasıdır. Ayrıca İtalya'yı Almanya ile muhtemel bir yakınlaşmaya itmemek için sıcak davranıyor ve bazı taleplerinin karşılanmasına olumsuz yaklaşmıyorlardı. Ancak “Dörtlü Güç Paktı” İngiltere ve Fransa'nın Hitler Almanya'sı ile birlikte görünme konusundaki isteksizliği nedeniyle amacına ulaşamamıştı.³⁵

1931 yılında Türkiye ile Yunanistan'ın Balkanlarda anti-revizyonist bir Balkan Paktı kurulmasına yönelik prensip anlaşmasına varması İtalya için rahatsızlık verici bir gelişmeydi. Bununla birlikte Türkiye “Dörtlü Güç Paktı”na resmî bir tepki vermemiş ancak bu pakt İtalya ile olan ilişkilerini etkilemiştir. “Dörtlü Güç Paktı”nın imzalandığı dönemde “Saldırının Tarifi Anlaşmaları”nın Londra’da imzalanması Mussolini’ye bir cevap niteliğindedir.³⁶ 1933 yılının sonlarına gelindiğinde Mussolini Akdeniz hegemonyasına yönelik dış politika söylemlerinin yeniden dile getirmeye başlamıştı. Balkan Paktı'nın önlenebilmesi için Sovyetler Birliği'nden dahi destek istenmiş, bu destek, Sovyetler tarafından benimsenmesine rağmen Balkan Paktı imzalanmıştır.³⁷

Buna karşılık Mussolini Avusturya ve Macaristan ile birlikte Roma Protokolü adıyla yeni bir revizyonist birlik oluşturmuştu. 19 Mart 1934'te Faşist Kongresi'nde yaptığı konuşmada açıkça Asya olarak adlandırdığı bölge ile kastettiği Anadolu topraklarının kendileri için uygun bir genişleme alanı olabileceğinden söz etmiştir.³⁸ Bunun üzerine Türk basınında İtalya aleyhine ve rahatsızlık verecek şekilde büyük bir kampanya başlatılmıştır.³⁹ 1935 yılı başlarında İtalya Balkan Paktı'nı, İtalyan-Türk-Yunan Paktı teklifleriyle zayıflatmaya çalışmış ancak bu teklife karşılık veren olmamıştır.⁴⁰ Avusturya'nın ilhakının önlenebilmesi amacıyla Fransa ve İngiltere ile “Stresa Cephesi” adı altında Almanya'ya karşı birlikte hareket eden İtalya, Hitler Almanya'sına göre uzlaşılabilir bir ülke konumunu koruyordu.⁴¹ Bu

35 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 312, 313.

36 Hazal Papuççular, “Turkish-Italian Relations In The Interwar Period” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2009), 105.

37 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 313.

38 Yücel Güçlü, *Fascist Italy's Mare Nostrum Policy and Turkey*, 816'dan aktaran Hazal Papuççular, *a.g.t.*, 118 a.

39 Gürün, *a.g.e.*, 359.

40 Uzgel, *a.g.m.*, 295.

41 Dilek Barlas, “Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities

durumdan cesaret alan Mussolini'nin 1935 Ekim Ayı'nda Habeşistan'ı işgale kalkışması Stresa Cephe'sinin sonlanmasını da beraberinde getirmiş ve Mussolini yüzünü Hitler'e doğru çevirmeye başlamıştır.

Habeşistan'ın işgali benzer durumun Balkanlarda da olabileceğine dair endişeleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Lozan'da kabul edilen Boğazlar Sözleşmesi'nin güncellenmesine yönelik taleplerini artırması önemli oranda bu gelişmeyle ilgiliydi. İtalya, Türkiye'nin tehdit sıralamasında en ön sıradaki yerini geri alıyordu. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nde İtalya'yı saldırgan ilan eden ve uygulanan ekonomik ambargo sonucunda büyük ekonomik kayıplara uğramasına yol açan karara katılmıştır. Ayrıca Habeşistan'a yardım için oluşturulan Beşler Komitesi bünyesinde görev almış, Türk Kızılay'ı yardım kampanyası gerçekleştirmiş ve bir Türk generali Habeş kuvvetlerini eğitmek için bu ülkeye gitmiştir.⁴² Türkiye'nin bu tutumuna tepki gösteren İtalya, Lozan Barış Antlaşması'nın taraflarından birisi olmasına rağmen Montrö Boğazlar Sözleşmesi görüşmelerine katılmamış ve sonuçta oluşan sözleşmeyi imzalamamıştır.

Türkiye-İtalya ilişkileri 1936'da ekonomik yaptırımların kalkmasına rağmen kritik görünümünü korudu. Bunda İspanya İç Savaşı'nda karşıt tarafları desteklemelerinin etkisinin, Nyon Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'ya Türkiye'nin deniz üslerini kullanabilme izni verilmesinin ve Türkiye'nin giderek demokratik ülkelerle yakınlaşmasının etkili olduğu görülmüştür. Buna rağmen 1937 yılı başlarından itibaren ilişkiler sakin bir seyir izlemiş, İtalya'nın Habeşistan üzerindeki haklarının Türkiye tarafından kabul edilmesi karşılığında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayabileceği anlaşılmıştır.⁴³ Sürecin sonunda Türkiye'nin İtalyan İmparatorluğu'nu geç de olsa tanımasıyla İtalya, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni 2 Mayıs 1938'de imzalamıştır. Bu dönemi Fransızlar “amiadversion” “hasmane dostluk” veya “dostane hasımlık” olarak tanımlamışlardır.⁴⁴

and Limits for Middle-power Activism in the 1930s”, *Journal of Contemporary History*, New Delhi, Vol 40 (3), S. 454.

42 Türkaya Ataöv, *Turkish Foreign Policy, 1939-1945*, (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1965), 138'den aktaran Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 314.

43 Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 315, 316.

44 Minist'ere des Affaires Etrang'eres, *Levant/Turquie*, vol. 616, No. 316, 27 (April 1935), 49-51'den aktaran Dilek Barlas, *Friends and...*, 231.

Almanya'nın Çekoslovakya'yı 15 Mart 1938'de işgalinin ardından İtalya'da çok vakit kaybetmeden 7 Nisan'da Arnavutluk'u işgal etmiş, müteakiben Oniki Ada'da havaalanı ve diğer askerî tesislerin inşası Türkiye'yi ileri seviyede alarma geçirmiştir. Arnavutluk'un işgali Türkiye'nin gözünde Almanya'yı, İtalya'nın yanında, Türkiye'nin karşısında göstermiştir. Giderek belirginleşen İtalyan tehdidi, Türkiye'nin önce İngiltere ve Hatay meselelerini çözmesi, ardından Fransızlarla 1939'un Mayıs-Haziran aylarında yakınlaşmasının resmîyet kazanması ile sonuçlanmıştır. Dönemin Alman Büyükelçisi Franz von Papen bu yakınlaşmanın başlıca sebebinin İtalya'nın faaliyetleri olarak görmektedir. Almanya bu yıllarda Türkiye'nin en önemli ekonomik partneri haline gelmiştir ve Türkiye'yi en azından karşısına almamayı hedeflemektedir. İtalya'nın, Balkan-Doğu Akdeniz coğrafyasında Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile ittifaka mecbur kılarak en çok Almanya'ya zarar verdiğini söyleyebiliriz.

II. Dünya Savaşı Dönemi (1940-45)

Türkiye savaş boyunca, ortaya çıkan değişikliklere bağlı olarak savaş dışı kalma amacına ulaşabilmek maksadıyla, bir yandan İngiltere ve Fransa ile imzaladığı anlaşmalara sadık kalmak, diğer yandan Almanya ve Sovyetler Birliği ile çatışmaya girmemek üzere bir politika benimsemiştir. Dış politikayı yönetenler, kararlarında hep savaşın dışında kalmak düşüncesinin rehberliğinde hareket etmişlerdir.⁴⁵ İtalya da savaş başladığında herhangi bir askerî harekâta girişmeyeceğini açıklıyordu. Askerî yetersizlikler ve Almanya'ya güvensizlik savaş dışı kalma ve savaşın sonunda hakem rolü oynama düşüncesi savaşın başında ağır basıyordu. İtalya'nın tutumu savaşın ilk günlerinde Türkiye için birinci derecede önemi olan konuydu. Türk basınında ise genel bir tedirginlik ve olayların hızla gelişmesi karşısında giderek artan bir kötümserlik söz konusuydu.

Dönemin yöneticilerinin kendilerini İngiltere'ye yakın hissettikleri, önceleri İtalya'dan daha sonra ise Almanya ve Sovyetler Birliği'nden endişe ettikleri görülmüştür. 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile gerçekleştirilen "Üçlü İttifak Anlaşması"nın 2. Maddesi Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin savaşa sürükleyici bir saldırı ile karşı karşıya kalma durumu ile İtalya kastedilerek kaleme alınmıştır. Bu anlaşmaya göre İtalya ile savaşa

⁴⁵ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), 1.

girilmesi halinde Oniki Ada'ya üç ülke birlikte saldıracaklardı. Mussolini'nin Yunanistan'ı işgal etme kararını vermesiyle Balkanlar, II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmıştı.⁴⁶

İtalya'nın Yunanistan'a girmesiyle Türkiye üçlü ittifak gereği savaşa girmeye davet edilmiştir. Türkiye, Almanya ile bir savaşa neden olacağı gerekçesiyle tarafsız kalma kararı almıştır. Fransa'nın ani yenilgisi ve İngilizlerin taahhüt edilen yardımı sağlayamaması kararını destekleyici unsurlar olmuştur. Balkan Paketi'nin ilgili maddeleri gereği Türkiye'nin savaşa girme gibi bir yükümlülüğü söz konusu olmamıştır. İtalya'nın Yunanistan ve Kuzey Afrika'daki başarısızlıkları, Almanya'yı bu bölgelere müdahale etmek zorunda bırakarak hedeflerinden saptırmıştır. Sovyetler Birliği'nin Balkanlarda ilerlemesi ile endişeleri iyice artan Türk hükümeti, İngiltere ve Yunanistan'la dayanışma göstermek için 1944 Kasım Ayı'nda Rodos ve Oniki Ada üzerinde hiçbir isteği ve iddiası olmadığını Yunan hükümetine bildirmiştir.⁴⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında muharebeler İtalya topraklarına sızdı ve kaçmakta olan Mussolini yakalanarak idam edildi. 10 Şubat 1947'de İtalya dâhil olmak üzere 21 ülke tarafından imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 14. maddesi ile Rodos, Oniki Ada ve Meis silahsızlandırılarak ve öyle kalması şartıyla Yunan egemenliğine verildi. Böylece yaklaşık 389 yıllık Türk ve 35 yıllık İtalyan hâkimiyeti adalarda sona ermiş oluyordu. Konferansa davet edilmeyen Türkiye'nin farklı bir yaklaşım içerisine girmesinin o dönem algılanan Sovyet tehdidi nedeniyle pek mümkün olmayacağı söylenebilir. İç savaşın eşiğinde olan Yunanistan'a adaların bırakılmasına itiraz etmeyen Sovyetler Birliği'nin tutumu ise dikkat çekicidir.

Sonuç

Türk-İtalyan ilişkileri iki savaş arası dönemde, dostluktan düşmanlığa savrulan bir seyir izlemiştir. Bu dönemde taraflar birbirlerine karşı kuşkuyla hareket etmişler, ancak ekonomik avantajlar elde etmek öncelikli hedef belirlemişlerdir. Türkiye açısından I. Dünya Savaşı sonucu çıkarılan derslerin yöneticiler üzerindeki etkisi bu dönemde önemli olmuştur. Savaşa girmemek için denge siyasetine dayalı, moral ve etik değerlerden ziyade gerçekçi,

46 Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar* (İstanbul: Doğan Kitap, 2009), 122.

47 Mengeş, a.g.t., 249.

ancak saldırıya uğrarsa da açık şekilde karşı koyacağını yansıtan bir politika oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen barış görüşmelerinde ise Türkiye’de Oniki Ada ve Meis’in Yunanistan’a devredilmesinin olumsuz havadan ziyade memnuniyet yaratması dikkat çekicidir. Türkiye ile İtalya arasında 24 Mart 1950’de Dışişleri bakanları Kont Sforza ile Necmeddin Sadak arasında imzalanan paktla Türk-İtalyan ilişkileri dostluk çerçevesinde gelişecektir.

